

నిర్వచనరామాయణము

అ యో ధ్యా కా ం డ ము

గ్రంథకర్తలు :

కవిరాజహంస, కవికులాలంకార

శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు

ప్రచురణ :

శ్రీ సి.హెచ్. వేంకటవతిరాజు, ఐ. ఏ. ఎస్.,

కార్యనిర్వహణాధికారి,

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి.

1988

NIRVACHANA RAMAYANAMU - Ayodhyakandamu

By:

Kavirajahamsa, Kavikulalamkara

Sri Venkata Parvatheeswara Kavulu

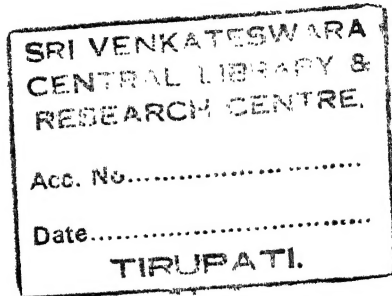
Edited by:

Mudivarthi Kondamacharyulu

T. T. D. Religious Series No. 331

First Edition 1988.

Copies - 2,000.

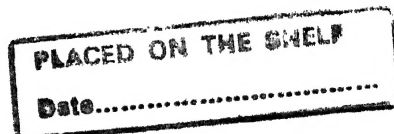
Published by:

Sri CH. VENKATAPATI RAJU, I. A. S.,

Executive Officer,

T. T. Devasthanams,

Tirupati.

Printed at:

Tirumala Tirupati Devasthanams Press,

Tirupati-517507.

మంచిదుమాట

నేద వేద్యే పురే పుంసి జాతే దశరథాత్మజే,
నేదః ప్రాచేతసా దాసీ త్సాక్షాద్రామాయణాత్మనా.

వేదములచే ఎరుగదగిన పరాత్పరుడే దశరథపుత్రుడై పుట్టగా వాల్మీకి వదనారవిందం నుంచి వేదమే సాక్షాత్ రామాయణంగా వెలువడిందని మనవారి నమ్మకం.

భారతీయులకు రామాయణ భారత భాగవతాలు ప్రమాణగ్రంథాలు; నిత్య పఠనీయాలు; ఐహికాముష్మిక సుఖప్రదాలు. శ్రీమన్నారాయణుడు నరుడుగా రాముడుగా అవతరించి భూభారం తగ్గించి అదర్శమూర్తియై మెలగుతూ అవరణ రూపంలో ధర్మాన్ని ప్రబోధించినాడనుట సర్వజనసంవిదితమే. అట్టి రామాయణం భారతీయ భాషలందే కాక యావత్ప్రపంచ భాషలలోనికి అనువదించబడి బహుళవ్యాప్తిలో ఉండడంవల్ల దాని ప్రాశస్త్యం వేఱుగా ఉగ్గడింప నవసరం లేదు.

రామాయణం అధికావ్యమనీ, వాల్మీకియే అధికవియనీ విమర్శకుల విశ్రితాభిప్రాయం. సంస్కృతంలో చందోబద్ధమైన శ్లోకరచన ఈ కవితోనే ప్రారంభమైన దనడంకూడా నిశ్చయమే. సంస్కృతములో అధ్యాత్మ దుర్వాసో వాసిష్ఠ అనందాది రామాయణాలు కొన్నిఉన్నప్పటికీ వాల్మీకి రామాయణమునకే బహుళ వ్యాప్తి, పూజ్యత, పారాయణార్హత ఎక్కువ. దేశభాషలలో తులసీదాసరామాయణం, కంబరామాయణం ప్రశస్త రచనలు. తెనుగులో భాస్కర, రంగనాథ మొల్ల, గోపీనాథ రామాయణాలు పేర్కొనదగినవి. అధునాతనములు అనల్ప సంఖ్యలో ఉన్నవి.

ప్రస్తుతము ప్రచురితమవుతున్న ఈ నిర్వచన రామాయణగ్రంథకర్తలు కవిరాజహంస, కవికులారింకార బిదుదభానురులు కీ.శే. శ్రీవేంకటపార్వతీశ్వర కవులు.

ఈ నిర్వచన రామాయణము మూలానుగుణముగా సులభతై లీ శోభితంగా నర్వచన హృదయంగమంగా, అనవరత పఠన పాఠనయోగ్యంగా ఉన్నదని మా అభిప్రాయం.

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములవారు బహుకాలంగా ధర్మప్రబోధమునకు ప్రచారమునకు ఉపయుక్తములైన ఎన్నో గ్రంథాలను అచ్చొత్తించి పాఠకులకు అందజేస్తున్నారు. మావపుడు తన ప్రవర్తనను చక్కబఱచుకొనుటకు, ఆదర్శ మానవుడుగా వెలుగొందుటకు, దాన దయా సత్యధర్మాది సద్గుణసంపత్తి అలవఱచుకొనుటకు రామాయణం ఎంతగానో ఉపకరిస్తుందని చెప్పవచ్చు. మానవ ప్రవర్తనలో మంచిపరివర్తనవస్తే అది దేశాభ్యుదయానికే పెట్టనికోట అవుతుంది.

రమారమి పదుమాడువేల పద్యసంఖ్యగల ఈ మహాగ్రంథంలో ఇప్పుడు అయోధ్యాకాండము ప్రచురిత మవుతున్నది. మిగిలిన కాండములుగూడ త్వరిత గతిని ముద్రితాలై ఆంధ్రపాఠకుల నలరింపగలవనీ, మంచిని పెంచగలవనీ ఆశిస్తున్నాము.

తిరుపతి

సి.హెచ్. వేంకటపతిరాజు

18-2-87

కార్యనిర్వహణాధికారి

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి.

నిర్వచన రామాయణము
అ యో ధ్యా కా ం డ ము

వి ర్వ చ న రా మా య ణ ము

* * *

అ యో ధ్యా కా ం డ ము

1-వ సర్గము

దశరథుఁడు రాముని యువరాజుగాఁ జేయ నెంచుట

రాముని గుణగణములు

- క. భరతుఁడు మాతులగృహమున
కరుగ్రుచుఁ గొనిచనియె నశ్రుఘుఁడగు శత్రుఘ్నున్
నిరత సమద శత్రుఘ్నున్
బరమానందమునఁ దనకు బాసకు గాఁగన్. 1
- గీ. అశ్వపతియైన మాతులుఁ డాదరించి
యాత్మజస్నేహమున నిత్య మరయుచుండ
బ్రాత శత్రుఘ్నునిం గూడి భరతుఁ డచట
నర్హ నత్కారనత్కృతుం డగుచు నుండె. 2
- ఆ. అచట నెల్ల సుఖము లందుచు నుండియు
నతినమద్ధులైన య య్యసుజులు
ధరణివిభుని వృద్ధు దశరథుఁ దమతండ్రి
నాత్మ దలఁచుచుండి రనవరతము. 3

అ. అమితతేజఃదైన యవనినాథుడు గూడఁ
దన్ను నెడసిచనిన తనయవరుల
స్మరణచేయుచుండె భరతశత్రుఘ్నుల
నింద్రవరుణసముల నెల్లవేళ.

4

ఆ. డేహమందుఁ బొడము బాహువతుష్కంబు
నేకభావమున గ్రహించురీతిఁ
బురుషఋషభులైన పుత్రుల నల్వర
నొక్కలాగె చూచుచుండె విభుడు.

5

అ. ఐనవారిలోన నమితతేజుండగు
రాముఁ డొక్కడె విభునిప్రేమరాశి
యఖిలభూతముల స్వయంభువుఁ డొక్కడె
యధికగుణగరిష్ఠుఁ డైనయట్లు.

6

క. వరగర్వితుఁ డగు రావణుఁ
బరిమార్చగ నురలు తన్నుఁ బ్రార్థించుటచే
నరజగతి ననాతనుఁడగు
హరి యా రాముఁడయి జనన మందుట వినమే.

7

గీ. అమితతేజస్వి యగునట్టి కొమరుఁ గాంచి
సుభగసౌశీల్య కౌసల్య శోభఁగాంచెఁ
బరమతేజోల్లసిత వజ్రపాణియైన
యమరనాయకునిం గన్న యదితిఁ బోలి.

8

క. వీరాగ్రణి యనసూయుం
డా రాముడు సౌమ్యసుందరాకారం డీ
ధారుణి నుపమారహిత కు
మారుడు గుణదశరథోపమానుడు తలఁపన్.

9

చ. అతఁడు ప్రశాంతమూర్తి మృదులామృతభాషి కటూక్తి కెన్నఁడున్
బ్రతివచనంబునీని మతిమంతుఁడు స్వల్పకృతోపకార హ
ర్షితుఁ డపకారకోటిని స్మరింపని ధీరుఁడు పూర్వభాషి యా
యతబలశాలి వీర్యనిధి యయును నిర్మదుఁడై విరాజిలున్. 10

గీ. ఆతఁ డస్త్రాభ్యసనసమయములఁ గూడ
జ్ఞానశీలవయోవృద్ధులైనయట్టి
సాధుసజ్జనులం గూడి సంతతంబు
శాస్త్రచర్చల నింపుమై జరపుచుండు. 11

గీ. అన్యత మాడనివాఁడు ప్రియంవదుండు
బుద్ధిమంతుండు గురువృద్ధపూజకుండు
బ్రజలఁ బ్రేమించి ప్రేమింపఁ బడెడువాఁడు
మధురభాషి విద్వాంసుఁ డా మహిషనుతుఁడు. 12

గీ. శుచి దయాశుఁ డక్రొధుండు సువ్రతుండు
నవనిసురపూజకుండు దీనావనుండు
నాభిజాత్యుండు షత్రుధర్మాభిమాని
క్షాత్ర మతఁ డెంచు సద్యశ స్వర్గద మని. 13

అ. అతఁడు వేత్త యగుట నశుభంబు పలుకఁడు
వికృతవచనములను వినఁగఁబోవఁ
డుత్తరోత్తరప్రయుక్త సూక్తుల బృహ
స్పతిని బోలునట్టి చతురవక్త. 14

గీ. రూపవంతుండు తరుణుఁ డారోగ్యశాలి
కప్రసంభాషణుఁడు దేశకాలవిదుఁడు
పురుషహృదయం బెఱింగిన ప్రోడ యతఁడు
సారధర్ముండు జగదేకసాధుమూర్తి. 15

- క. రాముడు సద్గుణమణిగణ
ధాముడు దశరథస్థపాలతనయుండు ప్రజా
స్తోమబహిఃప్రాణంబై
ప్రేమనిధానుఁడయి వెలయుఁ బ్రియగుణములజేన్. 16
- క. ఆతఁడు విద్యావ్రత సు
స్నాతుండై సాంగవేద సంవేదియునై
కాతాశ్రయశ్రువిద్యో
పేతుండై తండ్రి మించి పేరు వహించెన్. 17
- క. శుభసంపత్కరవంశ
ప్రభవుడు ధర్మార్థవిదులు బ్రహ్మజ్ఞులచే
నభిబోధితుండు ఋజుగతి
యభయుడు సూన్యతుడు రాముఁ డనఘుం డెందున్. 18
- గి. ధర్మకామార్థనమయతత్త్వజ్ఞుఁ డతఁడు
స్మృతియుతప్రతిభాన్వితమతి యతండు
సామయిక లౌకికాచార చతురుఁ డతఁడు
వివిధవిద్యారహస్యకోవిదుఁ డతండు. 19
- గి. వినయశీలుండు భావగోపనుఁ డతండు
సత్సహాయుండు మంత్రతరక్షకుఁ డతండు
అనితరనివర్తితామర్షహర్షుఁ డతఁడు
త్యాగసంయమకాలవిద్వర్గు డతఁడు. 20
- ఆ. సుదృఢభక్తియుతుడు సుస్థిరప్రజ్ఞుండు
దుష్టదుర్వచనవిదూరగుండు
నప్రమత్తచిత్తుఁ డాలస్యరహితుండు
స్వపరదోషవిదుడు నృపసుతుండు. 21

అ. మేలు మఱిపఁబోడు మేలైన చదువరి
యొరులకొలఁదిగొప్ప లెఱుఁగువాఁడు
తగినవారిఁగొనఁగఁ దగురీతి దండింపఁ
దెలివిగలిగినట్టి దిట్ట యతఁడు. 22

అ. శిష్టసంగ్రహమును దుష్టసంగ్రహమును
స్థాన మెఱిఁగి సేయఁజాలువాఁడు
నాయనస్త్రియల నుపాయఁజూడగువాఁడు
సముచితముగ వ్యయమునలుపువాఁడు. 23

అ. వివిధశాస్త్రసారవిత్సార్వభౌముండు
సాహితీసమష్టిచక్రవర్తి
యర్థధర్మసంగ్రహాలసత్వములేని
కామపూరుషార్థగామి యతఁడు. 24

గీ. లలితశిల్పాది చిత్రకళావిదుండు
ధనచయవిభాగపంచ విధాన్వేది
వాజివారణారోహణవశ్యగతుల
జాణయగువాఁడు శ్రీరామచంద్రమూర్తి. 25

గీ. శ్రేష్ఠఁ డాతండు ఘనధనుర్వేదవిదుల
నతిరథానేకవీరపూజిత పదుండు
భండనోన్ముఖుఁ డరివీరభంజనుండు
పైన్యవిన్యాసరచనా విశారదుండు. 26

క. అతఁ డననూయుఁ డగర్వుఁడు
జితమన్యుఁడు కాలగతికిఁ జిక్కని ధీరుం
డితరుల నవమానింపని
మతిమంతుఁ డనుత్తముఁడు నమత్సరుఁ డవనిన్. 27

- ఉ. రాముఁడు వీర్యసంపద సురప్రభుఁబోలి క్షమాగుణంబునన్
భూమినిఁబోలి బుద్ధి గురుఁబోలి ప్రజాభిహితంబులున్ బిశ్మ
ప్రేమవిధాయకంబులగు శ్రేష్ఠగుణాళిఁ ద్రిలోకరంజకుం
డై మహితప్రదీప్తుల సహస్రమయూఖునిఁబోలి రాజిలున్. 28

- గీ. ఆశితావనసువ్రతుండైనవాని
సప్రధృష్టపరాక్రముండైన వాని
నఖిలలోకపాలోపముండైనవాని
రాజుఁగాఁ గోరె ధరణి యా రామవిభుని.

29

దశరథుఁడు రాముని రాజుగాఁ జేయ నెంచుట

- గీ. శత్రుదమనుండు దశరథేశ్వరుఁడు సుతుని
రాము ననుపమసుగుణాభి రాముఁ గాంచి
వృద్ధ చిరజీవి తాను జీవించియుండ
నతని ప్రభుఁ జేయఁ జింతసేయంగఁ దొడఁగె.

30

- క. “నాకూర్చు రామచంద్రుని
నీ కువలయసట్టభద్రు నెపు డొసరిచి నే
నా కన్నులారఁ గాంచెద
నోకదె” యనుచింత నృపతి యుల్లము నిండెన్.

31

- ఆ. “అఖిలభూతకోటి ననుకంపఁ గనువాఁడు
ప్రజలవృద్ధిగోరు భద్రమూర్తి
లోకులకుఁ బ్రియుఁడు నాకంఁకె రాముండు
వాన గురియు వారివాహుఁ బోలి.

32

- గీ. విక్రమబలంబులను యమ శక్రసముఁడు
దేవదేశికతుల్యుండు ధీబలమున
ధైర్యసంపద ఘనమహిధరినిభుండు
నన్ను మించిన సుగుణ సంపన్నుఁ డతఁడు.

33

గీ. ఉర్వియెల్లను బాలించుచున్నరాముఁ
గన్నులారంగ నీముప్పుకాలమందు
సుఖముగాఁ గాంచి స్వర్గంబుఁ జూఱలాడఁ
గలుగు భాగ్యంబు నే నందఁగలనె” యనుచు. 34

చ. ఇతరనృపాల దుర్లభసమిద్ధమనోజ్ఞ గుణాభివంద్య ను
న్నతుని ననన్యశోభనగుణప్రకరాన్వితు రామచంద్రునిన్
సుతుఁగని యౌవరాజ్యపదశోభితుఁ జేయ నరేంద్రుఁ డెంచి న
న్మతియుతులైన వారల నమాత్యులఁ బిల్వఁగఁ బంచి యిట్లునున్. 35

గీ. “అవని నంతరాళమ్మున నాకసమున
దారుణోత్పాతములు భయదంబు లయ్యె;
జర భరం బయి నామేను నసి దొఱంగె
రామునిం జేయఁదగు యువరాజుగాఁగ. 36

క. నాకొడుకు బుద్ధిమంతుఁడు
రాకాబజ్జముఖుండు మధ్యరంబును దాల్చన్
లోకప్రియుఁడగు నతని మ
హికాంతునిఁ జేయఁ బ్రజల కిష్టంబె యగున్.” 37

క. అని నృపుడు తనకుఁ బ్రజలకు
ననుపమశుభకరము ప్రియము ననియెంచి లభిం
చిన సుముహూర్తముననె రా
మునకున్ బట్టంబుగట్ట ముచ్చట పడియెన్. 38

అ. అంత దశరథేశుఁ డభిలదేశస్థులఁ
జౌరజానపదులఁ బ్రజలనెల్ల
భూమిపాలవరుల సామంతులను నెల్ల
వారిఁ బిలువ నంపె వేఱువేఱు. 39

అ. అనవకాశ మగుట నతిదూరమం దుంటు
జనక కేకయులకు జనవిభుండు
వార్త నంపడయ్యె వార లీ కుభవార్త
వెనుక నాలకింతు రని తలంచి. 40

ఆ. ఆ మహోత్సవమున కరుదెంచువారిని
విడుదు లిచ్చి యర్హవిధులఁ దనిపి,
జనవిభుండు గాంచె సమలంకృతులఁ వారి
బ్రజలఁ నెలమిఁ గాంచు బ్రహ్మ బోలి. 41

అ. అపుడు శత్రుదమనుఁ డా రాజు కొలువుండ
నటుకు వచ్చియున్న యవనినాథు
లధిపదత్తములగు నర్హాసనంబుల
సధివసించి రతని కభిముఖముగ. 42

గీ. వినతులును బూజితులు నుపవిష్టులైన
పార్థివులు చారులును జానపదులు గొలువ
శోభిలుచు నుండె దశరథక్షోణినాథుఁ
డమరసేవితుం డగు సహస్రాక్షుఁ బోలి. 43

2-వ సర్గము

దశరథుండు తన నిశ్చయమును కొలువుదీర్చియున్న

సచివ సామంతులకు ప్రజలకుఁ దెల్పుట

క. క్షీతిపతి పరిషజ్జన నం
తతి నాదరణావలోకనములఁ దనువుచున్
హితములు ప్రథితములు ముదా
న్వితములు నగు పలుకు లిట్లు వినుపఁ గడంగెన్. 44

చ. జనపతి యట్లు రాజులను సభ్యులఁ గాంచి గభీరదుందుభి
స్వననిభమున్ మనోజ్ఞమును సత్ప్రభులక్షణలక్షితంబు న
త్యనుపమమున్ రసాంచితము నైన స్వరం బొలయన్ దిశావ్రతి
ధ్వనిత నినాదపూర్ణజలదంబును బోలి వచించె నీ క్రియన్. 45

క. “నాకుంగల యీ రాజ్యము
నా కులజులు పూర్వనృపులు నందనులీలన్
జేకొని పరిపాలించుట
మీకున్ లోకులకు విదితమే యగుఁ గాదే! 46

గీ. పావనేక్ష్యాకువంశసృపాలురెల్ల
నెన్నొ సదుపాయములఁ గూర్చి యేలినట్టి
యీ సుఖార్థ రాజ్యంబున కిపుడు నేను
శ్రేయమునుఁ గూర్చి మదినిఁ గాంక్షించియుంటి. 47

ఉ చన్న నృపాలసత్తముల సత్ప్రభముంగని నేను నట్టులే
కన్నుల వత్తివెట్టుకొని కాచితి శక్తికొలంది రాజ్య; మిం
దున్నప్రజావళిం దనువుచుండు హితక్రియలందె చెల్లె నా
కున్నవయస్సు; వృద్ధుఁడయియుంటిని నీవెలియెల్లినీడనే. 48

చ. వరనృపసత్ప్రభావ పరివర్ధనశీల మనిర్జితారి దు
ర్భరమగు ధర్మరాజ్యపరిపాలనసేయుచు డస్సినాఁడ; ని
ట్లఱువదివేలవత్సరము లాయువుఁ గాంచి; విశీర్ణదేహినై
జరితుఁడనైతిఁ గష్టపడఁజాల నికన్ విరమింపఁ గోరెదన్. 49

గీ. ఈ సభాస్తారులైయున్న యెల్లవిభుల
ద్విజవసిష్ఠాదులను సమ్మతింపఁజేసి
యిఁకఁ బ్రజాహితకార్యంబు రెల్లఁదీర్చఁ
బుత్తు నియమించి విశ్రాంతిఁ బొందువాఁడ. 50

- గీ. అఖిలగుణముల ననుబోలి యవతరించి
పేరుగాంచినవాఁడు నా పెద్దకొడుకు
రామచంద్రుండు వైరిపురంజయుండు
వరపరాక్రమమునఁ బురందరినిభుండు. 51
- అ. పరమధర్మరతునిఁ బురుషవరేణ్యుని
బుష్మయుక్తచంద్రుఁ బోలువాని
రామచంద్రు యౌవరాజ్యాభిషిక్తుని
జేసి చూచి ప్రీతిఁ జెందువాఁడ. 52
- క. అనురూపనాథుఁడగు మీ
కనఘక్రియతుఁడు లక్ష్మణాగ్రభవుఁడు పా
వనచారితుఁడు రాముఁడు
ఘనత జగత్ప్రయము నేలఁగల నాథుండౌ. 53
- క. ఆ రామునిభుజములపై
నీ రాజ్యభరంబునెల్ల నిపుడు నిలిపి నే
ధారుణీఁ బ్రజలకు శ్రేయము
గూరిచి శ్రమవాయ విరతిఁగొనువాఁడ నీకన్. 54
- క. ముదునలిన్దైయుండిన నా
కిది యనురూప్యమగు కార్యమేని సుమంత్రం
బిది యగునేని వచింపుం
డిది మీ యనుమతిని గొనక యెట్లునరింతున్? 55
- గీ. నాప్రియం బిది నేఁ దెల్పినాఁడ నైన
వేణు హితమున్న మీ రెంచి వినుపఁ దగును;
తన తలంపునకంటె మధ్యస్థచింత
యధికఫలదంబు నుత్తమం బగునుగాదె." 56

- క. అని యుక్తముగా దశరథ
జననాథుఁడు దెలుప నంతనంబున రాజున్
వినుతించిరి వర్షపునా
ఘనముం గని కూయు బర్హిగణముల మాడ్కిన్. 57
- క. ఆ రాజవరుల యంగీ
కారధ్వనితోడ హర్షకలితాత్మసభా
స్తారగణసాధువాద మ
హారవమునెలంగె నా సభాంగణ మద్రువన్. 58
- గీ. అర్థధర్మవిదుండగు నా నృపాలు
భావము నెఱింగి బ్రాహ్మణుల్ పార్థివులును
బౌరులును జానపదు లేకభావమతిని
మంతన మొనర్చి యని రిట్లు మహిఘఁ గాంచి. 59
- అ. “ఓ నరాధినాథ! వేనవేలేడు లీ
పుడమి నేలి ముదిసి బడలినావు;
రామచంద్రు ధర్మరతు యౌవరాజ్యాభి
షిక్తుఁ జేయుటింకఁ జెల్లుఁగాదె. 60
- గీ. అమితబలుఁడు మహాబాహుఁడైనవాని
పరగజారూఢుఁడై వేడ్కవచ్చువాని
ననఘు రఘువీరు ఛత్రావృతాననేందు
రాము దర్శింపఁ గోరుచున్నాము మేము.” 61
- క. అని సభ్యు లేకముఖముగ
వినుపింపఁగ నాలకించి విపులేశ్వరుఁ డా
జనుల మనఃప్రియ మెల్లం
గనియుం గన నట్లు వాఁతఁగని యిట్లునియెన్. 62

- ఉ. “మీమనమున్ గ్రహింపనెలమిన్ బలుకాడిన యంతలోనె శ్రీ
రామకుమారు వేగ యువరాజును జేయఁగఁ గోరుచుంటి రే
మీ? మతి సంశయంబొదవె; నేను స్వధర్మము దప్పకుండఁగా
నీ మహి నేలలేదొ? దొసఁగేమి యొనర్చితినో వచింపరే. 63

సభ్యులు శ్రీరాముని గుణగణములను గీర్తించుట

- గీ. జనవిభుం డిట్లు పల్క నా నభ్యు లెల్ల
“నధిప! నీ పుత్రుఁ డఖిలకల్యాణగుణుఁడు
త్రిదశతుల్యుఁ డా ధీమంతుప్రియగుణముల
వినుతు మానందకరములు వినుము వాని. 64

- గీ. రామచంద్రుండు సత్యపరాక్రముండు
దివ్యగుణగణంబుల సురాధిపసముండు
సదమలేక్ష్యాకు వంశసంజనితులైన
రాజులం దుత్తముండు ధరాతలేంద్ర! 65

- గీ. జగతిలో రాముఁ డొక్కఁడే సత్పురుషుఁడు
రాముఁడే సత్యధర్మపరాయణుండు
సంపదయు ధర్మమును రామచంద్రునందె
తోడునీడలై జనియించి కూడియుండె. 66

- గీ. సర్వజనరంజనంబునఁ జంద్రునకును
క్షమ ధరిత్రికి మతి సురాచార్యునకును
వరపరాక్రమప్రౌఢిని వాసవునకు
సాటియగువాఁడు శ్రీరామచంద్రమూర్తి. 67

- సి. సత్యవ్రతరతుండు సర్వధర్మజ్ఞుండు
సుభగశీలుం డనసూయుఁ డతఁడు
సమధికక్షాంతుండు సాంత్యనగుణరాశి
ప్రియవాది నిధితేంద్రియుఁ డతఁడు

నిఖిలభూతహితుండు నిశ్చలచితుండు
పరమకృతజ్ఞుండు భక్తుఁ డతఁడు
నిర్జరాసురనరనిఖిలాస్త్రినిపుణుండు
వేదవేదాంగసంవేది యతఁడు

గి. వృద్ధులు బహుశ్రుతులు నైన ద్విజులసేవ
నలిపి యనుపమకీర్తి తేజములఁ గన్న
సమ్యగధ్యయనప్రతస్నాతుఁ డతఁడు
రమ్యగుణధాముఁడు జనాభిరాముఁ డతఁడు.

68

గి. అభిజాత్యసంపద్యుక్తుఁ డైనవాఁడు
జ్ఞానశీలుం డదీనాత్ముఁ డైనవాఁడు
గానవిద్యావికారదుం డైనవాఁడు
నా మహామతియగు భరతాగ్రజుండు.

69

క. ధర్మార్థశాస్త్రవిద్యా
మర్మజ్ఞులు శ్రేష్ఠులైన మహివిబుధులచే
నర్మిలి సుబోధితుండగు
నిర్మలచరితుం డతండు నృపకులతలకా !

70

గి. అనికి గ్రామపురార్థమై యరిగి నపుడు
జయముఁ గనకుండరాఁడు లక్ష్మణునితోడ
వాహనము నెక్కి విజయియై వచ్చునప్పు
డడుగకయపోఁడు ప్రజలశ్రేయఁబు గూర్చి.

71

గి. అఖిలపౌరుల నాత్మీయు లట్లుగాంచి
వారియగునుల శిష్యుల దారసుతుల
క్షేమలాభాదికములఁ బ్రశ్నించుచుండుఁ
దనయులనుఖం బరయు కన్నతండ్రి యట్లు.

72

గీ. నిత్యసత్త్వియాస్వాధ్యాయానిష్ఠు లగుచు
 వినయభయభక్తియుక్తి నేవేళ మీకు
 సేవగావింతురే కదా శిష్యు లెల్ల
 ననుతు రాముండు మ మ్మొప్పు డడుగుచుండు. 73

క. జనములకష్టసుఖంబులు
 దనవిగఁగని చింతయును ముదంబును గాంచున్
 వినుతాత్ముండగు రాముఁడు
 తనయులఁ గని యనుభవించు తండ్రియ పోలెన్. 74

ఆ. పలుకుదిరుగఁబోడు బలితంపువిలుకాఁడు
 మొలకనవ్వు చిలుకఁబలుకువాఁడు
 నిర్జితేంద్రియుండు నిత్యధర్మాత్ముండు
 చారుకిర్తి రామచంద్రమూర్తి. 75

గీ. కొలుచువారలకును మేలుగూర్చువాఁడు
 పోరితముగూర్చు నుడు లాడఁబోనివాఁడు
 నొప్పునుడికారమున వేల్పుటొజ్జఁబోలి
 నరికిసరి పల్కఁగల నుడువరి యతండు. 76

క. ఆయత తామ్రాక్షుఁడు ను
 భూయుగ్ముఁడు పీఠ్యశౌర్యభుజబలయుక్తిన్
 శ్రీయుతుఁ డగు సాక్షా న్నా
 రాయణుఁ డభిలాభిరాముఁ డగు రాముఁ డిలన్. 77

గీ. న్వప్రజావనధర్మతత్త్వజ్ఞుఁ డతఁడు
 రాగవిద్వేషరహితాంతరంగుఁ డతఁడు
 త్రిజగముల నేలగాఁ జాలు దిట్ట యట్టి
 రామునకు భూమి బాలించు టేమిలెక్క? 78

- క. ఈ రాము దయాకోపము
లూరక పోవంగ నేర వొక్కపు డైనన్
గ్రూరుల వధ్యులఁ జంపియె
తీరు నతఁ డవధ్యులను మదిం గనఁ డలుకన్. 79
- క. శ్రీరామచంద్రవిభుని కృ
పారసపరిపూర్ణదృష్టిఁ బడు ధన్యునకున్
గోరిన యభిమతములు చే
కూరుం దత్తణమ కుప్పఁగూరలు గాఁగన్. 80
- క. కాంతంబులు త్రిభువనజన
కాంతంబులు నగు ప్రమోదకరగుణముల భా
స్వంతుఁడు రాముఁ డలరు ద్యుతి
మంతుండై వెలయు నంశుమంతుని పోల్కిన్. 81
- గీ. అట్టి కల్యాణగుణధాముడైనవాని
నఖిలలోకపాలోపముఁ డైనవాని
ననుపమామోఘ విక్రముడైనవాని
రామవిభుఁ గోరుచున్న దీ భూమికాంత. 82
- గీ. దశరథేశ్వర! నీ పుణ్యవశమువలన
శుభకరుండైన యీ తనూజుండు గలిగెఁ;
బుత్తగుణములను మరిచిపుత్తుడైన
కశ్యపుంబోలి నీ భాగ్యగరిమఁ జేసి. 83

మ. సురగంధర్వమహోరగాసుర ఋషిస్తోమంబులున్ మౌనులున్
బరు లాత్మీయులు శౌరజానపదులున్ బాహ్యంతరప్రస్థితుల్
నరులు న్నారులు గోరుచుండిరి సువిజ్ఞాతాత్మునిన్ రామునిన్
జిరమాయుష్య మనామయంబు బలమున్ శ్రేయంబులుం జెందఁగన్. 84

- క. ఆబాలవృద్ధయువతులు
పూజోణులు నెల్లవేలుపులను వరదులన్
రేబవలు గొలుతురుశుభ
ప్రబల్యముగూర్చి రామభద్రునిఁ బ్రోవన్ 85
- ఆ. ఇట్టి మేము రాము నితిదీవరశ్యాము
నిరితారిపీరు నీ కుమారు
యోవరాజ్యయుక్తు నరయఁ గోరుచునుంటి
మధిప! కరుణఁగూర్చు నగును మాకు. 86
- ఆ. నీ కుమారు నట్టిలోకహితాసక్తు
నత్యుదారగుణుని హరిసమాను
నతిముదమున వేగ మభిషిక్తుఁజేసి మా
వాంఛితంబు దీర్చు వరద! యనిన.” 87

3-వ సర్గము

వసిష్ఠ వామదేవులను రాముని యౌవరాజ్యాభిషిక్తునిఁ
జేయుటకువలయు యత్నములు చేయవలసినదిగా
దశరథుఁడు కోరుట

- ఆ. ధరణీనేత నభ్యవరుల కేల్దామర
మోడ్పులను గ్రహించి ముదము గాంచి
యపుడు వారలకుఁ బ్రియంబులై హితములై
యింపునింపు నుడుల నిట్టు లనియె. 88
- ఆ. “నాకు మెచ్చువచ్చె నా యగ్రసుతుఁ బ్రియు
రాము మీరు యౌవరాజ్యమందు
నిలుపఁగోరుచుంట నేను ధన్యుడఁనైతి
సాటితేని భాగ్యశాలినైతి. 89

చ. అని సభవారిదన్ని నృపుఁ డంత వసిష్ఠుని వామదేవునిం
గనుఁగొని సభ్యులెల్ల వినఁగా “నిదె చైత్రము శ్రీకరంబు పా
వనము సుపుష్పితోపవనవైభవ మీ మధుమానమందె రా
ముని యువరాజుఁ జేయఁదగు బూని నమస్తముఁ గూర్చుఁడీ”యనన్
90

గి. క్షీతిపుఁ డిట్లానతిచ్చి ముగింపఁగానె
ప్రజల యానందరావ ముప్పరముఁ దాఁకె
మెల్లమెల్ల నా రవళి శమించినంత
ముని వసిష్ఠునిఁ గాంచి యిట్లనియె విభుఁడు.
91

ఆ. “సంయమింద్ర! రామచంద్రుని పట్టాభి
షేకమునకు నేమి చేయవలెనో
యెట్టి పరికరంబు లిటుఁ గూర్చవలయునో
యిపుడె మీర లానతీయవలయు.”
92

క. అని జనపాలుండు వచిం
చిన విని ద్విజసత్తముఁడు వసిష్ఠుం డెదుటన్
వినతులయియున్న మంత్రులఁ
గని యానతిచేసె నిట్లు కార్యక్రమమున్.
93

చ. “అలఘుమణుల్ సువర్ణరజతాదులు కాన్కలు నోషధీతతుల
తెలివిరి పూవుదండలును దేనెలు లాజలు గోఘృతంబు లు
జ్వలనవధౌతవస్త్రములు న్యందనమున్ సకలాయుధంబులన్
వెలిగొడుగున్ సితధ్వజము వీజనమున్ సమకూర్చుఁగాఁ దగున్. 94

అ. స్వర్ణశృంగవృషము చతురంగబలమును
భవ్యలక్షణాఢ్యభద్రగజము
సావయవవిశిష్టశార్దూలచర్మంబు
వడిగ సిద్ధపఱుప వలయు మీరు.
95

- ల. మఱియు వలయునట్టి పరికరంబుల నెల్ల
స్వీకరించి వేగుఁ బోకమున్న
యుర్వివిభుని యగ్నిహోత్రగృహము చెంతఁ
బదిలపఱుపవలయు భద్రదగతిని. 96
- క. పురతోరణముల నంతః
పురముల ద్వారముల గంధములఁ జల్లుఁడు క్రొ
వ్విరిదండలఁ గైసేయుఁడు
సురభిళధూపంబు లిడుఁడు శోభనలీలన్. 97
- గి. వ్యంజనాదులతోఁ బరమాన్నములను
శతసహస్రద్విజాళి కాయితముచేసి
ఘృతము దధిలాజలధికదక్షిణల నొసఁగి
రేపకడ భూసురుల సత్కరింప వలయు. 98
- గి. సరిగ రేపు సూర్యోదయసమయమునకె
న్వస్తివాచనాదికములు జరుగుఁగాన
ద్విజులఁ బ్రత్యేకముగ నిమంత్రితులఁ జేసి
పరిషదుచితాననంబు లేర్పఱుపవలయు. 99
- గి. ఎడనెడఁ బతాక లెత్తింపుఁ డిందునందు
మేటిబాటల నిడుఁడు పన్నీటిజల్లు
గరగరికఁదేఱు నట్టువమెఱుఁగుబోండ్లఁ
గుదురుకొల్పుఁడు రెండవకోట వీట. 100
- క. దేవాలయచైత్యంబులఁ
బావన మధురాన్నభక్ష్య బహుధనములతోఁ
బూవులతో నిలుపందగు
దేవజ్రాహ్మణులఁ దనుప దృఢధార్మికలన్. 101

అ. ఉడుపు లొప్పుమీఱ నిడువాలు మొలవేల
గడుసుమేనిమఱుపు దొడిగికొన్న
జోడు లెచ్చరీకల నూడి మన్నని మో
సాల నిలువవలయు సంబరమున.” 102

అ. ఆ వసిష్ఠవామదేవులు నైష్ఠికు
లట్లు మంత్రవరుల కానతిచ్చి
తక్కుకార్యములను ధరణీశునకుఁ దెల్పి
చేయుచుండి రతనిచెంతనుండి. 103

అ. అర్యు లంత నెల్లకార్యంబులను దీర్చి
యెలమి దశరథునకుఁ దెలుపుటయును
ననఘు రాము వేగ మరిగి తోడ్కొనిరాఁగ
నా నుమంత్రుఁ బంపె నధిపుఁ డపుడు. 104

రాజాజ్ఞనుగొని సుమంత్రుఁడు రామునిసభకుఁ గొవితెచ్చుట

క. రాజాజ్ఞఁ గొని సుమంత్రుఁడు
రాజితగుణు రామచంద్రు రథికవరేణ్యున్
బ్రాజద్రథాధిరూఢునిఁ
దేజస్విని వెంటఁ దోడితెచ్చుచు నుండన్. 105

గీ. అపుడు పూర్వోత్తరాపరయామ్యభూమి
పతులు మ్రేచ్చులు వనశైలపాలకులును
వాసపునిగొల్చు దేవతావళిని బోలి
యొలసియుండిరి దశరథు నోలగమున. 106

అ. సృపులనడుమ రాజఋషి యయోధ్యేశుండు
మరుతులందు వెలయుమఘవుఁబోలి
హర్యమున వసించి యరయుచుండె రథస్థుఁ
జిన్నికొమరు రాముఁ గన్నుదనియ. 107

సీ. కమనీయ మధుర రాకాచంద్ర వదనుని
 సత్యనంపన్న నాజానుబాహు
 రమణీయ గంధర్వ రాజోపమానుని
 విశ్వవిశ్రుతమహావిక్రమాధ్యు
 మహనీయ మదమత్త మాతంగ గమనుని
 త్యక్తపనన్నునిఁ బ్రీయదర్శనీయు
 వరణీయభువనసుందరరూపగుణయుక్తిఁ
 బురుషదృక్పితృపహరణమూర్తి

గీ. నలఘుఘర్మప్రతప్తప్రజాళి కెల్ల
 నంబుదముఁబోలి యాహ్లాదియైనవాని
 రాము నిందీవరశ్యాముఁ బ్రేమధాముఁ
 దనివితీరక కనుచుండె దశరథుండు.

108

ఆ. అపుడు తేరుడించి యా సుమంత్రుఁడు గూడ
 నంజలించి వెంటనంటిరాఁగ
 వెండికొండఁ బోలు విభునిసౌధము రాముఁ
 డధిగమించె జనకు నరయువేడ్క.

109

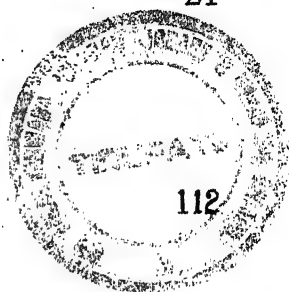
క. కేలుందమ్ములు మొగిడిచి
 ఫాలంబునఁ జేర్చి రామభద్రుఁడు చని భూ
 పాలుఁడగు తండ్రీపదముల
 వ్రాలి స్వనామమ్ము దెలిపి వందనము లిడెన్.

110

అ. ఇట్లు వినతుఁ డగుచు నెదుట నిల్చిన కూర్మి
 పట్టి మోడ్చుఁగేలుపట్టి దిగిచి
 కౌగిలించి దివ్యకాంచనమణిపీఠిఁ
 బ్రేమ నిలిపె రాము భూమినేత.

111

క. శ్రీరఘువరుఁ డా కనకొ
దారాసనమున వసించి తనురుచి దానిన్
నీరజహితుఁ డుదయప్రభ
మేరువు నలరించినట్లు మెఱయంజేసెన్.

క. నృపుని నభ వెలింగె నపు డభిరామమై
ప్రేమధాముఁడైన రాముచేత
నమృతధాముచేత విమలతారాగ్రహ
భరితశారదాభ్రపదముఁ బోలి.

112

క. షీతిపతి నిజాత్మజునిఁ బ్రియ
సుతుఁ గాంచుచు హర్షపరవశుం డయ్యె నలం
కృతుఁ డాత్మాదర్శగత
ప్రతిబింబము గనుచు సంబరముఁజెందు క్రియన్.

114

గీ. కశ్యపబ్రహ్మ దేవేంద్రుఁ గాంచినట్లు
సస్మితానను సుతు రామచంద్రుఁ గాంచి
పుత్రవంతులలో నుత్తముండు నృపుఁడు
మృదుమధురభాషితంబుల నిట్లు లనియె.

115

క. “నా పత్నుల సహచరియగు
నా పట్టపురాణి కీవు నందనుఁడవు న
న్నేపోలు రూపగుణములఁ
జూపట్టెడు మత్ప్రియాత్మజుండవు రామా !

116

గీ. మముఁ బ్రజలఁ దన్ము సద్గుణమణివి నీవు
యౌవరాజ్యంబు గొనుము పుష్కమిని తేపు;
లఖిలగుణనిధి వగుదు పీతైన నీకు
నేను చిత్తవత్సలతఁ దెల్పు హితము వినుము.

117

- క. శ్రీమహితవినయసుగుణా
రాముడ వింధ్రియజయాభిరాముడ వగుచున్
కామకోధ్రవ్యసన వి
రాముడవై మెలగు మయ్య రామకుమారా ! 118
- క. ప్రత్యక్ష పరోక్షంబుల
నిత్యప్రక్రియల నెల్ల నెఱపుచు భృత్యా
మాత్యప్రకృతుల నెల్లర
నత్యంతప్రితిఁ దనుప నగును కుమారా ! 119
- చ. అతులిత ధాన్యకోష్ఠ వివిధాయుధగేహసమృద్ధితోడ నం
తత ధనకోశవర్ధన మొనర్చుచుఁ దృప్తులు సానురక్తులున్.
హితులగు స్వప్రజల్ గొలువ ని మ్మహిణేలు స్వపాలకున్ సుహృ
త్తతి గని సంతసించు నమృతంబును గన్న సురాళికైవడిన్. 120
- ఉ. కావున నాత్మసంయమము గల్గి చరింపుము పుత్ర !” యంచు ధా
త్రీవిభుఁ డానతిచ్చుటయు శ్రీరఘురామహితార్థులైన మి
త్రావకు లా నుడుల్ విని ప్రహర్షమతిన్ వడి నేగి పట్టుపుం
దేవికిఁ గోనలాత్మజకుఁ దెల్పిరి తచ్చుభవార్త నింపుగన్. 121
- క. ప్రమదంబునఁ గౌసల్యా
ప్రమదోత్తమ యట్లు ప్రియముఁ బలికిన హితులన్
సమధిక కాంచన మణిధన
సముదయముల గోధనముల సమ్మానించెన్. 122
- అ. అవనిపతికిఁ దండ్రి కభివాదనముచేసి
రథము నెక్కి చనుచు రాఘవుండు
ప్రజలు దనకుఁజేయు ప్రతిపూజ లందుచుఁ
దన మనోజ్ఞ ధామమునకు నరిగె. 123

- అ. ప్రభుని పల్కు లెంచి పౌరు లిష్టార్థంబుఁ
బడయఁ గంటి మంచుఁ బ్రమద మంది
సెలవు లంది వేగ నిలయంబులకు నేగి
తనియఁ గొలిచి రిష్టదైవతముల.

124

4-వ సర్గము

దశరథుఁడు సభ చాలించి యంతఃపురి కేగి

తిరిగి రాముని దోడితె మృనుట

- అ. మతియుతుండు రాజు మంత్రులతో నప్పు
డెల్లి పుష్కరానె కుమారు
నంబుజాక్షు రాము నభిషిక్తుఁ జేయంగ
నగు నటంచు నిశ్చయంబుచేసె.

125

- గి. అవనివిభుఁడంత నంతర్గహంబుఁ జేరి
నూతుఁ గనుఁగొని “శ్రీరాముఁ జూడఁదలఁతు
నతని గ్రహ్మణఁ దోడితె” మృని వచింపఁ
జనె నతఁడు వేగ మా రామునదనమునకు

126

- అ. ద్వారచరులవలన శ్రీరాముఁ డింతలో
నా సుమంత్రు రాక నాలకించి
లోన సంశయించి లోనికిఁ బిలిపించి
“రాకకతము వినుతుఁగాక” యనియె.

127

- అ. అనిన నా సుమంతుఁ డా రాముఁగని “రాజు
నిన్నుఁజూడఁగోరుచున్నవాఁడు;
నీకుఁ దెల్పుకొంటి నీవె కర్తవుగదా
రాకపోకలకును రాకుమార!”

128

- క. అని నూతుఁడు వచియించిన
విని రాముఁడు సత్వరముగ వెడలి సరేంద్రుం
జనకుని గ్రమ్మఱఁ గనుఁగొనఁ
జనియెన్ దగురీతి రాజసౌధంబునకున్. 129
- క. ఆ రామాగమనము ను
ర్వీరమణుఁడు దశరథుఁడు విని యంతికమున్
జేరఁ బిలిపించె నతని ను
దారప్రియభాషణములఁ దనుపు తలఁపునన్. 130
- క. శ్రీరాముఁడు పితృభవనముఁ
జేరుచు దూరంబునందె చేమొడ్చి నమ
స్కారముచేయుచు వినయం
బారఁగ దర్శించెఁ దండ్రియగు దశరథునిన్. 131
- ఆ. తనకుఁ బ్రణతుఁడైన తనయుని నల్లన
లేవనెత్తి కౌగిలించుకొనుచు
రాజు రుచిరహేమరత్నాననంబున
నధివసంపఁజేసి యనియ నట్లు. 132

దశరథుఁడు తనకొదవిన యవశకునంబుల రామునకుఁ

దెల్పుచు నభిషేకమునకు రాముని సత్వరము

దీక్షఁబూను మనుట

చ. “అతిజరితుండ నైతిని; జిరాయువుఁ గాంచితి; నిష్ఠభోగ నం
తతి సుఖియించితిన్; విఫలదక్షిణ లన్నసమృద్ధముల్ శత
క్రతువులొనర్చితిన్; బ్రియుని గాంచితి; నిన్నతులున్ సుతున్; బలిం
చితి శ్రుతులన్; యజించితిని; జేసితి దానములెల్లఁ బుత్రకా! 133

సీ. అనుభవించితి ధర్మావిరుద్ధములైన
 యాత్మాభిలషితసౌఖ్యముల నెల్ల;
 క్రతువులఁ దీర్చి దేవతలఋణంబు, న
 ధ్యయనంబుచేసి బ్రహ్మర్షిఋణము,
 సుతుల నబ్జురఁగాంచి పితరులఋణమును
 దానంబు లిడి విప్రతతులఋణము,
 నభిలసౌఖ్యములంది యాత్మఋణంబును,
 గొనముట్టగాఁ దీర్చికొన్నవాఁడ

గి. నీకుఁ బట్టాభిషేకంబునెఱపుకంటె
 నాకుఁగ ర్తవ్య మింక నన్యంబు లేదు;
 కాన నో రామ ! నీవు నా కౌతుకంబు
 దీర్చ నా పల్కుఁబడిన వర్తింపవలయు.

134

అ. ఇప్పుడు నిన్ను ప్రకృతులెల్ల సృపాలుగాఁ
 గోరుకొనుచు నున్నవారు గాన
 నో కుమార ! నిన్ను యువరాజ్యపట్టాభి
 షిక్తుఁ జేసి ప్రీతిఁ జెందువాఁడ.

135

అ. అంతెకాక యిప్పు డనుభద్రులనుచ
 కములు దోచుచుండెఁ గలల నాకు
 భీషణారవములఁ బిడుగులు నుల్కలు
 పడుచునుండె గగనపథమునుండి.

136

క. నా జన్మతార నర్పి
 ర్విజ రవిక్రూరభేట వేష్టితమై ని
 స్తేజతఁ గనె నని గ్రహవి
 ద్రాజులు వచియించినారు రామకుమారా !

137

- గి. తనయ ! యిటువంటి దుర్నిమిత్తములవలనఁ
ప్రభునిమరణంబొ ఘోరవిపద్యయంబొ
సంభవింపకపోదు నిశ్చయ మటుంచు
వినుచుచున్నారు దూరదర్శనులు బుధులు. 138
- అ. ఓ కుమార ! రామ ! నా కిప్పు డొదవిన
బుద్ధి మఱల మాఱిపోకమున్నె
యావరాజ్యమునకు నభిషిక్తుడవు గమ్ము
చంచలములు గావె జనులమతులు. 139
- గి. కూడియున్నాడు నేడు రేఱేడు పుష్క
తార పూర్వపునర్వసుదారతోడ
నెల్లి నిశ్చితమైన పుష్పేందుయోగ
మొదవు ననుచున్నవారు జోస్యులు కుమార ! 140
- గి. నన్ను నా మది త్వరపెట్టుచున్నయట్లు
లయ్యె నభిషిక్తుడగుము పుష్కమిని దండ్రీ !
పరపురంజయ ! నీకు రేపటిదినంబె
చేసెదను యావరాజ్యాభిషేచనంబు. 141
- క. కావున నిదియే మొదలుగ
నీవీ నిశ సీతతోడ నియతాత్ముడవై
కావింపఁదగు నుపాసము
పావన కుశలయ్యయందె పండి కుమారా ! 142
- గి. సుమహితములైన యిట్టికార్యముల కెల్ల
సంతరాయపరంపర లగును గాన
నప్రమత్తమై నీ నుహ్మదాళి యిపుడు
కూర్మి ని న్నెందు రక్షించుకొనునుగాక. 143

పరదేశంబున కరిగిన

భరతుం డెందాఁక రాఁడో పట్టణమున క

త్తఱియే నీ యభిషేకము

నెఱపఁ దగిన యద నటంచు నే నూహింతున్.

144

భరతుఁడు వీ తమ్ముఁడు ధ

ర్మరతుఁడు జ్యేష్ఠానువర్తి మహనీయదయా

నిరతుఁడు సద్వృత్తసదా

చరితుఁడు జితవైరి యనుట సత్యంబె కదా !

145

ఐన నగుఁగాక మానవ మానసములు

నిరత చపలంబు లనియె నా నిశ్చయంబు;

అనవరతధర్మతత్పరు లగు నభిజ్ఞ

జనులు మాత్రమె సుకృతశోభనులు తనయ ! ”

146

అని జనకుఁ డెల్లి యభిషే

చన మని సెలవీయ రామచంద్రుఁడు పితృవం

దన మాచరించి యాతని

యనుమతిగొని చేర నరిగె నాత్మభవనమున్.

147

శ్రీరాముఁడు స్వీయభవనమున కరిగి శుభవార్త

తెలువ కౌసల్యాభవనమున కరుగుట

తన యగారంబు చొచ్చుటే తడవుగాఁగ

క్షితిపతి వినిశ్చితస్వాభిషేకవార్త

విన్నవింపఁగవలె నన్న వేడ్కఁజేసి

జనని నగరికిఁ జనె రామచంద్రమూర్తి.

148

గీ. ప్రవిమలంబగు పీతాంబరము ధరించి
మానము వహించి ధ్యాననిమగ్న యగుచు
నర్థి శ్రీదేవి సేవించు నంబఁ గనియె
రాముఁ డచ్చట దేవతాధామమందు.

149

గీ. రామపట్టాభిషేకవార్తను గ్రహించి
యా సుమిత్రయు లక్ష్మణుం డటుకు మున్నె
వచ్చి ప్రియమైన యా శుభవార్తఁ బంపి
వేగ సీతనుగూడ రావించుకొనిరి.

150

సీ. ఆ సమయంబున నామీలితాక్షియై
యోగాననారూఢినున్నదాని
ధరణిజచే సుమిత్రాలక్ష్మణులచేత
నుచితసేవల నందుచున్నదాని
పుష్కయోగంబున బుత్రాభిషేక మ
హోత్సవం బని వినియున్నదాని
నాయతభక్తిఁ బ్రాణాయామమునఁ బూరు
షోత్తము ధ్యానించుచున్నదాని

గీ. నుచిత నియమోపవిష్టయై యున్నదాని
మాతఁ గౌసల్యఁ గాంచి నమస్కరించి
విఫులహర్షరసాంబుధి వెల్లివిరియ
నర్మకులసోముఁ డగు రాముఁ డనియె నిట్లు.

151

సీ. “స్వప్రజారక్షణక్షమ వహింపఁగ నాకు
జనకుండు ముదల యొసంగె నమ్మ!
యువరాజపదమునం దుంచి తోపె నాకుఁ
దండ్రీ పట్టముఁగట్టు దలఁచె నమ్మ!

నా ధర్మపత్ని జానకితోడ నేడు నా
కుపవసించుట విధియై క్త మమ్మ !
గురుఋత్విజుల నిందుకొలుపున రాజు నా
కీ రీతి నానతి యిచ్చె నమ్మ !

అ. తల్లి ! యెల్లి జరుగఁ దగు యౌవరాజ్యాభి
షేకమునకు నాకు సీత కిపుడె
మహిత విహిత సకల మంగళాచరణంబు
లాచరించి పంపు మమ్ము !” యనిన.

152

క. చిరకాలాకాంక్షిత శుభ
కర వార్తాశ్రవణమాత్రఁ గౌనల్య ప్రమో
ద రసోదిత బాష్ప కల
స్వరమున నిట్లనియె రామచంద్రునితోడన్.

153

గి. “నాయనా ! రామభద్ర ! చిరాయు వగుము;
హతరిపుబలుండ వగుము; రాజ్యరమగూడి
ప్రమదముం గూర్చు మయ్య ! మద్బాంధవులకు
నాపులకును సుమిత్రదాయాదులకును.

154

గి. బళిర ! చిన్నికుమార ! సౌభాగ్యతార
సీవు నా గర్భమున జనియించినావు;
స్వగుణములచేత నిత్యసేవనముచేత
జనకు దశరథు మెప్పింపఁ జాలినావు.

155

గి. ఋతము లయ్యె బళారె ! నా వ్రతము లెల్ల
పూరుషోత్తముఁ గొల్చు నా పూజ లెల్ల;
నీ మహేశ్వారువంశ రమామతల్లి
యిప్పుడో వత్స ! ని న్నాశ్రయించుకతన.”

156

- క. అని జనని సంతసింపఁగ
ననుజు వినయవినమితున్ గృతాంజలి నా సీ
నుని లక్ష్మణునిన్ రాముఁడు
గని యెలన వ్యోలయఁ బ్రియముగా నిట్లనియెన్. 157
- గీ. “తమ్ముడా! నీవు ని మృహీతలమునెల్ల
నెలమి నాతోడునీడవై యేలుకొమ్ము;
అస్మదీయద్వితీయాంతరాత్మవైన
నిన్ను నీ రాజ్యరమ వరించినది నుమ్ము. 158
- గీ. లక్ష్మణా! నర్వరాజ్యఫలంబు లంది
యనుభవింపు మభీష్టభోగాని నెల్ల;
నాత్మజీవితమైన రాజ్యంబునైన
నేను గోరుట నీ కోసమేగదయ్య!” 159
- క. అనుజు నిటు దనిపి యిరువురు
జననులకున్ మ్రొక్కి వారి సమ్మతిగొని సీ
తను దోడ్కొని శ్రీరాముఁడు
చనియెన్ సెలవంది యాత్మసౌధంబునకున్. 160

5-వ సర్గము

శ్రీరాముఁడు సీతాసమేతుఁడై యాత్మసౌధమున కరుగుట
వసిష్ఠుఁడు దీక్ష నొసఁగట

- చ. క్షీతిపతి జే పొనర్చు నభిషేకవిధుల్ రఘురామమూర్తి కం
చితమతిఁ దెల్పి యంతట వసిష్ఠుఁ బురోహితుఁ బిల్వ నంపి “ను
వ్రత! యిపు డేగి రామునికి రాజ్యయశోవిభవోపలబ్ధికై
క్షీతిసుతతోడఁ దా నుపవసంపఁగ జేయుము సక్రమంబుగన్.” 161

సి. అని విభుండు వచింప నట్టులేయని భగ
వానుండు వేదవిద్వరుఁడునైన
య వ్యసిష్ఠమునీండ్రుఁ డాగమజ్ఞుఁడు దృఢ
ప్రతుఁడు గావున సమంత్రకముగాఁగ
నుర్విజితో రాఘు నుపవసింపఁగఁజేయ
విప్రోచితరథోపవిష్టుఁ డగుచు
సితజలద ప్రభాసిత రామభవనంబు
చెంతకుఁ జని మౌనిశేఖరుండు

గి. స్యందనముతోనె కక్ష్యాత్రయంబుదాటి
వచ్చుచుండంగ న మ్మునివరునిగాంచి
యతనిఁ బూజార్తుఁ దోడ్చేర నా క్షణంబ
రాముఁ డెదురేగెఁ దనమందిరంబు వెడలి.

162

క. త్వరితముగ రాముఁ డీ గతి
నరదముకడ కేగి వినతుఁడై స్వయముగ నా
గురు నవతరింపఁజేసెన్
గర ఘాతఁగ నిచ్చి భక్తి గౌరవములతోన్

163

గి. వినయసంపన్నుఁ బ్రియవార్త వినుపడగిన
రాముఁ గని యప్పు డాతని సేమ మడిగి
సుప్రసన్నాత్ముఁ గావించి సుముఖుఁ జేసి
యెలమి వెలయుఁ బురోహితుం డిట్లు లనియె.

164

గి. “కన్నతండ్రి నీ యెడలఁ బ్రసన్నుఁ డయ్యె;
యావరాజ్యపదంబు నీ వందఁ గలవు;
రాఘవా! నేఁడు నీవు నీ రమజీయైత
సితతో నుపవాసంబు చేయవలయు.

165

గీ. రమ్మ శ్రీరామచంద్ర! ధరావరుండు
పంక్తిరథుఁడు నీ తండ్రె తేవకడ నిన్ను
యౌవరాజ్యాభిషిక్తుఁ జేయం గలందు
ప్రీతితో నహుమండు యయాతిఁ బోలి.”

166

వసిష్ఠుఁడు రామభవనంబు వీడుట రాజపథంబుల సందడి

చ. అని మునిమోళి రాజగురుఁ డప్పుడు మంత్రనియుక్తి రామభ
ద్రుని మహిజాతతో నియతితో నుపవాస మొనర్పఁజేసి యా
తని ప్రియపూజనంబుల యథావిధిగా గ్రహించి వీడుకో
ల్లని పయనించె రాసుతు నగారమునుండి సగౌరవంబుగన్. 167

ఆ. మిష్టవచనులైన మిత్రులతో సుఖ
సీనుఁడైన రాజసూనుఁ డంత
హర్షకలితుఁ డగుచు నందఱియనుమతి
నల్లనల్ల నరిగె నంతిపురికి.

168

క. ప్రముదిత నర నారీ జన
సముదంచితమైన రామసదన మపుడు న
ప్రమద ద్విజగణ విస్ఫుట
కమలాకరమైన కొలనికై వడి నలరెన్.

169

గీ. రాజభవనోపమానమై తేజరిల్లు
రామచంద్రుని శుభమందిరంబు వీడి
చనుచునున్న వసిష్ఠసన్మునివరేణ్యుఁ
డధ్వమెల్ల జనాకీర్ణ మగుటఁ గాంచె.

170

గీ. అపుడు శ్రీరామచంద్రు పట్టాభిషేక
దర్శనోత్సుక బహుజనోత్కరముచేత
రాజపథము లయోధ్యాపురమున నెందు
నెడతెఱపి లేక నిండి క్రిక్కిరిసియుండె.

171

- క. జన గణ తరంగ సంఘా
ర్ణనముల హర్షస్వనముల రంజిల్లు పురి
ఘనరాజవధం బప్పుడు
న్వన దంబునిధానవైభవంబున మొరసెన్. 172
- గీ. గంధజలసిక్తమిష్టమార్గముల మించి
క్రముక కదళికావన మాలికల రహించి
ప్రతిగృహోద్భృత కేతనతతి వహించి
చూపు దనియించె నాఁ డయోధ్యాపురంబు. 173
- క. రామచంద్రు యౌవరాజ్యాభిషేకంబు
నెప్పుడెపుడు గాంతు మే మటుంచు
నాఁ డయోధ్యనుండు నరనారు లాబాల
వృద్ధు లెన్నుచుండి రినునిరాక. 174
- గీ. సుప్రసన్నప్రజాగణశోభితంబు
జననుతంబు నానందవర్ధనము నైన
య య్యయోధ్యామహోత్సవ మరసి తనియ
నెంతయో యిచ్చపడుచుండి రెల్లవారు. 175
- క. మునివరుఁ డీటు జనఘట్టన
నెనసిన ఘనరాజమార్గ మీక్షించుచు నా
జనసంఘము మొనయించెడి
యనువున మెలమెల్ల నరిగె నధిపు నగరికిన్. 176
- క. సితగిరిశిఖరముకరణిన్
సితజలదంబట్లు వెలయు క్షితిపతిసౌధం
బతఁ డధిరోహించి బృహ
స్పతి శత్రుంబోలి నృపునినన్నిధిఁ జేరెన్. 177

- క. మునివచ్చుటఁ గని సింహా
సనముం దిగి లేచి రాజు సంప్రశ్నింపన్
“జనవర! యాజ్ఞాపాలన
మొనరించితి” నని వసిష్ఠుఁ డొయ్యనఁ దెలిపెన్. 178
- క. జననాథుఁడు మునినాథునిఁ
గని నిల్చినయపై సభ్యగణములు నైజా
సనములను వీడి లేచిరి
ఘనరాజపురోహితులకు గౌరవ మెసఁగన్. 179
- క. గురునికడ సెలవుగైకొని
పరిషజ్జన నివహమునకుఁ బంపక మిడి యా
నరవరుఁ డపు డంతఃపురి
కరిగెన్ గిరికందరమున కరుగు హరివలెన్. 180
- గీ. అనుపమాలంకృత ప్రమదాకులమయి
యమరవిభు మందిరముఁబోలు నంతిపురము
నపు డలరఁజేసె నృపుఁడు తారావళీ న
మాకుల నభిషేకంబు సుధాంశునట్లు. 181

* పాఠాంతరము :

- చ. సురుచిర వస్త్రభూషణ విశోభితమౌ రమణీగణంబుతో
సురవరమందిరంబువలె సొంపులునింపెడు రాణివాసమున్
మెఱయఁగఁజేసె నప్పు డవనీతలనాథుఁ డుదారతారకో
త్కరవిలసన్నభంబును సుధారసశీతమయాఖు వైఖరిన్. 181

6 వ సర్గము

సీతారాము లా రాత్రి ప్రవచిక్షుఁ బూనుట

- క. శ్రీరాముండు పురోహితు
 గారవమున వీడుకొని సుఖస్నాతుండై
 దారనుదారన్ సీతా
 నారీమణిఁ గూడి కొలిచె నారాయణునిన్. 182
- సి. రాముఁ డప్పుడు యథార్థముగ హవిష్య పా
 త్రముగొని యుత్తమాంగమునఁ దాల్చి
 దైవతోత్తము విష్ణుదేవుని గూర్చి సా
 జ్యముగ దీప్తాగ్ని హోమము నొనర్చి
 శిష్టహవి్యంబు భుజించి ప్రియార్థియై
 నారాయణుని నెమ్మనమున నిలిపి
 శ్రీమంతమగు దేవతామందిరంబున
 స్వరచితవరకుఁజాన్తరణమందు
- గి. మౌనము వహించి నిశ్చలమానసుఁ డయి
 దేవి వైదేహితోడ నిద్రించి రాత్రి
 వేగుజామున మేల్కొంచి వేళ్ళమెల్ల
 నదమలాలంకృత మొనర్ప ముదల యొనఁగి. 183
- గి. సూతమాగధవంది సంస్తుతులు వినుచుఁ
 బ్రమదమున లేచి శ్రీరామభద్రుఁ డపుడు
 సమయకృత్యంబులను దీర్చి సంధ్యవార్చి
 విపులనిష్ఠతో గాయత్రి జపముచేసి. 184

క. క్షితిపతిసుతుఁ డప్పుడు మధు
 జితుని న్నతి నుతుల నెఱఁగి సితకౌశేయా
 న్వితగాత్రుండై ద్విజనం
 తతిచేఁ బుణ్యాహవాచనము సేయించెన్. 185

క. ఆ రీతిన్ మధురములు గ
 భీరంబులునై యెనంగు పృథివీసుర వే
 దారవములు మంగళ తూ
 ర్యారవములతోడ నెనసి యలమె నయోధ్యన్. 186

క. అపుడు విదేహాత్మజతో
 నృపసుతుఁ డుపవాసదీక్ష నెఱపుట విని తా
 మపరిమితానందరస
 ప్రపూర్ణమతులయి రయోధ్యఁ బొరజనంబుల్. 187

పౌరులు శ్రీరామవట్టాభిషేకమునకు అయోధ్యను
 మంగళాలంకృతముగఁ జేయుట

గీ. ఆ పుర జనంబులెల్ల రామాభిషేక
 హర్షసూచకశుభవార్త నాలకించి
 రేయి వేగుటఁగాంచి పురీవరంబు
 మంగళాలంకృతముగఁ జేయం గడంగి. 188

సీ. శరద్రభశిఖరబంధుర గోపురములందు
 వివిధ పణ్యాపూర్ణవిషణులందు
 రమణీయసువిశాల రాజమార్గములందు
 కమనీయశృంగాటకములయందు

బహుళసంపత్కుటుంబనికేతనములందు
 నమధికామోదచైత్యములయందు
 అరిజనగణభీషణాట్టాలకములందు
 సకలసఖానివేశములయందు

గీ. ఘన సమున్నత పాదపాగ్రములయందు
 మఱియు ముఖ్యాభిలస్థలాంతరములందు
 ధ్వజపటలి నిల్చి చిత్రపతాక లెత్తి
 పురము నలరించి రెల్లెడ సురుచిరముగ. 189

క. జనసుత నర్తకగణ వ
 ర్తనములు గాయక సుకీర్తితసుధామధుర
 స్వనములు నుతులన్ శ్రుతులన్
 దనియించుచునుండె నిండి నగరినలుగడన్ 190

క. రామాభిషేక ముహూర్తము
 సామీప్యం బగుట నదన చత్వరముల నా
 రీమణులు నరులు తత్కథ
 నామోదితు లగుచునుండి రన్యోన్యంబున్. 191

గీ. ఆ మహోత్సవ సందర్భ నాభిలాష
 నిండ ముంగిళ్ళలోన వాకిండలోన
 గుంపుగుంపులుగాఁ గూడికొనెడి బాలు
 రానుడులె యాడుకొనుచుండి రాటలందు. 192

గీ. సుమములను జల్లి సురభిధూపములు వైచి
 శ్రీ లలర రాజవీధి రాజిల్లజేసి
 పౌరులు నిశాగమనశంకఁ బ్రతిపథముల
 దీపవృక్షముల్ నిలిపిరి తేజ మెనఁగ. 193

- ఆ. పురజనమ్ము లిట్లు పురముఁ గైసేసి రా
మాభిషేక దర్శనాభిలాష
సంఘములుగఁ గూడి నభలు గావించుచుఁ
బొగడఁ దొడఁగి రపుడు పుడమివతిని.

194

- క. “ఆ యైక్ష్వాకుఁడు వృద్ధుం
డైయుండు తెఱింగియే మహాత్ముఁడు గానన్
శ్రీయుతు రాముని రాజుగఁ
జేయం దలపెట్టె నిది విశేషముగాదే!

195

యువరాజు గానున్న శ్రీరాముని గుణగణములు
పౌరులు కీర్తించుకొనుట

- గీ. ఘనుల నల్పుల నొకరీతిఁ గాంచువాఁడు
రామవిభుఁడు రక్షకుఁడును రాజు నగుట
మన చిరాకాంక్షితంబు సంపన్న మయ్యె
నేఁడు దేవుఁడు కృపఁ జూచినాఁడు మనల.

196

- క. ఆతండు భ్రాతృవత్సలుఁ
డాతండు నిగర్వి పండితాగ్రణి రాముం
డాతండు ధర్మశీలుఁడు
భ్రాతలవలె మనల నెపుడుఁ బరిపాలించున్.

197

- గీ. అఖిలగుణధాము రాముఁ బట్టాభిరాము
నిందఱము వేడ్కఁ గను భాగ్య మిడినయట్టి
ధర్మమూర్తి మహారాజు దశరథుండు
చిరతరాయుష్కుడై విరాజిల్లుఁ గాక.”

198

చ. అని పురవాసు లిట్లు కొనియాడుచునుండ సమస్తలోక రం
జన శుభవార్తలన్ వినిన జానపదుల్ వివిధోత్సవావలో
కనమతి దిక్కుదిక్కునను గల్గిన పల్లెలనుండి యొయ్యనొ
య్యనఁజనుదెంచి య న్నగరమంతట నిండిరి సంతసంబునన్. 199

క. అ న్నగరమహోత్సవములఁ
గన్నులఁ గని పొగడుచున్న ఘనజనరవ మా
పున్నమఁ గని పొంగారెడి
మున్నీటిరవంబుఁబోలి ముద మిడుచుండెన్. 200

చ. సురపతిపట్టణంబునకుఁ జోడగు నా నగరంబు గ్రామ పా
మరజన సమ్మదారవ సమాకులమై జలజంతుసంగ భం
గురము దిగంతసంకలితఘోషమునై చెలరేగుచుండు సా
గరజలరాశికైవడిని గానఁగనయ్యెఁ గలంగి పొంగుచున్. 201

7-వ సర్గము

శ్రీరామ యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకవార్త మంథర వినుట

గీ. ఎచట నే రీతిఁ బుట్టెనో యేమొకాని
కైకతోవచ్చియున్నట్టి జ్ఞాతిదాసి
రామపట్టాభిషేకపూర్వదిన మందె
చంద్రకాంతమౌరాణి ప్రాసాద మెక్కి. 202

క. క్రొన్ననలునల్లి యంతటఁ
బన్నీటం దడుపు రాజపథములుగల సం
పన్నగర మ య్యయోధ్యన్
గన్నారం గైకదాసి కనుఁగొని కడకన్. 203

*సీ. ఉన్నతధ్వజపతాకోజ్జ్వలంబగు దాని
హర్షజనాకీర్ణమైన దాని
ధవళితదేవాయతన రమ్యమగుదాని
అఖిలవాద్యమనోజ్ఞమైన దాని
పావనజనపదప్రతి పథంబగుదాని
మానిత్రశుతిఘోషమైన దాని
మాల్యమోదకహస్తమహినురంబగు దాని
ఆశీర్నినాదితమైన దాని

గీ. హస్తీతురగగర్జాహేషమైన దాని
హర్షగర్జితగోవుషమైన దాని
హస్తకేతనాంచితపౌరమైన దాని
నపుడు మంధర గాంచె హర్మ్యంబునుండి.

204

* పాదాంతరము:

సీ. భాసురధ్వజపతాకా సముత్కరముతో
సంప్రీత జనసమాజములతోడ
సురుచిరదేవమందిర గోపురములతో
వివిధమంగళవాద్య రవముతోడ
స్నాతకజనయోగ్య శాఖాపదములతో
సముదీర్ణ వేదఘోషములతోడ
మాల్యమోదకహస్త మహినురగణముతో
సముచితస్వస్తి నూక్తములతోడ

గీ. ప్రముదిత గజాశ్వవృషభ స్వనములతోడ
ధ్వజకలితహస్త పౌరసంతతులతోడ
రమ్యమైన యయోధ్యాపురంబునెల్ల
నపుడు మంధర గాంచె హర్మ్యంబు నుండి.

204

క. కని యా చెంత ధరిత్రన్
జనుచున్నప్రహర్షవికచ సారసనేత్రన్
వినుతదుకూలనుగాత్రన్
ఘనజననుతిపాత్ర ధాత్రిఁగని యి ట్లనియెన్. 205

ఆ. “ధాత్రీ! రామమాత ధనపరాయణ గదా
యింత సంతనమున నీ విధముగఁ
ధారవోయుచుండె ధనము తృణంబుగా
నెల్లవారిఁ బిలిచి యెందుచేత? 206

క. నరపతి యొడ లెఱుఁగని నం
బరమున నే సుకృతమునకొ పనిగొన్నాఁడి
పురజను లిటు హర్షంబులు
మెఱయెన్ దిరుగాడుటకు నిమిత్తము చెపుమా? 207

చ. అను మఱుగుజ్ఞ గాంచి హృదయంబునఁ బొంగులువారు కౌతుకం
బును వెలికి న్వేలార్చుచును భూపతి పంక్తిరథుండు పుష్కతా
రను యువరాజుఁ జేయు రఘురాము వినిరితకాము రేపటం”
చును వచియించె దాది వెనుజూడక వేడుక ముమ్మరింపఁగన్ 208

క. ఆ పల్కు విన్నయంతనె
కోపము నాపంగ లేక కుబ్జయుఁ గై లా
సోపమమగు నాప్రాసా
దోపరితల మెడలి యొక్క యుదుటున దిగియెన్. 209

క. పాపాత్మురాలు మంధర
కోపంబున నట్లు మండి కుములుచుఁ జని శ
య్యోపరిఁ బరుండియుండిన
యా పడఁతిన్ గైక గాంచి యదలిచి పలికెన్. 210

మంథర కైకకు దుర్బోధ చేయుట

- అ. “కొంప మునుఁగు చుండ కూరుకుపాటులా?
 లెమ్ములెమ్ము తెలివితేనిదాన!
 తలఁచరాని వెతలు తలమీఁదఁ బడుచుండ
 నొడ లెఱుంగనట్టు లుంటి వేల? 211
- క. పతి కప్రియ వైయుండియు
 నతిరూపగుణాఢ్యనంచు నతిసౌభాగ్యా
 న్వితనంచుఁ బొంగి తప్పి క్రమ
 గతి వేనవియేటిసీగతి గనియెఁ జూమా!” 212
- గి. పాపదర్శినియును, గోపపరవశయును
 నైన యా క్షుబ్ధపరుషోక్తు లాలకించి
 యప్పుడు విషాదవిచలితయైన కైక
 యడలు గడలుకొనంగ నిట్లని వచించె. 213
- క. “ఓ మంథర చెప్పవె నీ
 మోమున వగమిగులు చిహ్నములు దోచెడి; నా
 కేమైన ననిష్ఠము ల
 ఊమము లగు నిడుమ లడరి చెడుగిడవు గదా!” 214
- క. చేతుంచి కైక యిట్లనఁ
 బాటించి విశేషదోషపరవశ యగుచున్
 మాటలు నేర్చిన మంథర
 నూటిగ నా దేవిమనసుఁ జూచుచు వెట్టన్. 215
- అ. కైక మేలు గోరు కామిని దా నౌట
 దిగులుపడుచు నేడ్చు మొగమువెట్టి
 యామె నేడిపించి యనఘు రామునియెడ
 మనసు విఱుగఁ జేయ మఱల ననియె. 216

క. “తీరఁగ నేరని మహదప
కార మొకటి జరిగిపోయెఁగద కైకమ్మా!
భూరమణుఁడు దశరథుఁడా
శ్రీరాముని పట్టభద్రుఁ జేయునఁట సుమీ; 217

గి. అంతులేనిభయంబున నడలి యడలి
దుఃఖశోకానలంబునఁ దూలి దూలి
చాలఁ బరితాపపడుచు నీ మేలుగోరి
పరుగులో వచ్చి నీ కంటఁ బడితినమ్మ! 218

క. నాకున్ సర్వస్వమ వగు
నీ కష్టము కనులఁజూడ నే నోపుదునే?
నీ కెనలేని యదృష్టము
చేకూరుట నాకు భాగ్యసిద్ధియ కాదే! 219

క. రాజకులజాతవై రా
రాజనకుం బ్రియముఁగూర్చు రాజ్ఞీమణివై
రాజోగ్రధర్మమర్మో
తేజనములఁగూర్చి యేల తెలియవు దేవీ! 220

గి. వనీత! నీ వల్లభుఁడు ధర్మవాదిగాని
సత్యము వచింప నాతండు శత్రుఁడు సుమ్ము
క్రూరుఁ డాతని తీయపల్కులను నమ్మి
మత మెఱుంగక మోసపోయితివి నీవు. 221

క. అతండు వట్టిమాటల
చేతన్ ని న్నుల్లసిల్లఁ జేయుటె గానీ
చేతలఁ గౌసల్యకె నం
ప్రితి నొసఁగుచున్నవాఁ డభీష్టార్థములన్. 222

క. దురితాత్ముఁ డతఁడు నీ నుతు
భరతుని తన తాతకడకుఁ బదమని తోపే
ధరణీరాజ్యము రాముని
కరమున నిడుచున్నవాఁ డకంటకితముగన్. 223

గి. కలుచు ననుకోక యొడి నిడి కరుణఁ బెంచి
తన్ను తల్లిచే గరళంపుఁ డ్రాచుఁబోలి
రిపుఁడని యెఱుంగ కి వాదరించుకతనఁ
బతియ హృతుఁ డయ్యె నీచేతఁ బతినెపమున. 224

క. పగతుఁడు పాము నుపేక్షన్
దిగవిడిచిన నెట్టి కీడు దెచ్చునో యత్నే
మగఁడగు రా జొనరించెను
మగువా ! నీయెడల నీ కుమారుని యెడలన్. 225

క. మెఱమెప్పుల నిను బాలన్
మరిగించిన మగనిచేత మమతన్ రామున్
దొరఁజేయు దుష్టవిభుచేఁ
బరమసుఖముఁ గోలుపడితి బంధుయుతముగన్. 226

క. ఎన్నందగు ప్రతిభా నం
పన్నపు వెస నేదొ వెరపు పరికించి హితం
బు న్నెఱపి యిప్పుడే నీ
కన్నకొడుకు నిన్ను నన్నుఁ గాచికొను"మనన్. 227

క్రీరామాభిషేకవార్త విన్న తై క మంధరను బహూకరించుట

ఉ. ఆ నుడు లాలకించి రుచిరాననయై ఘనహర్షవిస్మయా
ధీశ మనస్కయై ద్రుతగతిన్ శయనంబుననుండి శారద
శ్రీనభమందుఁ జంద్రకళచెల్వనఁ దోచుచు లేచి తై క న
న్తానముగాఁగ నొక్క మణిమండన మామెకునిచ్చి మెచ్చుచున్. 228

- క. “ఓ మంథర! నా మదికి మ
హామోదముఁ గూర్చువార్త నందించిన నా
రీమణికి నీకు నేనిక
నే మీయం జాలుదునె? గ్రహింపుము దీనిన్. 229
- క. రాముఁ డన భరతుఁ డనఁగా
నేమెయి భేదంబు నా కొకింతయుఁ గలదే?
భూమిపతి రాజుఁ జేయును
రాము ననుచు వినుట మిగులఁ బ్రమదం బయ్యెన్. 230
- క. ప్రియవచన వింతకంటెన్
బ్రీయవార్తం దెలిపి మదికిఁ బ్రీయమిడఁ గలవే?
ప్రియపడి యొనఁగెద మఱియుం
బ్రీయ మైనది కోరుకొను మభీష్టంబనిన్. 231

8-వ సర్గము

మంథర బహుమానమును తిరస్కరించి

తై కమనసు విఱచుట

- క. ఆ పలుకుల కులికి యనూ
యాపరవశ యగుచుఁ గుబ్జ యా నగ నచటన్
ద్రోపాడి యంత నాఁగక
కోపము దుఃఖంబు ముంచుకొన నిట్లనియెన్. 232
- క. “ఓ మూఢురాల! నీ కిది
యామోదం బందు సమయమా? దారుణ దుః
ఖావేయభంగసంఘో
ద్దామాబ్ధి నిమగ్న పగుట తలపోయవుగా? 233

- క. ఇంతటి దుఃస్థితిఁ బడి ర
వ్యంతయుఁ జింతింపకుండ హర్షంబునఁ ద్రు
ళ్లింత లిడు నిన్నుఁ గన నా
కెంతో న వ్విదవుచున్న దేడుపుతోనన్. 234
- గి. అవమతిని నిన్నుఁ గన దుఃఖ మయ్యె నాకు
భయదమృత్యుస్వరూపియై పగతుఁ డైన
నవతికొడుకు సౌభాగ్యవైభవము గాంచి
బుద్ధియున్న యే యాఁడుది పొంగిపోవు? 235
- గి. అవనిరాజ్యంబునకు నమానార్హుఁ డగుట
భరతుఁ డనిన రాముని కెంతో భయము గలదు;
భీతుఁ డగునాతఁ డపకృతి నే తలంచు
ననుచుఁ దలపోసి తలపోసి యడలుచుంటి. 236
- గి. ఘనధనుర్ధారియైన లక్ష్మణుఁడు రాము
నెల్లవిధములఁ దా నాశ్రయించియుండు;
నట్లే శత్రుఘ్నుఁడును దన యన్న భరతు
విడువ కేప్రొద్దు భక్తి సేవించుచుండు. 237
- క. జననక్రమమున రాజ్యము
మన భరతునిదే యగున్ గ్రహప్రాప్తంబై
విను లక్ష్మణశత్రుఘ్నులు
కనిష్ఠు లది వారు వడయఁ గడు దూర మగున్. 238
- గి. తెలివిగలవాఁడు రాజనీతిని ఘనుండు
నమయ మెఱిగి కార్యముఁదీర్చు సాహసుండు
నైన రామునివలన నీయాత్మజునకు
నెప్పు డే మగునో యని యేడ్చుచుంటి. 239

గి. భూసురో తమగణముచేఁ బుష్కతార
యందు రేపటిదినమున యౌవరాజ్య
యుక్తు నభిషిక్తుఁ గావింప నున్నరాముఁ
గన్న కౌసల్య యెంత సంపన్నురాలొ? 240

గి. సుమహితైశ్వర్యవతి హతవిమతి యగుచు
జనవినుతి కెక్కునట్టి కౌసల్య కీవు
దానివై పల్లటిల్లుచు దోసిలోగ్గి
యూడిగంబులు చేయుచు నుండవలయు. 241

అ. ఇదియె జరుగునేని ఈవు మాతోఁగూడ
నామె పాదదాసి వగుట నిజము;
భాగ్యహీనుఁడైన భరతుఁ డా రాముని
బానిసీఁడుగాక మానఁ డింక. 242

అ. అప్పుడు రాము నుత్త మాంగనాజన మెల్ల
నిష్టహృష్టకలన నేసఁగఁ గలరు;
భరతుఁ డంతిపురపుఁ బడఁతులతో ననం
తృప్తి గుండవలయు నీవు నేను. 243

క. ఈ పగిది నప్రియములె ప్ర
లాపించెడు కుబ్జ నపుడు లక్షింపక ప్రే
మోపేత కైక సుగుఱో
ద్దీపితుఁడగు రాము నన్నుతింపఁ దొడంగెన్. 244

మంథర యెంతచెప్పినను వివక కైక శ్రీరామునే
కొనియాడుట

క. ఎంతయు ధర్మజ్ఞుఁడు శుచి
దాంతుడు సత్యవ్రతుఁడు కృతజ్ఞుఁడు ధరణి
కాంతాగ్రసుతుఁడు రాఘవుఁ
డింతీ! పితృరాజ్య మాతఁ డేలం దగఁడే? 245

- క. రాముఁడు భ్రాతల భృత్యుల
సేమ మరయుఁ దండ్రెబోలి చిరజీవనుడై;
రామాభిషేచనంబన
నేమి మునిగె కుబ్జ! యింత యేడ్చెద వేలే? 246
- క. నూతేంద్రదాఁక రాఘవుఁ
డా రాజ్యము నేలుఁగాక యవల భరతుఁడున్
బారంపర్వకమమున
భూరమణుం డగునుగాక పురుషర్షభుడై. 247
- గి. వర్తమానంబు శుభదమై వఱలుచుండె
భావి కల్యాణదాయి కాఁబోవుచుండె
రామునికి భరతునికి నింకేమి కొదవ?
యింతగాఁ దల్లడిల్లెద వేమె కుబ్జ? 248
- క. ఆ రాముఁ డనిన నాకుం
గారాబము గలదు భరతుకంటెను మిగులన్
శ్రీరాముఁడు నను భక్తిన్
గౌరవమునఁ గొలుచుఁ దల్లికంటె ఘనముగన్. 249
- గి. రాముఁ డిప్పుడు పట్టాభిరాముడైన
భరతుఁ డా వెన్ననే పట్టభద్రుఁ డగును;
రామచంద్రుండు నెంతయో ప్రేమతోడఁ
దనవలెనె తమ్ములనుఁ జూచుకొనును గాదె?" 250
- ఆ. అనుచు నిట్టిమాటలాడు కైకంగాంచి
యధికదుఃఖపరవశాత్మ యగుచు
నిడుదవేడియూర్పు లడరించి మంధర
పట్టరాని కిన్న నిట్లు లనియె. 251

కై క తెలివిమాలినతనమునకు మంథర కినిసి

కై కకు అసూయ రేకెత్తించుట

క. “మేలుంగీడు నెఱుంగని
గోలా! మూఢమతి శోకకుటిలవ్యసనో
ద్వేలమహాఫజ్జలనిధిఁ
గూలియు నిను నీవె తెలిసికొనవైతి గదా! 252

క. రా జయ్యెనేని రాముఁడు
రాజగు నాతనిసుతుండు రామునివెనుకన్
రాజకులంబున నీక నే
యోజను భరతుండు నిలిచియుండును చెపుమా! 253

క. రాజసుతులై నయంతనె
రాజు లగుచు నేల నెల్లరకు నర్హుంబే?
యోజింపు భామిని! య
త్లే జరిగిన నీతి నిలుచునే రాజ్యమునన్? 254

క. కావున జ్యేష్ఠసుతునకే
భూవల్లభు లాత్మరాజ్యమును గూర్తురు; ను
శ్రీవిలసిత గుణగణ యుతు
లౌ వేఱుకుమారు లున్ననైన తుభాంగి! 255

క. కరుణామయి! నీ కొడుకగు
భరతుఁడు సుఖవంచితుఁడు నభాగ్యుండు నగున్;
ధరణీంద్రునిసుతుఁ డయ్యును
నరనాథుఁడుగాక యీక ననాథుండు నగున్. 256

- అ. ఇంత యెఱిగి తెలుపఁ జెంతకు నే రాఁగ
నీ వొకింత నను గ్రహింపలేక
యా నపత్నివృద్ధి కానందపడుచు నా
కిపు లీయ వచ్చి తెంత తెలివి? 257
- క. ధరణీరాజ్యంబును ని
ర్భరము నకంటకముఁజేయ రాముఁడు రాజై
భరతునికిఁ గూర్చు దేశాం
తరమో లోకాంతరంబొ తథ్యంబు సుమీ! 258
- గీ. పసితనమునుండియును మనభరతు సీవె
తండ్రి కెడఁజేయుచుంటి తాతకడ కంపి;
సన్నిహితవర్తనమున వృక్షముల కైనఁ
బ్రబలుఁగాదె స్నేహంబు పరస్పరంబు. 259
- గీ. అన్నభరతున కనువశుఁ డాపుఁడైన
యట్టి శత్రుఘ్నుఁ డిటునుండు నన్న, నతఁడు
భరతుతో వెనువెంటనే యరుగుచుండుఁ
గలసి రామునితోడ లక్ష్మణుఁడు వోలి. 260
- గీ. ఉవిద! శత్రుఘ్నుఁడే తండ్రియొద్దనున్న
యన్నభరతునిఁ గాపాడ ననువుపడదె?
కట్టెలను గొట్టి జీవించుకలుకునుండి
చెట్టు నా చుట్టుపొదలు రక్షించునట్లు. 261
- క. రాముఁడు లక్ష్మణునకు నా
రామునకున్ లక్ష్మణుండు రక్షకు లగుటన్
శ్రీమహితు లశ్వినులవలె
రాముఁడు లక్ష్మణుఁడు సోదరప్రేమయుతుల్. 262

అ. అట్లుగాన రాముఁ డా అక్ష్యజునియెడ
నించుకైనఁ గీడు నెంచఁబోడు
భరతు నెడల నతఁడు పాపచింతనముల
నే యొనర్చుచుండు నిది నిజంబు.

263

క. ఏమైన నీ సుతుఁడు మా
తామహపురినుండి వనికిఁ దరలి బ్రదుకుటే
క్షేమ మని తోచుచున్నది
నా మదికిన్; నీకు నిది మనఃప్రియమె కదా!

264

క. జనకుని యన్నమతి భరతుఁడు
ఘనరాజ్యముఁ బడయు నదవకాశము చేకూ
రునయేని నీకు నీ ప్రయ
జనమునకు లభించుఁగాదె సర్వశుభంబుల్.

265

గీ. ప్రాప్తకాముఁడౌ రాముని పజ్జనుండి
యాతనికి సహజామిత్రుడైన భరతుఁ
డధికసుఖభోగి సుకుమారుఁ డక్కటకట;
భాగ్యహీనుఁడై యే రీతి బ్రదుకు నబలః

266

గీ. దారుణారణ్యమున మృగేంద్రంబువాతఁ
బడగనుండిన గజయాధపతి విధాన
బలయుతుండగు రాముని బారిఁబడిన
భరతు నిప్పుడు నీవు కాపాడవలయు.

267

గీ. పూర్వమం దీవు సౌభాగ్యగర్విత వయి
పరిభవించితి వామెను బహువిధాల;
నేఁడు శ్రీరామమాత యౌ నీ నపత్ని
కినిసి నీ యెడఁ బగదీర్చుకొనకయున్నె?

268

- చ. సురుచిరరత్నకాంచన విశోభితశైలపురాధ్యయౌ వసుం
ధర సకలంబు రామునకు దక్కుట నిక్కమయేని నీవు దు
ర్భరతర దుఃఖసాగరతరంగపరంపరఁ దూలి దీనవై
భరతునితోఁ బరాభవముపాలయి పోవుదుగాదె భామినీ ! 26
- గీ. అవనినాథుండు రాముడే యయ్యెనేని
భరతునకు వినాశంబు తప్పనిదిగాన
నీ కొడుకు భూమిపతిఁ జేయ నీ సపత్ని
కొడుకు నెడఁజేయఁ గావించుకొనుము తెనువు.” 27

9-వ సర్గము

మంథర దుర్బోధవలన కైక రాజబోవు చెడుగు నెఱుంగుట
శ్రీరామాభిషేకభంగ విశ్వయము.

- క. అని మంథర పురికొల్పిన
విని కైకయుఁ గలుగుచెడుగు విస్పృష్టముగాఁ
గని శ్రోధజ్వలితాస్యం
బునఁ బొగులుచు వేడియూర్పు పొగ లెగయ ననెన్. 27
- క. “ఇపు డీ క్షణమున రాముని
విపినంబుల కనుపుదాన వేగమె భరతున్
విపులావనితలమునకున్
నృపతిగఁ బట్టాభిషిక్తునిం గావించున్. 27
- క. ఓ మంథర ! మనభరతుం
డీ మహి రా జెట్లు లగునొ యిపు డెట్లయినన్
రాముండు గాకయుండునొ
యా మార్గ మెఱుంగఁ జెప్పుమా శీఘ్రముగన్.” 27

మంథర కై కకు దశరథుఁడు మున్నిచ్చిన వరద్వయము

నెఱింగించుట

క. ఈ రీతిఁ గైక పలుకన్
శ్రీరామునివైభవంబుఁ జెఱువఁదలఁచు పా
పారంభ కుమతి మంథర
యా రాజిం గాంచి యిట్టు లనియె ముదమునన్. 274

అ. “దేవి! మేలు మేలు దెలిపెద నిప్పుడే
భరతుఁ డొకఁడె ప్రభుతఁ బడయు వెరవు;
నీవు మఱచినావొ యెఱుంగవో దాచితో
నేను దెలుప వినఁగ నిచ్చగింతో? 275

క. నాచేతనె పలికించుట
నీ చందంబయిన నట్లె నేఁ జెప్పెద నా
లోచింపుము విని తదుపరి
నీ చిత్తముఁ బట్టి చేయనే యగుఁ జతురా!” 276

అ. అనినఁ గైక యపుడు నునుఁబట్టుపాన్పున
నించుకంత యోనరిల్లి లేచి
“ఏది యేది! చెప్పవే శీఘ్రముగ నాకు
శ్రేయమైన యా యుపాయ” మనిన. 277

క. మఱచితివో దేవి! దేవా
సురభోరరణంబు జరుగుచో నర్థితుఁడై
సురవరునకు నీ పతియగు
నరవరుఁడు సహాయపడిన నాఁటిచరితమున్? 278

అ. నేను చూడలేదు గాని యొకప్పుడు
నీవె దాని తెలిపినావు నాకు;
నిదియె పనికివచ్చు నెప్పటికైన నీ
కనుచు మనసునందె యునుచుకొంటి. 279

సీ. తొల్లి సామంతులతో యోధగణముతోఁ
 దరలి నీ విభుడైన దశరథుండు
 దక్షిణాపథమున దండకాటవిఁ దిమి
 ధ్వజుడైన శంబరదైత్యపురికి
 వైజయంతమునకు వానపుపక్షానఁ
 బోయి ఘోరరణంబుచేయునపుడు
 నూలుమాయ లెఱుంగు నా రాక్షసేశ్వరు
 సేన దేవతల కజేయ మగుచు

ఆ. సమరరంగ మెడలి క్షతవిక్షతాంగులై
 యలసి నిద్రఁ జెందు నమరవరుల
 గుట్టెఱింగి చుట్టుముట్టి వారలనెల్ల
 రేయిఁ జిత్రవధము చేయుచుండ.

280

క. వారిన్ మార్కొని నీ పతి
 దారుణముగఁ బోరి డస్సి దగ మూర్ఛిల్లన్
 దేరు మరలించి తేరిచి
 సారథ్య మొనర్చి నీవు సాక్షితి వతనిన్.

281

ఆ. అట్లు రెండుసారు ల మృహహవమున
 నతని రక్షసేయుకతన నీకు
 రాజు హృష్టుడై వరద్వయ మిచ్చుట
 స్మృతికి వచ్చినదియె యిప్పుడైన?

282

క. దేవా! కావలసినయపు
 డా వరములఁ గోరుకొందు నని నీ వనఁగాఁ
 గేవలనత్యవ్రతుడగు
 నీ విభుఁ డా వరముగూడ నీ కిచ్చెఁ గదా;

283

గీ. రాము నభిషేకకార్యమున్ రాజు నిలిపి
భరతు నభిషిక్తునింజేయఁ బ్రథమవరము
రామునిం బదునాల్గు వర్షములు వనికి
ననుప రెండవ వరముగా నడిగికొనుము. 284

క. అడవులఁబడి పదునాల్గేం
డెడమై రాముండు దిరుగునెడ రాజగు నీ
కొడుకు పయి నెల్లప్రజలకుఁ
గడుభక్తియు గౌరవంబు గలిగి దృఢపడున్. 285

అ. కాన నిపుడె నీవు కార్యంబు సాధింపఁ
గోపగృహముఁ జేరి కుపిత వగుచు
మైలఁగట్టి వట్టినేలఁ బరుండుము
పంతమూని యశ్వపతికుమారి! 286

క. తేఁడు నినుఁ జూడవచ్చినఁ
జూడకు మా విభునివంకఁ జూచి పిలువ మా
తాడకుము నేలపైఁబడి
యేడువఁగాఁ దొడఁగు మతని హృదయము గలఁగన్. 287

గీ. వల్లభునకు నీయం దెంతవలపు గలదో
నే నెఱుంగుదు నిందు సందియములేదు;
నీ ప్రియముదీర్చ నా ధరణీతలేంద్రుఁ
డగ్గి నుఱుకుటకును వెనుకాడఁ బోదు. 288

క. కన్నెత్తిచూడఁ జాలఁడు
ని న్నలుగఁగఁజేసి తేఁడు నీ వలిగినచో
వెన్నిచ్చి చనఁడు నీ పతి
యెన్నఁడు; నీ కొఱకు ప్రాణమే యర్పించున్. 289

చ. తెలియవుగాని నీ చెలువుతీరును తీయము వెఱ్ఱిదాన! నీ
పలికినపల్కు రాజు పొరపాటుననైనను దాటనేర్చునే
కలధనముల్ మణుల్ నగలు గైకొను మిచ్చెద నంచు వచ్చి నీ
యలుకను దీర్చవేడు నిపు డాతడు; నీ కవియా ప్రియార్థముల్? 290

అ. అతడు వచ్చి నిన్ను బతిమాలి బతిమాలి
కోరు మేమియైనఁ గూర్తు నన్న
నాడి తప్పకుండ నానలు వెట్టించి
యా వరద్వయంబె యడుగ వలయు. 291

చ. మఱవకుమీ భయార్తనయి మాటికి మాటికి జెప్పుచుంటి న
త్వరముగ రాము నెట్లయిన పత్సరముల్ పదునాల్గు కాన పా
ల్పఱచు వరంబుమాటుయును భామిని నీ సుకుమారుడైన యా
భరతునికిన్ ధరాభరణపట్టము గట్టు వరంబు మాటుయన్. 292

క. ఆ రాముడు పదునాల్గేం
డ్లారణ్యకుడై చరించునప్పుడు భరతుం
డారూఢి నెల్లకాలం
బీ రాజ్యము బలిమికలిమి నేలం గలుగున్. 293

క. భరతునకు పట్ట మిడఁగా
వర మడిగెడువేడ్క రామువనవాసంబున్
మఱవకుమీ వెఱవకుమీ
భరతుని కా వరముగూర్చు పరమార్థములన్. 294

క. అడవుల కేగిన రాముని
యెడ ననురాగం బడంగు నెల్లప్రజలకున్;
పుడమిని హతశత్రుండై
యొడయుండై భరతుఁ డేలుచుండుఁ దిరముగన్. 295

క. రాముండు పదియునాల్గేం
 డ్రామెయిఁ దిరుగాడి వచ్చునంతకు మున్నే
 ధీమంతుఁడు మన భరతుఁడు
 శ్రీమంతుఁడు హితజనుండు సిద్ధార్థుఁ డగున్. 296

గీ. ఇదియె సమయంబు దాటిపోసియవలదు
 భయపడక భర్తనెట్లా నిర్బంధపఱచి
 రామపట్టాభిషేకకార్యములనుండి
 తెగువ నాతని మరలించితీరవలయు. 297

చ. అని యిటు మేలు గీడుగ ననర్థము నర్థముగాఁగ నుగ్గడిం
 చిన మఱుగుజ్ఞమాటలను జేటుతలంపఁగ కైక విభ్రమం
 బును గని తప్పుదారిపడిపోయెడు గోడిగరీతి నెమ్మనం
 బునఁ బ్రమదంబునిండుకొనఁ బొంగుచు మంథరగాంచి యిట్లునెన్.

మంథర బోధను విని యామెను గొనియాడుట

క. ఇంత సమయజ్ఞురాలవు
 నింతటి ప్రియవచననిపుణ వీ వనుచును నే
 నింతవఱ కెఱుంగఁ గుబ్జ
 మంతున కెక్కితివి నీవు మానితమతివై. 299

క. నీ వొకతెవె నా హితముం
 గావింపఁగ నాకు గార్యగతు లెఱిఁగింపన్
 గా వలఁతి వీవు తెలుపక
 యే వలతినె విభు కుతంత్ర మిట్లెఱుఁగుటకున్? 300

గీ. అతివికృతవక్రవికలాంగు లైనవార
 లెందఱో కుబ్జ బున్నార లీ జగాన
 కమ్మగాలికి వంగిన తమ్మివోలె
 నాకు నీ వెంతో ప్రియదర్శనవు గదమ్మ! 301

- గీ. నీ భుజంబు లున్నతములై నెగడుటఁ గని
కనలి నీ తొమ్మెగసి వాని గాలదొక్కె;
మూఁపులును తొమ్ము పైఁబడు తోపలేక
పొన్నపూబొడ్డు నీ బొజ్జ నన్నగిలై. 302
- క. నిండుకొనియుండెఁ గటి; పా
లిండులు గుత్తములు చెండులే యనవచ్చున్;
నిండునెలఁ బోలి నీ మో
ముండిన దింకేమిచెప్ప నొప్పులకుప్పా! 303
- క. మొలనూల్గంటల రవళిన్
గలకల నలరారుచుండెఁ గటితట మోహో!
తులకించెడు నీ జంఘల
చెలు వడుగులనిడివి కెంతో చె న్నోనఁ గూర్చెన్. 304
- క. నున్న నిడుద తొడనిగ్గులు
సన్నని వెలిపట్టుచీరచాటున మెఱయన్
నన్నిధి నడయాడుచు నా
కన్న దనుపు రాజహంసిగతి నుంటిగదే! 305
- క. వే మాయల శంబరునే
నీ మాయలచేత గెలువ నేర్తువు గాదే!
నీ మేనిగూనులో నె
న్నోమాయలు నీతు లూహ లున్నవి నుమ్మి. 306
- ఆ. భరతుఁ డెలమి పట్టభద్రుడై నంతనే
యడవిఁబట్టి రాము డరిగి నపుడె,
బండికుంచమట్టు బుండు నీ గూనికి
కుందనంపుగొలుసుఁ గూర్తుఁ కుబ్జ! 307

- క. ఉరునంపత్కరములు నా
వరములు ఫలియించి మేలు వర్ధిలినపుడే
పరమానందంబున నీ
పొఱుడున బంగారుపూత పూయించెదనే. 308
- గీ. ఉదిరివన్నెల తిలకంబు నుదుట నుంచి
కనకమయభూషణము లంగకములఁ దొడిగి
మేలివలిపట్టుచీర నెమ్మోనఁ దాల్చి
తిరుగఁ జూచెద నిను వేల్పుఁదెఱవఁ బోలె. 309
- ఆ. చందమామ నెదిరి చౌకశింపఁగఁ జాలు
నందమైనమోము నల్లనెత్తి
నీవు తిరుగుచుండ నీ పగవా రెల్ల
శిరమువంచుకొనరె సిగ్గుజెంది. 310
- ఆ. కుబ్జ! నన్ను నీవు కొల్చుచున్నట్టులే
భూరిరత్నమయవిభూషణైన
కుబ్జరెల్లఁ జేరి కొల్చుచుండెదరు నీ
పాదపద్మములను బ్రతిదినంబు. 311
- చ. అతిముదూర నిట్లు కొనియాడుచుఁ బానుపునందు వేదికన్
హుతవహుకీలఁబోలి వెలుఁగొందుచునుండెడి కైకఁ గాంచి యీ
కుతుకములేల లెమ్ము పనిగొమ్ము విభుం డెటువచ్చులోననే
గతజలసేతుబంధనముగాఁ జెడనాడకు మున్నకార్యమున్.” 312
- కైక మంథరబోధ వాలించి కోపగృహము చేరుట
- సీ. అని కుబ్జ బోధింప నాయత నయనయుఁ
గమనీయసౌభాగ్యగర్వితయును
నంగనారత్నంబు నైన మహారాజ్ఞి
యా కైక కోపగృహంబుఁ జొచ్చి

మూల్యంబు లిడరాని ముత్యాలనరులను

వరణీయమంగళాభరణములను

చెలువంపుమెయినుండి తొలగించి పడవైచి

చెలువంబుమాసిన చీరగట్టి

గీ. వగపు మితిమీరినట్లుగా వట్టినేల
బంగరుశలాకయుంబోలె బవ్వళించి
కూడ పీడక వచ్చిన కుబ్జు గాంచి
నిట్టుసురుగుట్టు దోపంగ నిట్టు లనియె.

313

క. ఏ నిటు మరణించుటయో
కానకు రాము నెడలించి ఘనరాజ్యము నా
సూనున కిప్పించుటయో
కానగు నిందేదో యొకటి కడపటి నుడిగన్.

314

క. ఈ వెంట నేదో యొకటి ధ
రారమణుండైన పంక్తిరథునకొ మఱి నా
కూరిమి జనకునకో నీ
వోరిమి దెలుపంగవలసియున్నది కుబ్జా!

315

క. ఒల్లను బంగారము మణు
లొల్లను; భూషణములొల్ల; నొల్లను సిరి నా
వల్లభుడు రాము ధరణీ
వల్లభు గావింప బ్రతుకువలనే యొల్లన్.

316

క. ఈ విధముగ దశరథవిభు
దేవి భరతమాత కైక తెగువ బలుక మా
యావచన కుబ్జ రాణికి
శ్రీవొందగ రాము గీడు చెందగ ననియెన్.

317

అ. “ఇప్పుడు పట్టభద్రుడే రాముఁ డైనచో
నుడికి మిడుకవలయుఁ గొడుకు నీవు
నిది యెఱింగి భరతుడే విభుం డగునట్టి
వెరవుతెరువు విధిగ వెదకి కొనుము. 318

ఆ. మాటిమాటి కిట్లు మంథర విరజిమ్ము
ములుకు నుడులఁ గైక యలికి యలికి
విభునిసేత కలిగి విస్మయంబునఁ జేతు
లెద గదించి మఱల నిట్లు లనియె. 319

గి. “మంథరా! విను మిచటి నా మరణవార్త
వేగ మీవేగి వినుపింప విభుఁడు వినుటొ
వనికి రాముండు చనఁగ నీవసుధ కెల్ల
భరతుఁ డీశుండు నగుటయో జరుగుఁగాక. 320

ఉ. కోరను స్నానపానములఁ; గోరను హారవిభూషణంబులన్;
గోరను భక్త్యభోజ్యములఁ; గోరను చందనగంధధూపముల్;
గోరను పుష్పకయ్యలను; గోరను జీవితమేని కుబ్జ! నా
కోరికదీఱ రాఘవుఁడు గొబ్బునఁ గానకుఁ బోవకుండినన్” 321

క. అతిదారుణముగ నీ గతిఁ
బ్రతిజ్ఞఁగొని భూష లొలిచి పాఱ వయిచి భూ
పతిత యగు కిన్నరాంగన
గతిఁ దలఁ గట్టుకొని నేలఁ గైక పరుండెన్. 322

గి. భర్మమణిభూషలను దీసి పాఱవైచి
కోపతమమాననము ముంచుకొనఁగ నపుడు
విగతతారకమును దమోవృత్తమునైన
యాకసముఁబోలి కానంగ నయ్యెఁ గైక. 323

10-వ సర్గము

- గీ. పాపమతియైన యా కుబ్జపలుకు నమ్మి
కుత్సిత కుబోధనలఁ జిక్కుకొన్నరాణి
కైక పడియుండె నప్పుడు కటికనేల
గరళశరవిధయైన కిన్నరినిఁ బోలి. 324
- గీ. ఆ విధి వివేకమహితాత్మయైన కైక
నెమ్మదిగ నట్లు కార్యంబు సిశ్చయించి
“మంథరా! నీవు గణపిన మార్గ మెల్ల
ననువుగా నున్న దనుచు నల్లన వచించె.” 325
- చ. మునుకొని మంథరావచనముగ్ధయు దీనయనైన కైక చిం
తనము నొనర్చి చిత్తమునఁ దాఁకిన శోకము నాఁకవెట్టి నా
గినివలె నుష్ణనిశ్చవననకిలల దీర్ఘముగా వెలార్చి స్వా
ర్థనిరతిఁ జిక్కె; నైజసుఖ తత్పరయై కృతనిశ్చయాత్మయై 326
- క. చెలియై యెప్పుడు రాణికిఁ
గలపనులం దీర్చు కుజ్జ కైక దృఢమతిన్
దెలిపిన నిశ్చయమున్ విని
ఫలించినది కార్య మనుచుఁ బ్రమదం బందెన్. 327
- సీ. ఆ రీతిఁ గృతనిశ్చయాత్మయై యా దేవి
బొమముడిపాటు మోమున గదించి
రోషసంకలితయై రుచిరమాల్యంబులు
దివ్యభూషణములు దీసివైచి
గగనంబునందుండి తెగిపడ్డ చుక్కల
తెఱఁగున నవి నేల మెఱయుచుండ
నెడనెడఁ బ్రదిచిన యేకవేణి బిగించి
నలఁగిన మలినంపు పలువగట్టి

గీ. కిమ్మనకయుండి యా కోపగృహమునందు
చిట్టిచాపైన లేనట్టి వట్టినేల
కైక పడియుండి ససిదప్పి కళ దొఱంగి
గళితసత్త్వయా కిన్నరాంగనను బోలి. 328

గీ. రామపట్టాభిషేకకార్యములు దీర్చ
సచివవరుల నియోగించి సభ ముగించి
యపుడె వెలువడ్డ ప్రియమైన యా సువార్త
వినఁదగు ప్రియార్థ కైకకు వినుతు ననుచు. 329

దశరథుఁడు శుభవార్తను దెలుపుటకు
కైకభవనమునకు వచ్చుట

గీ. కీర్తిమంతుండు దశరథ క్షితివిభుండు
రాహుయుక్తంబు పాండురాభంబునైన
గగనముం బోలియున్న యా కైకగృహము
శీతభానునివలె బ్రవేశించె నపుడు. 330

నీ. శాలికా కీర మయూర సంతతులచే
రాజహంసక్రౌంచరవముచేత
మంగళ సంగీత మధురవాక్యములచే
సకలదాసీజనసమితిచేత
లీలావిచిత్రకేశీమందిరములచే
చంపకాశోకకుంజములచేత
సతత ప్రసవ ఫలాన్విత లతా తరులచే
ప్రకటాంబుపూరదీర్ఘ కలచేత

గీ. షడ్రసోపేతభక్త్యభోజ్యములచేత
స్వర్ణమణివేదికాసనసమితిచేత
సమధికాలంకృతాంగనా జనముచేత
నలరి స్వర్గంబుబోలు న య్యంతిపురిని. 331

- గి. తమకమునఁ జొచ్చి శయ్యాగృహమును జేరి
పొన్నుపైఁ గైకఁ గనక విభ్రాంతుఁ డగుచు
కామపీడితుఁడైన భూకాంతుఁ డప్పు
డనుఁగునతిఁ బిల్చి ప్రతిలేమి నార్తిఁ గుందె. 332
- ఆ. ప్రియుఁడు వచ్చునరికిఁ బ్రేయసి యా కైక
యెదురుకొనకయుండు తెపుడు లేదు;
సుదతి కైకలేని శూన్యమందిరమున
నృపతి యడుగువెట్టు తెపుడు లేదు. 333
- ఆ. ఇప్పు డిట్టు లగుట కెంతయో చింతించి
తెలివిలేమి స్వార్థకలితయైన
కైక మది నెఱుంగలేక దౌవారిక
నడిగె “రాణి యెవట” ననుచు తోడు. 334
- క. భూవిభుఁ డిటు ప్రశ్నింపఁగ
దౌవారిక కేలుమొడ్చి తత్తరపడుచున్
“దేవా! కోపగృహమునకు
దేవి చనియెఁ గ్రోధభావతీవ్రత” ననియెన్. 335
- క. ఆ పలుకు విని మఱింతగ
జ్ఞాపతి మతి చెదరి వికలనకలేంద్రియ నం
తాపితుఁడై కనె రాణిన్
గోపగృహమ్మందు నేలఁ గుములుచునుండన్. 336
- సి. చిదిమివేయఁగఁ బడ్డ చిన్నితీవనుబోలి
క్షితిమీఁదఁబడ్డ దేవతనుబోలి
గెంటివేయఁగఁబడ్డ కిన్నరాంగనఁ బోలి
తెరఁజారిపడ్డ యచ్చరనుబోలి

భ్రాంతిగొల్పుగఁ జేయఁబడ్డ మాయనుబోలి
యరికటగాఁబడ్డ హరిజీబోలి
వేఁటకాని వినంపుటీటెపోటునఁ దూలి
గతిఁ దప్పఁగాఁబడ్డ కరిజీబోలి

గి. కటికనేలనుబడ్డ యా కాంతఁ దరుణిఁ
బాపచిత్తఁ బ్రాణప్రియ భార్యఁ గాంచి
వృద్ధుఁ డనఘుఁ డా ప్రభుఁడు భావింపరాని
యధికదుఃఖవిహ్వలచిత్తుఁ డయ్యె నపుడు.

337

దశరథుఁడు కై క వసువయించుట

అ. అడవిఁ గూలఁబడిన హస్తినీ గజపతి
తమిఁ దలిర్ప మేను దడవిసట్లు
కమలనయనమేను నిమురుచు నరపతి
కామ వశతఁ బలికెఁ గడుభయమున.

338

అ. “ఇప్పు డింతకోప మేటికిఁ గలిగెనో
తెలుపు దేవి! నాకుఁ దెలియకుండె;
నెగ్గులాడినారె యితరు లెవ్వారైనఁ
బరిభవించినారె పరులు నిన్ను?

339

అ. మంగళాంగి ధూళి బ్రుంగి యిట్లున్న ని
న్నరయ నెంతో దుఃఖ మయ్యె నాకు;
నీకు మేలుగూర్ప నీ కోరికలఁ దీర్చ
నేను గలుగ దుఃఖమేల నీకు?

340

క. భూతము సోఁకినరీతి ని
లాతలమున నొరఁగి ననుఁ గలంపఁగ నేలా?
కాతరపడ నేటికి? నీ
చేతమునం దున్నదానిఁ జెప్పుము తస్మి!

341

గీ. కలదె యేదే ననారోగ్యకారణంబు?
తెలుపు మారోగ్యభాగ్యంబుగొలుపు వెజ్జ
లెన్నదగు నేర్పరులు మన కున్నవారు
భామిసి! యిట్టు లుత్తలపడెద వేల?

342

గీ. ఎవరి కపకృతిసేయంగ నెంచినావో?
వేరు నీ కప్రియంబు గావించినారో?
ఇంతి! యెవనికి మేలుసేయింప నెంతో?
యెవ్వనికిఁ గీడుసేయింప నెంతో? చెప్పుమ.

343

ఉ. ఎవ్వఁ డవధ్యుఁడైన వధియించెద నాతని; దండ్యుఁడైన వాఁ
డెవ్వఁడుగాని వాని విడియించెద; భాగ్యనిధిన్ దరిదుఁ గా
గవ్యయులేనివాని నలకాపతిగా నొనరింతు; నిప్పు డి
ట్టి వ్యగఁ గంది కుంది కృశియించుటమాని వచింపు మానిసి! 344

క. నా వారు నేను గూడన్
నీ వకులము; నీ తలంపు నేఁ జెఱుపుదునే
జీవితమైన నొసంగెద
నీ వలసిన దడిగినంతనే లలితాంగి!

345

గీ. ఇంతి! నీయెడ నాప్రేమ యెంతగలదో
యంతయు నెఱింగి యింత శంకింతు వేల?
తెలుపు మిప్పుడె నీకోర్కిఁ దీర్చువాడ
నాన యిడి చెప్పుచుంటిఁ బుణ్యంబుమీఁద.

346

గీ. మంగళాంగివై యుండియు మంటి నేల
నిట్టు లా యాసపడియెద వేల బేల!
అర్తి నెఱిఁగింపు మిపుడె నే నపనయింతు
నరుణకిరణుండు మంచుఁ బో నడచినట్లు.”

347

- గీ. ఉర్విపతి యిట్లు వేడుచు నూఱడింప
నప్రియముల్లాడ సంసిద్ధయైన కైక
భర్త నింకను నెంతయో బాధపెట్టె
బట్టు పంతంబుఁ దెలుప నుపక్రమించి. 348

11-వ సర్గము

కైకకు దశరథుఁడు కోపకారణ మెఱిగించిన తీర్పునని
బాస యిచ్చుట

- గీ. అనమబాణశరాహతుఁ డైనవాని
నధికతమ కామవిహ్వలుం డైనవాని
లోలుడగువాని న మృహిపాలుఁ గాంచి
యెంతో దారుణముగఁ గైక యిట్లు లనియె. 349
- గీ. “దేవ! నామేన నెట్టి వ్యాధియును లేదు
పరు లెవరు నన్నుఁ బరిభవపఱుప లేదు
కలదు మదిలోన నా కొక్క కామితంబు
తెలిపెదను నీవె దానినిఁ దీర్చ వలయు. 350
- గీ. తీర్చఁ దలఁచితేవేని ప్రతిజ్ఞసేయు
మపుడు తెలిపెద నీకు నా యభిమతంబు”
నాఁగఁ గాముకుఁ డగు రాజు నగుచు నామె
ముంగురులఁ బట్టి యనె నగుమోముఁ గనుచు. 351
- గీ. “గరువమునఁ గానకున్నావు; కాంతలందు
లేదు ప్రియురాలు నీకంటె లేదు నాకు:
పురుషులం దార్కుడైన రామునిని మించి
లేదు ప్రియుఁ డెవ్వఁడును నాకు లేడు లేడు. 352

గీ. అజితుఁ డాధ్యుండును మహాత్ముడైనవాఁడు
ప్రాణములకంటె నా కిష్టమైనవాఁడు
నైన రామునియాన నే నడుగుచుంటిఁ
జెప్పు మే కోర్కెగలదో నీ చిత్తమందు.

35

గి. కాంత! నే నెవ్వని నొకింత గానకున్న
నొక్కత్రుటియైన జీవించియుండలేనో
యట్టి రామునిపై నొట్టువెట్టుకొంటి
చెప్పు మే కోర్కె గలదో నీ చిత్తమందు.

35

క. నాకంటెను భరతాదులు
నా కొమరులకంటెఁ బ్రియజనంబుల కంటెన్
నాకుఁ బ్రియుఁడు రామునిపైఁ
జేకొంటిఁ బ్రతిజ్ఞఁ; గోర్కె చెప్పుము తీర్తున్.

35

ఆ. నా మనంబునెంచి నా బాసల గ్రహించి
నా కలంత గాంచి నను గుఱించి
యిష్టమేమి గలదో యిపుడైన నెఱిగించి
మనిచికొనుము నన్ను మంగళాంగి!

35

క. ఓ కరుణామయి! నీ పయి
నాకుం గలప్రేమ యెఱిగి నను శంకింపం
బోకుము; నా సుకృతముపై
నాఁకయిడి వచింతు శపథ; మడుగుము ప్రయమున్."

35

క. అని తన తలఁపున కనువుగ
ననిన మహారాజుపలుకు లాలించి ముదం
బును గాంచి మధ్యవర్తుల
యునికిఁ గనక కైక యతని నొప్పించుమతిన్.

35

ఆ. అభిమతంబుఁ దీర్తు నని విభుఁ డాడిన
బాస లెల్ల దిట్టపఱచుకొనఁగ
గట్టెదుటను దోచు కాలమృత్యువుకంటె
భయద మగుదురుక్తిఁ బలికె నిట్లు.

359

ఆ. కన్నకొడుకుమీఁదఁ బున్నెంబుమీఁద నీ
వానవెట్టి చేసి నట్టిబాస
త్రిదశకోటిసంఖ్య దివిజులు శుచిముఖు
లాలకింతుఁగాక ! యవనినాథ !

360

సి. అదిత్యుఁడు సుధాంశుఁ డాకాశము గ్రహంబు
లహములు రాత్రులు నఖిలదిశలు
దైత్యయుక్తంబు పాతాళంబు ప్రత్యక్ష
దైవతంబైన యీ ధాత్రిదేవి
సిద్ధ గంధర్వ ప్రసిద్ధమౌ స్వర్గంబు;
బొగడంగఁ దగు నెల్లభువనములును
కులదేవతలు రాక్షసులు పంచభూతంబు
లితరంబులైన దేవతలుఁ గూడి

గి. నిత్యసత్యవ్రతుఁడు ధర్మనిశ్చలుండు
సిద్ధతేజస్వియును సమాహితుఁడునైన
యీ విభుఁడు నాకు వర మీయ నిడిన బాస
కిప్పుడు మీరెల్ల సాక్షు లయ్యెదరుగాక !

361

గీ. అని మహాధన్వి దశరథమనుజవిభునిఁ
గైవసముఁ జేసికొని యరికట్టి పొగడి
యతని వరదుని గామమోహితునిఁ జూచి
పాపమతి కైక యిట్లు బుపక్రమించె.

362

క. “ధరణీశ! పురావృత్తము
 సురాసురరణంబు తలఁపుఁ జొచ్చినదే! యా
 దురమున దనుజేశుఁడు నినుఁ
 గొరప్రాణముతోడ మూర్ఛగూర్చెనుఁ గాదే! 363

గీ. అపుడు నీ ప్రాణములు నిల్పినట్టి నాకు
 నెలమి రెండువరంబుల నిచ్చినావు;
 దాఁచితిని నీ కడనె కాని ధర్మనిరత!
 దేవ! నా కిప్పు డవి ప్రసాదింపవలయు.” 364

కైక దశరథుని వరద్వయ మడుగుట

క. అడుగు మొసంగెద నని యొ
 ట్టిడుకొంటివి; ధర్మ మెడలి యిడవే నిపుడే
 విడుతు నునురు; నీ నికృతిం
 బడి యింకను బుడమి నేను బ్రదుకం గలనే? 365

అ. అనిన నెఱుకుపాటు విని వచ్చి యురిలోనఁ
 దగులుకొన్న యడవిమృగములాగు
 చెలువమాటమాత్రఁ జే తెఱుంగక రాజు
 ధర్మపాశమునను దగులుకొనియె. 366

గీ. అట్లు వలఁబడ్డ వరదు న య్యధిపుఁ గాంచి
 దేవ! నీకడదాచిన నా వరముల
 నే విధంబుగ నా కిప్పు డీవలయునొ
 వినుతు విను మని కైక యిట్లని వచించె. 367

గీ. “మహిప! రామాభిషేకసామగ్రితోనె
 భరతు నభిషిక్తుఁజేయుట ప్రథమవరము;
 ఆ రణావని నాఁడు నీ వలరి యిడిన
 వరములన్ రెండవదియు నీవలయు నేఁడు. 368

- క. కోరెద నది; పదునాల్గేం
 డ్రా రాముఁడు దండకావనాంతరసిమన్
 జిరాజినధారి జటా
 ధారియునై యుండవలయుఁ దాపసి యగుచున్. 369
- క. భరతుఁ డకంటకముగ యౌ
 వరాజ్యమును బడయవలయుఁ బరమములగు నీ
 వరములు మునుపటివే; నే
 నరయ వలయు నిపుడె రాముఁ డడవి కరుగుటన్. 370
- చ. కులమును శీలమున్ దలఁచుకొమ్ము; భవమ్మును సార్థకంబుగా
 నిలుపుము; సూన్యత్రవతమునే వెలయింపుము; రాజరాజ! ని
 ర్మలమగు సత్యమే యిహపరంబుల నుత్తమమార్గమంచుఁ బె
 ద్దలు ఋషినత్తముల్ పరమధార్మికు లన్నది విన్నదేకదా!" 371

12-వ సర్గము

కైక దారుణవచనములకు వరద్వయమునకు
 దశరథుఁడు చింతించి మూర్ఛిల్లి తెలివినందుట

- గీ. కైక యతిదారుణముగ నీ గతి వచింప
 నధిపుఁ డాలించి దుఃఖాకులాత్ముఁ డగుచు
 నెంతో చింతించి చింతించి యెఱుకదప్పి
 యటులె మూర్ఛిల్లి కొంతసేపటికిఁ దెలిసి. 372
- క. “ఏమిది కల గనుచుంటి నో!
 నా మది విభ్రమమో! తొంటి నా భవఘటనం
 బేమైనఁ దోఁచెనో! చి
 త్తామయమో! కాక యిది యథార్థం బగునే?” 373

సీ. అని యిట్లు చింతించి యనుతాప ముండఁచు
 నా కైకమాటల కడలు గన్న
 వసుధాధిపుఁడు కొంతవడికిఁ దెల్పిం గాంచి
 యాఁడుబెబ్బలిగన్న లేడిబోలి
 విపులదుఃఖార్తిచే వేధితుఁడై నిరా
 న్తరణమౌ నేలపైఁ జదికిలఁ బడి
 వరమంత్రబలముగ్ధగరళసర్పములాగు
 వేడినిట్టుఁబ్బలు విడిచి కనలి

గీ. యెంత దారుణ మెంత దురంత మనుచు
 నధిక శోకోపహతచిత్తుఁడై కలంగి
 వర్ణనాతీతమైన యవస్థ నంది
 తల్లడిల్లచు మరల మూర్ఛిల్లి పడియె.

374

క. భూపాలుఁ డంత నెంతో
 సేపటికిన్ దెలిసి మనసుచెడి దుఃఖితుఁడై
 కోపాగ్నిశిఖలఁ జిమ్మెడి
 చూపులతోఁ గైకవంకఁ జాణమఱు గనుచున్.

375

అ. “ఓసీ క్రూరురాల! యో కులనాశిని!
 యోసి దుశ్చరిత్రః యోసి కుమతి!
 ఏమి కీడుచేసెనే? నీకు రాముఁ డే
 నేమి చేసినానె యెగ్గు నీకు?

376

క. తన కన్నతల్లికంటెన్
 ఘనముగ ని న్నెంచు సేవఁ గావించెడి రా
 మునికా యింతటి యపకృతి
 నొనరింపఁ దలంచుచుంటివో దుష్టమతీ!

377

ఆ. గరళకలితతీవ్రకాలనర్పిణివి నీ
వగుదు వని యొకింత యరయలేక
నృపకుమారి వనుచు నీను నమ్మి తెచ్చి నా
చేటుకొఱకె యింటుఁ జేర్చుకొంటి. 378

ఆ. జీవలోకమెల్ల శ్రీరామచంద్రుని
సుగుణగణము నెంచి పొగడుచుండ
నిష్ఠుడైన కొమరు నే యపరాధంబు
నెంచి విడుచువాడనే పితాచి: 379

గి. నేను గౌనల్యను సుమిత్రనైన విడుతు
నేను రాజ్యేంద్రిరను ప్రాణమైన విడుతుఁ
గాని పితృవత్సలుఁడు ప్రేయఁడైన యట్టి
వినుతగుణధాము రాముని విడువఁ జాల. 380

క. తనయాగ్రణి నారామునిఁ
గనుచున్నకొలందిఁ గౌతుకము వర్ధిల్లున్
కనుదోయి కాతఁ డెడమై
చనినంతనె మేను వీడి చను నా యుసురుల్. 381

ఆ. సవితలేకయుండ జగము నిల్చునుగాక
సన్యముండుగాక జలములేక
కాని రాము నెదుటఁ గనకున్న నామేన
నుసురు నిమిషమైన నుండఁబొదు. 382

గి. చాలుఁ జాలును బాపాత్మురాల! యింక
నైనవీడుము నీ నికృష్టాభిలాష;
పాదములఁ బట్టియైనను బ్రణతు లిడుదు
నన్ను మన్నించి నాకుఁ బ్రసన్ను వగుము. 383

గీ. పరమదాగుణమైన యీ పాపచింత
యేమిటికి నీకుఁ గల్గెనో యెఱుఁగకుంటి
నాకు భరతుపై ప్రేమయున్నదియో లేదో
నీ విటు పరీక్ష చేయుచున్నావో యేమో?

384

చ. అదె నిజమైన రాము విపినాంతర సీమల కంపుమందువే?
మదిమది నీవు శ్రీయుతుఁడు మాన్యుఁడు ధర్మరతుండు రాముఁడే
మొదటి సుతుండు నా కనెడు మున్నటిమాటల కర్థమేమి? నా
ముదమున కాడితో యతని మ్రొక్కులు సేవలునంద నాడితో. 385

ఆ. అట్టిదుష్టచిత్త వగుటచే నీవు రా
మాభిషేకవార్త కార్తిఁ గుంది
పరవశాత్మ వగుచుఁ బడియుంటి వీ కోప
గృహమునందు నాకుఁ గిడు దలఁచి.

386

క. అనుపమ నయమతి వగు నీ
మన మిటు విపరీతగతిని మారుటవలనన్
మన యిక్ష్వాకుకులమునకె
యనర్థము ఘటిల్లె నేమియనఁ గల నింకన్.

387

క. ఓ వనజాయతనయనా!
నీ వెప్పుడు ననుచితము ననిష్ఠము నాకుం
గావించి యెఱుఁగ విప్పుడు
నీవే యిటులంటి వనుచు నే నమ్ముదునే?

388

క. నరసుతుఁడు పూజ్యుఁడగు నా
భరతునితో సముఁడు రామభద్రుం డనుచున్
బరమానందంబునఁ బ
ల్లరు నాకెఱిఁగింతుగాదె మంగళచరితా!

389

సీ. నోరెట్టు లాడెనే శ్రీరాము వని కంప
 నీ రీతిఁ బదునాలుగేండ్లదాక
 మనసెట్టు లొప్పెనే మదన సుందరు రాము
 జడదారిగాఁజేసి యడవి నుంప
 తలపెట్లు వచ్చెనే తనయాధికుని రాము
 నడవుల నిడుమల నడలఁజేయ
 కసి యెట్లు కలిగెనే కరుణాకరుని రాము
 భైరవారణ్యాల పాలుసేయ

గీ. ధర్మనిర్మలచరితు నుదారయతుని
 ప్రేమధామని లోకాభిరాము రాము
 నట్టి మన రాము విడనాడుమనుట దగునె?
 యిట్టి వెడబుద్ధి నీకేల పుట్టె దేవి?

390

క. కన్నకుమారుడు భరతుని
 కన్నన్ రాముండు సేవ గావించును నీ
 కన్నన్ భరతునియం దిఁక
 నున్నఘనత యేమొ తెలియకున్నది నాకున్.

391

క. నీ చెప్పిన కార్యంబుల
 నే చేయఁగ నిన్నుఁగొలువ నినుఁ బూజింపన్
 నీ చిత్తము దనుపఁగ నిం
 కే చనువరి గలఁడె రాముఁ డీతఁడు దక్కన్.

392

గీ. అతివ! మనకున్న దాసీజనాళిలోన
 నున్న పరిచారకులలోన నొక్కరైన
 రామునెడ నిందనే నపరాధమేని
 వినిచి నట్లు నే నెన్నఁడు విని యెఱుంగ.

393

- క. పురుషోత్తముడగు రాముడు
పరిశుద్ధ స్వాంతుఁ డగుచుఁ బ్రజలఁ బ్రజలుగా
నరయుచు బ్రీయముం గూర్చుచుఁ
జరితార్థుం డగుచు నుండె జనరంజకుడై. 394
- గి. నిరతశుశూష గురువుల; నిత్యదాన
కలన నద్ధులఁ శత్రుల; గార్దుకమున;
నిఖిలభువనంబులను సత్యనియతి గెల్చుచు
ప్రథితగుణుఁ డన్నిఁటను వీరరాఘవుండు. 395
- క. గురుసేవ తపము విద్యయు
వరదానము శౌచ మార్జవము మిత్రతయున్
నిరతత్యాగము సత్యా
చరణము నివియెల్ల రాము సహజగుణంబుల్. 396
- గి. మానసంబునఁ గపటంబులేనివాఁడు
అసమతేజంబునందు మహర్షినిభుఁడు
దివ్యమంగళగుణముల దేవసముఁడు
నైన రామునిపై నెగ్గులాడె దేల? 397
- క. లోకప్రియతమవాదియు
నాకుఁ బ్రీయుండైన రామునకు నప్రియమున్
నా కలనైనఁ దలంపను
నీకొఱ కప్రియముచెప్ప నే నోర్చెదనే? 398
- క. శమ మింద్రియదమనము స
త్యము ధర్మంబును గృతజ్ఞతామతియున్ భూ
తములయెడ నహింసయుఁ ద్యా
గముగల సుతుకంటె దిక్కుగలదే నాకున్? 399

క. జరితుడ మృతినన్నిహతుడఁ
గరుణింపఁగఁ దగినవాడఁ గడు దీనుడ ది
క్కరి ప్రలపించెడి నన్నుం
బరమకృపం బ్రోవ నీదె భారము కైకా! 400

క. పారావారావృత భూ
మీరాజ్యం బెంతో సంక్రమించెను నాకున్
గోరిన సర్వ మొసంగెద
శ్రీరామునియెడలఁ గినుకఁ జెందకు దేవీ! 401

అ. పదములంటియైన బతిమాలుకొందును
అంజలించియైన నడిగికొందు
నా మొఱాలకించి రాముని రక్షింపు
మిపుడు న న్నధర్మ మెనయకుండ. 402

*మ. అని దుఃఖానలసంప్రతప్తహృదయుండై శోకతీవ్రార్తి మూ
ర్ఛనముంగాంచి యిలాస్థలింబడి యపారంభైనదుఃఖాంబుధిన్
దను దాఁటింపు మటుంచు దీనుడయి గార్గధ్యంబునన్ వేడు భ
ర్తను రూక్షేక్షణయాచుఁ గైక గని నిర్దాప్తీజ్యయై యిట్లనెన్. 403

* పాఠాంతరము

మ. అని ఘనదుఃఖతాపహతుడై విలపించెడివాని, నష్ట సం
జ్ఞను బొరలాడువాని, జననాథుని, దుర్భరదుఃఖవార్ధి మ
గ్నుని నను నుద్ధరింపు మని గోడున మాటికి వేడువాని భ
ర్తను గని రోషభీషణ నిదారుణభాషలఁ గైక యిట్లనెన్. 403

అధర్మ మొనయకుండ కాపాడు మని దశరథుఁడు కోరగా
కై క వరము లిమ్మని నిర్బంధించుట

- గీ. రాజువై యుండి నాకు వరంబు లొసఁగి
యేల యిచ్చితి నని యిప్పు డేడ్తువేని
ధార్మికుండును పీఠసత్తముఁడు ననెడి
ఖ్యాతి నే రీతి నిల్పుకోఁగలవు నీవు? 404
- గీ. తోడిరాజర్షివరులు నీతోడఁగూడి
యీ వరద్వయప్రస్తావ మెత్తి నపుడు
నిఖిలధర్మము లెఱిగిన నీవు వారి
కే మొగమువెట్టి యుత్తరం బీయఁ గలవు? 405
- గీ. ఎవతె కాపాడెనో నన్ను బవరమందు
నేను జీవించియుంటినో యెవతె కరుణ
నట్టి కైకేయి యెడ మిథ్యలాడితి నని
చెప్పుకొందువు గాఁబోలు సిగ్గుమాలి. 406
- క. నరవర! వరముల నొసఁగియు
తిరుగుదు నుడి నుడివి మచ్చ దెచ్చుకొనుచు నీ
సరిరాజకుల సమాఖ్యకె
పరిహాసముఁగూర్చె దిట్టి పాపము గలదే? 407
- గీ. పక్షికై దేహ మిడి శిబి ప్రథితుఁ డయ్యె
కన్నువిడి యలర్కుఁడు పుణ్యగతులు గాంచె
వేల దాఁట కంబుధిరాజు వినుతి కెక్కె
ప్రతిస నిల్పుము నీవు పూర్వగతు లెఱిగి. 408
- ఆ. దుర్మతంబుపట్టి ధర్మంబు విడనాడి
రాజ్యమునకు రాము రాజుఁజేసి
నిత్యసుఖముపొంటు నీవు కౌనల్యతోఁ
గూడి క్రిడలాడఁ గోరుచుంటు? 409

గీ. అది యధర్మమో ధర్మమో యగును గాక
అది యసత్యమో సత్యమో యగునుగాక
అనవెట్టి నీ విచ్చినదాని కింకఁ
దిరుగులేదు; నా కిచ్చియే తీరవలయు. 410

క. నీ వభిషిక్తుని రాముం
గావించిన యపుడె నీ సకాశమునందే
నీవు గనుచుండ విషముం
ద్రావి యునురు విడుచుదానఁ దప్పదు సుమ్మీ! 411

గీ. రాముఁడే భూమిపాలుఁడై రామచూతఁ
నంజలించి ప్రజల్ గొనియాడుచుంటు
నొక్కనాఁడైన గని మనియుండుకంటెఁ
జచ్చుటయె మేలు నాకు నిశ్చయముగాఁగ. 412

గీ. క్షీతితలేశ్వర! తుదిమాటఁ జెప్పుచుంటి
భరతుమీఁద బ్రదుకుమీఁదఁ బ్రతినఁ జేసి
అడవులకు నిప్పుడే రామునంపుకంటె
నింతకంటె నా కిష్ట మింకేది లేదు. 413

అ. ఇట్టు లాడి భర్త యెంతయేడ్చుచున్న
గైక మాఱుమాటలేక యుండ
సప్రియంబు లాడినట్టి యా ప్రియురాలి
నతఁడు జెప్పవాలృ కట్టెచూచి. 414

కైక మంకువట్టునకు దశరథుఁడు దూషించుట

అ. రాజు భరతుఁజేయ రాముని వనిఁద్రోయ
నడుగు పిడుగువంటి నుడుల కడలి
ఘోరదుఃఖశోకఘూర్ణితచిత్తుఁడై
తల్లడిలి పోయె దశరథుండు. 415

- అ. దేవి కైక ఘోరదీక్షను నిజకృత
శపథమును దలంచి యపుడు నృపుడు
రామ రామ యనుచు వేమాలు రోజుచు
నొరంగె నఱకబడిన తరువుబోలి. 416
- క. పతి యపు డున్నత్తుని గతి
మతిచెడి రోగిగతిఁ బీడ్యమానుండును మం
త్రిత భుజగేంద్రునిగతి నప
గతతేజుడు నయ్యె నడలు గడలుకొనంగన్. 417
- గి. అట్లు మతిచెడి రాజు దీనాననుఁ డయి
యింతి! యిదె పరమార్థమం చి యనర్థ
మెవరు బోధించిరే? సివ మెత్తినట్టు
లాడుచున్నావు సిగ్గింతయైన లేక. 418
- ఘ. బాలవై యున్నయపుడు నీ శీలమండు
నెట్టి లోపంబు నాకుఁ గన్నట్టు లేదు
పడఁతి యిపు డది నీ నడవడినిబట్టి
నాకు విపరీతరీతి గానబడుచుండె. 419
- అ. రాజు భరతుఁజేయ రాముని వనిఁ ద్రోయఁ
బట్టుపట్టె దెట్టిభయము పుట్టె?
నాకు లోకమునకు నీ కుమారునకు మే
ల్దలఁతువేని నిట్టి తలఁపు విడుము! 420
- ఆ. ఓసి క్రూరురాల! ఓ నీచురాల! యో
ప్రాపకర్మరాల! పతితురాల!
నేను రాముఁ డనిన నీకేల భయము? మే
మే మేమి చెడుఁగు చేసినామె నీకు? 421

- క. రామునిఁ గాదని భరతుం
 డీ మహి నేలంగఁ గోరఁ డెన్నఁడుగానీ
 రామునికంటెను ధర్మ బ
 లామేయుఁడు భరతుఁ డంచు నాత్మఁ దలంతున్. 422
- గీ. అడవులకుఁ బొమ్ము నీవన్న యంతలోనె
 పాముపట్టిన నెఱచందనూమఁబోలి
 గోము చెడి వెల్లనైన యా రాము మోముఁ
 గాంచి నే నెట్లు సహియింపఁగలను కైక ! 423
- గీ. హిత పురోహిత నచివ సమ్మతముగాఁగ
 నేను బూనిన కార్య మి ట్టైనయపుడు
 శత్రువినిహితమగు నాత్మనైన్య మురక
 గను నృపునిఁబోలి నే నెట్లు గాంచఁగలను? 424
- గీ. ప్రాభవేక్షాకువంశసంభవత నీతఁ
 డెడ్డె యయ్యును జిరకాల మేలె ననుచు
 దేశదేశాలనుండి యేతెంచి యున్న
 నరవరేణ్యులు నవ్వరే నన్నుఁ జూచి? 425
- గీ. మహితగుణులు బహుశ్రుతుల్ మాన్యు లైన
 పిన్న పెద్ద లెందఱొ వచ్చియున్నవార
 లిపుడు వారెల్ల శ్రీరాముఁ డేడి యనుచుఁ
 జేరి ప్రశ్నింప నే నేమి చెప్పవాఁడ? 426
- గీ. నిలుపుకో సత్యమని కైక నిలువరింప
 నేను రామునిఁ బంపితిఁ గాన కనినఁ
 జేసెదను రామపట్టాభిషేక మనుచు
 నా సభ వచించుసత్య మేమైన దనరె? 427

- ఆ. వనికి రాము సంపు ననుఁ గని కౌసల్య
యేమిచేసి తనిన నేమిచెప్ప
నింత యప్రియంబు నేజేసి యామె మో
మెట్లుచూచువాఁడ నింకమీఁద? 428
- ఉ. ఏ సమయంబునందు నను నిచ్చమెయిన్ దనియింపఁ గోరుచున్
దాసివలెన్ సభీమణివిధంబునఁ గూరిమి ధర్మపత్నిగా
నా సహజన్మురాలివలె నన్గని పెంచిన తల్లిపోలికన్
గోసలరాజపుత్రి ననుఁగొల్చి భజించుట నీ వెఱుంగవే? 429
- క. ప్రియము లొనరించునదియును
ప్రియపుత్రుని గన్నయదియుఁ బ్రియవాదినీయున్
ప్రియురాలగు నామెకు నీ
భయమునఁ బ్రియ మాచరింపఁ జాల్పడ నైతిన్. 430
- గీ. సుదతి! నీయెడ నేజేయు సుకృత మెల్ల
నిప్పు డపకృత మగుచు న న్నేచుచుండె
నామయగ్రసితుని నపథ్యంబు లైన
వ్యంజనంబులఁ గూడిన యన్న మట్లు. 431
- గీ. అంతప్రియమైన రామునే యడవి కంపి
మాటుదబ్బరచేసిన మనుజువిభుఁడు
నా తనయు నేమిచేయునో నీతిదప్పి
యని సుమిత్ర నమ్మునె యెన్నఁదైన నన్ను? 432
- గీ. విపినముల కేగె నా రామవిభుఁ డటుంచు
మామ దశరథుఁ డంతనే మడిసె ననుచు
నక్కటా! యప్రియద్వయ మొక్కమాటె
విని పహింపఁగఁ జాలునే జనకతనయ? 433

గీ. హిమశిఖరిపార్శ్వమున దురదృష్టకలనఁ
గిన్నరునిఁ బాసి నెగులొందు కిన్నరివలె
నకట! నాచేయు పాపకృత్తుంబువలన
మహిజ దుఃఖించి దుఃఖించి మడియ కున్నె? 434

క. వనముల కరిగిన రాముని
మనమునఁ దలపోసి పోసి మహిజాత యిటున్
వనరుచుఁ గుములుటఁ గని నే
మనఁగలనే? యామెచూర్తి మానుపఁ గలనే? 435

ఆ. రాము నడవి కంపి నామేనఁ బ్రాణముల్
నిలుపఁజాల నొక్క నిముసమైన;
నీవు విధవ వగుచు నీసుతు భరతుతో
నేల యడ్డులేక యేలుకొనుము. 436

గీ. అమృతకళఁ దోచు విసపుమద్యంబుఁ ద్రావి
యవల గ్రహించుకొన్న మద్యపునిఁబోలి
గుణవతివి రూపవతి వనుకొన్న నేను
నిప్పటికి నిన్ను ననతిగా నెఱిగికొంటి. 437

గీ. ఈలపాటలఁ జొక్కించి జాలమందు
జింకఁ జిక్కించుకొని చంపు చెంచురీతి
కల్లబొల్లిమాటల నాకుఁ గైపుఁ గూర్చి
న న్నిపుడు పట్టి చంపుచున్నావు నీవు. 438

ఆ. ఆలిమాట మరఁగి యడవులవెంబడి
గొడుకుఁ గెడపినట్టి కూళ యనుచుఁ
బెద్దలెల్ల పీడిఁబెట్టి తిట్టరె నన్నుఁ
గల్లుద్రావు ద్విజునిఁ గంకినట్లు. 439

- అ. అకట! యింతదుఃఖ మౌర! యింతటి కష్ట
మెన్నఁ డనుభవించి యే నెఱుంగఁ;
బ్రాహ్మమయ్యె నిపుడు ప్రారబ్ధవశత నీ
దారుణోక్తి వినెడు కారణముగ. 44
- క. పాపాత్మురాలి నిన్నున్
బాపి నగుచు బుద్ధిలేక బహుకాలము నా
ప్రాపునఁ జేరిచి మెడకుం
దాపిన యురిత్రాడువోలెఁ దగులుచుకొంటిన్. 44
- అ. నీవు నాకు మృత్యుదేవత వనుకోక
నెమ్మి నలరినాఁడ నిన్నుఁ గూడి
కి డెఱుంగలేక కృష్ణసర్పఁబును
గేలఁబట్టి యాడు బాలుఁబోలి. 44
- గీ. క్రూరచరితుండనైన నా కొమరుఁ డగుట
పూజ్యచరితుఁ డనాథుఁడై పోయె నతఁడు;
పాపి నగు నే నొనర్చిన పాడుపనికి
నాడిపోయక మానునే యఖిలజగము? 44
- క. స్త్రీలోలుఁడు దశరథ భూ
పాలుఁడు కామాంధుఁ డగుచుఁ బరమహితు సుతున్
బాలికుఁడై యడవులకున్
ద్రోలె ననుచుఁ బ్రజలు నన్ను దూషింప రొకో? 44
- గీ. వ్రతవిధులచేత బ్రహ్మచర్యములచేత
నలఘు గురుసేవనములచే నలఁగి కలఁగి
ఘనుఁ డయిన రాముఁ డీ భోగకాలమందు
నైనఁ గష్టాల పాలెగానయ్యె నకట! 44

చ. అనఘుఁడు రామచంద్రుఁ డెదురాడఁగఁబోవఁడు నాకుఁ; గానకున్
జను మన మంచిదేయను; ననమ్మతిఁ జూపఁడు; చూపెనేని నా
మనమున కిష్టమౌనుగద; మాన్యుఁ డతండు విశుద్ధచిత్తుఁడై
కనఁడు మదింగితంబు; నుడికారమునే శిరసా వహించెడిన్. 446

క. వనమునకు రాము నంపిన
చెనఁటి యితం డనుచు జనులు చీవాట్లడుచున్
ననుఁ దిట్టుచుండ మృత్యువు
గొని చనదే యముని కొలువుకూటంబునకున్. 447

క. పురుషోత్తముఁడగు రాముం
డరణ్యమున కేగువెనుక నడలునఁ బడి నే
మరణించినంత నా ప్రేయ
పరివారము నెంత బాధపఱుపఁ దలఁచితో! 448

చ. వనులకు రామునంపిన నవశ్యముఁ జత్తును నేను; వెన్న నా
తని జనయిత్రి చచ్చును; బదంపడి లక్ష్మణుఁ డార్చిఁ జచ్చు; నా
తని యనుజన్ముఁ డీ పలుకు దా వినినంతనె చచ్చు; నింతయున్
గనిన సుమిత్ర నాకు సహగామినియై మరణింప కుండునే? 449

గీ. సతియుగముతోడ మువ్వురు సుతులతోడఁ
బతి నయిన నన్ను దుఃఖాలపాలుచేసి
యందఱిని జంపి యుంక నే యడ్డులేక
హాయిగా నుందుగాక కైకేయి నీవు! 450

గీ. సద్గుణయుతంబు పూజ్యంబు శాశ్వతం బ
నాకులంబును నైన యిక్ష్వాకురాజ్య
మేను నా రాముఁడును ద్యజియించిపోవ
నీతిబాధలతో నీవె యేలుకొనుము! 451

- క. భరతునికిని శ్రీరాముని
యరణ్యవాసంబు ప్రేయమె యైయుండిన నే
మరణించువెనుక నా యు
త్తరకర్మల నతఁడు చేయఁదగఁ డెన్నఁటికిన్. 452
- ఆ. పాపబుద్ధి విడిచి పగదానవై పోక
కరుణ గనుము మమ్ముఁ; గాకయున్న
ననఘుఁడైన రాము వని కంపి ననుఁజంపి
యిలను విధవ వగుచు నేలుకొనుము. 453
- చ. నరవరపుత్త్రివంచు నిను నమ్మి గృహమ్మునఁ జేర్చుకొంటు, నా
పరువు నశించెఁ; గీర్తియును బాసెను; దుఃఖము సంభవించె; నేఁ
బరిభవ మందితిన్; జగము పాపి యితం డని నన్నుఁ దిట్టఁగా
శిరమును వంపఁగా వలసెఁ జేసినతప్పన కిప్పు డకటా! 454
- క. శ్రీరాముఁడు రథ గజ తుర
గారూఢుం డగుచుఁ దిరుగు నా రాముఁడు దు
ర్గారణ్యసిమలను బద
చారి యగుచు వగలఁ దగులఁ జాలునె యకటా! 455
- ఆ. కుండలులగు సూదకులు రుద్యభక్ష్యమ్ము
లోండొరులను మించి వండి యిడఁగ
నారగించు రాముఁ డాటవిక కషాయ
తిక్తకటువు లెట్లు తిని నహించు? 456
- గీ. మృదుల కౌశేయవసనముల్ మేనఁదాల్చి
హంసతూలికాతల్పంబులందు మెలఁగు
రాముఁ డెట్లు కాషాయాంబరములు గట్టి
కటికనేలను నివసింపఁ గలుఁగు నకట! 457

అ. రాము నడవి కంపి రాజ్యాభిషిక్తుగా
భరతుఁ జేయుమన్న పాడుమాట
తలఁపరాని యిట్టి దారుణదుర్బోధ
నేరు నీకు చేసినారె కైక? 458

క. స్త్రీలోకమె స్వార్థపరము
మేలాడుచుఁ గిడుచేయ మేకొను నకటా!
యీలా గందఱి నాడం
బోలునె నిను భరతమాతఁ బోలిచి యంటిన్. 459

అ. స్వార్థపరత నొగుల కపకృతిసేయు నృ
శంసురాల! నన్నుఁ జంపె దేల?
యేను నీకుఁ గీడు నేమిచేసితి? లోక
హితుఁడు రాముఁడేమి యెగు చేసె? 460

చ. అనుఁగుఁడనూజుఁ దండ్రి విడనాడిన, భర్తను భార్య వీడినన్
గనియును లోక మేమనదు గాని జగత్ప్రియు రాము నీకతం
బునఁ ద్యజియించి దుఃఖముల ముంచినచోఁ గని విశ్వమెల్ల ని
న్ననిశముఁ దిట్టిపోయుచును నాఱిడిపెట్టక యూరకుండునే? 461

క. శతమఖసుతువలె సమలం
కృతుఁడై తిరుగాడు రాము నీక్షించిన నా
మతి కానందంబును వృ
ద్ధతకు న్నవయావనంబు దార్కొనుచుండున్. 462

అ. ఇనుఁడు లేకయున్న యిండ్లుఁడు వానలు
గురియకున్న జగము వఱలుఁగాక*
యిచటినుండి కాన కేగు రామునిఁ జూచి
బ్రదుకఁ జాల దొక్కప్రాణియైన. 463

- ఉ. నాకు వినాశకారిణివి, నా కపకారవిశ్చితాత్మపున్,
నాకు విరుద్ధవర్తనపు, నా కపమృత్యువటుం చెఱుంగఁగాఁ
బోక నినున్ మహాగ్రవిషభోగిని నంకముఁ జేర్చుకొన్న న
న్నీకరణిన్విమోహమతి నిప్పుడు చంపుచునుంటి వక్కటా! 464
- క. నను, రామలక్ష్మణులఁ, బ
త్తనవాసుల, దేశజనులఁ, దగుచుట్టుములన్
దునిమి మదహితులు మెచ్చఁగ
నినుఁ గూడి ధరిత్ర నేలు నీ భరతుఁ డిఁకన్. 465
- అ. అదరు బెదరు లేక యాపదలం బెట్టి
యదయహృదయ వగుచు నెదురు దిరిగి
వదరు నీదునోటిపం డ్లింతలింతలై
పుడమిమీఁద రాలిపడ విదేమి? 466
- గీ. అహితమును బల్కఁ డప్రియ మాడఁబోఁడు
పరుసము నెఱుంగఁ డా రామభద్రుఁ డెప్పుడు;
ననఘగుణుఁడు ప్రియంవదుఁ డతనియెడల
నెట్టి దోషంబు నీవు చూపెట్టుఁ గలవు? 467
- గీ. చింతచేఁ జీకిపొమ్ము నశించిపొమ్ము
కాలిపొమ్ము బూడిద వయి రాలిపొమ్ము
కులకళంకినీ! నీ చెడ్డకోర్కు లింక
నేమయినఁగాని నీకు నే నీయఁబోను. 468
- అ. కల్లబొల్లినుడులఁ జల్లనికత్తివై
పాపమతిని మతిని బ్రాణములను
గోఁతవెట్టుచుంటి కులనాశకారిణీ!
యుర్వి నీవుబ్రతుక నొల్ల నింక. 469

- గీ. చచ్చినాడను నా కింక సౌఖ్యమేడ?
నా కొడుకురాము విడిచి యానంద మేడ?
రాణి వపకృతి సేయఁగా రాదు నాకు
చరణ మంటి వేడెదను బ్రసన్న వగుము.” 470
- క. ఈ రీతి వేడి యేడ్చుచు
నారీధర్మంబుదప్పు నాతికి వశుఁడై
యా రాజేంద్రుఁ డనదవలె
దారపదము లందరాక ధరణిం బడియెన్. 471

13-వ సర్గము

నేలఁబడిన దశరథునికి కై క బదులు వలుకుట

- ఉ. వంతలఁగూరి నేలపయి వ్రాలుకున్ దగనట్టివానిఁ బు
ఞ్కాంతమునన్ ధరాపతితుఁ డైన యయాతిని బోలువాని భూ
కాంతుని పాపరూపయగు కైక గనుఁగొని భీతిగొల్పుచున్
బంతముతో భయంపడక పట్టినపట్టునువీడ కిట్లనెన్. 472
- గీ. “నే దృఢవ్రతుఁడను సత్యవాది ననుచు
నో మహారాజ! పొగడుకొం చుందు వెపుడు;
నిచ్చినవరాల నిపుడు నే నీయ ననుచుఁ
బట్టుపట్టెద వింతపాపంబు గలదె?” 473
- క. అని కైక తూలనాడఁగ
విని భూపాలుండు క్రోధవిహ్వలఁ డగుచున్
“ననుఁ జంపి రాము నరవరు
ననిపి వనికిఁ గోర్కెదీర నపు డలరుదువే! 474

- క. నీ కిచ్చిన సత్యమునకు
నాకము లభియించుఁగాక నాకు సుఖంబే
యో కైక! రాముసేమము
నాకులు న న్నడుగ నే మనంగలవాడన్? 475
- అ. సతికిఁ గైక కిడిన సత్యంబునకు రాము
నడవి కంపినాడ ననిన సురలు
నిండుసభను రామునికి రాజ్య మిచ్చెద
నన్న సత్య మేమి యయ్యె ననరె? 476
- అ. సంతు లేక లేక చింతలఁ బడిపడి
యింతకాలమునకు నీ శుభాంగుఁ
బూజ్యుడైన రాముఁ బుత్రుగాఁ బడసితి
నతని విడువఁ గలనె యక్కటకట! 477
- క. శూరుఁడు విద్యావంతుఁడు
సారసపత్రేక్షణుండు శాంతుఁడు కరుణా
సారుఁడు ప్రియపుత్రుం డగు
నా రాముని నెట్లు కాననముల కనుపుదున్? 478
- క. రాముని నిందీవర సు
శ్యాముని నభిరాముని నృహాబాహుబలో
ద్ధాముని దండకకానన
సీమలఁ గష్టాలపాలు సేయంగలనే? 479
- అ. సుఖము లనుభవించు సుకుమారుడగువాఁడు
వగలఁ దగిలి నొగులఁ దగనివాఁడు
బుద్ధిమంతుడైన పుత్రుండు రాముండు
కష్టపడుచునుండఁ గాంచఁ గలనె? 480

- ల. సత్యవిక్రముడగు జనవంద్యు రాముపై
వైరమేల నీకుఁ గ్రూరురాల?
కష్టపెట్టి యతని కాన కంపక మున్నె
యేను చచ్చిపోవుటే సుఖంబు.”

481

సూర్యాస్తమయ మగుట

- క. అని యపకిర్తికిఁ బరిభవ
మునుకున్ దపించి యినుడు మునుకుచు నుండన్
వనజాస్త్రం డపరాంబుధి
మునిఁగెన్; దమి యంత మించి ముంచెన్ దెసలన్. 482
- ల. అపుడు చంద్రమండలాంకృతం బయి
హర్షదాయనియగు యా త్రియామ
యార్తుఁ డగుచుఁ గుందు నా రామచంద్రున
కింత సుఖమునైన నీయ దయ్యె. 483
- ల. వేడినిడుదయూర్పు వెడలంగఁ బుచ్చుచు
వృద్ధుఁడైన దశరథేశుఁ డపుడు
గగనభాగ మట్టె కలయంగఁ జూచుచు
నెంతో యూర్తి నిట్టు లేడ్వఁ దొడఁగె. 484
- క. “తారాగణభూషితవగు
నో రజనీ! తెల్లవారకుండుము; నాకై
కారుణ్యదృష్టి నాపైఁ
గూరుపు మొక్కింత; మ్రొక్కుకొందును నీకున్. 485
- ల. కాకయున్న వేగ కదలిపొ మ్మిప్పుడే
పట్టి నన్ను బాధపెట్టుచున్న
క్రూరపాపచిత్త కుటిలాత్మయగు కైక
పాడుమొగము నింకఁ జూడఁ జాల.” 486

- క. అని విలపించుచుఁ గైకం
గనుఁగొని దశరథవిభుండు కైమోడ్చి ప్రస
న్నును జేసికొనఁగఁ గ్రమ్మఱ
ననియెన్ దీనాననుండు నార్తుం డగుచున్. 487
- అ. “దేవి! మంగళాంగి! దీనుండ వృద్ధుండ
నచ్చరితుఁడ మృత్యునన్నిహితుఁడ
నీ వశంవదుండ నీకు విభుండగు
నిట్టి నన్నుగ్రహింప వలదె? 488
- గీ. నే నెఱుంగకంటి నా రాము నిండుసభను
రాజు జేసెద నంచుఁ దిరంబుగాఁగ
నహృదయపు నీవు నాకు ననత్యదోష
మొదవకుండఁ గటాక్షింపు మో శుభాంగి! 489
- గీ. అసితనయన! నా యెడలఁ బ్రసన్నాత్మ వగుము
నేను నీ కోర్కె దీర్పఁగా నిత్తు నిప్పు
డవ్యయంబగు రాజ్యంబు; నంది దాని
నవల రాముని కిచ్చి ప్రఖ్యాతి గనుము. 490
- క. నావలనఁగొన్న రాజ్యము
నీవే రామునికి నిచ్చితేని న్నేనున్
నీవును భరతుఁడు రాముఁడు
భూవిబుధులు గురులు ప్రజలు ముదముం గనరే!” 491
- అ. అనుచుఁ గన్ను లెఱ్ఱ నగుచు నశ్రులఁ దోఁగఁ
గన్నవారి మనసు వెన్నగాఁగ
బాలులీల నేడ్చు పతివిలాపమునకుఁ
గైకరాతిగుండె కరఁగ దయ్యె. 492

- అ. ఎంతో ప్రేమగలిగి యెంతో ప్రేయంబైన
యింతి కైక యిప్పు డెదిరి రాము
వనికి నంపిరవలె నని వేధింప
వనరి మరల మూర్ఛ మునిగె విభుడు. 493
- గీ. అనఘమతియగు రాజిట్లు వనటఁగుండి
వేడినిట్టుర్పుగాడ్పులు విడుచుచుండ
నిసి దొలఁగె నంచు బోధకుల్ నిదురఁదెలుప
నృపుడు వలదంచు వారి వారించె నంత. 494

14-వ సర్గము

దశరథుఁడు దుఃఖించుచుండఁగా రాత్రి వేగుట

సత్యము నిల్పుకొమ్మని కైక ప్రబోధించుట

- గీ. పుత్రకోకార్తిఁ బడి నేలఁబొరలువాని
నొడ లెఱుంగక మతిదప్పియున్నవాని
ప్రభుని నైక్వాకునిం దేఱిపాఱఁజూచి
పాపమతికైక యిట్లుని పలుకఁ దొడఁగె. 495
- గీ. “శపథమును జేసి వర మిచ్చి కపటమతిని
నవనిపై నిట్లుపడి పొరలాడెదేల?
అడి తప్పట నీకు మర్యాదకాదు
నియతమతి వాచు నత్యంబు నిల్పుకొనుము. 496
- గీ. ధర్మవిదులగు బుధులు సత్యంబుకంటె
బరమధర్మంబులేదని పలుకుచుండు
అట్టిధర్మంబుతోనె ని న్నడిగికొంటి
నిచ్చినది నీయ ననుట నీకేటి నీతి? 497

సీ. పక్షికై తనమేని పలలంబు డేగకు
 నర్పించి శిబి స్వర్గ మందుకొనియె
 వేదవిప్రుడు వచ్చి వేడ నలర్కుండు
 కనుదోయినిచ్చి నాకంబు కనియె
 విబుధేంద్రుఁ డర్థింప వెన్నెముక నొసంగి
 యా దధీచి మునీంద్రుఁ డమరుఁ డయ్యె.
 నత్యంబుపాటించి సరిదధినాథుండు
 వేల దాఁటక ధర్మశీలుఁ డయ్యె

గీ. నత్యమే ప్రణవము బ్రహ్మ నత్య మగును
 నత్యమందె ధర్మములెల్ల సంస్థితములు
 నత్యమునె నిత్యనిగమముల్ సన్నుతించు
 మహిప! నత్యంబు పరమధర్మంబు గాఢె?

498

గీ. ఉత్తమోత్తముఁ డనుచుఁ బేరొందు నీవు
 ధర్మమతి వొదువేని నత్యంబు నిలిపి
 నా వరంబులఁ దప్పక నా కొనఁగుము
 వరదుఁడవుగావె ప్రజల కెల్లరకు నీవు.

499

క. నే ముమ్మాటికిఁ జెప్పెద
 రాము నడవి కంపు ధర్మరక్షణకై; యొం
 డే మన్న నిపుడె చచ్చెద
 నీ ముందఱుఁ దప్ప దింక నిందే దైనన్"

500

అ. అట్లు కైక నిర్భయంబుగా నదలింప
 సత్యపాశవశుఁడు జనవిభుండు
 అడి తప్పజూలఁ డయ్యె నుపేంద్రుని
 పలుకు దాఁటలేని బలి విధాన.

501

గీ. అప్పు డుద్భాంతుఁడున్ వివర్ణాస్యఁడైన
మనుజునాథుండు యుగచక్రమధ్యమస్థ
వృషభముంబోలి విహ్వలపీక్షణములఁ
గైకఁ గని పల్కె హృదయంబు గట్టిపఱచి.

502

దశరథుఁడు దిటవుతెచ్చుకొని కైకను దూషించుట

అ. “అగ్నిసాక్షికముగ నాగమోక్షంబుగ
నే గ్రహించినట్టి నీ కరమును
నాకుఁ బుట్టినట్టి నీ కుమారుని నిన్ను
నేఁడు వదలుకొంటి నీచురాల!

503

ఉ. యామిని వేగె; సూర్యుఁ డుదయంబయినంతనె దేవి! న స్తుతుల్;
రాము కుభాభిషేకవిధుల న్నెఱపన్. ద్వారపెట్టవచ్చి యిం
దే మరణింపఁ గాంతు; రపు డేమగు? నయ్యభిషేకతోయముల్
రాముఁడు నాకుఁజేయు నలిలక్రియలం దుపయుక్తమౌనాకో! 504

గీ. రాము పట్టాభిషేకకార్యములఁ జెఱచి
క్రూరమతి నీవు ననుఁ జంపుకొందువేని
నా నలిలకర్మముల నీవు నీ సుతుండుఁ
జేయరాదు ముహూటికిఁ జేయరాదు.

505

క. రామాభిషేక మని పర
మామోదమునన్ జిలంగు నట్టి ప్రజ నిరా
ళామగ్ను మగుచు నడలఁగ
నే మొగమున వారి నిప్పు డే గన నేర్తున్?”

506

అ. తేజ ముడిగి రాజు దీనుఁడై యిటు కైక
వేఁడుకొనుచు బతిమలాడుచుండఁ
జక్కగములతోడఁ జక్కని నెలతోడ
వఱలు రేయి తెల్ల వాఱిపోయె.

507

గీ. హయచతుష్కంబుఁ బూన్చిన యరద మదిగొ
చంద్రమండల నిభమైన ఛత్ర మదిగొ
చండకోదండచంద్రహాసంబు లవిగొ
సిద్ధమైన వన్నియు నభిషేకమునకు.

516

సీ. ప్రాభవోపేతమౌ పల్లకి, బోయలు
 సితచామరములు పసిండిగిండ్లు
బంగారుగొలుసుతో బలుపు మూఁపురముతో
 వీక్షణపర్వమౌ వెల్లయెద్దు
చక్కనిమెడజాలు జవనత్త్వములుగల్గి
 మెఱయు నాలుగుపండ్ల వరహాయంబు
నవరత్నసింహాసనము వ్యాఘ్రచర్మంబు
 పావనగోమృగపక్షిచయము

గీ. సర్వమంగళవాదిత్రసంఘములను
బుణ్యకాంత లలంకృతల్ పుణ్యసతులు
శ్రేష్ఠపౌరజనంబులు శ్రేష్ఠిగణము
సర్వసన్నద్ధమైయుండె నమయమునకు.

517

గీ. ఉజ్జ్వలితవీతిహోత్రమై యుండె వేది
పుణ్యపురుషు లాచార్యులు భూమిసురులు
వచ్చియుండి రింకను ప్రియంవదు లనేక
ధారుణీంద్రులు వచ్చుచున్నార లిటుకు.

518

గీ. పరమపావన మగు నీ ప్రభాతవేళ
సర్వతోభద్రపుణ్యనక్షత్రవేళ
రామభద్రుని పట్టాభిరాముఁ జేయ
ప్రభుని నీ వేగి వేగిరపఱుపవలయు.”

519

సుమంత్రుఁ డంతఃపురముఁ బ్రవేశించి
రాజును మేల్కొలుపుట

అ. అని వసిష్ఠుఁ డట్లు లానతి యీయంగ
ననఘుఁడైన సూతతనయుఁ డప్పు
డధిపుఁ బొగడుకొనుచు నలవాటు చొప్పున
నడ్డలేక యరిగె నంతిపురికి. 520

అ. నమయమునకు రాజనదనంబునకు నేగి
ధరణివిభు నవస్థ నెఱుంగ కునికి
నా సుమంత్రుఁ డప్పు డంజలి ఘటించి
వినుతిసేయఁ దొడఁగె వేడ్కమీఱఁ 521

అ. "ప్రభువరేణ్య ! చిత్రభానుదయంబునఁ
బూర్ణ సాగరుండు పొంగినట్లు
సహజసుగుణరత్న సంతానగరిమచే
మేలుకొనుము నిద్ర మేలుకనుము. 522

గి. ఇట్టి సుప్రభాతముననే వృత్రవైరి
మాతలిప్రబోధమున జితారాతి యయ్యె;
ని న్నటుల నే ప్రబోధించుచున్నవాఁడ
మేలుకొనుము మహారాజ ! మేలుకనుము. 523

గి. సాంగపూరంబులగు చతురాగమములు
నా స్వయంభువు విభు చతురాస్యుఁ బోలి
నిన్ను నేను ప్రబోధించుచున్నవాఁడ
మేలుకొనుము మహాప్రభూ ! మేలుకనుము. 524

అ. అఖిలభూతధాత్రి యగు ధాత్రి శుభదాత్రి
నరుణకిరణుఁ డమృతకరుఁడు బోలి
నిన్ను మేలుకొలుపుచున్నాఁడ నిప్పుడు
మేలుకొనుము రాజ ! మేలుకనుము. 525

గీ. అపుడు క్రోధతామేక్షణ నిపుణవచన
పాపమతియగు కైక యా ప్రభునిఁ గాంచి
“తెగులుగొంటు మాటులు నన్నుఁ దిట్టెదేల?
ప్రియసుతుని రాఘవునిఁ బిలిపింపు మిటుకు

508

గీ. భరతు నా తనయుని పట్టభద్రుఁ జేసి
విపినసీమకు రాముని వెడలనంపి
యొరులు నాకు శత్రువులు లేకుండఁజేసి
కువలయేశ! సత్యము నిల్పుకొందుగాక.”

509

చ. అని యిటు కైక పట్టువిడనాడక పల్కినపల్కుచేఁ జూఱు
క్కన మునిక్ోల వ్రేటుగను నశ్వముఁబోలి ప్రభుండు “దేవి! న
త్యనియతిఁ జిక్కి ధీబలము దక్కి కలంగుచు నున్నవాఁడ ధ
ర్మనిరతు జ్యేష్ఠపుత్రుఁ బ్రియు రాముని రమ్మను చూతుఁ గా”కనెన్.

510

ఉ. ఆ తమియంతబోగ నుదయాద్రికి భానుఁడురాఁగఁ బుష్ప సం
వీతమహాముహూర్తశుభవేశ సమీపముగాఁగ శిక్షక
ప్రాతముతో వసిష్ఠభగవానుఁడు వేగ శుభాభిషేక సం
పూతసమస్తవస్తుపరిపూరితుడై పురిఁజేరె వేడుకన్.

511

సీ. సిక్త సమ్మారి తాంచితపథంబులతోడ
సమధికధ్వజభూషణలతోడ
నవిచిత్ర రుచిర ప్రసవ మంజరులతోడ
ప్రచురప్రవాళతోరణలతోడ
సురభిళచందనాగరుధూపములతోడ
నవవస్తుపూర్ణాపణములతోడ
సముదితానంద ప్రజాగణంబులతోడ
వర్ణ నాటితోత్సవములతోడ

గీ. రామపట్టాభిషేక దర్శన వినోద
జానపద పౌరగణ విలాసములతోడఁ
బరమశుభకరమగు నింద్రపురముఁ బోలి
చూపుఁ దనియించె నపు డయోధ్యాపురంబు. 512

చ. గురుఁ డటు లా పురంబుఁ గనుగొంచుఁ గ్రమించి ద్విజప్రహోషణన్
బరఁగెడుదాని జానపదపౌరయుతంబగుదాని వేద వి
ద్వరవర యాజకాభిల నదస్యసమంచితమైనదాని నా
ధరణితలాధినాథు మణిధామముఁ జేరగఁబోయి వేడుకన్. 513

ద్వారమునొద్ద సుమంత్రుని చూచి వసిష్ఠుఁడు
రాజునకుఁ దనరాక నెఱింగింపు మనుట

క. మునివరుఁ డచ్చటనిండిన
జనములఁ దరియించి చనుచు నన్నిధి ద్వారం
బునఁ గనియెన్ బ్రియదర్శను
మనుజోత్తము రాజసూతు మంత్ర సుమంత్రున్. 514

గీ. చిరతపస్తేజుఁడైన వసిష్ఠుఁ డపుడు
మతియుతుండగు సూతు సుమంత్రుఁ జూచి
నే నిటుకు వచ్చి వేచియున్నా నటుంచు
ప్రభుని కెఱిఁగించి రమ్ము శీఘ్రముగ ననుచు. 515

సీ. ఇవె గాంగజలపూర్ణ హేమకుంభంబులు
ఘనసాగరోదకఘటము లవియె
ఇదె యభిషేకార్థ మిడు నుదుంబరపీఠి
నవధాన్యరత్నచందనము లవియె
ఇవె దర్భలాజాప్రసవనిహంబులు
పంచామృతోపేతపాత్ర లవియె
వీరె సుందరులైన వా రష్టకన్యకల్
వరణీయ వరభద్రవారణ మదె

- గీ. మేరుగిరిశృంగమున జగన్మిత్రుఁ బోలి
కనకమణిమయాలంకార గాత్రదీప్తి
నాశ లలరార నిత్యకల్యాణలీల
లెమ్ము వేగ మహారాజ! లెమ్ము రమ్ము. 526
- క. రవియును సుధాకరుండును
భవుఁడు గుబేరుండు వరుణపావకమూర్తుల్
దివిజేంద్రుఁడు విజయంబుల
సవరింతురుగాక నీకు జ్ఞాపాలమణి! 527
- క. వెడలె విభావరి భగవతి
గడపితి పీ రేయి సుకృతకార్యరతుఁడవై
తడయక లెమ్ము ప్రభూ! త్వర
పడు మిఁక రామాభిషేకభద్రకృతులకున్. 528
- ఆ. జానపదులు పౌరజనములు వణిజులు
గొలువ విప్రవరులఁ గూడి గురుఁడు
వేచియుండె వేగ విచ్చేసి రామాభి
షేకమునకు నాజ్ఞ చేయవలయు. 529
- ఆ. పాలకుండులేని పసిమంద, దళవాయి
లేని సేన, విధుఁడులేని రాత్రి,
గోవుషంబులేని గోసంఘముంబోలి
రాష్ట్ర మెలమి గనదు రాజు లేక 530
- గీ. అను సుమంత్రుని సాంత్వనసార్థకోక్తు
లాలకించి తనూజచింతాంతరంగుఁ
డమలతేజుండు ధర్మాత్ముఁ డైనయట్టి
నృపుఁడు శోకతామ్రాక్షుఁడై యిట్లు లనియె. 531

దశరథుఁడు సుమంతుని స్తవముల వారించి పలుకకుండుట

గీ. “చాలుచాలు సుమంత్ర! నీ సంస్తవముల
చేతఁ బీడింపబోకు నా జీవములను”
ననెడి కరుణోక్తి విని దీను నధిపుఁ జూచి
యతఁడు వెనుకంజ వైచెఁ దా నంజలించి. 532

రాముని గొనిరమ్ముని కైక సుమంతు వాఙ్మాపించుట

క. భూమిఁగూడు దీనుండై
యేమియు మాటాడకునికి నిదె యద ననుచున్
ధీమతి కేకయనందన
యా మంత్రి సుమంతుతోడ నల్లన ననియెన్. 533

గీ. “రామపట్టాభిషేకహర్షమున రాజు
రాత్రి మేల్కొని యలసి నిద్రాశుఁడయ్యెఁ;
ద్వరగ నిశ్చంక రాజనందను యశస్వి
రాముఁ గొనిరమ్ము నీకు భద్ర మగుఁ గాక!” 534

సుమంతుఁడు రాముఁ గొనితేర నరుగుట

క. అనిన సుమంతుఁడు ప్రభు శా
సన మిది శుభద మని యెంచి సత్వరగతియై
చనె రాముఁడేర యభిషే
చన మపు డైనట్లె యుట్టి సమ్మోదమునన్. 535

గీ. అభిగర్భంబునందున్న హృదముఁ బోలు
నంతిపురి వీడి ద్వారంబుచెంతఁ జేరి
ప్రభువరులు భాగ్యవంతులు పౌరజనులు
గ్రిక్కిరిసియున్న సభ విలోకించె నతఁడు. 536

15-వ సర్గము

శ్రీరామాభిషేక కార్యములు దీర్చుటకు విప్రులు

వసిష్ఠునితో సభ చేయుట

గీ. రామపట్టాభిషేక కార్యములు దీర్చ
రాత్రి చనుదెంచియుండిన ధాత్రిసురులు
వేదపారగుల్ సభను గావించి రపుడు
క్షితిపతి పురోహితుడగు వసిష్ఠుఁ గూడి. 537

క. సామంతనృపులు నచివులు
శ్రీమంతులు నాగరికులు సేనాధిపతుల్
ప్రేమమున వచ్చియుండిరి
రాముని పట్టాభిషేకరమణునిఁ జూడన్. 538

గీ. అమలభానూదయమునఁ బుష్పాభియుక్తి
రాము జన్మలగ్నమగు కర్కాటకమున
నతని నభిషిక్తుఁ జేయ నాయత్తు లగుచు
నుర్విసురు లెల్లరును వేచియుండి రపుడు. 539

గీ. కాంచనమయంబులగు జలకలశములును
భాసురాలంకృతంబు భద్రదానసంబు
వ్యాఘ్రచర్మనమాస్తీర్ణమైన రథము
సిద్ధముగఁ గూర్చబడి ప్రకాశించుచుండె. 540

క. గంగాయమునాసాగర
సంగమపావనజలంబు సకలనదనది
మంగళకూప సరో హ్రద
సంగతపుణ్యోదకములు సమకూర్చబడెన్. 541

- క. తూరుపునకుఁ బడమరకున్
బాటునదులఁ దిర్యగూర్ధ్వపథగమనములన్
బాటు నదుల నఖిలాబ్ధుల
నీరములున్ గలశపాళి నిండింపఁబడెన్. 542
- గి. సరసిజోత్పలలాజాప్రసక్తము లయి
పరమపావనసలిలసంధరితము లయి
క్షీరపల్లవచ్చన్నంబులై రహించు
రమ్యకాంచరజతపాత్రములు మెఱసె. 543
- గి. నేయిఁ బాలును బెరుఁగు దేనెయును లాజ
లలరులుఁ గుళాంకురంబులు నలరుచుండెః
నమలకాంచనమణిభూషణములు దాల్చి
చెలుపు మెఱయుచు నున్నారు వెలవెలఁదులు. 544
- గి. శశికిరణపుంజముంబోలి విశద మగుచు
మెఱుఁగురతనాలబంగారుపరుజతోడఁ
దేజరిలుచుండెఁ గాంతులు దెసలఁ బర్వ
రామచంద్రుని యుత్తమచామరంబు, 545
- గి. చారుశారదహ్ణమాశర్వరీశ
మండలముఁబోలి కన్నులపండు వగుచు
విమలకాంతుల విలసిల్లు వెల్లగొడుగు
సిద్ధమై యుండె రామాభిషేకమునకు. 546
- గి. ధవళతురగోత్తమంబును ధవళవృషము
రాజయోగ్యంబు దానధారాప్రసక్త
గండయుగము శ్రీమంతమౌ గజవరంబు
సిద్ధమై యుండె రామాభిషేకమునకు. 547

గీ. మంగళాంగులు కాంచనమణిమయాభి
 లాభరణభూషితలు నైన యష్టకన్య
 లభిలవాదిత్రములు మాగధాదు లెల్లఁ
 జేరియుండిరి రామాభిషేకమునకు.

548

ఉ. శ్రీకరలీల నొప్పు నభిషేకశుభక్రియలందుఁ బావనే
 జ్ఞాకు కులప్రసూతులకుఁ గాన్కలుపట్టెడునట్లె యుత్తమ
 శ్లోకులు రాజులెల్ల నృపచోదితులై విపులోపహరముల్
 గైకొనివచ్చి ద్వారమునఁ గాచియు నుండిరి రాజురాకకున్. 549

గీ. సవిత్వఁ దుదయించె సుముహూర్తసమయ మయ్యె
 నభిషేకము దీర్చ నభఁగూడి రవనిసురులు;
 రాజుఁ రాఁడాయె; నిటు మనరాకదెల్పు
 నతఁడు లేఁడాయె నని వార లనుకొనంగ.

550

గీ. విని సుమంత్రుఁ డా సామంతవిభులఁ జేరి
 రాముఁ గొనితేరఁ జనుచుంటి రామునాజ్ఞ;
 విభున కిపుడేగి మీ రాక విన్నవించు
 మహిపునకు రామునకు మీరు మాన్యులుగద !

551

గీ. అనుచు మరియుద లెఱిగిన యా సుమంత్రుఁ
 “డేలోకో ! రాజు రాలేదు మేలుకనియుఁ
 గారణం బేమొ యడిగెదఁగాక ” యనుచు
 నంతిపురికిని గ్రమ్మఱి నరిగి యతఁడు.

552

సుమంత్రుఁడు తిరిగి యంతఃపురము ప్రవేశించి
పౌర జానపదులు గురుఁడు రామాభిషేకమునకు
వేచియుండిరని తెలుపుట

- క. పరిపాటిగ నపు డంతః
పురముఁ బ్రవేశించి రాజుఁ బొగడం దొడఁగెన్
దెరవెనుక నిలిచి పూర్వజ
పరంపరను నన్నుతించి భద్రోక్తులతోన్. 553
- క. “రవియును సుధాకరుండును
భవుఁడు గుభేరుండు వరుణపాపకమూర్తుల్
దివిజేంద్రుఁడు విజయంబుల
నవరింతురుగాక నీకు జ్ఞాపాలమణి! 554
- క. వెడలె విభావరి భగవతి
గడపితి వీ రాత్రి సుకృతకార్యరతుఁడవై
తడయక లెమ్ము ప్రభూ! త్వర
పడుమీక రామాభిషేకభద్రకృతులకున్. 555
- అ. జానపదులు పౌరజనములు వణిజులు
గొలువ విప్రవరులఁగూడి గురుఁడు
వేచియుండె వేగ విచ్చేసి రామాభి
షేకమునకు నాజ్ఞసేయు మధిప!” 556
- క. అని యిట్లు ప్రబోధించుచు
దను నన్నుతినేయు మంత్రతంత్రజ్ఞ సుమం
త్రుని సూతుఁగూర్చి దశరథ
జనపాలుం డిట్లు లనియె సరభసవృత్తిన్. 557

- క. “నీ వేగి వేగ రాముని
దేవతె నని రాజ్ఞి నీకుఁ దెలిసినదిగదా!
యీ విధమగు నా యాజ్ఞం
గావింపకయుంటి వేమికతము సుమంత్రా? 558
- అ. నిదుర గనుట లేదు నేను నీ విపుడేగి
రాముఁ దోడుకొనుచు రమ్ము వేగ”
మనుచు దశరథేంద్రుఁ డపుడు స్వయంబుగా
నా యమాత్యవరున కానతిచ్చె. 559
- క. నరనాథచంద్రు నానతి
శిరసా వహించి మ్రొక్కి సిద్ధార్థుఁడు దా
శరథి యగు నంచు నెంచుచు
నరిగె సుమంత్రుండు రాము నాహ్వానింపన్. 560

రాజునాజ్ఞ శిరసా వహించి సుమంత్రుఁడు రాముఁ
గొనితేర నరుగుట

- గీ. నచివుఁడు సుమంత్రుఁ డపుడు ప్రసన్నమతిని
హర్షపులకితుఁడై పతాకాంచితంబు
రాజలాంఛిత ధ్వజపట రమ్యమైన
రాజమార్గంబు గనుచు శీఘ్రముగ నరిగె. 561
- క. సారథియైన సుమంత్రుం
డా రాజపథంబుఁబట్టి యరుగుచు వినియెన్
శ్రీరాముని యభిషేకముఁ
గోరి ప్రజలు వేడ్కఁజెప్పుకొను ముచ్చటలన్. 562
- క. ఆ లీల నతఁడు చని కనెఁ
ద్రైలోక్యాధీశ్వ రాయతనరమ్యంబున్
గైలానశిఖరసామ్యము
శ్రీలాలిత రామరాజ సిత హర్మ్యంబున్. 563

సి. ఆయతోన్న తకవాటాగ్ర సౌభాగ్యంబు
 సువిత్తర్దికాశతశోభితంబు
 కాంచన పాంచాలికాంచిత శిఖరంబు
 చారువిద్రుమమణి తోరణంబు
 సురుచిర హేమభూధర దరీ ప్రతిమంబు
 కారదనీరద నన్నిభంబు
 మణిసువర్ణలతాంత మాలికా లసితంబు
 ముక్తామణిప్రభామోహనంబు.

గీ. మలయజాగరు పరిమళ విలసితంబు
 నయనపర్వంబు మానసానందకరము
 మహిత దద్దురశిఖరోపమంబు నగుచు
 మెఱయు శ్రీరామ సౌధంబు దరిసె నత్తడు.

564

సి. సారస కేకికులారవామోదంబు
 విరచిత మృగపక్షి విగ్రహంబు
 రాజిత నవరత్న తేజోభిరామంబు
 శిల్పకల్పిత రమ్యచిత్రకంబు
 భాస్కరచంద్ర ప్రభా భానమానంబు
 శతమఖపాసాదనన్నిభంబు
 మేరునిభంబు కుబేర సౌధాభంబు
 కైరాత కుబ్జోపచారితంబు

గీ. ధవళిత ఘనాఘనప్రభా తరళితంబు
 లలిత నవరత్న భూషణాలంకృతంబు
 నదమలోన్నత మగు రామచంద్రభవన
 మా సుమంత్రుండు దర్శించె హర్ష మెనంగ.

565

- క. కానుకలు గొని కృతాంజలు
 లై నిలిచి ముదంబుమీర నభిషేకశుభా
 ఖ్యానంబుల నొనరించెడి
 జానపదుల నిండి రామసౌధము మొరసెన్ 566
- క. నరనంకుల మగు రాముని
 వరవేశ్యము గనుచు మంత్రివరుఁ డశ్వములన్ ,
 దరలించి యభిముఖంబుగ
 నరదము నడపుచు జనాళి నలరంజేసెన్. 567
- క. సుందరబహువిధ భగ మృగ
 బృందంబుల వెలయుచున్న నృపతనయమణి
 మందిరముఁ జొచ్చి యింద్రుని
 మందిరమున్ జేరుక్రియ సుమంత్రుం డలరెన్. 568
- గ. స్వర్గతుల్యముల్ కైలాససన్నిభములు
 నదమలాలంకృతములు కక్ష్యలను జొచ్చి
 అందుఁ గల రాము ప్రియసుహృదాళి గడచి
 రథికుఁడు సుమంత్రుఁ డంతఃపురంబు దరిసె. 569
- గీ. అచటఁ బ్రజలెల్లఁ గూడి రామాభిషేక
 కార్యములఁ గూర్చి లోకమంగళముఁ గూర్చి
 ప్రభుతనయు శ్రేయముం గూర్చి బహువిధములఁ
 బొగడు నుడులను విని సూతపుత్రుఁ డలరె. 570
- క. నగభేదిగృహోపమమై
 మృగ భగ లసితిమయి మేరుశృంగోన్నతమై
 యగణితరత్నప్రభలన్
 బొగడందగు రాము నంతిపురి నతఁడు గనెన్. 571

- క. యానముల దిగ్గి దోయిట
గానుకలం గొనుచు ద్వారగతులౌ బహు సం
ఖ్యానీకపౌరజనముల
జానపదుల నచటఁ గాంచె నచివుం డెలమిన్. 572
- గి. ఉరుషహిధరవారిధరోన్నతంబు
ప్రమదము నిరంకుశమ్ము దురాసదమ్ము
రుచిరము బలిష్ఠమైన శత్రుంజయమను
హస్తి నటఁ గనె రాము వాహనము నతఁడు. 573
- గి. అమలభూషణభూషితు లైనవారి
నశ్వ వారణ రథయుక్తు లైనవారి
రాజ నఖ మంత్రి ముఖ్యవర్గముల దాటి
సిరు లెసఁగు నంతిపురిఁ బ్రవేశించె నతఁడు. 574
- క. స్థిరమేఘనిభం బున్నత
గిరిశృంగాభము విమానగృహవిస్తరమా
పుర మతఁడు ప్రవేశించెన్
శరధిన్ మకరంబుసొచ్చు నరణి యథేచ్ఛన్. 575

16-వ సర్గము

సుమంతుఁడు రామసదనముఁ జేరి వచ్చినవని చెప్పుట

- చ. ఇనకులపూర్వ వృత్తములనెల్ల నెఱింగిన సూతుఁ డప్పు డా
జనగణ సంకులంబగు హజారముదాటి ధనుస్సు లీటెలున్
గొని భయభక్తులం గొలుచు కుండలులున్ సువయస్కులైన భృ
త్యనివహమున్న శాంతిమయధామము దేవిడిఁజేరె వేడుకన్ 576

- క. కాషాయాంబరధారుల
భూషణఘాపితుల వృద్ధపురుషులఁ బ్రహరీ
యోషాధ్యక్షులఁ బ్రియ నం
భాషులఁ గనె నతఁడు వేత్రపాణుల నచటన్. 577
- క. శ్రీరామప్రియకాంక్షులు
వా రప్పడు లేచి గౌరవము దెల్పుఁగ నా
సారథి తన రాకను రఘు
వీరునకున్ వేగ విన్నవింపం గోరెన్ 578
- ఆ. మంత్రిమాటు విన్నమాత్రాన వా రేగి
విభుని కతని రాక విన్నవింప
రామచంద్రుఁ డపుడు రాణివాసమునకు
జనకసుతను దేర ననుమతించె. 579
- సీ. రాజరాజవిభూతిఁ దేజరిల్లెడు వాని
ననుపమాలంకృతుం డైనవాని
నపరంజినరిగపానుపున దువ్వలువపై
నుల్లాసమునఁ గూరుచున్నవాని
సిరిమించు వలపులఁ జీలుకు నెఱ్ఱనిగండ
మెన్నిక మై బూసికొన్నవాని
నొకప్రక్కఁ జామర మూని సీతాదేవి
యల్లనల్లనవీవ నలరువాని
- గీ. చిత్రతారతో శశిఁబోలి చెలఁగువాని
విషుల తేజోమయుం డయి వెలయువాని
నరికులవిరాము నినకులశరధిసోము
రాముఁ గనె మంత్రి యంతఃపురమున కరిగి. 580

- క. ఆదిత్యనిభుని వరదుని
భూదార కుమారు రాముఁ బొడఁగని వినయ
శ్రీదయివారఁగఁ బరమా
మోదమున సుమంత్రుఁ డపుడు మ్రొక్కి నుతించెన్. 581
- గి. మహిషనత్కృతుఁడైన సుమంత్రుఁ డప్పు
డంజలించి విహారశయ్యాసనములఁ
గూర్చి శ్రీరామచంద్రుని కుశల మడిగి
హితమధురభాషణంబుల నిట్లు లనియె. 582
- క. “నినుఁ గడుపారం గాంచిన
జననుత కౌసల్య సుప్రజావతి రామా!
నిను దేవి కైకయును నీ
జనకుఁడు గనఁ గోరి రిపుడ చనుదేర నగున్.” 583
- గి. అమితతేజుండు పూరుషోత్తముఁడు నైన
రాముఁ డా మాట లాలించి ప్రేమమీఱు
సారథి సుమంత్రు తగురీతి గౌరవించి
యెలమి వెలయంగ సితతో నిట్లు లనియె. 584
- క. “నాయనయు జనని కైకయు
నా యభిషేకార్థచింతనన్ మంతనమున్
జేయుచు ననుఁ గనఁ గోరిరి
ప్రేయసి! యిది నిశ్చయముగ ప్రయమగు మనకున్. 585
- క. మదిరేక్షణ! ప్రయకామయు
సుదక్షిణయు నైన కైక శుభమతిని బతిన్
హృది గని పనిగొనుచున్నది
మదీయఫలసిద్ధి కంచు మనమున నెంతున్. 586

క. కేకయన్మపాలనందన
నాకు జనని లోకమునకు నాకున్ గల్గ్యా
జాకాంక్షిణి మజ్జనకుడు
జ్ఞాకాంతున కెల్లయెడల సహచరియె గదా!

గీ. ఆ మహారాజు ప్రేయసియైన దేవి
కైకతోఁ గూడి మత్రియాకాంక్షియైన
యీ సుమంత్రుని దూతగాఁ జేసి యిటుకుఁ
బంపి పిలిపించుకొనుట నా భాగ్యము గద!

గీ. ఎట్టినభ యటుఁగూడెనో యట్టిదూత
మనకడకు వచ్చినాఁడు సుమంత్రుఁ డిపుడు;
ఆ మహారాజు నన్ను సభాముఖమున
నిపుడె యువరాజుగాఁ జేయు నిది నిజంబు.

గీ. జానకీ! నీవు నీ పరిజనముతోడఁ
గూడి విహరించుచుండుము కొంతసేపు
జయమగుంగాక నే నేగి జనని కైక
క్షితిపతిని దండ్రి నిపుడె దర్శింతు”ననిన.

క. పతిసమ్మానిత భూమి
సుత కువలయనయన యపుడు సుమహితమతియై
పతివెంబడిఁజని ద్వార
స్థితయై శుభచింతనంబు సేయుచు ననియెన్.

ఆ. “వారిజాననుండు వానవునకుఁబోలి
రాజసూయ యోగ్యరాజపదము
పరమపూజ్యమైన బ్రాహ్మణముఖముగా
జనవరుండు నీ కొనంగుఁ గాక!

అ. రాజ్యమంది యంత రాజసూయాధ్వర
 దీక్షఁ బూని నియతిఁ దేజరిల్లు
 హరిణశృంగకరుని, నజినాంబరుని, శుచి
 నిన్నజూడఁ గోరుచున్నదాన. 593

గీ. నాకపతి పూర్వదిశ నిన్ను సాక్షుఁ గాక
 ధర్మపతి దక్షిణమున నిన్ దనువుఁ గాక!
 ఉదధిపతి పశ్చిమమున ని నోముఁ గాక
 అర్థపతి యుత్తరమున ని న్నరయుఁ గాక!" 594

రాముఁడు సూతునితో రథారూఢుడై రాజమార్గమున
 తండ్రిభవనమున కిరుగుట.

చ. అని శుభచింతనంబున ధరాత్మజ తన్నుపం బ్రసన్ను ద
 ర్భనుఁడును మంగళాంగుఁడగు రాముఁడు సూతునితో గుహాముఖం
 బున వెలువడ్డ సింహమును బోలి నివేశముపీడి ద్వార వ
 ర్తనుని గృతాంజలిన్ వినతుఁ దమ్ముని లక్ష్మణుఁగాంచె వాకిటన్.

చ. మనుజువరుండు రాఘవుఁడు మధ్యమకక్ష్యను జేరి యచ్చటన్
 దన సఖులన్ మహోత్సవజనంబులఁ దన్పుచు నంత హవ్యవా
 హనరుచిరంబు రాజతమునై విభవోచితమైన యట్టి మె
 త్తని పులితోలుగప్పిన రథంబును నెక్కె నుమంత్రసూతుతోన్. 596

చ. ఘనసినదంబు విస్తృతము కాంచన రత్నవిభూషితంబు సూ
 ర్యనిభము నేత్రవిభ్రమమునై కరిణీకలభోపమాశ్వ యు
 క్తి నెసఁగు తేరియం దటు లధిస్థితుఁడై రఘురామచంద్రుఁ డిం
 ద్రునివలె నేగె దిక్కుల మెఱుంగుల నించుచు నుజ్జ్వలప్రభన్. 597

క. శ్రీరాముఁ డపుడు రథగమ
 నారావము దెసల నంబుదారవముక్రియన్
 బోరుకొన నగరు వెడలెన్
 స్వారాడ్గిరినుండి వెడలు జాబిల్లి వలెన్. 598

- క. రామునివెనుకన్ దమ్ముడు
సౌమిత్రి వినీతుఁ డగుచు న్కందనగతుడై
చామరము భత్రముంగొని
ప్రేమన్ సేవించుచుండెఁ బ్రియసోదరునిన్. 599
- సి. గుంపులై బహుజనుల్ కోలాహలంబుగా
జయజయధ్వానముల్ నలుపుచుండ
వెనువెన్న గిరినిభద్విరదాధిరూఢులు
జవనాశ్వీకులసహస్రములు వెడల
తొడి పూసి కట్టి యోధులు సునన్నద్భులై
ప్రభుభక్తి వెలయ నగ్రమున నడువ
వాద్యస్వనంబులు వందిస్తుతులు శూర
సింహనాదంబులు చేరి మొరయఁ
- గి. జారుభూషణభూషితల్ పౌరసతులు
సౌధవాతాయనంబుల సరస నిలిచి
క్రొవ్విరులజల్లు జల్లునఁ గురియుచుండ
రాజవీధిని జనుచుండె రాఘవుండు. 600
- క. రమణీయాంగక లగు పుర
రమణీరత్నంబు లపుడు రాఘవుఁ డలరన్
సుమధురహితభాషణములఁ
బ్రమదంబునఁ బొగడి రిట్లు భద్రాకాంక్షన్. 601
- గి. మాతృనందన! నిన్నుఁ బ్రేమమునఁ గన్న
యతివ కౌసల్య ధన్యాత్మ యయ్యె నిజము;
సఫల మగుఁగాక నీ యాత్ర; జనకురాజ్య
మంది వచ్చు నిన్గని ప్రజ యలరుఁ గాక! 602

అ. అమృతకరునిఁ జంద్రు నా రోహిణింబోలి
పతిగ రామచంద్రుఁ బడయు కతన
విమలచరిత సీత వెనుకటిభవమున
నధికతపము చేసెననుట నిజము. 603

గి. రామునికి హృదయేశ్వరి ప్రేమమూర్తి
సర్వవిధముల నాతని సహచరియును
నఖిలసీమంతిని రత్నమైన యట్టి
యవనిసుత సీత యెంత పుణ్యాత్మురాలు. 604

క. వరసౌధోపరితలములఁ
బురసతు లిటు లాడుకొను ప్రమోదవచనముల్
నరవరుఁడగు రఘుపీరుం
డరదముపైనుండి విసుచు నరుగుచు నుండెన్. 605

చ. జననుతు రామచంద్రుఁగని జానపదుల్ నగరప్రజల్ ముదం
బున “సిపు డీ నృపాత్మజుఁడు భూపతియానతిఁ బట్టభద్రుఁడై
యినకులగౌరవంబు వెలయించుచుఁ గూరిమి నేలుఁగాక మ
మ్మని వినుతింపఁ జొచ్చిరి చిరాభిమతంబు ఫలించినట్లుగన్. 606

గి. చాలకాలంబునకు రామచంద్రుఁ డిప్పు
డవనిపతియౌట ప్రజల భాగ్యంబు గాడె;
యతనిపాలనమున నొక్కఁ డైనఁగాని
యప్రియము దుఃఖమును బొందఁ డనుట నిజము. 607

క. అని జనులు వందిముఖ్యులు
ఘనమంగళవాదకులును గరితురగయుతుల్
మును నందడించి నడువఁగఁ
జనె రాముఁడు రాజరాజసమతేజమునన్. 608

చ. పురజను లుల్లసిల్ల రఘుపుంగవుఁ డట్లు రథాధిరూఢుఁడై
కరి కరిణీ శతాంగ తురగప్రకరాక్షులమున్ మహాజనో
త్కర పరిపూరితాంగణ మగణ్య మణిమహితాపణంబు నొ
సురుచిర రాజమార్గమును జూచుచు నేగుచునుండె వేడుకన్. 609

17-వ సర్గము

క. పరమోత్సవజనములచేఁ
బరిమళధూపములచేత భవ్యశుభాలం
కరణములచే నయోధ్యా
పుర మానందమునఁ బొంగి పొరలుచు నుండెన్. 610

సీ. అగరుధూపితములై యమలాభినిభములై
ధగధగమెఱయు సౌధములతోడ
బహుమాల్యభూషణాంబరసుగంధద్రవ్య
సంపూర్ణవిపణివేశ్యములతోడ
క్రయవిక్రయేచ్ఛానుగత జనసంకుల
నవరత్నరుచిరాపణములతోడ
నభిషేకసందర్శనాగతజనలోక
వరణీయ వివిధోత్సవములతోడ

గి. స్వాదుభక్త్యవిక్రయనివేశములతోడ
నాటపాటలతోడ వాద్యములతోడఁ
బ్రమదమున నిండి దివి దేవపథముఁ బోలి
రాజిలుచునుండె నప్పు డా రాజపీఠి. 611

గీ. మంగళద్రవ్యములతోడ ముంగిళులను
నిలిచి దీవించువారల నెలమి గనుచు
నభిముఖజనంబులను దత్తద్వారీతి
నాదరించుచు రాముఁ డట్లుగుచుండ. 612

రామపరిపాలనమున జనులు రానున్న శుభములఁ గూర్చి
మఱచుచుంటిండుకొనుట

- గీ. “రాముఁ డిప్పుడు పట్టాభిరాముఁ డగుచుఁ
దాతముత్తాతలపథంబుఁ దప్పకుండ
సకలజనపూజ్యుఁడై ధర్మశాసనమున
మనల నెల్లరఁ బాలించి మనుచుఁగాత. 613
- అ. తండ్రి యేలుబడికిఁ దాతముత్తాతల
దొరతనంబునకును మెఱుఁగువెట్టి
రాముఁ డేలుచుండ రంజిల్లుప్రజలకు
సుగము లగునుగాక ద్విగుణితముగ. 614
- అ. వలదు భోజనములు వలదు భోగంబులు
స్వర్గపదవులైన వలదు మాకుఁ
బట్టభద్రుఁ డగుచుఁ బ్రాసాదమున కేగు
ననఘు రాముఁ జూడఁ గనుటె చాలు. 615
- క. సమధికతేజోబల వి
క్రముఁ డగు రాముండు యౌవరాజ్యాంగశ్రీ
రమణుఁ డగుట గనుకంటెన్
బ్రహ్మదములు మనోరథములు మాకుం గలవే. 616
- క. ఈ రీతి సుహృజ్జనులును
జారులు దను వినుతిసేయు ప్రమదవచనముల్
ధీరోదాత్తుఁడు గావున
నా రాముఁడు వినియు వినని యట్లుగ నరిగెన్. 617
- గీ. అ జగన్మోహనాంగు దవ్యయిన రాము
దలచు తలఁపులు చూచుచూపులు మరల్చు
నొక్కపురుషుండు గూడఁ దా నోపఁ డయ్యె
నన్న నీక స్త్రీజనముమాట యెన్ననేల? 618

గీ. జానకీరాముఁ గానంగలేనివాఁడు
నాతనికటాక్షముల కందనట్టివాఁడు
నే నభాగ్యుడ నని లోక మెంచునేమొ
యనుచుఁ దనుఁ దాన నిందించుకొనుచునుండు.

619

గీ. రాముఁ డే వేళ నాల్గువర్ణములవారిఁ
బ్రాయమునుబట్టి దయఁజూచు ప్రభుఁడు గాన
నఖిలధర్మస్వరూపుఁ డైనట్టివాని
నెపుడుఁ బ్రేమించుచుండెద రెల్లప్రజలు.

620

క. క్షితిపతి సుతుఁడగు రాముఁడు
చతుష్పథము లాలయములు చైత్యములు శుభా
యతనమ్ములకుఁ బ్రదక్షిణ
గతి రథగతుఁ డగుచు నేగెఁ గౌతుకమతియై.

621

శ్రీరాముఁడు దశరథుని సద్మంబు జేరుట

సీ. శ్రీరాముఁ డట్లు రథారూఢుడై యేగి
దశరథరాజసద్మంబుఁ జేరి
మేఘబృందశ్రీల మెఱయుచున్నవియును
గైలాసశిఖరసంకాశములును
ధవళోజ్జ్వలవిమాననివహోపమంబులు
బహుచిత్రములును శుభంకరములు
నాకచుంబిత మహోన్నతశిఖరంబులు
నై విలసిల్లు సౌధాశితోడ

గీ. మహితమణిగణాంచితవర్ధమానభవన
పాశితోడ లోకఖ్యాతిఁ బడయుదాని
నింద్రవేశ్మాభమై సిరు లెనఁగునట్టి
జనకు ప్రాసాదమునఁ బ్రవేశం బొనర్చె.

622

గి. రాముఁ డప్పుడు విలుకాండ్రరక్షణమున
నలరు కక్ష్యాత్రయంబును నధిగమించి
యచట రథమాపి యవని కక్ష్యాద్వయంబు
గడచి చనె పాదచారియై కౌతుకమున. 623

క. ఆ రాముఁ డట్లు కావలి
వారల వాకిళులు దాటి వరుసగ వెంటన్
గూరిమిని వచ్చు జనముల
వారించుచుఁ బోయె రాజీవాసంబునకున్. 624

క. ఇనకులచంద్రుఁడు తము విడి
జనకునిఁ గనఁ నేగఁ దోడఁజను జనగణ మా
తని రాకఁ గోరుచుండెన్
వననిధి చంద్రోదయమును వాంఛించు క్రియన్. 625

18-వ సర్గము

శ్రీరాముఁడు తండ్రిభవనమును బ్రవేశించుట

గి. ఉత్తమాసనమునఁ గూరుచున్నవాని
నువిదయగు కైకచెంగట నున్నవానిఁ
జెన్నఱినవాని భిన్నుఁడై యున్నవానిఁ
దండ్రిఁ గనుఁగొనె రాముఁ డంతఃపురమున. 626

క. వినయియగు రాముఁ డప్పుడు
మునుమున్నుగ జనకుపాదములఁ బ్రణతుండై
వెనుకన్ గేకయసుతయగు
జననికి వందన మొనర్చి సంభావించెన్. 627

క. జనపతి యప్పుడు 'రామా'

యని యనుఁగుంగొమరుఁ బిలిచి యవ్వల మాటా
డను జూడను మఱి నేరక
వనట మునిఁగె నత్రువారివఱదలువాఱన్.

628

రాముఁడు దశరథుని స్థితి గాంచి భయపడుట

గీ. ఇంతవఱ కెన్నఁడును గాంచి యెఱుఁగనట్టి
జనకుని భయావహాకృతి గనఁగలేక
రాముఁడుంగూడ నపుడు విభ్రాంతుఁ డగుచుఁ
బాముఁ ద్రొక్కిన జనునట్లు భయముపడియె.

629

చ. కలఁగుమనంబుతో నతివికారమునందిన యింద్రియాళితోఁ
దలకొను దుఃఖశోకపరితాపముతోఁ గృశమైన మేనితోఁ
దొలఁకెడు వేడియూరుపులతోఁ జెలువేదిన నెమ్మొగంబుతో
నలమటఁ గుందు తండ్రిని భయార్తునిఁ గన్గొనె రాముఁ డయ్యెడన్.

గీ. అలలఁ గలగుండువడు సంధ్రమట్లు పాము
పట్టి పీడించు భానుని పగిదిఁ గల్గ
లాడిన తపస్వివలె నున్న యధిపుఁ గాంచి
కలఁగె రాముండు పున్నమకడలిఁ బోలి.

631

గీ. "అకట! యిదియేమి నన్నుఁ గన్నప్ప డెల్ల
నభిముఖుండయి ప్రేమించి యాదరించి
సంతసించుచునుండు భూకాంతుఁ డిప్పు
డిట్లు దుఃఖించుచున్నవాఁ డెందుచేత?

632

గీ. ఎంత కోపంబుతోనున్నయెడల నైన
ననుఁ గని ప్రసన్నుఁ డగుచుండు నా జనకుఁడు
ఇప్పుడు ననుఁ జూడఁజాలక యింతవంతఁ
గలఁత పడుచుండుటకు నేమి కారణంబొ?"

633

రాముఁడు తండ్రి యవస్థకు కైకను కారణ మడుగుట

క. పితృహిత రతుఁడగు రాముఁడు
మతి నిటు చింతించి శోకమలినాన్యుండై
ధృతిసెడి దీనుని వలె న
య్యతివ కయిక కెఱిగి యపుడె యడిగె భయార్తన్. (34

గీ. “తెలియ కే యపచారంబు నలిపినానొ
నన్నుఁ గని కోపగించిన ట్లున్నవాఁడు
కారణము దెల్పి నా యెడఁ గనికరించి
నా యనుఁగుఁ దండ్రిని బ్రనన్నుఁ జేయు మమ్ము! (35

క. నను నిరతముఁ బ్రేమించెడి
జనకుం డిపు డేల యప్రసన్నుండై దీ
నునివలె వనరుచు నన్నుం
గనియుం బలుకాడఁ డేమికారణ మమ్మా? (36

గీ. తనువు నసి దప్పుటనొ? మనస్తాపముననొ?
జనకుఁ డీటు గుందుచున్నవాఁడని తలంతు;
ధరణిపై జనించిన దేహధారులకు ని
రంతరసుఖానుభవము దుర్లభముగాదె! (37

క. ఘనుఁడు కుమారుఁడు జన రం
జనుఁ డగు భరతునకొ; బలుఁడు శత్రుఘ్నునకొ;
జననుతనవృరితలు నా
జననులకొ యమంగళంబు సంధిలదు గదా? (38

గీ. జనకుఁ డాగ్రహమున నున్ననమయమందు
నతని శాంతింపఁగాఁ జేయునంతదాఁక
నతనియాజ్ఞను బాలించునంతదాఁక
నొక నిమిషమాత్రమైన నే నుండఁజాల. (39

క. తన జన్మకారణంబని
తనకుం బ్రత్యక్షదైవతం బని యెఱుకన్
దనుఁ దాఁ దెలిసిన యెవ్వఁడు
తన జనకుని భక్తిగొలిచి తనుపకయుండున్? 640

క. చనవు బలిమిఁ బరుసంబుల
నని యనుఁగుం దండ్రి నొవ్వనాడవుగద! యో
జనని! యేమిటి కీతఁడు
మనసుగలఁగి యింతచింత మరగుచు నుండెన్? 641

గీ. అమ్మ! తెలియంగఁ గోరి ని న్నడుగుచుంటి
రాజు నా తండ్రి యేమికారణమువలన
నెన్నఁడును గాంచి యెఱుఁగని యిట్టి వగల
నొగులుచున్నాఁడో సత్యంబు నుడువు మమ్మ! 642

క. అన్నచు మహాత్ముఁడు రాముఁడు
తను వేడఁగఁ గైక స్వార్థతత్పరయై సి
గ్గును జంకుగొంకులే కి
ట్లనియెన్ నిశ్చయముగాఁగ నాతనితోడన్. 643

కైక రామునకు దశరథుని దుఃఖకారణముదెల్పి
తన వరద్వయము నుగ్గడించుట

క. “ఏ కినుక లేదు విభునకు
నే కష్టములేదు రామ! యితనికి మదియం
దాకాంక్ష యొకటి యున్నది
నీకుం జెప్పంగలేక నీళ్లు నమలెడిన్. 644

గీ. ప్రియసుతుండగు నీకు నప్రియముసెప్ప
నవనిపతి కించుకైన నోరాడకుండె;
బ్రభుఁడు చేసెద నని నాకు బాసయిడిన
యట్టికార్యంబు నీవు చేయంగ వలయు. 645

గి. నిత్యసత్యచరిత్రుఁ డీ నృపుఁడు నాఁడు
పరమగౌరవమున నాకు వరము లొసఁగి
మాట నిలుకడలేని పామరునిఁ బోలి
నాన విడనాడి కుందుచున్నాఁడు నేఁడు. 646

క. అలనాఁటి మాట నాచేఁ
బలికింది యొసంగ నాకు బాస యిడి యిలా
తలపతి యిటు వగచుట గత
జలసేతు నిబంధనంబు నలుపుట గాదే? 647

క. నీపైఁ బ్రేమన్ నరపతి
నాపైఁ గోపించి చలమునన్ సత్యంబున్
ద్రోపాడకుండ నీ విఁకఁ
గాపాదుము ఋతము ధర్మకందంబుగదా! 648

గి. నీకు మేలైనఁ గిడైన నృపునియాజ్ఞఁ
బాలన మొనర్చ నీ వొడంబడుదువేని
జనవిభుండగు నితనిపక్షము వహించి
వినిచెదను నేనె నీకు సవిస్తరముగ. 649

క. అవనిపునానతి నీ విపు
డవశ్య మొనరింతు ననుచు నాన యిడినచో
వివరింతు నేనె యప్రియ
మవునేని వచింపఁజాలఁ డాతఁడు నీకున్. 650

క. ఈ రీతిఁ గైక నుడివిన
శ్రీరాముఁడు దుఃఖవికలచేతస్కుండై
రారాజు తండ్రి సన్నిధి
నా రాణి వినంగ నిట్టు లనె దీనతతోన్. 651

గీ. “అక్కటా! దేవి నన్నిట్టు లాడదగునె?
క్షీతివిభుడు తండ్రి నా కాజ్ఞచేసినంత
నుఱుకనే యగ్నిఁ; ద్రావనే గరళమైన;
మునుఁగనే యొక్కపెట్టున వనధివైన. 652

క. గురుఁడును జనకుఁడు నృపుఁడున్
బరమహితుం డీతనియాజ్ఞ బాలింపక యే
మఱినన్ శిష్యుఁడఁ దనయుఁడఁ
బరిపాల్కుఁడఁ బ్రియుఁడ నైన ఫలమే మింకన్? 653

ఆ. అట్లుగాన నృపుని యభిమత మేమియో
తెలుపు మమ్మ! చేసితీరువాఁడ!
బాసచేసినట్లు పలుకుచుంటిని రాముఁ
డాడు మాటఁ దప్పవాఁడు గాఁడు.” 654

క. అని యీ గతి ఋజువర్తనుఁ
డనుపమనత్యవ్రతుండు నగు రాముఁడు చే
సిన బాసకు మది నుబ్బుచు
ననార్యయగు కైక యిట్టు లనెఁ గ్రూరముగన్. 655

తండ్రి దురవస్థకు కారణము కైక రామునకుఁ దెల్పుట

క. “తొల్లి సురాసుర రణమున
భల్లక్షతిఁ జిక్కి మూర్ఛపడి నాచే నీ
వల్లభుఁడు సురక్షితుఁడై
యుల్ల మలర వరయుగంబు నొనఁగె న్నాకున్. 656

ఆ. భరతు నిపుడె పట్టభద్రుని గావింప
విసినములకు నిన్ను నిపుడె పంప
రామ! యిపుడె నేను రాజునకుం జెప్పి
యా వరద్వయంబు నడిగికొంటి. 657

చ. జనకుని సత్యపాలన యశంబును నిల్పు దలంతువేసి; స
త్యనిరతుఁ డౌదువేనిఁ; బిత్తదత్తవరంబులఁ దీర్చ నా నుడిన్
విని పదునాలుగేండ్లు వనపీఠులలో మునివృత్తి వల్కలా
జినములుదాల్చి నీ వతు వసింపఁ జనందగు నిష్టై రాఘవా! 658

గీ. మఱియు నీ యభిషేకసామగ్రితోనె
చేయఁగాఁ దగు భరతాభిషేక మిపుడె
రాజ్యమును వీడి దండకారణ్యసీమఁ
జేరి జటి వయి నీవు వసింప వలయు. 659

క. భరతుఁడు రాజై కోసల
పురమునఁ జతురంగబలవిభూతి యెనంగన్
సిరిమించు రాజ్యమంతయుఁ
బరిపాలింపఁ దగు విగతభయకంటకుడై. 660

అ. ఇట్టిమాటచెప్ప నీ నరనాథుండు
గాఢదుఃఖశోకకలితుఁ డగుచు
దీనమానసుఁ డయి దిగులున మొగ మెత్తి
నిన్నుఁ జూడఁ జాలకున్నవాఁడు. 661

గీ. కావున నృపాలు నుడి శిరసా వహించి
తండ్రియాజ్ఞ నొక్కింతైనఁ దప్పకుండ
రామ! రఘుకులసత్యగౌరవము నిలిపి
తండ్రి రక్షించుకొనుము సత్యంబుచేత. 662

గీ. కైక యతిదారుణముగ నీ గతి వచింప
నించుకైన రాముఁడు చలియింపలేదు;
గాని యతిధీరుఁ డయ్యు భూజాని యపుడు
సుతవియోగార్తి దుఃఖసంక్తుభితుఁ డయ్యె. 663

91-వ సర్గము

రాముఁడు కైక దారుణోక్తికి నేమియు కలఁగక

వనవాసము చేయుట కిష్టపడుట

గీ. విమతమర్దనుఁడగు రఘువీరుఁ డప్పు
డప్రియంబులు మరణతుల్యంబులైన
యా కయిక దారుణోక్తుల నాలకించి
యెంతమాత్రమును జలింప కిట్టు లనియె.

664

క. “ఓ జననీ! యశ్లేయగు
నేఁ జనియెద విపినములకు నిపుడ తపసి నై;
రాజాజ్ఞను బాలింతు; జ
టాజినధారుండ నగుచు నటు వసియింతున్.

665

అ. అరి విమర్దనుండు నమితదుర్ధర్షుఁడౌ
భూవిభుండు నన్నుఁ బూర్వ మట్లు
గారవింపకున్న కారణ మేమియో
యిది యెఱుంగ నిచ్చయించుచుంటి.

666

గీ. తల్లి! న న్నాగహింపగాఁ దగదు నీకు
నీవు చూచుచునుండఁగా నిపుడె నేను
వల్కలజటాధరుండనై వనములకును
గదలిపోయెద నీవు సుఖంబుఁ గనుము.

667

క. గురుఁడును హితచింతనుఁడును
నరపతియుఁ గృతజ్ఞుఁడైన నా జనకునకున్
బరమప్రియమగు కార్యము
నెఱవేర్చక యుండ నింక నే నెటు లుందున్?

668

క. భరతాభిషేకవృత్తము
 ధరణీనాథుండు నాకుఁ దానై యేలా
 యెఱింగింపఁ డన్న శంకయే
 మఱిమఱి బాధించుచుండె మనమున నన్నున్. 669

అ. ఒరులు చెప్పకున్న భరతునకు నేనె
 రమణి సీతనైన రాజ్య మైనఁ
 బ్రాణమైన నిష్ఠమగు ధనాదికమైన
 నింక నేదియైన సిచ్చువాడ. 670

గి. అట్టిచో మనుజాధిపుడైన తండ్రి
 యే స్వయంబుగ నానతి యిచ్చి నప్పు
 డేను నీ యాజ్ఞ దీర్చుగాఁ బూనినపుడు
 చేసెద నటంచు మఱిమఱి చెప్పనేల? 671

క. అదిగావున నీ పీతని
 మది కూఱుటఁ గలుగఁ జేయుమా ! యవనీశుం
 డుదిరిగొని నేలచూపుల
 కొదిగిళ్లుగ నశ్రుకణము లొలుకుటయేలా? 672

గి. క్షావిభునియాజ్ఞచే శ్రీఘగాములైన
 తురగముల నధిరోపించి దూత లిపుడె
 మాతులగృహంబునుండి కుమారు భరతు
 నిచ్చటికిఁ దోడితేరఁ బోయెదరు గాక ! 673

గి. ఇంచుకంతయు నే సంశయింపకుండఁ
 దండ్రియాదేశమును జవదా,టకుండ
 దండకాటవి కిప్పుడే తరలువాడ
 వాన మొనరింపఁ బదునాల్గు వత్సరములు. 674

- క. రాముఁ డీటు లనఁగ విని పర
మామోదమునంది కైక యతిశీఘ్రముగా
నా మహితాత్మునిఁ గానన
భూమి కనుప సాహసంబుఁ బూని యిటు లనెన్.

67

అంగీకరించిన రాముని యడవి కనుప త్వరపెట్టుట

- అ. భరతుఁడేర దూత లరిగెద రిప్పుడు నీ
వడవి కేగ నిష్టపడితి గాన
నాలసిండు టింక ననుచితం బని యెంతు
నడవి కిప్పుడె పయన మగుము రామ !
- క. ఆదిన తనమాటను బో
నాడెద వేమొ యను సంశయంబువలననే
ప్రీదాన్వితుఁడై పతి మా
టాడకయున్నాఁడు దా స్వయంబుగ నీతోన్.
- అ. అట్లుగానఁ తండ్రియానతిఁ బాలింప
నతని సంశయంబు నపనయింప
నడవి కేగు రామ ! యందాఁక నీ తండ్రి
స్నానమాడఁ డన్నమైనఁ దినఁడు
- అ. అనుచుఁ గైక రాము నట్లు వేగిరపెట్టు
నకట! యెంతకష్ట మయ్యె ననుచు
భర్తృవసనకలితపర్యంకమున రాజు
శోకవివతుఁ డగుచు పొమ్మనిల్లె.
- అ. కఠినచిత్త యగుచుఁ గైక యప్రియముగా
దారుణముగ నిట్లు తన్నుఁ బలుక
నిరచుకంతయైన నెడఁదఁ జలింపక
రాముఁ డీటు లనియె నామెతోడ.

67

67

67

67

67

అ. దేవి! నాకు లేదు శ్రీవిభవానక్తి
వలదునాకు లోకవాసయుక్తి
తల్లి! నేను మౌనిధర్మావలంబిని
నాకు నన్యచింతనములు లేవు. 681

అ. ఎంతో పూజ్యుడైన యీ రాజచంద్రుని
కిష్టమైన కార్య మేదియైన
నునురు లొసఁగియైన నొనరింపఁ దగునేని
తిరుగులేక చేసితిరువాడ. 682

క. జనకునిఁ గొలుచుటకంటెన్
జనకాజ్ఞను నిర్వహింపఁ జాలుటకంటెన్
దనయునకు విధాయక మగు
ఘనతరధర్మము మఱొందు గలదే తలఁపన్? 683

అ. పరమపూజ్యుడైన నరపతి నా తండ్రి
స్వయముగా ననుజ్ఞ సలుపకున్న
నీ యనుజ్ఞ నేగి నిరసాటవి నుండు
నేను బదియునాలుగేండ్లదాక. 684

గి. అన్నిట నధీశ్వరివి తల్లివైన నీవు
నీ తలఁపు నాకుఁ జెప్పక నృపతి నిట్లు
వర మడుగునంత పని యేమివచ్చె నమ్మ!
నా స్వభావంబు గ్రహించినావు గావు. 685

క. జననికడ సెలవుగైకొని
యనునయమున సీతఁడేర్చి యతివేగమె నేఁ
జనియెదను నేడె దండక
వనవాసము చేయుటకు నవశ్యముగాఁగన్. 686

గీ. ధరణిఁ బాలించుఁ గావుత భరతుఁ డింక
విధిగ నాతఁడు జనకు సేవించునట్లు
లరయుచుండంగ వలయు నీ వనవరతము
తల్లి ! పితృసేవ యుత్తమధర్మముగద. ”

687

గీ. అనెడు రాముని ధర్మోక్తు లాలకించి
యినుమడించిన ఘనశోక మెదఁ గలంప
నలముకొనిముంచు కన్నీటి నాఁవలేక
యవనినాథుండు బావురు మనుచు నేడ్చె.

688

గీ. తను వెఱుంగని తండ్రిపాదముల కెఱుగి
పాపమతియగు కైకకుఁ బ్రణతిఁజేసి
యపుడె పితరుల వలగొని యంతిపురము
వదలి రాముఁడు తన సుహృద్వరులఁ గనియె.

689

రాముఁడు తండ్రికి మ్రొక్కి అంతఃపురంబు వీడెట

క. అననమునఁ గ్రోధంబును
నానతనయనముల నత్రు లడరంగ సుమి
త్రానందవర్ధనుండగు
సూనుఁడు లక్ష్మణుఁడు చనియె సోదరువెనుకన్.

690

ఆ. అపుడు రామభద్రుఁ డభిషేకమంగళ
దివ్యభాండమును బ్రదక్షిణించి
దానివంకనైనఁ గాన కల్లన నేగెఁ
దండ్రీయాజ్ఞాదీర్ఘ తలఁపుతోడ.

691

గీ. ప్రకృతిరమణీయుడగు రఘురామచంద్రు
నతనిరాజ్యవిచ్యుతి యించుకంత యైన
స్మేరవదనద్యుతిని దూల్చి నేరదయ్యెఁ
గలుషరజనితమము చంద్రకళనుబోలె.

692

గీ. అపుడు రాజ్యంబు విడనాడి యడవి కేగ
నిశ్చయించిన రాముని నెమ్మనంబు
మమత విడనాడు యోగిండు మదినిఁ బోలి
నిశ్చలము నిర్వికారమై నివృట్టిలై.

693

చ. విడిచి శుభాతపత్రమును వీజనమున్ విడనాడి మిత్రులన్
విడిచి శతాంగమున్ విడిచి వెంబడుపొరులపిడి యంత లో
నడలు నడంచి యింద్రియచయంబును బట్టి బిగించి ధీరుడై
వడిఁ జనె రాముఁ డయ్యశుభవార్తను దెల్పుఁగఁ దల్లియింటికిన్.

రాముడు తల్లి యింటికి జనుట

క. శ్రీలలితుఁడు సత్యవత
శీలుఁడు నగు రామచంద్రు స్థితవదనమునన్
సాలంకృతాభిజనముల
యా లోకమ్ములకు వికృతి యగపడ దయ్యెన్.

695

గీ. ఆ మహాబాహుడైన శ్రీరాముఁడపుడు
సహజహర్షవికాసంబు నడలఁ దయ్యె
శారదోజ్జ్వలకిరణవిస్తారుడైన
విధుఁడు నైజప్రకాశంబు విడువ నట్లు.

696

క. సారోదారయశుం డగు
నా రాఘవుఁ డభిజనముల నతిమధురోక్తిన్
గారవమునఁ దేరుచుచున్
ధీరుండై చేరెఁ దమ్మునిన్ లక్ష్మణునిన్.

697

క. శ్రీరామసమగ్గుణుండును
సారపరాక్రముఁడు నైన సౌమిత్రిమదిన్
గూరు వగ నడచుకొనుచు గ
భీరుండై వెంబడించెఁ బ్రియశోదరునిన్.

698

- గీ. అత్మ రాజ్యపదమృతినైన వికృతిఁ
గని సుహృజ్జన మేమానో యనెడి శంక
రాముఁడు మనంబుననె విచారంబు నణఁచి
మాతృమంగళానందధామంబుఁ జేరె!

699

20-వ సర్గము

శ్రీరాముని విశ్వయమునకు రాణివాస రమణులు చింతించుట

- గీ. దాశరథి తండ్రి కడనుండి తరలి నపుడె
రాణివాసంబునందున్న రమణు లెల్ల
“నక్కటా! యెంత విపరీత మయ్యె” ననుచు
గోలుగోలున నేడ్చుచుఁ గూలఁబడిరి.

700

- గీ. “క్షితిపతి స్వయంబుగా నాజ్ఞ సేయకున్న
నంతిపురముననున్న మా యందఱికిని
సంతతాభీష్టదాత రక్షకుఁడు నైన
నందనుఁడు కాన కేగుచున్నాఁడె యకట!

701

- క. కన్నకొడుకు కౌసల్యకుఁ
గన్నకొడుకు మాకు నెల్లఁ గన్నారఁగ రా
మన్న యిటు లడవికేగఁగ
నన్నా! మా కింక బ్రదుకు నాశలు గలవే!

702

- క. కోపమతులు దనుఁ దిట్టినఁ
గోపింఘనివాఁడు; సహజకోపాత్ములకున్
గోపంబు దీర్చువాఁడు; న
కోపనుడగు రాముఁ డడవిఁ గ్రుమ్మరఁ జనునే?

703

అ. అఖిలజీవకోటి కభిరాముడగు రాము
నజ్జడై నృపాలుఁ డడవి కంపి
మాకు సర్వజీవలోకమునకు నెంత
చెట్టు యిపుడు తెచ్చిపెట్టె నకట!" 704

అ. రాణివాసమందు రాణు లందఱునిట్లు
దీన లగుచు విభునిఁ దిట్టుకొనుచు
వత్సలను దొరంగి వగుచు నావులభంగి
నంగలార్చి రావు రావు రనుచు. 705

గి. పుత్రశోకానుసంతాపపూర్ణుడైన
భూపుఁ డంతఃపురస్త్రీలు భూరిశోక
విహ్వలత నట్లు లేడ్చుట విని సహింపఁ
జాల కట్టె తల్పమునందె కూలబడియె. 706

క. ఆ రాణుల యేడ్పులు విని
శ్రీరాముఁడు నెంతో చింతచే వారణ మ
ట్టూరిచి సుస్థిరమతియై
చేరనరిగె జననిగృహముచెంత కనుజుతోన్. 707

శ్రీరాముఁడు కౌసల్యాసదృశమును జేరుట

క. ఆ రాముఁడు శుద్ధాంత
ద్వారంబున రాజపూజ్యుడగు వృద్ధుని దౌ
వారికు నుపవిష్టుని బెర
వారల నిలుచున్న భృత్యవర్గముఁ గనియెన్. 708

అ. అపుడు విజయశీలుడైన రామునిఁ గాంచి
యచట నున్న ప్రహరు లట్టె లేచి
యంజలించి ప్రేమ నాశీర్వదించుచు
జయనినాదములను జలిపి రంత. 709

ఆ. ప్రథమకక్ష్యదాటి ప్రభుపూజ్యులగువారి
నఖిలనిగమవేత్త లైనవారి
వృద్ధవిప్రవరుల కెఱిగి రెండవకక్ష్య
నధిపనుతుఁడు రాముఁ డధిగమించి.

710

క. ఆ లీలన్ రాముఁడు చని
బాలలు వృద్ధులును ద్వారపాలిక లగుచున్
బాలించు తృతీయంబగు
నాలోవరిఁ జేరుకొనియె ననుజునితోడన్.

711

గీ. రాముఁ గని వారలెల్ల హర్షమునఁ బొంగి
దీవన లొనంగి వేగ మంతిపురి కరిగి
జనని రాణికి రామాగమన సువార్త
విన్నపంబు గావించిరి వేడ్కమీఱు.

712

ఆ. అపుడు పట్టమహిషియైన యా కౌసల్య
నియతమానసమున నిశను గడపి
సుప్రభాతవేళ సుతహితైషిణి యయి
పూరుషోత్తమునకుఁ బూజచేసి.

713

గీ. వ్రతనిరత శుభ్రకౌశేయవననకలిత
భద్రభూషణభూషిత ప్రముదిత యగు
దేవి మంత్రపూతములుగా ద్విజులచేత
హోమములను జేయించుచునుండె నపుడు.

714

చ. అనఘుఁడు రామచంద్రుఁ డపు డంతిపురంబున కేగి పుష్పచం
దన పరమాన్న మోదక ఘృతప్రకరాఖిలహవ్యపూజ్య వ
స్తు నిహిత భాజనవ్రతతి శోభిలు పావనవేదినఁడి వే
దనిధులు వేల్చుపావకుని ధ్యానముచేసెడి తల్లిఁ గన్గొనెన్. 715

*క. తురగి కిశోరిం గాంచిన
కరణిన్ వీక్షించి యపుడు కౌసల్యవడిన్
బరమప్రీతి నెదుర్కొనె
జిరకాలానందకరుని చిన్నికొమరునిన్. 716

గీ. వత్సలత నిట్టు లెదురుగా వచ్చుచున్న
తల్లిఁ గని రాఘవుండు వందనముచేయ
ననుఁగునుతు నామె కౌఁగిట నాదరించి
శిరము మూర్కొని యిట్టు లాశీర్వదించె. 717

కౌసల్య రాముని ఆశీర్వదించుట

గీ. అనుఁగునందన! నీకు మే లగునుగాక
వృద్ధులు మహాత్ములును ధర్మవేదులైన
రాజఋషులట్లు వంశధర్మంబు నిలిపి
ఘనతరాయుర్యశంబులఁ గాంతుగాక! 718

గీ. రామ! నిన్నిపుడే యౌవరాజ్యమందు
నిలుపు నీ తండ్రియగు రాజు నిశ్చయంబు
అడి తప్పనివాఁడు ధర్మాత్ముఁ డాతఁ
డిపుడె చూతువుగాత యా నృపునిపేర్కి. 719

గీ. నాయనా! రమ్మిటకె భోజనమ్ము చేయ
నని నిమంత్రించి మణిమయాసనముఁ జూపఁ
గరములను పీఠమును దాఁకి కైమొగిడ్చి
జననిఁ గనుఁగొని రాముండు సాధ్వసమున. 720

* పౌరాణికము :

క. పరమధ్యానపరాయణ
వరవర్ణిని దేవి కొంతవడికిఁ దనయునిన్
దురగి కిశోరము గాంచిన
కరణిన్ వీక్షించి యెదురుగా నేగె వడిన్. 716

రాముఁడు తల్లి కి తన విపినవాసవృత్తాంతము దెలుపుట

- క. వినయాన్వితుఁడును గౌరవ
వినతుఁడునగు రాముఁ డపుడు విప్రియమైనన్
దన విపినవాసవృత్తము
వినిచి జననిసెలవు గాంచి వెడల నిటులనెన్. 721
- గి. “ఒక మహావిపత్తు గాపయి యున్నదనుచు
నీకు నీతకు లక్ష్మణునికిని గూడ
నది మహాదుఃఖదాయకమైన దనియు
దేవి! యేమియుఁ దెలియకున్నావు నీవు. 722
- గి. దండకారణ్యములఁ బట్టి తరలునాకు
నింక నీ రత్నమయపీఠ మేటికమ్మ!
జనని! దర్బాసనము వేసికొనఁగఁ దగిన
కాలముగదమ్మ యిది నాకుఁ గానలోన. 723
- గి. మధువు గ్రోలుచుఁ బండ్లు దుంపలును దినుచు
మౌనిపోలిక నిర్జనకాననమున
కే నిపుడుపోయి పదునాలుగేండ్లదాఁక
వాస మొనరించి జీవింపవలయునమ్మ! 724
- క. ధర్మశీశుఁ డొనఁగ నుండెను
భరతునకును యౌవరాజ్యపదవిని; నాకో
పురి విడిచి దండకాటవి
కరిగి తపసి నగుచు నుండ నానతి యిచ్చెన్. 725
- మ. నరనాథాజ్ఞను గాన కేగి యట వానప్రస్థధర్మంబులన్
బరిపాలించుచు నేను మూలఫలముల్ భక్షించి జీవించుచున్
జరియింతున్ బదునాలుగేండ్లు విజనస్థానంబులన్ మౌని శే
ఖరులం గొల్చుచు; దల్లి నీవును ననుజ్ఞం జేసి యంపందగున్.”

రాము వనవాసము నెఱిగి కౌసల్య మూర్ఛిల్లుట

- గి. అనెడి విపరీతవాక్యంబు లాలకించి
ఖడ్గఖండితవృక్షశాఖయును బోలి
నాకవిచ్యుత దివ్యాంగనయును బోలి
యట్టె దేవేరి మూర్ఛిల్లి యవనిఁ బడియె. 727
- గి. అట్లు దుఃఖంబు నొందరానట్టి దాని
నవనిఁబడు ననఁటిం బోలినట్టి దాని
నవశయై విస్మృతింగన్నయట్టి దాని
దేవి జననిని రాముఁడు లేవనెత్తి. 728
- గి. భారమువహించి బడలికదీఱఁ బుడమిఁ
బడి దొరలి లేచియున్నట్టి బడబఁ బోలి
దుమ్ముగ్రమ్ము నంగకములఁ దూలునామె
యొడలు నిమిరి రాముఁడు ధూళినెడలఁ జేసె. 729
- గి. అధికదుఃఖవిహ్వలయు సుఖార్హ యైన
రాజ్ఞి త న్నట్లు సేవించు రామచంద్రు
మానవోత్తము గూర్చి లక్ష్మణుఁడు వినఁగ
నెదఁ బగుల్చు శోకంబుతో నిట్లు లనియె 730
- గి. పుత్ర ! నీవు నా కడుపునఁ బుట్టుటెల్ల
నధికశోకానుభూతికే యయ్యె నిప్పు;
డట్లుగాకున్న గొఱ్ఱాలి నగుటకంటె
నొందుదుఃఖంబు నాకు లేకుండును గద ! 731
- క. తనయులు లేరే నా కని
మనమునఁ దలపోసి లోన మఱుఁగుటె కానీ
యనపత్యకు ననుఁ బోలెన్
ఘనతరదుఃఖంబు గాంచు కారణ మున్నే ? 732

- గీ. అతఁడు ప్రభుఁడైనఁ బతిమూలమైన యట్టి
సిరియు సౌఖ్యంబు నే నెన్నఁ డెఱుంగ నైతి;
కొడుకువలన నైనను సుఖపడుదు ననుచు
మల్లమునఁ బుట్టెఁ డానతో నుంటి నోయి ! 732
- గీ. నా సవతులందు మిన్న నౌ నన్నుఁ జూచి
క్రింది చలపాదినవతులు క్రించుపఱచి
కుట్టుమాటలచే దుఃఖపెట్టుచుండ
వంగి క్రుంగి కృశింపఁగా వలయు నింక. 734
- అ. బోటి కెందు సవతిమాటలఁ బడుకంటె
నింతకంటె దుఃఖ మేమికలదు ?
నా విలాపమునకు నా దుఃఖమున కొక
యవధిలేదు; దీని కంతులేదు. 735
- గీ. కన్నతండ్రి! నా చెంత నీ పున్నయపుడె
యన వినఁగరాని యవమాన మందియుంటి;
నీవు ననువీడి, దూరమై పోవుదేని
మరణమునకంటె నాకింక శరణ మున్నె ? 736
- క. నా నాథుఁడు న న్నెపు డవ
మానించుటెగాని యింత మన్నించె నొకొ !
నే నెపుడుఁ గైక యుడిగపు
దానికి సమమైతి; గాదు తక్కువె యైతిన్. 737
- గీ. పరిజనుం డెవ్వఁడైన నాపంపుసేయు
నట్టిభాగ్యంబు నా కెట్లు లభ్యు నింక ?
ననుచుఁడుఁ గూడఁ గైకనందనుని కడలి
పలుకు వినిపించుకొనఁడు; కన్నులనె పడఁడు. 738

గీ. పతి మహారాజు సుప్రజాహితుఁడు సుతుఁడు
గలుగు బగగొన్న సవతాలు కైక పలుకు
హీనదుర్భాషణముల నహింపవలసె
దనయ! నే నెంత గతిలేనిదాన నైతి? 739

గీ. నిన్నుఁ గడుపారఁ గన్నార నేను గాంచి
యెప్పుడు యువరాజు వయ్యెద వీ వటుంచు
నెప్పుడు నా కడగండ్లు గట్టెక్కు ననుచుఁ
గడపితిని పదునేడేండ్లు కన్నతండ్రి! 740

ఆ. అంతులేని యింతవంత నా సవతాండ
వలనఁ గలుగు పరిభవంపుఁ జింత
ముసలిదాననైన ముప్పుగాలంబున
నే భరించి బ్రదుకనేర రామ! 741

క. పున్నమచందురు నిగ్గులఁ
జెన్నగు నీ మోముఁ గనక చిరదుఃఖితనై
కన్నీళ్లతోడ జీవన
మెన్నాళ్లని గడుపుదాన నే నీక రామా! 742

ఆ. ఒక్కప్రొద్దులుండి యువవాసములుచేసి
విన్న కన్ననోము లెన్నో నోచి
పేదఁబోలి నిన్నుఁ బెంచిన శ్రమ యెల్ల
నిట్లు విఫల మయ్యెనే కుమార! 743

ఆ. వాననీటికొత్తవఱదతాఁకుడునకు
గొప్పయేటిగట్టు కూలినట్లు
భయదదుఃఖవార్తఁ బగులదు నా గుండె
యెట్టి గట్టిరాతఁ బుట్టినదియె? 744

గి. అడవి విలపించుమృగిని సింహంబుఁ బోలి
శమనుఁ డిప్పుడె ననుబట్టి చంపఁడేమి ?
దండధరునింట నాకింత తావులేదె ?
అక్కటక్కట ! నాకుఁ జూవైన రాదె ?

745

గి. ఇంతదుఃఖార్తి నందియు నినుమొ రాయొ
తునిసి పడకుండె నాగుండె తనువునుండి
నా జగన్నాథునాజ్ఞయై నపుడె గాని
కానివేళఁ గోరినరాదు గాదె చావు !

746

గి. తనయునింగోరి నేఁ జేసికొనిన యట్టి
దాననియమవ్రతంబులు దపము లెల్లఁ
జొటినేలఁ బైరిడిన బీజంబు లట్లు
విఫలతం గాంచ నాకిట్టి వెత జనించె.

747

క. కాలమురాకయ దుఃఖము
పాలంబడు జీవి చావుఁ బడయఁ గలుగుచో
నే లేగ పీడు నావుం
బోలి నిను స్వీడి చచ్చిపోదును గాదే !

748

అ. నీవు కాన కేగఁ జావు నా కెడఁగాఁగ
నికృతిఁ బడుచు నిచట నిలువఁ గలనె ?
లేగ వెంబడించి యేగు గోవట్ల నీ
తోన యేను వచ్చుదాన వనికి "

749

గి. అనుచుఁ గౌసల్య దుఃఖంబు నాపలేక
సత్యవతుఁడైన సుతు రామచంద్రుఁ జూచి
దనకు రాబోవు దుఃఖంబు దలఁచి పాశ
బద్ధసుతుఁ గన్న కిన్నరిభంగి నేడ్చె.

750

21-వ సర్గము

దుఃఖించు కౌసల్యను జూచి లక్ష్మణుడు

సమయోచితముగఁ బలుకుట

అ. ఆ విధమున నంగలార్చుచు నేడ్చు కౌ
సల్య రాజ్ఞి రామజననిఁ గాంచి
జూలిఁ బడుచు దీనుడై లక్ష్మణుడు సమ
యోచితముగ నిట్లు లుగ్గడించె. 751

అ. “తల్లి ! యొక్క యాడుదాని మాటకు లోఁగి
సార్వభౌమపదవి జాతి విడిచి
రఘువరేణ్యుఁ డిట్లరణ్యాని కేగుట
నాకుఁ గూడ మదికి నచ్చలేదు. 752

గి. అతఁడు వృద్ధుఁడు విషయవిహ్వలుఁ డతఁడు
అతఁడు చపలుఁడు కామమోహితుఁ డతఁడు
అతఁ డధిపుడైన నే? మయ్య యైన నేమి?
యతనిమాటలు పాటింప నగునె మనకు? 753

ఉ. ఏ యపరాధమేనిఁ గలనే నొనరింపని యట్టివాని న
న్యాయము మాటనైన మదినైనఁ దలంపనియట్టివాని, భూ
నాయకుఁ డిట్లు రాఘవు జనప్రియు రాష్ట్రమునుండి కానకున్
ద్రోయఁగఁ జెల్లునే? యతని దోసముగల్గెనె వీన మేనియున్? 754

అ. ఎంత శత్రుడైన నెంత ధిక్కృతుడైన
నీ జగంబునందు నెవ్వఁ డైన
నతనియెడఁ బరోక్షమందైన దోషంబు
లాడి దూటినట్టివాఁడు గలఁడె? 755

- గీ. ఋజుగతియు దేవనముఁడు జితేంద్రియుండు
అరులకుం గూడఁ బ్రియుఁడగు నట్టి సుతుని
ధరణిఁ బాలించు ధర్మతత్పరుఁ డెవండు
క్రూరుఁడై వీడనాడు నిష్కారణముగ? 756
- క. ముదిసియును బాల్యచేష్టల
వదలక చరియించు ధరణిపల్లభుమాటల్
విదితముగ రాజనీతిని
మది నెఱిగిన కొడుకెవండు మన్ననచేయున్? 757
- అ. అన్న! యిట్టివిభుని యానతి నగరమం
దొక్కయింత సుబ్బకున్న యపుడె
నేను దోడుఁగాఁగ నీ రాజ్య మంతయు
శీఘ్రముగ వశంబు చేసికొనుము. 758
- క. ఎక్కటి ధనుర్ధరుఁడనై
ప్రక్కను నేనుండ యముని ప్రతిమూర్తి యితం
డొక్కో యని నీ వుండఁగ
నుక్కున ని న్నెదురఁగలఁడె యొరుఁ డెవఁ డైనన్? 759
- క. నరవర! నీ కప్రియముగఁ
బరు లెవ రెదిరినను వారిఁ బరిమార్చెద; మ
త్తరతరశరశిఖిశిఖిలన్
దరికొల్పి యయోధ్య నిర్జనముఁ గావించున్. 760
- క. భరతాభిమాను లగుచున్
భరతుని పక్షమున నెదురు పరిపంథుల ను
క్కఱఁ జేసి కసిమనంగెదఁ
బరువు నిలుచునయ్య మెత్తఁబాటున నెందున్? 761

- క. తెంపున గేకయన్మపనుత
పంపున మనతండ్రి మనకుఁ బగయగునేనిన్
జంపుద; మాతని వడి బం
ధింపుద మటుగాక దుష్టన్మపు విడఁదగునే? 762
- క. అవలిప్తఁఁ గార్యాకా
ర్యవిచారము లేక దుర్జయంబగు పథమున్
దవలినవానిన్ ధరణీ
ధవునైనన్ దండ్రి నైన దండింపఁ దగున్. 763
- గి. పూరుషోత్తమ! ధర్మానుభోజ్యమైన
నీ యవనిరాజ్య మా కైక కీయ నృపతి
యే బలము చూచుకొని యానతిచ్చినాఁడు?
ఏకతంబున నిటు నిశ్చయించినాఁడు? 764
- క. నీతోడను నాతోడను .
క్షాతలపతి వైరమూని సకలధరిత్రీ
నేతగ భరతునిఁ జేయఁగ
దాతయగునె? తలలుమార్పఁ దాత తరంబే? 765
- క. జననీ! యగ్రజుపైఁగల
యనురాంగబుననె యిట్టు లనుచుంటిఁజుమీ !
నను నమ్ము బాస సేసెద
ధనువుపయిన్ సత్యసవనదానములపయిన్. 766
- అ. ప్రజ్వలాగ్నినైనఁ బ్రబలోగ్రవనినైనఁ
జొరఁగ రాముఁ డడుగు జరుపునేని
నన్నకన్న మున్న యరిగి యం దుఱికెద
నే నటంచు నిశ్చయింపు మమ్మ ! 767

- గి. భానుఁ డుదయించి తమమును బాపినట్టు
లే నిపుడు విక్రమించి నీ యెడఁగుఁ దీర్తు;
జనని! నా వీరవిక్రమసాహసములు
చూతుఁగాక! రాఘవుఁడును జూచుఁగాక!

768

కౌసల్య లక్ష్మణుఁ డనిన ప్రకారము గావించి
తననువీడి పోవలదనుట

- చ. అనఁఁడు లక్ష్మణుం డీటు ప్రియంబునఁ బల్కినఁ గోసలేంద్ర నం
దన విని శోకదుఃఖపరితాపముల న్మదిఁ గుంది యెడ్చుచున్
దనయుని రామచంద్రుఁ గని "తమ్మునిమాటలు వింటిగాదె? నా
యన! తరువాతికార్యము హితానుమతిన్ బొనరింపఁగాఁ దగున్.

- గి. నయము ధర్మంబు వీడిన నా నపత్ని
మాటలను బాటిగాఁ గొని మాత నన్నుఁ
బ్రబలదుఃఖశోకంబుల పాలుసేసి
దిగవిడిచి పోవుటిది నీకుఁ దగదు తండ్రీ!

770

- క. ధర్మము నెఱిగినవాఁడవు
ధర్మిష్ఠుఁడ విటనె నిలిచి తల్లిని నన్నున్
బేర్చిని సేవించుటయే
ధర్మము; నీ కిదియుఁ బరమధర్మము గాదే!

771

- అ. తనయ! కాశ్యపుండు తనయింటనే యుండి
జననిసేవఁజేసి సంయమి యయి
ఘనతపస్సులైన మునివరేణ్యుల మించి
చూఱగొనియె స్వర్గసుఖము లతఁడు.

772

- క. రాజైనతండ్రీ నెట్టులు
పూజించెదొ యత్తె నన్నుఁ బూజింపఁ దగున్
నీ జననియాజ్ఞ లేకయె
పోఁజన దడవులకు నీవు పురమున కెడయె.

773

అ. నాకు బ్రదుకు లేదు; నాకు సౌఖ్యము లేదు;
నిన్ను విడుతునేనిఁ గన్నతండ్రి!
అకలములు దినుచు నైన నీతోఁ గూడ
వనములందునైన మనుట మేలు. 774

అ. దుఃఖపార్థి మునిఁగి దురపిల్లు నను వీడి
నీ వరణ్యములకుఁ బోవుదేని
నింక బ్రదుకఁజాల నివటనే ప్రాయోప
వేశ మూని మేను విడుచుదాన! 775

అ. అట్లు జరుగునేని నాపగానాథుండు
బ్రహ్మహత్య కగ్గపడినయట్లు
నీవు లోక మెఱుంగ నిరయదుర్గతిఁ జిక్కి
వనటఁ గంది కుందవలసియుండు.” 776

క. అని దీనత విలపించెడి
జననిం గౌనల్యఁ గాంచి నద్ధర్మాలం
బనుఁడగు శ్రీరాముఁడు ధ
ర్మనిరూఢిం బలికె నిట్లు ప్రాంజలి యగుచున్. 777

తండ్రియాజ్ఞ ను దాటలేనవి రాముఁడు చెప్పట

అ. “జనని! నాకు శక్తిచాలదు పితౄజ్ఞ
నొక్కయింతయైన నుజ్జగింపఁ
బ్రణతిఁ జేసి నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడ
ననుమతింపు మమ్ము! యడవి కేగ. 778

సీ. ధర్మజ్ఞుఁడగు కండుతపసి తండ్రియనుజ్ఞఁ
జేసి గోవధమైనఁ జేసినాఁడు
మనవంశజులు సగరునిసుతులే పితౄజ్ఞ
నిలఁ ద్రద్రవ్యియునురులే యిచ్చినారు

తండ్రిపంపున జామదగ్ని వెన్నాడక
 జనయిత్రినైనను జంపినాడు
 జనకాజ్ఞ నిటుదీర్చి చన్నవా రెందఱో
 మున్నింటి మహితాత్ము లున్నవారు

గీ. నే నొకండనె యిటుచేయఁ బూనినానె?

పూర్వపురుషుల యాచారములను బట్టి
 సుమహతంబైన ధర్మమార్గమును బట్టి
 తండ్రియానతి నే జవదాటనమ్మ!

779

అ. అంతకఠినమైన యాజ్ఞగాదే నాకు
 వనికి నేను బోయి వచ్చుటెంత?
 కన్నతండ్రియాజ్ఞ కడకుఁ ద్రోయగఁ జాల
 ధర్మపథ మొకింత దప్పఁజాల.

780

అ. నేను మున్ను లేనిదానిఁ జేయుట లేదు
 ధర్మబాహ్యమైనదానిఁ గాదు;
 ప్రాజ్ఞు లనుమతించు బాటఁ బట్టితిఁ గాని
 తల్లిదుఃఖపెట్టఁ దలఁచిగాదు.

781

క. జగమున ముందుగఁ జేయఁ
 దగు జనకునియాజ్ఞఁ దీర్చెదను ముఖ్యముగన్;
 నిగమోక్తిగఁ బితృవాక్యము
 వగవక పాలించి యెవఁడు వ్యర్థుం డయ్యెన్?"

782

క. పలుకాడ నేరుపరి బలు
 విలుకాండ్రను మేటియైన పీరుఁడు రాముం
 డలఘుమతిఁ దల్లి కిట్లని
 తెలియంగాఁ జెప్పి తమ్ముడెనఁగని యనియెన్.

783

రాముఁడు లక్ష్మణుని తొందరపాటునకు మందలించుట

గీ. “అనుజ! లక్ష్మణ! నీకు నా యందు నెంత
ప్రేమయున్నదియో నే నెఱింగియుంటి;
మఱియు నీ సత్త్వము పరాక్రమంబు నీ ప్ర
భావతేజముల్ క్రొత్తలు కావు నాకు. 784

గీ. అప్పు యిప్పుడు ఘోరదుఃఖాబ్ధి మునిగి
సత్యశమతత్త్వము లెఱుంగఁ జాలకుండె;
నఖిలశుభలక్షణ యుతుండ వైన నీవుఁ
గూడ నెఱుంగని యట్లు మాటాడెదేల? 785

గీ. ధర్మమే పెద్ద పూరుషార్థములలోన
ధర్మమందె నిల్చినది సత్యంబుగూడ
నిపుడు తండ్రియొనర్చిన యీ యనుజ్ఞ
ధర్మసంయుక్త ముత్తమోత్తమము గాదె? 786

అ. తండ్రిపల్కునైనఁ దల్లివాక్యమునైన
నవనిసురునిమాటయైనఁ గాని
చేయ సమ్మతించి చేసినబాసను
దప్పరాదు పీరధార్మికునకు. 787

గీ. అట్లగుటఁజేసి నేఁ దండ్రియాజ్ఞఁ దీర్చ
కుండఁ బ్రతికూలవర్తినై యుండఁ జాల;
గైక న న్నట్లు త్వరపెట్టుఁగల్గుటకును
గారణము తండ్రివచనమే పీరవర్య! 788

క. కావునఁ దమ్ముడః జాత్రము
నీ వవలంబించి ధర్మనియతిని వీడం
గా వలదు; ధర్మమతివై
నా వచనము వినుము; వడితనం బిటుఁ దగునే.” 789

- క. భ్రాతృస్నేహమున సుమి
త్రాతనయున కట్లు చెప్పి ప్రాంజలి యగుచున్
మాతకు సాష్టాంగనతుం
డై తగ నిట్లనియె లక్ష్మణాగ్రజాడు మఱిన్. 790
- క. “ఓయమ్మ! వనికి నిప్పుడ
పోయెద నెల విచ్చి నన్నుఁ బోసియఁ దగున్;
నా యాన మాటుచెప్పకు
చేయుము దీవనలు శుభము చేకుట నాకున్. 791
- గీ. అమ్మ! రాజ్వియైన యయాతి తొల్లి
యమరపురివీడి క్రమమట నరిగినట్లై
ఈ యయోధ్యను వీడి నే నేగి వనికి
సమయముం దీర్చివత్తు నిచ్చటికి మరల. 792
- గీ. మదిఁ గుములఁ జేయు దుఃఖంబు మనసునందె
యణచుకొనుమమ్మ శోకింపకమ్మ! యిట్లు;
తండ్రియానతి నత్యంబుఁ దప్పకుండ
వనికి నేఁ బోయి యింతలో వత్తు నమ్మ! 793
- క. నే నొకఁడగాదుఁ దశరథుఁ
నానతిఁ దలఁదాల్చ నీవు నవనిజయు సుమి
త్రానందనుఁడు సుమిత్రయు
మానుగ శిరసా వహించి మన్నింపఁ దగున్. 794
- గీ. తల్లి! నా యభిషేకకృత్యములు విడిచి
మమతయును దుఃఖమును నెమ్మనమున నడచి
పాడిమెయిఁ గాన కేగు నా పయనమునకు
సమ్మతించి నెలవొసంగు మమ్మ! నాకు. 795

అ. పాడి దప్పకుండఁ బ్రతినవీడక యిట్లు
పట్టువట్టునుతుని పలుకులువిని
యట్టై మూర్ఛమునిగి యంతలోఁ దెలివంది
పట్టుమహిషి మరల నిట్లు లనియె.

796

గి. “మైత్రిచేత ధర్మముచేతఁ బుత్ర ! నీకుఁ
దండ్రీవలె నేనుఁ బూజింపఁ దగినదాన
నను వనటు ముంచి వనికేగఁ జనదు నీకు
నేను దాని కానతి నిచ్చుదానఁ గాను.

797

మ. తనయా ! నా బ్రతుకేల ని న్విడిచి స్వర్థామంబు నొల్లన్; సుధా
శన మే నొల్లను; బైతృకంబగు స్వధాసత్కార మే నొల్లఁ; గాం
చనె యొల్లం బరలోకసౌఖ్యము; సమస్తప్రాణిలోకాళి క
న్నను నిన్నొక్క నిమేషమేనిఁ గనుఁగొన్నంజాలు నా కియ్యెడన్.”

అ. ఇట్లు జాలిగదుర నేడ్చు తల్లింగని
కరఁగి రాముఁ డెంతో పరితపించెఁ
గొఱవిగముల మృగయు లఱిమిన తెరువున
నిఱికికొను మహాగజేంద్ర మట్లు.

799

రాముఁడు తల్లికి తమ్మునకు ధర్మమర్మ మెఱిఁగించుట

ఉ. దారుణ దుస్సహార్తి స్మృతిదప్పిన చొప్పున నున్న తల్లినిన్
బారములేని దుఃఖహతిఁ బాల్పడి చేడ్పడియున్న తమ్మునిన్
బేరిమిఁ గాంచి యిట్లునియెఁ బెంపు దలిర్పఁగ; నట్టిపట్టునం
దా రఘురాముడే తెలుప నాధ్యుఁడు నిర్మల ధర్మమర్మమున్ 800

క. “తమ్ముడ ! నా యెడఁగల నీ
నెమ్మియు నీ బలము నెఱుంగనే? యిటు నా చి
త్త మ్మెఱిఁగియు న న్నీగతి
నమ్మవలెన్ దుఃఖపెట్టనగునే నీవున్ ?

801

గి. తనకు ననుకూలవతియైన దారవలన
ధర్మసుఖపుత్రునంతతుల్ దనరి నట్టు
లోక్క ధర్మమూలముననె యొదవుచుండు
ధర్మరతులకుఁ బూరుషార్థత్రయంబు

802

ల. కేవలార్థకృతులు కీడొదవించును;
గామకృతులవలనఁ గలుగు నింద;
ధర్మమందె కలవు ధర్మార్థకామముల్
గాన ధర్మకృతికె గడఁగ వలయు.

803

చ. గురుఁడు ప్రభుండు వృద్ధుఁ డనుకూలుఁడు నౌ తనతండ్రి క్రోధ ము
ష్టరుఁ డయిగాని కామియయిగాని ప్రియుండయిగాని చేయు ను
త్తరు వెటువంటిదైన నది ధర్మముగా శిరసా వహించి ధ
ర్మరతుఁ డకిల్చిమం డగు కుమారుఁ డెవం డొనరింప కుండెడిన్ ?

ఉ. కావునఁ దండ్రిపంపు విధిగా నొనరింపకయుండఁ జాల వ
త్సాః విను; నాకు నీకు మనతండ్రి గురుండు ప్రభుండు నౌట నా
జ్ఞావరుఁ డాజ్ఞసేయఁ దగు; మాతకుఁగూడ నదా శరణ్యుఁడున్;
బావనుఁడైన భర్త నెడబాయుట ధర్మమె యించుకేనియున్. 805

ఉ. అంతటి ధర్మరాజు సముదారగుణుండు స్వధర్మమార్గ మొ
క్కింతయు దాఁటునట్టి హృదయేకుఁడు సన్నిధిచేసియుండఁగాఁ
జింతలగుంది పట్టమహిషీమణి వయ్య ననాథవోలె నా
చెంతనె యుండ వత్తునని చెప్పుట చెల్లునెత్తి ! నీ కిటన్. 806

గి. అడవి కే నేగుటకు నాజ్ఞ నిడఁ గదమ్మ !
భద్ర మొనఁగూడ దీవించి పంపు మమ్మ !
సుకృతిని యయాతి స్వర్గంబుఁ జొచ్చినట్లు
వ్రతముదీర్చి నేఁ గ్రమ్మఱ వత్తునమ్మ !

807

అ. ధరణి రాజ్యకాంక్ష దవిలి మహాదయ
విమలకీర్తిపథము విడువజాల
జనని! జీవితంబు క్షణభంగుర మధర్మ
యుక్తిఁ దుచ్చరాజ్య మూనుటేల?"

808

చ. ఇనకులచంద్రుఁ డిట్లు జనయిత్రిని సారెకు నూటడించుచున్
వని కరుగంగ నిశ్చయ మొనర్చి యచంచలమైన పూనితో
ననుజు నుమిత్రనూతిఁ గని యాత్మమతం బెఱిఁగించి పిమ్మటన్
మనముననే ప్రదక్షిణ నమస్కృతులం బొనరించెఁ దల్లికిన్. 809

22-వ సర్గము

రాముడు లక్ష్మణుని కోపము తగ్గించుకొనుమని
వనవాసమేగుటకు దగు ప్రయత్నములు చేయుమనుట

సీ. అంత ధీరోదాత్తుఁ డగు రాఘవుఁడు హృద
యాంతరవ్యధ దీనుఁడైనవాని
నురుతరక్రోధ సముద్ధతుండగువాని
నురగేంద్రుగతి రోజుచున్నవాని
రోషవిస్ఫారితారుణనేత్రుఁ డగువాని
ననుగతపరమాప్తుఁ డైనవానిఁ
వరసుమిత్రానందవర్ధనుఁ డగువాని

ననుజులలోఁ బ్రియుం డైనవానిఁ

గీ. గలఁతఁజెందినవాని లక్ష్మణుని గాంచి
చిత్తవికృతి ధైర్యంబుచేఁ జిక్కఁబట్టి
యతని డగ్గరి యల్లన నాదరించి
యనునయోక్తులతోడ నిట్లని వచించె.

810

- అ. అట్టి ప్రేమ నన్ను నాదరించెడి కైక
రాజ్య మీవు చేయరా దటంచుఁ
గాన కేగు మంచుఁ గఱినోక్తు లాడఁగాఁ
గారణంబు దైవగతియె గాదె! 823
- అ. కాకయున్న రాజకన్య సద్గుణమాన్య
సత్స్వభావయైన సాధ్వీ కైక
భర్తచెంత నన్నుఁ బ్రాకృతస్త్రీవోలె
నిట్టినుడుల దుఃఖపెట్టుఁ గలదె? 824
- అ. కానరాని దాఁటఁబోని దైవమునకు
భూతకోటు లాటబొమ్మలు గదః
కాకయుండెనేని కైకకు నాయెడ
నిట్టి భేదబుద్ధి పుట్టు తెట్లు? 825
- గీ. కార్యఫలరూపమునఁ గాని కానఁ బడని
దైవమును మున్నె తెలియంగఁ బోవుతెట్లు?
అది యదృష్టంబు; దానికి నెదురు లేదు
తెలిసి యెవ్వఁడు దాని భేదింపఁ గలఁడు? 826
- గీ. భవము నాశంబు భయము కోపంబు లాభ
నష్టములు కష్టసుఖములు నాఁగ నిట్టి
కారణము కానఁబడని సంఘటన లెల్ల
దైవసంకల్పము లటంచుఁ దలఁపవలయు. 827
- అ. ఉగ్రతపముఁ జేయుచున్న మహర్షులు
నట్టి దైవపీడ కగ్గ మగుచు
నిరత తీవ్ర నియమనిష్ఠలఁ బోనాడి
|కోధకాషములను గుమిలిపడరె? 828

విపులయత్నకార్యంబులు విఫల మగుచు
నెట్టి సంకల్పమునులేనియట్టి వేవో
యిట్టె సంభవ మగుచుండు; నిట్టి వెల్ల
దైవకృతములె సుమి సుమిత్రాకుమార!

829

ఈ యథార్థంబు బుద్ధిచే నెఱిగి నేనె
నా మనసు నిగ్రహించుకొన్నాఁడఁ గాన
సిద్ధమైనట్టి పట్టాభిషేక మిపుడు
నిలిచిపోవుట కింత చింతింపనోయి!

830

అదిగావున నో తమ్ముడ!
మదిఁ బరితాపంబు విడిచి మాటాడ కిఁకన్;
వదలు మభిషేకయత్నము;
లద్భష్టమున కెదురు దిరిగి యాఁగం గలవే?

831

చిన్నితమ్ముడ! పట్టాభిషేకమునకుఁ
దెచ్చియుంచిన యీ దివ్యతీర్థవారి
పుణ్యతాపసవ్రతదీక్షఁ బూను నాకుఁ
బావనస్నానవిధికిఁ జొప్పడును గాక!

832

ఇది కూడఁదగదు నాకిపు
డిది రాజోచితము; కైక యేమనుకొనునో
గద! స్వయముగ నా తోడిన
యుదకమె నియమవ్రతమున కుపయుక్త మగున్.

833

లక్ష్మణా! సిద్ధమగు రాజ్యలక్ష్మి నేఁడు
తిరిగిపోయిన దనుచుఁ జింతింప వలదు;
అవనిభరమైన వనవాసమైన నొకటె
యైన రెండవదే శ్రేయ మగును నాకు.

834

మ. అనుగ్రుం దమ్ముడ! కోపమున్విడుము; నీ వావంత యేవంతయున్
గనగాఁ బోకుము; ధైర్య మూనుము తిరస్కారంబు సైరింపు మా
త్మనియు క్తిన్; బ్రమదంబుతో నభిషవద్రవ్యాదు లెల్లన్ విన
ర్జనమున్ జేయుము; నీకు వేగముగఁ దీర్పంజెల్లు నిక్కార్కముల్.

క. నా యభిషేకోత్సవముల
నాయత్తముసేయఁ జూపు నమితోత్సాహం
బీ యెడలఁ దమ్ముఁడా! నే
నా యడవుల కేగు పనులకై చూపఁదగున్. 812

క. తమ్ముడ! నా యభిషేకా
ర్థమ్యు చింతించుచుండు తల్లి, మనమునన్
నమ్మలినొందఁగ శంక ల
వమ్మైనను జెందకుండ వర్తింపఁ దగున్. 813

గి. అట్లు శంకించి తల్లిదుఃఖార్త యగుట
నించుకంతయే నిపుడు సహింపఁజాల;
నెఱిగియైన నెఱుంగకైన నెడఁదనైనఁ
దల్లిదండ్రుల కహితంబు దలఁప నోయి! 814

అ. సత్యభాషణుండు సత్యప్రతిజ్ఞుండు
సత్యవిక్రముండు సత్యమూర్తి
యైన జనకుఁ డిప్పు డాముష్మికార్థమై
యురక భయము నొందకుండుఁగాక! 815

అ. ఈ యభిషవకార్య మిపు డాఁగకున్నచో
నన్యతదోషభీతి నడలుఁ దండ్రీ;
దానిఁ బరిహరింపఁ గానకేఁ బోయెద
నతని వెతలఁబెట్టి బ్రతుకఁగలనె? 816

- క. అనుఁగుం దమ్ముడః నే నిటు
వని కేగఁ గృతార్థ యగుచు వాత్సల్యమునన్
తన కొమరు భరతు నభిషే
చనముం గావించి కైక సంతోషపడున్. 817
- గీ. నారలను గట్టి కృష్ణాజినము ధరించి
యూరు విడనాడి నే జడదారి నగుచుఁ
గానలకుఁ బోవుచుండఁగాఁ గైక గాంచి
డెందమున నెంతో యానంద మందఁగలదు. 818
- క. తప్పనిసరిగా నీ పని
కొప్పుకొనిన తండ్రిమనసు నొక్కింతైనన్
నొప్పింపఁ జాలఁ; గావున
నిప్పుడ యిటునుండి కాన కేగెద ననుజా! 819
- క. నమ్మతి నిచ్చిన రాజ్యము
క్రమ్మఱ నీకుండుటకును గారడవులకున్
బొమ్మనుటకు నొరు లెవ్వరు
తమ్ముడః కారణము గారు; దైవమ్మ సుమీ! 820
- ఆ. ఇట్టిచింత కైక కేమిటఁ గల్గు; దై
వంపు కారణంబు వలనఁగాక?
కాకయున్న నన్నుఁ గన్నబిడ్డగఁ జూచు
తల్లి దుఃఖపెట్టఁ దలఁపనేల? 821
- గీ. వీను దల్లుల నెల్లర నెల్ల వేళ
నేకమతిఁ గొల్పుచుండుట యెఱిఁగినట్లే
కన్నసుతుఁబోలి లక్ష్మణా! నన్నుఁ గైక
యెప్పుడుఁ బ్రేమించుటయును నీ వెఱుఁగుదుగద! 822

- క. ఓ వత్స! కార్యవిఘ్నము
గావించెను బిన్నతల్లి కైక మనకు; దై
వాదేశత నప్రియ మా
దేవి పలికె; దైవమహిమఁ దెలిసితివి గదా!”

835

23-వ సర్గము

రాముని మనోనిశ్చయ మెఱిగి లక్ష్మణుఁడు విచారించుట

- అ. అన్న రాముఁ డిట్లు లానతిచ్చుచునుండ
సారెసారె వీనులార వినుచు
నా సుమిత్రసూతి హర్షదుఃఖాందోళి
తాంతరంగుఁ డైన యట్టు లుండె.
- 836
- అ. బిలమునుండి రోజు భీకరోరగమట్లు
బొమలు ముడి వడంగ బుస్సగొనుచుఁ
గినుక నడచు లక్ష్మణునిమొగం బప్పుడు
భయదసింహముఖము భంగిఁ దోచె.
- 837
- గీ. కరికరముఁబోలు తనకరాగ్రము విడిల్చి
శిరము నట్టిట్టు కంపింపఁజేసి చూడ్కి
నడ్డముగఁ ద్రిప్పి కొనగంట నన్నఁ గనుచు
కినుక దొనకంగ సౌమిత్రి యనియె నిట్లు.
- 838

దశరథుఁడు రాము నడవికిఁ బంపుటన్నది

కైక వన్నాగమని లక్ష్మణుఁడు రామునకు చెప్పుట

- క. “ఎక్కడ ధర్మము చెడునో
యెక్కడ లోకంబు చెడునో యేమో యని నీ
వి క్కరణి సంశయించుచు
నక్కజపడి వేగిరించు టన్నా! తగునే?

839

దుర్బలం బగుదైవమే దొడ్డ దనుచు
 భ్రాంతిమంతుఁ డధీరుఁడై పలికినట్లు
 శూరవరుఁడు సుక్షత్రయవీరవరుఁడు
 నైన నీ యట్టివాఁ డిట్లు లాడఁదగునె?

840

దీనశరణ్యంబును బల

హీనంబగు విధిని బొగడె దేటికి? పాపా

ధీనులు కైకయెడన్ భూ

జానియెడలఁ గలుగదేల నంశయ మన్నా;

841

ధర్మకవచంబుదొడిగి స్వార్థంబుఁ గాంచు

కపటవర్తనుల్ కొందఱు గలరు జగతి;

నటులె యా ప్రియదంపతుల్ కిటుకుచేసి

పులిమిపుచ్చిరి నిన్నంచుఁ దలఁప వేల?

842

అన్నా! కైకకు దశరథుఁ

డెన్నాళ్ళకొ ముందె యొనఁగె నీవర; మటుగా

కున్న నిపు డెత్తునే? యిది

పన్నాగముగాదె నిందఁ బడకుండుటకున్?

843

జనవిరుద్ధంబుగా నిన్నుఁ జాగనంపి

యితరునకుఁ బట్టముంగట్ట నెంచివార;

లిట్టి దుష్కార్యమును నే నహింపఁజాల

నెట్లు లైనను; నను ఊమియింపు మన్న!

844

ధీరుడై నహఁడు దై వమును ద్రోసి
పౌరుషంబున పైకి వచ్చునని లక్ష్మణుఁడు చెప్పుట

క. ధర్మాధర్మపథంబుల
మర్మ మెఱిగినట్టి నిన్నె మతిమాలిచి యే
ధర్మము బ్రమపెట్టెనో యా
ధర్మ మనహ్యం బనమ్మతం బగు నాకున్. 845

క. పౌరుషవంతుడ వయ్యును
వారకు వశుడైన పిత యధార్మికుడై యా
చారవిరుద్ధవినిందిత
ఘోరాజ్ఞలు చేయఁ జేయఁగూడునె నీకున్? 846

క. ఇది కుహనాదుస్తంత్రం
బిది నింద్యం బిది యధర్మ మిది యపచారం
బిది నీ వెఱుగమి వగచెద;
నిది నీకుం జేయఁదగునె యినవంశమణి! 847

క. కామాధీనుల నీకున్
వైమాలముఁ గీడఁ దలఁచువారిఁ బితరులన్
నామమున నున్న శత్రుల
కామితముందీర్ప నెట్లుగడఁగె దెఱిగియున్? 848

గీ. అట్టివారికిఁ గలిగినయట్టి బుద్ధి
దైవచోదిత మనియె నీ భావ మైన
నదియు గ్రాహ్యంబు గాదు; త్యాజ్యంబె గాని
యెంతమాత్రము దాని కే నిష్టపడను. 849

- క. భీరుడు దుర్బలుడగు వాఁ
ఠారాధిపంగఁ జూచు నా దైవంబున్
ధీరస్వాంతుడు వీరుడు
పౌరుషవంతుం డెవండు పరిగణించున్. 850
- గి. పౌరుషంబున దైవంబు మీఱఁజాలు
నట్టి ధీరుడు దైవబలంబువలన
సాహసమువీడి స్వార్థంబు జూఱివిడిచి
యించుకేనియు దుఃఖింపఁ డెన్నఁడేని. 851
- ఆ. దైవపౌరుషములచేవ లెట్టిట్టివో
యెల్లలోక మిప్పు డెఱుఁగుఁగాక !
దైవమానుషముల తరతమంబులు బైటఁ
బడునుగాక బ్రహ్మలు విడునుగాక ! 852
- క. నీ పట్టభంగమునకున్
దాపై మనపైకివచ్చు దైవబలంబున్
ద్రోపాడఁగ నే పారెడు
నా పౌరుష మెట్టిదో కనంబడు నిపుడే. 853
- గి. అతి మదబలోద్ధతంబు నత్యంకుశంబు
శీఘ్రధావిత మపగతశృంఖలంబు
నగు గజముఁబోలు దైవంబు నాక్రమించి
యిట్టే మత్సౌరుషంబునఁ గట్టివైతు. 854
- క. లోకేశు లెత్తిరానీ
యేకంబై ముజ్జగంబు లెదిరి తొడరనీ
యాఁకట్టఁగలరె నీ యభి
షేకము; నీకఁ దండ్రుమాట చెప్పఁగనేలా? 855

- క. ఏకాంతవినిశ్చితులై
భూకాంతా! నిన్ను వనికీ బొమ్మనువారే
లోక మెఱుంగఁ బదునాల్గేం
డ్లా కలముల దినుచుఁ బోదు రడవులపాలై. 856
- క. వర మని నీ యభిషేకముఁ
జెఱిచి నిజాత్మజుని రాజుఁ జేయఁ దలఁచు మ
చ్చరి కైకకు విభునకుఁ గల
దురాశ విదళించివైతుఁ దుత్తునియలుగన్. 857
- గి. అరి తిమిర భంజన ప్రతాపార్కుడైన
నను నిరోధించి యెవ్వండు మనగఁగలఁడు?
మత్పురుషకారబలవిక్రమములఁ దగులు
పగతు నే దైవమైనఁ గాపాడఁ గలదె? 858
- గి. రఘువరా! నీవు వేయివర్షములు రాజ్య
మేలి వనవాసవిధిదీర్చి నేగినపుడు
బూజ్యులగు నీ తనూజులు రాజ్యపట్ట
భద్రులై సల్పెదరు ప్రజాపాలనంబు. 859
- అ. ప్రజల బిడ్డలట్లు పరిపాలనముసేయ
నాత్మజులకు రాజ్య మప్పగించి
పూర్వరాజముమలఁ బోలి వాసప్రస్థ
ధర్మ మపుడు పూనఁ దగును నీకు. 860

రాముఁ డంగీకరించిన రాజుబలమును బంధించి

రాముని రాజుగా చేయుదు ననుట

మ. చలచిత్తుండగు రాజుమూలమున రాజ్యంబందుఁ గల్గోలముల్
గలుగఁబోవు నటున్న శంక గదురంగా నీకు నీ రాజ్యముఁ
జలధి నిల్పెడి వేలవోలి యెపుడు సంగక్షగావించు; న
ట్లలవుంజూపనయేని వీరగతికే నర్హుండఁ గాకుండెదఁ. 861

అ. సిద్ధమంగళాభిషేకయత్నముల నీ
వాచరింపు మిప్పు డనుమతించి
పరన్మపాలబలము బంధింపఁ గుందింపఁ
జంప నే నొకండఁ జాలువాఁడ. 862

మ. తనుభూషార్థమే నా భుజద్వయము కోదండం బలంకారమే
దొనల న్నింపుటకే శరావళి కట్టి దూగాడనే కత్తి శ
త్రునికాయంబుల నాక్రమింపఁగలపఁ దూటాడ వేటాడఁగా
వినియోగింపనెగాక యీచపుక ముద్వేలప్రతాపంబునఁ. 863

అ. నాకుఁ బగతుఁ డగుచు నన్ను మార్కొనువాని
సంతసేపు బ్రదుకనీయ నొల్ల
మెఱుఁగుమెఱుఁగు లీను కఱకుకత్తిని ద్రుంతు
నతఁడు వజ్రియైన నగునుగాక! 864

క. పరబలభీకర మగు మ
తరతరకరవాలఖండితములై తుమురై
కరితురగభటు పరంపర
కర జఘన శిరంబు లలముఁగాక రజోర్విన్. 865

గి. అన్మదీయాసిధారోగ్రహతులఁ ద్రెల్లి
బ్రజ్వలితధాతుగిరి సన్నిభంబు లగుచు
సంగ తేరమ్మదాంబుద సమము లగుచుఁ
గతిపరంపర భూమిపై నొఱుఁగుఁగాఁక. 866

గి. బద్ధగోధాంగుళితాణపాణి నగుచు
భయద కోదండయుత సవ్యపాణి నగుచు
నాహవక్షోణి నే నిల్వ పాహసమున
నెవఁడు పౌరుష మూని న న్నెదురఁ గలఁడు? 867

క. ఒక్కనిఁ బెక్కుశరంబులఁ
 బెక్కుర నొకశరముచేత భేదించుచు నే
 నొక్కడ నరగజహయముల
 యిక్కువలం జెక్కివైతు నెక్కటి కడిమి. 868

గీ. ప్రభువరా! మామకాస్త్రిప్రభావ మిపుడు
 రాజ్యపాలకుఁ డగు దశరథనృపాలు
 క్షితిపతిత్వవిహీనునిఁ జేయుఁగాక
 శ్రీరఘువరేణ్యు నిను రాజుఁ జేయుగాక! 869

చ. పునుఁగు జవాజి గందములఁ బూయఁగ నందిలిదండవేయఁగా
 ధనము లవారి నధులకు దానము లీయఁగ మిత్రకోటిఁ బా
 లనమునుఁ జేయఁగాఁ దగిన లక్ష్మణబాహులు తావకాభి పే
 చన విముఖాదులఁ గెడపఁ జక్కఁడపఁ డగు నింక రాఘవా! 870

మ. విమతుం డెవ్వడు నీకు వాని నిపుడే వేధించి తత్ప్రాణ మా
 నములం దూర్తు; దదీయమిత్రజనసైన్య స్తోమముంగూల్తు రా
 జ్యము సర్వంబు భవద్వశంబగు మపాయం బెంచి నా కాజ్ఞ సే
 యుమునే నీ పదపద్మకింకరుడనై యుంటి గదా! రాఘవా! 871

చ. అనియిటు లక్ష్మణుండు వినయానతి నానతి వేడ రాఘవుం
 డనుగతు సౌమ్యుఁడమ్ము బ్రయమారఁగఁ జేరఁగఁ దీసి శాంత సాం
 త్వన మధురోక్తి దేర్చి కనుఁదమ్ములఁ గ్రమ్మెడు నత్ర లార్చి నే
 జనకునిమాట దాఁటు నిది సత్య మటంచు వచించె ధీరుఁడై. 872

24-వ సర్గము

దూడను వెన్నాడు గోవువలె తానుకూడ నడవికి

కౌసల్య వచ్చెద ననుట

- క. అని రాముఁడు తన జనకుని
యనుజ్ఞ బాలింప నిశ్చయాత్ముం డగుటన్
గని కనుల నత్రు లొలుకుచు
ననియెన్ గౌసల్య దీనయై ధర్మమతిన్. 873
- క. లోకప్రియంవదుఁడవై
నాకున్ శ్రీదశుధేంద్రునకుఁ బుత్రుఁడవై
యే కష్టం బెఱుఁగని ధ
ర్మైకమతికి నీకు నుంధస్మృతియై రామాః 874
- క. ప్రాకటముగ నీ భృత్యా
నేకసహస్రముల కిష్టమృష్టాన్న - బుల్
చేకూరుచు నీ కడవు
నాకలములు దినుచు బ్రదుక నయ్యెనె తండ్రి! 875
- ఆ. ప్రభువరుండు తండ్రి ప్రాణప్రియుని నిన్ను
సుగుణవంతు నిన్ను సుతుని నిన్ను
వనికిఁ బంపెనన్న విని నమ్ము నెవఁడు రా
జనిన? నెవఁడు భయము నందకుండు? 876
- గీ. నకలలోకాభిరామ! రాజ్యంబు వీడి
నీ వడవి కేగుచుండుట నేఁడునూడ
నభిలలోకంబులను దనయాజ్ఞ ద్రిప్పు
దైవబల మణియం బొట తథ్య మయ్యె. 877

సీ. నీరూప మగు గాలి నీ యదర్శనముగా
 నమిధలు దుఃఖశోకములు గాఁగఁ
 బరితాప చింతానుభవము ధూమంబుగా
 నుదితాశ్రుకణము లాహుతులు గాఁగ
 నిను వీడి శుష్కజీవననై కృశించు నా
 హృదయాంతరాళంబు కుదురు గాఁగఁ
 నిట్టూర్పు తిరుగుడు పుట్టినచోటుగాఁ
 దొడరిన యీ మహాదుఃఖవహ్న

గి. శిశిరఋతువునందుఁ జిత్రభానుఁడు రేగి
 యిగురుతీరమును దహించి నట్లే
 ప్రబలి యాక్రమించి ప్రజ్వలించి దహించి
 నన్ను బూదిసేయకున్నె రామ!

878

క. కావున వత్సము వెనుకొను
 గోవుంబలె వత్తు నన్నుకొని చను" మని వా
 పోవు జనయిత్రీఁ డేర్చుచుఁ
 బావనచరితుండు రామభద్రుఁ డిటు లనెన్.

879

క. "జననీ! నే వని కేగఁగ
 మునుపే కైకమ్మ మోసమునఁబడి వగలన్
 మునిఁగెడి జనకుని నీవున్
 గనకుండిన నతఁడు బ్రతుకఁ గలఁడే యింకన్?

880

క. ఆడుది మగనిన్ వీడుట
 తూడనిపని లోకనిందఁ గూర్చును గద! యి
 ట్లాడను దలఁచుట గూడను
 బాడియగునటమ్మ నీకుఁ? బతిదేవతకున్.

881

- క. సేవింప నగును యావ
జీవము కాకుత్స్థతిలకు క్షీతినాయకు నీ
జీవితవిభు నా జనకు మ
హీవిశ్రుతనిత్యధర్మ మిది గద జననీ! 882
- గి. కష్టముల మఱపించు రాఘవుని పరమ
ధర్మసూక్తుల విని శుభదర్శనయగు
పట్టంపుదేవి యాతని పలుకుబడిని
మెచ్చుకొని సత్యమే యని యిచ్చనెంచె." 883
- చ. అని యిటు సమ్మతించియు మహత్తరదుఃఖము నందుచున్న మా
తను గనుఁగొంచు ధార్మికవతంసుఁడు రాముఁడు "తల్లి! నాకు నీ
కును బ్రభుఁడున్ గురుండు జనకుండును నాథుఁడు సర్వమైన యా
తని భజియింపఁగా ననుమతంబును దీర్చుట ధర్మ మెమ్మెయిన్ 884
- అ. నీవు జీవితేశుసేవ నిందుండఁగా
నేను జనకునాజ్ఞఁ గాన కేగి
యిట్టె గడపివైచి యేఁడు లీరేడును
వచ్చి నిను భజించువాఁడ నమ్మ!" 885
- క. అను ప్రేయతనయుని పలుకులు
విని యా కౌసల్య దుఃఖవివశాత్మికయై
కనుదోయి నశ్రు లోలుకఁగ
ననియెన్ వత్సలత రాము నల్లనఁ గనుచున్. 886
- జ. "జనకునాజ్ఞ నీవు వని కేగ నవతుల
నడుమనుండి బాధపడఁగఁ జాల
వనకురంగిఁ బోలి వత్తును నా తండ్రి
నన్నుఁ దోడుకొని చనంగదయ్య!" 887

ఆ. ఎంతో జాలిగదుర నీ రీతిఁ గోరుచు
మఱియు మఱియు నేడ్చు మాతఁ గాంచి
యెడఁదఁ బొంగు దుఃఖ మడఁపలే కేడ్చుచు
నినకులావతంసుఁ డిట్టు లనియె.

888

సీ. బ్రదికినన్నాళ్లును బడఁతికి భర్తయే
యధినాథుఁడును దైవ మగుఁ గదమ్మ !
నత్తియైన నీకును సుతుఁడైన నాకు న
య్యవనిశుఁడె నియంత యగుఁ గదమ్మ !
దశరథ ధారుణీధవుఁ డుండఁగ ననాథ
గతి మన కెందుఁ గల్గదు గదమ్మ !
దేవి ! నీ యానతుల దిబ్బును బ్రియవాది
భరతుండు పాడి దప్పఁడు గదమ్మ !

గీ. కాన కే నేగఁ బుత్రశోకమున మఱుఁగు
వృద్ధుఁ బ్రభుని రక్షించువా రెవ్వ రమ్మ ?
వనమునందుండి నే వచ్చువఱకు స్వామి
నూఱడించుచు సేవించుచుండు మమ్మ !

889

క. వ్రతములు చేసినఁ గానీ
నతతము నుపవాసవిధులు నలిపినఁ గానీ
పతి సేవింపని యుత్తమ
నత్తియైనన్ బాపగతికిఁ జరునంద్రు బుధుల్.

890

గీ. భూనురాతిధిదైవతపూజనములఁ
జేయకున్నను దానముల్ చేయకున్న
నిరతభర్తృశుశ్రూషల నెఱపుచుండు
నతికిఁ గరతలామలకమౌ స్వర్గసుఖము.

891

- క. సుదతి పతిమేలు నిష్ఠము
మదిఁ గోరుచు సేవచేసి మను టొప్పుగదా!
యిది లోకాచారం బగు
నిది శాస్త్రము వేదవిహిత మిది నేటిదియే? 892
- క. దేవీ! నా సేమమునకు
దేవతలన్ బూజనముల, ద్విజవరులన్ సం
భావనముల, హోమములన్
బావకునిన్ దనుపుచుండుమా భద్రమతిన్. 893
- గి. నియతపూజావ్రతాహారనిరత వగుచు
విభుని నద్భక్తియుక్తి సేవించుకొనుచు
నా శుభాగమనంబు మనంబునందుఁ
గాంక్షసేయుచుఁ గాలంబు గడపుమమ్మ! 894
- అ. వనమునుండి నేను వచ్చిన పిమ్మట
ధార్మికోత్తముండు దశరథుండు
బ్రదికియుండునేనిఁ బరమదుర్లభములౌ
కాంక్షితములఁ బడయఁగలవు తల్లి!" 895
- గి. తనయుఁ డీ రీతి ధర్మబోధనముసేయఁ
బుత్రశోకార్త కౌసల్య భూరిదుఃఖ
భారవిహ్వలయై బాష్పవారిపూరి
తాక్షియై రాముఁ గని యిట్లు లని వచించె. 896
- క. "వీరకుమారా! నీ కాం
తారాగమనదృఢవినిశ్చితం బగు బుద్ధిన్
వారింప నేర; నిక నే
వారికిఁ గాలంబు దుర్నివారంబుగదా! 897

- ఆ. పోయిరమ్ము రాజపుత్ర ! నిశ్చలుడవై
యడవి నీకు భద్రమగును గాక !
క్రమ్మఱంగ వచ్చి కన్నులబడఁగ ని
న్నరసి దుఃఖమెల్ల మఱతుఁగాక. 898
- క. కృతకృత్యుడవును జరిత
వ్రతుడవు బూజ్యుడవు భాగ్యవర్ధిష్ఠుడవై
పితృఋణవిముక్తుఁ బ్రత్యా
గతు నినుఁ గని సౌఖ్య మందఁ గలను కుమారా ! 899
- క. నా వదనము పాటింపక
యీ వడవుల కేగుచుంటి విపుడు కుమారా !
యీ విధి నినుఁ గావించిన
దైవబలం బిట్టి దనుచుఁ దలపం దరమే ! 900
- ఆ. బాహుబలమె నీకు భద్రంబు లొనఁగూర్చు
రామ ! వనికిఁ బోయి రమ్ము వేగ;
మరల వచ్చి నన్ను మధురభాషణములఁ
దేర్తుగాక ! యెలమి గూర్తుగాక ! 901
- ఆ. పల్కలములతోడ వరజటావళితోడ
వ్రతముపూర్తిచేసి వనము వీడి
యీవు వచ్చువేళ యిప్పుడే యైనచో
నెంతో సంతసంబు గాంతును గద ! ” 902
- క. అని చెప్పి కోనలాత్మజ
తనయుని శుభకాము సుగుణధాముని రామున్
వనవాసనిశ్చితుని గని
చను మని దీవింపఁ దోడఁగు సదమలమతియై. 903

25-వ సర్గము

కౌసల్య రాముని వనవాసమున కియ్యకొవి

మంగళాశాసనములు చేయుట

గీ. అపుడు కౌసల్య దుఃఖాశ్రు లవనయించి
యాచమించి పవిత్రయై యాత్మజ్ఞుడగు
రామచంద్రున కెందు భద్రము లెనంగ
సాధుమతిఁ జేసె మంగళాశాసనములు. 904

అ. “అడ్డగింప రాక యరుగుచు నున్నావు
నీకు సేమ మగును గాక రామ!
సాధుజనులు చన్నజాడ వీడఁగఁ బోక
వెడలిపొమ్ము మరల వేగరమ్ము. 905

గీ. పురుషసింహమ! రఘురామ! పుణ్యనామ!
ధృతియుతుండవు నియమనయుతుడ వగుచు
నీవు పాలించు నీ ధర్మమే సతంబు
భద్రము లొసంగి నిన్నుఁ గాపాడుఁగాక! 906

గీ. ఆలయంబులయందుఁ జైత్యంబులందు
నీవు పూజించు దేవత లెల్ల వేళఁ
గాననాశ్రమముల ఋషిగణముసేవ
చేయుచుండిన నిన్ను రక్షింతు గాత! 907

క. ధీమంతుం డగు నా వి
శ్వామిత్రుడు నాఁ డొసంగినట్టి మహాశ్రు
స్తోమం బెప్పుడు నీకున్
సేమం బిడుఁగాత సుగుణసీమా! రామా! 908

క. నీ వొనరుచు పితృసేవయు
 నీ వొనరుచు మాతృపూజ నీ సత్యము ని
 న్నేవేళం బ్రోవఁ జిరం
 జీవి వగుము దోర్బలమునఁ జిన్నికుమారా !

909

చ. ప్రతిదినమున్ నమిత్కుశలు భద్రపవిత్రము లగ్నివేడు లా
 యతనములుం బ్రపూజితపదాంతరముల్ ఘనశైలసింహముల్
 పతంగములున్ గుజంబులును బన్నగముల్ హ్రదముల్ నికుంజ సం
 తతులును బ్రోచుఁగాత వివినంబుల నెల్లెడ నిన్ను రాఘవా ! 910

క. ఏ వేళ నీకు శుభములె
 గావించురుగాక సాధ్యగణములు విశ్వే
 దేవతలు మరుద్గణములు
 దేవర్షులు సత్యధర్మదీక్షిత రామా !

911

ఆ. ధాత భద్ర మిచ్చుఁగాత విధాత్పండు
 దివిజనాథముఖ్యదిక్పతులును
 బూషుఁడును భగుండు పూజ్యఁ డర్యముఁడును
 నీకు మేలుగూర్చు గాక రామ :

912

ఆ. అబ్బములును ఋతువు లాఱును మ్హసముల్
 పక్షదీపసములును బవలురేయి
 జాములును ముహూర్తసమయంబు లెప్పుడు
 నీకు రక్ష గూర్చుఁగాక తనయ :

913

గి. స్మృతియు ధృతియును ధర్మంబు శ్రుతిచయంబు
 స్కందదేవుండు సోమవాచస్పతులును
 బరమముని నారదుండు సప్తర్షివరులు
 శ్రేయములుగూర్చి నిన్ను రక్షింతుగాక :

914

అ. ఏను పరమభక్తి నే వేళఁ బూజించు
ద్విగీశు లఖిలదేవతలును
నీకు వనులఁ దోడునీడలై నిత్యంబు
గరుణఁ బ్రోచుచుండుగాక నిన్ను. 915

చ. సరసులు పుష్కరంబులును సాగరముల్ పరుణుండు భూనభోం
తరపదముల్ గ్రహంబులును దారకలున్ సహదేవ దేవమం
దిరములు సర్వపర్వతనదీనదవేణులు సంధ్యలున్ విభా
వరులు దివంబులు నిన్ను నవశ్యముఁ గానలఁ బ్రోచుగావుతన్ 916

క. సత్యవశత మునివేషము
సత్యుత్సాహమునఁ దాల్చి యరిగెడు ని న్నా
దిత్యులు దైత్యులు వనమున
నిత్యముఁ బ్రోచెదరుగాత నిర్మలచరితాః 917

గీ. రౌద్రమూర్తులు ఘోరవర్తనులు నైన
రాక్షస పికాచ భూతవర్గముల నొండె
క్రూరసత్త్వాళి నొండె కాంతారసిమ
నీకు భయ మొండు లేకుండుఁగాక రామ ! 918

గీ. విపినముల నీవు దిరిగెడు వేళలందు
ప్లవగ వృశ్చిక దంశసర్పములవలన
గహన కీటక క్రిమిమశకములవలన
నీకు నే బాధ లేకుండుఁగాక రామ ! 919

గీ. క్రూరదంష్ట్రోద్ధతంబులౌ వారణములు
ఋక్షములును శార్దూలహర్యక్షములును
శృంగసంగత మహిషాదు లెప్పుడు నడవి
నొండు కిడు నీ కొదవింపకుండుఁ గాక : 920

- A. తనయ : నే నిటఁ జేయు నర్చనలవలన
నడవులంబట్టి తిరుగాడునట్టి నిన్ను
నతత మానవమాంసభోజనములైన
యుగ్రసత్త్వముల్ హింసింపకుండుఁగాక ! 921
- క. నీ యేగుపథము లెల్లన్
శ్రేయ మిడుత; విక్రమములు సిద్ధార్థనిగాఁ
జేయుం గావుత నిను భ
ద్రాయితమూర్తివయి పోయిరమ్ము కుమారా : 922
- క. భువిపై వెలసినవారున్
దివి నేలెడివారు నైన దేవతలు మహా
టవి నినుఁ బ్రోతురు గాతన్
బవతురయిన నీకు సాయపడెదరు గాతన్. 923
- క. తనయా ! నా పూజలఁగొని
యిన శశి గురు ధర్మ ధనదు లెంతో దయతో
నిను రక్షింతురు గావుత
మనుదినమున్ దండకావనాంతరసిమన్. 924
- A. విమల తీర్థావగాహన వేళలందు
నగ్నులును హోమధూమంబు లనిలములును
మౌనిముఖ వినిర్గతములౌ మంత్రములును
నీకు నిత్యంబు శుభము లందించుఁగాత : 925
- A. అఖిలలోక విధాత యైనట్టి ధాత.
రక్షకుండైన యట్టి నారాయణుండు
మౌనులును సర్వదేవతల్ కానలందు
నీకు మేలొనగూర్తురు గాక రామ : 926

- గి. అని యశస్వినియును విశాలాక్షి యైన
కోసలాత్మజ మంగళాశాసనములఁ
గొమరునిన్ దన్ని కుసుమదామములచేత
నతి నుతులచేత సర్వదేవతలఁ గొలిచి. 927
- క. సితమాల్యంబులు సమిధలు
సితసర్వపములు పృథంబు సిద్ధపఱచి న
న్నుతమతి కోసలధరణీ
పతిసుత కౌసల్య సర్వభద్రాద్ధానియై. 928
- ఆ. శాస్త్రవిదులచేత సద్రాహ్మణునిచేత
రాము మేలుఁగోరి యామె యప్పు
దుజ్జ్వలాగ్నియందు హోమముల్ సేయించెఁ
పరమభక్తి భావభరిత యగుచు. 929
- గి. సమధికోపద్రవంబులు శాంతినంద
సంతతారోగ్యభాగ్యముల్ సమకురంగ
ఋత్విజుఁడు హోమములు యథారీతిఁ దీర్చి
హవ్యశేషంబుచేత బాహ్య బలి సేసె. 930
- గి. దధిమధుఘృతాక్షతలతోడి దక్షిణలను
బృథ్విసుధుల కిప్పించి యా ఋత్విజుండు
స్వస్త్వయనములఁ దీర్చించె వారీచేత
రామభద్రున కెందు భద్రములు గలుగ. 931
- గి. మహితకిర్తియౌ శ్రీరామమాత యపుడు
విప్రవరుఁడు సాంగాగమవేత్తయైన
ఋత్విజునకును దక్షిణ లిచ్చి తనిపి
విమలమతి రామచంద్రు దీవించె నిట్లు. 932

- గీ. వైరిపీరవృత్తానురవధ మొనర్చి
యభిలదేవవంద్యుడు సహస్రాక్షుఁ డింద్రుఁ
డెట్టి సన్మంగళసమృద్ధి నెనఁగినాఁడో
యట్టి జయమంగళమ్ము నీ కగును రామ ! 933
- గీ. అమృతమును దేర నర్థించి యల్లనాఁడు
తనయవరుడైన యా నుపద్ధునకు వినత
నెట్టి మంగళాశీర్వాద మిడిన యదియొ
యట్టి శుభమంగళమ్ము నీ కగును రామ ! 934
- గీ. దివ్యసుధఁ గోరి వార్ధి మథించువేళ
ననురహరుఁ డమలేంద్రుఁడో నాత్మజునకు
నెట్టి మంగళాశాసన మిడియె నదితి
యట్టి సిత్యమంగళము నీ కగును రామ ! 935
- గీ. మూఁ డడుగు లెంచి ముజ్జగంబులను గూడ
నాకమించిన యట్టి త్రివిక్రమునకు
నెట్టి సన్మంగళము లభియించి నదియొ
యట్టి విజయమంగళము నీ కగును రామ : 936
- గీ. ఋతువులును సాగరంబులు శ్రుతిదయంబు
ద్వీపములు లోకములు దశదిశలుఁగూడ
పూరుషోత్తముఁడవు మహాభుజుఁడవైన
నీకు మంగళములఁ గూర్పుఁగాక రామ : 937
- చ. అని యిటు కోసలప్రభువరాత్మజ యాత్మజ రాము స్వస్తివా
చనములఁ దేర్చి సేనలను జల్లి శిరంబును మూరుకొంచుఁ జం
దనము నలంది మంత్రతనహితంబుగఁ దన్మహిమంబు మున్నె కాం
చిన ఘనమౌ విశల్యకరణిన్ నలకేలను గట్టెరక్షగన్. 938

గీ. అంతఁ గౌనల్య శోకదుఃఖార్త యయుఁ
గౌతుకంబుఁ జూపుచు రాముఁ గౌఁగిలించి
శిరము మూర్కొని “సుఖముగా నరిగి రమ్ము
ప్రతి న దీర్చి ర” మ్మని తొట్రుపడుచుఁ బలికి. 939

గీ. “అన దీరిచి నర్వసిద్ధార్థి వగుచు
గ్రమ్మఱఁగ నీ యయోధ్యాపురమ్ముఁ జేరి
స్థిరముగా రాజ్యపీఠి వసించు నిన్ను
ఘనసుఖారోగ్యనిధిఁ గాంచఁ గలను వత్స! 940

గీ. దుఃఖనంకల్పముల నెల్లఁ దోలఁగఁ ద్రోసి
హర్షవిద్యోతితానన యగుచు నపుడు
నెలనడిమిదేయిఁ బొడనూపు నెలనుఁ బోలి
కాన వెలువడివచ్చు ని స్థాంచఁ గలను. 941

క. జనకుని యానతిఁ గైకొని
వనవాసము దీర్చి వచ్చి వరమణిసింహా
ననమున వెలసెడి నిన్నున్
గనులారఁగ మరలఁ గాంతుఁ గన్నకుమారా! 942

అ. కానపీడివచ్చి కల్యాణమూర్తివై
మాత నాకు నతికి సీత కెపుడు
వాంఛితములు దీర వ ర్తింతుగాని నీ
వేగిరమ్ము రమ్ము వేగిరముగ. 943

గీ. నీకుఁ గావించు పూజ లంగీకరించి
శివుఁడు మున్నగు దేవతల్ సిద్ధములు
నసురు లురగులు భూతంబు లడవి కేగు
నీకుఁ జిరశుభములఁ గూర్చుగాక రామ!” 944

గి. అనుచు స్వస్త్వయనంబు యథార్హరీతి
నాచరించి కౌసల్య బాష్పాక్షి యగుచు
రక్షకై రామచంద్రుఁ బ్రదక్షిణించి
కౌగిట గదించెఁ బలుమాఱు గారవమున.

945

క. ఈ విధి జయమిడు జననీ
పావనచరణాబములకుఁ బలుమరు ప్రణతుల్
గావించి యాత్మతేజ
శ్రీ వెలయఁగ రాముఁ డరిగె సీతనగరికిన్.

946

26-వ సర్గము

రాముఁడు తల్లి సెలవంది సీతనగరి కరుగుట

క. రాజసుతుఁడు రాముఁడు జన
రాజినమాకీర్ణమైన రాజపథంబున్
రాజిలఁ జేయుచు గుణముల
నా జనహృదయముల నప్పు డాకర్షించెన్.

947

అ. పతివివాసవార్త పట్టభంగంబైన
యట్టివార్త యెఱుంగనట్టి సీత
వ్రతనివిష్ట యగుచుఁ బతి యభిషేచన
శుభఫలాప్తి కెదురు చూచుచుండె.

948

ఆ. రాజధర్మ మెఱిగి రాజ్ఞీనదాచార
రీతు లెఱిగినట్టి సీత యెలమి
దేవపూజనములఁ గావించి స్వయముగా
విభునిరాకఁ గోరి వేచియుండె.

949

దీనవదనుడై రాముఁడు సీతభవనమును జేరుట

క. అంతట రాముఁడు ప్రీడా
స్వాంతుండై సొచ్చెఁ గించిదవనతములుండై
కాంతాలంకృతమును న
త్యంత జనామోదమైన యాత్మభవనమున్. 950

ఆ. సీత వేగ లేచి భీతిల్ల వడకుచు
వ్యాకులాత్ము విపులశోకతప్త
స్వామిఁ గాంచినంత రాముండుఁ దన దుఃఖ
మాపనేరఁడయ్యె నామెఁ జూచి. 951

క. భిన్నుని వివర్ణవదనుని
స్విన్నాంగుని రాముఁగాంచి సీత యడలి “యి
ట్లున్నకత మేమి నాథా !
యెన్నఁ డెఱుంగ నింతదుఃఖ మేటికిఁ గలిగెన్? 952

గీ. అభిలసంపద్యుతంబు బార్హస్పతంబు
నైన పుష్కతారను బ్రాజ్ఞులైన ద్విజాబు
నీకుఁ బట్టాభిషేకంబు నెఱవనుండ
నిట్టిశుభవేళ నీ దుఃఖ మేమి నాథ? 953

సీ. జలఘోసనిభమైన శతముఖచ్ఛత్రంబు
నీడ సీమోము రాజింప దేమి?
శశిహంససమమైన చామరద్వయము నీ
యుభయపార్శ్వంబుల నొలయ దేమి?
వందిమాగధనూత బృందముల్ సీముందు
విజయపాతములు గావింప రేమి?
విధ్యుక్తముగ వేదవిదులు నీ శిరమున
సిద్ధాభిషేకంబు సేయ రేమి?

- గి. సచివముఖ్యులు, ముఖ్యులు, జానపదులు
పురజనులు భూరిభూషణభూషితు లయి
పరమకౌతుకనమ్మోదభరితు లగుచు
నిపుడు నిను వెంబడించి రారేమి నాథ ? 954
- గి. విమల మణిహేమభూషణ విలసితములు
ననిలవేగంబు లగు చతురశ్వములను
బూన్చినట్టి మహాత్సవపుష్కరథము
కదలి నీ ముందు రాదేమి హృదయనాథ : 955
- గి. సిద్ధలక్షణోపేతంబు శ్రీయుత్తంబు
నీలమేఘమహాశైల నిభము నైన
భద్రదంతావళంబు నీ పయన మందు
వెడలి నీ ముందు రాదేమి వీరముఖ్య ! 956
- అ. చిత్రకనకరత్న సింహాసనము నీకు
హాయలుమీర ముందు బయలుదేఱి
వీరవరులతోడ నూరేగ విడియేమి?
ప్రకృతిజనమనోభిరామ ! రామ ! 957
- క. విభవోపేతంబుగ నీ
యభిషేకము జరుగునిట్టి యవనరమున నో
ప్రభువర : వికలాస్యూడవై
యభూతపూర్వాప్రతిభుఁ డవైతి విదేలా ? 958
- క. అని యేడ్చుచుఁ బ్రశ్నించిన
జనకజ కిట్లనియె రామచంద్రుఁడు “దేవీ !
జనవంద్యుఁడు మత్పిత న
న్ననుశాసించెను వనంబునందు వసింపన్. 959

- అ. పూజ్యవంశమందుఁ బుట్టిన దానవు
ధర్మవేది జనకుతనయ పీవు;
ధర్మనిష్ఠ వఖిలధర్మజ్ఞురాలవు
వినుము జరిగినట్టి వృత్త మెల్ల.

960

రాముఁడు సీతకుఁ దాను వనవాసమునకుఁ

బోవుచున్నానని చెప్పట

- గి. “క్షితివిభునిచేత సత్యదీక్షితునిచేత
దశరథేశ్వరుచేత నాతల్లిదండ్రులచేత
దొల్లి నాతల్లి కైక సంతృప్తిఁజెంద
సమయమతి రెండు వరము లొనంగఁ బడియె.

961

- క. ఇప్పటి నృపవరు నానతి
చొప్పున నగు మదభిషేక శుభసత్త్రియలన్
దప్పించె నా వడద్యయ
మిప్పు డడిగి కైక; క్షితిపుఁ డేమను నింకన్?

962

- క. ఒకవరముచేత నే దం
డకవనిఁ బదునాలుగేండ్లు నడయాడఁగ, వే
తొకవరముచేత భరతుఁడు
సకలమహిపాలుఁ డగును జనకునిచేతన్.

963

- క. జనకాజ్ఞను దలఁదాలించి
జనని కెఱుంగఁజెప్పి యామె సమ్మతమున్ గై
కొని నేను నిర్జనంబగు
వని కేగుచు నిన్నుఁ జూడవచ్చితి సీతా!

964

- అ. భరతునొద్ద నన్నుఁ బ్రస్తుతింపఁగరాదు
మఱిచియైన నొక్కమాటనైన;
నంపదాధ్యులైన జనపాలురు వినంగఁ
బూన నొల్ల రొరుల పొగడికలను.

965

- క. కావున నన్నుం బొగడుచు
భూవిభు భరతానుమతిని బోకున్న నిటన్
నీవుండ లేవు; నిను నం
భావింపఁగ నతని కంత బాధ్యత గలదే? 96
- క. భరతునకు యౌవరాజ్యము
నరపతి యొనఁగెను సనాతనం బగు దానిన్;
జరియింప వలయు నీ వా
యిరువురి మన మలర ధర్మహితమతి వగుచున్. 96
- క. జనవిభు ప్రతిజ్ఞఁ దీర్చన్
జనియెద నే దండకావనంబున కిపుడే
యనఘాత్మ పీపు నిశ్చల
మనస్కవయి యిచట నుండుమా కల్యాణి! 96
- ఆ. తాపసేంద్రసేవితం బగు కాంతార
మందు నే వసించునట్టివేళ
నుండు మిచట నువ్రతోపవాసనియుక్తి
బరమధర్మనిరత! భద్రచరిత! 96
- ఆ. ప్రతిదినంబు నీవు ప్రత్యూషమున లేచి
ధర్మవిధిని దైవతములఁ గొలిచి
నరవరేణ్యుడైన నా తండ్రి దశరథు
చరణములకుఁ బ్రణతి సలుప వలయు. 97
- గీ. ఎపుడు ధర్మంబునే యాశ్రయించినదియు
వృద్ధురాటును సంతప్తహృదయయు నగు
మాత కౌసల్య దుఃఖంబు ముఱచునట్లు
విధిగ నేవేళ నీవు సేవింప వలయు. 97

గీ. పేర్పిచేఁ బెంపకంబుచేఁ గూర్పిచేత
మాత లందఱు నాకు సమాన లగుట
నున్న మాతల నెల్ల నీ వొక్కలాగె
భక్తిఁ బూజించుచుండుము ప్రతిదినంబు. 972

అ. సాధ్వీ! భరతుఁడన్న శత్రుఘ్నుఁడన్నఁ బ్రా
ణములకన్న నిష్టతములు నాకు;
నన్నదమ్ములట్లు లాత్మజు లట్లు నీ
వరయ వలయు వారి ననవరతము. 973

క. భరతుఁడు మన కులమునకున్
ధరణీకిఁ బ్రభుఁ డయ్యె నిపుడు తత్రుతిమతివై
చరియించుట యొప్పుదు నీ
కెఱిగియైన నెఱుంగకైన నెయ్యెడ నైనన్. 974

గీ. ఆలసింపక తమ కనుకూలవృత్తి
సేవఁ గావించువారలఁ జిత్తగించి
యట్లు చేయనివారిపై నలుకగనుట
జ్ఞాతలాధీశ్వరుల కెల్ల సహజగుణము. 975

గీ. ధరణీనాథులు తమ కహితంబుసేయు
నారస కుమారకులనైన నవలఁద్రోసి
యతినమర్చుని సామాన్యునైనఁ గాని
చెంతకుం జేర్చి యాదరించెదరు గాదె; 976

గీ. నృపతి భరతుని కలుక జనింపకుండ
నిత్యనత్యవ్రతపు ధర్మనిరత వగుచు
నుచితమగురీతి నిచట నీ వుండవలయు
నకలనద్గుణసముపేత! జనకజాత! 977

- క. నే వెడలుచుంటి నడవికి;
 నీ పబలపుగాన నివతునే యుండఁదగున్
 గావింప తెవరి కపకృతి;
 నా వచియించిన నుడి న్విసం దగును బ్రయా!"

978

27-వ సర్గము

- గీ. అనెడి రాముని నుడువుల నాలకించి
 ప్రియములె వినంగ నర్హయై ప్రియము లెపుడు
 పలుకు వైదేహి మానకోపము వహించి
 యాత్మవల్లభుఁ గాంచి యిట్లని వచించె.

979

- ఉ. "నేఁ డిదియేమి రామః ధరణీశ్వరపుత్రుఁడ వయ్యు నెంత మా
 టాడితి వీ లఘూక్తిః; వినినంతనె వింతగ నన్ను వంటి యే
 యాఁడుదీయెనఁగాని పరిహాసము సేయదె? యిట్టిపల్కు లే
 న్నాఁడయినన వచించితివె? నాకు వినం గడు నబ్రమయ్యెడిన్. 980

- అ. పితయు మాత భ్రాత సుతుఁడును గోడలు
 సాత్మసుకృత దుష్కృతాశివలనఁ
 గలుగునట్టి సుఖముఁ గష్టంబుఁ దము దామ
 యనుభవించుచుందు రార్యపుత్ర!

981

- క. పతి కర్థశరీరిణి యగు
 సతిమాత్రమే భర్తృభాగ్యసమభాగిని; నీ
 పిత నీకుఁజేయు నానతి
 సతి నాకుం జెల్లుగాదె సారవిచారా!

982

- గీ. తల్లిదండ్రులఁ దనయులుఁ దానుఁ గాని
 నెచ్చెలులుగాని గతిగారు నెలఁతుకలకు
 నిహపరంబులయం దెందు నెంచిచూడ
 సతికి నద్గతియగు వాఁడు పతి యొకండె.

983

అ. అవనినాథ ! దుర్గమారణ్యసిమల
కిపుడు వెడలుదేని నేను వచ్చి
నీకు ముందుగాఁగ నీ పదంబులఁ గుశాం
కురము లొత్తకుండ నరుగుదాన ! 984

గి. సంశయింపక రోషమీర్వ్యయును గూడఁ
జానశేషోదకంబులభంగి విడిచి
నేను నే పాప మెఱుంగనిదానఁగాన
వెంటఁ గొనిపొమ్ము నన్నును వీరవర్యః 985

క. నతికిన్ బ్రాసాదంబులు
కృతకవిమానములు సంతరిక్షగమనముల్
హితములుగా వెన్నటికిన్
బతిపాదచ్ఛాయయొకటె పరమపద మగున్. 986

గి. పితరు లుపదేశ మొనరింపఁ బిన్ననాఁడె
యెన్నియో ధర్మములు వినియున్నదాన;
నెప్పుడే రీతి నేఁ జరియింపవలెనో
తెలిసికొనియుంటి నింతబొధింప వలెనె ? 987

గి. త్రిభువనైశ్వర్యమైనఁ జింతింపఁబోక
యగమ మజనంబుఁ గ్రూరసత్త్వాకులంబు
నైన వనినైనఁ బుట్టింటియందుఁబోలి
నిలువఁగలను బాతివ్రత్యనిరత నగుచు. 988

గి. వీరవర ! నీకు సేవ గావించుకొనుచు
నియతమానసనై వ్రతనిరతనగుచు
మధుసుగంధివనంబుల మనసుదీర
నేను విహరింతు నీతోడ నెల్లవేళ. 989

- క. వనములఁ దిరుగాడెడు నే
జను నైనను రక్షసేయఁ జాలెడి నీకున్
నను నీ దానను నొకతెను
మనుచుట కేపాటిదాన మాననిధానా ! 990
- గీ. నేను వచ్చెద నీతోడ నిశ్చయముగ
నా పయన మిప్పు డెవ్వరు నాఁపలేదు;
పండ్లు దుంపలుఁ దిని వనిఁ బ్రదుకఁగలను
గాని, నీకెట్టి శ్రమ గల్గినను రావు ! 991
- సీ. నిర్భీతి నీక్షింతు నిభృతకాననశైల
నివహనిర్గత దరీ నిర్దురిజుల
నెలమిమైఁ దిలకింతుఁ గలహంససారస
సరసిజామోదకాసారములను
విహరణం బొనరింతు వేడుక లూరఁగాఁ
గునుమితతరులతా కుంజములను
నవగాహన మొనర్తు నఘమర్షణంబుగా
దివ్యనదీనదతీర్థములను
- గీ. నేను నినుఁ గూడి వనుల వేయేడులైన
క్షణము లట్లు సుఖంబుగాఁ గడపఁగలను
ప్రాణనాయక ! నిను వినా నాకలోక
చిరసుఖంబైనఁ గాని వాంఛింప నొల్ల. 992
- గీ. గహనమును మృగవానర గజయుత మగు
వనమునకు నేను నీ వెంట వచ్చుదాన
నీ పదధ్యాననిరతనై నిత్యనియతి
నచట నే నుందుఁ బితృగృహమందుఁబోలి. 993

క. అనురక్తమతి ననన్యను
నినుఁబాసి క్షణంబు బ్రదుకనేరని దానన్
వనికి న్నను దోడ్కొని పో
ననుమతి నిడు మంతభారమా యిది నీకున్ ?” 994

ఆ. అనుచు సీత యపుడు కనుల నీ రొలుకుచు
నెంత వేడుకొన్న నిష్టపడక
నరవదుండు ధర్మనిరతుండు వనిఁగల్గు
వెతల ననునయమున వినిచె నిట్లు. 995

28-వ సర్గము

వనవాసమునందలి కష్టములను రాముఁడు సీతకుఁ జెప్పట

క. “జానకి! నీవు నదా ధ
ర్మానుమతివి సత్కులీన వగుదువు; నన్నున్
మానసమునఁ దలఁచి స్వధ
ర్మానుసరణి సంచరింపుమా యియ్యెడలన్. 996

ఆ. చెప్పినట్లు వినుము సీత! నీ వబలవు
దుస్సహములు వనులు దుర్గమములు
మనసునందు విడుము వనవాసవాంధ; కాం
తార మనిన గష్టపూరముగద! 997

క. నీ మోలుగోరి చెప్పెద
నా మాటలు వినుము; కాననంబుల నెందున్
వైమాలము కష్టములే
యే షూత్రము సుఖము గలుగ దెఱుఁగుము సీతా! 998

- క. అనవరత శైల నిర్గఢ
నినదంబులు గిరిగుహావినిర్గత పంచా
నన భీకర గర్జనములు
వనములు వినఁ గనఁ జొరంగ వశమే నీకున్? 999
- క. కాతుకొని నిర్భయంబుగ
స్వారిఁ దిరుగు క్రూరమత్తనత్వావళిచే
ఘోరమగు విజన విపిన వి
హారము పుష్పిపవనవిహారమె సితా! 1000
- అ. నిరతపంకిలములు కరిమకరవిహార
నంకులంబు లడవినరసు లెల్లఁ
జెలువ వెలమిమీఱ జలకేశీసేయు ను
ద్యానదీర్ఘ క లని తలఁతె సీత! 1001
- గి. విపుల కంటక వనలతా వేష్టితములు
భయద కృకవాగ్వినిస్వన ప్రతిరవములు
సలిలశూన్యములు బహుదు స్తరము లడవి
కాలిబాటలు రాజమార్గములె డేవి! 1002
- సి. తమయంతరాళిన తరుపత్రములమీఁద
నలసి రేలను నిద్ర నంధవలయు;
పవలు రేలును జెట్లబండిన ఫలములే
యాహారముగఁ దృప్తినందవలయు;
వల్కలాజినజటావళిఁ దాల్చి యొర్మిమై
నుపవానములఁ జేయుచుండవలయు;
అతిథులఁజ్ఞాతరుల నఖిలదేవతల వి
ధ్యుక్తంబుగాఁ గొల్పుచుండవలయు;

- గీ. మూడువేళలఁ దానంబు లాడవలయు;
స్వయముగాఁ గోసికొన్న పుష్పములఁ దెచ్చి
వేది నర్పించి విధిగ సేవింపవలయుఁ;
గాననావాస మది యెంతో కష్ట మబల ! 1003
- అ. వనములను జరించువారు నిత్యంబు న
నిష్ఠకష్టములె సహింపవలయు;
దొరకినట్టివానితోఁ దృప్తినంది యా
హారనియతి నంగలార్పవలయు. 1004
- క. అఁకటిబాధకు సోలుచు
వ్యాకుల ఝంఝానిలోపహతిఁ గూలుచుఁ బెం
డీకటిరేలం దూలుచుఁ
దేకువఁ గారడవి నీవు దిఱుగం గలవే ? 1005
- గీ. బలసి పెక్కురూపులఁ గొండబిలువ లెన్నొ
భయముగూర్చుచు నుండును బాటలందు
వాహినులఁబోలి యెల్లెడ వక్రగతులఁ
గ్రూరజలనర్పములు భీతిఁగొల్పుచుండు. 1006
- గీ. విహగ దంశ మశక కీట వృశ్చికములు
వెతలఁ గూర్చుచునుండును విపినములను
గంటకద్రుమములు కుశకాశములును
గిలుబుకొని మార్గముల నడ్డగించుచుండు. 1007
- క. ఎక్కడనున్నను భయమే
యెక్కడ కేగినను గష్టమే యగు; వనమం
దెక్కరణి నుండఁగోరెద;
వొక్కింత సుఖమ్ముగూడ నుండదు సీతా ! 1008

- గీ. లోభ కోపంబుల కొకింత లోనుగాక
తపమునందె నిత్యంబు చిత్తంబు నిలిపి
ప్రబలు భయకారణములకు భయముపడక
కానలం దీవు చరియింపఁ గలవె చెలువ? 1009
- క. కావున నిప్పుడు నాతో
రావలె నను కోర్కి మదికి రానీకుము; క
ష్టావిష్టము వనవాసము;
నీ వడవులలోనఁ దిరుగనేరవు సీతా! ” 1010

29-వ సర్గము

రాముఁడు సీతను అడవికి రావలదని వారించగా
సీత రామునితో అందుల కియ్యకొనక వత్తుననుట

- క. అనుచు మహాత్ముఁడు రాముఁడు
వనికిం దనరాక నిటు నివారించుటయున్
జనకజ నమ్మతి నందక
కనుల స్నీరొలుక మెల్లగా నిట్లనియెన్. 1011
- క. వనమే దుఃఖాకర మని
మనుజేశ్వర! నీ వచ్చించు మాటలు సరియే
యనురాగంబున నడవిన్
నినుఁ గూడి చరించు నా కనిష్ట మొదవునే? 1012
- అ. కరులు గిరులు హరులు ఖడ్గముల్ వ్యాఘ్రముల్
ఖగము లన్యవన్యమృగము లెల్ల
ని న్నపూర్వపురుషుఁ గన్న బెగ్గిలిపాటు
భయదములకు జగము భయముపడదె. 1013

- క. గురునాజ్ఞచేత నీతో
నరుదేరం దగినదాన నడవుల కేనున్;
నరవర! నీ యెడఁబాటున
నరనిముసము బ్రదుకనేర్తునా యియ్యెడలన్? 1014
- గీ. పావనములైన నీ పదాబ్జములనీడ
నేను నిర్భీతచిత్తనై నిలిచియుండ
నమరవిభుఁడు సహస్రాక్షుఁ డైనఁగాని
కూరవర! నన్నుఁ గన్నెత్తి చూడఁగలఁడె? 1015
- క. పతిఁ బాసిన సతి యెన్నఁడు
బ్రదుకఁగాఁ జాల దనుచుఁ బలుమరు బోధిం
చితి వీవె నాకు; నను నీ
సతి నిటు దిగనాడిపోవఁ జనునే నీకున్? 1016
- చ. జనకునియింటు నున్నపుడె- జ్యోతిషవేత్తలు చెప్ప వింటి; యా
వనమునఁ గొన్నినాళ్లు వనవాసము చేయుదు నంచు; నట్టులే
వినిచిరి లక్షజ్ఞులును; వేడుక నప్పటినుండి య వ్యసం
బును గన నుంటి; నీవు గొనిపోవక కోరికయెట్లు తీరెడిన్? 1017
- క. దైవజ్ఞులు నుడివిన గతి
నా వనవాసంబు దప్పునా? కానలకున్
బోవు తఱి వచ్చె; వత్తును
నీ వెంటన్ విప్రవాక్కు నిక్కము గాఁగన్. 1018
- ఆ. కాననముల నెందుఁ గష్టంబులే యెప్పు
డుండు నని యెఱింగి యున్నదాన;
భీతిగొలుపుచుండు భీరుల కవియెల్ల
వెఱవనేల మనము వీరసింహ! 1019

- గీ. కన్నెనై పుట్టినింట నే నున్న వేళ
నొక సదాచార భిక్షుకి యొక్కనాడు
ననుఁ గనుంగొని మా యమ్మ వినుచునుండ
నాకు వనవాసయోగ మున్నదని చెప్పె. 1020
- క. మున్నుపే పలుమఱు నీతో
వనవాసముచేయు కోర్కి వచియించితి; నీ
వును సుప్రసన్నమతివై
యనుమోదముఁ జూపినాడ వగులె మృనుచున్. 1021
- ల. విపినములఁ జరింప వేడుకపడుచుంటి
నధిప! నీకు భద్ర మగునుగాక!
శూరవర్య! నీకు శుశూష లేవేళఁ
జేయఁ గోరుచుంటిఁ జెంతనుండి. 1022
- క. పరిశుద్ధాత్ముడ వగు నినుఁ
బరమానందమునఁ గొలిచి పాపరహితనై
యరుదెంచెద నీ తోడన్
బరమంబగు సుగతి నతికిఁ బతియే కాదే! 1023
- క. నిక్కముగ మనకుఁ గలిగిన
యిక్కల్యాణానుబంధ మిహపరములలోఁ
జెక్కుచెదర; దిటు భూసుర
వాక్కుల శ్రుతిసూక్తి విన్నవారముగాదే! 1024
- క. గురులగు పితరులు నియతిన్
గర మనురాగమునఁ గాళ్లు గడిగి యిడిన యా
వరుడే వధువున కిహమునఁ
బరమునఁ బతి యగు నటుంచు బలుకు నిగమముల్. 1025

గి. ధర్మ మీ రీతి నుండఁగా దయిత నన్ను
సతతనద్వృత్త నను బత్తివ్రతను నన్ను
ధర్మచారిణి నన్ను నీదాన నన్ను
నేలఁ గొనిపోవు ప్రార్థించు నిట్టి నన్ను? 1026

క. అనురక్తమతిని సాధ్యిని
నినువిడి మనలేనిదాన నీతో సమథా
గిని నౌదుఁ గష్టసుఖముల
ననుఁ గొనిపోఁ దగును పనమునకుఁ బ్రాణేశాః 1027

ల. వెంటవత్తు నంచు విలపించు నన్నిందు
వీడనాడిపోవువాఁడవేని
నీట మునిగియైన నిప్పులఁ బడియైన
విసము మెనవియైన నునురు విడుతు.” 1028

క. అని సీత యెంతవేడిన
జనశూన్యంబైన వనికి సతిఁ గొనిపోవన్
మనసొప్పుమి రఘువీరుం
డనునయమునఁ దేర్చు దొడఁగె నామెం బ్రేమన్. 1029

30-వ సర్గము

రాముఁ డేంత యూఱడించినను సీత దుఃఖముతో పలుకుట

ల. ఊఱడించుకొలఁది నురుదుఃఖితాత్మయై
యక్షు లశ్రు లొలుక నవనిజాత
పేరురంబువాని శూరునిఁ బతిఁ గాంచి
ప్రణయకోపనికృతిఁ బలికె నిట్లు. 1030

- గీ. “నీవు పురుషోత్తముడ వని నీ కొసంగె
నన్ను మిథిలేశ్వరుండైన నా జనకుడు;
ఇపుడు నను పిడి రామ! నీ వేగుట విని
యనుకొనఁడె నిన్నుఁ బురుషరూపాంగన వని. 1031
- గీ. రవివలె ప్రతాపమూర్తియౌ రామునందుఁ
బరమతేజం బిపుడు గానఁబడ దటంచు
నజ్జు లగువార లెవరైన నాడుకొన్న
నకట! విని యూరకుండఁగా నయ్యె నాథ! 1032
- క. ఏలా చింతిలెదవు భ
యాలోలత యేల నీకు? ననితరగతి న
న్నేలా త్యజించి పోయెద
వో లోకశరణ్య! ధర్మమొకొ యిది నీకున్? 1033
- గీ. అల ద్యుమత్యేనభూపాలు నాత్మజుడగు
సత్యవంతుని సావిత్రిసాధ్వీ బోలి
వీరవర్య! నీ పాదారవిందసేవ
నెప్పుడు జీవింతు ననుచు న న్నెఱుగు మీవు. 1034
- ఉ. పావనమూర్తి రామ! కులపాంసనిపోలిక నన్యచింత నా
భావమునందులేక నిను భక్తిభజించుచునుండుదాన; నన్
యౌవని సాధ్వీనిన్ జిరతరాశిత నార్యను నీకు భార్యనౌ
పావని నట్టు వట్లొరులపంచలపా లొనరించి పోయెదే? 1035
- ఆ. ఎవరి మేలుగోరి యెవరి యక్కఱగోరి
యిచట నన్ను నిలుప నెంచినావొ
యట్టివారి యాజ్ఞ నడఁగి నీవుండుము
ప్రియుని నిన్నై యనునరింతు నేను. 1036

క. నీతులు దెలిసినవాడవు
నీ తరుణి న్ననుఁ ద్వజింప నీ కుచితంబే
యే తపమో యే వనమో
యే త్రిదశాలయమో సర్వ మీవే నాకున్. 1037

క. నీడవలె స్నీయదుగుల
జాడన్ వెనువెంట వత్తు సంతోషముగా
నాడుచుఁ బాడుచు నడవుల
గోడుం గిడేల నిన్నుఁ గూడిన నాకున్? 1038

సీ. కుశ కాశ కంటక కుజ గుల్మములు నాకు
నజినతూలస్పర్శ మగును గాక
భూరివాతోద్ధాత భూపరాగము నాకు
నగదుగందపుఁ బూఁత యగును గాక;
వనవనాంతరిత శాద్వల తలంబులు నాకు
నతిమృదుతల్పంబు లగును గాక
యధికాల్పమూలఫలాదికంబులు నాకు
నమృతోపమానంబు లగును గాక;

గీ. నీవు సతతంబు నాతోడునీడ వగుచు
నరయుచుండంగ నాథః నా కడవులందు
నఖిలపథములు సుగమంబు లగును గాక!
యఖిలవస్తువుల్ సుఖదము లగును గాక. 1039

అ. ఋతుల ననుసరించి యేవేళ లభియించు
ప్రసవములను దాల్చి పండ్లు దినుచుఁ
దల్లి దండ్రి నిల్లుఁ దలఁపక సుఖముగాఁ
గానలందు నిన్నుఁ గలసియుందు. 1040

క, ఆ వని నీకే కష్టము
నే విప్రియ మే దొసంగు నెనయ దొకపుడున్
నావలన; నన్నుఁగొనిపో
మ్మో వల్లభ! భూభరణున కొకనతి భరమే?

1041

క. సీతోనున్నదె స్వర్గము
సీతో డెడసినదె నాకు నిరయము; నా యీ
ప్రితి నెఱిగి నిర్భీతిన్
నాతోఁ బయనంబుగట్టి నడుపుము వనికిన్.

1042

క. ఓ నాథ! యింతదృఢమతి
నే నుండఁగ ననుఁ ద్యజించి నీ వేగినచో
మేను విడుతు వినమైనం
బానముఁ గావించు నొరులపో ల్పడకుండన్.

1043

ఆ. నన్ను వీడి నీవు చన్న దుఃఖంబున
నెప్పుడైన చావు దప్ప దింక
నిపుడె నిన్ను వీడినపుడె ప్రాణంబులు
వాయు టొప్పు నాకుఁ బ్రాణనాథ!

1044

క. హృదయేశ్వర! నిను విడి నే
బ్రదు కొల్లను నిమిషమైనఁ బదునాల్గేండ్లా
పదియేండ్లుగాదు మూడేం
డ్లదిగా దొకయేడుఁ గూడ నాఁగునె యుసురుల్?"

1045

క. అని దుఃఖాయానంబున
వినువారికి కరుణపుట్టు విలపించుచు రా
ముని గౌఁగిలించి యేడ్చెన్.
జనకాత్మజ పేరెలుంగునన్ విహ్వలయై.

1046

- అ. పతి యనిష్టవచనతతి నొచ్చి జానకి
గరళశరనివిధకరిణిఁ బోలి
నిలుపలేక కనుల నొలికించె నశ్రులఁ
దఱచు నరణి నిప్పు నెఱుసు లట్లు. 1047
- గీ. నలిననిష్కంధ జలకజంబులను బోలి
జనకతనుజాత నయనాంబుజముల నపుడు
స్ఫటికనిభములు శోకతప్తములునైన
యశ్రుబిందులు జాల్వాఱె నతితరముగ. 1048
- గీ. నెలనడిమినాటి చందురుపొలుపుఁ గాంచి
నిడుదగన్నుల నొప్పు న న్నైలఁతమోము
జలవినిర్గతకమలంబు నరణి నపుడు
బాష్పపర్యాకులతఁజేసి ప్రభ దొఱంగె. 1049
- అ. అధికదుఃఖవివశయై యేడ్చుచుండిన
కాంత సీత నట్టె కౌఁగిలించి
మించుప్రేమ నూఱడించుచు నిటుపల్కె
జాలి గదుర రామచంద్రుఁ డపుడు 1050
- అ. “దేవి! నీకు దుఃఖ మావంతయినఁగూర్చు
దాని స్వర్గమైన నేను గోర
నాస్వయంభువునకునట్టులే నాకును
విశ్వమందు నెందు వెఱుపు లేదు. 1051
- అ. నీ యభీష్ట మేమొ నీ నిశ్చయం బేమొ
నే నెఱుంగకుంట నిన్ను వనికిఁ
గొండుఁబోవ సంశయించి యుంటిని గాని
శక్తిలేకగాదు జలజనయన! 1052

క. సీతా! నీవును గానల
 కేతేరంగ నిట్లు నిశ్చయించితి గానన్
 నాతోడ రమ్ము; ధీరుడు
 ఖ్యాతింబలె నిన్ను విడువఁగాఁ జాల నిఁకన్. 1053

క. నీవు వచించిన ధర్మము
 పావన మది పెద్దలెల్లఁ బాలించినదే
 దేవీ! సూర్య సువర్చల
 కైవడి న న్నునుసరింపఁగాఁ దగు నీకున్. 1054

ల. సత్యబద్ధమైన జనకునియొనతి
 నన్ను పనికిఁ ద్రోయుచున్న దిపుడు
 కాన పయన మాపఁగా రాదు నాకింకఁ
 ద్వరపడంగ వలయు ధరణితనయ! 1055

క. జనకునకున్ జనయిత్రకి
 వినయి విధేయుండు నగుట విధి తనయునకున్;
 మన నేర నట్టిధర్మము
 ననువర్తింపక నిమేష మైన లతాంగి! 1056

తల్లిదండ్రులు ప్రత్యక్షదైవతములని రాముఁడు
 సీతకుఁ జెప్పట

గి. సేవలంగొను ప్రత్యక్షదైవము లగు
 తల్లిదండ్రుల గురువులఁ దప్పవిడిచి
 యరయఁగా రాని, చేరంగ నలవిగాని
 దేవునిన్ గొల్చు తెట్లు విదేహతనయ! 1057

క. ములోకంబులుగారే
 తల్లియుఁ దండ్రీయుఁ గురుండు; తత్తుబ్బులు లే
 రెల్లెడ వెదకినఁ గావున
 నెల్లప్పుడుఁ గొలుతువారి నే నలినాక్షి: 1058

గీ. కాంత! దక్షిణాపూర్వయాగములు గాని
దానమానముల్ గాని సత్కంబుగాని
పావనంబగు పితృదేవసేవకంటె
బలకరంబులు హితకరంబులును గావు.

1059

క. ధనధాన్యంబులు విద్యలు
తనయులు సరపదలు స్వర్గధామసుఖంబుల్
తన పితరుల సేవించెడి
ఘనమతికిన్ దుర్లభములు గావు శుభాంగి:

1060

గీ. తల్లిదండ్రులఁబూజించు ధన్యమతులు
దేవగంధర్వగోలోకదివ్యసుఖము
నితరపుణ్యలోకసుఖంబు లింతెకాక
బ్రహ్మలోకసుఖంబును బడయఁ గలరు.

1061

గీ. అట్లుగావున సత్యధర్మానుమతిని
దండిచేసిన యానతిఁ దలను దాల్చి
దాని నెఱులైనఁ బాలింతుఁ దప్పకుండ
నిది సనాతనధర్మంబుగద లతాంగి!

1062

ఉ. ఓ నవమోహనాంగి! మది నున్నది చెప్పెద; నింతదాక ని
స్థానకుఁ గొంచుబోఁ దలఁపఁ గాని స్వధర్మము నూని నీవు నా
తో నరుదేరఁగోర నెఱు త్రోయుదు నిప్పుడు? రమ్ము పల్లవ
శ్రీనిభగాత్రవై వని వసింపనె పుట్టితి వేమొ జానకి!

1063

క. పుట్టిన మెట్టిన గృహముల
నుట్టిపడెడు పరమశోభనోద్యోగము చే
పట్టితి; పుభయకులంబుల
రెట్టించెను కీర్తి నుందరీ! నీ వలనన్.

1064

క. ఓ సుశ్రోణీ! మన వన

వానమునకు నిపుడె చేయవలయు జతనముల్

నీ నహవానములేకయ

యే సురలోకసుఖమైన నేఁ గోరుదునే?

1065

రాముఁడు సీతను దానములు చేయు మనుట

గీ. ధరణిసురులకుఁ గనకరత్నముల నిడుము

పెట్టు మిష్టమృష్టాన్నముల్ భిక్షుకులకుఁ

గోరినవి యిమ్ము యాచకకోటి కెల్లఁ

జేయు మిది వేగమే యాలసింప కింక.

1066

చ. ధరణిసుపర్వసంతతులఁ దన్ని యనంతరమందు భృత్యు లె

ల్లరకు శయానవాహనవిలాసమనోజ్ఞవిహారవస్తువుల్

వరమణిభూషణంబులును వస్త్రములు నృనకున్న వన్నియున్

వరుసగఁ బిల్చి యీడగు నవారిగ వారికిఁ దృప్తిదీరఁగన్."1067

ఆ. అనుచు నాథుఁ డిట్లు లనుకూలమతిఁ దెల్పు

విని ముదంబునంది జనకతనయ

విభునివెంటఁబోవు వేడ్కతో దానముల్

సేయఁగాఁ దొడంగె శీఘ్రముగను.

1068

గీ. శ్రీమతి యశస్వినియు మనస్వినియు నైన

ధరణిసంజాత పతిసమ్మత మ్మెఱింగి

పరమహర్షంబుతో ధర్మపరుల కెల్ల

నిష్ఠధనమణిగణముల నీయఁ దొడఁగె.

1069

31-వ సర్గము

రాముని వెంబడించిన లక్ష్మణుఁడు అన్నపాదములకు
మ్రొక్కి సీతనుగాంచి తానుగూడ నడవికి వచ్చెదననుట

చ. కని విని మున్నె యన్న వెనుకం జనుదెంచిన లక్ష్మణుండు కీ
ర్తినిధి రఘూద్వహుం డపుడు దీనత దుఃఖము నాఁపలేక రా
ముని పదపంకజమ్ములకు మ్రొక్కుచుఁ గన్నుల నీరునించుచున్
జనకజ వించునుండ దృఢసద్రవ్వు నగ్రజుఁగాంచి యిట్లనెన్. 1070

గీ. “క్షూరమృగనంకులంబైన ఘోరవనికి
నిపుడు మీ రేగుతుకు నిశ్చయింతు రేని
బాణ తూణిర కోదండపాణి నగుచు
నరవరేణ్య! మీ ముందు నే నడచువాఁడ. 1071

గీ. వెంట నే నుండి నిన్ను సేవించుచుండ
వివిధఖగమృగగణమహారవము లొలసి
బోరుకొను నెన్నియేని కాంతారములను
గడుసుఖంబుగ విహరింపఁగలవు రామ! 1072

అ. అన్న నిన్ను వీడి యమరత్వ మైనను
సర్వసుఖదమైన స్వర్గమైన
నఖిలలోకనిస్తులైశ్వర్య మైనను
గూడ నేను గోరువాఁడఁగాను.” 1073

అ. అట్లు నిశ్చయముగ నా సుమిత్రాసూతి
వనికిఁ దానుఁ గూడ వత్తు ననుచుఁ
గోరి రాముఁ డెంత వారించినను దన
పట్టు విడక మరల నిట్లు లనియె. 1074

- అ. “అనఘ! నాకు మున్నె యానతి నొసఁగియు
నివుడు వల దనంగ నేమివచ్చె?”
ననుచుఁ గైమొగిడ్చి యా సుమిత్రాసూతి
యన్నముందు నిలిచి యడుగుటయును.

1075.

- ఉ. “తమ్ముడ! నీవు సన్మతివి ధర్మరతుండవు నిత్యసత్య మా
ర్గమ్మున నుండుపీరుడవు ప్రాణసమానుడవున్ బ్రియుండవున్
సమ్మి న తోడునీడవును న్నా కనుజుండవు; నీవు వచ్చుచో
నమ్ములఁ జూచువార లెవరయ్య? వనిన్ మన మున్న వేళలన్. 1076

- గీ. అవని దనియించు పర్జన్యనట్టు లెపుడు
ప్రజ కభీష్ణితసౌఖ్యసంపదలఁ గూర్చి
యెలమిఁ బాలించు దశరథాధీశుఁ డిపుడు
కాలపాశవిహ్వలుడయి కలఁగి యుండె.

1077

- క. కేకయన్మపాలనుతయగు
నా కైకయె రాజ్యమునకు నధికారిణియై
శోకోపహతల నవతుల
నే కరణిన్ మనుచు నీ వయిన లేకున్నన్?

1078

- గీ. ధరణిరాజ్యంబు గైకొన్న భరతుడైనఁ
దల్లి కైకమాటనె జవదాటకుండి
సతతశోకానుతప్తఁ గౌసల్యఁ గాని
యా సుమిత్రను గాని తా నరయఁబోడు.

1079

- గీ. అట్లుగుటఁజేసి నృపుకృప నందిగాని
స్వయముగా నీవుగాని కౌసల్య నార్య
నా సుమిత్రను గాపాడ నగును గాన
వత్స! యిటునుండు మాతాడవలదు నాకు.

1080

గి. అట్లు చేసెదవేని నాయందుఁ గలుగు
ప్రేమయును గురుజనములఁ బ్రీతిఁగొలుచు
ననఘధర్మంబుఁ జూపిన ట్లుగును నీకుఁ
దమ్ముఁడా! నీ వెఱుంగని ధర్మమున్నె ? 1081

ఆ. ఓ స్వధర్మనిరత! యో రఘునందనా!
నా వచించిన ట్లొనర్చు కుండ
నీవు గూడ వచ్చితేనిఁ దల్లుల నింక
నెవరు గాంతు? వారి కేది సుఖము?" 1082

క. మాటలనేర్పరి రాముఁడు
పాటించి మనోహరముగఁ బలికిన పలుకుల్
నాటి మదిఁ గళవళింపఁగ
మాట లెఱుఁగు లక్ష్మణుండు మరలం బల్కెన్. 1083

క. నీ తేజోవిక్రమముల
చేతనె భరతుండు పూజచేయు జననులన్;
మాతలకు నెట్టికష్టము
నాతఁ డొదవనీఁడు నంశయము లే దిందున్. 1084

గి. జనని కౌసల్య తన పరిజనములకును
వేనవేలుగ గ్రామముల్ దాన మిచ్చె;
నామె నా యట్టి జనసహస్రాశినైనఁ
బాలనముసేయఁ గలయట్టి పట్టమహిషి. 1085

గి. సద్యశస్విని సౌభాగ్యశాలిని యగు
జనని కౌసల్య యాత్మపోషణమె కాక
నా జననియౌ సుమిత్రను నన్నువంటి
శ్రితుల నెందఱినైనఁ బోషింపఁ గలదు. 1086

- క. కావున రామా! నను నీ
సేవకుఁ గైకొనుము నేను సిద్ధార్థుఁడనై
సేవింతు; నీకు మేలగు
నేవైధర్మ్యంబు గలుగదిం దించుకయున్. 1087
- ఆ. పదనుతూపుదొడిగి పట్టిన వింటితోఁ
ద్రవ్యుగోల చిన్నితట్టుతోడ
నడపులందు ముందు నడచుచు నేఁగూర్తుఁ
ద్రోవ నీకు నడుగు నోవకుండ. 1088
- క. వనముల మూలఫలంబుల
మునివరులు భుజించు నన్యముల వన్యములన్
గొనితెచ్చి సమర్పించుచు
నిను సంసేవించుచుందు నే ననిశంబున్. 1089
- గీ. అన్న నీ నిద్రవేళ మేల్కన్న వేళ
నెపుడు నినుఁ గొల్చి నీ పను లెల్లఁ దీర్తు;
నీవు వైదేహితోఁ గొండనెత్తములను
హాయి వాయువిహారంబు సేయవచ్చు.” 1090
- క. అను లక్ష్మణువచనంబులు
విని రాముఁడు సంతసించి “వేగ చనుము నీ
యనుఁగులకుఁ దెల్పి యందఱి
యనుమతులం గాంచి తమ్ముఁడా ర” మ్మనుచున్. 1091

లక్ష్మణుని రాకకు నిష్పవడి రాముఁడు ఆయుధము

లన్నిటి వెంబడి దెమ్మనుట

- సీ. “సౌమిత్రి! తొల్లి యా జనకభూపతి మహా
యాగంబు గావించు నవసరమున
వరుణుండు కృప మన యిరువురి కొసఁగిన
యరిభీకరములు దివ్యంబు లైన

ధనువులు మఱి యభేద్యములైన కవచంబు
లక్షయశరములౌ నమ్ముపొదులు
రవినుప్రభంబులు ననరత్న కాంచన
ఖచితంబులగు శితఖడ్గములును

గీ. సర్వమును బూజసేసి యాచార్యునింబు
దాచియుంచిత నా యాయుధముల నెల్ల
శ్రీఘ్న మీవేగి గురుని వసిష్ఠు నడిగి
వాని నన్నింటిఁ గొనితేరవలయు నిపుడు.”

1092

చ. అని యిటు రాముఁ డాజ్ఞయిడినంత ముదంబున నేగి లక్ష్మణుం
డనుఁగుల కెల్లఁ దెల్పిసెలవంది వసిష్ఠునిచెంత దివ్యమా
ల్యనిచయ పూజితంబులగు నాయుధముల్ గొని వేగ వచ్చి వా
నినెదుటఁబెట్టి కైమొగించినల్చె నతుండయి యన్ననన్నిధిన్. 1093

శ్రీరాముఁ డడవికిఁ బోవుచు తమ్మునితో
గలిసి దానములు చేయుట

అ. ధీరచిత్తుఁడైన శ్రీరాముఁ డపుడు ల
క్ష్మణుని గాంచి యుక్తసమయమునకె
వచ్చినాఁడ పిపు వత్స! నీ రాకకే
యెదురుచూచుచుంటి నిపుడు నేను.

1094

క. నా ధనము భూసురులకుఁ ద
పోధనులకు దాన మొనఁగఁ బూనితి విబుధా
రాధనతత్పర! నీతో
నీ ధర్మము నిర్వహింప నెంచితిని మదిన్.

1095

అ. పరమభక్తియుక్తి గురులఁ బూజించు వి
ద్యార్థులకును భూసురావళులకు
నాశ్రీతులకు నెల్ల నభిమతార్థంబుల
దాన మాచరింపఁ దలఁచినాఁడ.

1096

32-వ సర్గము

గురు సుతుసుయజ్ఞ తోడ్కొనిరమ్మని రాముఁడు

లక్ష్మణునితోఁ జెప్పట

- క. ధరణీసురవరు నార్కున్
గురుపుత్రు సుయజ్ఞ వేగ గొనిర మృతనిన్
మఱియు మహాత్ముల భూసుర
వరులం బూజించి యరుగువాడ వని” కనన్. 1097
- క. కౌసల్యాత్మజు ప్రేయశుభ
శాసనమున్ దలను దాల్చి సంతోషముతో
నా సౌమిత్రి వెసంజని
వాసిష్ఠ సుయజ్ఞఁ గాంచె వహ్నిగృహమునన్. 1098
- ఆ. కాంచి వందనంబు గావించి “శ్రీరామ
చంద్రుఁ డిప్పుడు వనికిఁ జనుచు నొరుల
కలవిగాని సుకృతి నాచరింపఁగ నుండె
వచ్చి నీవు చూడవలయు నఖుఁడ!” 1099
- క. అన విని సుయజ్ఞఁ డప్పుడు
తన సంధ్యాదికము దీర్చి తగ లక్ష్మణుతోఁ
జనుదెంచెన్ శ్రీమంతము
మనోజ్ఞ మగు రామచంద్రు మందిరమునకున్. 1100
- గి. హుతవహుం బోలి వెల్లుచు నున్నవాని
నాగతుని నాగమజ్ఞు సుయజ్ఞ నపుడు
సీతతోఁగూడి రాముండు చేరిమ్రొక్కి
యంజలించి ప్రదక్షిణ మాచరించె. 1101

- అ. కాంచనాంగదములు కంకణంబులు రత్న
భర్మకుండలములు బాహువురులు
భూరిమణులు నొసంగి పూజించె నప్పుడు
గురుసుతున్ గకుత్స్థ'కులతిలకుడు. 1102
- క. శ్రీరాముఁ డంత సీతా
ప్రేరణను సుయజ్ఞుఁ గాంచి “ప్రియపడి యిపుడీ
ధారుణిసుత నీనతి కుప
హారము లర్పింపనుండె నందు” మటంచున్. 1103
- గి. కనకసూత్రముల్ హారముల్ కాంచికలును
నమలకేయూరములు విచిత్రాంగదములు
వనికిఁ దనవెంటఁ బయనమైవచ్చు సీత
చేత నిప్పించె నా గురుసూతి కపుడు 1104
- గి. మఱియు సరిగ దువ్వలువపైఁ బఱచినట్టి
రత్నపర్యంక మిప్పించి రమణిచేత
మామ యిడిన శత్రుంజయనామ గజము
తోన వేయెన్గు లతనికిఁ దా నొసంగె. 1105
- క. గౌరవమున వా రిడు నుప
హారములన్ గొని సుయజ్ఞుఁ డతిముదమున సీ
తారామలక్ష్మణుల కల
రారన్ గావించె మంగళాశాసనముల్. 1106
- క. విమలుపాతెఱుగని శ్రీ
రాముఁడు ప్రియవాది యపుడు బ్రహ్మ నుపర్య
స్వామికిఁ బలె నానతి యిడె
సౌమిత్రికిఁ బ్రియతమునకు నహజన్మునకున్. 1107

- గి. “చిన్నితమ్ముడ! బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులైన
కౌళికాగస్త్యులను బిల్చి గౌరవించి
తనువఁ దగు వారి బహుళరత్నములచేత
సలిలసేకంబుచేత సన్యములఁ బోలి. 1108
- గి. మఱియు గోసహస్రములచే మణులచేత
రజత కాంచనమయ ధనరాశిచేతఁ
ఓరతపస్సులౌ వారిఁ బూజింప వలయు
మానధన! లక్ష్మణా! వరదానశీల! 1109
- క. కౌసల్యకు నిత్యశుభా
శాసనుఁడును దైత్తిరీయశాఖాగురుఁడౌ
భూసురున కిమ్ము తృప్తిగ
దాసీజన యాన రత్న ధన వసనాదుల్. 1110
- చ. జనకునకున్ విధేయుఁడయి సారథియై చిరకాలభృత్యుఁడై
మన కడనున్న యట్టి జనమాన్యుఁడు చిత్రరథుండు నెమ్మదిన్
దనియ నొసంగు మాతనికీ దమ్ముడ! కాంచన రత్న వస్తు వా
హన ధనముల్ నవత్సక పయస్వినులైన సహస్రధేనువుల్. 1111
- క. పాలాశదండులును గఠ
కాలాపులు నిగమవతనకర్మతులు వటుల్
చాలఁ గలరు స్వాదుప్రియు
లోలిం బూజింపఁ దగిన యుత్తమచరితుల్. 1112
- గి. వారలకు దుక్కిటెడ్ల నిన్నూఱు మఱియు
వడ్లగంతలమోసెడు నెడ్లువేయి
పాలుపెరుగు నే యొనఁగెడు నాలు వేయి
మణుల నింపినబండ్ల నె న్బదియు నిమ్ము. 1113

గీ. అంతియే కాక కౌసల్య నాశ్రయించి
బాల విద్యార్థులున్నారే వేలకొలది
తలకు వేయేసి గోవు లందఱికి నిమ్ము
తమ్ముఁడా! యమ్ము చూచి సంతసము నంద.” 1114

క. అను రాముని యానతి విని
యనఘుఁడు సౌమిత్రి యా ధనాదిక మెల్లన్
ధనదుని పోలిక శ్రద్ధా
వినతుండై యొనఁగె నపుడు విప్రవదులకున్. 1115

అ. అంతఁ జెంత నిలిచి య్రుశువు లొలికెడి
సేవకాళి నెల్లఁ జిత్తగించి
జాలి గదురఁ గాంచి జానకీపతి వారి
కిష్టధనము లిచ్చి యిట్లు లనియె. 1116

క. “సౌమిత్రిమందిరంబును
నా మందిర మెప్పుడు విడక నమ్మిన బండ్లై
యేమఱక చూడఁగాఁ దగు
నేము మరలివచ్చుదాఁక నెప్పటివలెనే.” 1117

గీ. అనుచు శ్రీరాముఁ డా సేవకాళిచేతఁ
గోశమందున్న తన ధనరాళి నెల్లఁ
బేర్చిఁ దెప్పించి యనుజాతోఁ బేద లైన
బాలవృద్ధభూసురులకుఁ బంచి యిచ్చె. 1118

అ. కొంకి శ్రవ్యుగోల గొడ్డలియును దాల్చి
యడవి నుంఠవృత్తిఁ గడపు నట్టి
ద్విజుఁడు పింగకుండు త్రిజటుఁడన్ గార్హుండు.
వచ్చె నపుడు దైవవశత నటకు. 1119

- క. మల్లడిగొను పెదటికపుఁ
బెల్లనబడి వృద్ధుడైన పెనిమిటిఁ గనుచున్
బిల్లల ముం దిడి యాతని
యిల్లాలగు తరుణి యప్పు డిట్లని పలికెన్. 1120
- క. “చేతులఁ గాయలె గానీ
వాతీకిఁ గడి యిడనియిట్టి వస్తువు లేలా?
దాతయగు రాము దయగొని
బ్రాతిగ బిడ్డలును మనము బ్రదుకం దగదే? 1121
- గి ప్రాణనాయక! నా ఫల్గు పాటిసేసి
సకలధర్మజ్ఞు రాము దర్శనముజేసి
మన కుటుంబదారిద్ర్యమున్ మనవి చేసి
కామితములందు మాతని కరుణజేసి.” 1122
- ఆ. అనిన గృహిణీమాట లాలించి త్రిజటుండు
చింకికావి మేన సిస్తుపఱచి
యప్పుడు రామమందిరాభిముఖుండయి
యరిగె నతఁడు కోర్కు బురవడింప. 1123
- ఆ. అంగిరసునిఁబోలి యా భృగునింబోలి
దివ్యతేజుడైన త్రిజటుఁ డప్పు
దైదుకక్ష్యలును నిరాఘాటముగ దాఁటి
చనియె రామచంద్రు సన్నిధికిని. 1124
- చ. అనఘచరిత్రుఁ డా త్రిజటుఁ డప్పుడు రామునిఁ గాంచి “యో జగ
ద్వినుత! యశోవిశాల! పృథివీతలనాథకుమారచంద్ర! నన్
గను మిటు పెదతాపసుఁడ గంపెడుబిడ్డలవాఁడ నుంథ జీ
వసుఁడ గృహస్థుఁడన్ గహనవాసుఁడ వచ్చితి నిన్ గనుంగొనన్”

క. అన రాముఁడు పరిహాసం
బున నిట్లనె “గోసహస్రముల నొక్కటియై
నను నీయబడదు నాచే
విను మిపుడు వచించువాఁడ ద్విజకులతిలకా ! 1126

క. గిరగిరఁ ద్రిప్పచు దండము
గిరవా టిడినంతమేర గిరికొను గోవుల్
కరగతము చేసికొనఁదగు
ధరజీసురగణ్య ! వృద్ధతపసివరేణ్య ! ” 1127

అ. అనిన రాముమాట లాలించి త్రిజటుండు
సంబరంబుతోడి సాధ్వసమున
శాటిఁ గటినిఁ జుట్టి శ్వాసలు బిగఁబట్టి
బలము కొలఁది యష్టఁ బట్టి వినరె. 1128

గి. అవనిసురుఁ డట్లు వినరినయట్టి యష్టి
సరయువును దాఁటి గోసహస్రముల దాఁటి
యవలఁ గల గోవృషమువెంత నవనిఁ బడియె
ముసలిజడదాతి జవము రాముండు మెచ్చ. 1129

గి. పరమధర్మాత్ముఁడగు రామభద్రుఁ డపుడు
కౌతుకంబున నా విప్రుఁ గౌఁగిలించి
సరయుతటినున్న గోసహస్రముల నెల్ల
వల్లవులచేత మునివనవాటి కనిపి. 1130

చ. “అనుపమతేజ ! నీ బలము నారయ నే నిపుఁ డన్నమాటకున్
గనలకు మయ్య ! వేడుకకుఁగా నటు లంటిని; విప్రులందు నా
ధన ముపయుక్తమైనఁ గడు ధన్యుఁడ నయ్యెదఁ; గాన నీకు విం
కనుగల కామితంబు లడుగం దగు నత్యముగా నొసంగెదన్.” 1131

ఆ. అన సతీయుతుండు ముని మఱి కోర క
మొదవులను గ్రహించి ముదము గాంచి
బలము యశము సుఖము ప్రమదంబు వొదల దీ
వించి రామవిభుని వీడుకొనియె.

1132

గీ. రాముఁ డంత సంతృప్తాంతరంగుఁ డగుచు
ధర్మ విక్రమార్జిత మగు తన ధనంబు
నాప్తమిత్రుల కీయంగ నాజ్ఞ నొసఁగి
హితవచనసత్కృతులఁ దన్నె నెల్లవారి.

1133

గీ. అపుడు ద్విజులందు మిత్రులయందు భృత్యు
లందుఁ బేదలు భిక్షులందు నెందు
నర్హగతి రాముఁ డొసఁగు దానాశిచేతఁ
దృప్తి నందనివాఁ డొక్కఁడేని లేడు.

1134

11-వ సర్గము

సీతారామలక్ష్మణులు విప్రులను దానాశిచేఁ దన్ని
దశరథుని దర్శింప నకునుట

గీ. శ్రీయుతులు రామలక్ష్మణుల్ సితతోడ
సమధికంబుగ బ్రాహ్మణోత్తముల కెల్ల
ధన కనక ధేను వస్తు వాహనము లొసఁగి
చేరి మువ్వరు నృపుని దర్శింపఁ జనిరి.

1135

ఆ. పుష్పమాలికాభిభూషితాయుధములు
రాఘవులు ధరించి రథ్య నడువఁ
దేరి చూడరాక దీపించె నవియెల్ల
సీతవలన మఱియుఁ జెన్ను మిగిలి.

1136

- గీ. అపుడు సంపన్నులైన గృహస్థు లెల్ల
మండపములు ప్రాసాదహార్యములనుండి
యాయత విమాన గృహశిఖరాశినుండి
యరయఁ దొడఁగిరి వారలు హర్ష మెడలి. 1137
- క. జనగణసంకులపథమునఁ
జనఁజాలక దీనులైన జానపదజనుల్
ఘనగోపురాదిగతులై
కనఁ దొడఁగిరి రామచంద్రుఁ గడుదుఃఖమునన్. 1138
- ఆ. గొడుగులేక కాలినడకను జనుచున్న
రాచకొమరుఁడైన రాముఁ జూచి
జనులు దుఃఖ మాషఁజాలక సంతప్త
చిత్తు లగుచు నిట్లు చెప్పికొనిరి. 1139
- క. చతురంగముఖ్యబల సం
యుతుఁడై విచ్చేయు రాముఁ దొంటి నిటు చనన్
ప్రీతిసుతయును సౌమిత్రియు
నతని ననుసరించుటయ్యె నా కల్పదలన్. 1140
- గీ. ప్రాభవైశ్వర్యవిభవానుభావుఁ డయ్యు
నర్థులకు నర్థము లొసంగ నాధ్యుఁ డయ్యు
రామచంద్రుఁడు ధర్మగౌరవమువలన
జనకు నన్యతవాదినఁ జేయఁ జాలఁ డయ్యెఁ. 1141
- గీ. గగనసంచారులగు భూతగణములైన
నేటివాఁకను గానంగ నేరనట్టి
వసుమతీజాత యిపు డెల్ల వారుఁ జూడఁ
గాలినడ నేగుచుండె రాఘవునితోడ. 1142

- గీ. తావి నెమ్మేనిపూతకుఁ దగినయదియు
 నెఱుగందపుమైపూత నెనఁగునట్టి
 సీత యింక వర్షాతపశీతములకు
 వన్నియ దొఱంగి వసివాళ్లు వాఱకున్నె?

1143

పాదచారులై వెడలుచున్న సీతారామలక్ష్మణులను
 జూచి ప్రజలు వగచుట

ఉ. నెయ్యముఁ దియ్యముం గల విసీతుని రాముఁ గుమాడునిన్ బ్రియున్
 దయ్యముపట్టి రా జీటు వనంబులఁ ద్రోయుచునుండె నిక్క; మే
 యయ్యయు దుర్విసీతుఁడగు నాత్మజునైనఁ ద్యజింపఁ డన్న న
 య్యయ్యెఁ; జగజ్జయాఖ్యుఁడగు నౌరసుఁ బంక్తిరథుండు వీడునె?

- గీ. దయము శీలంబు శమమును దమ మహింస
 విద్యయును గల శ్రీరాము వీడనాడి
 యెండకాలంబునను జల మిగుర నొగులు
 జలచరము లట్టు లడలరే జనగణములు?

1145

- క. లగమూలము భిలమైనను
 జిగురులు పూవులును బండ్లుఁ జేడ్చడు కరణిన్
 జగతీపతియగు రాముని
 వగలన్ వగఁ గనదె జీవవర్గం బెల్లన్?

1146

- ఆ. ధర్మమూర్తి కీర్తిధాముండు రాముండు
 తల్లివేరు ప్రకృతి తరువునకును;
 బ్రతములును బూలుఁ బండ్లును గొమ్మలుఁ
 గావె నకలలోక జీవతతులు?

1147

- క. కావున రాముఁడు పోయెడు
 త్రోవన పోవుదము నతులతో బిడ్డలతో
 ధీవిభవుఁడు లక్ష్మణువలె
 వేవేగ మయోధ్య విడిచి విసినంబులకున్.

1148

- ఆ. పూలతోట లిండ్లు పొలములు విడనాడి
యనుసరింత మింక నధిపు రాము;
నెంత కష్టమైన నెట్టి సుఖంబైన
ననుభవించుచుండ మతనితోనె. 1149
- సీ. పాఠులు పెకలింపఁ బడిన గోతులతోడ
నలువంక నెలుక కన్నములతోడ
వరిగిం జయినలేని పట్టిగాడెలతోడ
సిరిపీడి చన్న యోవరులతోడ
బుగ్గి బూడిదయైన యగ్గిగుండములతోఁ
గలయంపిలేని వాకిశులతోడ
పొయి బూజువాఱిన బోనంపుటిండ్రతోఁ
గిడ్పాటుగన్న ముంగిళ్ళతోడఁ
- గీ. బెంకుప్రోగులతో నెల్కపెంటతోడఁ
గ్రమ్ముకొను గబ్బుతోఁ దుక్కుదుమ్ముతోడ
పాడువడిపోయినట్టి యీ వాడ లెల్ల
నింకఁ గైకమ్మ గైకొని యేలుఁగాక! 1150
- ఆ. అతిథిసేవ దేవతార్చనంబును లేక
యగ్నిహోత్ర మధ్యయనము లేక
యింట బైట బాట నెందు నెవ్వరు లేక
యపుఁ డయోధ్య శూన్య మగును గాక! 1151
- క. అనఘుఁడు రాఘవుఁ డడఁగిడు
వనమే భవన మగుఁగాక! వైభవయుతమై;
వన మగును గాక యాతఁడు
దనిన వెనుక నగర మెల్ల జనశూన్యంబై. 1152

- క. పుట్టులఁ బాములు వీడును
గట్టులఁ జెట్టులను వీడు ఖగనగచరముల్
నెట్టున మనకున్ భయపడి
నట్టుడివినె వీడిపోవు నానామృగముల్. 115
- ఆ. ఆ విషోరగమ్ము లా క్రూరవిహగంబు
లా మహోగ్రమ్మగచయంబు లెల్ల
నాత్మనిలయమైన యడవిని విడనాడి
మనము వీడు వీటు మనలుఁ గాక ! 115
- గి. తృణము పలలంబు ఫలములు దినుచు బ్రదుకు
వ్యాళభీకరఖగమ్మగవాసమైన
దేశ మిఁక నేలుకొనుఁ గాక దేవి కైక
తన కొడుకుతోడ నకలబాంధవులతోడ. 115
- క. మన మెలమి రాముతోడనె
వని నుండ" మటుంచు నిట్లు వా రనుకొనఁగా
వినియును రఘువీరుఁడు తన
మనమునఁ జలియింపఁ డెంతమాత్రం బైనన్. 115
- క. పాలిత ధర్ముఁడు మదగజ
లీలాగమనుండు రఘుకులీనుఁ డపుడు దా
నాలోకించుచు వలఁగొనెఁ
గైలాసనిభంబు జనకు ఘన సౌధంబున్. 115
- క. తనుఁ గనుఁగొని దుఃఖించెడు
జనములఁ గాంచియు నొకింత చలియింపక య
య్యనఘుఁడు దృఢనిశయుఁడై
చనియె న్నగుమొగముతోనె జనకుఁ గనుఁగొనన్. 115

- గి. వినయ భయయుక్తిఁ గాపున్న పీరులున్న
రాజగృహముఁ బ్రవేశించి రాముఁ డప్పు
డనతిదూరంబుననె దీనుడై చరించు
మంత్రివరుడైన యట్టి సుమంతుఁ గాంచె. 1159
- గి. అమలతేజోనిధి మహాత్ముడైన రాముఁ
డాత్మవనవాసవార్త విన్నంత నుండి
యడలెడు సుమంతుచే తన యాగమనము
తండ్రి కెఱిగించుటకుఁ గొంతతడవు దాళి. 1160
- గి. జనకు నానతిఁ బాలింప వనికి నరుగ
నిశ్చయించిన సద్ధర్మ సిరతుడైన
రాఘవుఁడు రామునకుఁ దనరాకఁ దెలుప
వృద్ధమంత్రి సుమంతుని కెఱుకపఱచె. 1161

34-వ సర్గము

రాముఁడు తనరాకను తండ్రికిఁ దెలుపుమని

సుమంతునితోఁ జెప్పట

- ఉ. సామజవైరిమధ్యముని సారసప్రత విశాలనేత్రునిన్
శ్యామలకోమలాంగుని మహాత్ముని రాముని యాజ్ఞఁగొంచు దుః
ఖామిత విహ్వలాత్ముడగునట్టి సుమంతుఁడు వేగ మేగి యా
భూమిపుఁగాంచె నూరుపులఁ బుచ్చుచుఁ బొక్కుచునున్న యాతనిన్.
- అ. పుడమి యేలి కపుడు పొక్కుచు స్రుక్కుచు
నిపురుగప్పినట్టి నిప్పువోలి
పాముపట్టినట్టి పవలింటి దొరఁబోలి
జాలులేని కొలనిఁ బోలి యుండె. 1163

సి. పనవి రాముని గూర్చి పలవించు దశరథుఁ
 గని సుమంత్రుం డంతఁ గై మొగిడ్చి
 యాచారసరణి జయాశీస్సు లొనరించి
 భయభక్తు లెనగంగఁ బలికె నిట్లు
 “భూమిశ! నీయగ్రపుత్రుఁడు ద్విజపరి
 జనముల ధనముల సత్కరించి
 వారల పీడ్కొని వనికఁ బోఁబోవుచు
 నిన్నుఁ గన్గొన వచ్చియున్నవాఁడు

గి. వేయి కిరణాలతో వేడి వెలుగుఁ బోలి
 యఖిలరాజగుణాలతో నలరు కొమరు
 సత్యవిక్రము శ్రీరామ చంద్రమూర్తిఁ
 గనఁగఁ దగు నొక్కసారి దర్శన మొసంగి.”

1164

దశరథుఁడు రాముని తన రాణివాసపు
 స్త్రీలందఱితోను జూడఁగోరుట

గి. అన వనధిబోలి గంభీరుడైన వాఁడు
 నాకనముఁ బోలి నిర్మలుడైన వాఁడు
 నాడితప్పనివాఁడు మేలైనవాఁడు
 నగు నృపుం డప్పు డతని కిట్లని వచించె.

1165

ఆ. “ఎల్లనతులఁ గూడి యెను ధర్మాత్ము నా
 కొడుకు రాముఁ జూడఁ గోరుచుంటి
 నట్లు గాన వారినందఱు దోడ్కొని
 నేగిరమ్ము సచివ! వేగిరమ్ము.”

1166

క. అని నృపుఁ డానతి సేయఁగ
 విని యాతఁడు రాజగృహము విడిచి దేవీ
 జనమునకు విన్నవించెన్

జనపతి మిముఁ జూడఁ గోరెఁ జనుఁ డట” కనుచున్. 1167

చ. అదివిని ధారుణీవిభుని యానతిఁ దప్పక రాణివాసపు
 న్ముదితలు దుఃఖవారినిధి మున్నుచుఁ దేలుచు మూఁడునూర్లయేఁ
 బదుగురుఁ గోసలాత్మజను బట్టపుదేవిని గూడివచ్చి రా
 త్మదయితుఁ డున్న వీటికి ధృతవ్రతలై పదముల్ తడంబడన్. 1168

గి. దార లిటు వచ్చినంతనే దశరథుండు
 తనయు రమ్మను మని సుమంత్రునకుఁ దెలుప
 నూతుఁ డపుడె లక్ష్మణునితో సితతోడ
 రాఘవునిఁ బిల్చుకొనివచ్చె రాజుకడకు. 1169

గి. దూరమందుండియే కేలు దోయిలించి
 నన్నిధికి వచ్చు నుతు రామచంద్రుఁ గాంచి
 దుఃఖమున రాజు లందఱితోడఁ గూడ
 జనవిభుఁడు పీఠ మెడలి దిగునన లేచి. 1170

క. అదుగులు తడఁబడ వడివడిఁ
 గొడుగు నెదురఁబోయి చేరుకొనఁ జాలక యి
 మ్మడి వగఁబడి యొడ లెఱుంగక
 పుడమి పయిం బడియె మూర్ఛ ముంచుకొనంగఁ. 1171

క. రాముఁడును మహారథుఁ డగు
 సౌమిత్రియు దుఃఖవివశు జనవిభు జనకున్
 భూమిఁ బడనీక వెసఁ జని
 కోమల కరములను బట్టుకొలిపి రతనికిన్. 1172

ఆ. నగల రవళి యార్తనాదంబుతోఁ గూడి
 ప్రభుని భవన మెల్లఁ బ్రతిరవింప
 నపుడు రాజులెల్ల “హా రామ! హా రామ!”
 యనుచు నేడ్వఁ దొడఁగి రడలు మిగుల. 1173

- ఆ. సీతతోడఁ గూడ శ్రీరామలక్ష్మణుల్
దశరథావసించు తత్తణుల
పాణిపల్లవములఁ బట్టి దుఃఖించుచు
సెజ్జ నొయ్య నొయ్యఁ జేర్చి రంత. 1174
- ఆ. కొలఁది సేపటికిని తెలివంది ఘనదుఃఖ
వనధి మునిఁగియున్న జనకుఁ గాంచి
రామచంద్రుఁ డపుడు కైమోడ్చు గావించి
వినయ మెనయ నిట్లు విన్నవించె. 1175
- గీ. “అవనినాథః మా కధినాథుఁ డైన నిన్ను
వనికిఁ బోవుచు వీడ్కొన వచ్చినాఁడ
మనసు పదిలంబు గావించి వనట వీడి
సేమమును గోరి ననుఁ గటాక్షింపు మిపుడు. 1176
- క. నా తెలుపు హేతులకుఁ బ్రతి
హేతువులం జూపి నిశ్చయించిరి వీరల్
నాతోడ వనికి రా ; నీ
సీతా సౌమిత్రులకును సెలవీ వలయున్. 1177
- ఆ. ప్రజకు నాజ్ఞ వెట్టు బ్రహ్మదేవునిఁ బోలి
వసుమతీశ! చింత వంత మాని
జనకనుతకు నాకు ననుజు లక్ష్మణునకు
నడవి కేగ నాజ్ఞ యిడఁగ వలయు.” 1178
- క. అని వేగ వనికిఁ బోవఁగఁ
దన యానతి కెదురుచూచు భనయుని రామున్
వినయానతునిం గనుఁగొని
జనవిభుఁ డిట్లనియె శోకసంతప్తమతిన్. 1179

- అ. కన్నతండ్రి! రామ! కైకవే నే నిట్లు
వంచితుండ నైతి వరము లిచ్చి;
యిట్టి నన్ను నిగ్రహించి యయోధ్యకుఁ
బ్రాభవమున నీవె రాజ వగుము. ” 1180
- క. జననాథుఁ డీటు వచింపఁగ
విని వాక్యవిశారదుండు విమలచరిత్రుం
డనఘాత్ముఁడు రాఘవుఁ డి
ట్లనియె నిజజనకునకుఁ గృతాంజలి యగుచున్. 1181
- క. “ఈ యవని నెల్ల నేలుచు
వేయేఁదులు నీవె ప్రభుత వెలయుము తండ్రి!
పోయెద నే నిపు డడవికి
నే యెడ ని న్నవృత్తుఁ జేయ నే నోపుదునే? 1182
- అ. ప్రభువరేణ్య! నేను పదునాలుగేఁదులు
కానలను సుఖంబుగాఁ జరించి
ప్రతిదీర్చి వచ్చి క్రమ్మఱి నీ పాద
సేవఁ జేయువాఁడఁ జిత్త మలర.” 1183
- అ. అని వచింప దశరథాధిపుఁ డేడ్చుచుఁ
బ్రబల సత్యపాశ బద్ధుఁ డగుటఁ
గైక యింగితంబు గడవఁగాఁ జాలక
యనుఁగుఁ గొమరు గాంచి యనియె నిట్లు. 1184
- క. “నాయన! నీ కే యెడలన్
శ్రేయంబును నభ్యుదయముఁ జేకుఁబుఁగాతన్
శ్రీయుత మభయం బగు పథిఁ
బోయి మరల రమ్ము భద్రముగ విజయుడవై. 1185

- క. ఓ రఘునందన ! తండ్రీ !
 శ్రీరామా ! సత్యకామ ! స్థిరధర్మాత్మా !
 సారాచార విచారా !
 ధీరా ! నీ తలఁపు నేను ద్రిప్పం గలనే? 1186
- ఆ. ప్రొద్దుపోయె నపుడె పోవల దిప్పుడే
 యొక్కరే సుఖింతు నుండు మిచట;
 నిన్నుఁ గన్నతల్లి నన్నుఁ దృప్తులఁ జేసి
 తృప్తిఁ జనెదు గాని రేపకడనె. 1187
- ఆ. నా ప్రేయంబు కొఱకు నీ ప్రేయార్థము లెల్ల
 విడిచి విజనవనికి వెడలుచుంటి
 వకట ! రామ ! యిట్టి యతిదుష్కరక్రియ
 నెవరు చేయ నేర్తు రీవుదక్క. 1188
- ఆ. శపథ మాచరింతు సత్యంబుగా నిది
 తనయ ! నాకు సమ్మతంబుగాదు;
 గుప్తతంత్రయై నిగూఢానలముఁ బోలు
 నింతి కగ్గ మగుట నిట్టు లైతి. 1189
- చ. తనయులలోనఁ బెద్దవయి తండ్రీని నూన్మతవాచిఁ జేసినా
 వనుటొక వింతగాదు; స్వకులామల గౌరవమున్ ద్యజించి వం
 చన మొనరించి నన్నిటు వశంవదుఁ జేసిన కైకకోర్కి నీ
 వును విని తీర్చఁబూని తిది వో పరమాద్భుత మో రఘూత్తమా !”
- క. అని విలపించుచుఁ బలికిన
 జనకుని వచనములఁ దాను సానుజుఁ డగుచున్
 విని రామచంద్రుఁ డప్పడు
 ఘనశోకాకులతఁ దండ్రీఁ గని యిటు లనియెన్. 1191

- క. ఈ పూట రాజభోగ
ప్రాపణముం జేసి తృప్తిపడనేమి యగున్ ?
రేపెట్టు లొదవు నా కవి?
వే పోయెదఁ గోర్కులెల్ల విడిచితిఁ దండ్రీ ! 1192
- క. ధన ధాన్య సమంచితమును
జనగణ సేవితము రాష్ట్రసంయుతమును మ
ద్వినిస్సృష్టము నగు రాజ్యం
బనుజుఁడు భరతున కొనంగ నగు నవనింద్రా ! 1193
- ఆ. అరుగువాఁడ వనికిఁ దిరుగదు నా బుద్ధి
యెలమి నీవు కైక కిడినయట్టి
వరము లెల్ల సఫలపఱచిన దాతవై
సత్యవాది వగుము జనవరేణ్య ! 1194
- గి. అధిప ! నీ యాజ్ఞ దీర్చ నే నడవినుందు
వనచదులతోడఁ బదునాల్గువత్సరములు
సంశయింపక నీవు విచార మెడలి
ధరణి రాజ్యంబు మన భరతునకు నిమ్ము. 1195
- గి. అవనినాయక ! నీ యాజ్ఞ నక్షరాలఁ
బాలన మొనర్చుటయె నాకుఁ బరమహితము ;
అత్మసుఖమందుఁ గాని రాజ్యంబునందుఁ
గాని నా కించుకయు లేదు కాంక్షితంబు. 1196
- క. విడువుము దుఃఖము కన్నులఁ
దడియం జేయకుము బాష్పధారలచేతన్ ;
వడి నెన్ని నదులు సుడివడఁ
బొడిచిన సాగరుఁడు కలతఁ బొందునె? తండ్రీ ! 1197

- గి. కామ్యముల నొల్ల సుఖ మొల్లఁ గాంత నొల్ల
రాజ్య మొల్ల స్వర్గం బొల్లఁ బ్రాణ మొల్ల
పలుకుచుంటి నా సుకృతిపై బాసచేసి
యొక్క సత్యంబు నీవు నాకున్నఁ జాలు. 1198
- క. జనవర! నే నిటు నిలువం
జన దొక్క నిమేషమైనఁ జనియెద వనికిన్
ననుఁగూర్చి వగవకుము నా
మనమునఁ గల నిశ్చయంబు మాఱదు తండ్రి! 1199
- గి. కానకును నేఁడె చను మని కైకగోర
నట్టె యని యొప్పుకొంటి నే నామె చెంతఁ;
గాన నిచ్చుట నిలువఁగాఁ గాదు నాకుఁ
బాలనము చేసికొందు నా ప్రతినఁ గూడ. 1200
- అ. తల్లడిల్లఁ బోకు తండ్రి మా కొఱకునై
సుప్రశాంత హరిణశోభితంబు
లలిత బహువిహంగ కల నాదితంబునౌ
కాన నెలమిఁ దిరుగఁ గలము మేము. 1201
- గి. తండ్రియే దైవతము దేవతలకుఁ గూడ
నన్న యార్యోక్తి నే వినియున్నవాడఁ;
గానఁ బ్రత్యక్ష దైవతమైన యట్టి
జనకు నానతి నే శిరసా వహింతు. 1202
- క. ఈరే డెండ్లును నే నొక
వారముగాఁ గడపి మరలి వచ్చిన ననుఁ గ
గన్నారం గానం గలవో
భూరమణా! దుఃఖపడఁగఁ బోకుము నాకై. 1203

ఆ. గువ్వగుత్తుకలను గుందుచునున్న యీ
జనము నూఱడించు స్వామి వయ్య
నీవుఁ గూడఁ గలఁగి యిట్లు దుఃఖించుచో
నింకఁ దేర్చు వార లేవరు గలరు? 1204

క. ధరవర! నేఁ ద్యజియించిన
పురములు రాష్ట్రములు నకలభూమితలముల
భరతునకు నిమ్ము నే నిపు
డరణ్యమున కేగి తావకాజ్ఞను దీర్తున్. 1205

క. సిరు లిడు గిరికాననముల
స్థిరమగు నీమలకు శుభము చేకూర్చెడు నీ
ధరణి స్నే పలుకుబడిని
పరిపాలనఁ జేయుఁగాత భరతుఁడు తండ్రి! 1206

అ. పెద్ద లెల్ల మెచ్చు పితౄజ్ఞ దృఢముగా
నాటుకొన్న యట్టి నా మనంబు
ఇష్టకామ్యములకు నెన్నఁడుఁ దిరుగదు
జనక! నాకునై విచారపడకు. 1207

క. భూవర! నిను జనవంద్యునిఁ
బావనచరితుని నసత్యభాషణునిగ నేఁ
గావించునేని నా కింక
శ్రీవిభవము సౌఖ్యములును జీవిత మేలా? 1208

క. ఫలమూలంబుల మెనపుచు
లలితములగు నదులఁ గొలఁకులన్ శైలములన్
దిలకించుచు నానాతరు
విలసిత వని వేడ్క నుండు విడుపుము వగలన్." 1209

- క. అని రాముఁడు వచియింపఁగ
 విని ఘనతరః శోకదుఃఖవిహ్వలఁ డగుచున్
 జనవరుఁడు తనయు నాలిం
 గన మొనరిచి మూర్ఛ మునిఁగె గతచేతనుఁడై. 1210
- ఆ. అపుడు కైక దక్క నందఱు రాజులు
 నినునిఁ జుట్టిముట్టి యేడ్చుచుండ
 నంతిపురము నిండె హాహావములు; ను
 మంత్రుఁ డేడ్చియేడ్చి ప్రానుపడియె. 1211

35-వ సర్గము

సుమంత్రుఁడు కైకను తిట్టుట

- సీ. అంతలోననె తెల్వినంది సుమంత్రుఁడు
 వగ నొందు రాజు నవన్త గాంచి
 తల విదుర్చుచు నూరుపులను వెలార్చుచు
 పాజులు బిగియించి పండ్లుగొఱికి
 యెందవిన కినుకచే నొడ లెల్ల వడఁకంగఁ
 గను లెఱ్ఱవాఱ మొగంబు గందఁ
 గడువాఁడితూపుల గైకేయిహృదయంబు
 వడఁకించి ఛేదించువాఁడువోలె
- గీ. ములుకులం బోలు తులలేని పలుకుగములఁ
 గొలిపి యామె జీవంబులఁ గలఁచి వైవఁ
 బట్టి పల్లార్చి గుట్టెల్లఁ బయటఁబెట్ట
 భయము విడనాడి యిట్లని పలుకఁ దొడఁగె. 1212

- క. సకల చరాచరజీవుల
నకలంకత నేలుపతినె త్యజియించిన నీ
కింక నెందుఁ జేయనేరని
యకార్య మేమైన నుండునా కైకమ్మా? 1213
- గి. ఇంద్రువలె నజేయుండు గిరీంద్రుకరణి
నచలు డబ్బింద్రుపొలిక నక్షుభితుఁడు
నగు పతినె చెట్టసేతల నడలఁజేయు
నీవు పతిహంత్రిణివిఁ కులఘ్నివియుఁ గావె? 1214
- గి. వరదుఁడగువాని భరియించువానిఁ బతినె
దశరథుఁ బరాభవింపఁగాఁ దగదు నీకు;
బలిహితవ్రతావరణమే సతుల కెందుఁ
గోటితనయుల కంటె నెక్కుడగుఁగాదె! 1215
- క. జననాథు ననంతరమునఁ
దనయులు జ్యేష్ఠానుసరణి ధరనేల దగున్;
ఘనుఁడగు రాముని నైక్వా
కుని యెడఁ దత్పథముఁ దప్పఁ గోరుటఁ దగునే? 1216
- క. నీ తనయుఁడు భరతుండె ధ.
రాతలఁ మేలుకొనుఁ గాత రాజగు గాతన్
సీతాపతితోనే చని
యాతం డెందున్న నుండు మందఱ మచటన్ 1217
- క. పేరానఁ జేసి యింతటి
ఘోరాచరణంబుఁ జేయఁ గోరితిఁ గానన్
నీ రాజ్యంబున నిక స
త్పూరుమఁ దొక దైన నిలువఁబోవదు సుమ్మా! 1218

క. నీ వొనరుచు దుష్కృతికై
భూవలయం బిపుడె పగిలిపో దేమనుచున్ ?
గేవల మిది యొకవంతగ
భావించుచు నుంటి నింతపాపము గలదే ?

1219

ఆ. బ్రహ్మఋషుల కాపభాషలు ధిక్కృతుల్
భీకరంబు లగుచుఁ బిడుగులట్టు
లడవులకును రాము వెడలించు నీ క్రూర
చిత్త కర్తశిక్ష వేయవేమి ?

1220

గీ. గొడ్డటను దీయమామిడి గొట్టివైచి
చేదువేపకుఁ నచ్చటఁ బాదుచేసి
క్షీరములువోసి యెంతపెంచినను వాని
నాల్క తీపినిగనునె యేనాటికైన ?

1221

క. నీ కులశీలము లెఱుఁగుదుఁ
గైకా ! నీ తల్లిపొలికయె నీ కొడవెన్ ;
లోక మన వినమె వేమునఁ
గాకొలమెగాని తేనె గాఱ దటంచున్.

1222

సీ. కైకేయి ! నీ తల్లి కఠినదుశ్చేష్టల
నన్నింటి మును వినియున్నవాడ
నీ తండ్రి కొకయోగి నిఖిలజీవులభాష
లెఱుగంగ నుత్తమవర మొసంగె
క్షితిపతి యొకనాఁడు చీమ పల్కినపల్కు
విని పకపక నవ్వుకొనుచు నుండ
నది చూచి నీ తల్లి యప్పుడు కోపించి
యిట్టి నీ పరిహాస మేటి కనియె

- గి. నని యెఱింగింప మరణింతు ననియె రాజు
వినుపకుండిన నేఁ జత్తు ననియెఁ రాణి
అ వరదుఁ జేరి కర్తవ్య మడిగె రాజు
వినుపఁ దగ దామె చచ్చుఁ గా కనియె యోగి. 1223
- క. తన గురుని యాజ్ఞ విని నీ
జనకుఁడు నీ జననిమాట నరకుఁగొనక జీ
వనము నిలుపుకొని సుఖప
ర్థనుఁడై హర్షమున నుండె రారాజు క్రియన్. 1224
- ఆ. అట్టి తల్లిబిడ్డ వగు నీవు నిష్కడు
పాపమఁగిని దుష్టపథముఁ బట్టి
పతిని మోహపెట్టి యతని ననశ్చార్య
కరణమునకుఁ ద్రిష్టఁ గలిగినావు. 1225
- ఆ. తండ్రిగుణము లొదవుఁ దనయుల కనుచును
తల్లిగుణము లబ్బుఁ దనయుల కని
లోకులాదు మాట నా తెఱుంగఁగ వచ్చె
నిక్కమైన దనుచు నిన్నుఁ బట్టి. 1226
- క. దేవీ! నీ వా దారిని
బోవక పతివచనములనె బుద్ధి నిలిపి దుః
ఖావిలచిత్తులఁ బ్రబలం
బ్రోవుము నీ కొతకంఠుఁ బుణ్యము గలదే! 1227
- క. దేవేంద్రసమప్రభుఁడగు
భూవిభు నీ విభు నధర్మమునఁ బడద్రోయం
బోవకు పాపుల నడివినఁ
బోవకు దుర్నయము చేయఁ బోవకు తల్లి! 1228

- క. శ్రీయుతుఁ డనఘుఁడు రాజీ
వాయత నయనుండు దశరథావనిపతి నీ
కీ యెడఁ జేసిన బానన్
ద్రోయునె? నీవె పతిమతికిఁ దోడ్పడవలయున్. 12
- క. కావున జ్యేష్ఠ వదాన్యుని
పావనచరితుని స్వధర్మపరు సత్యనిధిన్
జీవదయాళుని రాముని
నీవే పట్టాభిషిక్తునిం జేయఁదగున్ 12
- ఆ. తండ్రియైన ప్రభుని దశరథు నెడఁబాసి
యడవులకును రాముఁ డరిగెనేని
నీకు మోయరాని నింద నెత్తినఁ బడు
నన్నమాట తెలియ వైతి వేమి? 12
- ఆ. చిత్తమును గలంచు చింతలెల్లను వీడి
రాజ్య మేలనిమ్ము రామచంద్రు
నాతఁ డడవిఁ బట్టియరుగ నయోధ్యలో
నొక్కజీవియైన నుండఁబోఁడు. 12
- క. శ్రీరాముఁడు యువరాజై
ధారుణిఁ బాలించుచుండ దశరథుఁడు కులా
చారానుసారియై స్వీ
కారముసేయఁదగుఁ గాదె గహనవ్రతమున్.” 12
- క. అని యిట్లు సుమంత్రుఁడు సాం
త్వనములు పరుషములు నైనవాక్యంబులతో
జనవిభునభ గైక మన
మ్మును దూలిచి యుజ్జకనిలిచె మోడ్పుంగేలన్. 12

- ఆ. అ ట్లతండు నొవ్వనాడిన వేడిన
గలగలేదు; వంతఁ గాంచలేదు;
మొగము బిగియఁజేయు మోడి వీడఁగలేదు
కైకరాతి గుండె కరఁగ లేదు.

1235

36-వ. సర్గము

దశరథుఁడు సర్వసైన్యమును ధనమును రాముని

వెంట నడవికి వంపు మనుట

- క. అ మృహిపతి యంతయు విని
యుమ్మలికం జెంది యూర్చి యొసఁగిన వరదా
నమ్ము నడలింప నేరక
క్రమ్ముకొనిన వంత మంత్రి గని యి ట్లనియెన్.

1236

- సి. “సురుచిర ధనరత్నశోభితకోశముల్
చతురంగబల సర్వసైన్యములును
చతురభాషిణులు వేశ్యాసుందరీమణుల్
వరపదార్థసమృద్ధవైశ్యవరులు
రామోపదీవులై రామాంగరక్షులై
విశ్వానపాత్రులౌ వీరవరులు
నాగరుల్ శకటముల్ నానాయుధంబులు
వనపథదర్శక వ్యాధ గణము

- గి. నడవులకు రాముతోఁగూడ నంపు మిపుడె
యాతఁ డటు సుఖంబుగ వేటలాడుకొనుచు
దేనెలానుచు రమణీయదృశ్యములకుఁ
బ్రయముపడి రాజ్యమును విస్మరింపఁ గలఁడు.

1237

- క. నీ మూలధనము ధాన్యము
రామునితోఁ బంపుఁ మతఁ డరణ్యమున ఋషి
గ్రామణులతోడఁ బావన
భూముల వ్రతదానధర్మముల సుఖి యగుతన్. 1238
- క. భరతుండు మహాబాహుఁడు
పరిపాలనఁ సేయుఁ గాతఁ బ్రభుత నయోధ్యన్
బరమార్థసంపదలతోఁ
జరితార్థుని రాము నంపఁ జను వనమునకున్. 1239
- క. అని యిటు చెప్పుచుండఁగ
విని కైక భయంబునంది విహ్వలమతియై
తన నాథుని గనుఁగొని యి
ట్లనియెన్ నుడి తడఁబడంగ నాత్రముతోడన్. 1240
- అ. “సాధుశీల! యింకఁ జాలు నీ మాటలు
క్రొలి విడుచు కల్లుకుండఁ బోలి
సంపదలును సిరులు జను లెవ్వరును లేని
యీ యయోధ్య భరతుఁ డేలుకొనునె?” 1241
- చ. అనియిటు సిగ్గువీడి బదులాడిన కైకకఠోరవాక్యముల్
విని నహింసలక్షక పృథివీపతి రోషకషాయితాక్షుఁడై
నను నీక బాధపెట్టుకు ఘనమ్ముగ భారము మీఁదఁబెట్టి యో
మనుజుపితాచి ము న్నడుగమానిన విప్పదు గోరవచ్చునె.” 1242
- క. అని క్రొధమున నదల్పుఁగ
ధనవిభుఁ డీ నెపమువెట్టి తన క్కోర్కులు వ
మ్మొనరింపఁ జూచె ననుచున్
గన లినుమడిగాఁగ మరలఁ గైక యిటు లనెన్. 1243

క. నీ వంశీయుండగు సగ
రావనిపతి జ్యేష్ఠతనయు ననమంజుని ము
న్నేవిధి నడవుల కంపెనొ
యా విధి నా రాముఁ డిప్పు డరుగంగఁ దగున్.” 1244

క. నావుడు నరపతి యామెను
దీవరముగఁ దిట్టె; సన్నిధిం గలవా రె
న్నోవగల నేవగించిరి
యావంతయు నాఁట వయ్యె నవి కైకమదిన. 1245

క. అపు డచట నున్నవృద్ధుఁడు
నృపుని హితుఁడు నచివవరుఁడు నిర్మలమతి ని
ష్కపటుండగు సిద్ధార్థుఁడు
కుపితమతిన్ గైక సరకుగొన కి ట్లనియెన్. 1246

సీ. “అక్కటా! దేవి! యి ట్లనఁగ నో రెట్లాడె
ననమంజుతోఁ బోల్చి నగునె రాము
దుర్బుద్ధి యాతండు తోడిపిల్లల నెల్ల
సరయానదిని ద్రోసి చంపుచుండ
భరియింపఁ జాలక ప్రజలెల్ల వగఁ గుంది
పృథివీశునకు మొఱవెట్టుకొనగ
సగరుండు చింతించి జనహితం బూహించి
ధర్మాత్ముఁ డతఁ డగ్రతనయు నప్పు

గీ. డూరి కింక జీవితంబునఁ జేరకుండఁ
గట్టుబట్టుతోఁ ద్రోయిందెఁ గాననముల;
కట్టులే పాప మెఱుంగని యట్టి రాము
వనికెఁ ద్రోవంగ నేమంత వచ్చెనమ్మ? 1247

- గీ. అమలతేజోవిరాజి శశాంకునందు
నెట్టికల్మషమేని చూపట్టనట్లు
ప్రకట సుగుణాభిరాము శ్రీరామునందు
నే యవగుణంబు గానమే మిందుకైన. 1248
- ఆ. కోసలాత్మజాత కొడుకు రాఘవునందు
దోస మింత నీకుఁ దోచెనేని
చూపి దూధిగా నిరూపించెదవు గాక
వనికి నపుడు పంపవచ్చుఁ గాక ! 1249
- ఆ. నిత్యసత్యనియతు నిర్దుష్టచరితు ని
ర్హేతుకముగఁ జెఱుప నెంచునట్టి
వాఁడు శక్రుడైన వాని నంపద లెల్ల
బూదియై నశించి పోవుఁగాదె ! 1250
- క. కావున దేవీ! రాఘవు
శ్రీపంచుతుఁ జేయఁబోకు; చేసినచో నీ
వా వల నిఁకఁ ద్రోవంగా
లేవు నుమీ లోకనింద లేకం బైనన్.” 2251
- క. అని సచివుఁడు సిద్ధార్థుఁడు
వినయము నయ మెనయఁ బలుక విని దుఃఖితుఁడై
జననాథుఁడు గైకేయిం
గని సన్నయెలుంగు చెదరఁగా నిట్లనియెన్. 1252
- ఆ. “ఇతఁడు చేయుబోధ మతి కెక్కలేదె? నా
హితము నీ హితంబు నెఱుంగకుండ
దుష్పథంబుఁ బట్టి దుశ్చేష్టితములతో
సాధుపథము దప్పి చనెదె! చెనఁటి? 1253

- గీ. శ్రీయు రాజ్యంబు సుఖముఁ బరిత్యజించి
చనెద నే నిప్పుడే రామచంద్రుతోడ
రాజు భరతుండుగా నీవె రాజ్య మంది
యెల్ల కాలంబు సుఖముగా నేలుకొనుము.”

1254

37-వ సర్గము

కై కను మమంతుఁడు తిట్టుట

సిద్ధార్థుని వచనంబు లాలకించి రాముఁ డనుట

- గీ. అను నృపునిపల్కు మంత్రబోధను గ్రహించి
గురుజనంబులకడ నడఁకువఁగ మెలఁగు
రామచంద్రుఁ డప్పుడు దశరథునిఁ గాంచి
వినయవినమిత గాత్రుఁడై యనియె నిట్లు.

1255

- గీ. “భాగ్యమును వీడి భోగానుభవము వీడి
యఖిలసంగంబులను వీడి యాన వీడి
పండ్లు దుంపలు దిని వని బ్రదుకు నాకు
ననుచరులతోడఁ బనియేమి యవనినాథ!

1256

- క. ఏనుఁగును దాన మిచ్చియు
దాని నడుమునందు మెఱయు దట్టిపయిన్ మో
హానం గుంది తపించెడు
వానిన్ లోకంబు వెఱ్ఱివాఁడను కొనదే?

1257

- క. కావున సాధుజనోత్తమ!
భూవర! నాకేల? పైన్యములు వైభవముల్
నే విడిచితి నవి భరతున;
కీ విప్పుడు వల్కలముల నీదగు నాకున్.

1258

- బ. కదలిపోవువాడ బదునాలుగేడులు
వనములను వసించువాడఁ గాన
మూలములకుఁ ద్రవ్వుకోలయుఁ బండ్లకు
సన్నప్రేపపుటిక యున్నఁ జాలు.” 1259
- క. అన్నంత సిగ్గుమాలిన
చెన్నటి కైకేయి నారచీరలఁ గొని రా
మన్న కిడి కట్టుకొమ్మనె
నన్నా యని చూచువార లందఱుఁ గుందన్. 1260
- గీ. పూరుషోత్తముడగు రామమూర్తి యపుడు
దనకుఁ గైకేయి యిడిన పత్రములఁ గొనుచు
సుత్తమ దుకూల వననంబు బుజ్జగించి
మునులపోలిక వల్కలమ్ముల ధరించె. 1261
- ఆ. అన్నరాము వలెనె యా లక్ష్మణుడఁ గూడఁ
దండ్రడి నృపుని సన్నిధానమందె
లలిత మృదుల వననముల నెల్లఁ ద్యజియించి
కఠిన వల్కలములఁ గట్టుకొనియె. 1262
- గీ. అపుడు కౌశేయధారిణి యైన సీత
తానుఁగూడ న త్తొనరించు తలఁపు తోడ
వల్కలమ్ములఁ గనుఁగొని వలను గన్న
యాడులేడినిఁ బోలి విహ్వలత నందె. 1263
- చ. లలిత మనోహరాంగి శుభలక్షణ లక్షితఁ ధర్మశీల ని
ర్మల సుచరిత్ర పావని ధరాసుత జానకి కైక యిడ్డ వ
ల్కలములఁ గాంచి నెమ్మదిఁ గలంగఁగ సిగ్గిలి బెగ్గడిల్లి క
న్లువల నశ్రులొల్క సురనాథనిభున్ విభుఁగాంచి నివ్వెఱన్. 1264

- అ. “ఇట్టి నారచీర లే రీతిఁ దాల్తురో
కానలందు మౌనికాంత లెల్ల
నెఱుంగ నైతి” నంచు నేమేమొ యనుకొంచుఁ
దెల్లపోయి సీత దిగులుచెంది. 1265
- గి. ఒకటి మెడఁజుట్టి చేత వేటొకటి పట్టి
సిగ్గుపడి యూరకుండిన సీత దరిసి
యపుడె ధర్మాత్ముడగు రాముఁ డామెపట్టు
పుట్టమున వల్కలమ్మును బొందుపఱచె. 1266
- క. పూతచర్మితుఁడు రాముఁడు
సీతకుఁ దానట్లు నారచీరలు గట్టన్
జేతములు గలఁగఁ గనుఁగొని
కాతరలై యంతిపురపుఁ గాంతలు వగలన్. 1267
- క. “ఓ తండ్రి: వనవాసము
నీ తండ్రి యనుజ్ఞచేసె నీ కొక్కనికే
సీతకుఁ గాదోయీ! యీ
జ్ఞాతనయకు నారఁగట్టగాఁ దగదోయీ! 1268
- అ. జనకుశాసనమున వనముల కీ వేగి
వ్రతముదీర్చి మరల వచ్చుదాఁకఁ
బ్రీతి నిన్నుఁ బోలి సీతను గాంచుచు
నేము సుఖము గాంచనిమ్ము వత్స! 1269
- అ. రామచంద్ర! నీవు సౌమిత్రితోఁ గూడి
వనములకును బోయివత్తు గాక!
దారుణాటవులను దాపసాంగనఁ బోలి
మంగళాంగి సీత మసలఁ గలదె? 1270

ఆ. పాడిదప్పనట్టి వాడవు నీవు మే
ముందు మన్న నిచట నుండఁ బోవు
కాన నిపుడు సీత వైన నిందుంచి మా
యభిమతంబుఁ దీర్చ నగును దనయ !”

127

క. అని యిటు రాజాంతఃపుర
వనితలు వాపోవ విసనివాని కరణి న
వ్వనచేలంబును రాముఁడు
తనవలె శుభశీలయైన తన్వికిఁ గట్టెన్.

127

అది చూచి వసిష్ఠుఁడు కైకను దిట్టుట

ఆ. సీత యిట్లు నారచీరలు దాల్చుగాఁ
గని నిరాకరించి కినుక గడుర.
దశరథుని గురుండు ధర్మిష్ఠుఁడు వసిష్ఠుఁ
డవుడు కైకఁ గాంచి యనియె నిట్లు.

127

ఆ. “మేరమీరి తిరుగఁ గోరకు మో కైక !
కుమతి వగుచు నీవు కులముఁ జెఱిచి
వరదు మోసగించి వరములఁ గొన యమ
ర్యాద దెచ్చు దారిఁ బోదు వేల ?

127

క. ఈ సీతాదేవికి వన
వాసముతో నేమిపని యవశ్యము పతి సిం
హాసనముం గైకొని నయ
శాసనమునఁ బ్రజల నేలఁ జను నికఁ గైకా !

127

క. శ్రీరాము నాత్మయగు నీ
ధారుణిసుత సీత యిపుడు ధర నేలుకొనున్
దారపతిగ్రహులగు నం
సారుల కందఱకు భార్య సామేను గదా !

127

గి. ఇప్పుడు వైదేహి రాము నాత్మేకుఁ గూడి
విపినవాసంబె కావింప వెడలు నేని
యరిగెదము వారివెంట మే మందఱమును
గలసి పట్టణ మంతయుఁ గదలిపోవు.

1277

సీ. సీతతో వనికేగు శ్రీరామువెంటనే
సైన్యాధిపగణంబు సాగిపోవు
చతురంగబలములు సర్వసంపదలును
విపినంబులకు వారివెంటఁ బోవు
పరివారగణముతోఁ బురరాష్ట్ర జనముతో
దశరథేశ్వరుఁడును దరలిపోవు
తపసివేనము దాల్చి తమ్ము శత్రుఘ్నుతో
భరతుఁ డగ్రజుఁ డేగు సరణిఁ బోవు

గి. నపుడు దుర్మతివై యొంటి వైన నీవు
సంపదలులేని సిరిలేని జనములేని
పాదపాక్షిరమైన యీ పాడునేల
నెల్లఁ గైకొని రాజీవై యేలుకొనుము.

1278

అ. రాముఁ డేలనట్టి రాజ్యంబు వన మగు
రాముఁ డున్న వనమె రాజ్య మగును;
అట్టి రామచంద్రు ననుసరింపకయుండ
నెవఁడు నిలువఁ గలఁడు నీ యయోధ్య?

1279

అ. తండ్రి యొనఁగునట్టి ధరణిరాజ్యంబు నీ
కొడుకు భరతుఁ డేలుకొనఁగఁ బోడు.
అతఁడు దశరథునకు నొరసుఁ డగునేని
నిన్నుఁ దల్లివలె గణింపఁబోడు.

1280

- అ. భువిని వీడి నీవు దివి కెంత యెగసిన
నిన్ను మెచ్చఁ బోఁడు నీ సుతుండు;
జనక విమల వంశచరితంబు లెఱిగిన
భరతుఁ డెపు డధర్మ పరుఁడు గాఁడు. 1281
- క. కాపున భరతుఁడు రాముని
సేవించుచు నడవి నతనిచెంతనె యుండున్;
నీ విటు ప్రియపుత్రునకున్
గావించితి వప్రియంబె కైకా; తుదకున్. 1282
- అ. మఱియు రామువెంట నరిగెడు గోవులఁ
గతి తురంగ హరిణ ఖగకులముల
నతనిపెంపుగన్న యవనీజములఁ గూడ
నేఁడు చూడఁ గలవు నీవు కైక! 1283
- క. దేవీ! కోడలు సీతా
దేవికి మణిభూషణములు దివ్యాంబరముల్
నీ విపు డీయందగుఁ; దగు
నే వల్కము లీయ వరదు నిది కోరితివే? 1284
- అ. రాజు నడిగి తీవు రామునే వని కంప
నతనిధర్మపత్నియైన సీత
యనవరత విభూషణాంగియై భర్తతోఁ
గలసియుండుఁ గాక కానలందు. 1285
- క. పరివారజనంబులతో
వరభూషణ వసన వస్తువాహనములతో
నరుగం దగు వనములకున్
ధరణీవరజాత సీత తన నాథునితోన్.” 1286

- అ. రాజకులగురుండు తేజోవిరాజితుం
డవని సురవరేణ్యుఁ డగు వసిష్ఠుఁ
డట్లు చెప్పుచుండ నాలకించియు సీత
విభుమతాను కృతిని విడువ దయ్యె.

1287

38-వ సర్గము

వారలు గట్టివ సీతను గాంచి అంతఃపుర స్త్రీలు
విచారించుచు రాజును దిట్టుట

- క. జనకజ సనాథ యయ్యును
ననాథవలె నారచీర లట్లు ధరింపన్
గని “యెంతచేటు దెచ్చితి”
వని నృపు నిందింపఁ దొడఁగి రంతిపురిసతుల్.

1288

- క. అ నిందాఘోషలు విని
భూనాథుఁడు శోకదుఃఖపూర్ణహృదయుఁడై
మానిత ధర్మముమీఁదన్
మానప్రాణములమీఁద మమతలు పీడెన్.

1289

- క. భూకాంతుఁడు దశరథుఁ డై
జ్ఞాకుఁ డపుడు వేడియూర్పుగాడ్పు లెగయఁగాఁ
గైకం గని కోపముతో
“నా కోడలు జనకసుతకు నారలు తగునే?

1290

- క. నిరత సుఖోచిత బాలిక
విరిబోణి మహిజ సీత వివినంబులలోఁ
దిరుగాడఁ దగని దని మ
త్పురోహితుఁడు గురుఁడు సత్యమునె వచియించెన్.

1291

ఆ. అకట! జనకనృపుని యాత్మజ యగు సీత
 శ్రమణిబోలి వల్కలములు గట్టి
 నేడు జనుల నదుమ నిశ్చేష్టయై నిల్చె
 నీమె యెవరి కేమి యెగుచేసె?

1292

ఆ. ఇట్టి ప్రతిన పూర్వ మేఁ జేసినది గాదు
 వదలుఁ గాక సీత వల్కలములు;
 సర్వవస్తువిభవ సహితయై సుఖముగా
 నీమె రాము వెంట నేగుఁ గాక!

1293

ఉ. కాలము చేరువై యిటు లకార్యము చేసితి; నిట్టిచెట్టుకున్
 మూలము నీవకావె? వెత ముంచితి విందఱు బాడిఁ; దప్పఁగాఁ
 జాలక నేను నీ కిడిన సత్యము స్వీయసుమంబు వేణువుం
 బోలి దహించుచుండె నను; మూఢపిశాచి; యిఁకేమిచేయుదున్?

ఆ. రామువలన నీకు నేమైన నెపుడైనఁ
 గష్టమించు కంత గలుగుఁ గాక
 యవనిజాత యేమి యపకృతి సేసెనే
 కుటిలచిత్తురాలఁ గ్రూరురాల!

1295

ఆ. అడవులకును రాము నంపుట చాలదే?
 హరిణనయన సాధ్య యనఘశీల
 జనకసుతను గూడ ననుపఁగా వలెనె? నీ
 యఘవిచేష్టితముల కంతులేదె?

1296

క. కనవచ్చిన శ్రీరాముని
 గని యభిషేకంబు మాని కానల కేగన్
 జను నంటివి; కాదంటినె?
 జనకజ పెరెత్తినావె? సరియంటి నటే?

1297

క. బాస యటు లుండ నీ విపు
 డీ సీతకు నారచీర లిచ్చుట మఱియున్
 దోసముగాదే? దుష్కృతిఁ
 జేసి నిరయమందుఁ గూలి చెడిపోయెదవే? ” 1298

అ. అనుచు ధీరుఁ డయ్య నవసీంద్రుఁ డేడ్చుచుఁ
 బుత్రవిరహవశతఁ బొక్కిపొక్కి
 యాత్మశోకమునకు నవధి గానఁగలేక
 యడలి యడలి యార్చి నవశుఁ డయ్యె. 1299

అ. అట్లు చెప్పిచెప్పి యాయాసభిన్నుఁడై
 తలను వంచియున్న తండ్రీ గాంచి
 యడవి కేగఁ బయనమై యున్న శ్రీరాముఁ
 డంజరించి యిట్లు లని వచించె. 1300

రాముఁడు తన తల్లిని యాదరముతోఁ జూడుమని చెప్పుట

గి. “శీలవతి వృద్ధురాలు విశాలకీర్తి
 నీకుఁ బట్టపు దేవేరి నాకుఁ దల్లి
 యైన కౌశల్య నిన్ను నెగ్గాడఁబోని
 దాని మన్నింపఁ దగుఁ దండ్రీః ధర్మచరితః 1301

అ. ఏకపుత్రు నన్ను నెడసి మున్నెన్నఁడు
 చూచి యెఱుఁగనట్టి శోకజలధి
 మునిఁగియున్న యీమె ననునయింపుము; నేను
 లేని లో టొకింత లేకయుండ. 1302

క. కరుణించి నీవు పరమా
 దరమునఁ దిలకింప నేను దరి లేకున్నన్
 మరణింపక నా రాకను
 స్మరియింపుచు బ్రదుకుఁ గాక మా తల్లి యిటున్. 1303

- అ. నన్నుఁ బ్రేమఁ జూచు నా తల్లి కౌసల్య
యడవి కేను బోవ యడలి యడలి
ప్రబలశోకవశతఁ బ్రాణముల్ విడకుండ
నాదరించి ప్రోవ నగు మహింద్ర!"

1804

39-వ సర్గము

- క. అని విన్నవ మొనరించుచు
దన సన్నిధి సీతతోడఁ దాపనవేషం
బున నున్న రామభద్రుని
గని దశరథుఁ డొల్లఁబోయె గతచేతనుడై.

1805

- క. మునివేషధరుని రామునిఁ
గనఁజాలక బదులు చెప్పఁగాఁ జాలకయే
తనలోనె రామ రామా
యనుచుం బలవింపఁ దొడఁగె నవనిప్పు డార్జున్.

1806

- క. “ఎందఱు తల్లులఁ దండ్రుల
నందనులకుఁ బాపి తొల్లి నవయించితిన్
యెందఱి హింసించితిన్
యందుల కిపు డొదవె నిట్టి యాపద నాకున్.

1807

- చ. లలిత దుకూల భూషణములన్ ద్యజియించి తపస్విఁబోలి నా
రల నిటు గట్టుకొన్న రఘురాముని గాంచునవన్త గన్న న
న్నిలు వడివీడి కైక తపియింపఁగఁ జేయుచు నున్నఁ బ్రాణముల్
కలఁగి తొలంగ వక్కట! యకాలమునన్ మరణంబుగల్గునే? 1808

- అ. స్వార్థపరతఁ గపటజాలంబు నిటు పన్ని
కష్టపెట్టు నొక్క కైకవలన
నేడ్వవలసి వచ్చె నిందఱికిన్ గూడ
నకట! దైవనియతి కడ్డు గలదె?"

1809

గీ. అనుచు నీ రీతి నధికదుఃఖార్తుఁ డగుచుఁ
గన్నుగవ బాష్పపూరముల్ గ్రమ్ముకొనఁగ
నొక్కమాటె రామా యని యూర్పు విడిచి
మరల మాటాడలేడయ్యె మనుజవిభుఁడు. 1310

అ. నృపవరేణ్యుఁ డట్లు నిశ్చేష్టుడై యుండి
కొలఁది సేపటికిని తెలివి నంది
కనుల నక్రమ లొలక గద్గదకంఠుడై
సూతుఁడగు సుమంత్రుఁ జూచి పలికె. 1311

అ. “వేగ మేగి నీవు విమలాశ్వములఁ బూన్చి
స్వారి దిరుగఁ దగిన తేరుఁ దెచ్చి
సాధుశీలు రాము జనపదసీమల
కవలదాఁకఁ జాగనంపి రమ్ము. 1312

క. తలదండ్రులే స్వయంబుగఁ
గులదీపకు విక్రమాధ్యుఁ గొడుకు నడవికిన్
దొలఁగింప వలసె నక్కట !
ఫల మిదె యనుకొందు ధర్మపరుల నియతికిన్.” 1313

అ. అను నృపాజ్ఞ సూతుఁ డరదంబు గొనివచ్చి
రాము నెదుట నిల్చి కై మొగిడ్చి
“స్వర్ణమయ రథంబు జవనహయంబులఁ
బన్ని తెచ్చితి” నని విన్నవించె. 1314

గీ. నృపుఁ డపుడు దేశకాలజ్ఞ నిశ్చయాత్ము
సత్ప్రవర్తను విత్తసంచయ నియుక్తు
సర్వకోశాధికారిని సత్వరముగ
నటుకు రావించి యిట్లని యానతిచ్చె. 1315

- క. పదునాల్గేండ్లు ధరింపంగ
విదేహనృపసుతకుఁ జాలు వివిధ విభూషణ
మృదులాంబరములుఁ దెమ్మన
ముదలం గొనితెచ్చి యతఁడు భూమిజ కిచ్చెను. 1816
- ల. అడవి కేగఁ బయనమైన యా సుందరి
విమల వసన భూషణములఁ దొల్చి
స్వీయకాంతి మెఱయఁ జేసి సంతోషురంబు
నుదయభానుకాంతి చదలఁబోలె. 1817
- గీ. నదఘలాచారవతియగు జనకతనయ
నత్తయగు కోసలాత్మజ యపుడు గాంచి
వేగ దరిఁ జేరి తూరిమిఁ గొఁగిలింది
శిరము మూర్కొని యిట్లు వచింపఁ బోడఁగ. 1818
- గీ. “అనతు లెప్పుడు ప్రేమఁ ద మ్మాదరించు
పతులచే నీప్సితార్థ సత్కృతులఁ గనిము
వారలకుఁ గష్టకాలంబు వచ్చినపుడు
గౌరవింపఁగఁ బోరు లోకమున నెఁడు. 1819
- క. కలిమిగలనాఁడు భర్తల
వలనన్ మును సౌఖ్యమంది వారలు సిరులనీ
దొలఁగుతఱి గుమతులై య
వ్వలఁ ద్రోయుట నైజగణము వసంతల కెందునీ. 1820
- గీ. కాంత లెప్పుడు పాపసంకల్పమతులు
గూఢహృదయలు చంచలల కుటిలశీల
లెంత యనురాగమునఁ జూచు కాంతునైన
నింతలోనె విరక్తలై యేవగింతు. 1821

- క. తలఁపరు కుల ముపకారము
దలఁపరు గౌరవము విద్య దలఁపరు ధనమున్;
జెలువల మనసులు గడుఁ జం
చలములు వారలను నమ్మఁ జన దెయ్యెడలన్. 1322
- ఆ. సత్యమును శ్రుతంబు శమము సౌశీల్యంబు
గలుగు సాధ్వ్యులైన కాంతలకును
వాంఛనీయములగు వస్తు లన్నిటికంటెఁ
బరమగతి దలంపఁ బతి యొకండె. 1323
- ఆ. కానఁ గాననుండు వాని నా నందను
రాముఁ జాలకసేయరాదు నీకు
నురుధనాధ్యుడైన నిజుపేదయైనను
నతఁడె నీకు దైవ మగును గాక !” 1324
- గీ. అనుచుఁ గౌసల్యచేయు ధర్మార్థబోధ
లాలకించి విదేహన్యపాత్యజాత
యతిజలి ఘటించి యత్తకు నభిముఖి యయి
వినయ మృదుభాషణంబుల ననియె నిట్లు. 1325
- ఆ. “పూజ్యురాల ! నీవు బోధించి యిపుడు నా,
కానతిచ్చినట్లె యాచరింతుఁ;
బతులఁ గొలుచు సతుల పరమధర్మములు నే
వింటి మున్నె పుట్టినంటియందు. 1326
- ఆ. దేవి ! నీవు దుస్స్వభావలౌ సామాన్య
తరుణు లట్లు నన్నుఁ దలఁప వలదు;
చంద్రు నెడయనట్టి చంద్రికయుంబోలి
ధర్మపథము నేను దప్పఁబోను. 1327

- ఆ. తీగ లేకపీణ మ్రోగంగ రాదు చ
క్రంబులేక రథము గదలఁ బోదు
సుతులు నూర్గు రున్న సుదతి యొక్కింతైనఁ
భర్త లేక సుఖముఁ బడయ లేదు. 1328
- క. పితరులు సుతులును నెప్పుడు
మితముగనె యొసంగుచుండు మెలఁతల కెందున్;
మితలేని సుఖము లొనఁగెడు
పతిఁ గొలువక యెట్టులుండుఁ బడఁతి యసతియై? 1329
- గి. అమ్మ! యిట్టిపతివ్రతనైన నన్ను
వరసతీ ధర్మములు విన్న గణిత నన్ను
నించు కంతైన మది సంశయింప వలదు
నతికిఁ బతియై ప్రత్యక్షదైవతము గాదె!” 1330
- గీ. అనుచు హృదయంగమంబుగా నాడినట్టి
సీత పల్కులు విని సత్యశీలమైన
రామజనయిత్రి దుఃఖహర్షంబు లొలయ
వెడఁదకన్నుల నశ్రువుల్ విడువఁ దొడఁగె. 1331
- ఆ. అప్పుడు ధర్మనిరతుఁ డగు రాముఁడందఱు
తల్లులందుఁ బూజ్యతను వహించు
జనని కోసలాత్మజకు మ్రొక్కి వలగొని
యంజలించి యిట్టు లని వచించె. 1332
- క. “జననీ! దుఃఖింపక నా
జనకుని సేవించుకొనుచు జరుపుము దినముల్;
జననీజనకులఁ గొలువఁగ
వనవాసము దీర్చి వేగవచ్చెద నిటుకున్. 1333

- అ. ఇట్టే తిరిగిపోవు నీరేడువర్షముల్
కలను గడచిపోవు రాముడు;
లపుడు పూర్ణకాముడై వచ్చు నను సుహృ
ద్వరసమేతుఁ బ్రీతి నరయఁ గలవు.” 1334
- క. అని రాముఁడు వినయంబున
జనని ననునయించి యట్లె నంతాపమునన్
మునిఁగిన మున్నూరేబడి
జనసుల నీక్షించి పలికె సాంజలి యగుచున్. 1335
- అ. “కలసి మెలసి చనవుకలిమిచే నెపుడైన
నెఱిఁగియుండియైన నెఱుంగ కైన
నెగులాడి. మంటినేని నన్ను క్షమించి
వీడుకొలుప రమ్మ! వెడలి పత్తు.” 1336
- అ. ధర్మసమ్మతముగఁ దనయుఁ డిట్లు వచింప
నాలకించి విహ్వలాత్మ లగుచు
రాజుఁ రెల్లఁ గలఁగి క్రొంచీన్వనంబుల
నేడ్వఁ దొడఁగి రప్పు డెలుఁగు రెత్తి. 1337
- అ. మురజ పడవనాదముల విలసిల్లెడు
దశరథావనీకు ధామ మపుడు
ఘోర శోక విలప సారవంబులతోడ
వ్యసన దుఃఖ వికల మగుచు నుండె. 1338

40-వ సర్గము

- క. రాముండును జానకియును
సొమిత్రియు నపుడు భక్తి సాంజలు లగుచున్.
భూమిపు దశరథు వలగొని
యామంత్రణమును గ్రహించి రాతనిచేతన్. 1339

- అ. అట్లు తండ్రిసెలవు నంది ధన్యుఁడు
శ్రీరఘాత్తముండు సితకోడ
నరిగి దుఃఖవివశుడై తల్లి కౌసల్య
పాదపద్మములకుఁ బ్రణతుఁ డయ్యె. 1841
- గి. మఱియు రాముని వెనుక లక్ష్మణుండు నెప్పుడు
జననికౌసల్య చరదాంబుజముల కెఱిగి
తనకు జనయిత్రి యగు నుమిత్రికుఁడు గూడ
వరునఁ గావించె పాదాభిషేందనములు. 1841
- అ. అట్లు ప్రణతుడైన యాహుఁబాహునఁ
బుత్తు లక్ష్మణుని సుమిత్ర యెప్పుడు
చేరఁ దీసి యెద్దో శిరమును నూర్చి
హితముఁ గోరి యతని కిట్లు లనియె. 1842
- అ. ప్రేయజనంబు నెప్పుడుఁ బ్రేమింతు వడవులఁ
బట్టి తిరుగుకొఱకె పుట్టి నా
తనయ ! యన్న కడవివారుల నే యపా
యంబు గలుగకుండ నరిసికొనుము. 1843
- క. లేముల గలుముల నెందును
రాముడె నీ కెప్పుడును శరణ్యుఁడు; జ్యేష్ఠుని
ప్రేమ ననుజుండు గొలుచుట
యీ మహా సత్పురుషధర్మ; మిది నీకుఁ దగును. 1844
- క. దానమును యజ్ఞదీక్షయు
మే నాజీన్ పిడుటయును మీ కులన్మత్తం
బైన ననాతన ధర్మం బో
నందన ! యిదియు నీకు నుచితమ కాదే? 1845

- అ. రాముఁ డన్న నెంతో ప్రేమించు వానిని
గాన కరుగ సిద్ధమైన వాని
దనయుఁ గని నుమిత్ర “వని కేగు
లక్ష్మణా : యేగి ర” మ్మృతుంచు హెచ్చరించె. 1346
- అ. “అనఘ రాము దశరథునిగ సేవింపుము
మహిజ గొలువు మాత్మమాత గాఁగ,
దండకావనంబు దలఁపు మయోధ్యగాఁ
బుత్ర ! సుఖము గాఁగఁ బోయిరమ్ము.” 1347
- క. సారథి సుమంత్రుఁ డప్పుడు
శ్రీగాముని కంజలించి సిద్ధపఱచితిన్
దేరని వచియించి సుచా
సిగునికడ మాతలి వలెఁ జెంత వినతుఁడై. 1348
- క. “తే గారోహింపం దగు
నో రాజకుమార చంద్ర ! యురుతరకిరీ !
శ్రీరామా ! నీ యనుమతి
మేరకుఁ గొనిపోయి విడుతు మిము వేగముగన్. 1349
- అ. దేవి కైకయాజ్ఞ సీ వేగి పదునాల్గు
సమలు రాన నుండఁ జనుసు గాన
నట్టి కార్యములకు నాయత్తపడుమింక
రఘుకులాభిచంద్ర ! రామచంద్ర ! 1350
- అ. అనిన యంతనే వరాహోహ యగు సీత
నైజవిమలభూషణములఁ దాల్చి
హర్షచిత్త యగుచు నారోహణ మొనర్చె
భానుకాంతనిభము భద్రరథము. 1351

ఆ. అంత నన్నదమ్ము లగు రామలక్ష్మణుల్
భూరి రత్న కనక భూషితంబు
ననలకాంతినిభము నైన స్కందనముపై
నధివసించి రిరువు రతిరయమున.

1352

చ. వని నివసింపఁగాఁదగిన వర్షములన్ గణించి సీతకున్
జనపతి మామయిడ్డ వసనంబులు భూషణసంచయంబు న
య్యనములు రామలక్ష్మణుల కయ్య యొసంగిన యాయుధంబు లుం
చిన యజినంపుఁ బుట్టికలుఁ జేర్చె సుమంత్రుఁడు స్కందనంబునన్.

1353

గీ. అపుడు నూతుండు నొగలిపై నధివసించి
యరదమున సీతతోడ మువ్వురినిఁ గాంచి
యనిలజవములు శుభలక్షణాంచితములు
నైన హయముల నదలించె నతిరయమున.

1354

గీ. గహన చిరవాసమునకు రాఘవుఁడు వెడలఁ
బనవి పరవశమైపోయెఁ బౌరజనము;
జానపదగణ మెల్ల మూర్ఛను మునింగె;
సేన చతురంగములతోడ మానుపడియె.

1355

గీ. వ్యాకులభ్రాంత పురజనాలోకితంబు
కుపిత మదమత్త కుంజరఘూరితంబు
భూషితోద్భ్రాంత హయచయఘోషితంబు
నై క్షుభిత మయ్యె నపు డయోధ్యాపురంబు.

1356

ఆ. అపు డయోధ్యనున్న యాబాలవృద్ధులు
నధికదుఃఖిపీడితాత్ము లగుచుఁ
ప్రభు కుమారువెంటఁ బడిరి తృషార్తులు
వారికొఱకుఁ బరుగువారినట్లు.

1357

- అ. అరదమునకు వెనుక నవ్వల నివ్వల
ముందటను జనంబు మూఁగికొనుచు
మొగము లెత్తి యూర్పు లెగయ న్నశులు జూఱు
బ్రభుకుమారుఁ గూర్చి పనవి రిట్లు 1358
- అ. “పగ్గముల బిగించి పట్టి గుఱుంబుల
నరద మిపుడు నడపు మల్ల నల్ల
సూత! రామచంద్రుఁ జూతుము; మరల నె
ప్పటికిఁ గనులఁ బడునొ ప్రభుని మోము! 1359
- క. దేవనమానుఁడు సుతుఁ డిపు
డా వనముల కేగుచుండ నరసియుఁ బగులం
బోవ దెడఁద కౌసల్యకు
దేవిహృదయ మినుమొ యేమొ తెలియక యుండెన్. 1360
- క. నీడవలె నాత్మపతి వె
న్నాడి చనెడి సీత ధన్యురా లెయ్యెడలన్
వీడదు స్వధర్మ మింతయుఁ
బైఁడిమలన్ వేఁడివెలుగు పగిది ననిశమున్. 1361
- క. చరిత్రార్థుఁడ వో లక్ష్మణ!
నిరత్రపియవాది దేవనిభు నగ్రజునిన్
బరిచర్యలఁ దనియించుచుఁ
బరమంబగు భక్తిఁ గొలుచు భాగ్యము గనుటన్. 1362
- క. పదలక రాముని పదముల
పదమలమతి గొలువ నేగు సౌమిత్రీ! నీ
కిదె శ్రేయం బిదె ధర్మం
బిదియె తపస్సిద్ధి మార్గ మిదె సద్గతికిన్.” 1363

- క. అని యిట్లు ప్రలాపించుచుఁ
గనుదమ్ముల నశ్రువారి గడఁగొనంగా
జనులెల్ల రాము రఘునం
దను వెంటఁబడిరి ప్రేమతత్పరమతులై. 18
- గి. అప్పుడు దుఃఖార్తలైన భార్యలను గూడి
విఫులశోకోప హతుడైన నృపవరుండు
కన్నతండ్రిని శ్రీరాముఁ గాంతు ననుచు
నంతిపురినుండి వెలువడె నాత్రపడుచు. 18
- క. కఠిరా జాపదఁ బడఁగని
కఠిణులు విభుఁ జుట్టి యేడ్చు కరణి దశరథున్
గిరికొని యేడిచి రంతః
పురభామిను లార్తనాదములు మినుముట్టన్. 18
- క. శ్రీమంతుం డైక్షాకుఁడు
రామజనకుఁ డపుడు నృపుఁడు రహితస్పృహఁడై
భీమఫణిగ్రస్త సుధా
ధాము పగిది సత్త్వహీనతం గనుపట్టెన్. 18
- ఆ. అప్రమేయ మహిష్ముఁ డాఢ్యుండు శ్రీరామ
చంద్రుఁ డపుడు ప్రజల నందడిఁ గని
“వాగెలను నడల్పి వారు వంబుల దొడు
విడువు ” మంచు నూతు వేగిరించె. 18
- ఆ. రథము దోలు మనుచు రాముండు త్వరపెట్టు
నాపు మనుచు జనము లాఁకపెట్టు
కళవళంబు నొంది కర్తవ్యమూఢుడై
నూతుఁ డొల్లఁబోయి చూడఁదొడఁగె. 186

- క. శ్రీరాముఁ డరుగుచుండఁగ
బొరజనులు వెంటనంటి పరువులు వారన్
ధారుణి నెగయు పరాగము
వారల ఘనదుఃఖ బాష్ప వారి నడంగెన్. 1370
- ఆ. ప్రభు కుమారుఁ డట్లు పయనమై చనుచుండ
నపుడు రాజధాని య య్యయోధ్య
'హా'రవాకులంబు నశ్రుసంసిక్తం బ
చేతనము వ్యధాభిభూత మయ్యె. 1371
- క. తలఁగని దుఃఖశ్రమచే
గలఁగిన పురసతుల కనులఁ గన్నీ రొలికెన్
జలగత మీనక్షోభన్
జలజంబులు వెలువరించు నలలముఖంగిన్. 1372
- గి. ఆ పురం బట్టు లైకకంఠ్యంబుగాఁగ
రోదనాక్రందనంబుల రోజుచుండఁ
గని విని నృపాలుఁ డపుడు ని బ్బవనను గూఁలె
మొదలు తెగిపడ్డ ఫలవృక్షమో యనంగ. 1373
- ఆ. అట్లు రాముఁ జూడ నరుగుచు దుఃఖార్తిఁ
బడినయట్టి భూమిపాలుఁ గాంచి
ప్రభుకుమారు వెనుకఁ బరుగిడు ప్రజల హా
హారవములు దెసల నలముకొనియె. 1374
- క. కొందఱు రామునిఁ బేర్కొని
కొందఱు కౌసల్యఁ బేరుకొని యేడ్వంగా
నందఱు రాజుల హోరా
క్రందనముల నంతిపురము గగ్గో లయ్యెన్. 1375

- క. వెనుదిరిగి యప్పు డా రో
దనఘోషము లోలకించి దాశరథి యటన్
దనుఁ జేర వచ్చుచుండెడి
జననీజనకులను గాంచి సంచలితుడై. 1376
- అ. రాటఁ గట్టఁబడిన ఘోటక శాబంబు
కన్నతల్లి గాంచుచున్నయట్లు
ధర్మబద్ధుడైన దశరథరాముండు
కన్నవారిఁ గనుచు గలఁతవడియె. 1377
- అ. నేలఁ గాలు మోప నేర కందలములఁ
దిరుగు సుఖులు కష్ట మెఱుంగ రట్టి
రాజు రాణి గాంచి రాముండు “నూతుఁడా!
తురగములను వేగఁ దోలు” మనియె. 1378
- అ. అట్టి దుఃఖితాత్ము లగు తల్లిదండ్రుల
నరవరుండు రాముఁ డరయలేక
బరియగోలపోతుఁ బడ్డ యేనుఁగుఁ బోలి
తాల్మి పల్లటిల్లఁ దల్లడిల్లె. 1379
- అ. బిడ్డమీఁద్రప్రేమ పిరిగొన వేగంబ
గోష్ఠమునకుఁ బోవు గోవులాగు
పదము దొఱిలంగఁ బరువెత్తెఁ బ్రియసుతు
రథమువంక కపుడు రామమాత! 1380
- కా. అ నమ్మర్థమునందుఁ దేరివెనుకన్ హా రామ! హా లక్ష్మణా!
హా సీతా! యని యంగలార్చుచు మహాయాసంబుతో నూర్చుచుం
గాసిం దూలుచుఁ గన్ను ల్ర్రు లొలుకంగఁ బర్వన న్వచ్చు నా
గౌనల్యన్ జనయిత్రిఁ గాంచె నెద గ్రుంగన్ రాముఁ డుద్విగ్నుడై.

- అ. రథము నాపు మనుచు రా జన, రాముండు
వేగఁ దోలు మనుచు వేగిరింప
నపుడు సూతు హృదయ మల్లాడె విపరీత
చక్రయుగళిఁ జిక్కు చందమునను. 1382
- క. జనవిభు నుడి వినరా లె
దన నైనన్ వచ్చుఁగాని యక్కటకట! నా
జననీజనకుల దుఃస్థితి
గనలేనని రాముఁ డెంతో కళవళపడుచున్ 1383
- క. “వనటఁబడి నడచి వచ్చెడి
జననీజనకులనుజూడఁ జాల సుమంత్రా!
చన నిమ్మరదము వేగం
బని రాముండు హెచ్చరించె” నపు డాత్రముతోన్. 1384
- అ. రాకుమారు నాజ్ఞఁ గైకొని సూతుండు
వెంబడించు జనుల వీడుకొలిపి
సాగిపోవుచున్న జవనహయంబుల
పగ్గములు నడల్పి పఱవఁ జేసె. 1385
- అ. మరలు మొగమువెట్టు పురపరిజనములు
దశరథాత్మజునిఁ బ్రదక్షిణించి
పార లాగిరెట్లొ; వంతయుఁ గన్నీరు
నాఁగవయ్యె నెంత యడఁచుకొన్న. 1386
- గి. “ఎవఁడు తిరిగిరాఁగ నిచ్చగింతుమొ యట్టి
ప్రియుని దూర మనుసరింపఁ గూడ”
దనుచు నచివు లెల్ల నా రాజమౌళికిఁ
జెప్పి సమ్మతంపఁ జేసి రంత. 1387

- క. పేనం జెమ్మట గ్రమ్మగ్గ
 దీనంబగు మొగముతో నతీమణితో భూ
 జాని హితనూక్తి విని య
 చోచినాగి కుమారువంక జూచుచునుండెన్.

1388

41-వ సర్గము

- అ. పూరుషోత్తముండు శ్రీరాముఁ డా-రీతి
 వినతి నంజలించి వీడుకొనఁగ
 నంతిపురపు నతులు హాహారవంబులు
 చదలు ముట్ట నేడ్వఁ జాగి రపుడు.
- సీ. “ఎట కేగుచున్నాఁడో హీనదీనానాథ
 తాపసోద్ధాతి మా తండ్రి యిపుడు
 ఎట కేగుచున్నాఁడో కుటిలకోపనివర్తి
 సమవర్తియైన రాకొమరుఁ డిపుడు
 ఎట కేగుచున్నాఁడో యీ తల్లి కౌసల్యఁ
 గనునట్లె మముఁగన్న తనయుఁ డిపుడు
 ఎట కేగుచున్నాఁడో యింతి కగ్గంబైన
 రాజాజ్ఞ లోకశరణ్యుఁ డిపుడు
- అ. నర్వజీవహితుఁడు సత్యవ్రతుండు స
 ధర్మనిరతుఁ డత్యుదారచరితుఁ
 డైన రాము పిడనాడి తా నిపు డెంత
 బుద్ధిహీనుఁ డయ్యె భూమిజాని.”
- క. అని రాజాంగన లందఱు
 ననుఁగుం బసిలేగ వీడు నావుంబలె రో
 దన మొనరించితి శ్రీరా
 ముని పిడఁగలేక వంత ముప్పిరిగొనఁగన్.

1389

1390

1391

గి. తనయవిరహాతిదుఃఖ నంతపుడైన
జనవిభుం డంతిపురినుండి వినఁగ వచ్చు
దారుణార్త రవములకుఁ దల్లడిల్లి
మఱియు నస్తోకశోకనిర్మగ్నుఁ డయ్యె. 1392

ఆ. అధిపసుతుఁడు రాముఁ డడవి కేగినచింత
వేల్పు రైరి వేది విప్రవరులు;
వంటమాని రింటిపారలు; తమ పనుల్
జనులుపిడి రంత నినుఁడు గ్రుంకె. 1393

ఆ. పాలు గుడుపవయ్యె పసిలేఁగలకు గోవు
లేమి మేయ వయ్యె సామజములు;
నెలమిఁ బొంద దయ్యెఁ దొలిచూలి మగబిడ్డ
గనిన నతియు నపుడు వనకుఁ గుండి. 1394

సీ. కుజ బుధ గురులును గ్రూరగ్రహములుఁ ద్రి
శంకుతోడ శశాంకు సంక్రమించె
గ్రహతారక్కాళి నిర్గతకాంతి దిందె; వి
శాఖయు ధూమనంసక్త మయ్యె
తిమిరసంకులములై దెన లెల్ల నసి దప్పె
నుడుభేటములతేజ ముడిగిపోయె
ర్ఘంఝానిలోద్ధూత జలనిధినం బోలి
యాపదఁబడె నయోధ్యాపురంబు

గి. రామచంద్రవియోగ దుర్భరతఁ జిక్కి
పౌరు లాకస్మికంబుగాఁ బ్రతిభ దక్కి
శోకనంతప్రహృదయులై సొక్కి స్రుక్కి
తిండి త్రిప్పట విడి కలగుండువదిరి. 1395

- అ. అపు డయోధ్యనున్న యఖిలజనంబులు
నఖిలదుఃఖపీడితాత్ము లగుచు
మట్టుమీరి వేడినిట్టుర్పు లెగయంగ
నాడిపోయఁ దొడఁగి రవనినాథు. 1396
- గి. బాష్పపర్యాకులాన్యులై పథములందుఁ
గలఁగి తిరుగాడు ప్రజల నొక్కనికిఁ గూడ
హర్ష మనుమాటు లేదయ్యె; నఖిలజనులు
విపుల శోకోగ్ర నంతాప వివశు లైరి. 1397
- క. మెల్లఁగ పీవదు తెమ్మెర;
చల్లఁగ వెలుగంగఁబోఁడు చంద్రుఁడు; సెగలం
జల్లఁడు పవలిటి దొర; యిటు
తెల్ల జగము నొల్లబోయె నినకులుఁ డెడలన్. 1398
- క. పిల్లలు దలఁపరు దల్లుల;
నిల్లాండ్రను బతులు దలఁచ; రే బంధువు లే
నొల్లరు దలపఁగ నొండొరు;
నెల్లర హృదయములు రామునే వెనుకొనుటన్. 1399
- క. శ్రీరామమిత్రు లెల్లరు
హా రామా! రామ! యనుచు నార్తిఁ బొగులుచున్
దారుణదుఃఖోపహతిన్
ధారుణిఁ బడి వివశులైరి తద్గతమతులై. 1400
- అ. ప్రేమభాముఁడైన శ్రీరాము నెడఁబాసి
యార్త సుభటు సామజాశ్వమైన
యా యయోధ్య ఘోష నందె; బరన్ముని
దక్కి నవయు భూతధాత్రిఁ బోలి. 1401

42-వ సర్గము

- అ. రాముఁ డట్టులేగ రథగమనోద్ధాత
మగు రజంబు దోచునంతదాఁకఁ
గన్నకొమరువంకఁ గాంచుచు దశరథ
మనుజవిభుఁడు కన్ను మలఁపఁ డయ్యెః 1402
- క. ఎందాఁక దశరథేంద్రుఁడు
నందను శ్రీరాము దెసఁ గనన్ దొరకొనెనో
యందాఁక భూపరాగము
గందోయికిఁ గ్రమసమ్మద్ధిఁ గన్నట్లుండెన్. 1403
- అ. కొడుకు తేరిధూళిఁ గూడఁ జాతైనంత
నృపతి వంతగుంది నేలఁ బడగఁ
గాంచి రామజనని కౌసల్య వలకేలఁ
బట్టి లేవనెత్తఁ బ్రాణవిభుని. 1404
- అ. అపుడు భరతమాత యగు కైక దాపలి
ప్రక్క కేగి విభునిఁ బట్టుబోవ
వినయ నయవిదుండు విమలధర్ముఁడు నృపుఁ
డిట్టు లనియె వ్యధితహృదయుఁ డగుచు. 1405
- క. “నా కాంతగ నైనను దా
సీ కాంతగ నైన నిన్నుఁ జేకొన నింకన్
తాకం బోవకు నన్నున్
గైకేయీ! దుష్టురాల! కన నొల్ల నినున్. 1406

* పాఠాంతరము

- క. ఎందాక భూపరాగము
కందోయిందోచి గగనగతమైనదియో
యందాఁక దశరథేంద్రుఁడు
నందను శ్రీరాముఁ దెస గనంగాఁ దొడఁగెన్. 1403

- అ. నిన్నుఁ బట్టి బ్రదుకు నీ వారి కే రాజుఁ
గాను నాకు బ్రజలు గారు వారు;
కేవలార్థపరత నీ వధర్మిణి వైతి
నిన్ను విడిచినాఁడ నేటినుండి. 1407
- అ. అగ్నిసాక్షికముగ నానాఁడు నీ పాణిఁ
బట్టి నట్టి ధర్మబంధకలన
నిహపరములఁ గల్గు నెల్ల సంబంధముల్
విడిచి తెంచి పాఱివేసినాఁడ. 1408
- గీ. అవ్యయంబైన యీ రాజ్యమంది భరతుఁ
డెలమిఁ గనునేని సితృదేవతలకు నాకు
నతఁ డొసఁగు తర్పణాదికకృతులు మాకు
ముట్టరా కనర్హంబులై పోవుఁ గాక!" 1409
- అ. అనుచుఁ గైకఁ దిట్టు నాత్మేశుఁ గౌసల్య
గాంచి యధికదుఃఖ కలిత యగుచు
నొడలిధూళి దులిపి యొయ్యన నతనితో
నంతిపురమువంక నరుగఁ దొడఁగె. 1410
- అ. తపసిరూపుగన్న తనయునిఁ దలపోసి
ధర్మమూర్తి దశరథప్రభుండు
ఫరితపించె నగ్నిఁ బాడి ముట్టినయట్లు
స్వార్థపరత విప్రుఁ జంపినట్లు. 1411
- గీ. అపుడు గౌసల్యతోఁ గూడి నృపుఁడు చనుచు
మాటిమాటికి వెనుకను మరలి కనుచు
దీనుఁడై దుఃఖవశత నిస్తేజుఁ డయ్యె
రాహు కబళితుఁడైన మార్తాండుఁ బోలి. 1412

క. అనుగుంగొమరునిఁ దలఁచుచు
వనటంబడి కంది కుందు వసుధేశుం డూ
రినిఁ దాటి రాముఁ డేగుట
విని యిటు విలపించె దుఃఖవిహ్వలుఁ డగుచున్. 1413

ఆ. “రాముఁ గొనుచుఁ జన్న రథతురగంబుల
జూడ లివిగొ! కన్నవాడఁగాని
కన్నచిన్నికొమరుఁ గన్నారఁ దమిదీరఁ
గాంచు భాగ్య మేను గాన నైతి. 1414

చ. వెలఁదులు చామరంబులను వీవఁగఁ జంచనచర్చితాంగుడై
లలిత దుకూల శయ్యలఁ దలాడలపై సుఖసుప్తిఁ గాంచు కో
మలతనుఁడైన మత్ప్రియకుమారుఁడు గానల రాయె రప్పయో
తలగడ గాఁగ నేలపయిఁ దా శయనించునె యక్కటక్కటా!

క. ధారుణిఁ బరుండి వగ ని
ట్టూరుపు లెగయంగ ధూళి యొడ లలమంగా
నా రాముఁడు లేచునా? సెల
యేఱు కడఁ బరుండి లేచు నేనుఁగుబోలెన్. 1416

క. ఆయతబాహుఁడు జగతీ
నాయకుఁ డగు రామాఁ డిపు డనాథునివలె భూ
శాయి యయి లేచుఁబో న
య్యా! యని వనచరులు గాంతు రొక్కో; యతనిన్. 1417

క. నియతసుఖోచిత జానకి
యరుగుచు నున్నయది కంటకాటవి; కెన్నం
డెఱుఁగని వనసత్త్వంబుల
యఱుపులు విని యదరి బెదరదా? యకటకటా! 1418

- క. నీ కోరిక యీడేరిన
దో కైకాః విధవ వగుచు నుర్వీతలమున్
గైకొని యేలుము; నే నా
శ్రీకరు శ్రీరాము విడిచి జీవింప నీకన్." 1419
- క. అని విలపించుచు దశరథ
జననాథుఁడు మైసెమర్ప జనవేష్టితుఁడై
చనియె మృతస్నాతునివలె
బనవుచు నిశ్శీకమైన పట్టణమునకున్. 1420
- సీ. జనులనందడి లేని చత్వరంబులతోడ
గళదప్పియున్న ముంగికులతోడ
నడపొడ లేని దేవాలయంబులతోడ
గడియలువడిన యంగకులతోడ
తేజంబు దక్కిన రాజవీధులతోడ
బడుగులై మిగిలిన ప్రజలతోడ
రామా యనెడి పంజర శుకారవముతోడ
నంబా యనెడి గోకులార్తితోడ
- గీ. జానకీరాములఁ దలంచి సంతసించు
ప్రాణిగణముతో వికలమౌ నా యయోధ్యఁ
గనుచు గృహముఁ బ్రవేశించె మనుజువిభుఁడు
జలదగర్భంబునం జొచ్చు నవిత్తబోలి. 1421
- క. సీతారామసుమిత్రా
నూతులు లేనట్టి నగరుసొచ్చి నృపుఁడు దుః
ఖాతిశయంబునఁ గంపిత
కాతర మందార్థహీన గళమునఁ బలికెన్. 1422

ఆ. “రామమాతృయైన రమణి కౌసల్య శు
ద్ధాంతమునకు నిప్పు డరుగనుంటి;
జేర్చుఁ డటుకు నన్ను శీఘ్రంబ; నా కింక
నొండుచోట శాంతి యుండఁబోదు.” 1423

ఆ. అనిన ద్వారపాలు రల్లనఁ గౌసల్య
యంతిపురికిఁ జేర్చి రవనిపాలు;
సతఁడు తల్పశాయి యయ్యె; నచ్చటఁ గూడ
మనసు కుదుటపడక మఱుంగఁ దొడఁగె. 1424

క. రాముండును జానకియును
సౌమిత్రియు లేనియట్టి సదన మతనికిన్
సోమకళాహీనం బగు
వ్యోమమువలెఁ దోచె దుస్తమోద్రిక్తంబై. 1425

ఆ. అట్టి భవనంబు గని దుఃఖ మాఁపలేక
చేయి పైకెత్తి దశరథక్షితివిభుండు
“నాయనా! పోవుచున్నావె నన్ను విడిచి
రాఘవా!” యని యుచ్చైస్వరమున నేడ్చె. 1426

ఆ. “ప్రేమధాముడైన రాముఁ డయోధ్యకు
వనమునుండి మరలివచ్చు దాఁక
బ్రదికియుండి యతనిఁ బరిరంభణముసేయు
పురుషవర్యు లెంతో పుణ్యలొకద!” 1427

ఆ. అనుచు దుఃఖపడుచు నవనీతలేకుఁ డా
రాత్రి తనకుఁ గాళరాత్రి గాఁగ
సభయుడై నిశీధనమయానఁ గౌసల్యఁ
బట్టమహేషిఁ గాంచి యిట్లు అనియె. 1428

- అ. “తనయు రామునంటి తరలెడి నా చూపు
మరగి మరగి తిరిగి మరలకుండె;
నిన్నె గనక యుండె; నీవైన నొకసారి
పాణి నంటి నన్ను బలుకరింపు.”

1429

- అ. అనుచు సెజ్జనుండి యా రామచింతచేఁ
దల్లడిల్లు విభుని దఱిసి దేవి
కెలనఁ గూరుచుండి కెంగేల స్పృశియించి
వెచ్చనూర్చి వెక్కివెక్కి యేడ్చె.

1430

43-వ సర్గము

రాము నడవికిఁ బంపిన కైక తన్నెంత బాధపెట్టునో యవి
కౌసల్య దశరథునితో ననుట

- అ. అట్లు పుత్రశోకహతిఁ గుందు కౌసల్య
తల్పమందు శోకతప్తఁ డగుచు
బడలియున్న భూమిపతియైన పతిఁ గాంచి
యెలుఁగురాటుపడఁగ నిట్టు లనియె.

1431

- అ. “చిన్నిరామచంద్రు జీవనాశంబులఁ
వికట కపట కలుష విషము గ్రక్కి
కుబున మూడ్చినట్టి కోడెత్రాచునుబోలి
భయముదీరి కైక బరి తెగించె.

1432

- క. నట్టడవికి నా రాముని
నెట్టి రమణి కైక కోర్కి నెఱవేఱి నికన్
నట్టింటిపామువలె భయ
పెట్టుదు నను నెట్టి బాధపెట్టు దలచెనో!

1433

- అ. కానఁ ద్రోయుకంటె నా నందనుని రాము
దాసదాసునైనఁ జేసెనేని
భైక్ష్యవృత్తి నైన బ్రదుకుచు నిచట నా
కనులఁ బడుచునుండుఁ గాదె కొడుకు? 1434
- అ. పాడిదప్పి రాముఁ బదవికి నెడఁబాపి
యీవు దానిఁ గైక కిచ్చినాఁడ;
వాహితాగ్ని పర్వమందు హవిర్భాగ
మనురులకును స్వేచ్ఛ నొనఁగినట్లు. 1435
- క. వీరుం డాయతజాహుఁడు
వారణగమనుండు ధన్వి వసుధాత్మజతో
ధీరుండగు లక్ష్మణుతో
ఘోరారణ్యంబులందుఁ గుండఁగ వలసెన్. 1436
- అ. కపటచిత్తయైన కైకమాటలు విని
యెట్టి కష్ట మెఱుంగనట్టి వారి
నడవి కంపినాఁడ వక్కటా! సుకుమారు
లెట్లు బుండఁగలరు నట్టడవుల? 1437
- అ. ప్రాయమునకుఁ దగిన భాగ్యభోగంబుల
ననుభవింపఁదగిన యట్టివారిఁ
గానలకును ద్రోయ దీనులై దుంపలుఁ
బండ్లు దినుచు వారు బ్రదుకఁగలరె? 1438
- అ. జనకజాతతోడ సౌమిత్రితో రాముఁ
డడవినుండి వచ్చునట్టివేళ
శోక ముడుగువేళ శుభవేళ నిప్పుడే
భాగ్యవశత నేను బడయ రాదె? 1439

చ. కల గని మేలుకన్నటులె కాననవానము దీర్చి వేడ్కతో
 నలఘుపరాక్రమాధ్యులగు నన్నయుఁ దమ్ముఁడు గూడి రాఁగ ము
 త్పులకితగాత్రులౌ ప్రజలతో ధృతకేతుపతాకపాళితోఁ
 గలకలలాడు ని ప్పురము గ్రమ్మఁ గన్గొను తెన్నఁడోగదా ! 1440

ఆ. వనమునుండి తిరిగివచ్చిన పురుషసిం
 హులను రామలక్ష్మణులను గాంచి
 పర్వదినమునందుఁ బాఠోనిధిం బోలి
 యీ యయోధ్య యెప్పు డెలమి గనునో? 1441

ఆ. స్కందనమున ముందు జానకి చెలువంద
 బాహుబలుఁడు రామభద్రుఁ డెలమి
 గోవువెంటవచ్చు గోరాజ మట్టు లీ
 పట్టణంబుఁ జేరు భాగ్య మెపుడో? 1442

క. అరి దమనులు నా కొమరులు
 మరలఁ బురికి రాఁగ రాజమార్గమునఁ బ్రజల్
 విరులున్ సేసలు చల్లుచు
 గురుతరహర్షమున నెదురుకొనఁ గను తెపుడో? 1443

క. కుండలధారులు వర కో
 దండాయుధపాణులైన తనయులు శిఖరో.
 ద్దండ గిరు ల ట్లయోధ్యకుఁ
 బండువుగా రాఁగఁ గాంచు భాగ్యం బెపుడో! 1444

క. కన్నియలకు విప్రులకున్
 గ్రొన్ననలును ఫలము లిచ్చుకొనుచు నెలమి నా
 చిన్నికుమారులు క్రమ్మర
 ని న్నుగరిఁ బ్రదక్షిణింప నెపు డరయుదునో! 1445

ఆ. బుద్ధివృద్ధుఁ డగుచు నిద్ధతేజంబునఁ
ద్రదిదశుఁడైన ధర్మవిదుఁడు రాముఁ
డాడుకొనుచువచ్చు మూఁడేండ్లబాలుని
లీల నెపుడుఁ గౌఁగిలింతుకొనునా! 1446

ఆ. దశరథేంద్ర! పాలు ద్రాగు పాపల నెట్టి
తల్లిచన్నుగవలఁ దొల్లి యెపుడొ
క్రూరమతినిఁ బట్టి కోసితఁ గాఁబోలుఁ
గాక నాకు నిట్టి గతి గలుగునె? 1447

ఆ. లేగ గోవువోలె నేఁ గూర్మిఁ గాంచు నా
పట్టి నన్నుఁ బాపె బలిమిఁ గైక
ముద్దు బాలవత్సమును గోవునెడఁ బాయఁ
జేసినట్టి క్రూరసింహ మట్లు. 1448

గి. లేకలేక కాంచినయట్టి యేకపుత్రు
సకలసుగుణాభిరాము విజ్ఞానధాము
రఘుకులాంబుధిసోము నా రాముఁ బాసి
నే బ్రదుక నేర్తునే యొక్కనిముసమైన? 1449

క. ఆ రమణీయాకారుని
నా రాజితలేజు సుబలు నాయతభుజుఁడౌ
నా రాకేందు నిభానను
నా రామునిఁ బాసి బ్రదుక నా తర మగునె? 1450

ఆ. పుత్రశోక దుఃఖ భూతి దావానల
మేర్చి మేర్చి నను దహించుచుండె;
ఘననిదాఘకాల ఖరకర కిరణాలి
క్షితితలముఁ దపింపఁ జేసినట్లు." 1451

44-వ సర్గము

సుమిత్ర కౌసల్య నూతిడించుట

- ఆ. అన్నమిన్నయైన యా కోసలాత్మజ
యట్లు విఫలదుఃఖ మందుచుండ
నాలకించి ధర్మశీలయైన సుమిత్ర
యనునయమున నిట్లు లని వచించె. 1452
- ఆ. "అఖిల సుగుణధాముఁ డగు రామచంద్రునిఁ
బరమపురుషుఁ గన్న భాగ్యవతివి
పుత్రమోహవశతఁ బొగులుచు నీ రీతి
నతనికొఱకు దుఃఖ మందఁ దగునె? 1453
- ఆ. దేవి! నీ సుతుండు దివ్యతేజుం డయ్యు
రాజ్యమును ద్యజించి రాజుఁ దండ్రె
సత్యవాదిఁ జేయఁ జనియుండె వని కిట్టి
సాధుకృత్య మెవఁడు సలుపఁ గలఁడు? 1454
- ఆ. అర్క సమ్మతంబు నాముష్మికఫలోద
యంబునైన ధర్మ మాచరించి
శ్రేష్ఠుడైన యట్టి శ్రీరామునిం గూర్చి
యిట్లు దుఃఖపడుట యేటి కమ్మ? 1455
- ఆ. పుణ్యరతుఁడు సర్వభూత హితుండు ల
క్ష్యుఁడు భక్తితోడ సంతతంబు
నా మహాత్ముసేవ లాచరింపఁగ నేగె
నింతకంటె భాగ్య మేమి గలదు? 1456
- క. వనవాస మెంత కష్టమొ
వినియును సుఖనిరతయైన వెలఁదుక యయ్యున్
జనకజ ధర్మాత్ముని నీ
తనయు ననుసరించి చనె స్వధర్మనియతయై. 1457

అ. తన విశాలకీర్తి ధరణీతలమున కే
కాతపత్ర మగుచు నలరుచుండ
నిత్యసత్యధర్మనిరతుడౌ రాముండు
సేమముగ నయోధ్యఁ జేరఁగలఁడు. 1458

అ. అతని పారిశుధ్య మాతని మాహాత్మ్య
మెంత యుత్తమములొ యెఱిఁగి నట్టి
ఖరకరుండు నైజకరముల శ్రీరాము
సంతపింపఁజేయ జాలఁ డెందు. 1459

క. అనిలుఁడు మంగళకరుడై
ఘనశీతోష్ణముల విడిచి కడుసుఖ మిడుచున్
వనులం దిరిగెడి రాముని
ననిశము సేవించుచుండు ననుకూలుండై. 1460

అ. పరమపూరుషుండు ప్రభుఁడు శ్రీరాముండు
రేలఁ బవ్వళింప లీల వచ్చి
యమృతకరము లొలయ నతనిఁ గౌఁగిటఁ జేర్చి
చంద్రుఁ డెలమిఁగూర్చు జనకుఁ బోలి. 1461

గీ. దనుజు శంబరు నా తిమిధ్వజుని సుతుని
జంపి బ్రహ్మచే దివ్యాస్త్రసమితిఁ గొన్న
పురుషసింహుఁడు శూరుఁడు భుజబలుండు
నిలువఁ గలఁ డింట బలెఁ గాన నిర్భయముగ. 1462

గీ. తన నిశాతాస్త్రముల నెదుర్కొనిన యట్టి
వైరివీరులఁ బరిహర్చు వీరవరుఁడు
రాఘవుండు సర్వంసహారాజ్యలక్ష్మి
నెల్లఁ బాలించుటకు నర్హుఁ డెలగాఁడు? 1463

- క. శ్రీరాముఁడు నిజతేజము
వీరపరాక్రమము వెలయ విజయాభ్యుదయ
శ్రీరమతోఁ గైకొనఁగలఁ
దీ రాజ్యము వనమునుండి యేతెంచి వెనన్. 1464
- ఆ. అతఁ డినుల కినుఁడు; నగ్నికి నగ్ని; రా
జులకు రాజు; కీడుతులకుఁ గీర్తి;
క్షమకు ఖాంతి; దైవతములకు దైవంబు;
భూతి భూతి; కజుఁడు భూతతతికి. 1465
- ఆ. దేవి! యట్టి దివ్యతేజోవిరాజి నీ
యాత్మజునకు రాజ్యమందుఁ గాని
పురమునందుఁ గాని భువి నెం దయినఁ గాని
పగతుఁ డగుచు నెవఁడు బ్రదుకఁ గలఁడు? 1466
- చ. వనమున కేగుచున్న రఘువర్యునిఁ గానఁగలేక చింతలన్
మునిఁగిన పౌరకోటికిఁ బ్రమోదముఁ గూర్పఁగ వచ్చి వేగమే
తన నతి సితతోడ పనుధానతితో జయలక్ష్మితోడ నీ
తనయుఁడు పట్టభద్రుఁడగుఁ దప్పదు దేవి! విచార మేటికిన్. 1467
- గీ. నారలను గట్టి దర్భాననంబుఁ బట్టి
విపినముల కేగు శ్రీరాము విజయధాము
సితతో రాజ్యలక్ష్మియుఁ జేరి చనియె
నింక నతనికి దుర్లభ మేమి కలదు? 1468
- క. నానాస్రశస్త్రధరుఁడై
ధానుస్కుఁడు లక్ష్మణుండు తత్పరమతి ముం
దై నిలిచి కొలుచుచుండఁగఁ
గానల రామునికి లోటు గలుగునె దేవీ? 1469

క. వనవాసము దీరిచి వెనఁ
బునరాగతుఁడైన రాముఁ బురుషోత్తము నీ
తనయునిఁ గనెదవు నిజ మిది
వనటయు జింతయును మదిని వదలుము దేవీ ! 1470

క. సదమలచరిత ! శుభాంగీ !
ముద మొదవఁగ మరల వచ్చి ముందు నిలిచి నీ
పదములకు మ్రొక్కు రాముని
నుదయేందునిఁబోలి చూతు వుడుగుము వంతన్. 1471

అ. విజయలక్ష్మితోడ విచ్చేయు వానిఁ బ
ట్టాభిషిక్తుఁ డగుచు నలరువాని
నూను రాముఁ గాంచి యానందబాష్పముల్
గురియఁ గలవు సుఖముఁ బొరయఁ గలవు. 1472

క. ఎట్టి యమంగళమును గను
పట్టదు రామునెడ దుఃఖపడకుము తల్లీ !
యిట్టె కనెద వాతనిఁ దోఁ
బుట్టువుతో సీతతోడఁ బురి కేతేరన్. 1473

అ. మాన్యచరిత ! దేవి ! మముబోటి జనముల
నూఱడింపవలసి యున్న నీవె
యుల్లమునఁ గలంగి తల్లడిల్లుచునుండ
నెవరు దిటువుఁగూర్తు రింక మాకు ? 1474

క. రాముని నాత్మజాగాఁగ
న్నోమి కనినయట్టి నీకునున్ దుఃఖంబా ?
రామునికంటెను ధార్మికు
నీ మహి నెవరైనఁ గాంచిరే నీవు వినా ? 1475

- గి. శీఘ్రముగ రాముఁ డిటుకు విచ్చేసి మరల
నెచ్చెలులఁ గూడి భక్తితో నీకు మ్రొక్క
నరసి యానందబాష్పముల్ గురియఁ గలవు
వార్షికాబ్దమాలిక చిట్కు వానఁ బోలి. 1476
- ఆ. ప్రతిన దీర్చి వచ్చి భక్తిమై రాముండు
నీ పదాబ్జసేవ నెఱప నతని
హర్షబాష్పవారి నభిషిక్తుఁ జేసెడు
పత్వతేంద్రు జలదపంక్తిఁ బోలి.” 1477
- ఆ. మంచిమాటలాడి మది కూఱుటం గూర్చు
జాలు చారుశీల సతి సుమిత్ర
సాంత్వనోక్తి రాముజనయిత్ర నిటు దేర్చి
యూఱడించి యంత నూఱుకుండె. 1478
- గి. అపుడు లక్ష్మణజనయిత్ర యగు సుమిత్ర
పలుకు విన్నంత రాజేంద్రపట్టమహిషి
రామమాతకు మది విచారంబు దీఱె
శారదాకాశమున నల్పజలద మట్లు. 1479

45-వ సర్గము

రాముని వెంబడించిన రాజు పరివారము మరలుట

పౌరులు మాత్రము వెంబడించుట

- ఆ. రాము వెంబడించు రాజు సుహృత్తులు
వెనుక కెట్లా మరలి చనిరి గాని
య మ్మహాత్మునెడల ననురక్తి వెంటాడు
జనులు తిరిగి పోవఁ జాల రైరి. 1480

అ. అనుపమానకీర్తి యమల గుణస్ఫూర్తి
రాముఁ డెపుడు పూర్ణ సోముఁ బోలి
నాయకుండు హర్షదాయకుఁడై యుండె
నా యయోధ్య ప్రజల కందఱికిని. 1481

అ. ప్రజల బిడ్డలట్లు భావించు నా రాముఁ
డాత్మజనకు సూనృతాత్ముఁ జేయ
నెంచి తన్నుఁ బౌరు లెంత ప్రార్థించిన
వినక యిట్లు లనియెఁ గనికరమున. 1482

క. “నాయెడ మీ మనములయెడఁ
బాయని గౌరవముఁ బ్రేమభావము నాకై
నా యనుజుఁడు భరతునిపై
నీ యెడఁ జూపంగవలయు నెల్ల విధములన్. 1483

క. ఆ కల్యాణచరిత్రుఁడు
కై కేయ్యానందకరుఁడు కరుణాకరుఁడున్
నాకుం దమ్ముఁడు భరతుఁడు
మీకుం బ్రీయహితము లెసఁగ మిమ్ముఁ బాలించున్. 1484

అ. చాల చిన్నయయ్య జ్ఞానవృద్ధుండును
మృదులహృదయుఁ డయ్య మేటిబలుఁడు
నైన యతఁడు మీకు ననుకూలభర్తయై
యభయ మిచ్చి మిమ్ము నరయఁ గలఁడు. 1485

క. నరవరగుణకలితుండగు
భరతుని యవరాజుగాఁగఁ బ్రభుఁడు నిలిపె ని
తఱి; మీరు నేను నా సో
దరులును దలఁ దాల్పవలయు దశరథునాజున్. 1486

- ఆ. ఇంతప్రేమ నన్ను నెడయఁ జాలని మీరు
హితము నాకుఁ గూర్చ నెంతురేని
వనికి నేను జనఁగ జనపతి ననుఁగూర్చి
శోకమందకుండఁ జూడవలయు.” 148
- ఆ. ప్రజలరాక నిట్లు ప్రతిఘటించుచు రాముఁ
డచలధర్మనిష్ఠుడైన కొలఁది
రాఘవుండె తమకు రాజుఁ గావలె నను
ప్రజలకొర్కి మఱియుఁ బ్రబలఁ దొడఁగె. 148
- ఆ. అందువలనఁ బౌరు లా రామలక్ష్మణ
సుగుణపాశములకుఁ జొక్కి చిక్కి
మరలిపోవలేక యరదంబుతో శోక
బాష్పనయను లగుచుఁ బరుగు లిడిరి. 148
- గి. వర్చనముచేత బుద్ధిచే వయసుచేత
వృద్ధులైయున్న కొందఱు విప్రు లపుడు
తలలు వడఁకంగఁ బలుకులు తడఁబడంగఁ
గలనఁ జేరంగ లే కిట్లు కేక లిడిరి. 149
- క. “త్వరితముగ రామచంద్రుని
యరదముఁ గొనిపోవు నుత్తమాశ్వములారా !
మరలుఁడు వెనుకకు మీప్రభు
వరుని హితులుగండు పోవ వలవదు మీకున్. 149
- గి. అవనియందున్న సర్వజంతువులలోన
శ్రవణశక్తివిశేష మశ్వములకందు;
రట్లగుట మీరు మా మొఱ్ఱ నాలకించి
మరలి రండు వేగమ రఘువరునిఁ గూడి. 149

- ఆ. శుభ దృఢప్రతుండు శుద్ధాత్ముడును ధర్మ
రతుడు వీరుడైన రామవిభుడు
పురికి దోడితెచ్చు పురుషోత్తముడుగాని
వనికి జాగనంపు వాడుగాడు.” 1493
- ఆ. అనెడి వృద్ధభూసురార్త ప్రలాపముల్
రాము డాలకించి రథము డిగ్గి
ప్రత నివిష్టు డయ్యు వైదేహితోడ ల
క్షణునితోడ బాదచారి యగుచు. 1494
- క. మరియాద లెఱుగువాడును
గరుణాకుడు రాము డపుడు గాలినడకనే
యరుదెంచు ద్విజులు దన్నుం
దఱియుటకై యల్లనల్లనం జనఁ దొడఁగెన్. 1495
- ఆ. అట్టు లగుచున్న యా రామచంద్రుని
గాంచి వృద్ధవిప్రగణము లెల్ల
భ్రాంతచిత్తు లగుచు బరితాపవిహ్వల
భరితు లగుచు మరలఁ బలికి రిట్లు. 1496
- గీ. “వేదవిప్రులపూజఁ గావించు నిన్ను
ననుసరించుచునుండె బాహ్మణ్య మెల్ల
బ్రహ్మభుజముల నగ్నిహోత్రములు గూడ
నిన్నె వెన్నాడి వచ్చుచునున్న విదిగొ! 1497
- ఆ. మాకు వాజపేయమహితయాగముల ల
బ్ధంబులైన యాతపత్రము లివె
యివియు నీకు వెనుక నేతెంచుచున్నవి
శారదీయమేఘచయముఁ బోలి. 1498

- గీ. ఛత్రరహితుండవై యిట్లు చనుచునుంటి
వడవిలోపల నీ వెండఁ బడకయుండ
సవనపూతంబులైన యీ ఛత్రములను
బ్రేమతోఁ బట్టెదము నీకు రామచంద్ర ! 1499
- ఆ. వేదమంత్రములనె విలసిల్లు మా బుద్ధి
వత్స ! రామ : నిన్ను వదలలేక
వెంబడించుచుండె విపినవాన మొనర్చు
నీకు నచటఁ దోడునీడ గాఁగ. 1500
- గీ. మాకుఁ బరమార్థములును సుశ్లోకములును
నగు శ్రుతులు మా మనంబులయందె యుండు
మా సతీగణమో యాత్మమహిమవలన
ననవరత భద్రగతి నింటి యందె యుండు. 1501
- క. కృతనిశ్చయమతి నిన్నుం
బలిమాలెద మడవి కేగుపట్టు విడఁ దగున్
క్షీతిసురుల ప్రార్థనములకు
వ్యతిరేకముసేత ధర్మమగునే నీకున్? 1502
- ఆ. అంచ లట్లు తెల్ల నగు శిరోజములతో
నేల నెగసి యంటు ధూళితోడ
నౌదలలను వంచి యర్థించుచున్నాము
రమ్ము మరలి పురికి రామచంద్ర ! 1503
- క. ఆగతులగు నీ విప్రుల
లోఁగొందఱు యాగదీక్షలో నుండిరి త
ద్యాగ సమాప్తికి భవదీ
యాగమనమె వలయు విఘ్న మందింపకుమీ? 1504

- గి. రామ! నీరాక! మేము మాత్రంబె గాదు
జంగమస్థావరాత్మకజగతి యెల్ల
నిన్నె వాంఛించుచున్నది నీవుఁ గూడ
భక్తతులపైఁ బ్రేమఁ జూపంగ వలదె! 1505
- గి. స్కంధమూలంబులైన వృక్షములు గూడఁ
గదలి వెంట రాతేక ని న్వదలతేక
యగ్రవాయువేగోద్ధతి నూఁగి రేఁగి
యూర్చి మొఱవెట్టు చున్నట్టు లుండె రామ! 1506
- క. ముడిగి ఖగంబులు మేఁతల
నుడిగి విహారంబు వెడలి యుర్విజములపై
నడలుచుఁ బిలుచుచు నున్నవి
పొడఁగని నిను ప్రభుని సర్వభూతప్రియునిన్.” 1507
- క. అని యిటు లాశ్రకందనముల
నొనరించెడి విప్రవరుల కూఱుట గాఁగన్
దనుదానె యపుడు శ్రీరా
ముని నాఁపె ననంగఁ దమన ముందటఁ దోచెన్. 1508
- గి. అరద మాఁపి సూతుం డప్పు డలసియున్న
తురగముల విప్పి నేలపైఁ బొరలఁ జేసి
జలములను ద్రావ నిచ్చి మేనులను గడిగి
ద్రిప్పెఁ దమసాతరంగిణీతీరభూమి. 1509

46-వ సర్గము

- క. సితాపతి సుందర తమ
సాతీరముఁ జేరి యపుడు జానకిఁ గనుచున్
భ్రాతయగు లక్ష్మణునితో
నీ తీరునఁ బలికె దిటువు నెంతయుఁ గూర్చున్. 1510

క. “ఇదె మన వనవాసమునకు
మొదటి రజని; కానఁ గాలు మోపితి మిపుడే;
వదలుము గృహాదించింతల
నెద లక్షణ! నీకు భద్ర మెనగుం గాతన్.

151

గీ. స్థానములఁ జొచ్చు మృగగణధ్వానములను
గూడులను జేరు ఖగకులాక్రోశములను
దీరునెడి సౌరు విడనాడి తేజుదక్కి
వగచుచు న్నట్టులుండె నీ వమలు గంటె!

151

అ. తండ్రిగారి రాజధాని యయోధ్యయుఁ
బురిని వెడలి వనికిఁ బోవు మనల
నెడఁదఁ దలఁచి దుఃఖపడు చుండు నిప్పుడు
నకల బాలవృద్ధ జనముతోడ.

151

క. అనఘ! గుణకలన వలనన్
మనుజపతిని నన్ను నిన్ను మన భరతునిఁ ద
మ్ముని శత్రుఘ్నుని నెప్పుడు
ననురక్తిన్ గాంతు గాదె యా పురజనముల్.

151

అ. జనకుఁ దలఁచి కీర్తి శాలిని యైన మా
యమ్మఁ దలఁచి దుఃఖ మందుచుంటి
వార లేడ్చి కంటిని రోడ్చి యోడిచి
యంధు లగుదు రేమొ యక్కటకట!

151

అ. పరమధర్మరతుఁడు భరతుండు ధర్మార్థ
కామయుక్తవచనకలన నెప్పుడుఁ
బ్రీతిఁ గూర్చి భక్తి నా తల్లిదండ్రుల
చిత్త మూఱడిల్లఁ జేయుచుండు.

151

క. కరుణాశుం డగు భరతుని
శిరమున బిత్తభరము నిల్పి చింత వదలితిన్;
ధరణిజ రక్షార్థము నీ
వరుదెంచితి విటుకు మేలె యైనది యనుజా! 1517

క. తమ్ముడ! నే నీ రాత్రి జ
లమ్ములఁ బ్రాశన మొనర్చి లఘుగతి నుందున్
సమ్మతములుగా విపుడు వ
సమ్ముల దుంపలును బండ్లు నాకు భుజింపన్.” 1518

క. అని రాముఁడు లక్ష్మణుతో
ననుతాపం బెనయఁ బలికి యపుడు సుమంత్రుం
గని “సౌమ్యా! నీ వింకన్
గనఁ దగు నశ్వముల భద్రగతి” నని చెప్పెన్. 1519

అ. ప్రొద్దుగుంకువేళఁ బొడఁగని గుఱ్ఱాల
నూతుఁ డపుడు గట్టి మేఁత వైచి
సంజ గొలిచి చేరి సౌమిత్రితో రామ
చంద్రునకును బ్రతశయ్యఁ గూర్చె. 1520

క. జనకజతో లక్ష్మణుతో
ననఘుఁడు శ్రీరామచంద్రుఁ డాకులసెజ్జన్
గనుఁగొని చని యట నుపవే
శనముం గావించె నపుడు సమ్మతితోడన్. 1521

అ. అపుడు రామచంద్రుఁ డర్ధాంగితో నట్లు
చెట్టుకింద నిద్రఁ జెందునంత
నూతుతో సుమిత్రసూతి చెప్పఁ దొడంగె
సన్నగుణగణంబు లభినుతించి. 1522

- క. నూతునితోడ సుమిత్రా
నూతి నిదుర మాని రాము సుగుణచయంబున్
బ్రీతి నటు వినుచుచుండెన్
రాతిరి చని వేగుదాఁక రవిఁ గనుదాఁకన్. 1523
- క. శ్రీరాముఁడు తను వెనుకొను
పౌరజనావళులతోడ బహుగోకుల నం
చారం బగు నా తమసా
తీరంబున విడిసె నాఁటి దివసాంతమునన్. 1524
- ఆ. అమితలేజుఁడైన యా రాముఁ డా రాత్రి
నిదుర మేలుకాంచి యెదుట నేలఁ
బండి నిదురఁజెందు పౌరులఁ గనుఁగొని
యనుఁగుఁ దమ్ముతోడ ననియె నిట్లు. 1525
- గీ. “ఇండ్ల నిల్లాండ బిడ్డల నెల్ల వీడి
వీరు మనయందుఁ గల ప్రేమ వీడలేక
కాల్నడల వెంట వచ్చి యీ గట్లమీఁద
నెట్లు నిదురించుచున్నారో యిప్పుడు చూడు !
- క. క్రమ్ము మనలన్ బురి కరు
దెమ్మను చున్నట్టి వీరి దీక్షఁ గనఁగ వ్య
ర్థమ్ముగఁ దిరుగరు; తమ ప్రా
ణమ్ము లయిన విడుతు రనుచు నాకుం దోఁచెన్. 1527
- ఆ. కాన వీరు మేలుకాంచి యాఁపకమున్నె
యరద మెక్కి పోవ నగును మనకు;
నిట్లు చెట్లక్రింద నిక్షాకుపురజనుల్
నిద్ర గనుట చూడ నేర నోయి ! 1528

- ఆ. పౌరుల కష్టము తెల్లన్
గూరిమిమైఁ దీర్చు రావకొమరుల మయ్యున్
వారికి మనమే కష్టముఁ
గూరుచు కార్యంబుఁ జేయఁగూడునె యనుజా!” 1529
- ఆ. రాముఁ డట్లు పలుక సౌమిత్రి “యో ప్రాజ్ఞ!
యదియె యుచిత” మనుచు ననువదించె;
నంత సూతుఁ గాంచి యా రాముఁ “డడవికి
నరుగ రథము సిద్ధపఱుపు” మనియె. 1530
- ఆ. అన్నయంత సూతుఁ డరదంబు నాయత్త
పఱిచి రాముచెంతఁ బ్రాంజలి యయి
“సిద్ధ మయ్యె రథము శ్రీరామ! తమ్ముతో
సీతతోడ నధివసింపు” మనియె. 1531
- క. పరికరములతో రాఘవుఁ
డరదమున వసించి యూర్కికాకులితయు స
త్వరగమనయు నగు తమసా
తరంగిణిని దాఁటె సతియుఁ దమ్ముఁడు దానున్. 1532
- క. శ్రీరాముఁ డట్లు ల వ్వలి
తీరంబును జేరి రథము దిగి సుగమంబై
భీరులకే నభయం బగు
దారి నచట భద్రమైన దానిన్ గనియెన్. 1533
- గీ. మతియుతుఁడు రాముఁ డపుడు సుమంత్రుఁ జూచి
“నీవు తే రుత్తరంబుగాఁ బోవ నిచ్చి
వేగ మరలించుకొని రమ్ము వీటిప్రజలు
మనము చనుజాడఁ” గనకుండ నని వచించె. 1534

- ఆ. అపుడు రామునాజ్ఞ నా సుమంత్రుడు దీర్చి
రాగ రాఘవుండు రథము నెక్కి
యవనిజాతతోడ ననుజన్ముతోఁ గూడఁ
దాపసాశ్రమముల దారి నరిగె. 1535
- క. పైనమునకు శుభకరముగ
యాన ముదజ్ఞుఖముచేసి యా సూతుఁడు రా
మానుమతి నడపి క్రమ్మఱఁ
బోనిచ్చెన్ పుణ్యమయతపోవనసరణిన్. 1536

47-వ సర్గము

- క. ఆ రాత్రి వేగినంతనె
పౌరులు మేల్కొంచి రామభద్రుఁడు గానం
గా రామిఁ దల్లడిల్లుచు
హా రామా! యనుచు నవశు లైరి మహార్జిన్. 1537
- ఆ. కనుల నీరు గ్రమ్మఁగా రాము నందండు
నరసి రథపరాగమైనఁ గనక
ప్రభు వియోగదుఃఖ భరితులై వాపోవఁ
దొడఁగి రిట్లు వార లడలు మిగుల. 1538
- క. “ఆ సువిశాలోరస్కుని
నా సమధికబాహుబలుని నా రాము నెడం
జేసితివి పాడునిద్రా!
మోసము చేసితివి కన్నుమూసితివి గదే! 1539
- గీ. భక్తరక్షకుఁడగు మహాబాహుఁ డతఁడు
ప్రజల నెన్నఁడుఁ ద్యజియించువాఁడు గాఁడు
అట్టి రాముఁడు మనల నీ యడవి వీడి
కనికరములేక యెట్లెగఁ గలిగినాఁడో? 1540

- క. పౌరులగు మనల నందఱు
నొరససుతు జనకునట్టు లరసెడి రాముం
డీ రీతి మనల విడి కాం
తారనివాసమున కెట్లు తరలఁ గలిగెనో? 1541
- గి. ఇందుఁ బ్రాజ్ఞాపవేశంబు నందియైనఁ
దిరుగకే మహాప్రస్థాన మరిగియైన
మన ముసురు వీడుదము రామమనుజవిభుని
సేవజేయని వెందుకీ జీవితములు? 1542
- క. మెండుగ నిందం దుండిన
యెండిన కట్టియలు పేర్చి యిటు నొకచితిగా
మండించి మండిపోదము
రండిక మనబ్రదుకు లేల రాముఁడు విడువన్? 1543
- ఆ. అట్లుగా కయోధ్య కందఱ మిపుడేగి
యెల్లవారు రాముఁ డేడి యనఁగ
నా మహానుభావు నా ప్రియంవదు వని
కంపి వచ్చినార మనఁగఁ గలమె? 1544
- ఆ. రాము వీడి మనము రాజధానికిఁ బోవ
వృద్ధబాలవనిత లెల్లఁ గాంచి
జాలిఁ జెంది కుంది సంతపించుచునుండఁ
దేజుదక్కి పురమె తెల్లబోవు. 1545
- ఆ. వీరవిక్రముండు విజితాత్ముఁడగు రామ
విభునివెంట నంటి వెడలి వచ్చి
యిట్లు లతని విడిచి యే మొగంబులతోడ
నిప్పు డా యయోధ్య కేగఁ గలము? 1546

- క. అని యీ గతి బహువిధముల
వనటం బడి చేతులెత్తి వాపోవుచు నా
జనములు వత్సంబులఁ బా
సిన ధేనువు లట్లు లార్చిఁ జెందిరి గుములై. 1547
- ఆ. అంత వార లెల్ల నరదంపుజాడల
నరసి కొంతదూర మరిగి యరిగి
యవియుఁ గాన రాక యటఁ ద్రోవఁ గనలేక
యధికదుఃఖవిహ్వలాత్ము లైరి. 1548
- అ. త్రోవ తెన్ను దిక్కుఁ దోపక వా రెల్ల
దైవవిధిని గూర్చి తలఁచి వగచి
వెనుక దిరిగి దుఃఖిజనపూరితంబగు
నా యయోధ్యఁ జేరి రార్తు లగుచు. 1549
- ఆ. అట్లు రాజధాని కరిగి పౌరజనంబు
లాత్మభవనచింతయైన లేక
యెడఁద రాము నెంచి యెంచి దుఃఖించిరి
కనుల బాష్పవారి దొనలువార. 1550
- అ. గర్భగతఫణిండు గరుడుండు గొనిపోవ
మహామదప్పియున్న మడుగుఁ బోలి
రామరహితమైన యా మహానగరంబు
ప్రాభవంబు దక్కి పాడువడియె. 1551
- ఆ. తోయహినమైన తోయనిధిం బోలి
చంద్రహినమైన చదలుఁ బోలి
ప్రమదహినమైన పట్టణముం గాంచి
యపుడు వారు దుఃఖితాత్ము లైరి. 1552

- అ. అట్లు దుఃఖవివశులైన యా పురజనుల్
ధనసమృద్ధము లగు తమ గృహములఁ
జొచ్చియైన సతుల సుతులను బెఱవారి
నరయఁ జాలకుండి రా ర్తి గ్రుంగి. 1553

48-వ సర్గము

- అ. అట్లు రామువెంట నరిగి నిరాశులై
మరలివచ్చినట్టి పురజనములు
కనుల నీరు కాల్య గట్టుగా నేడ్చుచుఁ
బుడమిఁ గూలి రుసురు వెడలినట్లు. 1554
- క. కొందఱు తమ యిండ్లకుఁ జని
నందనులున్ సతులఁ బ్రియజనంబులతోడన్
గ్రందుకొను దుఃఖమున నా
క్రందనమున్ జేసి రపుడు రాముఁ దలఁచుచున్. 1555
- అ. సంతనంబు లేదు స్వాగతంబును లేదు
తెఱచు విపణి లేదు తేజు లేదు
లేదు వేల్చి సుకృతి లేదు వంటయు లేదు
పురమునందు రామవిరహచింత. 1556
- క. కానని రత్నము దొరకిన
నానందము లేదు; పాతు లబ్ధిన హర్షం
బే నింత లేదు; సుతుఁ దొలి
కానుపునం గన్నఁ గౌతుకము లే దెందున్. 1557
- క. ప్రతియింటను దురపిల్లెడు
నతివలు శ్రీరాము విడిచి యరుదెంచిన యా
పతులం గని కరి నంకుశ
హతిఁ గూల్చిన యట్లు నొవ్వ నాడిరి పెలుచన్. 1558

- అ. “ఇంతు లిష్టు లేల? యిల్లు వాకిళు లేల?
తనుజు లనుజు లేల? ధనము లేల?
శుభము నుఖము లేల? చుట్టపక్కము లేల?
కన్నులార రాముఁ గననినాఁడు. 1559
- క. రాముని కాకుత్స్థాన్వయు
భూమిజతోఁ గూడఁ భక్తిఁ బూజింపంగా
నోమి వెనువెంట నేగిన
సౌమిత్రి యొకండె భాగ్యశాలి జగమునన్. 1560
- అ. లచట రామచంద్రుఁ డవగాహనముచేయు
నాపగలును వారిజాకరములు
పుష్కరిణులు ఝరులు పుణ్యతీర్థములగు
వానిసుకృతి నెన్న వశమె మనకు? 1561
- క. కమనీయకాననంబులు
విమలతరంగిణులు సానువిలసిత జల పా
తములగు నున్నత గిరులున్
బ్రహ్మదం బొనఁగూర్చు గలవు రఘురామునకున్. 1562
- క. దరి కరిగిన రాముని గని
గిరిగానీ వనముగాని గిరికొనుభక్తిన్
బురుషోత్తముఁడే యతిధిగ
దొరకె ననుచుఁ దృప్తిఁ గూర్చ దొరకొనకున్నే? 1563
- అ. తలనుదావిపూలు నిలువెల్ల మంజరు
లలరఁ గ్రమ్ముకొన్న యశిరవముల
స్వాగతంబుఁ దెలిపి చక్కని వృక్షంబు
లనఘు రామచంద్రుఁడనుపఁగలవు! 1564

- అ. వేళగానియట్టి వేళల యందైనఁ
బరువములగు పూలఁ బండ్లతోడఁ
దమ సమీపమునకు దయసేయు రాముని
సత్కరింపఁ గలవు శైలతతులు. 1565
- అ. చిత్రగతులఁ బాటు సెలయేటులను జూపి
తేటనీట గిరులు దేర్చుచుండ,
గిరితరువ్రజంబు విరిచామరలు వీచి
యనఘు రామచంద్రుఁ దనుపఁ గలవు ! 1566
- క. శూరుం డాయతబాహుఁడు
శ్రీరాముఁడు దాశరథి వసించిన చోటన్
జేరవు భయపరిభవములు
చేరుద మాతనినె యాలసింపఁగ నగునే? 1567
- గి. అ మృహాత్ముని రాముని యడుగునీడ
బ్రదుకుదము రండు ప్రభుఁడు ది క్కతఁడె మనకు
సిత కుపచారములు మేము చేయఁగలము
విభుని రాముని మీరు సేవింపఁ గలరు. 1568
- క. రాముఁడు వేని మీ యోగ
క్షేమంబులఁ గాంచి రక్షసేయును మిమ్మున్
భూమిజ యబలల మగు మా
సేమంబుల నరసి ప్రోదిసేయును మమ్మున్. 1569
- అ. పేరుపెంపులేక పీడితజనులతోఁ
బ్రతిభ దక్కి దుఃఖభరిత మగుచు
పాడువడినయిట్టి పట్టణంబున నింక
నెవ్వఁ డుండి బ్రదుక నిచ్చగించు? 1570

క. అనయంబున నీరాజ్యం
 బనాథయుం బోలి కైక దయిపోయినచో
 మన కిచట నునికి యేలా?
 ధనమేలా? తనయు లేల? తనువులు నేలా? 1571

గి. కేవలైశ్వర్యకాంక్షచే దీవరించి
 తనయు రాముని భర్తను దశరథేంద్రుఁ
 జెండనాడినయట్టి యా చెనఁటి కైక
 స్వార్థపరత నెవ్వరి వీడనాడ దింక? 1572

ఆ. ఆమె బ్రదికియుండు నంతగాలంబు నా
 కైకరాజ్యమందుఁ గాలు నిలిపి
 సేవకులము వోలి జీవింపఁ జాలము
 నిమిషమాత్రమైనఁ గొమరులాన! 1573

అ. దయ యొకింతలేక దాశరథిని రాము
 నటవి కనిపినట్టి కుటీలచరిత
 పాపచిత్త కైక పాలనంబున నింక
 బ్రదికి యెవఁడు సుఖముఁ బడయఁ గలఁడు? 1574

అ. ఈ యరాజకంబు నీ నిరాధారంబు
 నీ యుపద్రవంబు నెల్ల నిపుడు
 కైకమూలముననె గలిగె రాజ్యమునకు
 నిది వినాశకాలమే నిజంబు. 1575

క. ఆ విధి రాముం డడవికిఁ
 బోవఁగ వగ దశరథప్రభుఁడు జీవింపం
 బోవం; డా ధర్మప్రభుఁ
 డే వీడినఁ బ్రజకు దుఃఖమే యింక గతియా. 1576

గి. అకృతపుణ్యులు నిర్భాగ్యు లైనమీర
లిపుడు నిశ్చయ మొనరింపుఁ డేదో యొకటి
విషమరణ మందుతో రామువెంటఁ జనుటో
వార్త లందని పరదేశవనతి గనుటో !

1577

అ. రాము సీతతోడ సౌమిత్రితోఁ గూడఁ
గపటవర్తనమునఁ గాన కంపి
పనులఁ గటికవానిపజ్జఁ బెట్టిన యట్లు
ప్రభుఁడు మనల భరతుపాలుఁ జేసె.

1578

సి. రాకేందువదనుండు రాజీవనయనుండు
కుంజరగమనుండు గూఢజత్రుఁ
డంబుదశ్యామలుం డాజానుబాహుండు
భువనమోహనమూర్తి పూర్వభాషి
భూరిప్రతాపుండు పురుషశార్దూలుండు
హతవిమతుండు మహారథుండు
సౌమ్యస్వభావుండు సత్కవతుండు ను
ధాకరనిభశుభదర్శనుండు

గి. నదమలచరిత్రుఁ డగు రామచంద్రమూర్తి
కాంత జానకితోడ లక్ష్మణునితోడ
నిచ్చమై విహరించుచు నేగుచుండ
నెల్లవనములుఁ గూడ శోభిల్లఁ గలవు.”

1579

అ. అనుచుఁ బౌరకాంత లలిదీనవదనలై
విపులదుఃఖతాపవివశ లగుచు
భయదమృత్యువేళఁ బరితపించిన యట్లు
లెలుగు మిన్నుముట్ట నేడ్చి రపుడు.

1580

- అ. పౌరకాంత లాత్మభవనంబులను రామ
భద్రుఁ గూర్చి దుఃఖపడుచునుండ
నప్పు డరుణకిరణుఁ డస్తంగతుం డయ్యె
నిరులుకొనుచు రేయి యరుగుదెంచె. 1581
- గీ. అపితాగ్నుల యగ్నికార్యములు లేక
ధరణిదేవుల వేద నాదములు లేక
కోవిదుల పుణ్యసత్కథాగోష్ఠి లేక
యంధకారబంధుర మయ్యె నా యయోధ్య. 1582
- అ. హర్ష మెడలి యాశ్రయము లేమి వర్తకుల్
విపణు లెల్ల మూసవేసి నంత
చిన్నవోయి నగరి చెన్నుదొఱంగె న
క్షత్రహీనమైన గగన మట్లు. 1583
- అ. తమ్ముడో సుతుండో త మ్మెడఁబాసిన
ట్లతివ లెల్ల రాము నాత్మఁ దలఁచి
యెలుఁగు రాలుపడఁగ నేడ్చిరి వారల
కతఁడు సుతులకంటె నధికుఁడు గద ! 1584
- అ. అప్పు డా యయోధ్య యాటపాటలు లేక
వాద్యములును నుత్సవములు లేక
విపణిచయములేక విభవంబు సెడియుండె
వట్టిపోయినట్టి వనధి బోలి. 1585

49-వ సర్గము

- క. పురుషవ్యాఘ్రుఁడు రాముఁడు
పురజనముల విడిచి ప్రొద్దుపొడువక మున్నే
త్వరితగతిని గడుదూరం
బరిగెను జనకాజ్ఞఁ దీర్చు నాత్రముతోడన్. 1586

ఆ. అట్లు రామచంద్రుఁ డరుగుచు నుండంగ
వేగుదోఁచె రాత్రి వెడలిపోయె
నా ప్రభాతసంధ్య నాతఁ డుపాసించి
యాత్మదేశసీమ నపుడు దాఁటె. 1587

ఉ. క్రొన్ననలం గుబుల్కొనెడు కోనలఁ గాంచుచు సాగుచేయఁగా
దున్నిన భూములం గనుచు దొడ్డవి చిన్నవి యైన యూళ్ళయం
దున్న జనంబు లాడుకొను చుండిన మాటలు వించు మెల్లఁగాఁ
జన్నటు లేగె రాఘవుఁడు చయ్యన గుఱ్ఱము లేగుచుండినన్. 1588

గీ. “కామవశుఁడయి దశరథభూమిపాలుఁ
డెట్టి దుష్కృతమున కొడిగట్టినాఁడు
పాపమతి కైక క్రూరస్వభావ యగుచుఁ
గాపథముఁ బట్టి యిపు డెంత ఘాతఁజేసె. 1589

గీ. ప్రాజ్ఞ విజితేంద్రియుని ధర్మపరుని సదయు
జనవరాత్మజు శ్రీరామచంద్రమూర్తిఁ
గానలకుఁ ద్రోసి మర్యాద గానిచేసి
క్రూరమతి కైక ప్రజ కెంత గోడు తెచ్చె! 1590

ఆ. పరమపూజ్యురాలు నిరతసుఖోచిత
జనకతనయ భూమిజాత సీత
క్రూర మృగ విహార ఘోరాటవుల నెట్లు
మెలఁగి యిడుమలందఁ గలుగు నకట; 1591

క. అక్కట ! దశరథన్మప ! నీ
మక్కువనుతు సుజనహితుని మాన్య ననఘు ని
ట్లక్కటిక మెడలి రాఘవు
నెక్కరణిన్ వెడలఁ గొట్టి తిది తగ వగునే? 1592

- అ. అనుచు గ్రామజనము లప్పు డా నృపుని దు
ర్బుధి కైక నాడిపోయుచుండ
వినుచుఁ గోసలేంద్రుఁ డనఘుండు రాఘవుం
డాత్మదేశసీమ నతిగమించె. 1593
- క. స్వాదుజలవిలసితం బగు
వేద్రతుతినామ పుణ్యవిశ్రుత వేజీన్
వే దాఁటి యపుడు కోసల
భూదయితుఁడు దక్షిణాభిముఖుడై చనియెన్. 1594
- అ. చాల దూర మట్లు చని చని రాముండు
గోసమూహనన్నివాన మగుచు
సరసవారిఁ దేజీ సాగరగమనయా
గోమతీనవంతిఁ గూడ దాఁటె. 1595
- క. తురగంబులు వడివడిగా
నరదము గొనిపోవ రాముఁడటు చని దాఁటెన్
వరకేకీకలహంసా
కరమై యలరారు న్యందికానదిఁ గూడన్. 1596
- గి. రాముఁ డప్పుడు కోసలసీమఁ జూపి
జానకీః మున్ను దీని నిక్షాకునకును
మను వొసంగెను బహురాష్ట్రమహితమైన
యిది విశాలదేశం బని యెఱుకపఱిచె. 1597
- అ. పురుషపుంగవుండు భూరితేజోనిధి
రఘుకులోత్తముండు రాముఁ డంత
మద మరాళ మృదుల మధుర స్వరంబున
నా సుమంత్రు నూత! యనుచుఁ బిలిచి. 1598

- క. “జననీజనకు తెలమిఁ గన
ఘనతర మృగయా వినోద కాంక్షలు దీఱన్
ననకారుల నీ సరయా
వనులం గ్రీడింప నెపుడు వత్తునొ మరలన్ ? 1599
- ఆ. అడవులందు వేటలాడెడు పని పర
లోకసుఖముకొఱకుఁ గాకయున్న
నిహమునందు రాజములగు వారిచే
నిది వినోదముగ గ్రహింపఁ బడియె. 1600
- గీ. మేదినిజనంబు నిత్యనైమిత్తికముల
కన్త్రుసాధనపరులు లక్ష్మంబుకొఱకు
గోరుదురు వేట; మత్కులాచారసరణి
నేను దానిని గొలఁదిగా నిచ్చగింతు. ” 1601
- క. అని యైక్ష్వాకుఁడు రాముఁడు
జనవరచరితములఁ గూర్చి సరసమృదూక్తిన్
వినిపించుచు సారథితోఁ
జనియెన్ బహుదూర మట్లు స్యందనగతుఁడై. 1602

50-వ సర్గము

- క. భాసురకోసలదేశ మ
హాసీమం దాఁటి లక్ష్మణాగ్రజాఁడు ప్రియా
వానమయోధ్యకు నభిముఖుఁ
డై సన్నుతిఁ జేసె నపుడు ప్రాంజలి యగుచున్. 1603
- చ. సెలవిడుమమ్మ! “నాకు దయచేసి పురీవరమా ! యయోధ్య! కా
నలఁ జరియించి నా పితృఋణంబును దీరించి క్రమ్మఱంగ మ
త్కులపతు లేలినట్టి నినుఁ గొల్వఁగ వచ్చెద నమ్మ! నీయెడ
న్నెలకొనియున్న దేవతలు నెమ్మి ననుం గృపఁజూచుచుండఁగన్.”

- క. కను లెఱ్ఱవాఱ బాష్పా
ననుడై రాముండు వీడనాడక వెంటన్
జనుదెంచు జానపదులం
గని యిట్లనెఁ గేలుసాచి కరుణాకుండై. 1605
- క. "మీరలు నాయెడఁ జూపిన
గారవము సహానుభూతి గణ్యములు; చిరం
వీ రీతి దుఃఖపడక గృ
హారామము లరసికొనుట కరుగుం" డనినన్. 1606
- క. చింతాకులులై సీతా
కాంతునకుఁ బ్రదక్షిణించి కడ కెటు లెటులొ
వంతన్ వీడ్కొని యెడనెడ
నంతఁతం దిరిగి కనుచు నరిగిరి వారల్. 1607
- ఆ. జనము లట్లు రామజనవిభు విడలేక
చనుచు నార్తు లగుచుఁ గనుచునుండ
సంజవెనుక ప్రొద్దు చనినట్లు వారికి
రవికులుండు కనుమొఱంగి చనియె. 1608
- సీ. బహుధనధాన్యసంపదల నొప్పెడు దాని
దానశీలజనాధ్య మైన దాని
పావనచైత్యయూపావృతం బగు దాని
నభయశుభామోదమైన దానిఁ
జాత వనోద్వాన శోభితం బగుదాని
ధేనుగణాకీర్ణ మైన దాని
నమృత సంపూర్ణ పద్మాకరం బగుదాని
హర్షజనావాస మైన దాని

గి. నిరత వేద నాదములచే మొఱయుదాని
మహిపులకుఁ గూడ జూడ రమ్య మగు దాని
వివిధరాష్ట్రోత్తమములచే వెలయు దాని
న మ్మహాకోసలము రాముఁ డతిగమించె. 1609

క. ధీరవరుఁడు రాఘవుఁ డపు
డారామశ్రీవిశాల మగు కోసలమున్
భూరమణభోగ్యమై తగు
స్వరాజ్యమున్ వీడి యడివిఁ జనియె నిరీహన్. 1610

గి. స్వాదు జల విశిష్ట శైవాల విరహిత
శుభద త్రిపథగమన సుందరాంగి
పరమఋషినిషేవ్య భాగిరథీదేవి
దఱిసె నపుడు రామధరణివిభుఁడు. 1611

శా. శ్రీమ త్పుణ్యతపో ధనాశ్రమపద శ్రేణీభవతీరమునన్
సామీప్యోపవనాభిముఖ్యసుమనస్సంతానసంచారమున్
క్షామందారము దివ్యసీరము వియద్గంగార్పురీపూరమున్.
రాముం డారసె శృంగిబేరనగరీరాజస్యణిహారమున్. 1612

క. శ్రీరాముఁడు కనె జగదా
ధారన్ గంగాఖ్య పుణ్యధనవిస్తారన్
తారాపథగళితామృత
ధారన్ రత్నాకరేంద్రు దార నుదారన్. 1613

క. నురుపులు చిఱునవ్వులుగా
మరాళరుతు లెలమి దెలుపు మాటలుగా నె
త్తరఁగలు వితిదండలుగాఁ
బరగంగా గంగ యాఁడుపడుచుగఁ దోఁచెన్. 1614

గి. దేవ దానవ గంధర్వ సేవిత మయి
 దివ్యపుష్పివనశతాధికయుత మయి
 సుర విహార లీలా శైల శోభిత మయి
 కనులపండువు సేసె గంగాభవాని.

1615

సీ. జడలుగా వేణికల్ నవరించు నొకచోట
 సుడులుగా నొకచోటఁ జుట్టుకొనును
 స్తిమితగంభీరయై గమనించు నొకచోట
 వఱదయై యొకచోటఁ బరుగువారు
 గలువకన్నులు విప్పి తిలకించు నొకచోటఁ
 బలుకాడు నొకచోటఁ బక్షిరుతుల
 విరిదమ్మిపూవుల తెర లెత్తు నొకచోట
 నలగేల నొకచోట నభినయించుఁ

గి. దేవరవముల నొకచోటఁ బాటపాడు
 దరితరులపూల నొకచోట దండఁ గూర్చు
 నిట్టు లీలాగతులఁ బ్రవహించుకొనుచుఁ
 జనుచునుండె భాగీరథి జలధివంక.

1616

ఆ. వేగజలనిపాత వికటాటహానయు
 భంగఘోషజోగ్రభైరవియును
 నతిగభీర భీక రావరయై గంగ
 చండతాండవమునఁ జనుచునుండె.

1617

ఆ. విమలకమలవదన వికసితోత్పలనేత్ర
 పుష్పసురభిశాంగి పులినజఘన
 మదమరాళగమన మధురభాషిణి యయి
 సాగిపోవుచుండె జహ్నుకన్య.

1618

- ఉ. పాపవినాశినిన్ సుకృతభాసిని విష్ణుపదాబ్జవాసినిన్
దాపనివారిణిన్ సుజలధారిణి క్షామభయాపహారిణిన్
వ్యాపృతకీర్తినిన్ శివజటాంతరవర్తిని దివ్యమూర్తి న
య్యాపగ శృంగిబేరనగరాగ్రమునన్ రఘుసూతి గన్గొన్. 1619
- ఉ. కిన్నరకామిని నలిలభేలన రమ్య సరోవరాళిచే
నున్నత దంతి సింహ శరభోగ్ర మృగాకుల కాననాళిచే
బన్నగ గోధికా మకర భైరవ సత్త్వమహాహ్రదాళిచే
సన్నతసత్ప్రభావ యగు జాహ్నువి దోచె ననేకమూర్తులన్.
- ఆ. అలల సుడుల నెగసి యత్యగాధం బయి
పొంగి పొరలుచున్న గంగ గాంచి
యా మహారథుండు రాముండు సూతుతో
నిందు నేడు విడిసి యుంద మనియె. 1621
- క; “విరుల నలరు నీ తాపన
తరుమూలమునన్ వసించి ధర జీవులకున్
సుర కిన్నర గంధర్వా
సురులకు సేవ్య యగు గంగఁ జాతము వేడ్కన్.” 1622
- క. అనినం దమ్ముఁడు లక్ష్మణుఁ
డనుమోదించుటయు సూతుఁ డటు కరదం బ
ల్లన నడుప నింగుదీచ్చా
యను దిగె బ్రభుఁ డతివతోడ ననుజన్మునితోన్. 1623
- క. అరదము దిగి సూతుండును
వరతురగంబులను విప్పి వైచి, ప్రభునకున్
గుఱఁగటను నిలిచెఁ దాపన
తరుమూలమునందు భక్తి తాత్పర్యమునన్. 1624

- ఉ. అంతట రామచంద్రునకు సాత్త్వసఖుండు చతుర్ద్విశాంత వి
శ్రాంత యశోవిశాలుఁడు నిషాదవిభుండు గుహుండు జానకీ
కాంతుఁడు వచ్చె నాత్మకటకంబున కంచు నెఱింగి మంత్రి సా
మంత జనాశితోడ బహుమానపురస్సరుఁడై యెదుర్కొనెన్. 1625
- ఆ. ఆ నిషాదనాథు నల్లంత దూరానఁ
గని రఘువ్రసూతి యనుజుతోడఁ
గూడి చేరుకొనఁగ గుహుఁడు దుఃఖార్తుఁడై
యతనిఁ గౌగిలించి యనియె నిట్లు. 1626
- గీ. “ఓ రఘువరేణ్య! రామ! యయోధ్యఁ బోలి
యస్మదీయపురంబు నీ యదియ గాదె
యేమి కావలెనో సెలవిమ్ము నాకు
నిట్టి పరమప్రియాతిథి యెవని కబ్బు?” 1627
- క. గుహుఁ డిటు కొనియాడి వెసన్
“బహురుచిరాన్నములు నర్హ్యపాద్యంబు లివే
గ్రహియింపుము రామా! యీ
మహా సీయది యేలుకొనుము మాకుఁ బ్రభుఁడవై. 1628
- ఆ. భక్త్య భోజ్య లేహ్య పానీయములు వీని
నారగింపవలయు నాదరమున
సమ్మతింప నగును శయ్యాసనము లివే
గుఱ్ఱములకు మేఱత కొఱతలేదు.” 1629
- ఆ. అనిన “బాదచారివై వచ్చి మమ్మిట్లు
ప్రియముమీఱ నాదరించుకతన
సకలవిధుల మమ్ము సత్కరించినయట్లై
చెలిమికాడ! తృప్తిగలిగె మాకు.” 1630

చ. అనుచు రఘూత్తముండు గుహ నర్మిలిఁ గొఁగిటఁ జేర్చిపట్టి “యో
యనఘ! మదీయభాగ్యమున నారయఁ గంటి సజాంధవమ్ముగా
నినుఁ గుశలిన్ మనఃప్రియుని; నీ పరిపాలనమందు నెల్లెడన్
జనులును సేనలున్ సకలసంపదలున్ నిరుపద్రవంబులే? 1631

గీ. ఇపుడు ప్రేమ నా కిచ్చిన వెల్ల నీకె
యిచ్చుచున్నాఁడ; నే గ్రహియింపఁ జాల;
నను గ్రహింపుము వన్యాశనునిఁ దపస్వి
వల్కలాంబరధరు వనవాసి ననుచు. 1632

గీ. హయములకుఁ మేపు గూర్చింపు మంతె చాలు
నతిథి నన్నుఁ బూజించినయల్లె యగును;
మా జనకుడైన దశరథరాజవిభుఁడు
కూర్మితోఁ జూచుకొనుచునుండు గుఱ్ఱము లివి.” 1633

క. అనినంత నిషాదేశుఁడు
తన భృత్యులఁ గని హయాశి దనియఁగఁ బ్రియభా
దనములఁ బానీయంబుల
నొనగూర్చుఁడు వేగ” మనుచు నుత్తరు వొసఁగెన్. 1634

అ. వల్కలాంబరోపవస్తుఁడై శ్రీరాముఁ
డా దినాంతసంధ్య నపుడు గొలిచి
స్వయముగాఁగఁ దెచ్చి సౌమిత్రి యిడిన భా
గిరథీజలంబు నారగించె. 1635

అ. అడుగుదోయి కడిగి యాచమనముచేసి
దేవితోడ రామభూవిభుండు
నేలఁ బండియుండ నా లక్ష్మణుఁడు వచ్చి
గారచెట్టుచెంతఁ గాచుచుండె. 1636

- ఆ. సూతుడో నుమిత్రసూనునితో సప్పు
డనునయింపుమాట లాడుకొనుచు
నా గుహుండు శరశరాసనధారియై
యప్రమత్తుఁ డగుచు నచట నుండె. 1637
- చ. అటు పవళించియుండిన మహాత్ముఁడు ధీమహితాత్ముఁడున్ సము
త్కటయశుఁడున్ సుఖార్తుఁడును గష్టవిదూరుఁడు నైన రాఘవుం
డటఁ గనుమూసియు న్నిదురనందక యుండఁగ రాత్రి యెంత సే
పటికిని దెల్లవాఱక యపార మనంతముగాఁ గనంబడెన్. 1638

51-వ సర్గము

గుహుఁడు లక్ష్మణుని నిద్రించు మనుట

- ఉ. అన్నకునై యదంభమతి నట్టులు మేల్కనియున్న లక్ష్మణుం
గన్న గుహుండు జాలిగొని “నాయన! నీ సుకుమారమూర్తికిన్
జన్నె వ్యథాభరంబు; సుఖశయ్య యదే పవళింపు; మేము మీ
సన్నిధి నిల్చి కాచెదము; జాగరణంబులు మాకు లెక్కయే? 1639
- క. రామవిభుకంటె నాకుం
బ్రేమాస్పదుఁ డెవఁడు లేడు పృథివీస్థలిలో
నా మాట నమ్ము సత్య
ప్రామాణ్యముగాఁగ రామరక్ష యొనర్తున్. 1640
- క. శ్రీరాముని కృపచేతనె
పేరును పెంపుఁ గననుంటిఁ బ్రియుని శయానున్
దారయుతు నితనిఁ గాచెద
నీ రేయి సబాంధవముగ ధృతధర్ముడనై. 1641

- క. ఈ యడవిని దిరిగెడి నా
కి యెడ నెఱుంగనిది లే దహినబలుడనై
మాయంపఁ గలను శత్రు ని
కాయంబుల రథగజాశ్వగణసహితముగాన్.” 1642
- అ. అన సుమిత్రసూతి “యనఘ! నీ రక్షణ
గన్న మాకు భయముఁ గలదె? యైన
రమణితోడ దాశరథి నేల శయనింపఁ
జూచు నాకు నిదురసుఖముఁ గలదె? 1643
- క. ఎవని సురాసురు లైనం
బవరంబున నెదిరి నిలిచి బ్రదుకఁగలేరో
యవిజేయుఁ డట్టి రాఘవుఁ
డవనిన్ దృఙ్శయ్యఁ బండె నక్కట! కంటే! 1644
- క. ప్రతముల జపములఁ దపముల
నతికష్టములంది కన్న యాత్మసదృశుఁడున్
హితసుతుఁడు రాముఁడు ప్రవా
సితుఁ డైనన్ దశరథుండు జీవించునొకో! 1645
- గి. విభుఁడు మరణింప భూదేవి విధవ యగును
రాణు లొనరించు దుస్సహాక్రందనముల
మొరయు నంతిపురం బంత ముచ్చముడిగి
సీరవం బగు నని యెంతు నిశ్చయముగ. 1646
- గి. రామజనని కౌసల్యయు రాజుతోడ
మజ్జననిగూడ మరణించుమాట నిజము;
బ్రదుకుదురయేని నీయొక్క రాత్రి మాత్ర
గడపఁ గలరేమొ యెంత దుఃఖంబు వచ్చె? 1647

- గి. తనయు శత్రుఘ్నునిం జూచుకొనుచు నైన
నా జనని నిల్చుగాక ప్రాణములతోడ
వీరవరుడైన రామకుమారు విడిచి
పట్టపుందేవి కొనల్య బ్రదుకఁ గలదె? 1648
- క. అనురక్తజనాకీర్ణము
ననిశ సుఖప్రదము లోకహర్షాన్వితమై
తనరు నయోధ్యానగరము
జననాథునిఁ బాసి యింక నని చెడకున్నే! 1649
- ఆ. పూజ్యుఁ బ్రియుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁ గానక ప్రభుం
డొడల నునురు నిలిపి యుండఁ గలఁడె!
కాంతుఁ డెడసెనేనిఁ గౌనల్య మరణించుఁ
దోనె నా జననియు మేను విడుచు. 1650
- క. బేజారుపడఁగ నేమగు
చేజాతిన దానికింక; శ్రీరామవిభున్
రాజుం జేయక చెడియెను
నా జనకుఁడు కామితంబునకు దూరగుడై. 1651
- గి. మరణకాలంబునందు దగ్గఱనె యుండి
మృతుఁ డయినతండ్రి కుత్తరక్రియల నెల్ల
శ్రద్ధతోఁ దీర్చు గల యదృష్టంబుపట్టఁ
గలదె సిద్ధార్థులైన పుత్రులకుఁ గాక! 1652
- సీ. రమణీయ గృహ చత్వరప్రదేశములతో
సువిభక్త సుపథ వైభవముతోడ
ప్రాసాదసౌధ సంపద్విలాసంబుతో
భూరికల్యాణసంస్కృతితోడ

రథగజాశ్వాక్కిర్ణ రాజమార్గములతో
వివిధమంగళతూర్యరవముతోడ
గణికాంగనామణి గాననృత్తములతో
సంతుష్ట పరిపుష్ట జనముతోడ

గి. వరగృహోపవనారామ గరిమతోడ
సంతతోత్సవజన సమాజములతోడ
నొప్పు మా తండ్రి యేలు నయోధ్యయందు
హాయిగా నుండెదరు సుఖులై నవారు. 1653

క. జీవించునె దశరథుఁ డీఁక
జీవించునయేని ప్రతినఁ జెల్లించి తగన్
శ్రీవిలసితు నత్యవ్రతు
నా విభు దర్శించుభాగ్య మబ్బునె మాకున్? 1654

క. ఈ రాముఁడు వనవాసము
దీరుప మే మరుగుదెంచి ధీరుఁ గుశలు ధ
ర్మారూఢు జనకుఁ గొలుచుచు
గారవముం గని సుఖింపఁ గలమె యయోధ్యన్? 1655

క. అని యనఘుం డా దశరథ
తనయుఁడు దుఃఖార్తి నిట్లు తలపోయుచు రో
దన మొనరించుచు గుహునకు
వినిపించుచు నిలిచి యుండ వేగెన్ దమియున్. 1656

చ. జనహితుఁ డా నృపాత్మజుఁడు నత్యము నిట్లు వచించుచుండఁగా
విని గుహుఁ డూర్పుపెల్లెగయ విహ్వలుడై ఘనసౌహృదంబునన్
గనికర ముప్పతిల్ల నధికం బగు శోకభరంబునన్ జ్వరా
ర్తినిఁ గరికైవడి న్వేలుపరించెను బాష్పములన్ వ్యథార్తుడై. 1657

52-వ సర్గము

- క. రాతిరివేగిన యంతనె
యాతతభుజకీర్తికాలియగు రాముఁడు వి
భ్యాతశుభలక్షణుండగు
బ్రాతన్ లక్షణుని గాంచి పలికెఁ బ్రియమునన్. 1658
- చ. “భగవతి రాత్రి యేగినది; భాస్కరదర్శనకాల మయ్యెఁ; ది
య్యగ సువినిలనుందరవిహంగము కోకిల కూయుచుండెఁ; దీ
రగహనమందుఁ గేకి నికరస్వనముల్ వినవచ్చె; నింక శీ
ఘ్రగమనసాగరాభిముఖ గంగఁ దరింతము సౌమ్యః లక్ష్మణా!”
- గి. అనిన రామాజ్ఞ విని భావ మాకళించి
మిత్రహర్షదుఁడైన సౌమిత్రి యప్పు
డరిగి గుహ సుమంత్రులకుఁ గార్యంబు దెలిపి
నెమ్మదిగ వచ్చి యన్న నన్నిధిని నిలిచె. 1660
- ఉ. అంత గుహుండు రామవిభునానతి నౌదలఁదాల్చి మంత్రులన్
జెంతకుఁ బిల్చి “మీరిపుడు చెచ్చెర నేగి మనోహరంబు న
త్యంత దృఢంబు నావికయుతంబు సుగమ్యము రాజయోగ్యమా
నంతరజీన్ నదీతటము సన్నిధి రేవునఁ జేర్చి రం”డనన్. 1661
- ఆ. అంత గుహు నమాత్యు లట్లె సుందర నౌక
తీరమందు నిలిపి తెలుపుటయును
బ్రభునిఁ జేరి గుహుఁడు ప్రాంజలి గావించి
‘నావ సిద్ధపఱచినాఁడ’ ననుచు. 1662
- అ. “జలధిగామిని యగు జాహ్నువిఁ దరియింపు
మదిగొ నౌక దాని నధివసింపు;
మానతిమ్ము నాకు నవ్వలికార్యంబు
శతమభాత్యజన్మనదృశ రామ!” 1663

- క. అన విని విక్రమనిధి యగు
జనవరతనయుండు రామచంద్రుఁడు గుహునిం
గని “సిద్ధార్థుఁడ నైతిని
నినుచుము సామగ్రి నావనీ విపు” డనుచున్. 1664
- ఆ. రవికులేంద్రు లంతఁ గవచముల్ ధరియించి
ఖడ్గతూణికార్ముకములఁ దాల్చి
జనకజాతఁడఁ జనిచని జాహ్నువీ
తీరతీర్థమునకుఁ జేరుకొనిరి. 1665
- క. సూతుఁడు సుమంత్రుఁ డప్పుడు
చేతులు జోడించి ధర్మశీలుం డగు నా
సతాపతి కడ నిలిచి వి
సీతి “న్నాకేమి యాజ్ఞ నృపవర!” యనినన్. 1666
- గి. పావనంబైన వలకేలఁ బ్రభువరుండు
దాశరథి సారథిని వెన్నుదట్టి నిమిరి
“యో సుమంత్ర! వేగంబ యయోధ్య కేగి
యప్రమత్తుఁడవై యుండు మధిపుచెంత. 1667
- క. నను నరదముపై నిడుకొని
కొనితెచ్చితి వింతదాఁక గురునాజ్ఞమెయిన్
జను మీపు పురమునకుఁ గా
ననమునకే బోదుఁ గాలినడకనె యింకన్.” 1668
- క. అని తన కానతి సేయఁగ
ననముఁడు సారథి సుమంత్రుఁ డార్తిన్ మనుజేం
ద్రుని నైజ్ఞాకుని రామునిఁ
గని యిట్లు విన్నవించె ఘనవినయమునన్. 1669

- గి. “రఘువరా ! నీవు దుర్గమారణ్యసీమఁ
బ్రాకృతునిఁ బోలి సీతతో భ్రాతతోడ
వాస మొనరించు యోగంబు వాయఁ జేయ
లోకమం దొక్కఁడైనను లేకపోయె. 1670
- గి. సౌహృదము బ్రహ్మచర్యంబు సత్యపరత
యాగమాధ్యయనంబు గన్నట్టి నీకె
కనవినఁగ రాని కడగఁడ్లు గలిగె నకట !
యట్టి నియమనిష్ఠల కిదియా ఫలంబు? 1671
- క. అనుపమ విక్రమమున నీ
యనుజునితో సీతతోడ నడవి వసింపన్
జను నీవు త్రిభువనంబుల
ఘనవిజయముఁ గాంచి కీర్తిఁగాంతువు రామా ! 1672
- క. దురితాత్మ కేకయాత్మజ
పరిపాలనమునకుఁ బాలుపడి మే మెల్లన్
నిరతిశయదుఃఖపరతన్
గరుడాకరు నిన్నుఁబాసి గడపఁగ వలసెన్.” 1673
- క. అని ప్రాణనముఁడు రాముఁడు
తన కెడమై పోవనుండుఁ దలపోసి మదిన్
మునుకొన్న దుఃఖమునఁ బె
ల్చిన నేడ్వఁ దొడంగె వృద్ధసారథి యంతన్. 1674
- క. అట్లు లేడ్చి యేడ్చి యశ్రువుల్ దొలఁగించి
యాచమించి శుద్ధుఁడైన సూతు
గారవించి పలికె శ్రీరామచంద్రుండు
మధుర భంగి మెఱయ మఱియు మఱియు. 1675

- క. “నీవంటి సుహృద్వర్గం
 డీ వసుధాస్థలిని గలఁడె యిక్షాకులకున్ ?
 నీవేగి దశరథుఁడు నా
 కై వగవక యుండ నెట్లొ కాపాడఁ దగున్. 1676
- క. శుద్ధాత్ముండై కామూ
 విద్దుండును బుత్తశోకవిహ్వలమతియా
 వృద్ధునిఁ బ్రభునిం దేర్చుట
 సద్ధర్మము నీకు నాకు సచివవరేణ్యా! 1677
- గ. ఆ మహాత్ముండు దశరథభూమివిభుఁడు
 కైకప్రియమున కేమేసి కాంక్షచేసి
 యాజ్ఞ యిడినంత నీవు సేయంగ వలయు
 నించుకేనియు నెద సంశయింపకుండ. 1678
- క. అనతులు దప్పకుండుట
 పూనిన కార్యముల జయముఁ బొందుటెకద భూ
 జానులు రాజ్యము నేలం
 బూనుటకున్ దగిన ఫలము బుద్ధిం దలఁపన్. 1679
- క. ఏ కార్య మెట్లు చేసిన
 జ్ఞాకాంతునకుం బ్రియంబొ సతత మతఁడు ని
 శ్శోకుండై యెట్లుండునో
 యా కార్యము లట్లుసేయ నగును సుమంత్రాః 1680
- క. వగపెఱుఁగని కడు వృద్ధుఁడు
 సుగుణుని వినిరితారి సుశ్లోకుం డా
 జగతిపతికి స్నాన
 ణుగ మ్రొక్కి వినీతి ని త్రైఱుంగం జెపుమా. 1681

అ. పుట్టి పెరిగినట్టి పుర మయోధ్యను వీడి
వనులఁ దిరుగ వలసివచ్చె ననుచు
వగ పొకింత నాకు వైదేహికిని లేదు
లేదు లక్ష్మణునకు లేక మైన.

1682

క. ఈ రేడేదులు వనసం
చారము గావించి వేగ చనుదెంచిన నా
కూరిమితమ్ముని నన్నున్
ధారుణినుత సీతఁ గాంచి తనిసెదు తండ్రి!

1683

క. అనియిటు నామాటలుగా
జనకునికిన్ విన్నవించి జననికి మఱియుం
జనయిత్రులకున్ గైకకు
వినిపింపందగు సుమంత్ర! వినయ మెనయఁగన్.

- 1684

క. మాయమ్మకుఁ గౌనల్యకు
నీ యవనిజ నేను నార్యుఁ డీలక్ష్మణుఁడున్
శ్రేయముగ నుంటి మనియు వి
ధేయలమై మ్రొక్కితి మని తెలుపంగఁ దగున్.

1685

అ. భరతుఁ బిలువనంపి పట్టభద్రునిఁ జేసి
కూర్మి నతనిఁ జూచుకొందు వేని
మమ్ముఁ బాయుచింత మఱచిపోఁ గలవని
ధరణిపతికి మఱియు నెఱుంగఁ జెప్పుమ!

1686

క. ధరణిపతిఁ గొలిచినట్టులె
తరతమములు లేక సమతఁ దల్లుల నెల్లన్
బరిసేవింపగఁ దగు నని
భరతుని కేఁ జెప్పినట్లు ప్రవచింపఁ దగున్.

1687

- క. నినుఁ గన్న కైక శత్రు
ఘ్నునిఁ గన్న సుమిత్ర నీవు గొలిచిన యట్లే
ననుఁ గన్న దేవి కాన
లఘుగూడం జూడుమంటి ననుము భరతుతోన్. 1688
- క. జనకుని బ్రయముం దీర్చుగ
ననుపమ యువరాజ్యపదము నందిన నీ వా
తని సుభయలోకసుఖముల
నెనయింతు వటంచు మఱియు నేర్పడఁ జెపుమా ।” 1689
- క. అని రాముఁడు సెలవిచ్చుట
విని సూతుఁడు శోకదుఃఖవిహ్వలుడై యా
తని సార్థకసందేశం
బునకుం బ్రయమంది వినయమున నిట్లనియెన్. 1690
- గి. “చనవుదే నిర్భయుండనై సాహసించి
వినుచు నా విన్నపంబు మెప్పునకుఁ గాక
దేవ ! భక్తిచేతనె నివేదించినట్లు
నీవు భావించి నన్ను మన్నింపవలయు. 1691
- గి. ఈవు నన్నిట్లు విడనాడితేని రామ !
కాతరతఁ జిక్కి నీ వియోగంబుచేతఁ
బుత్తశోకార్తయుంబోలి పొగులుచున్న
యా యయోధ్యకు నే నెట్టు లరుగఁ గలను? 1692
- అ. అప్పుడు రాముతోడ నలరు నా రథమును
గన్నులారఁ గాంచి యున్నప్రజకు
రామరహితమైన రథము నిప్పుడు గన్న
వగలు మిగిలి గుండె పగుల కున్నె? 1693

- క. నేత తమువీడి కదన
 క్షాతలమునఁ బడఁగఁ గలఁగు సైన్యమువలెనే
 సూతావళిష్టమగు రథ .
 మేలేర నయోధ్య పొగులదే దుఃఖార్తిన్? 1694
- ల. ఇపు డయోధ్యనున్న యెల్లవారలుఁ గూడఁ
 దమకు నీవు మివుల దవుల నున్న
 నెదుటనున్న యట్లె యెంచి ధ్యానించుచు
 నన్నపానరహితు లగుదురు గద! 1695
- ల. వనికి నేగువేళఁ గనుగొంటి గద రామ
 నిలువవేని ప్రజల విలపనములు;
 వట్టిరథముతోడ వచ్చు న న్నన్నంత
 వారి యేడుపులకు మేరయున్నె? 1696
- ఉ. అమ్మరొ రాము మాతులగృహంబున డించితి నందునా యస
 త్యమ్మగుఁ గానలోన; విడనాడితి నాతని నందునా యని
 ప్తమ్మగు; మాత కే మనఁగఁ జాలుదు నేఁ జని రామచంద్ర! నన్
 బొమ్మనియంటిగాని హయముల్ చనునే నినువీడి వీటికి? 1697
- క. అటుగావున నో రాఘవ!
 యిటు నినువిడి నే నయోధ్య కేగం గలనే?
 యటవికి నీతో నరుదెం
 చుటకున్ సెలవిచ్చి కరుణఁజూడుము నన్నున్. 1698
- గి. ఇంత ప్రార్థించు ననుఁ ద్యజియింతు వేని
 నీ రథముతోడ నిచటనే యీ క్షణంబె
 చిచ్చునంబడి మేను త్యజించువాఁడ!
 రామ! నినువీడి నేనెట్లు బ్రదుకఁ గలను? 1699

- క. పని నీకుఁ దపోవిష్ణుము
లొనరింపఁగ వచ్చు నుద్దతోగ్రమృగములన్
దునుముచు నుండెద రథగతి;
యనుమతి యిడవలయు వెంట నరుదెంచుటకున్. 1700
- క. నీ కృపచే నీ యరదము
నీకుఁ గడపినట్టి సుఖము నేఁ గన గంటిన్;
నాకిక పని నినుఁ గొలువఁగఁ
జేకులు సౌఖ్యంబు గలుగఁజేయుము కరుణన్. 1701
- గి. అడవి నీ యండనుండఁగా నభిలషింతు;
“రమ్ము నాణోడ” నని వర మిమ్ము నాకు
విపినవాసుని నిన్ను సేవించునేని
పరమగతి నందఁ గలుగు నీ తురగములును. 1702
- క. కానల నివసించుచు నీ
యాసతి శిరసా వహించి యర్చింతు నినున్;
నే నా యయోధ్యనే కా
దా నాకమునైన నొల్ల నధివసియింపన్. 1703
- క. దురితాత్ముండగు నాతఁడు
సురనాథుని రాజధానిఁ జొరలేస్మిక్రియన్
జొరఁ జాల నే నయోధ్యా
పురము న్నిను విడుతునేనిఁ బుణ్యచరిత్రా ! 1704
- క. వనవాసవాసరంబులు
చన నీ రథముననె మిమ్ము సంతోషముతో
మన నగరమునకుఁ గ్రమ్మఱ
వెనుకొని పోవంగ నెంతో వేడుక నుంటిన్. 1705

- క. వనమునఁ బడునాల్గేండ్లును
నినుఁ గొలుచుచు నున్నఁ గడచు నిమిషంబులుగా
నిను పీడిన నా కవియే
కనుపట్టున్ శతగుణాధికంబుగ రామా ! 1706
- క. సేవకవత్సలః రఘుకుల
సేవకుఁడను భక్తజనుఁడ స్థిరధర్ముఁడనై
నా విభునందను నిన్నున్
సేవింపగఁ గోరు ననుఁ ద్యజింతువె రామా ! 1707
- క. అని మఱిఁపుఱి బహువిధములఁ
దను దీనత వేఁడుచున్న దశరథసచివున్
గనుఁగొని రఘుకులవర్క్కుం
డనుకంపాకలితహృదయుఁడై యిట్లనియెన్. 1708
- గి. “భర్తృవత్సల ! నాయందుఁ బరమభక్తి
నున్నవాఁడని నిను మదిఁ గన్నవాఁడ;
నిపు డయోధ్యకు నిన్నుంపు హేతు వేమొ
చెప్పుచున్నాఁడ నది నీవె సేయవలయు. 1709
- అ. పిన్నతల్లి కైక ని న్నాగతునిఁ గాంచి
నన్ను వనగతునిగ నమ్మఁ గలదు;
అపుడు నృపుఁడు ధర్మ మాచరించె నటంచు
చింత విడిచి సంతసింపఁ గలదు. 1710
- ఆ. భరతు శాసనమునఁ బరిపోషితం బగు
పుత్రరాజ్యవిభవమును గ్రహించి
నవతితల్లి కైక సంతోషపడుటయే
యస్మదీయ నిశ్చియాభిమతము. 1711

- క. కావున నీ విఁక నాకున్
భూవిభునకుఁ బ్రయముసేయుపొంటె రథముతోఁ
బోవలయుం బురమునకున్
నా వారికిఁ దెలుపవలయు నా నుడులు దగన్.” 1712
- క. ధీరుఁడు రాముం డీ గతి
సారెకు సారెకును నూతు సరళోక్తులచే
నూఱిదిలఁజేసి గుహునిం
గారవమునఁ గని సహేతుకముగ నిటు లనెన్. 1713
- గ. “జనకునాజ్ఞ తపోవనాశ్రమములందు
వాస మొనఱించుటే నా కవశ్య మగుట
జనులతో నిండియున్న యీ వనపదమున
శబరనాయక ! యిఁక నిల్వఁ జనదు నాకు. 1714
- క. భూమిపతికి భూమిజకున్
సౌమిత్రికి పితముగాఁగ సంయమదీక్షా
గామినయి జడలుదాల్చెద
‘నో మిత్రమ ! మట్టిపాల నొసఁగుము నాకున్.” 1715
- అ. అనిన గుహుఁడు పాల నప్పుడ తెప్పించి
నృపకుమారవరున కిచ్చుటయును
దానితోన జటలు దమ్మునకుం గట్టి
జనవిభుండు తాను జటిలుఁ డయ్యె. 1716
- అ. అజానుబాహులును మృగ
రాజాధిక విక్రములును భ్రాతలు నగు నా
రాజసుతు లజినజటులై
రాజిల్లిరి కాన మౌనిరాజుల యోజన్. 1717

- క. సానుజుడై రాముడు వై
ఖానసధర్మానుసరణిఁ గల్పిక్తముగా
వానప్రస్థవ్రతమును
బూని యపుడు శబరవిభునిఁ బొడఁగని యనియెన్. 1718
- గి. “శబరనాయక ! యెంతొకష్టము వహించి
యాత్మరాజ్యంబు రక్షింప వగును గాన
సైన్య కోశ దుర్గంబుల జనపదముల
నప్రమత్తుండ వగుచుఁ గాపాడు మీవు.” 1719
- గి. అనుచు నిక్షాకు వంశనందనుడు రాముఁ
డా గుహుని పీడుకొల్చి యవ్యగ్రమతిని
సితతో లక్ష్మణునితోడ శీఘ్రగతినిఁ
జేరుకొనియె భాగిరథీతీరమునకు. 1720
- క. ఒడయఁడు రాముడు దరిఁ గల
పడవం గని జడధివంకఁ బరిపరిగతులన్
వడివడిఁ జను గంగానది
గడవన్ లక్ష్మణునివంకఁ గని యిట్లునియెన్. 1721
- అ. “నరవరేణ్య ! లక్ష్మణా ! తీరమందున్న
పడవ గదలకుండఁ బట్టి నిలిపి
మృదుల హృదయ సిత మెల్ల న నెక్కంగ
నీవు గూడ నొడ నెక్కవలయు.” 1722
- క. అనినంత నా సుమిత్రా
తనయుండు కుశాగ్రబుద్ధి తనయగ్రజుఁకా
సనముం దప్పక తీర్చుగ
ననంతరము రాముతోడ నధిరోహించెన్. 1723

- క. క్షౌవిభుఁడు రాముఁ డప్పుడు
భూవిబుధక్షత్రియార్హ మును దివ్యమునౌ
నావారోహణమంత్ర మ
యావహ విధిజపముచేసె నాత్మహితమర్థి. 1724
- క. సీతారామ సుమిత్రా
సూతు లెలమి నాచమించి శ్రుతిహితసరణి
జేతములు పొంగ గంగా
మాతకుఁ బ్రణమిల్లి రపుడు మానితభక్తి. 1725
- ల. అంత రామచంద్రు నానతి గుహుఁడును
నావ నడపుఁ డనియె సేవకులను
సపరివారు గుహుని సచివు సుమంత్రుని
వీడుకొలిపి రామవిభుఁడు వెడలె. 1726
- గి. నేరు పోరుపు గల కర్ణధారు లపుడు
తరణిఁ బదిలంబుగా నరిత్రములఁ ద్రోయ
నది యగాధనదీసలిలాంతరములఁ
జీల్చి చిమ్ముచుఁ బయనించె శీఘ్రగతిని. 1727
- క. పావనజలముల నీ గతి
నావ నడచుచుండ భక్తి నమితాంజలియై
దేవియగు సిత గంగా
దేవిం గని యిట్లు ప్రస్తుతింపం దొడఁగె. 1728
- సి. ధీమంతుఁడును సార్యభౌముఁడౌ దశరథ
భూపతి కితఁ డగ్రపుత్రుఁ డమ్మ !
అనురూపవర్తనుఁ డార్యుఁడౌ నీ సుమి
త్రాసూతి కితండు భ్రాత యమ్మ !

జనకరాజ్విరికి ననుగుణంధననైన
నాకు నితఁడు ప్రాణనాథుఁ డమ్మ !
తండ్రియాజ్ఞను దీర్చు దమ్ముతో నాతోడ
నడవి కీతం డేగనయ్యె నమ్మ !

గీ. పదియు నాల్గేండ్లు వనినుండి ప్రతిసఁ దీర్చి
రాముఁ డీతండు సుమనోభిరాముఁ డగుచు
మరల మాతోడ నిటకు సేమముగ వచ్చి
దేవి ! నినుఁ గొల్వ నాశీర్వదింపు మమ్మ ! 1729

ఆ. సర్వకామితార్థ సంపన్నురాలనై
యెను మరల నగరి కేగునపుడు
సుభగవైన నిన్ను విభునితో దర్శించి
కూర్మి పేర్మిమీఱుఁ గొల్తు నమ్మ ! 1730

క. భువనత్రయిఁ ద్రిపథంబులఁ
బ్రవహించుచుఁ గాంతు వీవు బ్రహ్మపదంబున్
భువి సాగరసతివై మా
కవలోకనభాగ్య మొసఁగె దమ్మ భవానీ ! 1731

ఉ. సేమ మెలర్చుగా మనుజసింహుఁడు రాముఁడు ప్రాప్తకాముఁడై
ధామముఁజేరి భూభరముఁ దాల్చినయంతనె భూసురాశికి
గామిత గోసహస్ర ధన కాంచన రత్నచయాన్నదానముల్
మే మొసరింతు మమ్మ ! యెలమిం బరమేశ్వరి ! నీకుఁ బ్రీతిగన్ 1732

అ. మరల నే నయోధ్య కరుదెంచి నంతనే
పరమభక్తిభావభరిత నగుచు
మద్యఘటనహస్ర మాంసాన్నములతోడ
దేవి ! నీకు మ్రొక్కుదీర్తు నమ్మ ! 1733

- క. నాతోడ భ్రాతతోడన్
బూతచరిత్రుండు రామమూర్తి మరలఁ దా
నేతెంచుఁ గా కయోధ్యకు
మాతా! నీ కరుణ వ్రతనమాప్తిఁ గుశలియై.” 1734
- క. అనఘచరిత్ర సుదక్షిణ
జనకజ నద్యక్తి నిట్లు జాహ్నువి గంగన్
వినుతించుచుండఁ దరణియుఁ
జని దక్షిణతీరమునను జయ్యనఁ జేరెన్. 1735
- క. తీరమున నోడ దిగి రఘు
వీరుఁడు పురుషోత్తముండు విజితవిమతుఁడౌ
శ్రీరాముఁడు లక్ష్మణుతో
ధారుణిసుత సితతోడ దారిం జనుచున్. - 1736
- క. “అనుజా! లక్ష్మణ! నీ విఁక
జనపదముల జనులులేని చక్కటులందున్
ఘనరక్షణ సేయవలయు
వనపదముల రక్షణంబు వలయుం గాదే! 1737
- క. చను మీవు ముందు లక్ష్మణ!
జనకజ నీ వెనుకవచ్చు జాగ్రత్త మెయిన్
నిను సీతను గాపాడుచు
వెనుకనె నే వచ్చుచుండు విల్లమ్ములతో. 1738
- క. నరవర! మన మొండొరులము
పరిరక్షణసేసికొనుట భావ్యంబగు; నె
త్రెఱుగున నాపద లొదవని
కరణిం జనుటొప్పు వెనుకఁ గలఁగుటకంటె. 1739

- గి. జనులనందడి లేక సస్యములుఁ దోట
లుపవనులు లేక విషమమౌ విపినమునకు
సీత వేడుకపడుచు వచ్చినది గాన
నిపుడు వనవాసకష్టంబు నెఱుగఁ గలదు.” 1740
- చ. అన్న యన్నమాట విన్న లక్ష్మణుఁ డంత
నగ్రగామి యగుచు నరుగుమండ
నతనివెనుక సీత, యా వెన్న రాముఁ డ
య్యడవితోవ నడువఁ దొడఁగి రపుడు. 1741
- అ. గంగదాటి యవలిగట్టున దిగి రాముఁ
డరుగుమండ సూతుఁ డార్తి గనుచు
దవ్వుచనిన ప్రభునిఁ దా నింకఁ గనలేక
కనుల నీరునించె ననటఁ జిక్కి. 1742
- క. సురవరనిభుఁడు మహాత్ముఁడు
వరదుఁడు శ్రీరాముఁ డట్లు వరుసగఁ జని నుం
దరసస్యమాలినియు ను
స్థిరవిభవయు నైన వత్ససీమం జేరెన్. 1743
- ఉ. అకలిగొన్న దాశరథి లప్పుడు దుప్పిని నల్లదుప్పితో
నేకలముం గురంగమును నేడైర నేసి తదీయమాంసమున్
జేకొనితెచ్చి వండికొని సీతయుఁ దాము భుజించి యేగుచున్
జీకటిగాకమున్నె యొకచెట్టుకడ న్వసించి ర వ్వనిన్. 1744

53-వ సర్గము

- క. జనరంజనుఁ డభిరాముం
డనఘుండగు రామచంద్రుఁ డచ్చట సాయం
తనసంధ్యవార్చి లక్ష్మణుఁ
గని యిట్లునె వర్తమానగతచింతనుఁడై. 1745

- బి. “దేశసీమ దాటితిమి మన మిప్పుడు
చనె సుమంత్రుఁ డీచట మనల విడిచి
మన ప్రవాసగమనమున కిదే తొలిరేయి
యనుచుఁ దలఁచి చింతఁ గనకు మనుజు !
- 1746
- క. ఏమరక యిదే మొదలుగ
యామినులక సీత నిదుర నందెడువేళ
సేమము గనుచుండం దగు
సౌమిత్రి ! మనము మిగుల జాగరితులమై.
- 1747
- క. వీరకటిపడినది; దొరకిన
యాకులతో మనమె శయ్య లమరుచుకొని యె
టో కడపుద మీ రాతిరి;
వేకువ యగుదాఁక సిందె విడిసి కుమారా !”
- 1748
- గి. అని ప్రబోధించి సుఖశయనార్హుడైన
ప్రభుఁడు రామచంద్రుఁడు నేలపై వసించి
యాదరంబున లక్ష్మణు నపుడు గాంచి
హిత నయోచిత నూక్తుల నిట్లు లనియె.
- 1749
- అ. “ఇప్పుడు నృపుఁడు దుఃఖవిపులసంతప్తుడై
కళవళించుచుండుఁ గలఁత నిదుర
నభిమతార్థసిద్ధినందిన కైకేయి
చిత్తమందు సంతసించుచుండు.
- 1750
- ఆ. తాతయింటినుండి తనయుండు భరతుండు
తిరిగిరాఁగఁ జూచి తెగువఁ జేసి
రాజ్యలోభ వశత రాణి కైక నృపాల
తిలకు ప్రాణములను దీయదుగద !
- 1751

- అ. దిక్కుమాలి జరతఁ జిక్కి నెమ్మది దక్కి
నన్నుఁగూడ విడుచుకొన్న తండ్రి
కామవశతఁ గైక కైవసమై పోయి
చివర కింక నేమి చేయ గలఁడు? 1752
- క. ఇంతటి కాంతావ్యసనము
నింతటి మతివికృతి ముట్టి నృపు నిటుసేయన్
జింతింతుఁ గామబలమే
యెంతయు ధర్మార్థములను నెక్కు డటంచున్. 1753
- అ. అడుదానిమాట లాలించి యెట్టి య
జ్ఞానియును విధేయుఁడైన నుతుని^{తో}
వెనుక ముందుఁ గనక విడుచునే లక్ష్మణా!
అయ్య నన్ను వీడనాడినట్లు 1754
- క. కైకనుతుఁడు భరతుండే
యేకైక మహామహితలేశ్వరుఁడై ను
శ్రీకంబగు నీ కోనలఁ
జేకొని సతితోడ సుఖముఁ జెందునె యింకన్? 1755
- అ. తండ్రి వృద్ధు డగుచుఁ దల్లడిల్లుచునుండ
నే నరణ్యములకు నేగియుండ
నకలరాజ్యమునకు సర్వాధికారియై
యెదురులేక భరతుఁ డేలఁ గల్గఁడు. 1756
- క. ఎవ్వఁడు ధర్మార్థంబుల
దవ్వులకుండ్రోసి కామదాసుం డగునో
యవ్వాఁడు దశరథునివలె
నెవ్వగలం జిక్కి స్రుక్కి నెగులుచు నుండున్. 1757

- క. నెపమిడి పతిఁ జంపుటకున్
విపిసంబుల కిట్లు నన్ను వెడలించుటకున్
నృపు భరతుఁ జేయుటకుఁ బా
పపుఁ గైకమ్మ మనయింటఁ బడినది సౌమ్య! 1758
- క. సౌభాగ్యమదాన్వితయై
యే భయమున్ లేక కైక యింక సుమిత్రన్
బ్రాభవయుతఁ గౌసల్యన్
క్షోభింపఁగఁ జేయదే యనూయ న్నాకై. 1759
- క. పావనచరిత సుమిత్రా
దేవికి నాకారణమున దీనత గలుగం
గావలదు రేపకడనే
పొవందగు నీవు మరలి పురమున కనుజా! 1760
- చ వని కిఁక సితతోడఁ జనువాడ నొకండనె నీవు పీటికిన్
జని యనవాయ నా జనని సన్నిధినుండి దురాత్మ కైక పీ
డనమునఁ జిక్కి న్నుక్కి వనటం గనకుండఁగఁ జూచుకొంచు నా
మెను భరతుండుగూడ నెలమిం గనఁజేయుము ప్రాజ్ఞఁ డాతఁడున్.
- క. వెనుకటి భవమున నెందఱు
జననుల బిడ్డలను బాపఁ జాలినదో మా
జనని యిపు డిట్టి దుఃఖము
లనుభవముం గాంచవలసె నక్కట యనుజా! 1762
- గి. ఎన్నో కష్టాలుపడిపడి నన్నుఁ గాంచి
యెత్తిపెంచిన నా జనయిత్ర నిట్లు
ఫలనమయమందు దుఃఖాలపాలు చేసి
యేగుచున్నాడ విడిచి నాదేటి బ్రదుకు? 1763

ఆ. తుది యెఱుంగ నట్టి దుఃఖంబు గూర్చితి
జనని కోసలాత్మజాత కేను
నన్నువంటికొడుకు నెన్నఁ డే తల్లియుఁ
గనకయుండుఁగాక ! యసుజ ! యింకి.

1764

చ. వనముల కేగఁగావలసివచ్చె ననుజ్ఞ యొసంగు మంచు నా
జననినిఁ గోరుచో ననుజ ! కారిక శత్రుపదంబులం జూలు
క్కనఁ గలుమంచుఁ జిల్కగని యాడుట వింటివిగాదె; యమ్మపైఁ
బినిచిన పిట్టకూర్మి కనిపెంచిన నా యెడఁ గానవచ్చెనే? 1765

గి. శోకవివశ యభాగిని యేకపుత్ర
యైన నా తల్లి కౌసల్య కాశదీఱ
నన్నుఁ గనిపెంచిన ప్రయోజనమ్ములేక
యువకరింపని కొడుకనై యుంటి నోయి !

1766

అ. మందభాగ్యురాలు మాతల్లి కౌసల్య
నేను పిడనాడి కాన కేగ
సతత దుఃఖ శోక సాగర పతితయై
పల్లటిల్లకున్నె పనవి పనవి?

1767

క. క్రోధమున నొక్కడనె యరి
యోధులఁ బరిమార్చి నే నయోధ్య యొకటె కా
దా ధరణివలయ మంతయు
సాధింపనె? బలమున కిది నమయ మఁటోయీ !

1768

క. పరలోకమున కధర్మా
చరణమునకు భయముఁ జెంది సొమిత్రీ ! రా
జ్యరమాభిషేకకార్యము
విరమించితి నిపుడు ధర్మవిహితాత్ముడనై."

1769

క. అని యిటు పరిపరివిధముల
వినిపించుచు జాలిగదుర విజనవనమునం
దనఘుడు రాఘవుఁ డా సీసె
బనవి పనవి యూరకుండె బాష్పవదనుడై. 1770

అ. వేగ మెడలియున్న సాగరునింబోలి
యర్చులెడలియున్న యనటఁ బోలి
పనపి యూరకున్న ప్రభు రాముఁ గని లక్ష్మ
ణుండు సాంత్యనోక్తి నుడివె నిట్లు. 1771

ఆ. మేటిమగల కెల్ల మిన్నవైయున్న యో
యన్న! నిన్ను వీడి యున్నకతన
నీ యయోధ్య యిపుడు నిస్తేజమైయుండు
రాజులేకయున్న రాత్రిఁ బోలి. 1772

క. పురుషోత్తమునకు నీ కిది
తఱియే శోకింప? నిట్లు తల్లడ పడుచున్
ధరణిజను నన్నుఁ గూడన్
బరితప్తులఁ జేయఁ దగునె ప్రాజ్ఞుఁడ వయ్యుఁ. 1773

ఆ. జలమువాసి మత్స్యములు ముహూర్తంబైన
నేలమీఁద బ్రదుకఁ జాలనట్లు
నిన్ను విడిచి బ్రతుకనెరము సీతయు
నేను నెందు నొక్కనిముస మైన. 1774

గి. అండ్రీ గాని తమ్మునిఁ గాని తల్లిఁ గాని
కాంచఁ గోరను; గోర స్వర్గంబునైన
నన్నుఁ బొమ్మన్న నిటనె ప్రాణముల విడుతు
నరిజనవిరామ! రామ! లోకాభిరామ!" 1775

చ. అని యిటు లక్ష్యజుండు సముదారసమంచితసాంత్యనోక్తులఁ
 వినుపఁ బరంతపుండు రఘువీరుఁడు రాముఁడు సమ్మతంబుగఁ
 విని సుచిరవ్రతంబు నడవిం బదునాలుగువత్సరంబులుఁ
 దన యనుజన్ముతోడనె యథావిధి దీర్చఁ దలంచె దీక్షతో. 177

గి. అంతఁ జేరువనున్న వటాంతికమునఁ
 బ్రతతల్పముల్ సౌమిత్రి భద్రపఱుప
 ననఘులైన సీతారాము లచటి కేగి
 నిశ్చలమనస్కులై శయనించి రపుడు. 177

క. నరవిరహిత మగు నా వని
 స్థిరమతి రఘువంశకరులు జితవిమతులు దా
 శరఘ్న లభయులై యుండిరి
 గిరిసానునివాసయుగళకేసరుల వలె. 177

54-వ సర్గము

క. సీతారామసుమిత్రా
 సూతులు వటతలమునందు శుభకర మగు నా
 రాతిరి నట్టులు గడపి ప్ర
 భాతం బగుటయును లేచి పయనించి రొగి. 177

అ. గంగతోడ యమున గలయు పావనవత్స
 గహనసీమనుండి కదలి వార
 లత్యఘోర్వములును నత్యద్భుతంబులౌ
 జనపదాంతరములఁ గనుచుఁ జసిరి. 178

క. సేమంబుగ నానావిధ
 భూమిజములఁ గనుచుఁ జనుచుఁ బ్రబౌద్ధ మరలఁగా
 రాముఁ డపుడు దన తమ్ముని
 సౌమిత్రిం గాంచి సంతనమున నిటు లనె. 178

- గీ. “తమ్ముడా! చూచితే ప్రయాగమ్ముఁ జాట్టి
యగ్నిదేవునికేతనమైన యట్టి
ధూమ మత్యున్నతంబయి తోచునదిగో!
మునిపదము చేరువనె యున్నదని తలంతు. 1782
- క. గంగాయమునాతటిని
సంగమతలమునకు మనము చనుదెంచితి ము
త్తుంగ తరంగ పరస్పర
సంగధ్వని వినఁగ వచ్చె సామీప్యమునఁ. 1783
- క. అనుజా! యి వ్వని వనజీ
వనులు దునుము తరులె గానవచ్చు మొరదులై
మునివర్కుఁ డా భరద్వా
జుని యాశ్రమ తరులపెంపు సొంపులుఁ గంటే!” 1784
- ఆ. అని పథంబు దెల్పుకొని యా సుధన్వులు
గంగతోడ యమునఁ గలయుచోట
మౌనిచంద్రు నాశ్రమముఁ బ్రవేశించిరి
వరుణదిశకుఁ బ్రొద్దువాలువేళ. 1785
- ఆ. అంత రామచంద్రుఁ డాశ్రమ ఖగ మృగ
గణము తన్నుఁ జూచి కలఁగిపాఱు
నల్లనల్ల నేగి యా భరద్వాజ మ
హర్షి నన్నిధానమందుఁ జేరె. 1786
- క. భూరమణసుతులు సమబల
వీరులు రాఘవులు సీతవెంబడి రాఁగా
దూరమునుండియె సముచిత
గౌరవములతోడ నేగి కని ర మ్మానిఁ. 1787

చ. సురుచిరతేజ శిష్యగణశోభిత సువ్రతు ధ్యానచింతనా
పరునిఁ దపస్వి దివ్యమతి భద్రచరిత్రు హుతాగ్నిహోత్రు న
వ్యరమునిచంద్రుఁ జేరి రఘువర్యుఁడు సీతయుఁ దాను దమ్ముఁడున్
గరములుమోడ్చి మ్రొక్కి యధికంబగు భక్తినియుక్తి నిట్లనెన్.

సీ. “మునినాథ ! రఘుకులాంబుధి సుధాకరుఁ డైన
దశరథరాజనందనుల మేము
అం ద్రగజుండ రామాభిధానుఁడ నేను
మత్సహోదరుఁడు లక్ష్మణుఁ డీతండు
కల్యాణి జనకభూకాంతాత్మజాత యీ
యవనిజ సీత యర్థాంగి నాకు
నత్యప్రతిజ్ఞుఁడౌ జనకునానతి నేను
విపినవాస మొసర్చ వెడలవలసె

అ. సీత యనఘచరిత నాతోడ నిటువచ్చె
భ్రాత లక్ష్మణుఁడును బయలుదేఱె
ననుచు రాముఁ డప్పు డార్యభరద్వాజ
ఋషికి నాశ్మవృత్త మెఱుకపఱచి.

178

క. జనకాజ్ఞం దీర్పఁ దపో
వనమునకుం బోయి యచట వన్యాశన దీ
క్షను ధర్మవిధుల నెఱవఁగఁ
జనుచుంటిమి మువ్వరమును సంయమించుదా !”

179

చ. అన విని రామచంద్రుఁ గని యాశ్రమపక్షికురంగశిష్యవే
ష్టనుఁడగు మౌనిచంద్రుఁడు వృషంబును నర్హ్యజలంబుఁ దెచ్చి య
ర్చన మొనరించి స్వాగత మొనంగుచు నన్నరసాక్తవన్యభో
జనములుగూర్చి మీ రిటునె నమ్మతి నుండుఁ డటంచుఁ గోరినన్

ఆ. అతిథిపూజ లంది యా రామచంద్రుఁడు
ధరణిజాతతోడఁ దమ్ముతోడ
నటు వసించియుండ నా భరద్వాజుఁడు
హితమితోక్తి మఱల నిట్లు లనియె. 1792

క. “నాకుం జిరకాలమునకుఁ
గాకుత్స్వవరేణ్య! నిన్నుఁ గన నయ్యెఁ నిటన్;
నీ కాననప్రవాసము
నాకర్ణించితి నకారణాత్మక మనుచున్. 1793

క. ఇది యుభయనదీక్షేత్రం
బిది పుణ్యద మిది నివిక్త మిది రమణీయం;
బిది తాపసోచితం బగు
పద మిందుండఁ దగు; రామభద్ర! సుఖముగన్. 1794

చ. అనజనరంజకుండయిన యా రఘురాముఁడు “మౌనిచంద్ర! యీ
వనమున నున్న మమ్ముఁ గనవచ్చుచునుందురు చెంత పౌరులున్
జనపదవాసు లయ్యది ప్రశాంతికి భంగముగాన మాకు నీ
జనకజకన్ సుఖార్హ మగు శాంతవనంబు మఱొందు దెల్పునే!”

క. సేమమునకు నిటు పలికిన
రాముని శుభవచనములు భరద్వాజముని
గ్రాహణి విని పరమార్థ
ప్రామాణ్యంబైన వచనభంగి నిటు లనెన్. 1796

ఉ. “నాయన! మౌనిమానిత మనంతసుఖాస్పదమున్ బవిత్రమున్
శ్రేయము ఋక్షవాసరనిషేవితమై తగి గంధమాదనం
బో యనఁ జిత్రకూట మను నొక్క మహిధర మొప్పు యోగ్యమై
యీ యెడ నా సమీపముననే పదికొనుల దూరమందునే. 1797

- క. ఏ నరుడు చిత్రకూట మ
హానగశృంగములఁ గని కృతార్థుం డగునో
యా నరుడు పుణ్యకృతులనె
యే నాడుం జేయుఁ; జేయఁ డెన్నఁ డఘమ్ముల్. 1798
- క. ఆ సానుమంతమున శీ
ర్వాననలీలఁ మునీంద్రు లబ్ధశతంబుఁ
జేసి తపము నశరీరా
వాసంబుగఁ జూఱఁగొనిరి స్వర్గపదంబుఁ. 1799
- క. ఏకాంతవాస మది యని
నీకుఁ సుఖ మొనఁగు ననియు నే భావించుట
గాకున్న వనవ్రతమును
మా కడనే యుండి తీర్పుమా రఘురామా ! 1800
- క. అని తెల్పి ప్రియాతిథులగు
జనకసుతారాఘవులను సౌమిత్రినిఁ బూ
జన సత్కియాదికంబులఁ
దనియించెఁ మునివరుండు ధర్మవిదుండై. 1801
- క. వా రా ప్రయాగసిమనె
కూరిమితో మాటలాడుకొనుచుండంగాఁ
జేరుకొనె ప్రొద్దు పశ్చిమ
వారినిధిఁ బ్రసన్న యగుచు వచ్చె రజనియన్. 1802
- క. సీతాతృతీయుడగు రఘు
నూతి' నుభోచితుఁడు బడలి సుమహితశాంతో
పేతమగు న త్రపోవని
రాతిరి యంతయును సుఖకరంబుగఁ గడపెన్ 1803.

గీ. ఆ విభావరి వేగినయంత లేచి
 పూరుషోత్తముఁ డగు రామభూమివిభుఁడు
 వరతపస్తేజుఁడగు భరద్వాజుఁ గాంచి
 యెలమి వెలయంగ వినతుఁడై యిట్లు లనియె. 1804

ఆ. “నిత్యనత్యశీలః నీ సన్నిధిని సౌఖ్య
 కరముగాఁగ రాత్రి గడపినాము;
 నీ వచించినట్టి తావునకుం బోవ
 నింక మా కనుజ్ఞ నీయవలయు. 1805

ఆ. అనిన మౌనిచంద్రుఁ డా రాముఁ గనుఁగొని
 కమ్మదేనె పండ్లు కందములను
 గొల్ల లగుచుఁ జిత్రకూటంబునందుండు
 నది నివాసయోగ్య మగును మీకు. 1806

సీ. కిన్నర పన్నగ కేళీవిలసితంబు
 వివిధమహీరుహవేష్టితంబు
 కేకి కేకారవాక్కిరదిశాంతంబు
 మదగజరాజ సమంచితంబు
 ఫల పుష్ప తరు లతోపవనాభిరామంబు
 ప్రవహదచలఝరీపావనంబు
 క్రమ ఫల మరంద కంద సమృద్ధంబు
 సిద్ధయోగి మునీంద్ర సేవితంబు

గ. వివిధ సాధుమృగిమృగ విహరణంబు
 నక్షిపర్వంబు మానసాహ్లాదకరము
 నైన చిత్రకూటాఖ్యవిఖ్యాతగిరిని
 వాస మొనరింపఁ బయనింపవచ్చు రామ! 1807

- క. అచ్చటి గిరియులు నదులు
నచ్చటి గిరికందరములు నచ్చటి గిరికూ
టోచ్చయము సీతతో నీ
వచ్చట విహరించువేళ నానంద మిడున్. 1808
- క. కలకంఠీ కోయప్పిక
కలరవములతోడ హరిణగజయూధముతోఁ
జెలు వెనగుఁ చిత్రకూటా
చల మాశ్రమముగ వసింపఁ జను రఘురామా !” 1809

55-వ సర్గము

- చ. అన విని నిర్జితారులగు నా రఘువీరులు సీతతోడ న
మ్మునికి నమస్కృతుల్ నలిపి మువ్వరునుం బయనంబుగాఁగ న
య్యనఘుఁడు పేర్నివారలకు న్వన్త్యయనం బొనరించి తండ్రి నం
దనులను బోలి వెన్నోనుచుఁ దాఁ జని రామున కప్పు డిట్లనెన్.
- అ. “జనవరేణ్య ! మీరు జాహ్నువీయమునలు
గలయు చోటి కరిగి గంగ వడినిఁ
బడమటికిని దిరిగి పాఱు కళిందజా
తీరముననె చనుఁడు తెరువుబట్టి. 1811
- అ. అట్టు లరిగి యరిగి యటఁ బరిపాటిగా
జనులు దాఁటు రేవుదనుకఁ బోయి
కొయ్యతెప్పఁ గట్టుకొని మెల్ల మెల్ల నా
తరణివలన నదిని దాఁటువలయు. 1812
- గి. అ ద్దరిం జేరి యచట సిద్ధాభిగమము
వివిధ తరువేష్టితంబు నువిస్తృతంబు
హరిత దళ రమ్యమైన శ్యామాఖ్యవతుముఁ
గొలువఁ దగు సీత శుభములు గోరి మ్రొక్కి. 1813

అ. అలసె నేని సీత యటఁ గొంతసేపఁగి
యవల గ్రోశక్తూత మరిగి నంత
ఘనపలాశ బదరికా యమునావేణు
కలిత నీలవనముఁ గాంచఁ గలరు. 1814

గి. ఆ వనమునుండి చిత్రకూటాద్రివఱకు
రమ్యమై మృదువై దావరహిత మైన
దారి సుగమమై యున్నది: దానిఁ బట్టి
యెన్నోసారులు నే నట కేగియుంటి.” 1815

జి. అనుచుఁ జిత్రకూటమునకు మార్గముఁ జెప్పి
మునివరేణ్యుఁ డంత ముదల యిడఁగ
రామచంద్రుఁ డా భరద్వాజునకు మ్రొక్కి
వెడలివత్తు మనుచు వీడుకొనియె. 1816

క. ముని యటు తమ కనుమతి నిడి
చనఁ దమ్మునిఁ గాంచి రామచంద్రుం “డనుజా!
మనయెడ నీ భగవానుని
యనుగ్రహము గలుగుటన్ గృతార్థులము సుమీ!” 1817

అ. అనుచు మెచ్చుకొనుచు నినకులుల్ ధీరులై
జనకజాత ముందుఁ జనుచునుండ
నప్రమత్తు లగుచు నా యమునానదీ
తీరముననె బయలుదేరఁ చనిరి. 1818

క. చని చని వా రటు రేవున
ఘనభంగతరంగ వేగగమనన్ యమునన్
గని దాని సుత్తరింపఁగ
మనమునఁ దలపోసి మౌని చూట దలఁచుచున్. 1819

- గి. స్వయముగా రాఘవులు దారుశకలములను
నెండిన వెదుళ్ల వనినుండి యేరితెచ్చి
చదునుగా గూర్చి యొక పెద్ద సంతరణిగ
వట్టివేళ్లతో బిగియించి కట్టి రపుడు. 1820
- క. వీరుఁడు లక్ష్మణుఁ డప్పుడు
నేరెడుకొమ్మలను దెచ్చి నిలిపి తరణిపై
నేరుపునఁ బ్రబ్బతీగలఁ
గూరిచెఁ బీఠంబు సీత గూర్చుండుటకై. 1821
- ఆ. అపుడు దశరథేశు నాత్మజుఁ డగు రాము
డాదిలక్ష్మిఁబోలి యలరుచుండి
సిగ్గుపడుచునున్న సీతను బ్రియురాలి
కూరుచుండఁ బెట్టె కోలమందు. 1822
- క. పిమ్మట జానకి కౌశే
యమ్ములు సొమ్ములును బార్శ్వ మందుంచి స్వకీ
యమ్ములగు పరికరమ్ముల
నమ్ముల న య్యంతికమున నాతఁడు చేర్పెన్. 1823
- ఆ. అపుడు విక్రమాఢ్యు లగు రామలక్ష్మణుల్
తాముఁగూడ నెక్కి తరణి నడుప
నుడుప మేటినడుమ నడతెంచుటం గాంచి
సీత ప్రార్థనంబు చేసె నిట్లు. 1824
- ఉ. “ప్రస్తుతు లాచరింతు పరపారముఁ జేర్చుము మమ్ముఁ బావనీ!
న్వస్తి యెలర్ప మద్విభుఁడు నత్యముదీర్చి యయోధ్యఁ గాలిడన్
వాస్తవ మమ్మ! యప్పుడె నవత్సములైన సహస్రధేనులన్
శస్త్రమధుప్రపూర్ణశతసంఖ్యఘటంబుల నిన్నుఁ గొల్చెదన్.

క. వరవర్ణిని యగు జానకి
కరములు ముకుళించి యట్లు కాళింది నదిన్
స్థిరమతి వేడుచు నుండగఁ
దరణియుఁ జేరుకొనె నంత దక్షిణతటమున్. 1826

క. సీతయు రాముఁడు లక్ష్మణుఁ
డా తీరమునందు డిగ్గి య వ్వనిఁ జనుచున్
శీతలము హరిత్పర్ణ
స్థితమునగు శ్యామవతుముఁ జేరిరి భక్తిన్. 1827

చ. క్షితిసుత య మృహావతుముఁ జేరి నమస్కృతిఁజేసి “యో వన
స్పతివర! నా విభుండు కృతసద్వర్తుఁ డయ్యెడుఁగాక యత్తైతా
స్తుతమతి కోసలాత్మజను శుద్ధచరిత్ర సుమిత్ర నే శుభ
స్థితి దరిసింతుఁగాక కృపసేయుము మా కటువంటి భాగ్యమున్.”

చ. అని యిటు లర్థి వేడుచు వటావనిజంబుఁ బ్రదక్షిణించు న
వ్విసయనిధిన్ మనఃప్రియను విశ్రుతశుద్ధచరిత్ర సీతఁ గ
న్గొని రఘురాముఁ డొ “పురుషకుంజర లక్ష్మణ! నీవు ముందుగాఁ
జనదగు శత్రుధారినయి జానకివెంబడి నేను వచ్చెదన్. 1829

క. ఏ సుమధురఫల మైనను
నే నుందర కుసుమమైన నీక్షించి ధరి
త్రీసుత గాంక్షించినచోఁ
గోసి యొనఁగుచుండు మామెకున్ ముద మొదవన్.” 1830

క. అని రాముఁడు చెప్పిన క్రియఁ
జనుచుండిన దశరథాత్మజన్ముల నడుమన్
జనకతనయ గనుపట్టెన్
ఘనగజయుగమధ్య రమ్యగజవధువు గతిన్. 1831

- క. కా నెన్నడు మును గానని
కానన కుసుమతరు వల్లి కాగుల్పాఖ్యల్
జానకి రాముని నడుగఁగ
వాని పువులఁ దెచ్చి మఱఁది వదినె కొనంగున్. 1832
- క. పలువన్నె లిసుకతిన్నెలు
జలవేణులు మెఱయ హంస సారస రుతముల్
సెలఁగ బ్రవహించు యమునన్
దిలకించుచు సీత ప్రియమర్తి జనుచుండెన్. 1833
- క. అన్నదమ్ములైన యా రామలక్ష్మణు
లడవి గ్రోశమాత్ర మట్టు లరిగి
వివిధ వర మృగముల వేటాడి పచనించి
చేరి సీతతో భుజించి రపుడు. 1834
- ఉ. దినత యెన్నడుం గనని ధీరు లదారులు రామలక్ష్మణుల్
జానకియుం బ్రవంగ గజ సంకలితంబు మయూరకూజిత
ధ్వానమునైన య వ్వనపదంబున లీలఁ జరించి తృప్తిమై
నా నదియొద్దునన్ నమతలాశ్రయమై శయనించి ర న్ని సన్. 1835

56-వ సర్గము

- ఉ. ఆ రఘురాముఁ డంత నట యామిని వేగఁగ మేలుకాంచి కన్
గూరుకుఁజెందు లక్ష్మణుఁ గనుంగొని “తమ్ముడ! కాననంబునన్
జారువిహంగరావము వినంబడుచుండెను లెమ్ము; పైనముం
దీరుప వేశయయ్యె శయనించుటకున్ దళిగాదు” నాపుడున్. 1836
- గ. అలయికయు బద్ధకంబును నపనయించి
లక్ష్మణుం డల్లనల్ల మేల్కొంచుటయును
యమునయందు మువ్వరును గాల్యములఁ దీర్చి
తరలి రా చిత్రకూటపథంబు బట్టి. 1837

- క. అనుజునితో రాఘవుఁ డటు
చనుచుఁ జానకిని గొంచి “జలజాక్షీ! యా
మని విరియఁబూచి మోదుగు
లనలఱిఖావకుల మెఱయున ట్లుండెఁ జూమి! 1838
- క. పుల్లకుసుమలలితంబులు
పల్లవ కలితములు పక్వఫల వినతము లి
భల్లాతకముల దరి రా
నోల్లదు ప్రజ గాన శాంతి నుందమె యిందున్.” 1839
- గి. అసుచు లక్ష్మణుఁ గని రాముఁ డనియె నప్పు
“డనుజ! యాధకతుల్యంబు లగుచు వ్రేలు
తేనెటీగలు గూర్చిన తేనెపెరలు
కనఁబడుచునుండె చెట్టుచెట్టునను గంతు. 1840
- క. తెరతెరలై రాలిన క్రొ
వ్విరిపఱపుల నుల్లసిల్లు విపినమ్మున ను
స్వంర మెత్తు వానకోయిల
కురుగితము నెమ్మి గూర్చు చున్నది వింటే! 1841
- గి. సమదగజయాధగమనీశబ్దములతోడ
విహగ కలకలాలాపముల్ వినఁగ వచ్చె;
గగనచుంబితోత్తుంగశృంగములతోడ
నదిగో! కనవచ్చెఁ జిత్రకూటాద్రి వత్స! 1842
- క. సమభూతలరమ్యంబును
సుమధుర ఫలపుష్పభూజ శోభితమును బు
జ్యమునైన చిత్రకూటో
త్తమవని సుఖముగ వసింపఁదగు మన కనుజా!” 1843

- ఆ. అనుచు ముచ్చటించుకొనుచు రాఘవులు భూ
జాతతోడఁ బాదచారు లగుచు
నరిగి యరిగి రమ్యమై మనోహరమైన
చిత్రకూటనగముఁ జేరుకొనిరి. 1844
- ఉ. సుందరమై లతాతరువిశోభితమై మధుతోయపూర్ణమై
కందఫలప్రవృద్ధమయి కాంత శకుంతతరు ప్రకీర్ణమై
కందర శైల సాను కటకస్థ మహాముని సేవ్య మౌచు మి
న్నందెడు నా నగంబు గొనియాడిరి కన్గొని రామలక్ష్మణుల్.
- క. అగు నిది మన కాశ్రమముగఁ
దగు నిది యని చెప్పకొనుచు ధరణీజితో నా
ముగురుఁ జనిరి వాల్మీకిముని
భగవానుని యాశ్రమంబుపజ్జను భక్తిన్. 1846
- ఆ. వార లట్లు లేగి వాల్మీకి దర్శించి
ప్రాంజలించి వినతిఁ బ్రణతిసేయ
స్వాగతంబు దెలిపి సద్ధర్మమతి మౌని
యతిథిపూజ వారి నాదరించె. 1847
- ఆ. అపుడు రామచంద్రుఁ డన్వయ నామ గో
త్రములతోడఁ గూడఁ దమ చరిత్ర
తగిన రీతిఁ దెలిపి ధన్యవాదములతో
వినయ మెనయ మౌని పీడుకొనియె. 1848
- గి. రామచంద్రుఁ డంత సౌమిత్రి గన్గొని
సౌమ్యములు దృఢప్రశస్తము లగు
దారువులను దెచ్చి తగు పర్ణశాలఁ గా
పింపు మిచట మనము విడియుకొలుకు. 1849

అ. అన్న మాటమాత్ర నా లక్ష్మణుం దేగి
యర్హ పరికరముల నరసి తెచ్చి
రమ్యమును దృఢాపరణశోభితం బగు
పర్ణశాలఁ గూర్చ ప్రభుఁడు మెచ్చి. 1850

అ. “అనుజ! యాయురర్థులైన గృహస్థులు
వాస్తుశాంతి సేయవలయుఁ గాన
మనము విధిగ నేణమాంసంబుతో గృహ
దేవతార్చనంబు దీర్చవలయు. 1851

అ. నేఁడు శుభదినంబు నీ వేగి వేగంబు
యిటకుఁ దెమ్ము నల్లయిట్టిఁ గొట్టి
శాస్త్రదృష్టి మనము చరియింపఁ దగుఁ గదా
ధర్మవిధిని మదిని దలఁపు మనుజ!” 1852

అ. అన సుమిత్రసూతి హరిణంబుఁ గొనితేర
సంతసించి రామచంద్రుఁ డపుడు
సన్ముహూర్త మిపుడె సమయంబు దప్పక
యుండ దీని వేగ వండు” మనియె. 1853

అ. ఆ ప్రతాపశాలి యగు లక్ష్మణుం డంత
నా మృగంబుగోసి యగ్నిశిఖల
నస్రస మిగురు దాఁక నంతలోఁ బచనించి
యన్న రాముఁగాంచి యనియె నిట్లు. 1854

క. “ఈ కృష్ణమృగాంగంబులు
సాకల్యము గాఁగ బచననంస్కృతి గని యా
లోకింప నయ్యె; మునువలెఁ
జేకొని గృహదేవతల యజింపఁ దగు ప్రభూ! 1855

- క. నీ వన్నిటఁ గుశటుండవు
దేవసమానుఁడవు ధర్మదీక్షామతివై
సేవింపం దగు నవగృహ
దేవతలన్ మంత్రజపవిధిన్ రఘురామా ! 1856
- ల. జపవిశారదుండు సద్గుణుండగు రాముఁ
డవుడు స్నానవిధుల నాచరించి
వాస్తు శాంతి మంత్ర వర్గంబుతోఁ దీర్చె
నర్వకర్మములను సంక్రహముగ. 1857
- గీ. దాశరథి యట్లు గృహదేవతల యజించి
భవ్యతమతేజుఁ దానందభరితుఁ డగుచు
జానకీదేవితోడ లక్ష్మణునితోడ
నవకుటీరప్రదేశంబు నవధరించె. 1858
- ల. వైశ్వదేవ రౌద్ర వైష్ణవబలులచే
శాస్త్రరీతి వాస్తుశాంతిఁ గూర్చి
మంగళప్రదములు మంత్రముల్ జపియించి
రాముఁ డపు డవాప్తకాముఁ డగుచు. 1859
- ల. మహిషసూనుఁ డంత మాల్యవతికి నేగి
శాస్త్రసరణి మరల స్నానమాడి
పాపనాశకమ్ము పరమోత్తమంబు నా
భూతబలిని దీర్చి పూతుఁ డయ్యె. 1860
- ల. అంత రామచంద్రుఁ డాశ్రమోచితములొ
వివిధబలివిధానవేదికలును
నగ్నిహోత్రగృహము లాయతనంబులు
నేరుపఱచె నా కుటీరమందు. 1861

మ. ఫలమూలంబులతో సుమావళులతోఁ బక్వామిషాన్నంబుతో
జలసేకంబులతో నమిత్కుశలతో నన్మంత్రపాఠాశితో
స్థలకాంతిప్రద భూతసత్కృతులు శాస్త్రప్రక్రియన్ దీర్చి ని
శ్చలులై చేరిరి పర్ణకాలను ధరాసంజాతతో రాఘవుల్. 1862

క. తరుపర్ణచ్ఛదము మనో
హరము నివాతంబు యోగ్యమగు పర్ణకుటీన్
సరగునఁ జేరిరి మువ్వురు;
సురలు సుధర్మాఖ్యనభను జొచ్చిన భంగిన్. 1863

క. నానాఖగమృగవిహృతము
నానాచిత్ర సుమగుచ్ఛ నగశోభితము
నానాజుంతుధ్వనితము
నైన వనంబందు నుండి రన్నియతాత్ముల్. 1864

గీ. కలవిహంగమ మృగకుల కలితమైన
విమలమాల్యవతీ సుతీర్థమును గనుచు
నతిమనోహర చిత్రకూటాద్రినుండి
పురవిరహదుఃఖ మపుడు దాశరథి మఱచె. 1865

57-వ సర్గము

గుహుండు సుమంత్రునితో శృంగబేరమును జేరుట

అ. ప్రభకుమారుఁ డట్లు భాగిరథిని దాటి
దక్షిణపుదరిని దరలుచుండ
గుహుండు వగచి రాముగుణములఁ బొగడుచు
జనియె సుమంత్రుతోడ స్వపురమునకు. 1866

- గి. అంత నొకనాఁడు గుహుచారు లరుగుదెంచి
దాశరథు లట్లు చని భరద్వాజుఁ గొలిచి
చిత్రకూటంబుఁ జేరి వసించుదాఁక
వినిచిరి సుమంత్రునకు సర్వస్మృతములను.

1867

సుమంత్రుఁడు తిరిగి యయోధ్య కేగుట.

- అ. గుహుని వీడుకొల్పుఁ గొని సుమంత్రుం డంత
హయవరములఁ బూన్చి యరదమునకు
రాకొమరుల విరహ శోకార్తిఁ జిక్కి దీ
నాన్యుడై యయోధ్య కరుగఁ దొడఁగె.

1868

- గి. వలచు వనములు సరసులు వాహినులును
నూళ్లుఁ బురములుఁ గ్రమముగా నుత్తరించి
యతఁడు మూఁడవనాటి సాయాహ్నమునకుఁ
జెలు వెడలియున్న నగరంబుఁ జేరుకొనియె.

1869

- అ. పాదువడినయట్లు ప్రజల సందడిలేక
యొల్లఁబోవు నా యయోధ్యఁ గాంచి
యా సుమంత్రుఁ డప్పు డతితరదూఖార్తిఁ
జిక్కి యిట్లు చింతసేయఁ దొడఁగె.

1870

- క. “రామవిరహదుఃఖాగ్నిన్
సామజతురగములతోడ జనగణములతో
సామంతులతో నీ పురి
భూమిశునితోడఁ గాలిపోలేదు గదా?”

1871

- అ. అనుచు వగచి సూతుఁ డశ్వంబుల నడల్చి
వేగ పురముఖమున నేగుచుండ
“రాముడేడి యనుచుఁ బ్రజలెల్ల గుంపులై
పోయి యతనిఁ జాటుముట్టికొనిరి.

1872

- ఆ. అప్పు డా నుమంత్రుఁ డా పౌరులం గాంచి
“విశ్వపూజ్య ధర్మవిదుని రామ
విభుని గంగదరిని విడిచి యాతనిసెల
వంది వచ్చినాఁడ ” నని వచింప. 1873
- క. సీతారాఘవు లటు గం
గాతటినిన్ దాఁటి పోయినా రనుచార్తన్
సూతువలన విని యా ప్రజ
“హా తండ్రీ! రామ!” యనుచు నడలిరి పెలుచన్. 1874
- గి. యజ్ఞ దాన వివాహ సభాంతరముల
కాఢ్యుఁ డైవచ్చు ధార్మికుఁ డైనరాము
మనము దర్శింపఁ గలమె క్రమ్మఱ నటంచుఁ
బ్రజలు విలపింపఁ దొడఁగిరి బ్రదుకు రోసి. 1875
- క. మన యిష్టము మన సుఖమున్
మన శుభమున్ మన హితంబు మదిఁ గని మనలన్
జనకునివలెఁ బ్రోచెడి య
య్యనఘుని విడనాడి బ్రదుక నగునే మనకున్.” 1876
- క. అను జన పరిదేవనముల
ఘన సౌధాంగణ గవాక్ష గత పురనారీ
జన రోదనముల సూతుఁడు
వినుచున్ మన మెఱియ రాజపీఠం జనియెన్. 1877
- ఆ. జనులద్యుఖములను గనలేక వినలేక
శిరము వంచి సూతుఁ డరిగి యరిగి
రాజగృహముఁ జేరి రథ మాఁపి డిగి కక్ష్య
తెల్లదాఁటి లోని కేగుచుండ. 1878

- క. భాసురవిమానసౌధ
ప్రాసాదంబుల మెలంగు భామిను లెల్లన్
రాసుతుఁడు లేక వచ్చిన
యా సూతుం గాంచి యెడ్చి రతిదుఃఖితలై. 1879
- క. తరళాయతనయనంబులఁ
దొఱఁగెడు నశ్రువులతోడ దుఃఖవివశలై
పరితప్తచిత్తముల నొం
దొరులం గనుఁగొనుచు నూరకుండిరి వారల్. 1880
- అ. అప్పు డంతిపురికి నరుగు సూతునిఁ గాంచి
రాజగృహములందు రాజు లెల్ల
రాకుమారుఁ గనక శోకసంతప్తలై
యిట్లు వగవఁ దొడఁగి రెలుఁగుఁదక్కి. 1881
- అ. “అప్పుడు రాముఁగూడి యరిగిన యీ సూతుఁ
డిప్పుడు రాము వీడి యేగుదెంచి
పుత్రశోకవశతఁ బొగిలెడు కౌసల్య
చెంతకేగి యేమి చెప్పఁ గలఁడు? 1882
- క. కడుపారఁగన్న కూరిమి
కొడు కడవులఁ బట్టిపోవఁ గొనయాపిరితోఁ
బడియున్న కోసలాత్మజ
గడెయైనను నింక బ్రదుకఁ గలదే యకటాః” 1883
- క. అను వారి నత్యవాక్కులు
తన చెవులకు ములుకులట్లు తాఁకుచు నుండఁ
ఘనశోకాగ్నిజ్వాలలు
మునుకొనినట్లున్న యంతిపురి కతఁ డేగె. 1884

- క. అష్టమకక్ష్య సుమంత్రుడు
కష్టంబునఁ జొచ్చి కృతునిఁ గడుదీనునిఁ బ్రా
జేష్టసుతవిరహదుఃఖా
విష్టుని సౌధాంతరస్థ విభుఁ గన్గొనియెన్. 1885
- ఆ. అప్పు డా సుమంత్రుఁ డాసీనుడై యున్న
నరవరేణ్యు దర్శనంబుచేసి
మ్రొక్కి రామువచనములు యథోక్తములుగా
వినయ వినతుఁ డగుచు విన్నవించె. 1886
- క. విని పుత్రవిరహదుఃఖం
బున మివులఁ గృశించియున్న భూపతి యొండే
మన కార్తివశత గతచే
తనుడై మూర్ఛిల్లి పడియె ధరణీతలమునన్. 1887
- క. క్షితిఁ దమ పతి యాగతి మూ
ర్ఛితుడై పదునంత నగరి చేడియ లెల్లన్
ధృతులు సెడి యేడ్వఁ దొడఁగిరి
మితిమీరిన వగల నెలుఁగు మిన్నులు ముట్టన్. 1888
- ఆ. అపుడు తత్తరమున నడలుచుఁ గౌసల్య
చని సుమిత్ర తనకు సాయపడఁగఁ
బతితుడైన భూమిపతినిఁ జేతులఁ బట్టి
యెత్తి సేదదేర్చి యిట్టు లనియె. 1889
- గీ. ఇతరదుష్కరకార్యదీక్షితుని సుతుని
వచనములు విన్నవింపఁగా వనమునుండి
దూతయై వచ్చినట్టి యా సూతుతోడ
“నో మహాభాగ! మాతాడ కుంటివేమి? 1890

గి. చెడు గపుడుచేసి యిపు డేల సిగ్గుపడెదు?
 శుభ మగుంగాత! నీకు నీ సుకృతివలన
 లేమ్ము దుఃఖాన కిది సమయమ్ము గాదు:
 రఘుకులాంబుధిచంద్ర! ధరాతలేంద్ర!

1891

ఆ. ఎవతె భయమువలన నీవు నీ రాముని
 కుశల మడుగఁ గొంకుగొనెద వట్టి
 కైక యిచట లేదు గాన నిర్భయముగా
 మాటలాడు మిఁక సుమంత్రుతోడ."

1892

క. శోకాతిరేకవిహ్వల
 యై కోసలరాజతనయ యటు చెప్పుచు బా
 ప్పాకులితనయన గద్గది
 కాకంపితకంఠ యగుచు నవనిం బడియె.

1893

ఆ. అట్లు నేల వ్రాలినట్టి కౌసల్యను
 మూర్ఛ మునిగియున్న భూమిపతిని
 గాంచి యంతిపురపుఁగామిను లెల్లరు
 నేడ్చి రొక్కసారి యెలుగు లెత్తి.

1894

అంతిపురములోని యార్తనాదంబులు
 విన్నయంతఁ దరుణవృద్ధు లైన
 నరులు నారు లేడ్వఁ బురము గగ్గోలయ్యె
 నపుడె రాముఁ డడవి కరిగినట్లు.

1895

58-వ సర్గము

దశరథుఁడు సూతుతో రాముఁ డే విధముగా నెచ్చబెచ్చట
విమి తిని నిద్రించెన్. చెప్పమనుట

క. కొంతవడి కంత ధరణీ
కాంతుఁగు తెలివంది లేచి క్రమ్మట సుతు వృ
త్తాంతము విను నాత్రముతోఁ
జెంత నిలిచియున్న సూతుఁ జేరం బిలిచెన్. 1896

చ. తనయవియోగదుఃఖమునఁ దద్గతచింతనుఁడైనవాని నూ
తనముగఁ బట్టువడ్డ వనదంతివిధఁబున రోజువాని రో
గనిహతిఁ జిక్కు సామజముకైవడి నూర్చుచునున్నవాని వృ
ద్ధునిఁ బ్రభుఁజేరి మ్రొక్కి పినతుండయి సూతుఁడు చెంత నిల్చినన్.

ఆ. దుఃఖితుండు ధూళిధూసరితాంగుండు
నక్రతుపూర్ణనేత్రుఁ డతికృతుండు
నైన దీను సూతు నరసి మానవనాథు
డెఱుఁగు రాలపడఁగ నిట్లు లనియె. 1898

క. “నిరతిశయధర్మనిరతుఁడు
పరమసుఖోచితుఁడు రామభద్రుఁ డడవి నే
తరువుకడ నేమి తిని యె
త్తెఱుఁగున నెందున్నవాఁడొ తెలుపుము సూతా! 1899

క. ఎఱుఁగఁడు కష్టము మెత్తని
పఱుపులఁ బవళించు రామభద్రుఁడు ధరణీ
వరసందనుఁడై యుండియు
బరి నేలను దిక్కుమాలి పవళించె నతే! 1900

- గి. ఎవఁడు బయలుదేఱి నే వేళ వెనువెంట
దంతి తురగ రథ పదాతివయము
చనునొ యట్టి రామచంద్రుండు నేఁ డెట్లు
నిర్జనాటపులను నిలువఁ గలిగె ? 1901
- క. దారుణ మృగ సంకీర్ణము
క్రూర భుజగ పూర్ణమైన ఘోరాటవిలో
నే రీతి సీతతో సుకు
మారులు మెలఁగుదురు నా కుమారులు చెపుమా : 1902
- గి. ఎండకన్నును వానక న్నైఱుగనట్టి
చిగురుఁబోణి యా భూజాత సీతతోడ
రాఘవులు రామలక్ష్మణుల్ రథముడిగ్గి
యడుగు లొత్తంగ నడచిరే యడవినేల ? 1903
- క. ఘనమందర నగమున న
శ్వినులు ప్రవేశించి నట్లు విపినంబున నా
తనయు లడుగిడుటఁ గన్నులఁ
గని సిద్ధార్థుండ వైతిగాదె సుమంత్రా ! 1904
- క. రాముం డే మని చెప్పెను?
సౌమిత్రియు నేమి నుడివె? జనకాత్మజ తా
నేమన్నది? యటఁ గానన
సమకుఁ జనువేళఁ దెలియఁ జెప్పు సుమంత్రా ! 1905
- క. ఎచ్చటవసించె రాముం
డెచ్చట శయనించె నాతఁ డెచట భుజించెన్
దచ్చరిత వినుచు; సాధుల
ముచ్చటలను విను యయాతిఁ బోలి బ్రదికెదన్.” 1906

క. అని యీ గతి నాత్రమునన్
దను మాటికి మాటి కడుగు దశరథవిభునిం
గని యెల్లు తొట్టుపడ యి
ట్లనియె నుమంతుండు కనుల న్నకు లొలుకుచున్. 1907

సూతుఁడు రాముఁ డవిన మాటలు దశరథునకుఁ జెప్పట

గి. “ఓ మహారాజ! ధర్మమే యూతగాఁగ
బ్రాంజలించి శిరంబుతోఁ బ్రణతిఁ జేసి
ప్రీతి రాముండు నీకు విన్పింపు మనిన
యా నుడులె విన్నవించెద నవధరింపు. 1908

గి. ధర్మనిరతుండు ప్రత్యక్షదైవతంబు
ననఘుఁడు మహివిభుండు మహాత్ముఁ డైన
నా జనకు పాదములకుఁ బ్రణామశతము
శిరమువంచి చేసితి నని చెప్పు మనియె. 1909

అ. తరతమములు లేక యెఱిఁగింపు నా క్షేమ
వార్త యంతిపురపు వనితలకును
నర్హితి వారి కభివాదనంబులు
చేసినాఁడ నని వచింపు మనియె. 1910

క. ఏమఱక మదియంబగు
క్షేమము నభివాదనంబుఁ జెప్పుము మొదటన్
నా మాతకుఁ గౌసల్యకు
నీ మాటలు గూడదెల్పు మీ వని నుడివె. 1911

అ. ధర్మనిరతవై యథాకాలమున నగ్ని
హోత్రగృహము నరయుచుండు మమ్ము!
అత్మవిభుని దైవ మటు లెంచి తత్పాద
సేవ విడక యెప్పుడు సేయు మమ్ము! 1912

గీ. తల్లి! మానావమానముల దడవఁబోక
తోడి రాణుల నొకరీతిఁ జూడుమమ్మ!
రాణి కైకేయికిని మహారాజునకును
బ్రీతిఁ దప్పక యుండ వర్తింపు మమ్మ! 1913

క. ఒడమికలిమినే జ్యేష్ఠతఁ
బడయు నృపాలుఁ డనుమాటఁ బాటించుచు నీ
కొడుకైన భరతుఁ బుడమికి
నొడయండని యెఱిగి మసలుచుండుము తల్లి! 1914

క. అని మాయమ్మకుఁ జెప్పిన
వెనుకన్ నా మాటగొంగ వినిపింపుము నా
యనుగుం దమ్ముఁడు భరతున
కని యిటు రాముఁడు వచించె నాదరముమెయిన్. 1915

సీ. నాసేమ మెఱిగించి నాతమ్ము భరతుతో
నమ్మల సమరీతి నరయు మనుము
పదవి నొల్ల నటంచు ముదుసలియగు తండ్రి
తలఁపున కెదురాడ వలవ దనుము
యావరాజ్యపదంబునందుండి జనకుడౌ
నృపుని యాజ్ఞలను మన్నింపు మనుము
ఇక్ష్వాకువంశ సమిధకిరీ సెలంగఁ
బ్రజలుగాఁ బ్రజలఁ గాపాడు మనుము

గీ. తండ్రి సేవించుచుండుటే ధర్మ మంచు
భావమున నెంచి యేమరుపాటులేక
యఖిలరాజ్యభోగములతో హర్ష మెసఁగ
నవని యువరాజవై యేలు మంటి ననుము. 191

క. తనయునకై వగచెడి నా
జనని స్నీజననివలె నజ్ఞసము నరయం
జను నని నా తమ్మునితో
నను మనె రాముండు మఱియు నశ్రునయనుడై. 1917

క. ఈ విధముగ రాముడు రా
జీవారుణనయనుఁ డగుచుఁ జెప్పచు నశ్రు
ప్లావిత వదనాంబుజుడై
యో వసుధాకాంత! యంత నూటకయుండెన్. 1918

అక్ష్యణుఁ డే మనెనో సూతుఁడు చెప్పట

క. నీ కొడుకు లక్ష్యణుం డటు
గాక మహాక్రోధవహ్ని గనుగెం పడరన్
గాఁక వడినిడుదయూర్పులు
పైకెగయఁగ నిట్టు లనియెఁ బార్థివముఖ్య! 1919

క. అపరాధ మేమి చేసెను
నృపసుతుఁడగు రాఘవంధ్రుఁ డిట్లు త్యజింపన్?
గృహణకు కైకకు వశుడై
నృపుఁ డపకృతిఁ జేసెఁగాక యిపు డిందఱికిన్. 1920

అ. వరము కారణముగఁ దరలించితిని రాముఁ
గాన” కన్నఁ దప్పగాకయున్నె?
“రాజ్యలుబ్ధయైన రమణికై విడిచితిఁ
దనయు” నన్న మఱియుఁ దప్పగాదె. 1921

క. అతఁ డధీశుఁడు గావునఁ
జేతంబునఁ గోరి యిట్లు చేసె నకృత; మే
రీతిం గాంచినఁ గానీ
యే తప్పును లేదు రామునెడ సంచుకయున్. 1922

- అ. బుద్ధిలేక వెనుక ముందుఁ గానఁగ లేక
యగ్రనుతుని రాము నడవి కంపి
జన విరుద్ధకార్య మొనరించి తాఁ జేసి
కొన్న ఫలము నందుచున్నవాఁడు. 1923
- క. అతఁడు ప్రభుఁడగుఁ గాతన్
నా తండ్రిగఁ దలఁప నింక నాకుఁ బ్రభుండు
నా తండ్రి, నాకు బంధుఁడు,
భ్రాతయుఁ, ద్రాతయును నాకు ధాముఁ డొకండే. 1924
- అ. అఖిలభూతహితుని నఖిలలోకప్రియు
బ్రేమధాముఁడైన రాము విడిచి
పాపకృత్యమునకుఁ బాల్పడ్డ తనుఁ బ్రజ
లెవరు గొల్చువార లింక మీఁద? 1925
- క. జనరంజకుఁడును, ధార్మికుఁ
డనఘుండగు రామచంద్రు నడవి కనిపి భూ
జనమతవిరుద్ధ మగు నీ
ఘనరాజ్యము నెట్టు లేలఁ గలఁడతఁ డనియెన్. 1926
- గి. నృపవరేణ్య! యపుడు నిట్టూర్పు విడుచుచు
మృదులహృదయ సీత మేను మఱచి
కదల మెదల లేక కళలేక భూతంబు
సోఁకినట్టు లట్టె చూచుచుండె. 1927
- క. ఏనాఁడు నెట్టికష్టం
బే నెఱుంగని యట్టి చాన యిద్ధవరితయా
జానకి దుఃఖంబున నా
తో నేమని చెప్పుటకును దోచక యుండెన్. 1928

అ. మానవదన యగుచు మహిజాత యా సీత
యాత్మవిభుని మోము నట్టె గనుచు
రాకొమరుని సెలవు గైకొని నే వచ్చు
వేశఁ గనుల నీరు వెట్టుకొనియె. 1929

గీ. అట్టె రాముండు కైమోడ్చి యత్రు లొలుక
లక్ష్మణుని దీర్ఘబాహువల్లరుల నొరగె
నపుడు జానకి యేడ్చుచు నరుగుచున్న
రాజరథమును ననుఁగాంచి ప్రానుపడియె. 1930

59 వ సర్గము

రాముఁ డరణ్యమున కేగఁగా ప్రకృతి యెట్లున్నదో

సూతుఁడు చెప్పట

చ. అప్పుడు నేను రాఘవుల కంజలిచేసి రథంబు నూరికి
ద్రిప్పగఁ బోవ నశ్వము బుద్ధిరకవోష్ణజలంబు గన్నులం
గప్పఁగ నార్తి ముందఱికిఁ గా లిడ వయ్యె మఱెంత దేర్చినన్
జెప్పెడి దేమి రామగతచింత మునింగిన వెల్లజీవముల్. 1931

క. క్రమృత రాముఁడు నన్నన్
రమ్మనునో యనుచు శబరరాజు గుహుని వే
శ్యమ్మున నాతని యాతి
భ్యమ్మునఁ గొన్నాఁడు బుండి తరలితి నిటుకున్. 1932

క. అలఘుగుణు రాము వీడిన
కలఁతన్ నీ దేశమందుఁ గల తరు లెల్లన్
మొలకలతో మొగ్గలతో
నలరులతో వాడిపోయినవి వసుధేశా! 1933

- క. చెలమలఁ గొలఁకుల నదులం
గల నీకులు నలసలమని క్రాగుచునుండె
లలితోపవనవనంబులు
విలుళిత తరు పత్ర విహృతి వికృతము లయ్యెన్. 1934
- క. మెదలని వ్యాళంబులతో
గదలని సత్త్వములతోడ గానన మెల్ల
ముదము నెడి రాము నెడసిన
యదవదఁబడి ముచ్చముఁడిగిన ట్లుండెఁ బ్రభూ! 1935
- ఆ. అడఁగి పోయె దామరాకులు నీటిలో
వలపుదమ్మిపూలు వాడిపోయెః
మీన విహగచయము లీనమై పోయెను
గలఁగిపోయె నీరు కొలఁకులందు. 1936
- క. నీటం బుట్టిన విరులును
దోటలఁగల పూలుఁ బండ్లుఁ దొల్లిటిరీతి
దేటయుఁ బరిమళ మొందక
నీటరి పాటవముదక్కి నెఱిసెడి యుండెన్. 1937
- ఆ. కలవిహంగమముల కలనాదములు లేక
యొప్పుదప్పె నిచటి యుపవనములు
తీరుతీయ మెడలి యా రామవాటికల్
పెంపుదక్కి చూడ సొంపుగావు. 1938
- ఆ. నగరిఁ జొచ్చువేళ ననుఁ గాంచి యొక్కఁడైన
సంతసించినట్టి జనుఁడు లేఁడు
రామవిభుఁడు లేని రథము గాంచిన మాత్ర
దల్లడల్లిపోయి రెల్లవారు. 1939

అ. వీరు మిత్రు లంచు వీ రమిత్రు లటంచు
వీరు నము లటంచు వేరు లేక
ప్రభు కుమారవిరహ పరితప్తచిత్తులై
యేడ్చి రొక్క లాగె యెల్లవారు. 1940

ఉ. ఊరుపుగాడ్చు లెల్లెడల నుబ్బుకొనన్ బహుళార్తనాదముల్
మేరలు మీరఁగా నవధిలేని వెతంబడు పొరకోటితోఁ
గూరినచింత గుండు హయకుంజరసంతతితో నయోధ్య పె
ల్లారటమందె రాము విడనాడిన కోనలపుత్రికైవడిన్. 1941

ఉ. నావుఁడు దుఃఖమంది నరనాథుఁడు కన్నుల నక్రతు లొల్కుచున్
“గేవలపాపచిత్తయగు కేకయనందనపల్కు వింటచే
నీ వెత గల్గె సూత! యొకయింత సుహృత్తులకైనఁ దెల్పకే
నే వెడబుద్ధిఁ జేసితి వినిందితకృత్య మిఁకేమిసేయుదున్? 1942

క. హితనచివులకైనఁ బురో
హిత పొరజనాశ్రికైన నెఱిఁగింపకయే
సతికై కామాంధతఁ జే
సితి నపచారంబు సాహసింబి నుమంత్రా! 1943

క. బలవద్దుఃఖముపొల్పుడి
కులగౌరవములు నశించి కూలఁగ నిపు డా
చలపాది దైవమే యిటు
దలపెట్టిన దంచు నిశ్చితంబుగఁ దలఁతున్. 1944

గి. ఏ నొకింత మేల్పేసితినేని నీకు
నన్నుఁ గొనిపొమ్ము రాముని నన్నిధికిని;
నచివ! యొకను నా యాజ్ఞ జరుగునేనిఁ
దనయుఁ గొనితెమ్ము నా సన్నిధానమునకు. 1945

- క. మనఁ జాల నిమిష మేనియుఁ
గనులారఁగ రామచంద్రుఁ గనకున్న; ననున్
ఘనుఁ డతఁడు దూర మేగక
మునుపే గొనిపొమ్ము వేగముగ నరదమునన్. 1946
- గీ. అయతధనుర్ధరుఁడు లక్ష్మణాగ్రజుండు
కుంధకుట్టులరదనుండు కోమలాంగుఁ
డెచట నెట్లున్నవాఁడొ? మహిజతోడ
రాముఁ గనకుండ నిచట నే బ్రదుకఁ గలనె? 1947
- గీ. తొగలజిగిఁ దులకించు కందోయివాని
లలితసౌవరమణికుండలములవాని
న మృహభాగు రాము గుణాభిరాము
విడిచి క్షణమైన నేను జీవింపఁ గలనె? 1948
- గీ. మూఁడు వయసులు చెల్లిన ముసలి నయ్యు
ఘనతరేక్ష్యాకువంశవర్ధనుని రాముఁ
జూచుకొనుచు నుభింపఁగా నోచనైతి
నింతకంటెను దురదృష్ట మేమి కలదు? 1949
- క. హా రామా! హా లక్ష్మణ!
హా రమణీకులమణి! ధరాత్మజ! సీతా!
మీరెఱుంగరుగద నే నిట
దారుణదుఃఖాగ్నిశిఖల దగ్ధుడ నగుటన్.” 1950
- క. అని విలపించుచు దశరథ
జనపాలుఁ డగాధశోకజలధి పతితుడై
మన మెరియ దేవి కౌన
ల్యను గని యిట్లనియెఁ గనుల నశ్రువు లొలుకన్. 1951

సి. “శ్రీరామ విరహార్తి భూరివిస్తృతిగాఁగ
ధరణిజాభావంబు తటముగాఁగ
తప్తనిశ్చననముల్ తరఁగలు సుదులుగా
నశ్రువర్షణము ఫేనాంబువులుగ
బాహువిక్షేపముల్ పాతీనములుగాఁగ
ఘోర రోదనము నిర్ఘోష గాఁగ
పాపాత్మ కైకేయి బడబానలంబుగా
మంథర కఱపులు మకిరములుగ

గి. గళితకేశముల్ నాచుగాఁ గైకవరమె
యుద్ధతిగ రామచంద్ర వియోగచింత
పొడవుగా మామకాశ్రులఁ బుట్టిపొంగు
సుగ్రశోకాబ్ధిఁ బడి చచ్చుచుంటి దేవి!

1952

క. చూడం గలనే లక్ష్మణు
తోడన్ నా రాము నింక ; దురదృష్ట మిటుల్
మూడె నని తేడె” వగచుచు
బోడిమిచెడి పడియె దల్పమున మూర్ఛితుడై.

1953

క. జనవిభుఁడు రాము నెడసిన
వనటన్ భరియింపలేక వసమతి పడినన్
దనయుని ప్రవాసమునకే
మునికెడి కౌసల్య ద్విగుణముగ భయపడుచున్.

1954

60-వ సర్గము

క. భీతిల్లి కోసలాత్మజ
భూతము సోకినవిధానఁ బొరిపొరి వగలన్
భూతలమునఁ బడి పొరలుచు
సూతుం గని యిట్టు లనియె శోకాకులయై.

1955

చ. “ఒకక్షణ మిందు నే నిలువ నోపను రామునిఁ జూడకుండ; జు
నకియు సుమిత్రసూనుఁడును నాకొమరుండు వసించుచున్న దం
డకవనవాటికిన్ రథమునన్ ననుఁ దోడ్కొనిపొమ్ము జాగుసే
యకు మటులైన నా యుసురు లాఁగవు మేన నమాత్యశేఖరాః” 1956

క. అని బాష్పవేగహతయై
వనటం దల్లడిలి యట్లు వాపోయెడి దే
వినిఁ గని నూతుం డీట్లుని
యనునయమునఁ దేర్పఁ దొడఁగెఁ బ్రాంజలి యగుచున్. 1957

గీ. “జనని శోకమోహనంభ్రమంబులు పీడి
శాంతి నుండు మమ్ముః చింతలేక
యడవియందు రాముఁ డతివతో ననుజాతో
నెలమి నుండెఁ గష్ట మెఱుంగ కుండ. 1958

క. సౌమిత్రి జితేంద్రియుడై
రామపదాభ్యర్చనాభిరతుడై యటవీ
సీమన్ సేమముగాఁ బర.
ధామము సాధించుచుండె ధర్మజ్ఞుండై. 1959

క. సీతాదేవియు వనమున
సైతము భవనమునఁ బోలి చరియించుచు ని
ర్భీతిన్ శ్రీరామపదా
బ్రాతార్చనమందె మనసుపడి సుఖముండెన్. 1960

క. వనవాసధుఃఖ మనునది
కనుపింపదు సీతయెడలఁ గానంతయు నో
జననీ! యలవాటుగఁ గా
ననమం దున్నట్లై యామె నాకుం దోచెన్. 1961

అ. పూర్ణచంద్రవదన పూజోజీ సువ్రత
బాల సీత రామభక్తి నిరత
యువవనమున నాడుచున్నట్టులే ఘోర
విజన విపినసీమ వేడ్క నుండె. 1962

క. హృదయాబ్జము శ్రీరాముని
పదపీఠమునందె యుంచి పతిజీవితయా
నదమలమతి సీతకుఁ బతి
వదలి చనిన యీ యయోధ్య వనమేకాదే: 1963

మ. చనుచోఁ ద్రోవ నయోధ్యపీఠి యొకక్రోశం బేగియుఁ జెంతలఁ
మనవృక్షంబుల నిర్ధరంబులఁ బురగామంబులఁ గాంచుచుఁ
జనకక్ష్యావిభుపుత్రి రామవిభుని సౌమిత్రిఁ బల్కించి య
ల్లనఁ దద్వృత్తము లెల్ల విందుఁజనె నాహ్లాదంబు రెట్టింపఁగఁ.

అ. అపుడు సీత కైక ననెఁ జటాలున నేదొ
స్మృతికిరాకయుండె నిపుడు నాకు ”
నని ప్రమాదవశత వినిచి సూతుఁడు మాట
మలఁచి దేవి కిట్లు మరలఁ బలికె. 1965

క. “బీరెండవేళఁ గరువలి
మీరి వినదువేళ సంభ్రమించెడి వేళన్
దారిఁ జనువేళ జానకి
చారుతనుప్రభ యొకింత నడలదు దేవీ! 1966

సి. శతపత్రనిభ పూర్ణచంద్రప్రభంబైన
వదనబింబ మొకింత వాడలేదు;
నిరలక్తకము లయ్యుఁ జరణపల్లవములు
జలజ కోరకకాంతిఁ దొలఁగలేదు;

ముక్తభూషణ యయుఁ మునుపటివలె నామె
 నవిలాసగమనంబు నడలలేదు;
 వ్యాఘ్రూచి ఘోరసత్త్వములఁ గొంచిన నైన
 భయకంప మింత చూపట్టలేదు;

గి. ఉగ్ర వనసిమలకుఁ బోవుచున్న నైన
 నెన్నఁ డెఱుంగని నడ నేగుచున్న నైనఁ
 బ్రాణవిభుఁ డగు శ్రీరామురక్షఁ గన్న
 సీత రవ్వంతయును జెక్కుచెదర లేదు.

1967

ఆ. అమ్మ! వారి కెట్టి యలమటయును లేదు
 వారికొఱకు మనము వగవ రాదు
 ప్రభుఁడు గూడఁ జింతవడఁ గాదు లోక మీ
 చరిత మఱచిపోదు శాశ్వతముగ.

1968

ఉ. సీతయు రామలక్ష్మణులు చింత దొఱంగి ప్రహృష్టచిత్తులై
 పూతమహర్షి ధర్మమును బూని వనిఁ ఫలమూలభుక్తులై
 తాత యొసంగు నాజ్ఞను యథావిధిఁ దీర్చుచునున్నవారు వి
 భ్నాతచరిత్రు లట్టి సుగుణాధ్యులకై వగవంగ నేటికి? "1969

ఆ. అని సుమంత్రుఁ డెంత యాశ్చర్యించుచు నున్న
 వినియుఁ బుత్రశోకవివశ యగుచు
 "హా కుమార! రామ! హా రాఘవా!" యను
 నార్తరవము మాన దయ్యె దేవి.

1970

61-వ సర్గము

నిర్దయుడవై రాముని యడవికి పంపఁదగువా యని

కౌసల్య దశరథుని దూషించుట

- గి. అఖిలధర్మవిద్వరుఁడు లోకాభిరాముఁ
డైన యేకపుత్రుఁడు రాముఁ డడవి కేగ
నధికదుఃఖార్తయై కోసలాత్మజాత
యాత్మవిభు భూమివిభుఁ గని యనియె నిట్లు. 1971
- క. “దయగలవాఁడు వదాన్యుఁడు
|పియవచనుఁడు దశరథుఁ డని త్రిభువనముల న
వ్యయకీర్తి గనియు నిటు దు
ర్ణయకృత్యముసేయఁ గూడునా నీకు ప్రభూ! 1972
- క. భూతలవర! సుకుమారులు
నీ తనయులు సీతతోడ నిరనవనులం
దే తీరునఁ జరియించెద
రే తీరునఁ గష్టముల సహించెద రకటా! 1973
- క. సీత సుకుమారి సుఖవతి
లైతవయసు చాన యర్థిలిం బెరిగినదై
శీతాతపవాతంబుల
నే తెఱఁగున సైపఁ గలుగు నినవంశమణి! 1974
- అ. స్వాదు భక్ష్యములను సరసాన్నము భుజించు
నంబుజాయతాక్షి యైన సీత
నిర్జనాటపులను నివ్వరిమెదుకులఁ
దినుచు నకట! యెట్లు తిరుగఁ గలదు? 1975-

- గి. నరస నంగిత వాద్య నిస్వనము లెపుడు
శ్రవణపర్వంబుగా విను జనకజాత
యడవిఁ బలలాశనోగ్రసింహాదికముల
వికృత భీకరారావమున వినఁగఁ గలదె? 1976
- అ. ఇంద్రధనువుఁ బోలి యీక్షణప్రియుఁడు వి
క్రమభుజోన్నతుండు రాఘవుండు
బరియగోలవంటి కరము తలాడగా
నెటు పరుండఁ గలఁడు కటికనేల? 1977
- గి. పద్మనంకాశమును నేత్రపద్మయుతము
పద్మగంధంబు నగు రామభద్రు నలక
దామభూషితమైన నెమ్మొము నకట !
కన్నులారంగ నే నింకఁ గాంచఁ గలనె? 1978
- గి. రామచంద్రునిఁ గానని నా మనంబు
యా యెడఁద జాయెయో కాక యినుమొ వజ్ర
నిర్మితంబొ యైయుండును నిశ్చయముగ
వేయివక్త్రులుగా ప్రీతి విరియ దేమి? 1979
- క. నిరత సుఖోచితు లగు మ
త్పరమాపుల వెడల నడపి బదుగులభంగిన్
దిరుగం జేసితి వడవుల
నరనాయక ! యెంత దారుణం బిది కంటే! 1980
- క. పదునైదవయోధైనన్
బదిలుండై వచ్చి రామభద్రుఁడు మరలన్
వదలుకొను రాజ్యపద ధన
పదములఁ బడయుననుకొనను భరతునివలనన్. 1981

చ. ధనకృపణత్వబుద్ధిఁ దనదగ్గఱబంధులఁ బిల్చి శ్రాద్ధ భో
జన మిడి యిష్టపం క్తికిని సద్విజాలం బిలువంగ వత్తురే
మును భుజియించు పైతృకపుభోక్తలు భూసురులైన గర్త యి
చ్చిన దమృతంబె యైన ద్వీజసింహులు పండితు లారగింతురే:1982

ఆ. అవమతించి వెనుక నామంత్రణముసేయ
నుర్విదేవుఁ డెవ్వఁ డొప్పుకొనును?
శృంగభంగమునకు నంగీకరించునే
యిష్టవిహృతిఁ గన్న వృషవర్తంబు? 1983

క. శ్రేష్ఠగుణాకరుఁడు వయో
జ్యేష్ఠుండగు రామభద్రుఁ డీ రాజ్యపదా
ధిష్ఠితుఁ డగునే మరలఁ? గ
నిష్ఠఁ డనుభవించి విడుచు నేలం గొనునే? 1984

క. పురుషోత్తముఁ డగు రాముఁడు
పరభుక్తంబైన రాజ్యపద మొల్లఁడు; క్షు
ద్భరమున నైనన్ వ్యాఘ్రము
పరమృగభుక్తావశిష్టపలలముఁ గొనునే? 1985

గీ. ఆజ్ఞము హవిష్యమును బురోడాశనంబు
భాదిరాదికమగు యూపగణము గుశలు
నవన వినియోజనావశిష్టములు మరల
నన్యయాగకర్మముల కర్హంబు లగునె? 1986

గీ. సారహీనమైనట్టి యాసవముఁ బోలి
నష్టసోమమైనట్టి యజ్ఞంబుఁ బోలి
యన్యపరిభుక్తమైన రాజ్యంబు మరల
నబ్బినను రాఘవుఁడు దాని నందుకొనఁడు. 1987

- A. రఘుకులాభరణుండైన రామచంద్రుఁ
డింత యవమానమును నహింపఁ గలఁడె ?
నటలఁ బట్టి యూపెడి తిరస్కారమునకు
నుగ్రమ్మగకులేంద్రుఁడు నైచి యూరకున్నె ? 1988
- క. లోకము లన్నియు రణమున
నేకంబైవచ్చి రాము నెదురం గలవే ?
కాకుత్స్థుఁడు ధర్మాత్ముఁడు
పోకార్చు నధర్మచయముఁ బ్రోచు జగములన్. 1989
- క. వీరుం డాయతభుజుఁడగు
శ్రీరాముఁడు హేమపుంఖశితశరములచే
వారిధులే నింకించును
దారుణ లయవహ్నిభూతతతిఁ గాల్చు క్రియన్. 1990
- అ. అట్టి సింహబలుని నట్టి వృషేంద్రాక్షు
నట్టి పూరుషేంద్రు నట్టి రాముఁ
జంపుకొంటి వీవె జనకుడఁవైయుండి
మీను కన్నబిడ్డ మ్రింగినట్లు. 1991
- అ. అనఘ ధర్మనిరతుఁ దనయు శ్రీరాముని
నడవి వెడల నడచినట్టి నీకు
వేదచోదితంబు విప్రసమ్మతమునౌ
ధర్మఫల మదెట్లు దక్కఁ గలదు? 1992
- క. సతికిం బతియే మొదలిటి
గతి; రెండవగతి సుతుండు; జ్ఞాతిగుణంబుల్
క్షితి మూడవగతి; నాల్గవ
గతి యనునది లేదు లేదు గాదే జగతిఁ. 1993

అ. నా నపత్నిఁ గూడి నాకీవు లేవైతి
వనుఁగునుతునిఁ గాన కనిపినావు;
ఇల్లు విడువనేర నెల్లవిధంబుల
నాథ! నన్నుఁ జంపినాఁడ వీవు.

1994

ఉ. కూలిచినావు రాజ్యమును గూలితి వీవు నమాత్యకోటితోఁ
గూలిచినావు న స్సోమరుఁ గూలిచినాఁడవు పౌరసంతిని
గూలిచినాఁడ వందఱును గొంకక యింక సుఖింపనిమ్ము నీ
యాలిని గైకనుం బ్రియతమాత్యజునిన్ భరతున్ యథేచ్ఛగన్” 1995

క. అని కర్ణకఠోరంబుగ
వినిచిన కౌసల్యనుడులు విని దుఃఖితుఁడై
మునుఁ జేసిన యొక దుష్కృతి
మునుకొని మది దాఁక విభుఁడు మూర్ఛితుఁ డయ్యెన్. 1996

62-వ సర్గము

అ. శోకవశత నట్లు సోలిన నరపతి
దీర్ఘ కాలమునకుఁ దెలివిఁ గాంచి
యంతికమునఁ గోసలాత్మజఁ గనుఁగొని
యెంతో జాలిగదుర నిట్టు లనియె.

1997

ఆ. “నేను గేలుమోడ్చి నిన్ను బ్రార్థించెద
దేవి! నన్నుఁ గరుణఁ దేర్పు మీవు;
వరగుణాఢ్య వీవు పరమశ్చతువు నైన
దయ క్షమించుట్టి దాన వీవు.

1998

క. “సతతస్వధర్మరత యగు
నతివకు సుగుణాఢ్యుఁ డైన నవగుణుఁ డైన
బతియే సాక్షాత్కృత దై
వత మని పెద్దలగువారు వచియింతుగదా!

1999

- అ. అట్టి ధర్మచరిత వనయ నయంబులఁ
దెలియఁ జాలినట్టి దేవి వయ్య
నేడ్చుచున్న నన్ను నింకను నేడ్చింప
నప్రియంబు లిట్లు లాడఁ దగునె?"

2000

దశరథుని క్షమింపుమని కౌసల్య కౌరుకౌనుట

- అ. అనుచు దీనుడైన యధిపుఁడు గనికర
ముట్టిపడఁగ నాడినట్టిపలుకు
లాలకించి రాణి యశ్రుధారల నొల్కె
సౌధనాళి వర్షజలముఁ బోలి.

2001

- అ. అపుడు ధర్మభీత యగు దేవి శోకరబు
మునుకొనంగ విభుని మోడ్చుగేటుఁ
దమ్మిదోయిఁ బోలెఁ దలఁ దాల్చి తొట్టిల్లు
నీరెలుంగుతోడ నిట్లు లనియె.

2002

- క. "నీ యడుగులఁ బడి వేడెద.
'నా యెడలఁ బ్రసన్నుఁ డగుము నాథా! యిటు నీ
చే యాచితనై పొందిన
నా యఘమున కర్హదండనము చేయఁదగున్.

2003

- క. మతిమంతుఁడు గుణయుతుఁ డగు
పతిచేఁ బ్రార్థింపఁబడిన పాపాత్మికయా
నతి కిహపరలోకంబుల
గతి లేదని యుగ్గడింతుఁ గాదె నయజ్ఞుల్.

2004

- క. ఎఱుగుదు ధర్మము నిన్నే
నెఱుగుదు ధర్మజ్ఞుగాఁగ ఋతవాదివిగా
నరవర! పుత్రవ్యధచే
మఱుగుచు నేమేమొ యంటి మన్నింపఁ దగున్.

2005

క. శోకము ధైర్యముఁ జెఱుచును
సహనమ్ముఁ జెఱుచు శ్రుతముం జెఱుచున్;
శోకము సర్వముఁ జెఱుచును
శోకనమవిరోధి నెందుఁ జూడము నాథా! 2006

క. అకస్మికముగ శత్రువు
దాకి ప్రహరింప నోర్వఁ దగు నెట్లెటులో
యాకస్మిక దుఃఖాహతి
సోఁకొర్వం గలమె యెంత సూక్ష్మం బైనన్? 2007

క. వనవాసమునకు రాముఁడు
చని యైదుదినంబు లయ్యె సరిగ గణింపన్
జననాథ! దుఃఖవశమునఁ
గన నయ్యెన్ నాకు నవి యుగంబులు గాఁగన్. 2008

అ. తనయు రాముమీఁది తలఁపులు మది నిండఁ
బట్టరాని వంత ప్రబలుచుండె;
వాహినీచయప్రవాహవేగమున నం
బుధిజలంబు పొంగి పొరలినట్లు." 2009

అ. అనెడి రామమాత యనునయోక్తులు విని
రాజు తేరుకొనియె; రవియుఁ గ్రుంకె;
రాత్రి యేగుదేర రామచింతనతోనె
కుంది కుంది విభుఁడు గూర్చుఁ జెందె. 2010

63-వ సర్గము

దశరథుఁడు కౌసల్యకు తన తొల్లిటి దుష్కృతమును

దెల్పుకొనుట

- క. వనికిం దనయులఁ ద్రోసిన
వనటు న్నిదురింపలేక వానవనిభుఁడౌ
జనపతి విపదార్తింబడె
ఘనరాహుగ్రస్తుడైన గ్రహపతిఁ బోలెన్. 2011
- క. పటుతరళోకంబున నె
ప్పటి కప్పుడె దేవి కెఱుకపఱచు తలఁపుతో
నటుమటిలు విభుఁడు తన తొ
ల్లిటి దుష్కృతిఁ గూర్చి యుమ్మఱించుచు నుండెన్. 2012
- అ. అడవి కట్లు రాముఁడరిగిన యాఱవ
నాటిరాత్రి విభుఁడు చేటు దలఁచి
తనయవిరహశోకతప్తయా కౌసల్య
గాంచి యిట్టు లనియె గరుణపుట్ట. 2013
- క. “దేవీ! యెఱిఁగియొ యెఱుఁగకొ
కావించు శుభాశుభాదికర్మంబులకున్
దావలములైన ఫలములు
పో వనుభావ్యములుగాక పురుషుని కెందున్. 2014
- క. కార్యకార్యంబుల యాం
తర్యంబుల మేలుగిట్లఁ దలపోయకయే
కార్య మొనరించి చేసిన
చర్య కవల వగచువాఁడు జాల్ముఁడు నాఁడే? 2015

అ. పువ్వురంగుఁ గాంచి పొడము నీ రీతినే
పండుగూడ ననుచు భ్రాంతినొంది
మోకమావిగొట్టి మోదుగుఁబెంచువాఁ
డవల దుఃఖఫలమె యనుభవించు. 2016

అ. ఎడఁద మంచిచెడ్డ లించుక యెంచక
కార్యముల నొనర్పఁ గడఁగువాఁడు
రతనములను విడిచి రాలను గ్రహించు
నతనివలెనె దుఃఖ మనుభవించు. 2017

గి. అట్టి దుర్మతినిం బోలి నట్టి నేను
బాల్యమున వేఱతమినిఁ బాపంబుచేసి
సౌఖ్యముల నందఁ దగిన యీ సమయమందుఁ
బుత్తునెడఁబాసి దుఃఖంబుఁ బొందుచుంటి. 2018

ఉ. “ఈతఁడు శబ్దవేది” యని యెంతయు భ్యాతివహించియున్న నా
లేతవయస్సునం దొక శిలీముఖఘాతముచేసి చేసితిఁ
బాతకమొందు; వ్యాళవిషపానముచేసిన బాలులీల నే
నీ తఱఁజచ్చుచుంటి నది యిప్పుడు నా కనుభోగ్యమౌటచే. 2019

క. దేవీ! నే నినుఁ బెండ్లియాడుటకు ముందే తండ్రిచే యావరా
జ్యావాప్తిం గని నిర్వహించునెడ జీవానందసంధాయకం
బై వర్షావసరంబువచ్చె; నరనార్యంతస్సర్వరప్రాభవ
ప్రావిర్భావము దుస్సహాతప తిరోభావంబు గావించుచు. 2020

సీ. రవి భువి రగిలించి రసమెల్ల గ్రసించి
తిరిగి ప్రేతాధిపు దెస వసించె
కేకి సారంగ మండూక హర్షదములై
చల్లని జలదముల్ జాలువాటె

జడిగొన్న మత్తగజంబు నిర్భంగమో
జలరాశివోలి నిశ్చలత నుండె
పక్షముల్ దడిసిన పక్షులు జడిగాలి
దులిపిన వృక్షాగ్రములను జేరె

గి. స్వచ్ఛ మయ్యును వర్షప్రవాహవారి
శిఖరిధాతుయోగంబునఁ జిత్రవర్ణ
కలితమై దావధూశివేఁ గప్పుఁగాంచి
భుజగలీలలఁ బ్రవహించి పోవుచుండె.

2021

గి. అట్టి యానందమయ సమయంబునందు
వేఁటతమృకంబు నా మది వేఁగిరింప
ధనువుశరములు దాల్చి రథంబు నెక్కి
వెడలితిని సరయూనదీ విపినమునకు.

2022

క. ఆ నదికిందగగొని జల
పానమునకు నేగుదెంచు భయదమృగమునో
యేనుఁగునో యెనుబోతునో
పూనిక నేయంగ నుంటి పొంచి చపలతఁ.

2023

క. అంతం గన్నులు గానని
సంతమసంబునను నాకు జలమధ్యమునఁ
ముంత మునుచు బుడబుడ రొద
దంతావళఘ్రింకృతివలెఁ దాఁకెఁ శ్రుతులఁ.

2024

క. నే నపుడు క్రూరసర్ప న
మానంబగు తీవ్రశరము మోర్పిఁ దొడఁగి పె
బూనిక శబ్దమె గుఱిగా
నేనుఁగనుచు చంపనెంచి యేసితి దానిఁ.

2025

అ. అంతలోనె నీటికై వేకువనె వచ్చి
యన్నదీయబాణహతిని దూలి
యేటఁ బడిన యొక్క యాటవికుని మొట్ట
యచటనుండి వినఁగ నయ్యె నిట్లు. 2028

క. "నేను దపస్విని; నాపై
నీ సారస మెట్లు పడియె? నెవ్వం డేసెన్?
నా నేర మేమి? యెవ్వరు
గానని సమయమున నీటికై వచ్చితినే! 2027

క. మునికులుని నహింసామతి
వనచరజీవసుని వననవల్కులుని జటా
జినధరునిఁ దపోనిష్ఠుని
ననుఁ జంపఁగ నేమివచ్చినది యాతనికిన్? 2028

అ. ఎట్టిఫలములేక యే కారణములేక
యిట్టి హింస చేసినట్టి చెనఁటి
పరమపాపియైన గురుతల్పగునిఁ బోలి
లోక నికృతిపాలు గాకయున్నె? 2029

ఉ. చావున కే నొకింతయు విచారము నొందుట లేదుగాని నా
సేవయె దిక్కుగా బ్రదుకు చీఁకులు వృద్ధులు తల్లిదండ్రు లిం
కేవిధి పుత్రశోకము నహింతురొ ప్రాపును బ్రోపులేక తా
మేవగ జీవితంబుల వహింతురొ యంచుఁ దలంచి కుండెదన్. 2030

క. మతిహీనుం డకృతాత్ముం
డతిదుష్టుం డగుచు నొక్కయమ్మున నన్నుం
బితరుల వృద్ధుల నకటా!
మృతులం గావించె నతని కేమి లభించెన్? 2031

క. అని కరుణ ముట్టిపడఁగా
 వినవచ్చిన మానుషార్తవిలపనములకున్
 మన మెరియఁ బాపభీతిం
 గను నాకే లాఱిపడియెఁ గార్ముకశరముల్. 2032

ఉ. ఆ నిసి నట్టిదుఃఖకరుణాలపనంబులు విన్నయంతనే
 నేను విచేష్టితుండ నయి నెవ్వగ నచ్చటి కేగి కాంచితిన్;
 దీను ప్రవిధవారిఘటుఁ దీవ్రశరాహతు శీర్ణకేకునిన్
 మానికుమారు భూపతితు మర్మనిపిడితు శోజితాంగునిన్. 2033

క. దిటువుచెడి పాపభయమున
 గటుకటుపడుచున్న నన్నుఁ గన్నుల ననల
 చ్చటు లురలఁ గాంచి య మ్ముని
 వటు విటు లనె నపుడు కఠినవచనోద్ధతుడై. 2034

క. “జననీజనకుల కుదకము
 గొనిపోవఁగ నున్న నన్నుఁ గొట్టితి వకటా!
 వనవాసిని మునిపుత్రుఁడ
 జనవర! నీ కేమికిడు సలిపితిఁ జెపుమా! 2035

క. నీ నిశితబాణహతిచే
 నే నిటుఁ జచ్చుటయెకాదు నృప! నా పితరుల్
 దీనులు వృద్ధులు సంధులు
 గానం జచ్చెదరు దిక్కుగానక యకటా! 2036

అ. దిక్కులేనివారు తృష్ణార్తులగు వారు
 నన్నె యెదురుచూచుచున్నవారు
 ముదిమిఁ గదలలేని మునులు నా తలిదండ్రు
 రెట్లు బ్రదుకువార లింకమీఁద? 2037

అ. క్రూరబాణనిహతిఁ గూలి నే నిచ్చట
జనకుఁ డెఱుఁగకుండఁ జావవలసె;
నెంత విద్యయైన నెట్టి తపంబైన
దైవమును మరల్పు లేవు నిజము. 2038

అ. కదలమెదలలేని ముదునలి నా తండ్రి
యెఱిఁగియున్ననైన నేమిసేయు?
గాలి దూలిపడెడు సొలంబు నాపునే
చేవలేనిచెట్టు చెంత నున్న? 2039

గి. జననరా ! శీఘ్ర మేగి నా జనకునకును
వృత్తమెల్ల నెఱింగించి వేఁడుకొనుము
కాకయున్న శపించి పోకార్చు నిన్ను
నడవిని దహించునట్టి దావాగ్నిఁ బోలి. 2040

క. ఇదె నా జనకుని యాశ్రమ
పదమునకున్ జనెడి కాలిబాట; వెడలి యా
ముదునలిని దుఃఖితాత్ముని
నదయునిగాఁ జేసికొనుము సా. త్వనసూక్తిన్. 2041

క. నరవర ! మర్మాహత మీ
శర మూడంబెఱుకు మింక శ్రమ పడఁజాలన్
బరమొన్నత మృదు తటమును
ఝర వేగమువోలి కఱచి చంపుచు నుండెన్.” 2042

క. అని తెలుపఁగ విని “యి మ్ముని
తనయుఁడు శర వేధబాధ తాళక యుండెన్
దనువున దీనిం బుచ్చిన
మనఁగలఁడే యన్నశంక మది గలఁచె ననున్. 2043

- అ. బ్రహ్మహత్యవలన భయమున భీతిల్లి
విప్రులదుఃఖశోకవికలమతిని
నటుమటించుచున్న యట్టి నా హృదయాత్రి
మోనిపుత్రుఁ డంత మది నెఱింగి. 2044
- అ. అవశితాభిలాంగుఁ డతిదుఃఖితుం డయి
ధరణి పొరలి పొరలి మరణబాధ
నందుచున్న యాతఁ డతికష్టమున నన్నుఁ
గాంచి పలికె హీనగళరవమున. 2045
- గి. ధైర్యము వహించి శోకబాధను నహించి
చిత్తమును సుస్థిరంబుగాఁ జేసికొంటి;
బ్రహ్మహత్య చేసితి నని భయముపడకు
మధిప! నావలె నీవు ధైర్యంబు గనుము. 2046
- అ. నేను భూమిసురుఁడఁ గా నించు కంతయు
నట్టిసంశయంబు నందవలదు;
వైశ్యవలన శూద్రవనిత గర్భంబునఁ
బుట్టినట్టివాఁడ భూవరేణ్య!" 2047
- అ. అనుచు బాణవేధ నటునిటుఁ బొరలుచుఁ
దెఱపి మఱపు లంది మఱుఁగుచున్న
యతనిఁ జేరి బాణ మల్లన నెడలించు
నంతలోనె మరణ మందె నతఁడు. 2048
- క. జలసిక్తగాత్రు మర్మ
స్థలశరహతు ధరణిపతితు శ్వసితుఁ సరయూ
తలవిలపితుఁ గన్నప్పడె
కళవళపడి పాపభీతిఁ గలఁగితి దేవీ!" 2049

64-వ సర్గము

- క. అని ధర్మాత్ముఁడు దశరథ
జనపాలుఁడు మునికుమారుఁ జంపిన పాపం
బును దలఁచి తలఁచి పొగులుచు
ననియె మరలఁ దేవిగాంచి యలజడిపడుచున్ 2050
- క. దేవీ! య త్లే నెఱుంగక
కావించిన పాపమునకుఁ గడు భయపడుచున్
భావించితి నెమ్మనమున
నే విధి శ్రేయంబు గలుగు నీక నా కనుచున్. 2051
- క. జలపూర్ణకలశ మప్పుడు
వలమూపునఁ దాల్చి మౌనివటు వటు నాకున్
దెలిపిన త్రోవం జని ముని
తిలకుని యాశ్రమముఁ జేరితిని మెలమెల్లన్. 2052
- సి. అట్టు లేనేగి య య్యంధుల నబలుల
దీనులఁ జేయూతలేనివారిఁ
బక్షముల్ నఱకిన పక్షులకైవడి
మన్నంటి లేవలే కున్నవారి
నేకపుత్రునిరాక నెదురుచూచుచు దప్పి
నతనినే తలపోసి యడలు వారి
నాచేత నాశావినాశమై పోవుట
యొక్కింతయు నెఱుంగ కున్నవారిఁ
- ఆ. గదలలేనివారి గతిలేని వారి న
త్రవసిపుత్రు తల్లిదండ్రులఁ గని
దుఃఖహతుఁడ నగుచు దురితభయంబునఁ
గలఁగి యెంతో తల్లడిలితి నపుడు. 2053

క. ముని నా యదుగుల సడి విని
తన సుతుఁ డేతెంచె ననుచుఁ దలఁచి పిపాసన్
“దనయా! తడవే లయ్యెను
గొనితె మ్మిటు జలము నాదుగొంతు దడిపెదన్.” 2054

ఆ. ఇంత దప్పితోడ నేము గుందుచునుండ
నీదులాడుచుంటె యేటిసీతుఁ?
దల్లడిల్లుచుండెఁ దల్లి నీ రాకకై
తనయ! వేగ రమ్ము దగ్గఱకును. 2055

కా. “నీవే కన్నులు గాలు గేలుగవగా నీవే శరణ్యంబుగా
నీవే ప్రాణముగాఁగ నున్న మము మన్నింపం దగున్ దప్పలే
వేవో జేసినపున్నఁ; దాపసివి గావే నీవు? మాతాడ కు
న్నావేమోయి కుమార! మా నెగులుమాన్పన్ రమ్ము జాగేటికిన్?”

క. అని ముని తహతహపడుటన్
గని నే భయమంది పలుకు గాధద్యంబున్
మనమును గుదురుపఱచుకొని
వినిపించితి నతని కిట్లు విప్రియవార్తన్. 2057

సి. “విను నీ తనయుండఁ గాను సంయమివర్య!
సవిత్తుకులుండును క్షత్రియుండ
నను దశరథుఁ డండ్రు నా కర్మవశమున
నార్యనిందితదుఃఖ మయ్యె నిట్లు;
వేఁటాడువేడుక విల్లునమ్ములు దాల్చి
యీ సరయువుచెంత కేగుదెంచి
నీరాసఁ జేసి యే త్రూరమ్మగం బైన
రాఁ గలదని కన్మోఱంగియుంటి;

- గీ. జలమున ఘటంబు ముంచిన చప్పు డపుడు
శ్రవణములఁ బడ వారణభ్రాంతిఁ జెంది
శబ్దమే లక్ష్మముగఁజేసి చాపమునను
శరము సంధించి విడిచి తత్క్షణమ నేను. 2058
- క. చని యంత నదీతటమున
ఘనశర నిర్భిన్నహృదయు గతచేతనునిఁ
మునితనయు ధరాపతితునిఁ
గనుఁగొంటిఁ గాతరతను గళవళపడుచున్. 2059
- క. మాసింద్ర! యేమి చెప్పుదు
నేనుంగని భ్రాంతిఁజెంది యే నేయంగా
మానితుఁడగు నీ తనయుఁడు
నా నిశితశిలీముఖంబునకు గుఱి యయ్యెన్. 2060
- అ. అతనిచెంత కరిగి యపచార మెఱిగించి
యర్థివేఁడుకొనఁగ నాలకించి
“విశిఖ మెడఁదనాఁటి వేధించుచున్నది
వేగ దీనిఁ బెఱికివేయు” మనియె. 2061
- క. ఆ కరణి నే నొనర్పఁగఁ
“జీఁకులు నా పితరు లెట్లు జీవించెదరో
సాకెడువా రిఁక నెవ” రని
శోకించుచు నాతఁ డంత సురపురి కరిగెన్. 2062
- క. నే నజ్ఞానవశంబున
నీ నందనుఁ జంపి పాపనిష్ఠుఁడ నైతిన్;
నా నేరమి సైరింపం
గా నీవే కర్త వగుదు గాదె మహాత్మా!” 2063

- క. అను చాడుణవార్తన్ విని
ముని దుఃఖోద్దిక్తబాష్పములుఁడై నిట్టు
దృఢును చిడిచి వినతు నన్నుం
గనుఁగొని యిట్లనియెఁ గ్రోధకంపితుఁ డగుచున్. 2064
- అ. “జనవరేణ్య! నీవె స్వయముగా వచ్చి యీ
యశుభవార్త దెలుపవైతి వేని
నిమిషమాత్రముననె నీ తల యొకలక్ష
పటియ లగుచు నేలఁబడక యున్నె? 2065
- అ. ఎఱిఁగి యే నృపాలుఁ డేని వానప్రస్థుఁ
జంపెనేని యతఁడు శక్తుఁడైన
ధర్మబాహుళ్యఁ డగుచుఁ తత్తజమాత్రన
నైజపదవినాశనంబు గనఁడె? 2066
- అ. సంయమిండు బ్రహ్మచారి నెఱింగియు
శరనిహతునిఁ జేసి చంపినట్టి
పాపకర్మ శిరము బహుధా విభిన్నమై
నేలఁ గూలబున్నె నిమిషమాత్ర. 2067
- క. తెలియక యీ దుష్కృతమాన్
నలిపితి వటుగాన బ్రదుకఁ జాలితి వింకన్
దెలిసియె నేసినఁ గులమే
నిలువదు నళియింపకుండ నీ వెంత నృపాః 2068
- చ. జనవర! మమ్ము న య్యెడకుఁ జయ్యునఁ దోడ్డానిపొమ్ము భూమి కా
యిని రుధిరాక్షదేహుని విహీనవిచేష్టుని స్రస్తవల్కలా
జినునిఁ బరేతరాద్యకుని జీవనదాతను మా కుమారునిన్
గని కడసారి యేడ్చెదము | కమ్మఱఁ జూచుటలేదు గావునన్. 2069

అ. అనుచు దుఃఖపడెడు నంధుల వృద్ధుల
మౌని దంపతులను నే నొకండఁ
గొడుకువడిన యెడకుఁ గొనిచని వారిచేఁ
దడవఁ జేసినాఁడఁ దనయు మేను.

2070

క. అనఘ తపోనిధులగు న
మ్మునిదంపతు లపుడు దుఃఖమున నుతుదేహ
మ్మునఁ బడి తడవుచు నేడ్చిరి
వనటంబడి మఱియు మౌనివరుఁ డిటు వగచెన్.

2071

సీ. అరసి మ్రొక్కవు పలుకాడవు బరినేలఁ
బడియుంటి వేమికోపము కుమార!
నా మాట పొనిమ్ము నీ మాత నైనను
బలుకరింప విదేమి చలము తనయ!
నీ విట్టులై పోవ నిగమముల్ నా చెవి
కింపుగాఁ బఠియింతు రెవరు పుత్ర!
స్నానసంధ్యలు దీర్చి జ్వలను నుపాసించి
యెలమి నన్ దనుపువా రెవరు కొడుక!

అ. కదలమెదలలేని ముదునలిచీకుల
మైనమాకు దిక్కులేని మాకు
నడవిపండ్లు దుంప లాహరముగ నిచ్చి
యెవరు మమ్ముఁ బ్రోతు రింక తండ్రి:

2072

క. కనుగానరాని ముసలిన్
దనయ వియోగాతి దుఃఖతప్తతపస్విన్
పనవాసిని దీనన్ నీ
జనని నేనెటు భరింపఁ జాలుదు బిడ్డా!

2073

- ఉ. అగుము పుత్ర ! నేటికి యమాలయముం దరిసింప నొంటిగా
నేగకు; రేపు వృద్ధులగు నేమును నీ వెనువెంటఁ దోడుగా
రాఁగల; మెట్టులుండెద మరణ్యమున న్నినుపీడి కుందుచున్?
జాగున కేను దండధరునన్నిధి వేడెద వే క్షమింపఁగన్. 2074
- గీ. పరమధర్మాత్ముడును లోకపాలకుండు
నిర్మలయశుండు నగు యమధర్మరాజు
మా యనాథత నీ పితృపూతృభక్తి
నెఱిగి కరుణించి యభయంబు నీయఁ గలఁడు. 2075
- క. పాపకృతియైన దశరథ
భూపాలుని బాణనిహతిఁ బొలియుకతన ని
ప్యాపుడ వైతివి; శూర
ప్రాపణమగు పుణ్యపదముఁ బడయుము తనయా! 2076
- సీ. అహంబునను వెన్నాడక పోరాడి
మరణంబుగను శూరు లరుగు గతికి
గోదాన భూదాన వేదాధ్యయనపుణ్య
కర్మదీక్షాసరుల్ గాంచు గతికి
గంగాది వరనదీసంగమంబులఁ దను
త్యాగంబుఁ జేయు నుత్తముల గతికి
సగర శైల్య దిలీప జనమేజయాది మ
హారాజు లేగిన యమలగతికి
- గీ. నాహితాగ్నులు తపసులు నందుగతికి
నేకపత్నీవ్రతాన్వితు లేగు గతికి
సాధుగురుజనారాధకుల్ సనెడుగతికి
నరుగుమో పుత్ర ! నీ వట్టి పరమగతికి. 2077

గి. మా కులంబునఁ బుట్టిన మోకయైన
నద్గతినె గాని దుర్గతిఁ జనఁగఁ బోదు;
మఁ త్సుతుని నిన్నుఁ జంపిన మనుజవిభుఁడె
పాపహతిఁజేసి దుర్గతుల్ వడయుఁగాక!” 2078

గి. అనుచు విలపించి మౌని భార్యయును దాను
నాత్మజుని కుత్తరక్రియ లాచరింప
నతఁడు పుణ్యవశంబున నమరపురికిఁ
జనుచుఁ బితరుల నిట్లని యనునయించె. 2079

క. “తలిదండ్రులారః మిమ్ముం
గొలిచిన పుణ్యఫల మందుకొనఁ గల్గితి; మీ
రలు గూడ వేగ నన్నుం
గలిసికొనంగలదు వగవగాఁ దగ దింకన్.” 2080

క. అని మునితనయుఁడు పితరుల
ననునయమునఁ దేర్చి సురరథారూఢుండై
చనియె మహేంద్రునితోడన్
దన సుకృతింజేసి స్వర్గధామంబునకున్. 2081

అ. కేలుదోయి మొగిచి కెలన నిల్చిన నన్ను
గూర్చి యపుడు తపసి “క్షోణీనాథ!
యేకపుత్రు నాకు లేకుండఁ జేసి తీ
కుందు మాన్పు నన్నుఁ గూడఁ జంపి. 2082

ఉ. పాపనమూర్తి మత్సుతునిబట్టి వధించితి వి ట్లవిజ్ఞతన్
గావున నీకు రాజగుటఁ గల్గదు బ్రహ్మవధాఘ; మైన నో
భూపలయేంద్ర! మా వలెనె పుత్రవియోగజ దారుణార్తి చే
నీవును గుందికుంది మరణింతువు; కర్మఫలంబు దప్పనే? 2083

- క. నను నింతటి దుఃఖంబున
మునిగించిన నీ వవశ్యముగఁ దత్ఫలమున్
గనియెదు జనవర! జన్మం
బున దక్షిణ లిచ్చినట్టి పురుషుని పోల్కిన్.” 2084
- ఆ. సంయమిండుఁ డిట్టి శాపంబు నా కిచ్చి
పనవి పనవి ధర్మపత్నితొడ
నటునె యప్పుడే చితారోహణముచేసి
యమరపట్టణమున కరిగె దేవి! 2085
- ఆ. శబ్దవేధి లక్ష్మసాధనవేళ బా
ల్యమున నేనుఁ జేసినట్టి యఘము
జ్ఞప్తి కిప్పుడు వచ్చి ననుఁ జంపుచుండె; వి
రుద్ధభోజనంబు రోగిఁ బోలె. 2086
- క. మునివరుని శాప మిప్పుడు
ననుఁ బొందెన్; దమము గ్రగమ్మె నా నయనములన్;
ననుఁ గరముల స్పృశియింపుము
నినుఁ గనలేకుంటి నెదుటనే నీ వున్నన్. 2087
- ఆ. కరుణమాలి రాముఁ గాన కంపితి; నట్టి
తప్పుపనికి నేను దగుదుఁ గాని
యిట్టి యాజ్ఞ దీర్చ నెవఁ డోపు? శ్రీరామ
చంద్రుఁ డొకఁడు దక్క జగతిలోన?” 2088
- ఆ. అనుచు దుఃఖపడుచు నధిపుఁ “ఓ దేవి! యే
విజ్ఞుడైన తండ్రి విడువఁ గలఁడు?
దుడుకుకొడుకునైనఁ దొడరి యీ యాజ్ఞ నే
కొడుకు దీర్చనెంచుఁ గూడదనక? 2089

గి. ఎదురు చెప్పక యట్టి నా ముదలఁ దీర్చుఁ
గాన కేగిన సుతుఁ గానలేని దుఃఖ
కీల నా జీవనముల నింకించుచుండెఁ
బల్వలోదకముల నాతపంబుఁ బోలి.

2090

చ. కనులను జీఁకటు ల్గవిసెఁ గానఁగ నేరను నిన్ను దేవి: నా
తను వతిభార మయ్యె స్మృతిదప్పచునున్నది; కాలువీటికిఁ
జనియెద; రాముఁ డిత్తఱిని సన్నిధినుండినచో సుఖంబుగాఁ
దనువుఁ ద్యజింతు; బంధుజనదర్శన మవ్వలఁ గల్గనేర్చునే? 2091

అ. నిత్యధర్మరతుఁడు సత్యవిక్రముఁడైన
యనఘు రాము మోము నైనఁ గనక
శమన సదనమునకుఁ జనుచుంటి; నెంత పా
పంబుఁ జేసినానొ ప్రాగ్భవమున?

2092

సి. కమనీయ మణిహేమ కర్ణకుండలకాంతి
ధామమై యొప్పు శ్రీరాము మోము
శారద పూర్ణిమా శర్వరీకాంతాభి
రామమై యలరు శ్రీరాము మోము
కమలాయతాక్షంబుఁ గార్ముకసన్నిభ
భ్రూమనోజ్ఞ మగు శ్రీరాము మోము
సంఘల్ల సరసిజ సంకాశ నవసౌర
భామోదమైన శ్రీరాము మోము

గి. పదియు నాల్గేండ్లు వనినుండి ప్రతినఁ దీర్చి
రాజధాని కేతెంచు నా రాముమోము
కాంక్ష లూరంగఁ దమిదీరఁ గన్నులార
దర్శనముసేయువా రెంత ధన్యతములొ?

2093

క. పని వీడి యీ యయోధ్యకుఁ
బునరాగతుఁ డగుచు మౌఢ్యముక్తుండగు శు
క్రునిఁ బోలి వెలయు రామునిఁ
గనుభాగ్యము గల్గువారె గద పృచ్ఛాత్ముల్ : 2094

క. ఓ దేవీ ! మది దుఃఖా
వేదనఁ బడి శ్రుంగుచుండె వివశం బగుచుఁ;
లే దింద్రియసత్త్వము; శ
బ్ధాదుల గ్రహించుశక్తి యడఁగుచు నుండెన్. 2095

ఆ. చమురు చెల్లిపోవ బ్రమిదదీపంబుల
నున్న కాంతు లడఁగు చున్నయట్లు
స్వాంత మలసిపోవ నకలేంద్రియంబుల
జీవశక్తు లుడిగి పోవుచుండె. 2096

క. ఈ తనయవ్యధ నన్ను న
చైతన్య దీనుఁ జేసి చంపుచునుండెన్
ప్రసోతస్వినీ తరంగా
ఘాతము కూలంబు గూల్చు గడఁగిన రీతిన్. 2097

క. హా రామ ! మహాబాహూ !
హా రాఘవ ! తాపనాశనాః సదయాత్మాః
హా రక్షకః జనకప్రియ !
యో రాజీవాక్షః యెచట నుంటివి తండ్రీ ! 2098

క. దేవేరీ కాసల్యా !
పావనచరితా సుమిత్ర ! పాపమతీ కై
కా ! వంశధర్మనాశిని !
పోవుచు నున్నాడఁ జచ్చిపోవుచునుంటిన్. 2099

- అ. అనుచు క్షీణకంఠమునఁ బ్రలాపించుచు
మానసియ రామమాత చెంత
నా సుమిత్రచెంత “హా రాఘవా!” యంచు
నుసురు విడిచె దశరథోర్వివిభుఁడు. 2100
- క. తనయప్రవాసదుఃఖము
మనమును బీడింప నింక మనఁ జాలక య
మ్మనుజువిభుఁ డ న్నిశీధిని
దనువు విడిచి చనియె శమనధామంబునకున్. 2101

65-వ సర్గము

- క. రాతితి వేగిన యంతనె
ప్రాతఃకాలమున స్తోత్రపాఠకజనముల్
సూతాదులు శుభగీతుల
నేతెంచి పఠింపఁ దొడఁగి రెప్పటియట్టుల్. 2102
- సీ. ఉచ్చైస్స్వరంబున నుర్వీశ్వరు నుతింపు
వరగీతముల నంతిపురము నిండె
ప్రభుకీర్తనలు కులప్రభు కీర్తనములతోఁ
బాణివాద్యములు నభంబు నిండె
గరతాళ కలన జాగరమందు పంజర
కలభేరుతులు దిక్కులను నిండె
నఖిలవాద్యధ్వను లాశీర్నినాదముల్
నిగమహోషంబులు నగరి నిండె
- గీ. నపుడు పరిపాటిమెయి సేవ లాచరించు
రాజమందిరదాసదాసీజనంబు
వలయు పరికరములతోడ వచ్చి వేగ
నియమితాత్మీయ కృత్యముల్ నెఱపఁ దొడఁగె. 2103

సి. స్నానవిధుల్ దీర్చ స్వర్ణకుంభంబులఁ
 బరిమళోదకములఁ బట్టువారు
 గంధతైలంబులఁ గమ్మపూతలఁ బైఁడి
 పాత్రల నాయత్తపఱచువారు
 సమయోపయుక్త భూషణ వస్త్ర మాల్య ని
 కాయముల్ సిద్ధంబు సేయువారు
 అరోగ్యభక్ష్యభోజ్యోషధాదికములఁ
 గనకపాత్రకలందు నినుచువారు

గి. అఖిలశుభలక్షణోపేతు లైనవారు
 అమలభూషణభూషితు లైనవారు
 నగుచు శుద్ధాంశపరిచారికాదు లెల్ల
 నుచితకార్యప్రవిష్టలై యుండి రపుడు.

2104

గి. అట్లు వా రరుణోదయమైన దాఁకఁ
 గార్యములనుండి ప్రభురాక గానరాక
 యాత్మ శంకించి ప్రభుని శయ్యాగృహమున
 కేగి యల్లన మేల్కొల్పఁ జాగి రపుడు.

2105

క. ఆ పడఁతులు నయవినయము
 లేపాఱఁగ వివిధగతుల నెంత తెలిపినన్
 భూపతి మేల్కొనకుండిన
 నూపిరిగని యెల్లఁబోయి యుత్తలపడుచున్.

2106

క. జాగరనిద్రా స్వప్న వి
 భాగజ్ఞులు వార లపుడు ప్రభు దశరథు నా
 నాగతులఁ బరీక్షించి భ
 యాగతలై తల్లడిల్లి రసువులు లేమిన్.

2107

అ. అపగోర్ధతికిఁ దృణాగ్రంబులం బోలి
వనట మునిఁగి వారు వడఁకుచుండఁ
బుత్రశోకహతి సుమిత్రయుఁ గౌనల్య
యొడలు మఱచి కూర్చి యుండి రపుడు. 2108

అ. కాంతిహీనయగుచుఁ గౌనల్య పడియుండఁ
దమము గ్రమ్మినట్టి తారఁ బోలి
యా సుమిత్రగూడ నట్లే వివర్ణయై
దుఃఖభరత నెఱుక దొఱఁగియుండె. 2109

అ. మృతినిగన్న రాజు గతజేజుడైనట్లే
సుతవియోగదుఃఖహతినఁ దూలు
రాజు లిరువు రపుడు రహిఁ దక్కి పడియుండి
రసువు లెడలినట్టు లవశ లగుచు. 2110

అ. అట్లు నిదురదూలి యా రాజు లండంగ
నిదుర నుసురు విడిన నృపునిఁ జూచి
కరినిఁ బాసినట్టి కరిణు లట్లేడ్చిరి
గళము లెత్తి దాసికాజనములు. 2111

క. వారల యాక్రందనముల
చే రాజులు మేలుకొంచి చెచ్చెర నధిపుం
జీరి మృతుఁ డగుట నారసి
హా ! రమణా ! యనుచు వ్రాలి రవనితలమునన్. 2112

ఆ. నభమునుండిపడిన నక్షత్రముం బోలి
వసుధఁబడిన నాగవధువుఁ బోలి
యార్తిఁ దూలిపడిన యా కోసలాత్మజ
పొలుపుదక్కి ధూళి పొరలుచుండె.

21

గి. అంతఁ గైకేయి మున్నుగా నంతిపురపు
వనిత లందఱు పతిమృతివార్త నెఱిఁగి
వచ్చి యెలుఁగెత్తి యేడ్చుచు వసుమతీశుఁ
జుట్టుముట్టి విచేష్టలై సోలి రార్తి.

21

క. ఆ నారుల బహుళార్త
ధ్వానంబులు గోనలేంద్రజాధికశోకా
నూనధ్వానంబులచే
నానగరు ప్రతిధ్వనించె నతిదుస్సహమై.

21

చ. నిరతసుఖప్రమోద రమణీజనసంకులమైన రాజమం
దిర మపు డట్లు రాజు మరణించిన యంతనె భూరిశోక ని
స్వనితము సార్తబంధుజనసంతపితం బతిదీనదుఃఖ ద
ర్శనము గతప్రహర్షము నశాంతము భ్రాంతమునయ్యె నెంతయున

గి. ఆ విమలక్తిర్తి పతి మరణార్తిఁ జిక్కి
రాణు లనోన్మనంలగ్నపాణు లగుచు
నుర్విపతిఁ జుట్టుకొని జాలి యుట్టిపడఁగఁ
బనవి రెలుఁగులు మినుముట్టు ననద లట్లు.

21

* పాఠాంతరము:

ఆ. అలుగుదాఁకి పడిన యాడేనుగుం బోలి
ధరణి జారిపడిన తారఁ బోలి
యార్తిఁ దూలిపడిన యసహాయ కౌసల్య
పొలుపుదక్కి నేలఁ బొరలుచుండె.

21

66-వ సర్గము

ఉ. అరిన వీతిహోత్రుక్రియ నంశువు లేదిన భానుజైభరిన్
 నీరము లింకిపోయిన ధునీపతికైవడి, స్వర్గధామము
 జేరిన నాథుశీర్ష మొడిఁ జేరిచి కోసలరాజపుత్రి శో
 కారుణీతాన్యయై కనుల నశ్రువు లొల్కుచుఁ గైక కిట్టునెన్. 2118

క. “ఓ కుటిలహృదయ కైకా!
 నీ కోరిక దిరె రాజు నిర్వృత్తిఁ గనె; నీ
 వే కంటకమును లేకయ
 యేకచ్ఛత్రముగ రాజ్య మేలుకొను మీఁకన్. 2119

జ. కొడుకు నన్ను వీడి యడవులకుం బోయె
 స్వామి నన్నుఁ బాసి స్వర్గ మేగె
 దప్పదారిఁ దోడుదప్పియుండిన నేను
 క్షణముగూడ బ్రదుకఁ జాల నింక. 2120

ఆ. పాపచిత్త యగుచుఁ బరమధర్మము వీడి
 కాపథంబు ద్రొక్కు కైక దక్క
 సతము హితముగూర్చు పతిదేవతఁ ద్యజించి
 పడఁతి యెవతె యింక బ్రదుకఁగలదు? 2121

అ. గుణము ఫలముఁ దెలిసికొనక విషాన్నంబు
 లోభవశతఁ దిన్న లుబ్ధుఁ బోలి
 కుబ్జ బోధనంబు గొన్న యి క్రైకకచే
 హతిని గాంచె రాఘవాన్యయంబు. 2122

ఇ. నేర మేమిలేక దారతో రాముని
 వనికిఁ దరిమె తండ్రి యనిన వార్త
 విని విదేహవిభుఁడు జనకరా జెంతగా
 నన్నుఁ బోలి వగచుచున్నవాఁడో? 2123

- గి. అంబుజాక్షుండు ధర్మాత్ముఁ డైన కొడుకు
రాముఁ డుండి లేనట్లే దూరమున నుండి
తండ్రిమృతిఁ గాని నా యనాథతను గాని
యించుకేనియు నిపుడు దా నెఱుఁగఁడు గద ! 2124
- క. శోకానుచిత తపస్విని
నా కోడలు సీత జనకనందిని దుఃఖ
వ్యాకులయై భయకంపిత
యై కానలఁ దిరుగవలసెనా ! యకటకటా ! 2125
- ఆ. క్రూరజంతు విహగ దారుణారవముల
వినుచు రాత్రులందు జనకతనయ
యతిభయప్రకంపితాంగియై విభు రాము
నొడినిఁ జేరి బ్రదికియుండఁ గలదు. 2126
- క. ఎంతో వృద్ధుఁడు కాంతా
సంతానమే గలుగువాఁడు జనకుఁడు సీతా
సంతాపవార్త చెవిఁ బడి
నంతనె దుఃఖార్తిబ్రదుకునా ? క్షణమైనన్. 2127
- ఆ. నా పతివ్రతంబె నాకు సాయముగ ని
క్కాంతు దేహ మేను గొఁగిలించి
యగ్నిహోత్రశిఖలయందుఁ బ్రవేశించి
ప్రాణములను విడుచుదాన నిపుడె. 2128
- క. అని కనికర ముట్టిపడన్
దనవిభు మేనిపయివ్రాలి తద్దయు దుఃఖం
బున నేడ్చెడి కౌసల్యన్
గొని చని రవ్వలికి నగరికొలుపు నెలంతల్. 2129

- అ. సుతులు చెంతలేమి పతిమృతదేహంబు
భద్రముగను దైలపాత్ర నుంచి
నెఱుఁపఁ దొడఁగి రపుడు నృపముఖ్యకార్యముల్
నచివవరులె గురుని నమ్మతమున. 2130
- క. అ లీల ప్రభునిదేహము
కాలికముగ రక్షసేయఁ గని శుద్ధాంత
స్త్రీ లొక్కపెట్ట నేడ్చిరి
జాలింబడి నాథుఁ డపుడె సమసిన భంగిన్. 2131
- అ. నిత్యసత్యసంధు నిరుపమప్రియవాది
యైన రాముఁ బాసి యడలు మమ్ము
నీవుగూడ విడిచి యేగుట న్యాయమే
యేమితప్పు చేసినాము నాథ! 2132
- అ. హితుని సుతుని రాము నెడఁబాసి పెనిమిటి
వైన నిన్నుఁ బాసి యనదల మయి
పతిని జంపినట్టి పాపాత్మ యి కైక
పజనుండి యెట్లు బ్రదుకఁగలము? 2133
- క. నీకును మాకును నెప్పుడు
నే కైకప్రియుఁడు ప్రభుఁడు హితుఁడు సుతుఁడు ను
శ్లోకుఁ డగు రాము విగత
శ్రీకుఁ బ్రవాసితుని నెట్లు చేసితివి ప్రభూ! 2134
- క. ప్రభుఁడగు విభుఁడగు నిను జగ
దభిరాము సదారు రాము నధికబలభుజా
విభవుని లక్ష్మణు విడిచిన
యభాగ్యయగు కైక యెవనిఁ ద్యజియింప దిశన్. 2135

- క. అని విలపించుచు దశరథ
జననాథునినతుల బాష్పజలధారలఁ గ
నొనలం గురియించుచు మే
దీని బడి పొరలాడి రతివిదీర్ఘహృదయలై. 2186
- క. చందురుఁ బాయు విభావరి
చందంబునఁ బతి త్యజించు సతివడువున రా
జేందుఁడు విభుఁ డెడయఁగ ని
ష్ఠుడందై యపు డయోధ్య ప్రభ చెడి యుండెన్. 2187
- అ. అంగనాగణముల హాహారవములతో
నత్రు లొలుకు పురజనాళితోడఁ
బాడువాఱియున్న భవనాంగణములతో
రహి దొఱంగియుండె రాజధాని. 2188
- అ. శోకవశత రాజు నాకంబునకుఁ బోవ
నవనిఁ బొరలి రాజు లడలుచుండ
రవి నివృత్తుఁ డగుచుఁ బవలిల్లు దొలఁగంగఁ
దమి ప్రవృత్త యగుచుఁ దాపురించె. 2189
- క. తనయులు చెంగట లేమిన్
జనవిభుడేహమున కగ్నిసంస్కారంబున్
బొనరుప కుంచిరి పెద్దల
యనుమతమునఁ దైలపాత్రయం దద్దానిన్. 2190
- అ. ఖరకరుండు లేని గగనంబుకైవడి
తిక్కగములులేని రేయి వోలి
ప్రభుఁడు లేక దుఃఖభాజనంబయి రాజ
ధాని యపుడు గాంతిహీన యయ్యె. 2191

క. నరనాథుడు మరణింపఁగఁ
బురమున నరనారు లెల్లఁ బొక్కుచు గుములై
పరిపరివిధములఁ దిట్టిరి
భరతజనని గైక నపుడు బహుళార్తి మెయిన్.

2142

67-వ సర్గము

అ. అధికదుఃఖవశత నశ్రువు లొలకుచు
నెల్లపురజనంబు లేడ్చుచుండ
హర్ష మెడలియున్న యా రాజధాని నా
కాశరాత్రియెట్లొ గడచిపోయె.

2143

ఉ. రే యటు లేగి పూర్వశిఖరిన్ రవి దోప మృకండుసూతి కా
త్యాయన వామదేవులు మహాత్ములు కాశ్యపముద్గలుల్ జగ
ద్గేయులు గౌతమా ద్య వనిదేవులు మంత్రులు గొల్వడిర్చి ను
శ్రీయుతుడైన య గురు వసిష్ఠున కిట్లని రొక్క రొక్కరున్ 2144

క. తనయ విరహదుఃఖంబును
మనుజేశుడు సైపలేక మరణించుటచే
గనుపట్టె నొక్కరాత్రియె
మనకున్ శోకమున శతసమంబులు గాఁగన్.

2145

అ. రాజు దివినిజేరె రాముడు వని కేగె
నరిగె లక్ష్మణుండు నన్నవెంట
పరమతేజులైన భరత శత్రుఘ్నులు
ప్రీతి నున్నవారు తాతయింట.

2146

ఆ. రాజు లేకయున్న రాజ్యంబు సర్వంబు
నదుపుదప్పి వాశ మగును గాన
నిపుడె నిశ్చయించి యిక్ష్వాకుకులజాని
నొకని రాజ్యప్రీతి నుంపవలయు.

2147

సీ. మెఱుముల నురుముల మేఘుండు మినుగ్రమ్మి
 ధరణిఁ జల్లఁగ వాన గురియఁబోడు
 వృష్ట్యభావంబున నిల దున్ని కృషికులు
 శ్రమపడి విత్తనాల చల్లఁబోరు
 ప్రసవ పుష్పిద్వాన భద్రకృత్యంబులు
 నిష్ఫలశంకచే నిలిచిపోవు
 కొనఁ గాను తినఁ గూడు గోచిప్రాత్రయులేక
 చోరాదిభయములు మీఱిపోవు

గి. రక్ష లేకుండుటను జేసి రాష్ట్రమందు
 జరుగు వర్తకమెల్ల నాశంబు నొందు
 సౌఖ్య మొదవదు ప్రజలలో శాంతియుండ
 దవనిరాజ్యం బరాజక మయ్యెనేని.

2148

క. పితృనాజ్ఞ సుతుఁడు దీర్పఁడు
 పతియానతి సేయ భార్య పొల్లొన దెందున్;
 సుతులకు రక్షణ యుండదు
 ప్రితిపతి లేకున్న నీతి చెడు నెల్లెడలన్.

2149

క. హరియింతు ధనము చోరులు
 హరియింతురు సతుల దుష్టులగు దుర్బుద్ధుల్;
 పురుషులకు గృహిణు లుండరు
 నరనాథుడు లేమి సత్యనాశనమె యగున్.

2150

కా. ఆరామాదికముల్ మరంబులును దేవాగారముల్ సత్రముల్
 చోరావాసములై నశించుఁ గుజనక్షోభంబునన్ సన్మతా
 చారంబుల్ సెడు సుత్యవంబులు సభల్ సాధుప్రబోధంబులున్
 దూరీభూతము లొను దేశమునయందున్ రాజు లేఱుండినన్.

క. ధరణీసురులు నిగమజ్ఞులు
సిరిగల్గియు దక్షిణ లిడి చేయరు మఖముల్;
తెరపాటుకాండభయమున
నరాజకంబైన దేశమం దెల్లెడలన్.

2152

క. ధూర్త భయమ్మున నెల్లెడఁ
గీర్తిదములు హర్షదములు కృత్రిగితంబుల్
నర్తక నట వృత్తములుఁ బ్ర
వర్తిల్లువు జనపదముల వరదుఁడు లేమిన్.

2153

సి. అధిక్పతాన్యోన్యసాహాయ్యముల్ నశియించు
విభు కార్యములకును విఘ్న మొదవు
కరనంగ్రహములేక తఱుఁగును గోశముల్
భృతిలేక భృత్యనంతతి దొలంగు
నానలు జవదాఁటి సేనలు చెలరేఁగుఁ
దలక్రిందులగుఁ దారతమ్యనరణి
లహమహమికలచే బహుసాయకంబగు
నధికారకాంక్షఁ గయ్యములు పెరుఁగుఁ

గి. గడ్డ లుదయించి ప్రజలలోఁ గ్రౌర్య మడరు.
ధర్మకర్మంబులకు స్థిరత్వంబు దప్ప
వ్యక్తులకు నాస్తులందు న్యత్వంబు చెడును
జనపదంబులయం దరాజకమువలన.

2154

గి. అతతాయుల దుష్టకృత్యములవలన
జనుల స్వేచ్ఛావిహారముల్ నన్నగిల్లు;
కథక పౌరాణిక ప్రముఖప్రబోధ
నిష్ఫలతనందుఁ బ్రజలందు నేతలేక.

2155

- క. గోరక్షకులును గృహికులు
బేరులు రక్షణములేక బెగ్గిలుదురు; ని
స్సారములై కళలు నిరా
ధారములగు నృపుఁడు లేని ధరణితలమునన్. 2156
- సీ. సాగవు స్వపరదేశముల వర్తకములు
యతుల ప్రచారంబు లడఁగిపోవు
దేవాలయంబుల దినదినంబును దీర్చు
పూజాపురస్కారములు నశించు
కవి బుధ గాయక ప్రవరగోష్ఠి లడంగు
నీతులు నియమముల్ నిష్ఠ లుడుగు
ప్రజల యోగక్షేమ పరిశీలనము లేక
శాంతిసుఖోత్సాహశక్తు లెడలు
- అ. స్వాదు జలవిహీన వాహినికైవడి
దృఢ రహిత వనప్రదేశ మట్లు
గోపకుండు లేని గోకులముంబోలి
రాజులేని సీమ తేజరిలదు. 2157
- క. అనలమునకు ధూమము న్ద్యం
దనమునకు ధ్వజంబుఁ బోలి తనరుచు నెప్పుడున్
మన మనికికిఁ దావల మగు
జననాథుడు మనల విడిచి న్వర్గం బేగెన్. 2158
- అ. చిన్నచేపఁ బెద్దచేప మ్రింగినయట్లు
లబలు ధనము నబలుఁ డపహరించు;
తమ ధనంబు ప్రజలు దాచుకొఁజాలరు
రాజులేని యట్టి రాష్ట్రమందు. 2159

- క. వర్ణాశ్రమధర్మంబులఁ
బూర్ణముగాఁ ద్రోసి వైచి భువి నాస్తికులౌ
దుర్జయులున్ బ్రభుకానన
నిర్ణయమున శిష్టు లగుచు నెగడుదురుగదా ! 2160
- క. కాయమునకు దృష్టియెపుడు
సాయముపడునట్లై ధర్మసత్కాది విభుం
డై యొప్పు రాజు రాష్ట్ర
శ్రేయస్సంధాయయై ప్రసిద్ధిం గాంచున్. 2161
- క. రాజే సత్యము ధర్మము
రాజీ మతమును హితంబు రాజే కులమున్
రాజే జననియు జనకుఁడు
రాజే దైవంబు సకలరాష్ట్రప్రజకున్. 2162
- అ. దక్షిణేశుకంతు ధననాయకునికంతు
సురవరేణ్యుకంతు వరుణుకంతు
దండ దాన శరణ ధర్మరక్షణముల
నధికుఁ డగునుగాదె యవనివిభుఁడు. 2163
- అ. మంచిచెడ్డల విభజించు మనుజునాథుఁ
దుర్విమండలిఁ బాలింపకుండునేని
లోక మంతయు నొకటఁ జీకాకునొంది
చీకటులు గ్రమ్మినట్టులై పోకయున్నె ? 2164
- క. వేలన్ దాఁటుని సాగరు
లీలన్ నీ యాజ్ఞ మీఱ లేదెప్పుడు భూ
పాలుం డేలెడు నప్పుడె
పాలింపమె యిపుడు గురుని పలుకు శ్రుతిగతిన్. 2165

- గి. మానినత్తమ! యిప్పుడు మా మనవి నెంచి
రాజులేక దుర్గమమైన రాష్ట్ర మరసి
మహితు నిక్షాతకులజుఁ గుమారు నొకని
నీవె గొనితెచ్చి రాజుగా నిలుపవలయు.”

2166

68-వ సర్గము

- క. ఈ రీతి మునులు సచివులు
ధారుణీసురవరులు హితులు దనుఁ గోరంగా
నా రాజగురు వసిష్ఠుఁడు
వారల కిట్లనియె సనయవచననిచయుఁడై.

2167

మ. “నరనాథుండె కుమారునిన్ భరతు భూనాథుండుగాఁ దెల్పె నా
భరతుం డిప్పుడు తాతమందిరమునన్ భద్రంబుగా నుండె నో
దరు శత్రుఘ్నునితోడ; వేగరులు దూతల్ పోయి శీఘ్రంబ యి
ప్పురికిన్ వారలఁ దోడితేదగుఁ దలంపుల్ వేఱ యింకేటికిన్?

- క. ఓ యనఘా! సిద్ధార్థా!
యోయి జయః యో యశోక! యోయీ విజయా!
యోయీ నందన! మీరు వి
ధేయత నా యాజ్ఞ నిపుడు దీరుపవలయున్.

2169

- సి. సత్వరంబుగ మీరు జవనాశ్వముల నెక్కి
రాజగృహోఽఖ్యపురంబుఁ జేరి
దుఃఖ మించుకయైనఁ దోఁపఁగా నీయక
భరతుని రఘుకులభద్రుఁ గాంచి
యడవి కేగెను రాముఁ డని గాని రాజు మృ
తింగాంచె నని గాని తెలుపఁ బోక
నా మాటగఁ గుమారు సేమంబుఁ బ్రశ్నించి
యతిముఖ్యమైన కార్యంబుఁ దీర్చ

గి. నాలసింపక పురికి రమ్మనుచుఁ జెప్పి
తోడుకొనిరండు శత్రుఘ్నుతోడ నతని
భరతశత్రుఘ్ను కేకయప్రభుల కొనఁగ
భూషణాంబరములఁ గొనిపొండు వెంట. 2170

క. అని ముదలచేసి వలసిన
ధన మొనఁగఁగ గురునియాజ్ఞఁ దల దాలిచి వా
రనిల జవన తురగంబులఁ
గొని పయనంబైరి రాచకొమరులఁ దేరన్. 2171

సీ. అట్లువా రరుగుచు నపరతాలాద్రికి
నంతంబునను బ్రలంబాచలమున
కుత్తరంబుగఁ బారుచుండిన మాలినీ
పూరతీరమునుండి పోయి పోయి
హస్తిన పురిఁ జేరి యచట గంగను దాటి
ప్రత్యఙ్గాఖంబుగా బయలుదేటి
చని చని యంతఁ బాంచాలదేశముఁ జొచ్చి
క్రమముగాఁ గురుజాంగలముల దరిసి

గి. యట నటన్ వారిపూర్ణ పద్మాకరముల
నిర్మలస్వాదుజలవాహినీచయములఁ
గొతుకంబునఁ గాంచుచుఁ గార్యపరత
నెందు నిలువక యా దూత లేగి యేగి. 2172

ఉ. సారజలప్రపూర్ణమును జారువిహంగ నిషేవితంబు వి
స్తార జనాభిశోభితము ధన్యమునౌ శరదండవాహినీ
తీరము డాసి కోరికలఁ దీరుచు నచ్చటిపుణ్యవృక్షమున్
జేరి భజించి వారు పయనించి కుశింగను జొచ్చి రంతటన్. 2173

- అ. అచటనుండివార లభికాళపురిఁ జేరి
బోధిభవనశిఖరిఁ బుట్టినట్టి
యిక్ష్వామతిని దాఁటి యిక్ష్వాకు లేలు త
స్తీరజనపదముల దారిఁ గనుచు. 2174
- అ. వేదపారగులను విప్రుల దోసెఁడు
నీరములనె బ్రదుకువారిఁ గనుచు
నరిగి రపుడు దూత లా సుదామాచల
బాహుదేశమధ్యపథముఁ బట్టి. 2175
- చ. చనిచని య విక్రుంతనదృశంబగు విష్ణుపదస్థలిన్ విపా
శనదినిఁ దత్తటోల్ల సితకాల్మలమున్ భజియించి పెక్కు పు
ణ్యనదులఁ బుష్కరాదుల వనాంతరసింహ గజాది జంతులన్
గనుచు నృపాలకార్యకరణత్వరఁ దీర్చిరి దూరయానమున్. 2176
- అ. దూరగమనవశతఁ దురగంబు లలయంగ
వేగు లపుడు దూరమేగి యేగి
కేకయేతురాజగృహము గిరివ్రజ
పురము దరిసి రపుడు త్వరితగతిని. 2177
- అ. ప్రభునిప్రియముకొఱకుఁ బ్రభుకులరక్షకై
ప్రభునివంశగౌరవంబుపొంటె
రాజకార్యదీక్ష రాత్రియే వారు శీ
ఘ్రముగఁ జేరుకొనిరి రాజగృహము. 2178

69-వ సర్గము

- అ. పురికి దూత లట్టు లరిగిన రాత్రి ప్ర
భాతవేళ సార్వభౌమసుతుఁడు
భరతుఁ డప్రియంపుఁ బాడు కలంగన
యుల్ల మెరియ నెంతో తల్లడిల్లె. 2179

- క. భరతుం డేటికొ చింతా
పరవశుఁ డయ్యె నని యెఱిఁగి ప్రాణవయస్కుల
పరివేష్టించి యతనిమతి
మరలింపం జూచి రెన్నో మార్గంబులచేన్. 2180
- క. గొందఱు వాద్యంబులచేఁ
గొందఱు నృత్యములచేతఁ గొందఱు హాస్యా
నందకథానటనలచే
నంద అతనిఁ దేర్చు దొడఁగి రా సమయమునన్. 2181
- క. హితులును బ్రియవాదులు నగు
మతిమంతులు సఖులు భరతుమతిఁ ద్రిప్పఁగ లే
కతనిం గని మిత్రమ! యీ
గతిఁ జింతిలుచుంట కేమి కారణ" మనినన్. 2182
- సి. తనమిత్రులం గాంచి దశరథతనయుండు
సఖులార! వేకువ జామునందు
దుస్స్వప్నముంగాంచి దురపిల్లుచున్నాఁడ
నా తండ్రిదశరథ నరవిభుండు
మలినశరీరుడై తలముడి వీడంగ
క్షౌఢరోన్నతశిఖాగ్రంబునుండి
గోమయప్రహదమునఁ గూలి తేలాడుచుఁ
దైలంబు దోసిల్లఁ ద్రావికొనుచు
- గి. నువ్వులన్నంబు మెసపుచు నూనె మేనఁ
బూసికొని తలక్రిందులై పోయినట్లు
వికృతహాసంబుసేయుచు వెఱ్ఱివోలి
నూనెలో ముగ్గుచున్నట్లు లేను గంటి. 2183

సి. మఱియు నా కలలోన శరధి యింకిన యట్టు

ఁడువతి పుడమిపైఁ బడినయట్లు

కటికచీకటులు జగంబుఁ గప్పినయట్లు

జ్వలితానలము చల్లవడినయట్లు

భద్రదేభదంతముల్ భగ్నంబులైనట్లు

భూమి విదీర్ణమై పోయినట్లు

సునుచిర తరులతల్ శుష్కంబులైనట్లు

కొండలు పొగగ్రమ్మి కూలినట్లు

గి. కృష్ణ పింగళ వర్ణతౌ స్త్రీజనములు
కృష్ణ లోహపీఠస్థుడై కృష్ణవననుఁ
డైన నా తండ్రి దశరథునంతికంబుఁ
జేరి నవ్వుచున్నట్లు వీక్షించినాఁడ.

2184

క. అరుణాంబరమాల్యాదుల
ధరియించి మహాత్ముడైన దశరథుఁడు వెనన్
ఖరవాహంబులఁ బూన్చిన
యరదముపై దక్షిణముగ నరుగుటఁ గంటిన్.

2185

ఆ. రక్తవననయైన రాకాసి యొక్కతె
వికృతవదన హాసవికృత యగుచు
దశరథేశు కరము దన కిరంబునఁ బట్టి
యీడ్చుచున్నయట్లు లేను గంటి.

2186

క. చేతులు ని క్కలవలనన్
నాకో రామునికొ లక్ష్మణకుమారునికో
నా కన్నతండ్రి రాజున
కో కీడని భయము గలుగుచుండెను మదిలోన్.

2187

- క. ఖరవాహనయుక్తంబగు
నరద మధిష్ఠించి యరిగి నట్టులు కలలోఁ
బరిపీక్షించిన పురుషుఁడు
త్వరితగతిఁ జితాగ్నిధూమదర్శనము గనున్. 2188
- అ. ఇట్టి కలను గనుట నేను దీనుండనై
ప్రియుల మిమ్ము నాదరింప నైతిఁ;
గాయ మవశ మయ్యె గళము శుష్కం బయ్యె
మనసు చింతనుండి మరల దయ్యె. 2189
- క. భీతిలుట కించుకేనియు
హేతువు గనరాకయున్న నేను జుగుప్సన్
గాతరపడెద నదేమో
నా తనువునఁ గాంతి యెడలె నా యెలుఁగు సెడెన్. 2190
- క. పలువిధములఁ దోచిన యి
క్కలఁ గని రాజేంద్రు వృద్ధుఁ గన్నజనకుని
దలపోసి వగతు; దవ్వల
నిలువఁ దగునె నాకు నాతనింబాసి యిటన్? 2191

70-వ సర్గము

- చ. అని భరతుండు మిత్రులకు నట్లు వచించుచునుండ రేయి ప్రొ
ద్ధున నరుదెంచియున్న నృపదూతలు రాట్పురిఁ జేరి కేకయేం
ద్రునకును దత్తనూజునకు మ్రొక్కి ప్రియంబున వారి మన్ననల
గని చని వేగ మా భరతుఁ గన్గొని యిట్లని దూర్జితోక్తులన్. 2192
- అ. “కుశల మడిగె నిన్ను గురువస్థిమండు సే
మంబు దెలుపు మనిరి మంత్రు లెల్ల;
నొక్క ముఖ్యకార్య మొనరింపవలె నీవు
పయన మగుము వేగ ప్రభుకుమార!

2193

క. ఓ భరత! రాజసుతః ది

వ్యాభరణాంబరచయంబు లరయుము వీనిఁ
భూభర్త కతని సుతునకుఁ
బ్రాభవ మెనఁగంగ ని మ్ముపాయనములుగన్.

2194

అ. నృపతితాత కిచ్చు ని క్కాన్క యిరువది
కోటు లగునుగాక పాటిసేయ
నిపుడు మామ కొనఁగు నీ బహుమాన మీ
రైదుకోటులైన నగును గాక!"

2195

క. అనిన సుహృజ్జనములయెడ
ననురక్తుండైన భరతుఁ డా కానుకలం
గొని యాదరించి సత్కృతు
లను దనియంజేసి వారలకు నిట్లనియెన్.

2196

గీ. కుశలియే రాజు నా తండ్రి దశరథుండు?
సేమముగ నున్నవాడె శ్రీరామవిభుడు?
లక్ష్మణుడు శుభలక్షణలక్షితాంగుఁ
డన్న సేవించుచును సుఖం బున్నవాడె?

2197

గీ. ధర్మదర్శిని ధర్మజ్ఞ ధర్మనిరత
పరమసాధ్వీ వినిర్మలచరిత యగుచుఁ
బ్రాభవామోదభాగ్యసంపన్నయైన
రామమాత కొసల్యకు సేవమె గద?

2198

క. నముదారుని లక్ష్మణు ను
త్తమగుణ శత్రుఘ్నుఁ గన్నతల్లియైన మ
ధ్యమమాత పూజ్యురాలగు
సుమిత్ర సురుచిరచరిత్ర సుఖపతియె కదా?

2199

- గి. ప్రాజ్ఞ మానిని కోపస్వభావ చండి
యాత్మకామయు నైన మా యమ్మ కైక
భద్రముగ నున్నయదియె మీ పయనవేళ?
బంధువుల కే మయినఁ జెప్పి పంపి నదియె?" 2200
- క. అని నంతనె వేగరు ల
య్యనఘచరితు భరతుఁ గాంచి యందఱు సుఖలే;
నిను సుశ్రీవరియించుత
పనిగొనుము రథంబు సిద్ధపఱుపఁ గుమారా! 2201
- క. అని వారు వేగిరింపఁగ
విని భరతుఁడు తాతకడకు వేగమ చని వం
దన మాచరించి యాతని
కనునయమున నిట్టు లనియె నాదర మొదవఁ. 2202
- క. "నా తండ్రి దశరథేశుల
దూతలు వచ్చి రిటు నన్నుఁ దోడ్కొనిపోవన్
దాతా! సెలవి మ్మిప్పుడు
నీ తలఁచిన యపుడె మఱుల నే నేతెంతున్." 2203
- క. వరరఘుకులవర్ధనుడగు
భరతుం డిటు దెలుప నశ్వపతి విని ప్రేమా
దరమతిఁ గొఁగిటఁ జేరిచి
శిర మాఘ్రాణించుచున్ వచించె శుభోక్తిన్. 2204
- అ. "అనఘచరిత! భరత! నినుఁ గన్న మా కైక
సుప్రజావతి యయి శోభఁ గాంచె;
బోయి రమ్ము తండ్రిపురికి; నీ పితరుల
కివటి కుశలవార్త నెఱుంగఁ జెప్పుము. 2205

అ. . గురున కచటి యెల్లధరణీసురులకును
 సమబలులు ప్రశస్తచాపధరులు
 భ్రాతృవరులునైన రామలక్ష్మణులకు
 విశదపఱుపు మిచటి కుశలవార్త.”

2206

చ. అని సెల విచ్చి యశ్వపతి యాతని కుత్తమసామజాది వా
 హనములు నశ్వముల్ కనకహారములున్ మణిచిత్రకంబళా
 జినములు రత్నభూషలు విశేషధనంబులు గాన్క లిచ్చి దీ
 వనముల నిచ్చి భద్రగుణవంతులఁ దోడుగ నిచ్చె వీరులన్. 2207

క. ఐరావతైంద్రశిర మద
 వారణముల సుప్రసన్నవరనాగములన్
 భూరిధన జవఖరముల న
 పారముగా మాతులుండు భరతుని కొనఁగెన్.

2208

గీ. మఱియు నంతిపురంబునఁ బెరిగినట్టి
 యుగ్రదంష్ట్రాంకురంబుల నున్నతములఁ
 జారలమెకంబులంబోలు జాగిలముల
 నతఁ డుపాయనముగ నిచ్చె నల్లనకును.

2209

అ. పాదుకలను గన్నఁ బరితాపమునఁ జేసి
 పయనమందె దృష్టిపడుటఁ జేసి
 దూత లాచరించు తొందరఁజేసి కా
 న్కల గణింపఁ డయ్యె కైకకొడుకు.

2210

మ. భరతుం డప్పుడు వాజివారణభటుప్రావేష్టితాత్మీయ మం
 దిరమున్ వెల్వడి రాజపీఠిని రథాధిష్ఠాతయై స్వీయ సో
 దరు శత్రుఘ్నునితోడ నేగి ప్రభునిం దత్పుత్రు దర్శించి న
 త్వరుఁడై మ్రొక్కి యనుజ్ఞగాంచి చనె నంతన్ వారు పీఠ్ఠాల్పఁగన్.

క. వరరథశతశతములతో,
దురగోష్ఠ భటోత్కరంబుతో గోవులతో
నరనాథుఁ డిడిన భృత్యులు
భరతు ననుసరించి చనిరి బాసటగాఁగన్, 2212

క. అనుఁగుందాత బలంబులు
దన రక్షగ నభయుఁ డగుచుఁ దమ్ముఁడు నచివుల్
వెనుకొన భరతుఁడు నాకం
బును సిద్ధుఁడువోలి వేశ్యమును వెడలి చనెన్. 2213

71-వ సర్గము

సీ. శ్రీమంతుఁ డిక్షాకుసింధునుధాంశుండు
పరమతేజుండైన భరతుఁ డట్లు
రాజగృహమువీడి ప్రాగభిముఖముగాఁ
జని సుధామానది సంతరించి
యరిగి వైశాలిని హ్లాదిని దరియించి
తరలి యేలాధానపురినిఁ జేరి
యచటఁ బ్రత్యగ్వేణీయగు శత్రుదును దాఁటి
యపరపర్వటదేశమందుఁ జొచ్చి

అ. శల్యకర్తనమను జనపదాంతికమున
ఘనశిలావహాపగను గమించి
చైత్రరథవనాంతసరణిని గనుఁగొంచు
నచటి గిరివరముల నతిగమించె. 2214

గీ. అటనరస్వతిఁ గూడి గంగాఖ్య నెనఁగు
నొక్క యుపనది ప్రవహించుచున్న సీమ
నుండి వీరమాత్యంబుల కుత్తరమునఁ
జెలఁగు భారుండ వనిఁ బ్రవేశించె నతఁడు. 2215

- అ. త్వరితగమన హర్షదాత్రై శైలావృత
యగు కుళింగనదిని యమున చెంత
వేగ ముత్తరించి విశ్రమింపఁగఁ జేసె
భరతుఁ డచట నెల్లబలగములను. 2216
- క. జలసేవనముల హయముల
యలయిక దీర్చించి భరతుఁ డా నిర్ఘర శీ
తలవారిఁ గ్రుంకి చల్లని
నలిలంబుల వెంటఁగొనుచుఁ జనఁ బయనంబై. 2217
- అ. అట్లు చనుచు నిర్జనారణ్యపథమున
భద్రదగజము నెక్కి భరతుఁ డప్పు
డాకనంబుదాఁటు ననిలునిఁ బోలి యా
గహన మశ్రమమునఁ గడచిపోయె. 2218
- గీ. అతఁ డటువోయి యంశుధానాభిధాన
పురముకడ గంగదాఁటుగా వెఱుపులేమి
ప్రాగ్వృక్షగామమున రేవుపడవలందు
దాని దరియించి కుటికోష్ఠి దరికిఁ జేరె. 2219
- క. భటువాహనాదియుతుడై
కుటికోష్ఠినదినిదాఁటికొని రాఘవుఁ డం
తట ధర్మవర్ధనంబను
పుటభేదన ముత్తరించి పోయి క్రమముగఁ. 2220
- సి. తోరణగ్రామంబుఁ జేరి జంబూప్రస్థ
పురమును దరియించి పోయి పోయి
వరమనోజ్ఞ వరూధపురవనంబును జొచ్చి
వేడ్కమై నొకకొంత విశ్రమించి

యటనుండి చని యుజ్జిహానాపురముచెంత
ఘనకదంబోద్ధానవనము దరిసి
యది స్వీయరాజ్యసీమాంచలంబే గ్రాన
నరదంబు నచట నాయత్తపఱచి

H. తాను శత్రుఘ్నుతోడ రథస్థుఁ డగుచు
బలములం గాంచి “మీరు నిర్భయముగాఁగఁ
దరలిరావచ్చు” ననుచు నుత్తరువుచేసి
భరతుఁ డతివేగముగ ముందు బయలుదేఱి.

2221

అ. నర్వతీర్థపురికిఁ జని యాతఁ డచట ను
త్తానికాఖ్యనదిని దారినున్న
గిరిఝరాదికముల నరదంబుననె దాఁటి
కుంజరంబు నెక్కి క్షటిక దాఁటు.

2222

గి. భరతుఁ డంతట లౌహిత్యపట్టణమున
నాకపివతినది.దాఁటి యేకసాల
మహితపురిచెంతఁగల స్థాణుమతిఁ దరించి
గోమతి గమించె వినతమ౯ గ్రామసీమ.

2223

అ. అట్లు చనుచు హయము లలయ కళింగమ౯
గ్రామసీమ సాలకాననమున
విడిసి రాత్రియందె వెడలి యయోధ్యను
దరిసె ప్రొద్దుపొడుచుతఱి నతండు.

2224

అ. ఏడురాత్రు లట్లు లెడయక పయనించి
పురుషవర్కుడైన భరతుఁ డపుడు
మను వినిర్మితంబు మహితంబగు నయోధ్యఁ
జూచి యిట్లు లనియె నూతుతోడ.

2225

ఉ. శ్రీనిధులైన యాజ్ఞకులచే సుగుణాధ్యులచే, నధీత వి
జ్ఞానులచే మహీసురగణంబులచే మహీతంబుఁ బావనో
ద్యానయుతంబు రాజముపితల్ల జపాలితమైన మా యయో
ధ్యా నగరంబుచెల్వెడలినట్లు గనంబడుచుండె నేమొకో. 2226

క. నరనారీజననంకుల
పరమప్రియభూషణములఁ బరఁగు నయోధ్యా
పుర మిప్పుడు సిరిదొలంగిన
కరణిన్ జెలువేదియుండెఁ గాంచితి నూతా! 2227

క. లేలన్ యువమిథునంబులు
భేలనము లొనర్చి ప్రొద్దుకెంజాయలలోఁ
దేలుచు వెడలఁగ బెడఁగగు
పూలవనులు నేఁ డిదేమొ పొలుపరి యుండెన్. 2228

క. కరితురగరథాన్వితులై
పురజనములుసేయు రాకపోకలచేతన్
మెఱయుచునుండు నయోధ్యా
పుర మిప్పు డరణ్య మట్లు పొగులుచు నుండెన్. 2229

క. రమణీరమణులు సువిలా
సములం గలవిహగమధురసంగీతములన్
గమనీయంబగు నుపవన
సముదయ మిపు డొరపుదక్కి నసి చెడియుండెన్. 2230

సీ. వేగుఖారిననైన విభుని ప్రబోధించు
వందిస్తుతి జయారవములు లేవు
ఇరులు వాసిననైన వరవిహంగమ విహా
రములును మధురారవములు లేవు

ప్రొద్దుదోచిననైన బురుజుల భేరి మృ
దంగాది మంగళధ్వనులు లేవు
అరుజోదయంబైన నవనీసురార్హ్య ప్ర
దానముల్ వేదనాదములు లేవు

గి. అశుభములు గ్రూరములు దుస్సహంబు లైన
దుర్నిమిత్తంబు లెన్నియో దోచె నిప్పు
డాత్మబంధుల కేదో కీడయ్యె ననుచు
నడలి నా మది కళవళపడుచునుండె.”

2231

క. అని భరతుడు సారథికిన్
వినిపించుచుఁ గాతరుండు విహ్వలమతియై
చనె నైజ్ఞాకుసురక్షిత
మనఘము నగు న య్యయోధ్య కాత్రముతోడన్.

2232

క. భయపడుచు నాతఁ డలసిన
హయములతో వైజయంత మను ద్వారమునన్
రయమునఁ జొచ్చెఁ బురంబున
జయవెట్టుచుఁ దన్ను ద్వారవరులు వెనుకొనన్.

2233

అ. ద్వారపాలకులను దగురీతి మన్నించి
యనిపి కలఁతనొందు మనముతోడఁ
బ్రీతిఁగూర్చు తాత సూతుని గనుఁగొని
మరల నిట్టు లనియె భరతుఁ డపుడఁ.

2234

క. “నా రాకకుఁ ద్వరపెట్టుచుఁ
గారణ మేమియును లేక కబు రంపుదురే
సారథి! యే యశుభమొ చే
కూరిన దనుశంక మనను గుందుచునుండెన్.

2235

గి. రాజు మరణించినప్పుడు రాజధాని
 విన్ననై యెట్టు లుండునో మున్ను విన్న
 యట్టి దుర్లక్షణము లయోధ్యాపురమున
 నిపుడు గనవచ్చుచుండె నా కెల్లయెడల.

2236

సి. తీసినతలుపులు మూసినట్టులు లేక
 ముంగిళ్ల నలుకులు మ్రుగ్గులేక
 పాకకాలలయందుఁ బచనాదికము లేక
 సంసారులు భుజించు జాడలేక
 అగరు శ్రీఖండ ధూపాదికమ్ములు లేక
 విరులయంగడులఁ బూసరులు లేక
 గార్హస్థ్య జనములఁ గళలు కాంతులు లేక
 పీఠిహోత్రక్రియావిధులు లేక

గి. దేవళంబుల నుత్సవాదికము లేక
 యజ్ఞయాగాదిపుణ్యకార్యములు లేక
 పురమునందెల్లఁ దొల్లింటి సిరులు లేక
 పాడుపడిపోయినట్లు చూపట్టుచుండె.

2237

గి. ఆపణంబులఁ గ్రయవిక్రయములు మాని
 వర్తకులు గాతఁబడుచుండి రాద్ధు లట్లు
 కోవెలలఁ జైత్యగృహముల గోపురముల
 విహ్వలించుచునున్నవి విహగళతులు.

2238

అ. పురమునందు స్త్రీలు పురుషులు మలిమై
 కనుల నశ్రువారి గ్రమ్ముకొనఁగ
 విఫలశోకతాపవిహ్వలస్వాంతులై
 యుమ్మలించునట్లు లున్నవారు."

2239

క. భరతుం డట్టు లయోధ్యా
పురమునఁ గల దుర్నిమిత్తములఁ గనుఁగొనుచున్
దురపిల్లుచు సారథి కవి
యెఱిఁగించుచు నరిగెఁ దండ్రిగృహమునకు వెనఁ. 2240

గీ. అమరపురిఁబోలి మున్నోప్పు న య్యయోధ్య
వీధులను జతుష్పథముల వేశ్యములను
సందడులులేక ధూళిధూసరిత మగుచు
జేడ్పడుటఁ గాంచి యాతండు చింతఁగుండె. 2241

క. మునుపెన్నడుఁ దనపురమున
వినియుఁ గనియు నెఱుఁగనట్టి విప్రియఘటనన్
గని దుఃఖించుచు భరతుఁడు
చనియె దలవాంచి తండ్రిసదనంబునకున్. 2242

72-వ సర్గము

క. కని యా ప్రాసాదంబునఁ
దన జనకుఁడు గానరామి తల్లడపడుచున్
జనని యవరోధమున కా
యనఘుఁడు దాశరథి చనియె నారాటమునఁ. 2243

ఆ. ఎంతో దూరదేశ మేగివచ్చిన యట్టి
కన్నకొడుకు భరతుఁ గాంచి కైక
పరమముదముతోడ భర్మపీఠమునుండి
యిట్టై లేచి యతని నెదురుకొనియె. 2244

క. సారాచారుఁడు భరతుఁడు
శ్రీరహితంబైన జనని సితసౌధంబున్
జేరుకొని యామె శ్రీపద
సారనముల నంటి మ్రొక్కి నన్నిధి నిలువన్. 2245

- అ. తనయుశిరము మూరుకొని కౌగిటఁ గదించి
యంకమందుఁ జేర్చి యాదరించి
దేవి కైక భరతు దీవించి కుశల నం
ప్రశ్న మాచరించి పలికె నిట్లు. 2246
- అ. తాతయింటినుండి తరలివచ్చిన దాది
నెన్ని రాత్రు లయ్యె నిటుకుఁ జేర;
నరదమెక్కి వేగ మరుదెంచితివి పథ
క్లాంతిగలుగలేదు గద కుఘార! 2247
- క. మాతామహునకు సేమమె?
మాతులుఁడున్ గుశలియే? కుమారా! సివున్
బ్రీతిగ నుఖముగ నుంటివె?
తాతగృహంబునను మాకు దవ్వుల నున్నన్. 2248
- చ. అన విని “తల్లి! నేఁ బయనమై యిటుఁ జేరఁగ సప్తరాత్రముల్
చనినవి; తాత మామయును సౌఖ్యముగా నటు నున్నవారు; వా
రనిపిన కానుకల్ గొనుచు నా పరివారము వచ్చుచుండె నా
వెనుకనె; నన్ను వేగరులు వేగిరపెట్టఁగ ముందె వచ్చితిన్. 2249
- అ. మాత! నీ సువర్ణమణిమయతల్పంబు
చెన్నుదొఱఁగి యిట్లు లున్న దేమి?
తండ్రి దశరథేంద్రు దాసదాసీజను
లెలమి దక్కియుండి రేమి చెపుమ! 2250
- క. నా తండ్రి రఘుకులేంద్రుం
డో తల్లీ! యిచట నెప్పు డుండు ననుచు నే
నేతెంచితి దర్శింపఁగ
నాతం డీ మందిరమున నగపడఁ దేమి? 2251

- ఆ. జనకుఁగని తదీయచరణాబ్జముల కేను
వందనంబు సేయవలయు నిపుడు;
ప్రేమ నన్నుఁ గాంచు పెదతల్లి గౌసల్య
యింట నుండె నేమొ యేగి వత్తు.” 2252
- గీ. అనుచు నేమియు నెఱుఁగక యటుమఱించు
నాత్మజున కిది ప్రియమగు నని తలంచి
రాజ్యలోభమోహితయగు రాణి కైక
యప్రియకఠోరవార్త యిట్లని వచించె. 2253
- గీ. “సాధుచరితుండు తేజస్వి సవనశీలుఁ
డగు మహాత్ముఁడు రాజు నీ యనుఁగు దండ్రె
ధరణి జనియించు నెల్లభూతములుఁ దుదకు
నెట్టిగతి కేగు. నా గతి కేగియుండె.” 2254
- క. అను దారుణదుర్వార్తను
విని భరతుఁ డపారశోకవేగంబున ని
ల్వునఁ గూలి కే ల్విడల్చుచు
వనట మునిఁగి జనకుఁగూర్చి వగవఁ దొడంగెన్. 2255
- గీ. “అక్కటా! తండ్రీ! నీవున్న యట్టివేశ
సమధికశ్రీల నెసఁగు నీ శేయనతలము
చందురుఁడు లేని చదలట్లు జలములేని
యుదధియట్టులు శూన్యమై యుండె నేడు.” 2256
- క. అని భరతుఁడు దుఃఖార్తిన్
గనుదమ్ముల న్రకు లోలుక గద్గదగళుఁడై
తన చేలాండలమున నా
ననముం గప్పికొని రోదనము గావించెన్. 2257

చ. సురసము సూర్యచంద్రనిభశోభనతేజ మదేభసన్నిభున్
పరతునికృత్తభూరుహముభంగి ధరాపతితుం గుమారునిన్
భరతుని గాంచి కైక నరపాలక ! లెమ్మిటువంటివేళ న
త్పురుషులు సభ్యసమ్మతులు పూజ్యులు నీ క్రియ నుమ్మలింతురే !

గి. దానయజ్ఞాది సత్క్రియాసత్పరంబు
మహితశీలంబు వేదసమ్మతము నైన
నీ విమలబుద్ధి స్వస్థాననిహితమైన
సవిత్పతేజంబువోలి నిశ్చలము గాదె.”

2259

అ. అనుచు బహువిధముల జనని దేర్చుచు నున్న
దుఃఖ మాఁవలేక ధూళి బొరలి
తండ్రి దలఁచి చాలతడ వేడ్చి భరతుండు
బాష్పకంఠుఁ డగుచుఁ బలికె నిట్లు.

2260

క. “అన్నయ్యకు నభిషవమో
జన్నమొ జరుగునను నానఁ జనుదెంచితి నా
యెన్నిక వ్యర్థం బయ్యెను
గన్నయ్యయె లేని యిట్టిగతి ప్రాప్తించెన్.

2261

అ. జనని ! తండ్రి కేమి జబ్బుచేసినది ? నేఁ
జెంతనుండి సేవఁ జేయనైతి;
జనకు సత్క్రియలను స్వయముగాఁ దీర్చు రా
మాదు లెంత ధన్యు లైన వారు.

2262

గి. ఆ మహారాజు నా తండ్రి యనఘకీర్తి
యే నిటుకు వచ్చు టించుకే నెఱుంగఁడు గద !
యెఱుంగెనేని సత్వరముగా నెదురువచ్చి
ననుఁ గవుగలించి శిరము మూర్ఛనక యున్నె?

2263

అ. ఎంతో దవులనుండి యేతెంచు ననుజేరి
మివులఁ బ్రేమతోడ మేను నిమిరి
సమ్మదంబుగూర్చు జనకునుఖస్పర్శ
యేది యింక నాకు? నెటు లభించు?

2264

ఆ. అన్న తండ్రి చుట్ట మాత్యయుఁడు ప్రసియుండు
ప్రభుఁడు నింక నాకు రాముఁ డొకఁడె
దాసదుఃఖహారి దైవోపమునకు నా
యాగమనము దెలుపు మమ్మ! వేగ.

2265

క. తాతయనంతర మగ్గ
భ్రాతయె సర్వమగుఁ గానఁ బరమహితుం డా
పూతచరిత్రు భజించెద
నాతండే నాకు శరణమగు నెల్లయెడఁ.

2266

అ. సత్యవిక్రముండు సత్యప్రతిజ్ఞుండు
ధర్మవిదుఁడు నిత్యధర్మపరుఁడు
సద్వ్రతుండు పూజ్యచరణుండు తండ్రి నా
కేమిచెప్పి దివికి నేగె నమ్మ!

2267

ఆ. మరణకాలమందు మా తండ్రి చేసిన
యాజ్ఞ యేమొ వినఁగ నభిలషింతు
నమ్మ! చెప్పు” మనిన నతనికిఁ గైక య
భోక్తరీతి నిట్లు లుగ్గడించె.

2268

క. “హా రామా! హా సీతా!
హా రామప్రాణ లక్ష్మణా! యని వగలం
గూరుచు మహాత్ముఁ డగు నా
ఙ్కారమణుఁడు సాధుపురుషసద్గతి గాంచెన్.

2269

చ. మఱియును పాశబద్ధమగు మత్తగజ్జీద్రముదోల గాల కి
కరవపుడైన భూమిసరి "కప్పితి లక్ష్మణుతోడ నెరిగి
బురి కరుదెంచు రాముగను శ్వాశ్యలె ధన్యు" లగు చుండెడు చు
మరణముగాంచె నీరెలుగుమాటైన నీతులమారు మచ్చ చెను." 2270

క. అని తెలిపినంత భరతుడు
విని రెండవ ఘోరవార్తచిన్నుల దానిన
వనటం దూలుచు దేలుచు
జననిం గని యిట్లు లనియు నలలొనవలెనని. 2271

క. "జానకితో లక్ష్మణుతో
మానితచరితుడు ధన్యచరితుడు నె గని
ల్యానందకమలా రాముడు
దా నెచ్చటి కరిగె నచ్చి నొడ్డి వెగవెగి." 2272

అ. అనుచు భరతుడడుగు నప్రసంగం బా పార్తి
యాతనికి బియ్యంబె యుగ నటంచు
జరగినట్టి దెల్ల సగ్గ బుగ వదిలె
జాగె గైకె యంత కంకళిగ. 2273

క. "అ రాకొమరుడు రాముడు
ధారుణీసుత సీతతోడఁ దమ్మునితోడ
దారుణదండకవనికి
నారలు గట్టుకొని యరిగి నాడు మహారా." 2274

క. అది వినినంతనె భరతుం
డదరిపడుచు నైజకులమహాత్వము పెట్టిన
విదిత మగు రామచరితము
మది మది శంకించి యిట్లు మరలం బలికెను. 2275

ఉ. “ఏ యవనీసురేంద్రు ధనమేని హరించెనె? యెట్టిపాపమున
జేయనిపెదనే న్ధనికునేని వధించెనె? యేని జాయనే
స్నాయమువీడి కూడెనె? ధరాధిపుఁ డేటికి దండకాటవిం
ద్రోయఁగఁజేసె నద్విజుని ద్రుంచిన పాతకునట్లు రాఘవున్?” 2276

అ. అనిన చపలచిత్త యత్యహంభావయు
స్త్రీస్వభావ యగుటఁ జేసి కైక
తన ప్రయత్న మంతయును యథాతథముగా
ననఘు భరతునకును వినుపఁ దొడఁగె. 2277

క. “అనఘుఁడు రాముఁడు విప్రుని
ధనము హరించుటయులేదు; తప్పెఱుఁగని యే
యనదను ధనికుని దునుమం
గను లే దన్యనతిఁ గంటఁ గనలేదు సుమీ! 2278

క. తనయా! రాముని యభిషే
చనవార్తన్ వినిన నేనె చయ్యనఁ జని నీ
జనకునిఁ గని యాచించితి
నిను రాజుంజేయ రామునిన్ వనిఁద్రోయన్. 2279

అ. నిత్యసత్యరతుఁడు నీ తండ్రి వరదాత
నా యభీష్ట మొసఁగినాఁడు నాకు
రాజ్య మిచ్చె నీకు రాముని వని కంపె
సీతతో సుమిత్రసూతితోడ. 2280

క. నురుచిర యశోవిశాలుఁడు
ధరణీపాలుండు కూర్మితనయున్ రామున్
దరిఁ గానక దుఃఖాంబుధి
దరిఁ గానక పరితపించి తనువు త్యజించెన్. 2281

- అ. భరత! ధర్మనిరత! నరపతి వీ వైతి
విపుడు ధరణిరాజ్య మేలుకొనుము
ఏ నొనర్చినట్టి యీ ప్రయత్నం బెల్ల
గొడుక! నీ ప్రియంబు గోరి కాదె? 2282
- క. శోకింపకు పరితాప.
వ్యాకులుడవు గాకు నాయనా! ధీరుడవై
జ్ఞాకాంత నకంటకముగఁ
జేకొని పరిపాలనంబు సేయు మయోధ్యన్. 2283
- ఉ. కావున వేదవేత్తలును గర్మతులైన వసిష్ఠముఖ్య వి
ప్రావళితో మహాత్ముడు పరాక్రమశాలియు నైన తండ్రి ధా
త్రీవిభు నంత్యనత్కియలఁ దీరిచి వేగమ సర్వరాజ్య ల
క్ష్మీవిభవాభియుక్తి కభిషిక్తుడ వయ్యెడుగాక పుత్రకా!" 2284

73-వ సర్గము

- క. జనకుడు మరణముఁ గాంచుట
యనుఁగు సహోదరులు గాన కంపఁ బడుటయున్
విని భరతుఁ డధికదుఃఖా
ర్తిని బడి జనయిత్రి గాంచి దీనతఁ బలికెన్. 2285
- అ. "తండ్రిఁ బాసి కన్నతండ్రితో నముఁదైన
యన్నఁ బాసి దుఃఖహతుడ నగుచు
బ్రదుకె భరముగాఁగఁ బరితపించెడి నాకు
రాజభోగ మేల? రాజ్యమేల? 2286
- ఆ. కన్నతండ్రిఁ జంపి యన్నఁ దాపసిఁ జేసి
యార్తిమీఁద మఱియు నార్తిఁ గూర్చి
యురియు పుంటిమీఁద నుప్పువెట్టిన యట్లు
నన్ను బాధపెట్టినావు నీవు. 2287

అ. అకట! కాళరాత్రివై వచ్చిపడితివి
 నీవు మా కులంబు నీటుసేయ;
 నెఱుకలేక మండుకొఱవిని నిన్ను మా
 జనకుఁ డొడిని జేర్చుకొని నశించె. 2288

అ. పాపమతివి నీవె పతిని భూపతిని మా
 జనకుఁ జేతులారఁ జంపినావు;
 దుశ్చరిత్రురాల! తుదకు నీచేత మా
 కులమునందె సుఖము తొలగిపోయె. 2289

గి. అనపరతనత్యరతుఁడు మహాయశుండు
 ధారుణీశుండు మాతండ్రి దశరథుండు
 కోరి నినుఁ జెట్టుబట్టిన కారణమున
 వనటఁ దపించి యిటు చావలసి వచ్చె. 2290

అ. ఏమికారణమున భూమీశుఁ డైన నా
 జనకు ధర్మపరునిఁ జంపినావు?
 పురిని నిలువనీక పురుషోత్తముని రాము
 నడవికేల వెడల నడచినావు? 2291

అ. తనయ విరహశోక తప్తలై కౌసల్య
 యును సుమిత్ర సమయ కున్ననైన
 నాకు జనని వైన నీకడ నొక్క ము
 హూర్త మైన బ్రదికియుండఁ గలరె? 2292

గి. గురుజననమర్చనక్రియా కోవిదుండు
 పరమధర్మాత్ముడగు రామభద్రుఁ డెపుడు
 కన్నజనయిత్రసిం బొలి నిన్నుఁ గూడ
 నిండుమనమున సేవించుచుండఁ గాదె? 2293

- గీ. అట్టులే దూరదర్శిని యనఘచరిత
ధన్య కౌసల్య మాపెద్దతల్లి నిన్ను
సోదరిగ నెంచుకొనుచు సమాదరమున
నెల్లపుడుఁ జూచుకొనుచున్నదే కదమ్మ ! 2297
- క. ఆయమ్మ యేకపుత్రుని
శ్రీయుతునిన్ రాము నారచీరలతోడన్
ద్రోయించితి వడవికి నీ
వోయమ్మా ! యింత పాప ముండునె యెందున్ ? 2298
- క. కారణము లేకపాప వి
దూరుని శూరుని కృతాత్ము దోర్బలయశునిన్
శ్రీరామచంద్రు నడవికి
నారల గట్టించి యంపినా వేమిటికిన్ ? 2299
- క. రామునియెడ నా కెంతటి
ప్రేమగలదో యెఱుంగవైతి పేరాసమెయిన
నీమది గల రాజ్యపద
వ్యామోహంబుననె యీ యనర్థము లొదవెన్. 2300
- ఆ. రాజసింహులైన రామలక్ష్మణుల ద
ర్శనములేక యాదరంబులేక
యెట్టి శక్తితోడ నీరాజ్యరక్షణ
సాహసించి చేయఁ జాలువాడ ? 2301
- క. మేరువు మేరువునుం బలె
క్షౌరమణుఁడు దశరథుండు సారబలుండో
శ్రీరాముని దోర్బలమున
భారం బిడి యుండెఁగాదె భద్రదాత్మకుడై. 2302

అ. బలుపుగన్న యెద్దు భరియించు భారంబు
 లేగదూడ మోయలేని యట్టు
 లిద్దబలుఁడు దశరథేంద్రుండు వహియించు
 భూమిభార మేను పూనఁ జాల !

2300

అ. అట్లుగాక యాగికాత్మశక్తులచేత
 వలయు బలము గలుగువాఁడ నైన
 కొడుకుకోస మింత కొలగట్టుకొన్న నీ
 యెలమి కొఱకు రాజ్య మేలఁ బోను.

2301

అ. అన్నయెపుడు నిన్నుఁ గన్నతల్లిం బోలి
 గారవించుచున్న కారణమున
 నతనిమనసునొచ్చు నని పాపమతివైన
 నినుఁ ద్యజింపలేక వనరుచుంటి.

2302

అ. దుశ్చరిత్రురాల ! దురితాత్మురాల ! మా
 వంశపూర్వపురుషవర్యు లెల్ల
 నేవగించినట్టి యిట్టి దుర్బుద్ధి నీ
 కెటుపుట్టె లోకు లీనడింప ?

2303

క. మా వంశంబున జ్యేష్ఠునె
 భూవల్లభుఁ జేయుచుంటు పూర్వాచారం
 బా విభునిఁ దమ్ములెల్లం
 సేవించుచునుండుటయుఁ బ్రసిద్ధమ గాదే !

2304

అ. క్రూరచిత్తురాల ! యీ రాజధర్మంబు
 పాటిసేయవైతి పాడిదప్పి
 ధరణివిభుల సంప్రదాయంబు లెల్ల ను
 స్థిరములైన వనుచు నెఱుఁగ వొక్కొ !

2305

- అ. అగ్రనందనులకె యభిషేక మొనరించు
 టభిలరాజకులుల యార్యధర్మ;
 మందు మఱియు ముఖ్య మైక్వాకులకు నిట్టి
 పరమధర్మనియమపాలనంబు. 2306
- అ. అట్టి ధర్మనిష్ఠు లట్టి సదాచారు
 లవతరించినట్టి యన్వయమునఁ
 గాలువెట్టి యశము గౌరవంబును గూడ
 నాశనంబుఁ జేసి నావు నీవు. 2307
- క. నీ పుట్టినింటివారును
 భూపాలు నొనర్తు రగ్రపుత్రునె విధిగా
 నే పగిదిఁ గలిగె నీ కి
 పాపపుదుర్బుద్ధి కొలముపరువున్ జెఱుపన్. 2308
- అ. నాకు నీవె ప్రాణనాశనం బొనరించు
 నిట్టివ్యథను దెచ్చి పెట్టినావు;
 పాపచిత్తురాల! నీపాడుకొర్కి నె
 న్నటికిఁ దీర్చఁజాల నమ్ము దీని. 2309
- ఉ. నీ విటు నేడ్వఁ గానలకు నే నిపుడే చని బాంధవప్రియున్
 బావను నగ్రజన్ము గుణభద్రుని రాఘవుఁ దెచ్చి రాజ్య ల
 క్ష్మీవిభుఁజేసి తచ్చరణకింకరతః భజియించి నిత్యము
 సేవ లొనర్చుచుందుఁడన చిత్తము రంజిల భక్తిపెంపునఁ. 2310
- క. భరతుం డీ గతి జనినఁ
 బరుషవచశ్శరనిహతుల భంజించుచు దు
 ర్భరదుఃఖతప్తుఁ డయ్యున్
 గిరిగుహఁ గంతీరవంబుక్రియ గర్జిలుచున్. 2311

74 వ సర్గము

- అ. ఓ నృశంసురాల! యో దుష్టచారిణి!
యో యధర్మచరిత! యోసి క్షైక!
అత్మనుతునిఁ బాసి యపగతరాజ్యవై
యెట్టి దిక్కులేక యేడ్చు మింక. 2312
- అ. షీతిపుఁ డేమికిడు చేసెను లోకాభి
రాముఁడైన రాముఁ డేమిచేసె?
మాటలోనె పతిని మడియించి తత్సుతుఁ
గానకంపినావు కతినురాల! 2313
- క. కులనాశనంబు చేయుట
నలముకొనియె నిన్ను భూజహత్కాఢము నీ
చెలుపునిలోకము నీకుం
గలుగదు; నరకంబె యింక గతియగుఁ గైకా! 2314
- అ. అతిభయంకరప్రయత్నంబు గావించి
యీవు చేసినట్టి యీ యఘంబు
విశ్వహితుని రామవిభు నన్ను నెడఁబాపి
ఘోరమైన భయము గూర్చె నాకు. 2315
- క. నా తండ్రి చచ్చిపోయెను
భ్రాతయయిన రాముఁ డడవిపాలై పోయెన్
క్షాతలమున నపకీర్తియె
నా తలపై నిలిచిపోయినది నీ కతనన్. 2316
- అ. ధరణిరాజ్యకాంక్ష దశరథేంద్రునిఁ జంపి
మాతృరూపశత్రు వైతి నాకుఁ
బాపకర్మురాల! భర్తృహంతకురాల!
నీ మొగంబు గాంచనేర నింక. 2317

క. ఓ కులదూషణి! కైకా!

యా కౌసల్యయు సుమిత్ర యన్యజననులున్

నీ కారణమునఁ గాదే

శోకాబ్ధితరంగహతుల నుడివడుటెల్లన్.

2318

ఉ. మానితధర్మమూర్తిని గుమారునిఁ బ్రాణసమాను రామునిం

గానల కంపి దుర్మృతిని గాంచెను మత్పిత నీకు లోఁగుటన్

భూనుతకీర్తి యశ్వపతిపుత్రివె నీవు? కులంబు నార్ప దు

ర్మానముఁ గూర్ప రూపయిన రక్కసి వైతివిగాని దుర్మతి! 2319

అ. ఈ వొనర్చినట్టి యీ పాపఫలమున

ననఘచరితుడైన జనకుఁ బాసి

ధర్మపరుల నన్నదమ్ములఁ బాసి నే

నప్రియుండనైతి నందఱికిని.

2320

అ. పాపమతివి నరకపథగామినివి నీవు

మాన్యచరిత రామమాత నిట్లు

పుత్ర విరహదుఃఖమున ముంచి పొంగెదు

కైక! నీకుఁ బుట్టగతులు గలవె?

2321

అ. నిఖిలబంధుశరణ్యుండు నియమరతుఁడు

రాణి కౌసల్యతనయుండు రామవిభుఁడు

మాకు జ్యేష్ఠుండు జనకసమానుఁ డనుచు

నరయవేయించుకైనఁ గ్రూరాత్మురాల!

2322

క. అంగప్రత్యంగకబహి

రంగజుడే కాక యంతరంగజుడై పు

ట్టుంగన్న సుతుడె తల్లి క

గుంగద ప్రియతముఁడు బంధుకోటులకంటెన్.

2323

సి. పూర్వ మొకానొకప్పుడు ధర్మవేదిన
 విబుధపూజితయైన వేల్పుమొదవు
 భువిలోన నిజపుత్ర పుంగవయుగళంబు
 హలమునుబూని తీవ్రాతపమున
 నపరాహ్మ మగుదాఁక నవని దున్నుచుఁ జాల
 నలనటు నొంది మూర్ఖిలుటఁ జూచి
 యా దేవి వగఁజెంది యంబా యనుచు నేడ్వఁ
 గనులఁజూఱిన యత్రుకణ మొకండు

గి. పరిమళించుచు శక్రుపైఁ బడఁగ నతఁడు
 శిరము పైకెత్తి దుఃఖించు సురభిఁ గాంచి
 జాలిఁబడి చెంగటికి నేగి కేలుమొడ్చి
 వినయవినమితగాత్రుడై యనియె నిట్లు.

2324

క. లోకములకుఁ గల్యాణము
 చేకూరుచుతల్లి! వగలజెందెద వేలా?
 నీకున్ మాలో నెవ్వం
 డే కీచైనఁ గలిగించెనేమో చెపుమా!

2325

ఆ. అనినఁ గామధేను వమరేంద్రునిం గాంచి
 యార్య! నీకు శ్రేయ మగును గాక
 నాకపురమునందు నా కొక్కఁ డేనియుఁ
 గిడుచేసినట్టి వాఁడు లేడు.

2326

క. ఇలలోపల నా సంతతి
 హలికునిచే నెన్నో వెతల నంది యలయుటన్
 దిలకించి యేడ్చుచుంటిని
 గలఁతంబడి యిట్లు కన్న కానుపుగానన్.

2327

- ఆ. భారపీడితులును బరమదుఃఖితులైన
యాత్మభవులు నిత్య మడలుచుండఁ
జూడఁ జాల కిట్లు శోకింతుఁ; దల్లికిఁ
బుత్తుకంటెఁ బ్రియుఁడు పుడమిఁ గలఁడె? 2328
- గి. జగమునిండించు సుతనహాస్రంబు లున్నఁ
దనయు లిరువురి కష్టంబు గని తపించు
కామగవిఁ గాంచి యింద్రుండు కన్నతల్లి
కాత్యజానికంటెఁ బ్రియుఁడు లేడని తలంచె. 2329
- క. కడుపెడుబిడ్డలఁ గాంచిన
పుడుకుమొదవె యట్లు వగలఁబొగిలిన దనఁగా
నడ లడర నేకపుత్రకు
నెడసిన కౌసల్య యింక నే గతి బ్రతుకున్? 2330
- ఆ. గరిత యేకపుత్ర కౌసల్య కి రీతి
నీ కతాన పుత్రశోక మొదవె;
యిట్టిచెట్టు మూటుగట్టిన నీ కింక
నేడుపే శరణ్య మిందు నందు. 2331
- ఆ. అన్న రాముఁ దెచ్చి యభిషిక్తుఁ గావించి
యడవి కేనె తపసి నగుచు నేగి
జనకుఁ బూజ్య నగ్రజుని రాము నీ రీతి
నలరఁజేసినట్టి యశముఁ గాంతు. 2332
- ఆ. పాపచరితురాల! పాపాత్మురాల! నీ
పాపకృత్యమునకుఁ బరితపించు
ప్రజల శోకతప్తబాష్పముల్ గనుచు నే
నిమిషమైన నెచట నిలువఁ జాల. 2333

క. అనలమున నుఱికిప్రగ్గుము;
వనములఁబడి పోయి మేను వదలుము; కంఠం
బున కురి నిడుకొని చావుము;
గనుఁగొనఁగా నీకు వేఱుగతి లే దింకన్. 2334

క. నే నిపుడు సత్యవిక్రము
ధీనిధి శ్రీరామచంద్రుఁ దిరుగన్ రాజ్య
శ్రీనాథుఁ జేసి విగత
గ్గాని నగుదు నతనిఁ గొలిచి గతపాపుఁడనై.” 2335

ఆ. అనుచు భరతుఁ డిట్లు లధికరోషంబున
భుజగరాజ మట్లు బుస్స లిడుచుఁ
దోమరాంకుశహతిఁ దూలించు వనమద
దంతివోలె నట్టె ధరణి పడియె, 2336

ఆ. కన్ను లెఱ్ఱవాఱుఁ గట్టుపుట్టుముఁ జాఱుఁ
దొడవు లెడల నేలఁబడిన భరతుఁ.
దుత్సవాంతమందు నుర్విపై వ్రాల్చిన
శక్ర కేతనంబు చాయఁ దోచె. 2337

75-వ సర్గము

గి. బలపరాక్రమశాలియా భరతుఁ డంతఁ
జాలసేపటు మ్రాన్పడి నంజ్ఞ గాంచి
కనుల నక్రతువు లొలుకఁ బ్రగ్గడల యెదుట
జననిని దిరస్కరించుచు ననియె నిట్లు. 2338

చ. “మనముననైన రాజ్య మణుమాత్రము గోరినవాఁడఁ గాను; నా
జననికి నిట్లుచేయు మని పైతముఁ జెప్పినవాఁడఁ గాను; నా
యనుజుఁడు నేను దూరమునయందు వసించుటఁజేసి యీమెయే
మననదో తండ్రియాజ్ఞ యెటులైనదో నేనెఱుంగన్ నిజంబుగన్. 2339

ఆ. పూజ్యపదుఁడు రామభూమిపాలుఁడుఁ గాని
పూతచరిత సాధ్వి సీత గాని
మహితవిక్రముండు మా లక్ష్మణుఁడుఁ గాని
కాన కేగినట్లె యే నెఱుంగ.” 2340

క. అని యి ట్లాక్రోశించెడి
యనఘచరితు భరతు ఘనగళారావంబున్
విని కౌసల్య సుమిత్రం
గని యిట్లనెఁ జింత కొంత కడమపడంగఁ. 2341

ఆ. క్రూరురాలు కైకకొమరుండు భరతుండు
వచ్చినట్లు గానవచ్చుచుండె;
దూరదర్శి నాకుమారుని నొకసారి
కనగఁ గోరుచుంటి ననుచుఁ జెప్పి. 2342

ఉ. మానితవర్తనుండగు కుమారునిఁగాంచెడి సంభ్రమంబునన్
దీన వికంపమానకృశదేహవిచేతన రామమాత చే
యాని సుమిత్రపైఁ బయనమై నడతెంచుచునుండ నంత రా
మానుజుఁడైన యా భరతుఁ డామెనె సానుజుఁడై యెదుర్కొనెన్.

చ. తనయులఁ గాంచి నంత నతిదారుణ దుఃఖముపొంగిపొర్ల ని
ల్వన నిలఁగూలి రెక్కొను నెలుంగున నేడ్చుచునున్నదాని, నా
ర్యను సుమనస్వినిన్ జనని నన్నయుఁ దమ్ముఁడు గౌఁగిలించి మిం
చిన వగఁ దూలి రోదనముసేయఁ దొడంగిర పెద్దపెట్టునన్ 2344

క. పనవి పనవి కౌసల్యయుఁ
దనయు భరతుఁ గాంచి యపుడు “తండ్రీ! నీకో
రిన రాజ్య మకంటకముగ
నినుఁ జెందెన్ గైకఘోరనింద్యక్రియలన్. 2345

గి. క్రూరదర్శిని క్రూరాత్మ కుమతి కైక
నారచీరలు గట్టించి నా కుమారు
రాము గెంటించెనే మహారణ్యములకు !
నెంతదారుణ మిది ? తన కేమివచ్చె ? 2346

క. ఏ బాధలులేక కయిక
నాబరువుం దీర్చుకొనఁగ నను గెంటించున్,
నాబిడ్డ రామచంద్రుఁడు
నా బంగరుబొజ్జయున్న నట్టడవి కిఁకన్. 2347

క. అది యట్టులు గాదేనిన్
హృదయేశ్వరు నగ్ని వెంటనిడుకొని నేనే
ముదిత సుమిత్రయె తోడుగఁ
బదిలంబుగఁబోదు రామభద్రుని కడకున్. 2348

ఆ. నరవరేణ్యుఁడైన నాతండ్రి రాముండు
తపముసేయుచున్న విసినమునకు
నిపుడె తనయ ! నన్ను నీవైన స్వయముగా
వెంటఁగొంచుఁ బోయి విడువ వచ్చు. 2349

క. ధనధాన్యసమన్వితమును
ఘనరథమై తేభతురగకలితమునగు నీ
యనుపమవిశాలరాజ్యము
జననికరుణవలన నీకు సమకూరెఁగదా ! 2350

ఆ. అనుచు రామమాత యాయంబులను గాడు
నట్లు తన్ను నొవ్వనాడుచుండఁ
బుండుమీఁద సూచిపొడిచిన ట్లనఘుఁడౌ
భరతుఁ డెంతయేని బాధపడుచు. 2351

గి. జననికౌసల్యచరణాంబుజముల వ్రాలి
కలఁగి విలపించి మూర్ఛిల్లి తెలిసి లేచి
తనవలెనే దుఃఖపడుచున్న తల్లిఁ జూచి
యంజలించి విసీతుడై యనియె నిట్లు.

2352

జ. ఇట్టిగొడవ లించుకేనియు నెఱుఁగని
దోషరహితు నన్ను దూఱుచుంటి
వన్న రాముడన్న ననుజుఁ డీ భరతుని
కెంత భక్తిగలదో యెఱుఁగవమ్మ?

2353

ల. సాధుజనుఁడు నత్యనంధుండు రాఘవుం
డూరు వీడు టెఱిఁగియుంటి నేని
నద్గురూపదిష్ట సకలశాస్త్రాదిక
స్ఫురణ నాకు లేకపోవుఁ గాక!

2354

సీ. మార్తాండు నెదురుగా మలమూత్రముల నిర్వి
చారుడై విడు ననాచారికొడిమ
నిదురించుగోవును బదములఁ బ్రహరించి
బాధించు క్రూరునిపాతకంబు
ప్రజల బిడ్డలఁబోలి పాలించు నృపతికి
ద్రోహంబు గావించు దుష్టు దొనఁగు
పంటలో నాణవపాలు గప్పము గొని
రైతులఁ బ్రబోవని రాజునఘము

గి. నీచు సేవించి జీవించు నిందు్యునికొల
యిన్నియును సంభవించి న న్నేఁచుఁగాక
పూజ్యుడగు రాముఁ డడవికిఁ బోవుమాట
యెఱిఁగియుంటిన యేని నా కిష్టమేని.

2355

చ. హవన మొనర్చి ఋత్విజుల కాడినదక్షిణలీనివాఁడు నా
హవమునఁ దోడిసేన విడనాడి భయంపడిపాటువాఁడునున్
దవిలి గురూపదేశమును దప్పినవాఁడును బోవునట్టి రౌ
రవమున కేగువాఁడ రఘురామవివాసము నేనెఱింగినన్. 2356

క. రాముఁడు వనికిం బోవుట
యే మతి నెఱిగితినియే నహినభుజబలున్
సోమరవితేజు రాజ్య
శ్రీమహితునిఁ గనకయే నశింతును గాతఁ. 2357

గి. పలలముఁ దిలోదనంబును బాయనంబుఁ
దేవపితరుల కిడకుండఁ దిన్నకీడు
గురుల నిందించు నఘము న్గ బొరయుఁ గాక
యడవి కన్న యేగుట కిష్టపడితి నేని? 2358

సీ. విహితురహస్యంబు వెల్లడించిన వాఁడు
చెలికాని కపకృతి చేయువాఁడు
నుపకారి కుపకృతి యెఱుఁడు జేయనివాఁడు
నొరులు చేసినమేలు మఱచువాఁడు
చెట్టుసేత లొనర్చి సిగ్గుఁ జెందనివాఁడు
నాత్మహత్యకుఁ బూనినట్టివాఁడు
గృహిణికిఁ బుత్రుల కిడక తా నొక్కఁడే
మృష్టాన్నముల భుజియించువాఁడు

గి. హితు లయిన భృత్యులను ద్యజియించువాఁడు
బహుజనద్వేషమునకుఁ బాల్పడినవాఁడు
పోవుదుర్గతులకు నేను బోదుఁ గాక
యడవి కన్న యేగుట కిష్టపడితి నేని. 2359

- అ. అగ్నిహోత్రదూతుఁ డప్రయోదాగుఁడు
ప్రత్యహీనుఁడైన పాపిగణికఁ
బోవువాఁడ నేను పురుషోత్తముఁడను బాహు
డడవి కేగ నిష్క్రమింపి నేని. 2800
- క. వనితల బాలుర వృద్ధుల
మనుజపతులఁ జంపు పాపపతుల గతులనఁ
జనువాఁడ నన్న రామున
వని కంపెగ నమ్మి చువాఁడనఁ దమనెన. 2801
- అ. అనఘ రామచంద్రు నడవి కంపెను బో
క్కింత యుజిగి నుంటి నేని నేని
పత్నయందు సంతుఁ డడయనఁ వనినఁ
కాలమందె మృతినఁ గండ్లఁ గాగి. 2802
- అ. మద్య మమ్మువాఁడు మాంస మమ్మిదావాఁడు
నినుము విసము విక్రియింపువాఁడు
పొందు పాపఫలము నెందుడు మా యెన్ని
వనికి బోవు కుటుంబ వాఁడ నేని. 2803
- సీ. కడిదికయ్యంబున మడమఁ ద్రిప్పినవాఁడు
చచ్చినపాపానఁ జదిదఁ గాగ
ధర్మంబువీడి యధర్మము సేయు
బూనువానిగఁగనఁ బోదుఁగాక
కామాదులకుఁ దిక్కి కామినీలోలుఁడో
వ్యసనిదోసాదలోనగఁడు గాగ
పాత్రుల కిడక యపాత్రదానముసేయు
పామరు కలుషానఁ బడుదుఁ గాగ

ఆ. వెట్టివానిఁ బోలి పుట్టెను జేబూని
 పేలికలనుగట్టి బిచ్చమునకుఁ
 దిరుగువానిగతికి నరిగెదఁ గాక దా
 శరథి నడవి కంపు తెఱఁగి యున్న.

2364

నీ. సంజల నిదురించు జాల్మునిగతికిఁ గొం
 పలు గాల్చి హర్షించు పాపిగతికి
 గురుతల్పగమనుఁడౌ కుటిలాత్ముగతికి మి
 త్రద్రోహియైన పాతకని గతికి
 సుజనాపకృతియైన కుజనుని గతికి సో
 దరుల మోసముసేయు దురితు గతికి
 పితరులఁ గొలువని మతిహినుగతికి దే
 వతల సేవింపని పతితు గతికి

గి. ఋతుమతింగూడు నతిచారిగతికి నాత్మ
 సతిని విడనాడి చను వ్యభిచారిగతికి
 మద మలిన చిత్తుగతికిఁ బోవుదును గాక
 యడవి కన్న యేగుట కిష్టపడితి నేని.

2365

ఆ. ధర్మరతులగతులు ధర్మాత్ముల యశంబు
 ధర్మవిదుల పుణ్యకర్మములును
 నాకు లేకపోవుఁ గాక రఘూత్తముఁ
 డడవి కేగ నిష్టపడితి నేని.

2366

క. రాముం డడవికిఁ బోవుటఁ
 గామించితి నేని పుత్రగణసహితముగా
 లేమిం బడి దుస్సహ దుః
 ఖామయపీడితుఁడ నగుచు నడలుదు గాతన్.

2367

- క. ఎన్నో సిలుగుల కోరిక
పెన్నిధివలె నేనా గూడఁబుట్టెను భవమందు
గన్నదులు గొల్లగొడుగు
పన్నతఁ బడిపోదు సంకపాప ముఖేఁగినున్. 2868
- ల. భర్మపత్నివలనఁ దన ముఖంబు నొకటి
చారనతుల యింద్రుఁ డెరి నడిచి
భూమినురుని పానమునఁ బోదున్ గాక రా
శరథి యడవి కేగి నుఖేఁగి నున్ను 2869
- క. అపగలను దూపి చీక
పాపము విష మిడి కడలన పాన ము నొకటి డో
బానినైదానముఁ బెట్టెను
పానము నొకటివచ్చునగ పాన ముఖేఁగినున్. 2870
- గి. ఉదకముచే తృప్తిపొందెను కోనలెక్కడ
దురికమును పది నెట్లన దొరికెను
ముదవుఁ బిచికిన కోల ను నొకటివచ్చె గాక
యిట్టి దుర్లభములు నె నెఱిగి నున్ను. 2871
- క. ఇరువురు తగ చాడఁగ నొ
క్కరిపక్షం బూని జయము గల్పించెడి దు
ష్కరుగఁకఁ బోదు నిందే
నెఱిఁగిన యే పాప మే నొకరియక నున్నున్. 2872
- క. ప్రితిపతి తనయుఁడు భరతుఁడు
పతిని నుతునిఁ బాసి యార్తిఁబడు కోనల్యన్
ముతమతి నిట్లొప్పుచు
నతితర శోకాకులాత్ముడై మూర్ఖిల్లన్. 2873

అ. సైపరానియట్టి శపథంబు లొనరించి
తన్నుఁ దిట్టుకొనుచుఁ దనువు మఱచి
ధరణిఁ బడిన సుతుని భరతునిఁ గాంచి కౌ
సల్య యిట్టు లనియె నకరుణముగ. 2374

అ. “పుత్ర ! యిట్లు పొంగిపొరలు దుఃఖంబున
మునిఁగిపోవు ప్రాణములను గూడ
నిష్ఠురంబు లైన నీ సత్యశపథంబు
లోడల నిలువరించుచుండె నోయి ! 2375

అ. భాగ్యవశత ధర్మపథమందె నీ వుంటి
వనుజుడైన లక్ష్మణుని విధమున;
నిత్యసత్యశపథనిర్వాహకుండవై
సాధుజనుల జాడఁ జనుము తండ్రీ !” 2376

క. అనుచుఁ గోసలనందన
యనుజప్రియుఁ బుత్రు భరతు నాయతబాహున్
దన యొడిఁ జేరిచి కౌఁగిట
నెనయించి యెలుంగు మిగుల నేడ్వఁ దొడంగెన్. 2377

గి. పరమ దుఃఖాకులాత్ముడైనపుచున్న
య మృహాత్ముఁడు భరతున కపుడు ప్రేమ
గారవించుచుఁ గౌసల్య యూహించు
కొలఁది శోకంబు మినుముట్టి కలపఁ దొడఁగె. 2378

క. కలఁగుచు భరతుం డా గతి
విలపించుచు నేల వ్రాలి విగతస్పృహుడై
పలవించుచు నిట్టూర్పుల
వెలరించుచు నుండ రాత్రి వేగుచుఁ జనియెన్. 2379

76-వ సర్గము

- ఆ. పలుకుబడులఁ బెద్దపలుకులజాణ వ
సిష్ఠపరమమౌని శేఖరుండు
శోకతప్త భరతుఁ గైక కొమరుఁ గాంచి
యనునయమున నిట్లు లనియె నపుడు. 2380
- క. “రా కొమర! భరత! యిక నీ
శోకంబును విడుము; యశము శుభమగు నీకున్;
నీ కన్నతండ్రి మృతునకు
నాకావాసోచితక్రియలఁ జేయఁ దగున్.” 2381
- ఆ. అను వసిష్ఠమాట లాలించి స్మృతిఁ గాంచి
పరమధర్మవిదుఁడు భరతుఁ డపుడు
ధృతి వహించి పితకుఁ బ్రేతకార్యంబులుఁ
జరుపఁ బూనె శాస్త్రసమ్మతముగ. 2382
- గి. తైలఘటినుండి తరలించి ధరణినుంపఁ
బచ్చవారి నిద్రించెడి పగిది నున్న
ప్రభునిదేహంబు రత్నతల్పమునఁ జేర్చి
వగ మిగుల నిట్లు భరతుఁ డేడ్వంగఁ దొడఁగె. 2383
- క. “దూరంబున నే నుండఁగ
శ్రీరాముని ధర్మనిరతు సీతానహితున్
సారబలు లక్ష్యణుని నే
కారణమున నంపినాపు కానకు జనకా! 2384
- క. పురజన సుఖదాయకుఁ డగు
పురుషోత్తము రాము వీడి పొక్కెడి మమ్మున్
వెర వరసి యూఱడింపక
నరనాయక! యెచటి కరిగినాఁడవో చెపుమా! 2385

- క. శ్రీరాముడు వని కేగెను
స్వారాజ్యముఁ జేరినావు జనకా! నీవున్
నీ రాజ్యశ్రేయంబుల
నారయువా రెవ్వ రింక నవనీనాథా! 2386
- ఆ. విభుఁడ వైన నీవు విడిచిన విధవయై
ధరణికాంత పొలుపు దక్కియుండె;
చందమామ లేని చలువవెన్నెల లేని
రేయివోలె నుండె నీ యయోధ్య!" 2387
- క. అని దీనత వగచెడి నృప
తనయు భరతుఁ గాంచి గురుఁడు "తండ్రీ! శ్రద్ధన్
జనకుని యపరక్రియలం
బొనరుపఁ దగు నన్యచింతఁ బోనాడి వెసన్." 2388
- ఆ. అనెడి గురునియాజ్ఞ నొదలఁ దాలించి
యార్య గురు పురోహితాళిఁ బిలిచి
గౌరవించి యఖిలకర్తవ్యములఁ దీర్పుఁ
డనుచు నపుడు భరతుఁ డానతిచ్చె. 2389
- ఆ. బయటఁ జేర్చియున్న ప్రభు నగ్నిహోత్రమున్
ద్విజులు శాస్త్రవిధిని దెచ్చినంత
నధిపుష్పతశరీర మందలంబున భృత్యు
లునిచి వనట నెత్తికొనుచుఁ జనిరి. 2390
- క. నరపతి శిబికకు ముందుగఁ
బురజనులు సువర్ణరజతముద్రలు చీసాం
బరములను జల్లుకొనుచు
దరలి చనిరి దుఃఖశోక తప్తహృదయులై. 2391

- క. చందన ముఖ ధూపంబుల
గొంద టిడుచు గందవొడులు గునుమ రసంబుల్
గొందఱు నల్లుచు దీనత
నందఱు పురజనము లరిగి రధిపుశిబికతోఁ. 2392
- క. సురభిశ కాష్టంబులఁ గొం
దఱు చితినిం బేర్చి గంధతైలాదికముల్
పరిమళవస్తువు లెడ నెడ
నిరవుకొలిపియుండ నచటి కేగి కడంకఁ. 2393
- గి. అపుడు ఋత్విజుల్ నృపుఁ జితియందుఁ జేర్చి
పైతృమేధికమంత్రోక్తి భరతుచేత
నగ్నికార్యముల్ దీర్చింప నాగమవిధి
సామగానముల్ చేసిరి సామవిదులు. 2394
- అ. వృద్ధపరిజనములు వెంబడింపఁగ నప్పు
డర్థవాహనముల నధివసించి
యంతిపురపు రాజు లరుదెంచి మూఁగిరి
భర్తచితిని శోకమూర్తు లట్లు! 2395
- గి. యాగములు పె క్కొనర్చిన యధిపుచితికి
నద్విజులు ఋత్విజులును గౌసల్యతోడఁ
దక్కురాజులు భరతనందనుఁడు నప్పు
డప్రదక్షిణ మొనరించి రార్తు లగుచు. 2396
- అ. కాంత లెల్ల నంతఁ గౌసల్యతోఁ గూడి
క్రొంచ విహగ నిచయ కలరవముల
నెలుఁగు లెత్తి వెక్కి యేడ్చుచు శిబికలఁ
జేరుకొనిరి సరయుతీరమునకు. 2397

- క. నరవరుని సతులు సచివో
త్కరము గురులు భరతుతోడఁ దర్పణములు భూ
వరున కిడి చని యథావిధిఁ
దరలించిరి సూతకంబు దశదివసములుక.

2398

77-వ సర్గము

- సి. అట్లు దశాహంబు లరుగ నేకాదశా
హంబున శుచియై నృపాత్మజుండు
ద్వాదశాహమున శ్రాద్ధక్రియల్ దీర్చి య
వ్వారిగా మృష్టాన్నవస్త్రములను
ధనకాంచనముల రత్నముల నుత్తమవస్తు
తతుల బ్రాహ్మణులకు దాన మిచ్చి
ఛాగనమూహముల్ గోగణంబులు దాన
దాసీజనములు నివాసములును
- గి. రజతరాసులు వాహనప్రకరములును
బహుళ వస్తూత్కరంబుతో భక్తితోడఁ
దండ్రి యుత్తరక్రియలందు దక్షిణలుగఁ
బాటులకుఁ బుష్కలంబుగాఁ జూఱి లిడియె.
- గి. పదియు మూఁడవనాటి ప్రభాతవేళ
నస్థినంచయనార్థమై యరిగి భరతుఁ
డధికశోకభరంబున నవకుఁ డగుచు
భిన్నకంఠస్వరమున దుఃఖించె నట్లు.
- క. “న న్నొప్పగింప నేలెడి
యన్న రఘూత్తముఁడు రాముఁ డడవికిఁ బోవన్
న స్త్రీవును దెసమాలిన
తెన్నున విడనాడి పోయితే నా తండ్రి!

2399

2400

2401

- గి. అమ్మ కొసల్య కెందు దిక్కెన యట్టి
తనయుడగు రాముఁ డడవికిఁ బోయె;
నీవునుం గూడ నిట త్యజియించిపోయి
చివర కామె ననాథను జేయఁ దగునె ?” 2402
- గి. అనుచు వగఁగుంది కుంది భస్మారుణమగు
నధిపుద్ధాస్థిమండలం బరసి యరసి
తండ్రి యపుడె పోయినయట్లు తలఁచి తలఁచి
బావురని యెడ్చె భరతుండు పనవి పనవి. 2403
- క. చితిఁ గాంచి యట్లు లేడ్చుచు
స్మృతి దప్పఁగ భరతుఁ డపుడు క్షితిపైఁ బడె ను
ద్భ్రతహరికేతువు యంత్ర
చ్యుతమై నుర్వీతలమున కొఱఁగిన కరణిన్. 2404
- క. భరతుని పాటుంగని చె
చ్చెరఁ జని యా కొమరు చట్టుఁ జేరిరి సచివుల్
సురపురి విడి గతసుకృతిన్
ధరఁ బడిన యయాతి ఋషులు దఱిసిన భంగిన్. 2405
- క. ఘనశోకనిహతు భరతుం
గనుఁగొని శత్రుఘ్నుఁ డాపగా రాని వ్యథన్
జనకుఁ దలఁచి బిట్టెలుఁగునఁ
బనవుచు స్మృతిదప్పి కూలఁబడియెం బుడమిన్. 2406

మరుగుజ్జు ముఖంబునఁ బుట్టి కైకయన్

సత మధ్యమమై వరదానరూపకో

యతిదారుణ దుఃఖసముద్రమగ్నతన్

నంచుఁ బలవించి యతండు పితన్ స్మరించుచున్.

- క. “పాలింపఁ దగిన కొమరుఁడు
బాలుఁడు భరతుఁ డీటు దుఃఖపడుచుండంగా
లాలింపక యాతని మొఱ
నాలింపక యిప్పు డెచటి కరిగితి తండ్రీ! 2408
- క. విలువగల నగలు వలువలు
వలువిధముల భక్త్యభోజ్యపానీయంబుల్
వలసినవి గొనుం డని మా
కెలమి నిఁకఁ గూర్చువార లెవ్వరు? తండ్రీ! 2409
- గి. ధర్మవిదుఁడు మహాత్ముండు త్రాతయు నగు
విభుని నిను వీడి సుంతైన ప్రీలకుండె
వజ్రసన్నిభమైన యీ వసుధగుండె
ప్రళయకాలంబునం గూడఁ బగుల దేమొ? 2410
- గి. జనక! నీ వేగినా విట్లు స్వర్గమునకు;
నన్న రాముండు పురివీడి యడవి కేగె;
జ్వలన కుండంబునం బడి చచ్చుకంటె
నింక జీవితసామర్థ్య మేది నాకు? 2411
- గి. పావనేక్ష్యాకు కులుల యేల్బడుల నలరి
యన్నయును నీవు లేక శూన్యమయి యున్న
యీ యయోధ్య నే నింకఁ గా లిడఁగఁ జాల
నడవులకు నేగి జడదారి నగుదుఁ గాని.” 2412
- క. అని యన్నదమ్ము లిరువురుఁ
బనవుచు వాపోవుచుండఁ బ్రగడలు గురులుఁ
జనతతులు మూగి మఱిలఁ
వనట మునిఁగి రెల్లవారు వారిం గనుచుఁ. 2413

- గి. అట్లు దుఃఖార్తులై గుండె లవియునట్లు
రోదనముచేసి భరతశత్రుఘ్ను లలసి
పుడమిపైఁ బడి పొరలాడఁ దొడఁగి రంత
భగ్నశృంగములగు వృషభముల భంగి. 2414
- క. సుతశీలుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు
క్షితిపు పురోహితుఁడు నగు వసిష్ఠుఁ డపుడు రా
సుతు భరతుఁ డేర్చి సముచిత
హితధర్మాచరణసరణి నిట్లు వచించెన్. 2415
- క. “ ఇది పదుమూఁడవదివసము
సదమలమతితోడ నస్థినంచయనంబున్
గొదవడక యుండఁ దీర్పుము
చెదరిన ధృతి నింక జాగుసేయకుము ప్రభూ! 2416
- గి. అఖిలజనులకు శోకమోహములు క్షుత్తి
పాసలును జరామరణముల్ ప్రాపకంబు
లపరిహార్యంబు లవి; జ్ఞానివైన నీవు
వాని గణియింపఁ దగ” దని యానతిచ్చె. 2417
- గి. అంత శత్రుఘ్ను మతిమంతుఁ డగు సుమంత్రుఁ
డల్లనల్లన నెత్తి సమాదరోక్తి
మతి కుదురఁ జేసి ధర్మసమ్మతములైన
సాధుబోధల నతనిఁ బ్రసన్నుఁ జేసె. 2418
- గి. అమలకీర్తులు పురుషసింహములు నైన
తోడఁబుట్టులు భరతశత్రుఘ్ను లట్లు
తేరుకొని యెండవాసల బారిఁ జిక్కు
సురవరధ్వజయుగ మట్లు మెఱసి రపుడు. 2419

- క. కన్నీ రొత్తుకొనుచుఁ దొగ
కన్నులతో మెల్లమెల్లఁగాఁ బ్రగ్గడ ల
య్యన్నాదమ్ములఁ దండ్రడికిఁ
బున్నెఁపుఁ గర్మములఁ దీర్పఁ బురికొల్పి రొగిన్. 2420

78-వ సర్గము

- గి. అపరనక్రియల్ దీర్చి గృహంబుఁ జేరి
యన్న రాముని దర్శింప నభిలషించు
శోకనంతపు భరతునిఁ జూచి లక్ష్మ
ణాన జుండుగు శత్రుఘ్నుఁ డనియె నిట్లు 2421
- క. “అపన్నుల కెల్లరకున్
బ్రాహ్మ గృహముఁ దొక్కపడఁతి పనుపుచే
నాపదల కోపి ఘోర వ
నోపగతుం డయ్యె శక్తియుండియు నకటాః 2422
- గి. రాముననుజుడై లక్ష్మణరాముఁ దొక్కఁడు
నరనుతపరాక్రమాధ్యుఁ డున్నాఁడు గాదె?
తిరుగఁబడి తండ్రీ నతఁడైన ధిక్కరించి
యన్న వనవాసమును మాన్పఁ డయ్యె నేమి?” 2423
- క. అని వచియించుచు లక్ష్మణు
ననుజుఁడు శత్రుఘ్నుఁ డుగ్రుడై యుండఁగఁ జ
క్కనివేషముతో మంథర
పనివడి నడతెంచుచుండఁ బ్రాగ్భ్యారమునన్. 2424

చ బినుగులుఁ బూతలన్ నగలుఁ జేరిచి కూరిచినట్టి కోతి లా
గున నరుదెంచుచున్న మరుగుజ్జుఁ గనుంగొని సేవకాళి యీ
చెనఁటియె తెచ్చిపెట్టినది చేటు పురంబున కంచు శత్రు మ
ర్దనుఁడు సుమిత్రసూనునకు దాని కుతంత్రముఁ జెప్పి చూపుచున్.

- క. “ఈ ముండ మూలముననే
రాముఁ డడవిఁ బట్టె; గిట్టె రాజును; నగర
శ్రీమాసెఁ; బ్రజల కెల్లన్
సేమము సెడె; దీనిఁబట్టి శిక్షింపఁ దగున్.” 2426
- క. అన విని శత్రుఘ్నుండును
కనలున వడి నేగి దాసికాపరివృతఁ గు
బ్జనుఁ బట్టి యీడ్వ భయమున
మునుకుచు నదియెడ్చె నంతిపుర మద్రువంగన్. 2427
- గీ. దోర్బలపరాక్రముండు శత్రుఘ్నుఁ గాంచి
భిన్నమతి నంతఁ గుజ్ఞాసభీజనంబు
లతఁడు తముఁ గూడఁ బట్టి పల్లార్చు ననుచు
భయముపడి పల్కికొని రిట్లు పరువు లిడుచు. 2428
- క. “కరుణామతి ప్రియవాదిని
నిరుపమ సద్ధర్మకీర్తినిధి కౌసల్యన్
వరదాయినఁ బ్రార్థింతము
శరణం బా యమయె మనకు సర్వవిధములన్.” 2429
- అ. అనుచుఁ బఱచుచుండ నపుడు శత్రుఘ్నుండు
కుబ్జఁ బట్టి యీడ్చుకొనుచు రాఁగ
నామెభూష లురలి యందందుఁ జిందంగ
సలరె నగరు శారదాద్రు మట్లు. 2430
- అ. కినుక నట్లు మంథరను బట్టి కొట్టుచుఁ
దీవరముగఁ దన్నుఁ దిట్టుచున్న
శమనమూర్తియైన శత్రుఘ్నుఁ గని కైక
వెఱచి పఱచి భరతుమఱుఁగుఁ జొచ్చె. 2431

చ. భరతుఁడు తల్లిపాటుఁ గని బన్నమునం బడియేడ్చుచున్న మం
 థరఁ గని ధర్మభంగిఁ గని తమ్ముఁ గనుంగొని యప్పు “ఁడో సుధీ
 వర! జగమందు స్త్రీగణ మవధ్యము గాదె! నమస్తజీవులన్
 ద్వరపడి యిట్లు తాల్చి విడువం దగునా?”యని హెచ్చరించుచున్.

గి. “మాతృహంతకుఁ డనుచు ధర్మజ్ఞుఁడైన
 యన్న నను దూఱు నను భయ మయ్యెఁ గాని
 కలుషచారిణిఁ బాపాత్మఁ గైకఁ బట్టి
 చంపకుందు నటోయి! తత్క్షణము నందె. 2433

క. ఈ మంథర యైనను నిం
 దే మడియుట యయ్యెనేని నీ వృత్తంబున్
 రామవిభుఁడు విని యిఁక మన
 మోముఁ గనునె? పలుకు వినునె? మున్నిటివోతెన్.” 2434

గి. అను భరతు మాట విని లక్ష్మణానుజుండు
 దుష్టదమనుండు నైన శత్రుఘ్నుఁ డపుడు
 క్రోధమును వీడి శాంతుఁడై క్రూరకుశీల
 వృత్తయగు మంథరనుగూడ విడిచి వైచె. 2435

అ. అట్లు బంధముకయైన యా మంథర
 యపుడు బ్రతుకుజీవుఁడా యటంచుఁ
 గైక కడకు నొక్కగంతునఁ జని యామె
 యడుగుదోయి వ్రాలి మిడుకఁ దొడఁగె. 2436

క. శత్రుఘ్నుని యీడ్పుల ఊత
 గాత్ర యయిన కుబ్జయట్లు క్రొంచి విధమునన్
 ధాత్రిఁ బడి యేడ్పుటం గని
 యాత్రపడుచుఁ గైక దాని నాశ్వాసించెన్. 2437

79-వ సర్గము

- క. పదపడి నృపాభిషేచన
విదులు వెడలి కార్యవిధులు విభు భరతునకున్
విదితముగఁ దెలిపి రిట్లని
పదునాల్గవనాఁటి సుప్రభాతమునందున్. 2438
- ఉ. “శ్రీనిధి రామునిన్ సుతుని జ్యేష్ఠుని లక్ష్మణుతో బలాధ్యుతోఁ
గానల కంపి రా జడలి కాలగతిం గనె; తేఁడు లేమి లో
లోనఁ బ్రజాభి నే గొడవలున్ ఘటియిల్ల వదృష్ట మిన్ని నా
శైవను; నిప్పు డీవు దొరవై ధరణీభర మూనఁగాఁ దగున్. 2439
- క. పరిచారకు లభిషేచన
పరికరముల నెల్ల సిద్ధపఱచిరి సచివుల
పురజనములు పరిజనములు
దొరపడుచున్నారు నిన్ను దొరఁ జేయంగన్. 2440
- క. పితృపైతామహ మగు నా
యత ధరణీరాజ్యమునకు నభిషిక్తుఁడవై
సుతుల వలె మమ్ముఁ బ్రబోవుము
వ్రతనిరతా! భరత! విబుధవరసుతచరితా!” 2441
- క. అన విని భరతుం డభిషే
చనవస్తుచయమ్ముఁ జేరఁ జని వలగొనుచున్
జనగణముల నెల్లం గని
వినయానతుఁ డగుచు నిట్లు విజ్ఞాపించెన్. 2442
- క. “మా వంశాచారసరణి
భూవల్లభుఁ డగుట జ్యేష్ఠపుత్రునికె తగున్;
కేవల మిది మీ రెఱిఁగియు
నీ విధమునఁ బలుకు టుచితమే నాతోడన్ ? 2443

- గి. అధిపుఁ డగుఁ గాక మాయన్న యతని బదులు
వనుల నేనుందుఁ బదునాల్గువత్సరములు;
నేనె చతురంగబలముతో నేగి వేగ
వేఁడుకొని తోడుకొనివత్తు విభుని రాము. 2444
- గి. అభిషవద్రవ్యములు గొని యడవి కేగి
యటనె పట్టాభిషిక్తుగా నతనిఁ జేసి
యజ్ఞముననుండి హవ్యవాహనునిఁబోలి
వేఁడుకొని తోడుకొనివత్తు విభుని రాము. 2445
- క. తల్లి ననుకొనెడి కైకకు
నుల్లంబున నున్నకొర్కి నొడఁగూర్చును; నే
నిల్లువిడిచి వని నుండెద
నెల్ల మహితలము రాముఁ డేలుంగాతన్. 2446
- ఆ. మెరకపల్లములను దెరలించి బాటల
శిల్పివరులు తీరిచెదరుగాక
నడవ నెడములేని యడవివారు లెఱుంగు
నెఱుకుగుంపు ముందె యేగుఁగాక!” 2447
- ఆ. అనుచు నానతిచ్చు నా భరతుం గాంచి
జనులు సంతసించి సాధుశీల!
ప్రభుని రాముఁ జేయఁ బ్రతిసఁ బూనిన నిన్ను
సాకుఁగాత సతము లోకమాత.” 2448
- క. అసి సత్యవ్రతు భరతునిఁ
గొనియాడుట లాలకించి గురుజనములు న
య్యనఘుని నభినందించిరి
కనుదమ్ముల హర్షబాష్పకణములు దొఱఁగన్. 2449

- ఆ. అట్లు సభ్యులెల్ల నానందభరితులై
ప్రభుకుమార! భరత! భవదనుజ్ఞ
మార్గచోదకులను మాన్యుల శిల్పులఁ
బంపువార మనుచుఁ బలికి రపుడు.

80-వ సర్గము

- సీ. అ య్యనంతరమున నవసీస్థలజ్ఞులు
సూత్రకారులు మార్గశోధకులును
వనపథరక్షకుల్ ఖననోపజీవులు
కార్మికుల్ బహుయంత్రకారకులును
సపతిశేఖరులు వృక్షచ్ఛేదకులు నియో
గులు దర్శకులు యంత్రకోవిదులును
కూపకారులు వర్తకులు మేదరులు సుధా
కారులు నన్యోన్యకార్యకరులు
- గీ. నందఱును రామచంద్రవీక్షాభిలాషఁ
బొంగుచు నృపాజ్ఞఁ దలఁదాల్చిపోవుచుండ
నా జననమాజ మప్పుడు తేజరిల్లె
నిండుపున్నమనాఁటి మున్నీటి బోలి.
- గీ. మార్గకల్పనక్రియల సమర్థులైన
వారు తెగ కొక్కగుంపుగాఁ జేరికూడి
తమకు నియమింపఁ బడిన కృత్యములఁ దీర్చు
దగిన యుపకరణములతోఁ దరలి చనిరి.
- సీ. దారి కడైన లతాగుల్మములఁ దూల్చి
ధరణిరుహంబుల నఱికి వైచి
యెండలు చొరఁబాటునెడల మోకలు నాఁటి
పాషాణఖండముల్ పగులఁ గొట్టి

తివియరా కలమిన యవురుగడ్డి దహించి

చనరాని గుట్టలఁ జదునుచేసి

పథనిరోధకములౌ బావుల నెఱియల

మిట్టపల్లంబుల మట్టపఱచి

గి. కఱకురాలను జూర్ణంబుగా నొనర్చి
తెరువునాఁగెడు నేళ్ల వంతెనలు గట్టి
కట్ట లవియించి చెఱువులఁ గప్పివైచి
నెఱపఁ దొడఁగిరి పెనుబాట నేరుపరులు.

2453

గి. శైలధారలఁ గలిపి నిర్మరులఁ జేసి
యభిలఱురుల మహాప్రవాహముగఁ జొనిపి
యూషరక్షేత్రములను నిమేషమాత్ర
సరసులు ఘటించి రపుడు సాగరము లట్లు.

2454

క. ఏడనెడ వలసినచోటులఁ
గడునుత్తమములును వేదికామండితముల్
నడబావుల నిర్మించిరి
వెడలెడు సేనలకుఁ బానవిశ్రాంతులకై.

2455

అ. సన్నరాలు నిసుక సున్నంబును మెదించి
ఘట్టనంబుచేసి గారవెట్టి
యధ్వ మెల్లఁ దీర్చి రద్దంబులాగున
సిద్ధహస్తులైన శిల్పకరులు.

2456

చ. సురపురిరాజపీఠివలె సౌంపుల పెంపున నింపు నింపు నా
పఱవగు గచ్చు బాట యిరుప్రక్కలఁ దీర్చిన పువ్వుదోటలన్
దిరిగడి పక్షిపాటలను నిద్దపు గొజ్జఁగి నీటిచల్లులన్
నెఱవిరి తావిపెల్లునను నిండి మనోహర మయ్యెఁ జల్లనై.

2457

- అ. బాటనిట్లుగూర్చి ప్రభునాజ్ఞ డేరాలు
 ఫలవనములచెంతఁ బాదుకొలిపి
 నృపుఁడు మెచ్చునట్లు నేరుపుఁ జూపి కై
 చేసి రెల్లవానిఁ జిత్రకరులు. 2458
- గీ. శుభదినంబున శుభతార శుభముహూర్త
 సమయమున నంత వాస్తుశాస్త్రజ్ఞు లెల్ల
 వివిధశిబిరంబులను రాజవేశ్యములను
 గడఁగి నిర్మింపఁ దొడఁగిరి కౌశలమున. 2459
- సీ. వలచుట్టి వాలుకాతలముల నెలయించి
 యగడిత లా వెన్న ననువుపఱచి
 నలువంక నున్నని నడబాట లమరించి
 ప్రాకారములఁ జూట్టుఁ బాదుకొలిపి
 ఫలపుష్పతరు లతోపవనముల్ నిర్మించి
 ధ్వజపతాకాస్తంభతతులు నిలిపి
 విమలపుష్కరిణుల వెలయించి యా విశా
 లాయతస్థలిని దేవాలయములు
- అ. నిండ్రకీలభూధరేంద్రతుల్యము లైన
 రాజవేశ్యశిబిరరాజములును
 దెరువు నిరుదెసలను దీరిచి కట్టి ర
 యోధ్యనుండి గంగయొడ్డుదాఁక. 2460
- అ. ఆకనంబునొరయు నా విమానగృహాళి
 సకలభవనశిబిరచయముఁగూడ
 దేవలోకమందు దివ్యమందిరము ల
 ట్లతిమనోహరంబు లగుచుఁ దోఁచె. 2461

గీ. మెఱయు చుక్కలతోడఁ జందురునితోడ
రాతిరివెలుంగు వినుపీఠిరీతి నపుడు
శిల్పి కుశల నిర్మితమై విచిత్రకళల
రాజమార్గంబు రమ్మమై తేజరిల్లె.

2462

81-వ సర్గము

సీ. అధ్వనిర్మాతల నట్లుపంపిననాటి
యాభ్యుదయికమైన యపరరాత్రి
భరతు నుద్దేశించి భద్రగీతంబుల
సూతమాగధులు ప్రస్తుతులు సేయఁ
గాలసూచకబుగాఁ గనకదండాహతి
భేరికాధ్వనముల్ బోరుకొనఁగ
వరశంఖ మర్దక మురజ కాహళ వాద్య
మంగళరావముల్ మాఱుమోఁగ

గీ. శా మహారంభసంరంభ మాలకించి
యదరిపడి లేచి దుఃఖించి యపుడు భరతుఁ
డేను రాజుఁ గానని వాని మానిపించి
యనుజా శత్రుఘ్నుఁ గనుఁగొని యనియె నిట్లు.

2463

క. “లోకమున కెంత యపకృతి
కైకమ్మ యొనర్చినదియొ కంటివె యనుజా!
క్షాకాంతుఁడు దశరథుఁడో
నా కీ దుఃఖముల నిచ్చి నాకముఁ జొచ్చెన్.

2464

ఆ. ధర్మమూలమైన ధరణిరాజ్యేందీర
నావికుండులేని నౌకఁ బోలి
ధర్మరాజు ననఘు దశరథునిం బాసి
యొల్లఁబోయి తల్లడిల్లుచుండె.

2465

- అ. వీతధర్మయైన నా తల్లి కైకేయి
మనకు రక్షకుడగు ననఘ రాము
వనికీ బంపివైచె” నని యేడ్చుటను విని
పొగులఁ దొడఁగి రంతిపురపు నతులు. 2466
- చ. అనఘుఁడు రాజధర్మవిదుఁడైన వసిష్ఠుఁ డనర్హరత్న కాం
చనమయమై సురేంద్రపరిషన్నిభమైన ధరామరేంద్రు కొ
ల్వున కపు డేగి శిష్యవరులుం బరివారముతోడఁ గూడి చ
య్యన మణిహేమపీఠమునయందు సుఖాంతరజోపవిష్టుఁడై. 2467
- క. ముని యంత భృత్యులం గని
“ఘనకార్యముఁ దీర్చవలయుఁ గావున మీరల్
చని బ్రహ్మక్షత్రవణి
గ్గనగజవల్లభులఁ బిలువఁగాఁ దగు మఱియున్. 2468
- అ. నృపవరాంతరంగభృత్యసంయుక్తు శ
శ్రుఘ్ను మహితు భరతుతోడఁ గూడ
రాజనచిపులగు యుథాజిత్సుమంత్రుల
నఖిలహితులఁ దేరనగును వేగ.” 2469
- క. అని పనుప భృత్యు లటు చని
మునియానతి వినుప వేగముగ వా రెల్లన్
ఘనగజతురగాదిక వా
హనరవములు మిన్నుముట్ట నరిగిరి సభకున్. 2470
- క. పురజనులు దశరథునివలె
భరతుని శ్రుఘ్నుఁ గాంచి భద్రోక్తుల ని
ర్జరవరు లింద్రునిఁ బొగడిన
కరణిం గొనియాడి రధికకౌతుకమతులై. 2471

చ. ఉరగ తిమి ప్రవృత్తము నముత్కుటనిశ్చలవారిపూర మాం
తర నవరత్న శంఖసికతాతలమైన హ్రదంబుఁ బోలి దా
శరభుల రాఁక నాఁటినభ నన్నుతమై విలసిల్లె నప్పు డా
ధరణీతలేంద్రుఁడౌ దశరథప్రభుఁడే కొలువున్న కైవడిన్. 2472

82-వ సర్గము

క. గురుముఖ్యగ్రహగణ వి
స్తరమగు యామినిని బూర్ణచంద్రుఁడు వోలెన్
గురుముఖ్య సచివ నరవర
పరిశోభిత సభను గాంచె భరతుం డెలమిన్. 2473

అ. అర్యు లైన సభ్యు లా రీతి నరుదెంచి
యర్హపీఠములను నధివసించ
వారి యంగరాగ వసన భూషణకాంతు
లొలసి వెలసె నప్పు డోలగంబు. 2474

క. పండిత జనమండిత మగు
నిండుసభ వెలింగె నపుడు నిర్దేవుంబై
నిండునెలతో వెలుంగుచు
నుండు శరద్రాత్రివరె సముజ్జ్వల మగుచున్. 2475

అ. సభకు వచ్చియున్న సామంతరాజులు
సచివవరులు నార్యజనులు వినఁగ
గురుఁడు ధర్మవిదుఁడు భరతుఁ గనుంగొని
హితమృదుాక్తు లొలయ నిట్లు లనియె. 2476

క. "అనఘుఁడు దశరథనరపతి
ధనధాన్యసమృద్ధమైన ధరణీస్థలికిఁ
నినుఁ బ్రభునిఁ జేసి ధర్మం
బును పీడక చనియె నమరపురికిఁ గుమారా ! 2477

- గి. ఉదితశశి నైజకౌముది వదల నట్లు
సాధుసజ్జన ధర్మానుసారి యగుచు
జనకునానతిఁ దలఁదాల్చి సత్యరతుఁడు
రామచంద్రుండు చనియె నరణ్యములకు. 2478
- క. పితృసోదరదత్తం బీ
గతకంటకరాజ్యలక్ష్మిఁ గైకొని యభిషే
చితుఁడ వయి వేగ సచివులు
హితులు ప్రజలు నలరి మెచ్చ నేలుము వత్సా! 2479
- ఆ. ఉర్విపతికి నీకు నుత్తరపశ్చిమ
దక్షిణులును బ్రాచ్యధరణివరులు
ద్వీపనృపులు యవనభూపతుల్ మాణిక్య
కోటి గానుకలుగఁ గూర్తుగాకః” 2480
- క. ఆ కరణి గురుఁడు దెలుపఁగ
శోకంబున మునిఁగి ధర్మశూరుఁడు భరతుం
డేకాగ్రచిత్తమున ధ
ర్మాకాంక్షితుఁడై స్మరించె నగ్రజు రాముఁ. 2481
- క. కలితవయస్కుఁడు భరతుఁడు
కలహంసగళస్వనుండు కన్నీ రొలుకఁ
విలపించి సభాంతరమునఁ
కులగురువరు మాట పాటిగొన కి ట్లనియెఁ. 2482
- ఆ. “మౌనివర్య! యెంతమాటాడితివి? యిట్టి
సభ్యసమితి నీ యసాధుబోధ
సేయ నగునె? ధర్మశీలుండ వయ్యను
గులపురోహితుఁడవు గురుఁడ వయ్య. 2483

అ. బ్రహ్మచర్యమూని బహువేదశాస్త్రముల్
చదివి స్నాతకుడగు నదమలమతి
ధర్మనిష్ఠు రాము ధరణీరాజ్యంబు నా
యట్టి తమ్ముఁ డెవ్వఁ డపహరించు? 2484

గి. అట్టి ధర్మాత్ము దశరథునాత్మభవుఁడ
నైన నే నెట్లు రాజ్యాపహారి నగుదు?
రామవశులమె నేనైన రాజ్య మైన
ధర్మనిర్దేశ మిటుఁ జేయఁ దగు మహాత్ము! 2485

గి. జ్యేష్ఠుఁడును ధర్మశీలుండు శ్రేష్ఠగుఁడు
నరనుతచరిత్రుఁడు దిలీప నహుష సముఁడు
ప్రథిత కాకుత్స్థకులుఁడు శ్రీరామవిభుఁడె
దశరథునిఁ బోలి ధరనేలఁ దగినవాఁడు. 2486

క. పరసుఖదూరము దుష్టా
చరితము నగు పాప మేను జలిపితినేనిఁ
బరమేక్ష్యాకుకులంబును
జెఱుపఁ జనియించినట్టి చెనఁటిని గానే? 2487

అ. అడవులందునున్న యన్న కిం దుండియె
ప్రణతు లాచరించి పలుకుచుంటి;
అమ్మ చేసినట్టి యఘమున కేను బా
ధ్యుండఁ గాను సమ్మతుండఁ గాను. 2488

క. పురుషోత్తముఁడగు రాముఁడు
ధరణీభారంబె కాదు త్రైలోక్యంబుఁ
భరియింప నర్హుఁ డాతని
చరణంబుల కేను సేవ సలుపుచు నుందుఁ. 2489

- అ. సాధుజనులముందు సన్పరితులముందు
బత్తిఁ గోరియైన బలిమి నైన
శక్తికొలఁది రామచంద్రుఁ దోడ్తేరంగ
యత్నముల నొనర్తు నఖిలగతుల. 2490
- క. నే నెంత వేడుకొనినను
మానితుఁడగు రామవిభుఁడు మఱలక యున్నన్
నే నార్యలక్ష్యుని వలె
నా నరవరుఁ గొలిచియుందు నడవులయందున్. 2491
- గి. అధ్వకల్పకపరిశోధకాధికృతులఁ
బంపితిని మున్నె మార్గ మేర్పఱచుటకును
సపరివారుండనై యన్నసన్నిధికిని
త్వరగఁ బయనంబు గావింప వలయు ” ననిన. 2492
- క. పరమార్థసంయుతములగు
భరతుని యా నుడుల విని సభాసదు లెల్లఁ
మరిమరి పొగడిరి రాముని
స్మరియించుచు హర్ష బాష్పసలిలనయనులై. 2493
- గి. ధర్మనిరతుండు భాతృవత్సలుఁడు భరతుఁ
డిటు లెఱింగించి తనకుఁ జెంగటనె యున్న
మంత్రకోవిదుఁడైన సుమంత్రుఁ గాంచి
యా సభామధ్యమున నిట్లు లానతిచ్చె. 2494
- గి. “అనఘ ! వేగ నీవేగి నా యాజ్ఞాదెలిపిఁ
పైనమునకు సేనల సిద్ధపఱపు” మనిన
నది తనకు నిష్ట మగుటచే నతిముదమున
నా సుమంత్రుండు చని చెప్పినట్లు చేసె. 2495

క. భరతుండు రామచంద్రుని
బురికిం గొనితేర వనికి బోయెడు వార్త
బరమానందంబున విని
పురజనులు దళాధిపతులుఁ బొంగిరి మదులన్. 2496

క. నరవరుడగు రఘురాముని
దరిసెనము లభించునన్న తాత్పర్యమునన్
బురికొల్పుచుఁ టమభర్తలఁ
ద్వరపెట్టిరి సకలయోధదారలు వేడ్కన్. 2497

గి. భరతు నాజ్ఞను దలవాల్చి ప్రమద మెసఁగ
రథ గజ తురంగ శకటవర్గములతోడ
భటు తతులతోడ వాహినీపతులు వేగ
బలము నాయత్తపఱచిరి పయనమునకు. 2498

అ. అట్లు సిద్ధపడిన యా సేనలం గాంచి
గురునిసమ్ముఖమున భరతుఁ డప్ప
డన్నరాము చెంత కరుగు సంభ్రమమున
నా సుమంత్రుఁ గాంచి యాదరమున. 2499

క. “గురువరులను బురముఖ్యుల
బరమహితుల నధిక్యతులను బంధుజనంబున్
బరివారంబుల నాయిత
పఱుపు” మనుచుఁ జెప్పి యతనిఁ బంపించుటయున్. 2500

అ. ప్రతిగృహంబునుండి పయనమై యరుదెంచి
రుర్విసురులు శ్మత్రియోత్తములును
వైశ్యవరులు శూద్రవర్యులు రథగజ
హయఖరౌష్ఠ్యముఖ్యయానములను. 2501

83-వ సర్గము

- గి. అంత భరతుం డుషకాల మందు లేచి
 శ్రీతఘ్నాత్తము రాము దర్శించువేడ్క
 నఖిలపరివారజనము ద న్ననుసరింప
 భర్మమణిపుష్కరథముపై బయలుదేఱె. 2502
- క. జవన హయసంయుతములై
 సవిత్పరథముఁబోలునట్టి స్యందనముల వై
 భవమున మంతి పురోహిత
 నివహ మరుగ దొడఁగె భరతునికి ము న్నగుచున్. 2503
- సి. భరతుని వెంబడి భద్రదేభ నవసహ
 స్రారూఢులైన యోధాగ్రణులును
 ఆ వెన్నె షష్ఠినహస్ర శతాంగాస్త్రై
 బ్రథనదుర్జయులైన రథికవరులు
 నావల శతసహస్రాశ్శోపవిష్టులై
 యరిభయంకరులైన యాశ్వికులును
 అటుపిమ్మట సమర్థయాన వాహనములఁ
 బ్రభు భక్తులగు నార్యపౌరవరులు
- గి. జలధరశ్యామదేహు నాజానుబాహు
 సువ్రతు ననంతబలు లోకశోకహరుని
 సద్గుణోపేతు లక్ష్మణసహితు రాము
 దర్శనం బబ్బు ననువేడ్కఁ దరలి చనిరి. 2504
- క. లోకాభిరాము రామునిఁ
 దోకొనివత్తు మనుకోర్కితో హర్షముతోఁ
 గేకయసుతయు సుమిత్రయు
 నా కౌసల్యయును నేగి ర్హృదికలన్. 2505

గి. ప్రొద్దుచీకటి విరియించుపోలిక మన
దుఃఖతమము దర్శనమాత్రం దొలగఁ జేయు
నినుఁ డతం డని శ్రీరాము ననఘచరిత
లభినుతించుచుఁ బయనించి రభిలజనులు. 2506

సీ. అవల రామున కిష్టులై భజించెడి తమ్మ
పడిగకూర్పురులును నడపకాండ్రు
పరిమళస్నానముల్ పచరించువారలు
నగరుధూపముల నీరార్చువారు
మడుగు లిచ్చెడువారు నడుగు లొత్తెడువారుఁ
దోరంపుఁ దొడవులఁ దొడుగువారు
నమిలికన్నులపీవనల పీచువారును
వెజ్జలు వంటరుల్ వేగరులును

గి. గంధకారులు నాసవకల్పకులును
విటు విదూషక గాయక నటకవరులు
చిత్రకారులు నవరత్నసూత్రకరులు
నరుగఁదొడఁగిరి ప్రభుదర్శనార్థు లగుచు. 2507

గి. సాలె లగసాలెలును బూలమాలకరులు
గుమ్మరులు దరిజీలును గమ్మరులును
చాకకులు మంగళులు నెల్ల సొకిరులును
సాముగరిడీలవారును జనిరి వేడ్క. 2508

గి. నిగమనంవేదులును యోగనిష్ఠులును స
నాతనాచారులగు బ్రాహ్మణప్రముఖులు
వృషభశకటాధిరూఢులై వేనవేలు
భరతు వెంబడి నేగిరి ప్రమద మెనఁగ. 2509

- క. అందఱు సమర్థవాహను
లందఱు మలవసన భూషణాలంకృతులే
యందఱు శ్రీచందనధరు
లందఱు నానందమతులె యా బలఁగమునన్. 2510
- ఆ. అన్న రాముఁ దేర నడవి కట్లెగెడు
భాతృవత్సలుఁడగు భరతువెన్న
నఖిలసైనికులు మహానందమగున్
హర్షపులకితాంగు లగుచుఁ జసిరి. 2511
- గీ. అట్లువా రధ్వమున దూర మరిగి యరిగి
రామునెచ్చెలి గుహుఁ డేలు సీమ నున్న
శృంగిబేరపురముచెంత గంగదరికి
నేగి తమ వాహనములతో నాఁగి రచట. 2512
- గీ. అపుడు భరతుండు తన్ను వెన్నంటివచ్చు
సైన్యముం గని మంగళసలిల చక్ర
వాకవిలసిత గంగాభవానిఁ గాంచి
యఖిలసచివులతో నిట్లు లని వచించె. 2513
- క. “సేనలను నిల్పుఁ డెడనెడ
సీనాఁ డిటు విడిసి యుండమే? నీ గంగన్
స్నానం బొనర్చి స్వర్గతుఁ
డైన పితకుఁ దర్పణంబు లర్పింప వలెన్. 2514
- ఆ. ఎల్లి గంగదాటి యేగంగఁ దగు”నని
ప్రీతి నానతీయఁ బ్రెగడ లెల్లఁ
దమకు నచ్చినట్టితావుల సేనల
విడియఁ జేసి రపుడు విశ్రమింప. 2515

- గి. భరతుఁ డట్లు గంగదరిని సర్వసమృద్ధ
విపులసైన్యములను విడియఁ జేసి
మరల రామవిభునిఁ బురికిఁ దోడ్తెచ్చు ను
పాయ మాత్మఁ జింత సేయఁ దొడఁగె. 2516

84-వ సర్గము

- క. అంతఁ గుహఁ డా జాహ్నువి
చెంతఁ గుమిగూడియున్న సేనలఁ గని వి
భ్రాంతుఁ డయి భిల్ల సేనా
కాంతుల బంధువులఁ బిలిచి కడకఁ బలికె. 2517
- క. “మున్నీటి బోలి కడ లే
కున్నది యీ సేన; వచ్చె నుద్ధతి భరతుం
డి న్నేలకు; రథముపయిం
గన్నారే కోవిదారఘనకేతనము. 2518
- క. మన చెంబడిండ్ల నందఱు
ననువున బంధించు తలఁపొ యది గాదేనిఁ
మనలం దనసేనలతో
ననిమొన వధియించు తలఁపొ యగు నీతనికి. 2519
- గి. అట్లు గాకున్న జనకాజ్ఞ నడవి నున్న
రాజదుర్లభమగు రామరాజ్యమెల్లఁ
గరగతముఁ జేసికొను కాంక్ష కైకపట్టి
యన్నఁ జంపుటకే పోవుచున్నవాడొ? 2520
- క. దాశరథి రాముడే నా
కీశుండును సఖుఁడు నతనిహిత మొనరింపఁ
దాశానీకముతో మీ
రీ శత్రుల గంగదాటనియకుఁ డెందు. 2521

- అ. దాశయోధులెల్ల దళములుగాఁ గూడి
గంగ నాశ్రయించి కదలకుండఁ
బలల కంద మూల ఫలముల మెనవుచు
రేవు లెట్టులైనఁ గావవలయు. 2522
- క. కైవర పీరయోధులు
నావకు నూఱేసిమంది నానాయుధులై
కావం దగు నీ తీరము
పోవం దగు నైదునూర్ల పోతములపయి. 2523
- క. శ్రీరామునెడల భరత కు
మారునకుఁ ద్రోహచింత మదిలేదే నీ
తీరగతసేనతో భా
గీరథిఁ దరియింప నతనికిఁ సాధ్య మగు.” 2524
- అ. అనుచు నాయకులకు నానతుల్ గావించి
మత్స్యమాంసములును మధువు గొనుచుఁ
బ్రభుకుమారుఁ జూడఁ బఱులెంచు గుహుఁగాంచి
పలికె సూతుఁ డపుడు భరతుతోడ. 2525
- క. “ఈతఁడు గుహుఁడను నాతఁడు
జ్ఞాతిబలుఁడు భిల్లవిభుఁడు కడువృద్ధుఁడు నీ
ప్రభాతృసఖుఁడు దండకపథ
మీతని నఖదర్పణ మని యెఱుఁగుదును ప్రభూ! 2526
- క. నీ వీతనికిన్ దర్శన
మీవలయును నిశ్చయముగ నీతఁడు మనకున్
ధీవరులు రామలక్ష్మణు
లే వనమున నున్నవారొ యెఱిగించుఁ దగన్.” 2527

- అ. అను సుమంత్రు పలుకు లాలించి భరతుడు
వలె యునగ బంధువరులతోడ
గానుకలను గొనుచు నా నిషాదవిభుండు
ప్రభునిఁ జేరి మ్రొక్కి పలికె నిట్లు. 2528
- క. “మీ యింటి పెరడుగాదే
మా యీ దేశంబు; ముందు మాయెఱుగమిచే
జేయము ప్రత్యుత్థానము
మా యింటున్ నేడు నిలిచి మఱిపోవఁ దగున్. 2529
- క. ఈ వన్యమూలఫలములు
నీవారము వివిధమాంసనివహము తేనెల్
మా వారు తెచ్చియిడెదరు
నీ వారము విందుగొనుము నీ బలగముతోన్. 2530
- గి. అఁగుఁగాక నీ సైన్యంబు లలపుదీరఁ
గొందుఁగాక మా పూజలఁ గోర్కిదీర
రాత్రి మీ రెల్ల నిందె విశ్రాంతి నంది
రేపకడ లేచి గంగఁ దరింతు గాక!” 2531

85-వ సర్గము

- క. అన విని భరతుడు గుహుఁ గని
“యనఘా! మా యన్న సఖుడ వగు నీ వొక్కడే
నను నీ సేనలఁ దనిపెదఁ
బనిగొను మనె; దదియ చాలుఁ బ్రమదం బయ్యెన్. 2532
- గి. ముని భరద్వాజు నాశ్రమంబునకుఁ జేర
నే పథంబునుబట్టి మే మేగవలయు?
కాననము దుర్గమం బయ్యె; గంగకూడ
నుత్తరించుట కలవి గాకుండె నిపుడు.” 2533

- అ. అనిన గుహుడు వినతుడై “ధనుర్ధరులు నా
వారితోడఁగూడి వనపథమున
నిన్నుఁ గొలిచి వత్తు నేనును నీకు నా
వంతయైనఁ జింతవలదు గాని. 2534
- క. కలనైన నొరుల కపకృతి
జలుపని నదయుడగు రామచంద్రుని యెడలన్
దలఁపవుగదా ద్రోహము; నీ
యలఘుబలముఁ జూడ నందియం బగుచుండెన్.” 2535
- అ. అనిన సత్పథంబునట్లు నిర్మలుడైన
భరతుఁ డపుడు శబరపతిని గాంచి
“నాకు గురుఁడుఁ బితయు నా యన్న రాముఁడే
యిట్లు నీవు సంశయింప వలదు. 2536
- క. సహజన్ముని రామప్రభు
గహనంబులనుండి యెట్లొ క్రమ్మఱు దేఱన్
బహుయత్నంబునఁ జనియెద
గుహుఁడా! సత్యమిది శంక గొనకుము మదిలోన్.” 2537
- గి. అనిన గుహుడు ప్రమోదించితాన్యుఁ డగుచు
ధన్యుడవు నీవె భరత! యీ ధాత్రిలోన
సప్రయత్నలబ్ధంబైన యట్టి రాజ్య
మెవఁడు నీ వలెఁ ద్యజియించుఁ దృణముఁ బోలి? 2538
- క. శోకోపహతుని రామ
ఙ్గాకాంతునిఁ గ్రమ్మఱింపఁ జనుచుంటిగదే
లోకాలోకస్ఫూర్తిన్
నీ కీర్తి తిరంబుగాఁగ నిలుచుం గాతన్” 2539

- అ. భరతు నట్లు గుహుఁడు ప్రస్తుతించుచు నుండఁ
దరణి కాంతిఁ దొరఁగె; విరిసె రజని;
సేన విడియఁజేసి తాను శత్రుఘ్నుతో
భరతుఁ డపుడు మరలఁ బాన్పుఁ జేరె. 2540
- క. శోకానర్హుఁడు ధర్మ
వ్యాకీర్ణాంతరుఁడు ననఘుఁ డగు భరతునకున్
రాకుండె నిద్ర రామ
క్షౌకాంతైకాగ్రచింత మదిఁ బొదలుటచేన్. 2541
- గి. గహన దహన ప్రతప్తమౌ ఘనతరువును
గర్భగతవహ్ని గనరాక కాల్చునట్లు
ప్రబలచింతాప్రతప్తుఁడౌ భరతవిభుని
యుల్లము దహింపఁ దొడఁగె శోకోజ్జ్వలాగ్ని. 2542
- అ. ప్రబలశోకతప్తు భరతుని నెమ్మేన
శ్రమజలంబు గ్రమ్మి జాలువాఱె
ఖరకరాంతుపాళిఁ గ్రాఁగిన హేమగిరిఁ
దుహినవారిధార దొరఁగి నట్లు. 2543
- సీ. కడలేని ధ్యానమే ఘనశిలోచ్ఛయముగా
నిట్టూర్పుతే ధాతునివహములుగ
నాయాసశోకంబులే యగ్రశిఖలుగా
సమ్మోహమే జంతుసమితిగాఁగ
దైన్యమే వివిధపాదప సమూహంబుగా
సంక్షోభమే ప్రభంజనముగాఁగ
సంతాపమే వనస్పతివంశసమితిగాఁ
గన్నీరె సెలయేటి కాలువలుగ .

- గి. దుర్ముఖము దుర్గమంబును దుస్సహంబు
నతిభయంకర మచలం బనంత మైన
దుఃఖరూపక కర్కశోత్తుంగశిఖరి
విఠిగి పైబడ భరతుండు విహ్వలించె. 2544
- క. నరవరుడగు భరతుం డపు
డురుతరదుఃఖార్తి వెచ్చసూర్పుచు మూర్ఛం
బొరలుచు మతిచెడి మందన్
దొరఁగిన వృషభంబు కరణి దోచుచు నుండెన్. 2545
- గి. అత్యపరివారయుతుఁడు సమాహితుండు
పూజ్యుడగు భరతుం డట్లు పొక్కుచుండ
సన్నిధినె దుఃఖపడుచున్న శబరవిభుఁడు
రామసేమంబు ఁదెల్పి యూఱడిలఁ జేసి. 2546

86-వ సర్గము

- అ. గహనగోచరుండు గుహుఁడు సాంత్వననూక్తి
నప్రమేయు భరతు నపుడు గాంచి
అనఘుఁడైన లక్ష్మణార్కు సద్భావంబు
నెఱుక పఱుపఁ దలఁచి యిట్లు లనియె. 2547
- క. “అనుఁగునహోదరుఁ గావఁగఁ
గనుమూయక నాఁటిరాత్రి ఊణ మేమఱి కే
ధనురస్రకృపాణములన్
గొని నిలిచిన సుగుణు లక్ష్మణుని కిట్లంటిన్. 2548
- అ. “రఘుకుమార! ధర్మరతసుఖోచిత! నీకుఁ
బాన్పుఁ గూర్చినాము పండుకొనుము
కష్టసహుల మేము కాచియుందుము రాము
ఐప్పవాల్పకుండ రేయి యెల్ల. 2549

- క. రామవిభుకంఠే నాకున్
బ్రేమాన్నదుఁ డెవఁడు లేఁడు పృథివీస్థలిలో
నా మాట నమ్ము; సత్య
ప్రామాణ్యముగాఁగ రామరక్ష యొనర్తున్. 2550
- క. శ్రీరాముని కృపచేతనె
పేరును బెంపుఁ గననుంటిఁ బ్రియు శయనగతున్
దారయుతు నితని గాఁచెద
నీ రేయి సజాంధవముగ ధృతధర్ముఁడనై. 2551
- క. ఈ యడవిని దిరిగెడి నా
కేయెడ నెఱుఁగనిది లే దహీనబలుఁడనై
మాయింపఁ గలను శత్రు ని
కాయంబుల రథగజాశ్వగణసహితముగాన్.” 2552
- ఆ. అన సుమిత్రసూతి “యనఘ! నీ రక్షణ
గన్న మాకు భయము గలదె? యైన
రమణితోడ దాశరథి నేల శయనింపఁ
జూచు నాకు బ్రదుకుసుఖము గలదె? 2553
- క. ఎవని సురాసురు లై నన్
బవరంబున నెదిరి నిలిచి బ్రదుకఁగలేరో
యవిజేయుఁ డట్టి రాఘవు
డవనిన్ దృఢశయ్యఁ బండె నక్కటః కంటే: 2554
- క. వ్రతముల జపములఁ దపముల
నతికష్టము లంది కన్న యాత్మసదృశుఁడున్
హితుఁడు సుతుఁడు రాముఁడు ప్రవ
సితుఁడైనన్ దశరథుండు జీవించునొకో? 2555

గి. విభుఁడు మరణింప భూదేవి విధవ యగును
రాణు లొనరించు దుస్సహాక్రందనముల
మొఱయు నంతిపురం బంత ముచ్చముడిగి
నీరవం బగు నని యెంతు నిశ్చయముగ. 2556

గి. రామజనని కౌసల్యయు రాజుతోడ
మజ్జనని గూడ మరణించుమాట నిజము
బ్రదుకుదుర యేని సీయొక్కరాత్రి మాత్ర
గడపఁ గల రేమొ యెంత దుఃఖంబు వచ్చె ! 2557

గి. తనయు శత్రుఘ్నునిన్ జూచుకొనుచు వైన
నా జనని నిల్చుఁగాక ప్రాణములతోడ
వీరవరు రాము నేకకుమారు విడిచి
పట్టపుందేవి కౌసల్య బ్రదుకఁ గలదె ? 2558

క. బేజారుపడఁగ నే మగు
చేజాతిన దాని కింక ; శ్రీరామవిభుఁ
రాజుం జేయక చెడియెను
నా జనకుఁడు కామితంబునకు దూరుండై. 2559

గి. మరణకాలంబునందు దగ్గఱనెఱుపండి
మృతుఁ డయినతండ్రి కుత్తరక్రియల నెల్ల
శ్రద్ధతోఁ దీర్చఁ గల యదృష్టంబు పట్టఁ
గలదె సిద్ధాద్ధులైన పుత్రులకె గాక ! 2560

సి. రమణీయ గృహ చత్వరప్రదేశములతో
సువిభక్త సుపథవైభవముతోడఁ
బ్రాసాద సౌధ సంపద్విలాసములతో
భూరి కల్యాణ సంస్కర్తితోడఁ

రథగజాశ్వాక్రీర రాజమార్గములతో
వివిధ మంగళతూర్యరవముతోడ
గణికాంగనామణి గాననృత్తములతో
సంతుష్టపరిపుష్టజనముతోడ

గి. వరగృహోపవనారామగరిమతోడ
సంతతోత్సవజనసమాజములతోడ
నొప్పు మా తండ్రి యేలు నయోధ్యయందు
హాయిగా నుండెదరు సుఖులైన వారు.

2561

క. ఆరణ్యకప్రవతంబును
దీరిచి మే మరుగుదెంచి ధీరుఁ గుశలు ధ
ర్మారూఢుఁ దండ్రి గొలుచుచు
గారవముంగొని సుఖింపఁగలమె యయోధ్యన్.

2562

క. అశఘాత్మ ! లక్ష్మణుఁడు నీ
యనుజుఁడు దుఃఖార్తి నెంతో యలమటఁబడి రో
దన మొనరించుచు నాకున్
వినుపించుచు నిలిచి యుండ వేగెన్ దమియున్.

2563

క. అరుణోదయమైనంతనె
ధరణీవరసుతులు జటలు దాలిచి గంగన్
దరియించిరి ధరణీజతోఁ
దరణీపయిన్ జాగరూకతన్ నే ననుపన్.

2564

అ. భద్రగజములట్లు ప్రబలు రా సోదరుల్
జడలుదాల్చి వల్కలములు గట్టి
శత్రుభీకరముగ శరచాపహస్తై
యవనిజాతతోడ నరిగి రపుడు.”

2565

87-వ సర్గము

- అ. అనుచు గుహుఁడు దెలుప నాలించి భరతుఁ డం
దందుఁ దనకు నప్రియంబు లైన
విషయములఁ దలంచి విహ్వలుం డగుచుఁ ద
దేకచింతనముననే మునింగె. 2566
- చ. అతిసుకుమారుఁడున్ దరుణుఁ డంబుజనేత్రుఁడు దర్శనీయుఁ డూ
ర్జితమతి యున్నతాంసుఁడును సింహబలుండును నైనయట్టి రా
సుతుఁడు ధృతిన్ వహించియును శోకభరంబును సైఁప కంకుశా
హతి మదవారణంబుక్రియ నట్టె పడెన్ స్మృతి దప్పి భూస్థలిన్.
- ఆ. భరతుపాటుగాంచి సరిసెజ్జ నున్న శ
త్రుఘ్నుఁ డట్టె లేచి తొట్రుపడుచు
నన్నఁ గొఁగిలించి భిన్నుఁడై యెడ్చుచుఁ
జేష్ఠ దొఱఁగి సొమ్మసిల్లి పడియె. 2568
- సీ. పతివియోగదుఃఖబాధిత లుపవాస
కృశలు భరతమాత లెల్ల నపుడు
ధరణిపతితుఁడైన తనయుని దరిఁజేరి
యెడ్వఁగాఁ దొడంగి రెలుఁగు లెత్తి. 2569
- గి. సాధుశీలయా దేవి కౌసల్య యంతఁ
దల్లడిల్లుచు గోవు వత్సఁబుఁ జేరు
కరణిఁ దనయుఁ జెంగటి కేగి కౌఁగిలించి
యొలుఁగు రాల్పడ నేడ్చుచు నిట్టు లనియె. 2570
- క. “కొడుకా! యేమేనియు నీ
యొడలికి నలసటు ఘటిల్లి యుండదుగద! యే
డ్డడలేని రాజవంశం
బొడయని నిన్నుఁ గని బ్రదికియున్నది సుమ్మీ! 2571

అ. అనుజుతోడ రాముఁ డడవి కేగిననైన
స్వామి స్వర్గమునకుఁ జనిననైన
నిన్నుఁ జూచి బ్రదికియున్నాను నాయనా!
సీవె రక్షకుఁడవు గావె మాకు!

2572

అ. సతినిగూడి వనికిఁ జనియున్న నా యేక
పుత్రుఁడైన రామమూర్తి కైన
ననుజుఁడైన లక్ష్మణునికైన నేదైనఁ
గప్పమొదవలేదుగద కుమారః”

2573

అ. పట్టమహిషి యిట్లు పనవుచుఁ దనుఁ దేర్చ
భరతుఁ డల్లనల్లఁ బ్రజ్ఞఁ గాంచి
యేడ్చి యేడ్చి యామె నెత్తెటో యోదార్చి
కడనె యున్న గుహునిఁ గాంచి పలికె.

2574

అ. “అన్న రాముఁ డెచట నా లేయి వసియించె?
నిద్ధచరిత సీత యెచట నుండె?
దమ్ముఁ డెచట నిలిచె? దా మేమి భుజియించి?
రెచట నిదురఁ గాంచి రెఱుంగఁ జెపుమ!

2575

అ. అనిన హృష్టచిత్తుఁడై నిషాదేశుండు
హితకరుండు ప్రియుఁడు నతిథి యైన
రామవిభుఁడు నాఁటిరాత్రిఁ దా నొనరించు
సేవ లెట్లుగొనెనో చెప్పఁ దొడఁగె.

2576

అ. “రాకుమార! భరత! రామచంద్రునకునై
బహువిధాన్నపానభక్ష్యభోజ్య
దివ్యఫలచయములఁ దెచ్చి యర్పించితి
నారగింపు మనుచు నపుడు నేను.

2577

- గి. రాముఁ డప్పుడు ధౌతధర్మంబుఁ దలఁచి
తెచ్చినవియెల్ల మరల నా కిచ్చివైచి
“మిత్రమా! యిచ్చువారమే మేముగాని
పుచ్చుకొనువారు గా” యని బుజ్జగింపె. 2578
- ఆ. అపుడు రామభద్రుఁ డనఁబఁడఁ తెచ్చిన
యుదకములనె గ్రోతె నువినతోడ;
శిష్టజలము భక్తి సేవి యెఱింగి
కూడి ముపురు సొజఁ గొలిచి యిశ. 2579
- క. స్వయముగ లక్ష్మణుఁడే కుశ
శయనము సవగుచ్చి రామచంద్రుని పిత
శయనింపఁ జేసి తత్పద
పయోజములఁ గడిగి దశల భద్రత నిలిపె. 2580
- క. వా రప్పుడు విడిసిన దా
గారతగుపుసుల; మోద కనుఁగొను మది సీ
తారాముల కుశశయనము;
మారుఁడు లక్ష్మణుఁడు శయనచో విల్లదినే. 2581
- క. కర కవచ కృపాణంబుల
శరతూటిరములఁ దార్చి కృష్ణశరములై
యరిదమగఁ గను లక్ష్మణుఁడే
మఱి క్రగజుఁ గావఁ గన్ను మలపక యుండెన. 2582
- గి. అపుడు నేనును శరదాపహస్థుఁ డనయి
సజ్జితాయుధులగు శరణులకు గూడి
పాచ్చతిక లక్ష్మణుని దన్న యుడనె నిలిచి
యమరవిఘ్న బోలు శ్రీరాము సరయుచుంటి. 2583

88-వ సర్గము

చ. ఎద గరగంగ భిల్లపతి యిట్లు వచింపఁగ మంత్రియుక్తుడై
తుదివఱ కాలకించి భరతుం డపు డంబలు వెంబడింప నిం
గుది కడకేగి చూచి కడుఁ గుందుచు” నగ్రజు దర్భశయ్య యి
య్యదె కనుఁగొంటిరే యనుచు నార్తినిఁ దల్లులకెల్లఁ జూపుచున్.

క. అగర్భశ్రీనిధి సుఖ
భోగార్హుఁడు దశరథేంద్రపుత్రుండు మహా
భాగుఁడు ధీనిధి రాముం
డీ గతిఁ గుశశయ్యఁ బండెనే యకటకటా ! 2585

క. మెత్తని పఱపులదిందుల
నత్తమిలి పరుండి నిదుర నందెడి రాముం
డెత్తెఱఁగుననునెమ్మే
నొత్తఁగఁ బవళింప నోపె నీ బరినేలన్ ? 2586

సీ. సురవిమాన సమాన సురుచిరాగ్రములతో
ధవళిత వలభి సంతతులతోడ
వరరత్న కంబళాస్తరణ తల్పములతో
మణిహేమమయ కుట్టిమములతోడ
చందనాగరుఘాపచయ సుగంధములతో
రమణీయ పుష్పచిత్రములతోడ
పాండురాభ్రప్రభా భాసురద్యుతులతో
వరకిరణారీరవములతోడ

అ. శైత్యసౌరభముల సతతంబుఁ గూర్చు ప్రా
సాదములను మేలిశయ్యలందుఁ
బవ్వళించు రామభద్రుఁ డే రీతిగాఁ
గటికనేలఁ బండఁ గలిగె నకట ! 2587

- క. అంగనల నగల రవముల
మంగళగితముల వందిమాగధ నుతులన్
బొంగుచుఁ దెలివిం గను నృప
పుంగవుఁడు మృగాదిఘోషముల మేల్కనెనే? 2588
- గ. ఇయ్యది నా విభ్రాంతియొ
యియ్యది నా కలయొ కాక యెటు నమ్ముదు నే
నియ్యది సత్యంబే యని
యి య్యడవిని రామచంద్రుఁ డెట్లు పరుండున్? 2589
- క. భూవిభుతనయుఁడు రాముం
డీ విధమున నేలపై శయించుటఁ దలఁపన్
దైవముకంటెను కాలమె
త్రోవంగా రాని దనుచుఁ దోచెన్ మదికిన్. 2590
- క. మిథిలేశ్వరు నందన దశ
రథేశ్వరుని కోడలైన రామప్రియ స
త్పథచారిణి ప్రియదర్శిని
పృథివీసుత సీత నేలనే పండినదా? 2591
- అ. భ్రాత రామవిభుఁడు పండిన పా నిదే
శ్రమ యొకింతయైన సైఁపలేక
కటికనేల నాతఁ డిటు నటు పొరల న
య్యెత్తిడులను గుశలు మెత్తగిల్లె. 2592
- క. అలయిక నెమ్మొయి సొమ్ములు
దొలఁగింపక సీత నిదురదోగిన శయ్యా
తల మిదె యగు; నగ లొరయఁగ
నెలసిన కుందనపువన్నె లెడనెడఁ దోచెన్. 2593

గి. అప్పుడు వైదేహి యుత్తరీయాంబరంబు
దర్శలకు నిశ్చయంబుగాఁ దగిలియుండు
నివిగో కౌశేయతంతువు లిందునందుఁ
జిక్కికొని మిక్కిలిగఁ బ్రకాశించుచుండె. 2594

గి. అకట ! బాలిక సుకుమారియైన సీత
కష్ట మెఱుఁగక పవళించెఁ గతినశయ్య;
వ్రతనిరత లైన యుత్తమనతుల కెందు
స్వామితోడి శయ్యయె సుఖాస్పదము గాదె ! 2595

క. శ్రీరాముఁడు జానకితో
ధారుణిపై నిట్టి కతినతల్పమునందున్
జేరి శయనించె నన్నుం
గూరిచియే కాదె? యెంత క్రూరుఁడ నైతిన్. 2596

చ. అతులితసార్వభౌమవిభవాన్వయసంజనితుండు లోక న
మృతుఁడు జనప్రియుండు సుకుమారుఁడు శ్యామలకోమలాంగుఁ డూ
ర్జితుఁడు సుఖోచితుండు రఘుసింహుఁడు రాముఁ డనంతరాజ్య మా
గతి విడనాడి వచ్చి తృణకల్పితతల్పమునన్ శయించెనే ! 2597

గి. ఓ మహాభాగ ! లక్ష్మణా ! యో శుభాంగ !
కష్టకాలంబునందు నగ్రజుని రాము
విడువకయె యుండి భక్తి సేవించు సీవె
తమ్ములను ధన్యుఁడవు ధన్యతముఁడ వోయి ! 2598

క. పెనిమిటియగు రామునితో
వని కేగిన సీత లోకవందిత యయ్యెన్;
చన మ మృహాత్ముతోడన్
మన మెల్లర మతనిసేవ మనకు దొరకునే ? 2599

ఆ. దశరథేశ్వరుండు ధర వీడి దివి కేగె
రాముఁ డడవి కేగె రాజ్య మెడలి
నావికుండు లేని నౌకను బోలి భూ
మండలంబు దిక్కుమాలి యుండె.

2600

ఆ. అడవినున్న నైన నా రాముభుజబల
రక్షణంబు గన్న రాజ్యపదము
నాక్రమింప మనసునందైనఁ దలఁపరు
వెఱఁపుఁ జెంది యిరుగుపొరుగు నృపులు.

2601

సీ. ప్రాకార గోపుర పరిరక్షణలు లేక
నన్నద్ధ సామజాశ్వతతి లేక
యర్గళాబద్ధ సింహద్వారములు లేక
యాహవోత్సాహసైన్యంబు లేక
శత్రుమర్దన రణ సాధనంబులు లేక
నగరసీమాపాలనంబు లేక
దళవిభాగ విధాన దండనాథులు లేక
పరిపూర్ణ వస్తుసంపత్తి లేక

గి. రామచింతనే మునిగిన ప్రజలతోడ
రక్షణము లేకయున్న యీ రాజధాని
గరళ కలితాన్నముం బోలి యరిన్మపాలు
రాహరింపఁగఁ దలపెట్ట రైరి భీతి.

2602

చ. మునివలె నే నిదే మొదలు మూలఫలంబులఁ దింఛు వల్కలా
జినములఁ దాల్చి కానల వసించి భువిన్ దృఢశయ్యఁ బండుచున్
దినములఁ బుత్తు రాముఁడు ప్రతిజ్ఞ యొనర్చిన యన్నినాళ్లు న
య్యనఘునికై; తదీయ సమయంబును సత్యము నిట్లు నిల్పెదన్.

క. సీతాపతి తన రాజ్యము
 భ్రాతన్ లక్ష్మణునిఁ గూడి పరిపాలించున్
 నా తమ్ముఁడు శత్రుఘ్నుఁడు
 నాతోనేయుండుఁ గాననంబులయందున్, 2604

క. కాకుత్స్థుని రాముని నభి
 షేకింతురుగా కయోధ్య క్షీతిసురు లెల్లన్
 నా కోర్కుల నిలవేల్పులు
 చేకూర్చి ఫలించునట్లు చేయరె కరుణన్. 2605

చ. పదముల వ్రాలి మొక్కి బహుభంగుల నెంతగ వేడికొన్న నా
 మదిఁ గల కోర్కె దీర్చ నభిమానముఁ జూపఁడయేని నేను నుం
 డెద వనమందె న య్యనఘునిఁ భజియించుచు నింతమాత్ర మా
 సదయుఁ డనుగ్రహించి నను సన్నిధి నిల్చుకొనం దలంపఁడే.”

89-వ సర్గము

గి. భరతుఁ డా రాత్రి యా గంగదరినె గడపి
 ప్రొద్దుననె మేలుకాంచి శత్రుఘ్నుఁ గాంచి
 “తమ్ముఁడా లెమ్ము వే గొనిరమ్ము గుహుని
 నదినీ దాఁటించు మనల నందఱ నతండు.” 2607

క. అని భరతుఁ డెచ్చరింపఁగ
 విని శత్రుఘ్నుండు మిగుల వినయంబున “నో
 యనఘా! నేనును రాముని
 ఘనగుణచింతనల మేలుకనియే యుంటిన్.” 2608

అ. మనుజసింహు లిట్లు మాటాడుకొనుచుండ
 నపుడు గుహుఁడు వచ్చి యంజలించి
 “ప్రభుకుమార! యిందు రాణువతోడ సౌ
 ఖ్యముగ నీవు రాత్రి గడవినావె?” 2609

- అ. అనిన రామునందె మనసున్న భరతుండు
చెలిమి దెలుపు గుహుని పలుకులు విని
“శబరరాజ! నీ వొనంగు సత్కృతుల సౌ
ఖ్యముగ రాత్రియెల్ల గడపినాము. 2610
- క. నీ వార లెల్ల మమ్ముల
నావ లనేకములు గూర్చి నది దాటింపం
గా వలె”ననఁ బ్రభు నుడి శిర
సా వహించి గుహుఁ డేగి శబరుల కనియె. 2611
- క. “మేలుకొని రండు వేగమ
మేలగు మీ కెల్లరికిని మేలిపడవలఁ
గూలమున నిలుపుఁ డవ్వలి
వేలఁ జేర్పఁ దగు భరతు విపులబలయుతుఁ.” 2612
- క. వల్లభుఁ డీటు లానతి యిడ
భిల్లు లపుడు వడిగ నేగి పృథుతరగంగా
కల్లోలినీ తటంబున
నెల్లెడలఁ వరుస నిలిపి రేనూఱోడల్. 2613
- గి. మఱియు నుత్తమ ఘంటికా మండితములు
సుప్రశస్త పఠాకాభిశోభితములు
దృఢములును సౌఖ్యదములు స్వస్తికసమాఖ్య
నావలను గూడఁ జేర్చి రా రేవునందు. 2614
- గి. శుభ్రకంబళావృతమును శోభనంబు
స్వస్తికాఖ్యంబు ఘంటికాస్వరిత మైన
యోడ నొకదానిఁ దానె గుహుండు దేర
ననుజుతోఁ గూడ భరతుఁడం దధివసించె. 2615

- క. తరువాత గురు పురోహిత
ధరణిసుర పురస్కరముగ దశరథు రాణుల్
మఱియుం దక్కిన దారలు
వరుస నధిష్ఠించి రచటి వరతరణులపై. 2616
- గి. అరదములు బండ్లు వస్తువు లాపణములు
నోడలం జేర్చువారియు వీడిపోవు
తావులదహించువారియు రేవులందు
దిగెడువారియు ఘోషలు దివిని ముట్టె. 2617
- క. పఱతెంచు గాలివాలునఁ
దెరచాపలఁ గేతనముల దీపించెడు న
త్తరణులు శబరులు నడవఁగఁ
జరచఁగ జనె నిండియున్న జనములతోడన్. 2618
- క. కొన్నింటను స్త్రీజనములు
గొన్నింటను వాహనములు గొన్నింట రథముల్
గొన్నింట వృషభాశ్వంబులు
గన్నులపండువుగ నుండఁ గదలెన్ నౌకల్. 2619
- క. అటు చని చని నది యవ్వలి
తటిని జనాదికము దింపి దాశప్రవరుల్
పటుచిత్రగతుల నడవఁగ
నటనము గావించుకొనుచు నావలు మఱలెన్. 2620
- క. విజయపతాకలతో సా
మజములు మావంతు లెక్కి మరలింపఁగ గాం
గజలంబులఁ దరియించుచు
ధ్వజకలితనగేంద్రముల విధంబునఁ దోచెన్. 2621

- క. కొందఱు నొకలమీఁదఁ
గొందఱు దొనియలమీఁదఁ గొందఱు బకలఁ
గొందఱు బాహుల నీదుచు
నందఱు దాఁటంగఁ దొడఁగి రా గాంగఝరిఁ. 2622
- గి. పూజ్యభాగిరథీస్నానపూత మైన
య మృహాసేన శబరనాయకసహాయ
మొంది నదిదాఁటి మైత్ర ముహూర్తమందు
సేమముగఁ బ్రయాగ వనంబుఁ జేరుకొనియె. 2623
- గీ. అపుడు భరతుండు సేనల నవట నిలిపి
గురు పురోహితుల్ బోధించు తెఱఁగుబట్టి
ఋషివరుఁడు వయోజ్ఞానవృద్ధుఁడైన
ఘను భరద్వాజుఁ గన నేగఁ గాలినడనె. 2624
- చ. అమర పురోహితుండును మహాత్ముఁడు విప్రవరుండు బ్రహ్మవి
త్సముఁ డగు మౌనియాశ్రమము దగ్గఱ కా భరతుండు చేరి ర
మృములగు పర్ణశాలలఁ దదంతిక పుష్పఫలాభిశోభిత
ద్రుమ వనభూములం బ్రముదితుండయి వెల్పులనుండి కాంచుచుఁ.

90-వ సర్గము

- చ. అనఘచరిత్రుఁ డా భరతుఁ డ మ్మునివాటికిఁ గ్రోశదూరమం
దునె దనసైన్యము న్నిలిపి తూపులు విల్లును భూషణాదు లొ
య్యన విడి పట్టుగట్టి వినయంబున మంత్రి పురోహిత ద్విజుల్
దన వెనువెంటరాఁగఁ జని తాపసు నాశ్రమసీమ చేరువన్. 2626
- క. ఆ రఘువరుఁడగు భరతుఁడు
భారద్వాజాశ్రమంబుపజ్జ నచివులన్
బేరిమిని నిలిపి ఋషివరుఁ
జేరంగా నతిగె గురువసిష్ఠునితోడన్. 2627

- ఆ. ఆ వసిష్ఠఁ గాంచినంత భరద్వాజఁ
డాననంబునుండి యట్టె లేచి
యాత్మశిష్యవరుల నర్ఘ్యంబు దెమ్మని
యెలమి న మ్మునిండు నెదురుకొనియె. 2628
- ఆ. ప్రబలతేజఁడగు భరద్వాజఁ డప్పుడు
ముని వసిష్ఠఁ జేరి తనకు భక్తి
బ్రజతుఁడైన యట్టి భరతుని దశరథా
ధిపుని తనయుగాఁగఁ దెలిసికొనియె. 2629
- ఆ. అంత ఋషివరేణ్యఁ డానుభూర్వికముగా
గురు వసిష్ఠునకును భరతునకును
నర్ఘ్యపాద్యములను నమలఫలంబులఁ
గూర్చి ధర్మభంగిఁ గుశల మడిగి. 2630
- క. బలకోశమంత్రతతికిఁ
జెలికాండ్ర కయోధ్యలోన క్షేమమె యని య
ర్మిలి భరతు నడిగి దశరథు
పలుకెత్తం డతఁడు మృతిని బడయుట వినుటఁ. 2631
- ఆ. ఆ వసిష్ఠభరతు లప్పు డా మునిఁగాంచి
“యనఘచరితః నికు నగ్నులకును
నాత్మశిష్యులకును నాశ్రమతరులకుఁ
బక్షిమృగములకును భద్రమె గద!” 2632
- క. అనవుడు మునిభగవానుం
డనుకూలమె యిందు మాకు నందఱు కనుచు
జనపతిసుతుఁడగు భరతుం
గని రామస్నేహబంధనమున నిటు లనెఁ. 2633

సి. “అనందవర్ధనుం డరిబలదమనుండు
 గడుపారఁ గౌసల్య కన్నకొడుకు
 పడఁతిమాటకు లోఁగి పదునాలుగేడులు
 జనకుండు వని కంపఁ జనిన సుకృతి
 భ్రాతతో భార్యతో బహుకష్టముల కోర్చి
 వనవాస మొనరించు ఘనయశస్వి
 యెన్నఁ డెవ్వరియెడ నే పాప మైనను
 దలపెట్టి యెఱుఁగని యలఘుశీలుఁ

గి. డైన రాముని నాతని యనుజుఁబట్టి
 కష్టములఁ బెట్టి రాజ్య మకంటకముగ
 నేలుకొను పాపబుద్ధితో నిప్పు డిట్లు
 లరుగుదేఱంగ లేదుగదయ్య నీవు.”

2634

గి. అని భరద్వాజుఁ డడుగంగ నకట! యిట్టి
 నుడులు విననయ్యెనే యని యడలు వడుదుఁ
 బలుకు దొఱిలఁ గన్నీరు దొలఁకి యొలుక
 భరతుఁ డప్పుడు మునిఁ గాంచి పలికె నిట్లు.

2635

అ. “పడితిఁ జెడితి నకట! భగవానుఁ డగు నీవె
 యిట్లు నన్ను సంశయించినాఁడ;
 వెన్నఁ డెట్టి పాప మేని నే నెఱుఁగ నీ
 యడుగులాన నొవ్వనాడ వలదు.

2636

అ. నా పరోక్షమందు నా తల్లి చేసిన
 దాని నేను గోరనైన లేదు
 వినిన యప్పుడైన వేడుకఁ జెందలే
 దెడఁద నైన నిష్టపడఁగ లేదు.

2637

- క. పురుషోత్తముడగు రాముని
చరణంబుల కెఱిగి సుప్రసన్నుని గావిం
చి రయము గనే నయోధ్యకుఁ
దిరిగి యతనిఁ దేఱ బయలుదేరితి ననఘా ! 2638
- క. తగ నే వచ్చిన కార్యము
భగవానుడ పి వెఱింగి పరమప్రీతిన్
జగతీపతి గుణధామం
డగు రాముం డెచటనుండె నానతి యీవే ! ” 2639
- క. అని భరతుఁడు ప్రార్థింపఁగ
మునులు వసిష్ఠాచి విప్రముఖ్యులు గూడన్
దను వేడ భరద్వాజుం
డనుకంపామతిఁ బ్రసన్నుడై యి ట్లనియెన్. 2640
- క. “నరపుంగవ ! యో భరతా !
గురుశ్రుతూషయును దమము గురుజనసాధూ
త్కరసేవయు రఘుకుల శే
ఖరుడ వయిన నీకుఁ దగునుగాదే దలఁపన్. 2641
- క. నీ మదిగల సద్భావం
బే మెఱుగుఁడు మైన దాని నిట దృఢపఱుపన్
నీ మహితకీర్తి నినుమడి
గా మహి వెలయింప నడుగఁ గడగితిమి సుమీ ! 2642
- క. ధర్మజ్ఞుఁడు రాముఁడు సహ
ధర్మిణి యగు సీతతోడఁ దమ్మునితోడన్
బేర్చి నివసించి యుండెన్
శర్మద మగు చిత్రకూటశైలమునందున్. 2643

- క. రే పచటికిఁ బోవచ్చును
మాపటి కిటునుండు మీపు మంత్రితులతోడన్
నీ పాండిత్యోదారత
లే పారఁగ నా యభీష్ట మీడేర్పఁ దగున్ ” 2644
- క. అనిన నుదారుఁడు ప్రభు నం
దనుఁడగు భరతుండు సమ్మదంబున మౌనిం
ద్రుని యానతిఁ దలఁదాలిచి
యనుమతముం జూపె రాత్రి యట నివసింపన్. 2645

91-వ స్కంధము

భరద్వాజుని విందు

- క. మునివరుఁ డీ గతి భరతుం
డనుమోదముఁ దెలుప నెంతో హర్షంబున “నో
యనఘా! నా యాతిభ్యము
గొనఁ దగు నీ రే” యటంచుఁ గూరిమిఁ గోరెన్. 2646
- అ. భరతుఁ డపుడు మృదులభంగి మౌనిం గాంచి
వనమునను లభించు వస్తునమితి
నర్హపాద్యవిధుల నాతిభ్య మొనఁగితి
వాదరంబు చాలదా? మహాత్మ! ” 2647
- క. నా విని యెల నవ్వొలయం
గా వినతుం బ్రీతు భరతుఁ గని మునివర్యం
“డో వత్సా! ని న్నైఱుగుదు
భావంబున నల్పమాత్రపరిశుష్టునిగన్. 2648

- క. మనుజోత్తమ ! నీ సైనిక
జనమునకున్ విందుసేయు సంకల్పమునన్
నిను నర్థించితి నా యీ
మనోరథము తప్పకుండ మన్నింపఁ దగున్ 2649
- క. “అలఘుదరితః యేమిటికై
బలముల దూరమున నిలిపి పఱతెంచితి పీ
నెలవునకు ? సేనతోడం
గలసియె రావైతి వేమికతమునఁ జెపుమాః” 2650
- ఆ. అనిన మునికి భరతుఁ డంజలి గావించి
“నీ తపశ్శూనకును నియమములకు
నంతరాయ మగునొ యను భయంబునఁ జేసి
నేన వచ్చినాఁడ సేనవీడి. 2651
- క. తన బలములతోఁ గూడన్
జనునెడ రాజైన రాజనందనుఁ డైనన్
మునియశ్రమముల కలజడి
నెనయింపక దూరమందె యేగంగఁ దగున్. 2652
- క. భగవానుఁడ ! నా వెంటన్
నగ నిభ మత్తేభ హయగణంబులు ప్రజలున్
జగ మీని నట్లు తోచెడి
యగణితసైన్యములు నున్నయవి యట్లుగుటన్. 2653
- ఆ. వానివలన నిచటి వర సరోవరములు
పర్ణశాల లఖిలఫలతరువులు
నాశ్రమ స్థలంబు లదవద లగునని
యెంచి యిట్లు లేగుదెంచినాఁడ.” 2654

- క. అనిన విని భరద్వాజుం
డనఘుఁ భరతుఁ గాంచి “వారి నందఱిని దపో
వనికిన్ రావింపం దగు”
నని యానతి సేయ నాతఁ డట్లొనరించెన్. 2655
- ఆ. అంత న మ్మునీంద్రుఁ డగ్నిశాలంజొచ్చి
యాచమించి మార్జితాస్యుఁ డగుమ
నఖిలదేవతలను నాతిభ్యమున సాయ
పడఁగఁ గోరి పిలువఁ దొడఁగె నిట్లు 2656
- క. “రావోయి! విశ్వకర్మా!
నీ విటుఁ డగు వనతు లెల్ల నిర్మించుటకున్.
భూ విభుసుతు భరతునికిన్
గావింపఁగ వలయు విందు ఘనసైన్యముతో. 2657
- క. అమర వరులతో నింద్రుఁడు
యమ వరుణ కుబేరముఖ్యు లాశాపతులున్
సుముఖులయి వచ్చి యాతి
భ్యముఁ దీర్చఁగ నాకు సాయ మగుదురు గాతన్. 2658
- క. తూరుపుదెసఁ బ్రవహించెడి
యేఱులుఁ బడమటికిఁ బాఱు నేఱులు దివిపై
ధారుణిపైఁ గల వన్నియుఁ
జేరుంగా కిటుకు విందుసేయు పనులకై. 2659
- ఆ. చెఱకుపానకముల కరణిని దీయనై
చలువ లోలుకు సలిలములను గొన్ని
మద్యములను గొన్ని మైరేయములఁ గొన్ని
నిండి నదులు దోలఁకుచుండుఁ గాక. 2660

- క. అహూతు ల్విశ్వావసు
హాహాహూహూలు దేవతాస్సరసలు స
మ్మోహనమూర్తులు గాంధ
ర్వీహరిణేక్షణలు వేగవిచ్ఛేయఁ దగున్. 2661
- గి. శైలవాహిని హిమయు విశ్వాచి నాగ
దంతయును మిశ్రకేశి ఘృతాచి హేమ
య య్యలంబున యనియెడు నస్సరసలు
శీఘ్రముగఁ బిల్పుబడినె వచ్చెదరుగాత. 2662
- అ. శక్రుఁ గొలుచునట్టి చక్కనిచుక్కలు
నలువకొలుపుసేయు చెలువ లెల్ల
దొడ్డగాణయైన తుంబురుతో దివ్య
వస్తుతతులతోడ వత్తు గాతః 2663
- క. పరభూషణ కౌశేయో
త్కరములు దళములుగఁ బండ్లు సురరమణులుగాఁ
గురుభూమి నెనఁగు యక్షే
శ్వర దివ్యోపవన మిటుకు వచ్చుంగాతన్. 2664
- అ. భక్త్య భోజ్య లేహ్య పానీయములతోడ
బహురసాన్నములను భద్రపఱచి
నేను బిలిచినంతనే వచ్చి భగవానుఁ
డమృతకరుఁడు సాయ మగునుగాక ! 2665
- క. పరమోషధీశుఁ డిందుఁడు
తరుణ విచిత్రప్రసూన దళ దామములన్
సరస మధుర మద్యంబులఁ
బరువపుఁ బలలముల సిద్ధపఱచుంగాతన్.” 2666

- క. అని శిక్షాస్వరయుతముగ
ఘనయోగతప్రభావ కలితాత్మకుఁడౌ
మునివరుఁడు భరద్వాజుం
డనఘమర్తి దేవగణము నాహ్వానించెఁ.
- 2667
- ఆ. ప్రాంజతించి మౌని ప్రాగ్ధిశాముఖుఁ డయి
ధ్యాననిష్ఠ నాత్మ దలఁచినంత
సర్వదేవతలును వేర్వేఱి విచ్చేయ
దొడఁగి రతని పలుకుఁబడినె యటకు.
- 2668
- గీ. మలయ దద్దుర ఘనశైలవలయితుఁడగు
గంధవాహుండు హాయిగాఁ గదలి వచ్చి
చెమ్మటల నార్చి తావులఁ జిమ్ముకొనుచు
ఋషితపోవనమున విహరింపఁ దొడఁగె.
- 2669
- క. సురవరులు విరులవానలఁ
గురిసిరి వినువీధినుండి గుములై వేడ్క
సురదుందుభినాదంబులు
మొరసె విపంచీనినాదములతోఁ గూడన్.
- 2670
- క. పాడిరి గంధర్వోత్తము
లాడిరి తాళానుగతుల నచ్చరవెలఁదుల్
కూడి విహరించె జల్లని
గాడుపు లనుకూలగతుల గంధవహములై.
- 2671
- ఆ. నృత్త గీత వాద్య నిబిడ నిర్ఘోషముల్
భూ నభోంతరముల బోరుకొనుచు
శ్రుతిహితములు దాళగతిసమన్వితములై
విశ్వమోహనముగ వినఁగ నయ్యె.
- 2672

- క. వీనుల విందుగ మొరసెడు
నా నినదం బల్లనల్ల నాఁగిన యంతన్
గానంగ నయ్యె భరతుని
సేనలకుఁ విశ్వకర్మచిత్రము లెల్లన్. 2673
- క. మేదినిపై నెటు సూచిన
నైదామడమేర శాద్వలాచ్ఛన్నంబై
వైదూర్య నీల రత్నా
చ్ఛాదితమో యన్న యట్లు చదునై తోఁచెన్. 2674
- క. ఫలగుచ్ఛోజ్జ్వలితములై
వెలఁగలు పననలును బిల్వవృక్షంబులు మా
వులు బీజపూరములు నా
మలకంబులు వొడమె నచట మంత్రించుక్రియన్. 2675
- క. సొత్తెంచెఁ జైత్రరథ మపు
దుత్తర కురుభూమినుండి యురుతర భోగా
యత్తంబై తీరగతా
త్యుత్తమ తరు ఝరులతోడ నుట్టిపడి నటుల్. 2676
- క. విమల చతుర్ద్రహములు సౌ
ధములుం బ్రాసాదచయము దంతితురంగో
త్తమ శాలలుఁ దోరణములు
గ్రమముగఁ బొడసూపె నందుఁ గన్నులవిందై. 2677
- సీ. సమచతురస్ర విశాలోపనదనంబు
మణిహేమమయ కుట్టిమ స్థలంబు
కోమల సితపుష్ప దామాభిరామంబు
దివ్యసౌరభ సముద్ధిపితంబు

ననుపమ శయన యానాసనాకీర్ణంబు
 స్నాన భోజన సుఖాసన సమృద్ధ
 మతిరుచ్య భక్త్య భోజ్యాన్న సంపన్నంబు
 పరిశుద్ధ భోజనోత్కరయుతంబు

గీ. బహుళ కౌశేయవనన విభాజితంబు
 మహిత మణిపుష్ప తోరణ మండితంబు
 నమల శరద్రభ సన్నిభంబైన రాజ
 వేశ్య మంతలో నచట నావిర్భవించె.

2678

క. ఉరుభుజుఁడు కైకసుతుఁడగు
 భరతుండు సమస్తవస్తు భరితంబగు నా
 వరరాజ భవనసభ కపు
 డరిగె భరద్వాజమౌని యానతిసేయన్.

2679

క. ఆతనితోడఁ బురోహితుఁ
 డాతనితో సచివవర్కు లందఱుఁ జని సం
 ప్రీతిం గాంచిరి తద్భవ
 నాతత విభవప్రశస్తి కబ్బురపడుచున్.

2680

క. ఆ సభ నృపపీఠమునకు
 భాసిలు చామరల కాతపత్రంబున కా
 రాసుతుఁడు రాజునకుఁ బలెఁ
 జేసె ప్రదక్షిణము సచివశేఖరయుతుఁడై.

2681

క. భరతుఁ డపుడు శ్రీరాముని
 స్థిరమతి భావించి మ్రొక్కి సింహాసనమున్
 గురుభక్తిఁ గొల్చి వింజా
 మరముం గొని కూరుచుండె మంత్రులవరున్.

2682

- ఆ. అతనివెనుక మంత్రి లార్యపురోహితుల్
ప్రబల దండనాథ శిబిరపతులు
నుపవసించి రప్పు దుచితాసనంబులఁ
దరతమములఁ గ్రమము దప్పకుండ. 2683
- క. నిరత తపఃస్థిరుడగు ముని
పరమేశ్వరు నాజ్ఞఁజేసి భరతుని పజ్జన్
సురభిక్షిరోదన ని
ర్హరిణులు ప్రవహించె నింద్రజాలము భంగిన్. 2684
- క. ఆ మునిభగవానుని యి
చ్ఛామతి నా పాయసాన్నఝరుల కిరుగడన్
సోమమణీమయ సుందర
ధామము లావిర్భవించె దత్తణమాత్రన్. 2685
- క. పరమేష్ఠిపంపకంబున
సురుచిర మణిభూషణములు సొంపులు నింపన్
సురసుందరు లిరువదివే
లరుదెంచిరి మౌనివర్య నద్భుతమహిమన్. 2686
- ఆ. కనక రత్న మౌక్తిక ప్రవాళాదిక
నవ్యభవ్యభూషణములు మెఱయఁ
గదలి వచ్చి రటకు ద్విదశనహస్రంబు
లప్పరసలు ధనదు నాజ్ఞఁ జేసి. 2687
- ఆ. కాంచు పురుషవరులఁ గరఁగించి మరఁగించు
నఖిలలోకమోహనాంగు లైన
యప్పరసలు వచ్చి రయుతద్వితయసంఖ్య
నందనోపకాననఁబునుండి. 2688

- క. నెరపిరి గానము మధుర
స్వరయుతముగ నపుడు భరతు సమ్ముఖమునఁ దుం
బురు నారద గోపముఖుల్
వరగంధశ్చేష్టతులు దివాకరతేజుల్. 2689
- గి. పుండరీకయు న య్యలంబునయు మిశ్ర
కేశియును వామనయు నాఁగఁ గీర్తి గన్న
యచ్చరలు వచ్చి భరతుని యంతికమున
నాడఁ దొడఁగిరి మునియాజ్ఞ నద్భుతముగ. 2690
- క. బలవైరినందనంబున
నలకాధిపుఁ జైత్రరథవనాంతరమందున్
గల యలరు లెల్ల సరులై
పొలిచెన్ జిత్రముగ మునితపోవని నెల్లన్. 2691
- క. మారేడులు మార్దంగికు
లై రావులు నటగణంబులై అక్షధరి
త్రీరుహములు లయకాండై
భారద్వాజ్ఞా భరతుపజ్జ నటించెన్. 2692
- ఆ. సరళ తాళ తిలక చిరిబిల్వములు కుబ్జ
వామనాకృతులను వరుసఁ దాల్చి
సంతసమునఁ బనుల సంతరింపఁ దొడంగె
మౌని సుప్రభావ మహిమవలన. 2693
- ఆ. అగురుతరులు జంబు లమృతభూజాదులు
జాజి మల్లె సన్నజాజి లతలు
ప్రమద మెనఁగ నపుడు ప్రమదాకృతులఁ దాల్చి
భరతుసేనఁ గూర్చి పలికె నిట్లు. 2694

- క. “కావలసినంత మద్యము
ద్రావుడు; పరమాన్నమాంస రాజాన్నంబుల్
సేవింపుడు తృప్తిగ; స్వే
చ్ఛావృత్తిన్ మెలగుఁ డిందు సైనికులారా !” 2695
- క. వెలఁదు లిటు పలికి సేనల
నెలయించుచు నొకని కేడ్గు రెనమండ్రుగురై
తలయంటి మేన నలుగిడి
జలకము లాడించి రమలఝరతీరములన్. 2696
- క. సురుచిత నయనలు వన సుం
దరు లప్పడు వారిమేనఁ దడియార్చి నవాం
బరము లిడి యడుగు లొత్తుచు
వరునన్ ద్రావించి రాసవము లొండొరుచేన్. 2697
- క. కరి హయ ఖరోష్ఠములకున్
వరవృషభంబులకుఁ గూడ వాహననాథుల్
పరమర్షి శాసనంబునఁ
బరితృప్తిగ మేఁత లిడిరి బహురూపములన్. 2698
- క. చెఱకులుఁ దేనెలుఁ బేలలు
వరణీయేక్షాకుయోధవాహములగు కుం
జరములచేఁ దినిపించిరి
పరమ మునీంద్రప్రభావభవులగు భృత్యుల్. 2699
- ఆ. అశ్వరక్షకులకు హయచింతనములేక
మావటీండ్ర కేన్గు మాటలేక
మద్యపానవశత మదమత్తచిత్తులై
యెలమి కలిమి నుండి రెల్లవారు. 2700

- క. ఆ గతి సైనికు లెల్లరు
భోగంబులఁ జిక్కి వేల్పుబోఁటుల బిగువుం
గౌఁగిళ్లఁ దక్కి కర మను
రాగంబునఁ జొక్కి వాచఱచి రీ రీతిఁ. 2701
- అ. “మే మయోధ్య కేగఁ బోము; దండకవని
కేగఁ బోవ; ముందు మిందె వేడ్క;
భరతునకును నెందు భద్రం బగుంగాక!
సేమ మగును గాక రామునకును.” 2702
- క. అని కాలిబంట్లు జోదులు
ఘనగజహయరక్షకులు సుఖప్రముదితులై
తనకుం దానే ప్రభుఁడని
యనుకొని మైమఱచియుండి రా వేడుకలఁ. 2703
- క. భరతు వెనువెంట వచ్చిన
పరిజనములు వేనవేలు ప్రత్యేకసుఖాం
తరులై యఱచిరి “మా కిదె
పరమపదము స్వర్గ” మనుచుఁ బ్రమదాన్వితులై. 2704
- క. అడుచుఁ దందనపదములఁ
బాడుచు వెడనగవు నగుచుఁ బరుగుల నిడుచుఁ
గూడుచు వీడుచు జోదులు
వేడుక విహరించి రపుడు విరిసరు లూఁగన్. 2705
- క. అమృతమయ భక్త్యములతో
నమృతాన్నము పొట్ట విచ్చునట్లు మెనవి ది
వ్యము లగు భోజ్యములం గని
తమకంబున మరలఁ దినఁగ దలఁచి రనేకుల్. 2706

క. సైనిక పరిచారికలును
సైనికదాసీజనములు సైనికవధువుల్
నానావిధ నవవస్త్రము
లూని సగర్వముగఁ దిరుగు చుండిరి సేనన్. 2707

క. అచ్చటి ఖరోష్ట్రగణములు
నచ్చటి మృగఖగము లచటి హయకరినిచయం
బచ్చటి వృషములు మునికృప
నిచ్చిన మేఠలను దనిసి యెఱుఁగ వితరమున్. 2708

క. మలినవసనుడైన మలినాంగుడైనను
క్షుభితకేశుడైన క్షుధితుడైన
నపరితృప్తుడైన ననలంకృతుడైన
సేన నొక్కడైనఁ గానరాఁడు. 2709

క. కలిత వరాహ మేష పలఖండములున్ దగు వ్యంజనంబులున్
ఫలరసశర్కరాదులును భవ్యసుగంధ రసంబులున్ సుధా
మల రుచిరాన్నసూపము లమర్చిన యట్టి ప్రసూనకేతనో
జ్జ్వల నవహేమ పాత్రము లసంఖ్యములై యట దోచె వింతగఁ.

క. బావు లెల్ల నిండె పరమాన్నములతోడ
నాలు వలసినన్ని పాలుఁ బిదికె;
కురిసెఁ దేనెవాన విరిమోక లలరారి
మునివరేణ్యు ఘనతపోవనమున. 2711

క. అచటి నడబావు లెల్ల మద్యముల నిండి
పక్వమృగకుక్కుటమయూరపలలపూర్ణ
కుంభకలితంబులై యింపుగొలుపుచుండె
భరతు వెన్నంటివచ్చిన బలఁగములకు. 2712

- క. వేలును లక్షలు కోట్లుగఁ
గ్రాలుచుఁ బరమాన్నభక్ష్యఖాదనపాత్ర
తాలింపుఁ బెరుగు పాత్రలు
లీలాగతిఁ దోచె నచట లెక్కకుఁ బెక్కి. 2713
- అ. దోరవెలఁగపండుతోఁ దుల్యమగు కమ్మ
తావు లొలయునట్టి తక్రసము
నిండియున్న చెలమ లుండె నే యెడఁగన్నఁ
ద్రావఁగోరువారి తనివి దీఱ. 2714
- క. సరసులను గొన్ని కమ్మని
పెరుగులతోఁ బొగచినట్టి పెరుగులతోడన్
బరమాన్నంబులతో శ
ర్కరతోఁ బూరిలతోడ రాజిలుచుండెన్. 2715
- అ. కమ్మనూనియలును గంధంపుబొడులును
దావి నలుగుబిండ్లు దానములకుఁ
వలయు నెల్లవస్తువులును గాబులనిండి
నదులరేవులందుఁ బొదలుచుండె. 2716
- క. మును పెన్నఁడు వినినదియున్
గనినదియుంగాక స్వప్నగతచిహ్నముగా
మునిభగవానుఁడు భరతుని
కొనరించిన విందుఁగని యహో! యనిరి ప్రజల్. 2717
- సీ. ధవళంపుఁగుంచెల దంతకాష్ఠంబులు
స్వచ్ఛచందనకల్కసంపుటములు
నిర్మలీకృతములౌ నిలుపుటద్దంబులు
నుతికిన మడుగుదోవతుల జతలు

బహుశనంఖ్యాకముల్ పాదరక్షలజోళ్లు
 పన్నని నున్నని పావకోళ్లు
 కాటుక బరణులు నీతైన దువ్వెనల్
 గుజ్జుమీసల దిద్దు కూర్చికలును

గి. కార్ముకములు శస్త్రమ్ములు కవచములును
 వివిధశయ్యాసనంబులు వేనవేలు
 మంతరించినయట్టు లా మౌనిమహిమఁ
 బొడవుసూపుచునుండె నబ్బురముగాఁగ.

2718

చ. తురగ ఖరోష్ట్ర వారణతతుల్ జలపానము సేయునట్టి పెం
 దొరువులు ముగ్ధి స్నానములఁ దోఁగఁగఁ జాలినయట్టి కల్వ తా
 మరల కొలంకులున్ బసులమందలు దృప్తిగ మేయునట్టి నీ
 లరుచుల నొప్పు శాద్వల తలంబులు వింతగఁ దోచె నెల్లెడన్. 2719

క. నందనవనమున వేల్పుల
 చందంబున భరతు సర్వసైనికులు మహా
 నందమున మునితపోవన
 మందున్ విహరించుచుండ నా రేయి చనెన్. 2720

క. అరుదారఁగ గంధర్వులు
 సురవరు లచ్చరులు నరులు చూచుచు నుండఁ
 బరమర్షి యాజ్ఞ గైకొని
 యిరమ్మదము లట్టు లేగి రెవరికి వారై. 2721

ఆ. కాని యచటి ప్రజల గందంపుఁబూతలు
 వారు గ్రోలు నానవముల మత్తు
 వారి దివ్యకుసుమహార సువాసన
 లనుభవించుచున్నయట్లె యుండె. 2722

సీ. సరసాన్నపాన భక్ష్యము లారగించిన
 తీయని త్రేన్పు వాతెఱనె యుండ
 తమిఁ గొఁగిలించి గాంధర్వి ముద్దిడి యొసం
 గిన కమ్మతమ్మ పుక్కిటనె యుండ
 కొనరి యూరించి జిత్తుల జాణ యిడు మద్య
 కనకపాత్రము కరంబుననె యుండ
 నరుగుచు మేల్కొల్ప నచ్చర వినరిన
 పూబంతి పేరురంబుననె యుండ

గి. ఆనవా లిది యని వేల్పుసాని నగుచు
 నినుచు కొనగోటి నొక్కు బెక్కుననె యుండ
 బల్లనం దెల్లవాఱ విభ్రాంతిఁ జెంది
 వెల్లబాఱఱి దొడంగి ర వీరభటులు.

2723

92-వ సర్గము

అ. పరిజనంబుతోడ భరతుఁ డా రేయెల్ల
 నతిథి యగుచు విందు నందుఁ గడపి
 యన్న రాముఁ జూచు నభిలాషమునఁ జేసి
 సెలవుగొనఁగఁ దపసిచెంత కరిగె.

2724

ఆ. అహ్నికములఁ దీర్చి నట్టి య మ్ముని తన
 యొద్దఁ బ్రాంజలించి యున్నవాని
 నరవరేణ్య భరతు నరసి యాదరమున
 హితమృదూక్తు లొలయ నిట్టు లనియె.

2725

క. “ఓ యనఘచరిత! భరతా!
 మా యాశ్రమమందు నీకు మా విందులతో
 రేయి సుఖంబుగఁ గడచెనె?
 హాయి న్ని సేన తృప్తినందెనె చెపుమా!”

2726

- క. అని యాశ్రమమును వెలువడు
మునికిన్ దశరథనుతుండు మ్రొక్కి “మహాత్మా!
కనినాడ సచివబల వా
హనయుతముగఁ దృప్తి తావకాతిథ్యమునఁ. 2727
- క. పరిజనులు మొదలు మేమం
దఱుమును శ్రమదీఱ దివ్యభామములందున్
బరమాన్నభోజనాదులఁ
బరితృప్తుల మగుచు సుఖముఁ బడసితి మనఘా! 2728
- క. మునిభగవానుడః యింకన్
నిను పిడ్కొని యన్న రామునిం గన నుంటిన్
బనిగొనఁగాఁ దగు గరుణం
గనఁగాఁ దగు బ్రేమ నంపఁగాఁ దగు నన్నున్. 2729
- ఆ. ధర్మవిదుడ! పరమధార్మికుండు మహాత్ముఁ
డైన రామచంద్రు నాశ్రమమున
కేదిత్రోవ? యిచటి కెంతదూరం బది?
దయ నెఱుంగఁ జెప్పఁ దగును నాకు.” 2730
- క. అని భరతుడు రాముం గన
మనమునఁ ద్వరపడుచుఁ బలుకు మాటలు విని య
మ్మునికులశేఖరుడు తపో
ధనుడు భరద్వాజుఁ డనియె దయ దయివాఱన్, 2731
- సీ. భరత! యిచ్చోటికిఁ బదిక్రోశములదూర
మందు నిర్జనమైన యడవి దోచు
నట రమ్యతరుపంక్తు లలరు నెత్తములతోఁ
జిత్రకూటసమాఖ్య శిఖరి వెలయు

నా నగంబున కుత్తరాశ మందాకిని
 తీరపుష్పవనాలఁ బాటుచుండు
 నా శైల దివ్యాపగాంతరపావన
 స్థలమున ఘనపర్ణశాల యలరు

గి. నందు శ్రీరామచంద్రుఁ డర్థాంగియైన
 సీతతో లక్ష్మణునితో వసించి యుండు
 తండ్రియానతిఁ బాలించు తలఁపుతోడ
 నే నెఱుంగుదు నియ్యది నిశ్చయంబు.

2732

క. నీ విచటి నుండి వలకడ
 త్రోవ నయిన నిర్మతిదిక్కుత్రోవనె యైనన్
 నీ విపులవాహినులతోఁ
 బోవచ్చును; రాము నచటఁ బొడఁగన వచ్చున్.”

2733

క. ప్రేయముగ ముని యిటు దెలిపెడి
 పయనపువార్తలను విన్న పంక్తిరథసతుల్
 నయగతి నేగిరి వాహన
 చయముల దిగి మౌనిచంద్రు సందర్శింపన్.

2734

ఆ. కంపమానదేహ కడుఁ గృశ కౌసల్య
 మిగుల దీనయై సుమిత్రతోడఁ
 గలసి మౌనిపాదకమలంబులనుబట్టి
 భక్తి మీఱ నపుడు ప్రణతిఁజేసె.

2735

క. కోరిక వమ్మై పోఁగా
 నేరమునకు లోకనింద నెత్తిఁ బడంగాఁ
 గూరిన సిగ్గున గైకయు
 యా రుసి చరణముల కెఱఁగె నవనతముఖియై.

2736

అ. అంతలోన లేచి యా కైక భగవానుఁ
డైన మౌనిమొగము నరయలేక
యలఘుతేజు నతని వలగొను నెపమునఁ
జింత భరతువెన్నఁ జేరి నిలిచె. 2737

క. ఆ మౌని భరద్వాజుఁడు
భూమిపసుతు భరతు నపుడు పొడఁగని “వత్సా!
నీ మాత లెవ్వ లెవ్వరొ
నామంబులు వేఱువేఱు నాకుం జెపుమా!” 2738

క. అని ధీమంతుండగు న
మ్మునిచంద్రుఁడు ప్రశ్నసేయ మోడ్చుంగేలన్
జననుతుఁడు వాగ్విశారదుఁ
డనఘుండగు భరతుఁ డిట్లు లనియె వినతుఁడై. 2739

చ. “అనవరత వ్యథావికలితాత్మ యభుక్త కృశాంగి దీన నా
జనకుని దొడ్డరాణి హరిఁ జక్రధరుం గను దేవమాత య
ట్లనుపమతేజు రాముఁ గడుపారఁగఁ గాంచిన కోసలేంద్రనం
దన యదె దేవతాప్రతిమ నా పెదతల్లి తపోధనాగ్రణీ! 2740

మ. కణమై రాలిన గోఁగుపూవుకరణిన్ గౌసల్య గేల్వట్టియే
ప్రణతిన్ నీ కొనరించె; నీమెయె సుమిత్రాదేవి నా తండ్రి రా
ణ్యుణికిన్ రెండవభార్య; నా జనసులన్ మధ్యస్థ; యా వీర ల
క్ష్మణ శత్రుఘ్నులఁ గన్న భాగ్యవతి సుమ్మాతాపసోత్తంసమా!

సీ. ఎవతెచేఁ బురుషపుంగవులైన రామ ల
క్ష్మణుల జీవిత మలజదులఁ బడియె
నెవతెచే దశరథాధీశుండు దుఃఖించి
సుతవియోగమున స్వర్గతినిఁ గాంచె

నెవతెచే నుప్రసిద్ధిక్ష్యాకురాజున్వ
 యమున కింతటి యపయశము గలిగె
 నెవతెచే నాకు నహింప శక్యముగాని
 దారుణదుఃఖంబు దాపురించె

గి. నట్టి యైశ్వర్యకామ పాపాత్మ కుటిల
 గోముఖవ్యాఘ్రము నృశంస | కోధశీల
 అజ్ఞ సౌందర్యగర్వితయైన కైక
 యీమె ననుఁ గన్నతల్లి మహామునీంద్ర!" 2742

క. మునినాథున కిటు దెలుపుచు
 గనుఁగవఁ గెఁపొదవ బాష్ప గద్గద గళుఁడై
 జననాథసుతుఁడు భరతుఁడు
 గనలిన యహిఁ బోలి యూర్పుగాడ్పులు విడిచెన్. 2743

క. అను భరతుని పలుకులు విని
 యనాగతజ్ఞుఁడగు మౌని "యనఘా! యిది నీ
 జనని యొనర్చిన తప్పని
 కన లొందఁగ వలదు దైవగతి యిట్లుండెన్. 2744

క. సురవరులకు దానవులకుఁ
 బరమర్షులకును హితంబు బరమార్థంబై
 పురుషోత్తముఁ డగు రాముని
 యరణ్యగమనంబు శ్రేయ మగు జగములకున్. 2745

క. అని తెలుపఁ దేఱి భరతుఁడు
 మునికిఁ బ్రదక్షిణముచేసి మ్రొక్కి వినతుఁడై
 పనిగొని యా క్షణమందే
 యనుమతి నిడె సేనలకుఁ బ్రయాణముసేయన్. 2746

అ. అంత పవనజవనహయములఁ బూన్చిన
రత్నకనకరమ్యరథము లెక్కి
భరతసేనలోని బహుజనగణములు
ప్రమద మెనకమెనఁగఁ బయన మైరి. 2747

క. కరిణీ కరి యూధము బం
గరుగొలుసులు కేతనములు గంట బులియఁగా
మఱుముచు గ్రహిష్ఠాంతంబునఁ
బఱతెంచు ఘనాఘనములభంగిం గదలెన్. 2748

క. పెద్దలు పిన్నలు ముదితలు
ముద్దనుసుల వాహనముల ముఖ్యులు చనఁగాఁ
దద్దయు వేడుక నడచిరి
దిద్ది నటుల వరుసదారి తెన్నున సుభటుల్. 2749

గి. అంతఁ గౌసల్య మొదలగు నంతిపురపుఁ
గాంత లెల్లరు శ్రీరాముఁ గాంచువేడ్క
స్వాంతముల నిండ నర్హవాహనము లెక్కి
పయనమై చని రాశ్రమపదమునుండి. 2750

క. గురునానతి శ్రీమంతుడు
భరతుఁడు పయనం బొనర్చె పరివారముతో
నరవిందమిత్రశశినిభ
సురుచిరమణికనకఖచితశుభశిబికపయిన్. 2751

క. కరితురగరథాకులమై
తరువనగిరిరుదులఁ గడచి దక్షిణదిశగాఁ
బఱచు ఘనాఘనమో యన
నరిగె మహాసేన గంగ యవలితటమునన్. 2752

- క. పరమానందాన్వితమై
కరి తురగ భటాళితోడఁ గాన నరుగు నా
భరత చమూనిరోషన్
వెఱచి పఱచె నచటి సకలవిహగమ్మగంబుల్.

2753

93-వ సర్గము

- క. ఆ గతి ననంతవాహిని
యేగుచు నుండంగ వనమదేభమటలతో
నాగేంద్రంబులు భయపడి
వేగంబుగఁ బాఠె దూరవిపినంబులకున్.
- 2754
- ఆ. గిరుల ఝరుల దరులఁ దిరుగుచు నుండెడి
హరిణ ఋక్ష రురు మృగాళిఁ గనుచు
నతుల గతుల మొరయు చతురంగబలముతో
భరతుఁ డట్లు ప్రీతి బయలువెడలె
- 2755
- చ. కరితురగాళితో రథనికాయముతో భటకోటితోడ సా
గరనిభమై నభంబు పయిఁ గ్రమ్మినవారి కవారిదంబు నా
భరతు ననంతసైన్య మిలఁ బట్టక నెట్టన నేగుచుండఁగా
ధరణి యొకింతసే పయిన దాఁక గనంబడదయ్యె నయ్యెడన్.
- ఆ. చాల దూరమట్లు చని చని వాహతు
లలసియుంటు భరతు ఁడరసి ముఖ్య
మంత్రియగు వసిష్ఠమౌనీంద్రుఁ గనుఁగొని
యా పథంబుఁ జూపి యనియె నిట్లు.
- 2757
- క. “మన మూహించిన యదియును
మును నే విన్నదియు మౌనిముఖ్యుఁడు మనకున్
వినిచినదియు నగు నెల విదె
యనుమానములేదు నిశ్చయము గురువర్యా!
- 2758

- క. ఇదె చిత్రకూటగిరివర;
మిదిగో! మందాకినీమహానది; నీలాం
బుద నిభమై దూరంబున
నదె సాంద్రవనంబు కనుల కగపడుచుండెన్. 2759
- గి. కొండలం బోలు మన మదకుంజరంబు
లవిగో! గిరిసానువుల నడయాడుచుండె;
వార్షికాబ్దముల్ జలధార వదలునట్లు
పూలఁగురియుచునున్నవా పొగడతరులు.” 2760
- క. అని శత్రుఘ్నుం గనుఁగొని
“యనుజా! కనుఁగొంటె కిన్నరాంచిత మగు నీ
ఘనగిరిమృగసంకులమై
కనుపట్టె బహుళమకరగతజలధివలెన్. 2761
- ఆ. పవనవేగవశత దివి దూలియాడెడు
శారదాభ్రఖండ చయముఁ బోలి
మనదు సైన్యవితతి ఘనతరార్భటి కోడి
చెదరి పాటుచుండె జింక లవిగో! 2762
- ఆ. జలదనిభ వినీల శాఖాగ్రములఁ జూచి
పరిమళించు నిచటి తరులు వొలుచు
నీలకాంతు లొలుకు నెఱి సగచుట్టుల
ననలఁ దాల్చు దాక్షిణాత్యు లట్లు. 2763
- క. జనసంచారము లేకయె
కనులకు మును వెఱుపుగొలుపు కానన మయ్యున్
మన జనములచే నిపు డిది
కన వచ్చెన్ నా కయోధ్యకైవడి వత్సా! 2764

- క. తురగ ఖురోత్థిత ధరణీ
పరాగములు రేగ వేగ పైకొని వానిన్
దెరలించి చూపుచుండెన్
దెరువు ప్రియునిబోలి వాయుదేవుడు మనకున్. 2765
- గి. సారథులు వేగ నడపించు స్వందనముల
భీషణాఘోషణములకు బెగ్గడిలి
బర్హిముఖ్యంబులగు వనపక్షితులు
చెదటి పాటుచునుండెఁ జూచితివె యనుజ ! 2766
- గి. పరమ రమణీయమైన యీ భవ్యపదము
నాకుఁ జూపట్టుచున్నది నాకమట్టు;
లిది తపోధనులైన మునీశ్వరులకు
నర్హతమ పావనక్షేత్ర మని తలంతు. 2767
- క. తెలిచుక్కలు నెమ్మేనులఁ
జెలువందఁగ లేడు లాఁడుజింకలతోడన్
గలసి వనిన్ విహరించుచు
నలరులఁ జిత్రించినట్టు లగపడుచుండెన్. 2768
- క. అని వినిపించుచు భరతుడు
తన సేనలఁ గాంచి “రామధరణీవిభుం డే
వనమున నెందున్నాడో
కనుఁగొనిరం” డనుచు నాజ్ఞ గావించుటయున్. 2769
- అ. వార లేగి వెదకివచ్చి సంతనమున
భరతుఁ గాంచి “దూరపదమునందు
ధూమపతులిఁ గాంచినా మటు రాముడో
యట్టి మునియొ యుండ నగు” నటన్న. 2770

గి. నముచితములైన వారి వాక్యముల కలరి
భరతుఁ “డేను సుమంత్రుండు గురునితోడ
నచటి కేగెద; మిందె మీ రాఁగు” డనుచు
బలఁగముల నిల్చి పొగవంక బయలుదేఱె! 2771

క. భరతుని యానతి సేనలు
శిరసా వహించి ప్రియుని శ్రీరామువెననీ
దరిసింతు మనుచుఁ బొగదెస
నరయుచు నటు నిలిచి యుండె నౌత్సుక్యముననీ. 2772

94-వ సర్గము

శ్రీరాముఁడు సీతతో చిత్రకూటమున విహరించుట

చ. గిరివనదర్శనప్రియుఁడు కేవలదేవసమానమూర్తి దా
శరథి చిరాధివాసఘనశైలవరంబగు చిత్రకూట భా
సురవిభవంబు జానకికిఁ జూపుచు వేడ్కఁ బులోమజాతతో
హరిహయుఁబోలి య న్నగమునందుఁ జరింపఁ దొడంగె నామెతోన్.

ఆ. అపుడు రామచంద్రుఁ డవనిజఁగనుఁ గొని
“మంగళాంగి! రాజ్యభంగ మేని
హితవియోగ మేని నెద నన్ను బాధింప
వీ మనోజ్ఞగిరినిరీక్షఁ జేసి. 2774

క. సీతా! చూచితె నానా
జాతివిహంగమ విహార సంశోభితమై
ద్యోతలము నొరయు సురుచిర
ధాతుశిఖల మెఱయు నీ యుదారాచలమున్. 2775

- క. కనకకేతక పుష్కార్కకాంతు లొలయ
రజతరసరక్త చిత్రవర్ణములు వెలయ
నెల్లెడల నద్రుచుల నొప్పు నీ నగంబు
కనులపండువుగా నుండె గనుము దేవి ! 2776
- గి. వరమునిగణంబులకు సదావాస మగుటఁ
గ్రూరసాధుజంతువులు శకుంతములును
సహజవైరముల్ విడి యిందు సంచరింప
కాంతినదనమై యున్నది శైలవరము. 2777
- చ. చలువల నీడలఁ బ్రసవసత్ఫలసంపదలఁ జెలంగు శ్రీ
ఫలపనసామ్ర జంబ్యసన వర్ణక సాల మధూక దాడిమీ
తిలక ధవ ప్రియాళు ఘనతిందుక కోల కదంబ కీచకా
మలక ముఖాఖిల ద్రుమ సమంచిత మీ నగశోభ గాంచితే !
- క. తిలకించువారి మేనులు
పులకింపఁగ శైలసాను పుష్పవనములఁ
మెలఁగెడి కిన్నరదంపతి
విలాసఖేలనలఁ గంటివే కల్యాణీ ! 2779
- గి. కమ్మవిరిగొమ్మలందు ఖడ్గములఁ గూర్చి
నరిగ వలువలఁ గునుమ వల్లరులఁ జేర్చి
యలరి విహరించుచున్న విద్యాధరులను
వారిచెలువలఁ గంటివే వనజనయనః 2780
- ఆ. జాలువాణుచున్న జలపాతములు నూట
బుగ్గలందునందుఁ బూరటిల్ల
ని న్నగంబు వొలుచుచున్నది కనుఁగొంటె
దానధార లొలుకు దంతిఁ బోలి. 2781

- క. ఈ నగగుహాగతములై
నానావిధ సూన వాసనల ప్రమాణసుఖ
శ్రీనించు చలువతెమ్మెర
లేనరునకు నైనఁ గూర్చవే ప్రమదంబు? 2782
- గి. సాధ్వీ! సీతోడ భ్రాత లక్ష్మణునితోడఁ
గలసి యీ చిత్రకూటునగంబునందుఁ
జింతలును వంతలును దరిఁజేరకుండ
నెన్నియేండైన నే వసియింపఁ గలను. 2783
- క. సుమ ఫల సంభరితంబై
ప్రమద ద్విజవిహరణాగ్ర భాస్వంతంబై
రమణీయంబగు నీ గిరి
తమిఁ గొల్పుచునుండె సంతతము నామదిక్కి. 2784
- క. జనకాజ్ఞాదీర్ఘి ఋణమో
చనుడ నగుట భరతుప్రియముఁ జలుపుట యను నీ
యనఘఫలయుగము నా కీ
వనవాసమువలన నబ్బె వనజాతాక్షి! 2785
- గి. సీత! నాతోడ నీవు నీ చిత్రకూటు
చిత్రచిత్రభావంబుల చెలువుఁ గనుచుఁ
ద్రుకరణంబులఁ దనుపు నీ దివ్యసిమ
నెలమి విహరణ మొనరింప నిచ్చగింతె! 2786
- గి. రాణి! వైదేహీ! మాపూర్వరాజయుమలు
భవము దరియింప సంసారబంధ మెడలి
స్వర్గము గమింప నీ వనవాసనియమ
ముత్తమం బని వచియించి యుండిరి సుమి! 2787

- క. తెల్లని పచ్చని యెఱ్ఱని
నల్లని రంగుల నెనంగు నానాశ్మరుచుల్
పెల్లుగ వెల్లివిరియ రం
జిలైడు సీచ్చితకూటశిఖరిం గంటే ! 2788
- ఆ. ఈ నగేంద్రమందు నెన్నియో యోషధు
లనలశిఖలఁ బోలి యాత్మరుచులు
దెసల నలమిఁకొనఁగఁ దేజరిల్లుచునుండు
రాత్రివేళలందు రాజవదన ! 2789
- క. ఒకయెడ గృహములుగా నొం
డొకయెడ నుద్యానవననముత్కరముగ వే
టొకయెడ సువిశాలశిలా
సకలముగా ని మ్మనోజ్ఞశైలము దోచున్. 2790
- గీ. నేలఁ జీలుచుకొనివచ్చి నింగిముట్టి
కొలుపుదీర్చినట్లున్నదీ గోత్రధరము;
దీనిశిఖరమణిప్రభల్ దెసలఁ బర్వ
యేలుకొనుచున్న వెల్లెడ మేలుకొలిపి. 2791
- క. కలువలు పున్నాగంబులు
పలువిధములఁ జెలుపుగులుకు ప్రసవమ్ములతో
నలినదళ భూర్జ పత్ర
మ్ములఁ దగు కిన్నరుల శయనములు గనుఁగొంటే ! 2792
- ఆ. నలఁగి చెలువ మెడలు నలరులదండలు
నారగింప మిగిలినట్టి పండ్లు
గానవచ్చుచుండఁ గాముకుల్ వెడలిన
శయనతలములందు సకియ ! కంటే ! 2793

- గి. అలకకంటె నుత్తరకురుతలముకంటెఁ
జలువ లొలుకు సౌగంధికసరసికంటె
బహుళఫలమూలజలములఁ బరిధవిల్లు
నీ నగం బెల్లెడల వన్నె కెక్కుచుండె. 2794
- క. ప్రేమమయి! సీత! నీవును
సౌమిత్రియు వెంటనుండ సాధుపథమునన్
నేమము నే నిటఁ దీరిచి
శ్రీమత్కులధర్మసిద్ధిఁ జెందుదు నెలమిన్.” 2795

95-వ సర్గము

- గి. అనుచు నీరీతిఁ జిత్రకూటాద్రిఁ బొగడి
చంద్రవదన వరారోహ జనకజాత
కంత మందాకినీ సునవంతిఁ జూపి
యబ్జనేత్రుండు రాముఁ డిట్లుని వచించె. 2796
- చ. నలువగు చిత్రచిత్రపులినంబులతో నళినీ వనాళితోఁ
గలరవహంస సారస వికాసముతో ఫలపుష్పభూజ సం
కలిత తటాంత మైన యలకావిభు గంధసరోవరంబు నాఁ
జెలువగు ని మ్మహానది విశిష్టతఁ జూచితివే నులోచనా? 2797
- సి. మృగయాధ మొకచక్కి దగ వోవఁ దిగితావ
గలఁగిన రేవులజలముతోడ
జడదారు లొకచోట స్నానముల్ పచరింపఁ
దరఁగలు గ్రమ్ముతీర్థములతోడ
సద్వృత్తు లొకచాయ సవిత కర్ష్యము లీయ
రవణించు జలసుస్వరములతోడఁ
దటతరు లొకవంకఁ దావిపూ ల్గురియంగ
నెఱిమించి మెఱయు వేణికలతోడ

అ. మౌక్తికాభమైన మధురజలంబుతోఁ
బ్రియము గూర్చు పులినచయముతోడ
సిద్ధసేవ్య మగుచుఁ జెలఁగు మందాకినీ
విలసనములఁ గంటె జలజనయన! 2798

చ. చల దనిలాహతిన్ దరుల జాతిన క్రొవ్విరు లి మృహానదీ
జలములఁ దీరదేశముల జాలయి తావులనించు సెజ్జ ల
ట్లలరఁగ జక్కవల్ కలగళారవముల్ చెలువార వానిపై
నెలమి విలాసకేళిఁ జరియించుచునున్నవి కంటె జానకి! 2799

ఆ. బోఁటి! నాకుఁ జిత్రకూటవాసంబు మం
దాకినీ స్రవంతి దర్శనంబు
మన యయోధ్యకంటె నినుఁ బ్రేమమైఁ జూచు
కొనుటకంటె ముదముఁ గూర్చుచుండె. 2800

ఉ. ఓ కమలాననా! శమదమోరుతపస్వులు ధూతకల్మషా
నీకు లశోకులౌ ఋషుల నిత్యనిమజ్జనపూతమైన మం
దాకినివారి నెచ్చెలి విధంబున నన్గవగూడి వేడ్కమై
కోకనదాబజ్జముల్ సెదరఁ గ్రుంకులువెట్టుచుఁ జల్లులాడెదే! 2801

క. తిరిగెడు నీ వనమృగములఁ
బురజనులుగఁ జిత్రకూటభూద్ర మయోధ్యా
పురముగ మందాకిని నే
సరయువుగా నరయు మింక జనకతనూజా! 2802

గి. జానకి! ధర్మమూర్తి లక్ష్మణుఁడు నీవు
నన్మదీయాజ్జలం దీర్చి యహరహంబు
నప్రమత్తులై నాకుఁ బ్రియంబుఁ గూర్చు
నుచితగతి సేవ గావించుచున్నవారు. 2803

గీ. కాంత! నీతోడఁగూడి త్రికాలములను
నీ నదీస్నాన మొనరించి తేనె లాని
మూలఫలభుక్తి గడపుటే చాలు నాకు
గోర నిక రాజ్యము నయోధ్యఁ గోరఁ బోను. 2804

చ. హరిజగజంబు నిర్భయవిహార మొనర్ప స్వజాతివైరముల్
మఱచి మదేభసింహములు మచ్చిక నొక్కెడ నీరుద్రావఁ బూల్
చెరివి తరుల్ దరుల్ నినుప సేవ్యము దివ్యము భవ్యమైన యీ
వరనదిఁ గ్రుంకులాడి శ్రమవాయ నెవండు సుఖింపకుండెడి?

క. జనకజ కిటు రఘురాముఁడు
మన మలరంగ జిత్రకూటమందాకినులన్
గనిపించుచు వినిపించుచు
ననుపమ సమ్మోదభరితుడై విహరించెన్. 2806

96-వ సర్గము

క. పదపడి గిరితటి రాముఁడు
హృదయేశ్వరిఁ గూడి పలల మింపొదవంగా
నిది పక్వం బిది శుద్ధం
బిది రుచ్యం బని భుజించె నిష్టాగోష్ఠిన్. 2807

క. అలో భరతునిసేనల
కోలాహలములకు బెదరుఁగొని కుంజరముల్
డీలుపడి పఱవ రాఘవుఁ
దాలించెన్ వనమృగముల యలజడిఁ గనుచు. 2808

క. విని రాముఁడు లక్ష్మణుఁ గని
“యనుజ! సుమిత్రాభిరామ! యదె గంభీర
ధ్వని యేమో భయదంబై
విన నయ్యెన్ నీవుగూడ విని పోల్చితివే! 2809

- క. వనమదగజయూధంబులు
నెనుబోతులు సింగములును నెలుగులు జింకల్
వనిఁ జెదరి పొలుచున్నవి
కనుఁగొంటివె రఘుకుమార! కారణ మేమో! 2810
- క. ఏ రాజమాత్రుడో మఱి
యే రాజో వేఱు కిటుకు నేతంచెనొ? యే
క్రూరమృగ మైనఁ గానీ
గోరాడుచు నడవి మత్తుగొని రేఁగినదో! 2811
- క. మృగములవలెనే యిచ్చటి
నగ తరు విహగములుగూడ నానాగతులఁ
బెగడుపడి పఱచె; దీనికిఁ
దగు కారణ మేమొ తెలియఁదగు వేగముగన్.” 2812
- క. అని నంత లక్ష్మణుం డొక
ఘనపుష్పిత సాల మెక్కి కడ లరసి క్రమం
బున నుత్తరాభిముఖుడై
కనుఁగొనెఁ జతురంగబల నికాయము నెదుటఁ. 2813
- క. పరికించి లక్ష్మణుఁడు రఘు
వరు నుద్దేశించి “యదిగో! వచ్చుచునుండెన్
హరి రథ భటు కరి పరివృత
వరవాహిని ఘోరభైరవధ్వానముతోఁ. 2814
- గీ. అనఘ! నీ వింక వేగంబు నగ్ని నార్చి
కుశలముగ దేవి జానకి గుహను జేర్చి
శర శరాసన కంచుక ధరుడ వగుచు
యుద్ధసన్నద్ధుడై నిల్చియుండు” మనిన. 2815

- గీ. జనవరేణ్యుడు రఘురాముఁ డనుజుతోడ
సేన యెవ్వరిదో పరీక్షింపు మనినఁ
గాంచి సౌమిత్రి దావాగ్నికరణి మండి
పడుచు నగ్రజునిం గాంచి పలికె నిట్లు. 2816
- క. “కైకకొడుకు భరతుం డభి
షేక మెలమిఁ గాంచి శత్రుశేషం బెందున్
లేకుండ రాజ్య మేలఁగ
నేకటపడి వచ్చె మనల నిటఁ జంపుటకున్. 2817
- క. అదిగో ! శ్రీమంతంబై
విదితదృఢస్కంధ మగుచు విపులాగమ నం
పదఁ గోవిదారకేతన
ముదయార్కప్రభల మెఱయుచుండె రథముపైన్. 2818
- క. కరితురగారోహకు లిటు
పఱతెంచుచు నున్నవారు ప్రధనోద్ధతి; న
య్యరులన్ నన్నద్ధులమై
ధరనో గిరినో వసించి తాకఁగ వలయున్. 2819
- క. సీకును సీతాదేవికి
నాకు నెవనివలన నిట్టి నవఁత గలిగెనో
యాకోవిదారకేతనుఁ
గైకకొడుకు నెదురుకొందుఁ గదనతలమునన్. 2820
- క. ఓ రఘువర ! శాశ్వత మగు
నీ రాజ్యము నిటు త్యజించి యిడుమలఁ బడఁగా
గారణ మెవఁడా భరతుడు
తైరియు వధ్యుండు నగు నవశ్యము నాకున్. 2821

- గి. కలుషచిత్తులు పూర్వాపకారు లైన
యరుల నిర్జించుటయె ధర్మ మగును గాన
నిట్లు సేనలతో వచ్చి యెదురుచున్న
భరతుఁ జంపుట నాకుఁ బాపంబు గాదు. 2822
- క. కరితుండనిహతిఁ గూలిన
తరువువలెన్ మత్కరాసిధారఁ బడునుతుఁ
భరతుఁ గని రాజ్యకాంక్షా
పరవశయగు కైక దుఃఖపడి చెడుఁ గాతన్. 2823
- గి. సకలబంధులతో పరిజనముతోడ
జెనఁటి కైకను గూడ నేఁ దునిమి వైతు
వీత కిల్పిషభారయై భూతధాత్రి
యింక సర్వతోభద్రాప్తి నెనఁగుఁ గాక ! 2824
- గి. పరిభవక్రోధముల మది మఱిగుపఱచి
యింతవఱకును నే సహించియుంటి;
వరుగువారిన కనవుపై వహ్నిఁ బోలి
వాని నరిసేనపైఁ ద్రోసివైతు నింక. 2825
- గి. కదనరంగంబునను మహాకాలుఁ బోలి
పటుధనుర్ముక్తశరపరంపరల నిపుడు
శత్రుగాత్రంబులను జీల్చి చిత్రకూట
వనతలం బెల్ల రక్తవాహినుల నింతు. 2826
- గి. మామకోగ్రశరాహతి భూమిఁ బడిన
కరిపదాతితురంగాంగఖండములను
క్వాపదంబులు వనచర జంబుకంబు
లీడ్చుకొని పోవుఁగాత యథేచ్ఛముగను. 2827

- క. ఖర విశిఖ కార్ముకములకు
దురముల నప్పువడలేదు తొల్లి యొకపుడు
భరతుని సబలు బొరిగొని
శరచాపముణంబు దీర్చ జాలుదు నిపుడు.” 2828

97-వ సర్గము

- క. అని ఘనరోష వికంపిత
తనుడై గర్జించుచున్న తమ్ము సుమిత్రా
తనయుని లక్ష్మణు గని యి
ట్లనియె రాఘవుడు సాంత్వనాలాపముల. 2829
- గి. “ప్రాజ్ఞుడున్న తకోదండపాణియైన
భరతుడె స్వయమ్ముగా నిటు కరుగుదేర
గార్ముకంబులతోడ ఖడ్గములతోడ
నెదురుకొని నిల్వ మనకు బనేమి యనుజ! 2830
- క. పితృనానతి దీర్చెద నని
వ్రత మూనిన నేనె యిటుకు వచ్చిన భరతున్
హతుఁ జేసి నిందపాల్పడి
క్షీతితలరాజ్యంబు నెట్లు చేకొన నేర్తు? 2831
- గి. ఇది హితం బిది యహిత మంచెఱిగి యెఱిగి
విష వికృత భక్త్య సమితి సేవించినట్లు
సఖులఁ జుట్టల వధియించి సంగ్రహించు
పాపనంపత్తి ననుభవింపంగ నొల్ల. 2832
- గి. సత్యము వచించుచుంటి శస్త్రంబు ముట్టి
తమ్ముడా! లక్ష్మణా! యెట్టిధర్మ మైన
సర్థకామంబులైన రాజ్యంబు నైన
మీ యభీష్టంబుకొఱకె నేఁ జేయువాడ. 2833

- గి. సాగరాంబరవిలసిత సకలధరణి
రాజ్యలక్ష్మి నాకెందు దుర్లభము గాదు;
కాని ధర్మవిరుద్ధమార్గమున నొదవు
నిండ్రపద మైన నే నివృత్తింపఁ జాల. 2834
- క. అనుజా! మానధనా! విను
జననుతభరతునకు నీకు శత్రుఘ్నునకున్
మన మలరింపని యెంతటి
ఘనతరసుఖమైన నేనుఁ గాంక్షింపఁ జామి. 2835
- సి. రఘుకుల ధర్మకర్మరతుండు భరతుండు
భ్రాతృవత్సలుఁడు మిత్రాణసముఁడు
తమ్మునితో నయోధ్యకు వచ్చి నే జటా
వల్కలధారినై వనికి నిట్లు
సీతతో నీతోడ నేతెంచుటను విని
కడు జాలిఁజెంది దుఃఖమున మునిఁగి
ఘనరోషమునఁ దల్లి గైకను నిందించి
జనకుఁ బ్రార్థించి ప్రసన్నుఁ జేసి
- గి. ప్రేమ మీఱంగ రాజ్య మర్పించుకొఱకు
నన్ను దర్శింప వచ్చుచున్నాఁడు గాని
యతని కన్యథా చింత లేదని తలంతు
నార్య! పురుషవరేణ్య! వీరాగ్రగణ్య! 2836
- గి. మనల నిటుఁ జూడఁగోరి యా మాన్యచరితుఁ
డుచితసమయంబుననే వచ్చుచున్నవాఁడు
భరతు శంకించి యిటు భయపడఁగ నేల?
యె గొనరైనె మన కాతఁ డెన్నఁడైన? 2837

- క. భరతుని గూరిచి నీ విటు
పరుషాప్రియభాషణములఁ బలుకఁ దగదు తొం
దరపడి యిఁకఁ బలికిన నను
నిరసించుచునున్న యట్లె నే నెంతుఁ జూమి ! 2838
- క. అపద లేవో యెపుడో
ప్రాపించుం గాక సుతుఁడు ప్రాణనమానుం
డౌ పితను గాని తమ్ముఁడు
ప్రోపుగొలుపు నన్నఁ గాని పొరిగొనఁ జనునే ! 2839
- క. ధరణీరాజ్యనిమిత్తమె
పరుసము లిటు లాడెదేని భరతుం గని నీ
కొఱ కీ రాజ్యము నిమ్మని
యెఱిఁగించెద; నతఁడు దాఁట డెపుడు మదాజ్ఞా.” 2840
- ఆ. అనుచు ధర్మశీలుఁ డగు రాముఁడు వచింప
నతనిహితముకొఱకె వెతలఁ బడెడు
లక్ష్మణుండు ముల్కులం బోలి యా పల్కు
లాయములను గాఢేనట్లు దోఁప. 2841
- క. విని సిగ్గుపడుచు నాతం
డనఘుండగు రాముఁ గాంచి “యాత్మీయులతో
మన జనకుఁడు దశరథుఁడే
నినుఁ జూడఁ వచ్చెనేమొ నేఁ డిటు ” కనినన్. 2842
- ఆ. చిన్నవోయి యున్న చిన్నితమ్ముని పల్కు
లాలకించి రాముఁ డాదరించి
“యగును మనలఁ జూడ న మ్మహాభాగుఁడే
యరుగుదెంచుచుండె నని తలంతు. 2843

- క. అనుజా ! సుఖముగఁ బెరిగిన
తనయులు వనవాసమునకుఁ దగ రని మరలఁ
మనలఁ బురికిఁ గొనిపోవఁగ
జనకుం డీటువచ్చె ననుచు సంభావించున్. 2844
- క. కాదేని సీత నబలన్
గాదలి కోడలిఁ గుమారిఁ గానలఁ ద్రిప్పఁ
రాదని యంతిపురికిఁ గొని
పోదలఁచియె వచ్చె నేమొ భూవరుఁ డీటుకున్, 2845
- క. అవె యమలము లుత్తమములు
పవనజవంబులు సుగోత్రభవములు ధరణీ
ధవుఁ డగు దశరథు రథ సైం
ధవములు రుచిరాకృతిం గనంబడుచుండెన్. 2846
- క. శ్రీనిధి దశరథుపట్టపు
తేనుఁగు శత్రుంజయంబు హిమనగమువలె
సేనాముఖమున నల్లదె
కానంగా నయ్యె భద్రగమనోన్నతులన్. 2847
- అ. జనకు రథముఁ గంటి జవనాశ్వముల గంటిఁ
గోవిదారపటముఁ గూడ గంటిఁ
గాని తేరఁ దండ్రిగారి శ్వేతచ్ఛత్ర
మిపుడు దోపకున్న దేమి చెపుమ ? 2848
- క. ఇ మృహిజమ్మును డిగి యిటు
రమ్మా లక్ష్మణ ! యటంచు రాముఁడు పలుకన్
సమ్మతి దిగి రణధీరుఁడు
తమ్ముఁడు కైమోడ్చి యన్నదండన నిలిచెన్. 2849

క. అనఘుఁడు భరతుం డచ్చట
జనరవ సంఘర్షణంబు ననదని దెలుపఁ
విని సేనాపతి గిరిదరి
ఘనసేనావాస ముచితగతిఁ గల్పించెన్. 2850

క. కరి తురగ స్కందన జన
భరితంబగు భరతుసేన బహుశాంతముగా
గిరిమట్టి సార్థయోజన
పరిమిత ధరణీతలంబుఁ బట్టి యెసంగెన్. 2851

అ. స్వామి రాము సుప్రసన్నునిఁ గావించ
ధర్మపరత గడఁగి దర్ప ముడిగి
విజ్ఞుడైన భరతువెంట వచ్చిన సేన
చిత్రకూట వని వసించె నెలమి. 2852

98-వ సర్గము

క. పావన పదుఁడగు భరతుం
డా వనమున సేన నిలిపి యగ్రజుఁ బిత్రా
జ్ఞావర్తిఁ జూడఁ గాల్చుడఁ
బోవుచు శత్రుఘ్నుఁ దమ్ముఁ జూడఁగని యనియెన్. 2853

చ. “అనుజ! వనేచరాన్వితుఁడవై మన యగ్రజు సన్నివేశమున్
గనుఁగొనిరమ్ము; సాయుధులు జ్ఞాతి సహస్రముతో గుహుండు వే
చని పరికించుఁ గాక! వనశైలము లేనును బాదచారిన్
వని గురు విప్ర మంత్రి పురవర్కులతో వెదకంగ నేగెదన్. 2854

సీ. శాంతి గల్గునె నాకు జానకీ రాముల
ననుజు లక్ష్మణుఁ జూచునంతవాఁక
శాంతి గల్గునె నాకు సారసాక్షుండైన
యన్న యాననచంద్రుఁ గన్నదాఁక

శాంతి గల్గునె నాకు జనపాల చిహ్నిత
 శ్రీరామ పదసేవఁ జేయుదాఁక
 శాంతి గల్గునె నాకు స్వకులానుగతరాజ్య
 పీఠ మగ్రజాన కర్పించుదాఁకఁ

- గి. బూర్ణచంద్రాస్యః బద్ధాక్షుః బూజ్య రాము
 నెపుడు దర్శించు లక్ష్మణుండే ఘనుండు;
 సాగరాంత మహితల స్వామియైన
 భర్తతో నున్న సీతయే భాగ్యరాశి. 2855
- గి. నందనమున గుభేదునిచందముననె
 యి వ్వనిఁ రాఘవుఁడు వసియించుకతన
 గోత్రరాజ మట్లీ చిత్రకూట నగము
 ధన్యతమమును భాగ్యవంతంబు నయ్యె. 2856
- గి. దుష్ట నత్త్వ ప్రకీర్ణంబు దుర్గమంబు
 నైన యీ చిత్రకూట మహావనంబు
 ధార్మికాగ్రేసరుఁడు గుణధాముడైన
 దాశరథి కాశ్రయం బొట ధన్య మయ్యె.” 2857
- క. అని కొనియాడుచు భరతుఁడు
 చనె పుష్పిత తరు వికీర్ణ సాను వనములన్
 జననాథు రామచంద్రుని
 గనుఁగొన బ్రయజనముతోడఁ గాలినడలనే. 2858
- ఆ. అట్లు లేగి భరతుఁ డా చిత్రకూటాద్రి
 విరిసియున్న యొక్క తరువు దరిసి
 యరసినంత రాము నాశ్రమానల ధూమ
 కాండ మప్పు డతని కనులఁ బడియె. 2859

క. శ్రీమంతుడు భరతుం డా
 ధూమము గని పరిజనంబుతో నచ్చటనే
 రామవిభు డుండు ననుచు మ
 హామోద రసాబ్ధి మగ్నుడై మైమఱచెన్. 2860

క. అనఘుడు భరతుం డటు న
 జనసేవితమైన రామచంద్రాశ్రమ మా
 మనగిరి గని పరివారము
 వెనుక నిలిపి గుహునితోడ వెడలుచు వేడ్కన్. 2861

99-వ సర్గము

క. కను మదె యగ్రజా నాశ్రమ
 మని శత్రుఘ్నునకుఁ జూపి యంత గురునికిన్
 జననుల వెంబడిఁ గొనిరాఁ
 జను నని యెఱిఁగించి తాను జనె మునుమున్నన్. 2862

గి. భరతశత్రుఘ్ను లట్టులే ప్రభుని రామ
 భద్రు డర్హింప వేడుకపడుచునున్న
 యా సుమంత్రుడు శత్రుఘ్ను ననుసరించి
 యనతిదూరంబుననె వేగ మరుగఁ దొడఁగె. 2863

గి. అట్లు చనుచునె శ్రీమంతుఁ డగు భరతుడు
 సుమహితములైన మున్యాశ్రమముల నడుమఁ
 బ్రభుని శ్రీరామచంద్రుని పర్ణశాల
 నతఁడు నివసించు నుటుజంబు నపుడు గనియె. 2864

క. నిరతాగ్నిహోత్రములకున్
 నఱకిన కట్టెలును పూజనములకుఁ బ్రతాం
 తరముల నినిచిన పువ్వులు
 బరిసరమునఁ గాననయ్యె భరతుని కచకున్. 2865

- ఆ. పథము దప్పకుండ పర్వశాలకుఁ బోవ
గుఱుతుగాఁగఁ జెట్లకొమ్మలందు
రామలక్ష్మణులు తిరంబుగ నెడనెడ
నిడిన కుశలుఁ జీర లెదుటఁ దోచె. 2866
- క. వడఁకించెడి చలి వాపఁగ
నడవిం గల మహిష గోగణాదులవలనన్
గడులై పొడమిన యేరుం
బిడకల గుట్టల నతండు పెడలం గనియెన్. 2867
- ఆ. చనుచు నాతఁ డపుడు శత్రుఘ్నునచివులఁ
బిలిచి “మనకు మౌని తెలిపినట్టి
మనికి యిదియె యిటుకు మందాకిని సమీప
మందె యుండవచ్చు నని తలంతు. 2868
- క. అదిగో! కంటిరె యాశ్రమ
పదమార్గము రేల నెఱుకపడ ఘనతరులన్
బొదలెడు వల్కశకలతతి
నిది లక్ష్మణకృత మటంచు నే నూహింతున్. 2869
- గి. గిరితటంబుల మదకరుల్ ఘీంకరించి
ఘన రదాహతిఁ బోరిన కందువ లవె
తపసివరుల నిత్యాగ్నిహోత్రముల నుండి
చదలి కెగసెడి ధూమధ్వజంబు లవిగో! 2870
- క. గురుసంస్కార మొనర్చెడి
పరమర్షింబోలు పూజ్యపాదకమలునిన్
బురుషోత్తము రఘురాముని
దరిసింతుం గాత సమ్మదంబున నటనే.” 2871

- క. అని వచియించుచు భరతుఁడు
చని చని యా గిరివరంబునన్నిధి మందా
కిని దరిసి చూచి శత్రు
ఘ్నునిఁగని యిట్లునియె వంతగూరిన మదితోన్. 2872
- క. “అనుజా! చూచితె యక్కట!
జననాథుం డయ్య రామచంద్రుఁడు విజనో
ర్విని గూరుచుండి యుండెన్
నను నేమనుకొందు నింక నా బ్రదుకేలా? 2873
- క. నా మూలంబునఁ గాదే
కామార్థము లుజ్జగించి ఘనతేజుండౌ
రామప్రభుఁ డి క్కానన
సీమన్ దుఃఖార్తుఁడై వసింపఁగ వలసెన్. 2874
- అ. ఇట్టి లోకనింద నే భరింపఁగ జాల
స్వామి రాము సుప్రసన్నుఁ జేయఁ
బదముఁబట్టి యతని బతిమాలి మఱి మఱి
సీత కెఱఁగి మనవి చేసికొందు.” 2875
- క. అని చింతించుచు దశరథ
తనయుఁడు భరతుఁ డటు లేగి తద్వనసీమన్
గనె రాముని పర్ణనికే
తనము న్నూతనము నంచితము శ్రీయుతమున్. 2876
- సి. ఘనసాల తాళాశ్వకర్ణాదిభూరుహ
పథసంఘన్నమై పరఁగుదాని
విస్తీర్ణ మృదుల కుశాస్తరణంబుచే
నవనవేదిక య ట్రైసంగుదాని

వరసర్పయుత భోగవతిఁ బోలి కనక కో
 శాంచితాసిద్యుతి నలరుదాని
 యరిదుర్గమం బయి యన్యమృగాలంఘ్య
 మగు సింహగుహఁబోలి నెగడుదాని

ఆ. నింద్ర ధనువువలె నహీనసారంబులు
 భారసాధకములు భర్మమయము
 లైన కార్ముకముల హవజీల్లు దాని నా
 పర్ణశాలఁ గనియె భరతుఁ డపుడు.

2877

క. అంగుళి సంతానంబులు
 బంగరుశిల్పములు గూర్పఁబడి చిత్రములౌ
 రంగుల భేటంబులు నుట
 జాంగణమునఁ గాననయ్యె నా భరతునకున్.

2878

క. ఈశాన్యకోణమందుఁ బ్ర
 కాశిత శిఖిశిఖలతోడఁ గ్రమనిమ్నంబై
 వైశాల్యం బయి రామ ని
 వేశంబున జాతవేదువేదిక దోచెన్.

2879

సీ. అజిన జటావల్కలాంచితపరిధానుఁ
 బ్రజ్వలాగ్నిప్రభాభాసమానుఁ
 గంతీరవోన్నతస్కంధు మహాబాహు
 నీరజాతాక్షు వినీలదేహుఁ
 జతురంబుధి పరీత సర్వంసహానాథు
 కాశ్వత బ్రహ్మతేజ స్సనాథుఁ
 బిత్తవాక్యపాలన వ్రత నియమాచారు
 నాగమ విహిత ధర్మావతారు

- గీ. సతి మహిజతో ననుజ లక్ష్మణునితోడఁ
గలసి దర్శలు పఱచిన కటికనేల
నుటజతలమునఁ గూర్చుండియున్న రాము
నగ్రజుని భరతుం డట్టె యరసి యరసి. 2880
- క. పొంగి పొరలు దుఃఖము నా
పంగా నోపంగ లేక భరతుఁ డపుడు క
న్నంగవ నుష్టాశ్రువు లొ
ల్కంగాఁ దడఁబడుచు నన్నకడకుఁ జనుచున్. 2881
- క. సామంత సచివ గురుజనఁ
ధీమంతులతోడఁ గొలుపు దీర్పం దగు ను
శ్రీమంతుఁడు మా యన్న మ
హామృగ వనసీమ నుండెనా? యకటకటా! 2882
- సీ. మృదులకౌశేయముల్ మెయి దాల్చు శ్రీమంతుఁ
డెట్టు లీ వల్కముల్ గట్టఁగలిగె
నెఱి సిగ విరిసరుల్ దుఱుము సుందరమూర్తి
యెట్టులీ జటలు వహింపఁ గలిగె
తావి మైపూతలఁ దనరారు సుకుమారుఁ
డెట్టు లీధూళి నహింపఁ గలిగె
నవనాళి ధర్మసంపయము గూర్చు మహేంద్రుఁ
డెట్టు లీ కటుదీక్ష పట్టఁగలిగె
- గీ. సంతత సుఖార్హుడైన యీ జనవిభుండు
తపసియయ్యెను నా నిమిత్తమునఁ గాదె
యభిలలోకనిందార్హుడనైన నాకు
హింసకుడనైన నాకు నింకేటి బ్రదుకు? 2883

- క. అని విలపించుచు భరతుఁడు
కనుదమ్ముల నశ్రులొక్కఁగా దీనుండై
తన యన్న యడుగుదమ్ములఁ
గని మ్రొక్కఁబోయి వానిఁ గాన కిలఁ బడెన్. 2884
- ఆ. భూరిబలుఁడు రాజపుత్రుఁడు భరతుఁడు
గాఢ దుఃఖబాష్పకంఠుఁ డగుచు
నన్న నొక్కసారి 'యార్థా!' యనుచుఁ బిల్చి
యవలఁ బలుకనేరఁ డయ్యెన్. 2885
- క. శత్రుఘ్నుఁడును రాము ప
విత్రాంఘుల వ్రాలి మ్రొక్కి విలపింపఁగ నా
భ్రాతృనురక్తుఁడు దమ్ముల
గాత్రాశ్లేషణ మొనర్చెఁ గన్నీ రొలుకన్. 2886
- గి. రామలక్ష్మణు లపు డా యరణ్యమందుఁ
బ్రియులగు సుమంత్ర గుహులతోఁ బేర్చి గలసి
కవి బృహస్పతులం గూడి దివి వెలుంగు
దినకర సుధాకరులయోజఁ దేజరిలిరి. 2887
- గి. ఆ విశాలవనంబున హస్తీయాధ
నాథులం బోలియున్న భూనాథసుతులు
నల్వ రతుఁ గూడియుంటఁ గన్నారఁ గాంచి
హర్షబాష్పాంబునయనులై రచటి ఋషులు. 2888

100-వ సర్గము

- అ. శిరమునందు జడలు చీరముల్ మెయిఁ దాల్చి
కేలు మోడ్చి నేలఁగూలియున్న
ప్రళయకాలసూర్యు పగిది దుర్దర్శనుం
డైన భరతు రాముఁ డట్టెచూచి. 2889
- అ. వనటఁ జిక్కియున్న యనుజుని గుర్తించి
కరము సాచి యెత్తి కౌఁగిలించి
యంకమందుఁ జేర్చి యాదల ముద్దిడి
రాముఁ డిట్టు లనియెఁ బ్రేమమీఱు. 2890
- అ. “దవులనుండి పురికిఁ దరలి వచ్చిన నిన్నుఁ
గాంచఁ గంటి చాల కాలమునకు ;
సంతసంబె కాని జనకుని వీడి యీ
వనికి రాఁ బనేమి వచ్చె వత్స! 2891
- అ. తండ్రి పుత్రశోకతప్పుడై దీనుడై
యుసురులను ద్యజించియుండఁడు గద !
జనకదత్తమైన శాశ్వతరాజ్యంబు
బాల్యవశత భంగపఱుపవు గద ! 2892
- క. ఏలిక సత్యపరాక్రమ
శీలుండగు జనకసేవ సేయుదు గద ! య
శ్వాలంభరాజసూయ మ
ఖాలబ్ధయశోవిశాలుఁ డయ్య కుశలియె ? 2893
- అ. బ్రహ్మతత్వవేత్త బ్రహ్మవర్చస్కుని
వేదవిదుని పూజ్యపాదకమలు
నిద్దధర్మనిరతు నిక్షాకు కులగురు
ముని వసిష్ఠఁ గొలుతె మున్ను వోలి. 2894

- గి. అమ్మ కౌసల్యకు సుఖంబె యా సుమిత్ర
సుప్రజావతి కుశలయే? క్షోణీవిభుఁడు
దశరథునిదేవి కేకయతనయ యైన
కైక సుఖముగ నున్నదే? కౌతుకమున. 2895
- క. వినయాన్వితుని బహుశుతు
ననసూయుని బరమపావనాన్వయుని నుద
ర్భనుని సుయజ్ఞుని గురుసుతు
ననుఁగుఁ బురోహితునిఁ బ్రీతి నర్చింతు గదా! 2896
- క. ఋతమతి వేదవిధిజ్ఞుఁడు
హుతవహసత్కార్యచయనియుక్తుండు పురో
హితసుతుఁడు సకాలముననె
కృతకృత్యంబులను నీకు నెఱిఁగించుఁ గదా: 2897
- క. దేవ పితృ మాతృ గురులున్
భూ విబుధులు పితృసమానపూజ్యులు వెజ్జల్
నీవలన నిత్యశుభ సం
భావితు లగుచున్నవారె భరతకుమారా! 2898
- క. ఘనశస్త్రాస్త్రబలోన్నతు
జననుతునిన్ రాజనీతిశాస్త్రనిధానున్
ధనురాచార్యు సుధన్వుని
సనయుఁడవై యాదరించి నన్మానింతే! 2899
- ఆ. ఆత్మసములు శూరు లర్థశాస్త్రాభిజ్ఞ
లింగితజ్ఞులును జితేంద్రియులును
మహితవంశజులు సమర్థులౌ మంత్రులఁ
జేర్చి మంత్రరక్ష సేయుచుంటె? 2900

- గి. తమ్ముడా! రాఘవా! భూమిధవుల కెందు
శాస్త్రవిదులును నన్మంత్రచతురు లైన
ప్రగ్గడలచేత రక్షింపబడుచునుండు
మంత్రమే కద విజయ నమంచితంబు. 2901
- క. లోలుడవుగాక నిద్రకు
వేళకె మేల్కొని నిశీధవేళలనె రహ
స్యాలోచన మొనరింతువె
చాలాయము నీ యమాత్యవర్యులతోడఁ. 2902
- క. ఒక్కడవె నిశ్చయింపక
పెక్కురతో మంతనమును బెట్టక యెప్పుడున్
జక్కని మంత్రము వెలికిన్
బొక్కింపక రక్షణంబుఁ బొనరించెదవే. 2903
- క. సులభ ప్రయత్న సాధ్యము
నలఘు ఫలాభ్యుదయ మగు మహత్కార్యంబున్
జలుపుదుగద శీఘ్రంబుగ
విలంబనముచేసి యదను విడఁబోవుఁ గదా! 2904
- క. నీ వొనరించిన సుకృతులఁ
గావించుచునున్న కృతులఁ గని సామంతుల్
భావమున మెత్తురేగద
భావికృతులు వారి కెఱుకపడకుండుఁ గదా! 2905
- అ. యుక్తివలనఁ గాని యూహలచేఁ గాని
యెట్టి యింగితములనేని గాని
నీవు మంత్రివరులు నెఱపిన మంత్రంబు
వెలికి దోఁపకుండ నిలుపుదు గద! 2906

- క. కేవల మూర్ఖజనంబుల
వేపురినైనన్ ద్యజించి విబుధు నొకని సం
భావించి యాదరింతువె
కోవిదుఁ డాపదల మేలుగూరుచును గదా ! 2907
- అ. విభుఁడు మూర్ఖజనుల వేలకు వేలుగా
సంగ్రహించుకంటెఁ జతురు శూరుఁ
బ్రాజ్ఞు దత్తు నొకనిఁ బ్రగ్గడగ వరించి
యభ్యుదయ సమృద్ధినందుఁ గాదెః 2908
- క. క్రమభంగము సేయక తర
తమము లెఱిగి భృత్యజనులఁ దగు తెఱఁగున ను
త్తమ మధ్యమాధమము లగు
సముచిత కృత్యముల నిలిపి సాగింతు గదా ! 2909
- గీ. పితృపితామహకుల సమాగతులు హితులు
శుచియుతులు స్వార్థవిరహితు లచలమతులు
నైన సచివుల ముఖ్యకార్యములయందు
నుచితరీతి నియోగించుచుందువు గద ! 2910
- క. అనుజా ! కైకేయిసుతా !
జనదుస్సహములగు కఠినశాసనములు నీ
వొనరించునెడ నమాత్ములు
మనవులు నయగతులుఁ దెలిపి మరలింతు గదా ! 2911
- గీ. పతిత యాజకునిం దూఱు ప్రజలయట్లు
బలిమిఁగొను కాముకుని దిట్లు పడఁతు లట్లు
భూజనంబులు ని న్నాడిపోయునట్లు
పెచ్చుపన్నులఁ గోశంబుఁ బెనుపవు గద ! 2912

- క. కపటోపాయుఁడు శూరుఁడు
నిపుణుఁడు ప్రభుభక్తభృత్య నిందారతుఁడన్
విపులశ్రీకాముఁడు సగు
కృపణున్ వధియింప కున్న నృపుఁ జంపుఁ జామీ ! 2913
- క. మతిమంతుని ధృతిమంతుని
నతిశూరుని సత్కులీను నమలు సుదక్షున్
హితుని గ్రహించి సేనా
పతిగా నియమించుకొంటె పావనచరితా ! 2914
- గీ. అహవవిశారదులు శూరు లధికబలులు
ప్రముఖులు పరీక్షితులునైన సమర జయుల
సైనికదళంబులను జేర్చి సత్కరించి
యుచితగతి గౌరవించుచు నుంటివి గద. 2915
- క. బలములకు న్నాయకులకుఁ
దళపతులకు నెపుడు గడువు దప్పకయుండన్
నెలజీతంబులు బిత్తె
బులు నందంజేసి వారిఁ బోషింతు గదా ! 2916
- ఆ. బత్తెములును భృతులై బ్రదుకైన సైనికుల్
తరియొకించుకంత దప్పె నేని
నధిపునెడలఁ గుపితులై దుష్టచితులై
చెట్ట లెన్నియైనఁ జేయఁ గలరు? 2917
- ఆ. సమరధీరులైన జ్ఞాతిసుఖత్రియుల్
నిన్నుఁ బ్రేమఁ గొల్చుచున్నవారె?
యదనులందు నర్థమైన మానంబైన
నుసురులైన నొనఁగ నున్నవారె? 2918

- క. శ్రుతిమంతుని దేశీయుని
బ్రతిభావంతుని నమర్థుఁ బండితుని యథో
చిత వాగ్విలసితు నీతున్
హీతు దూతగఁ జేసికొంటివేకద భరతా ! 2919
- క. విమతుల * యష్టాదశ తీ
ర్థములన్ భవదీయ పంచదశతీర్థములం
గ్రమగతి ప్రత్యేక రహ
స్యముగ వినెదె ముగ్గురు ముగ్గురు చారులవలనన్. 2920
- క. ము న్నొకపరి నీ చేతం
బన్నముపడి మరల వచ్చుఁ బగతు నబలుగా
నెన్నక నాతనిపై నొక
కన్నుంచి పరిస్థితులను గనుచుండు గదా ! 2921
- క. లోకాయతిక బ్రాహ్మణ
లోకుల ప్రతిబోధములకు లోబడవు గదా !
లోకాపకృతుల న య్యవి
వేకులు గావింతు తామె విజ్ఞుల మనుచున్. 2922
- గీ. కుమతులగువార లుత్తమోత్తమము లైన
ధర్మసమ్మతముఖ్యశాస్త్రముల వీడి
తర్కరాద్ధాంతముల బుద్ధి తగులుపఱచి
బోధ లొనరించుచుండురు పొల్లునుడుల. 2923

* అష్టాదశతీర్థములు: 1. మంత్రి, 2. పురోహితుఁడు, 3. యువ రాజు. 4. సేనాపతి, 5. ద్వారపాలకులు, 6. జ్ఞాతులు, 7. కారాగారపతులు 8. కోశాధిపతి, 9. నియోగులు, 10. ప్రాడ్వివాకుఁడు, 11. సేనానాయకుఁడు, 12. నగరపాలుఁడు, 13. కర్మాంతికుఁడు, 14. సభాపతి, 15. ధర్మాధికారి, 16. దండపాలుఁడు, 17. దుర్గపాలుఁడు, 18. రాష్ట్రాంతపాలకుఁడు. మొదటి మువ్వురుగాక తక్కినవారు స్వతీర్థములు.

సీ. తరతరంబుల మన తండ్రితాతలచేతఁ
బరిపాలనముచేయఁ బడినదాని
హస్త్యశ్వ భటశతాంగాక్షిర్ణ మగు దాని
ఘనదృఢద్వారయుక్త మగుదాని
నిరత స్వధర్మ తత్పరులైన కుల చతు
ష్టయసంకతులచే నెనంగుదాని
విజితేంద్రియులు ప్రభవష్ణులౌ నార్య న
హస్రాశిచే ధన్య మైనదాని

అ. బహువిధంబులైన ప్రాసాదములతోడ
విబుధగణముతోడ వెలయుదాని
హర్షవిభవధామ నన్వర్థనామ న
యోధ్య నెపుడుఁ బ్రోచుచుందువు గద!

2924

సీ. హయమేధముఖ శతాహవకృతక్షేత్రంబు
సన్నివిష్టప్రజాసంకులంబు
ఘనదేవగృహ తటాక ప్రపా కలితంబు
కాంచన నవరత్న ఖనియుతంబు
ననిశ సమాజోత్స వానందధామంబు
హర్షితస్త్రీ పురుషాన్వితంబు
సమధిక పశుగణ సస్యసంపన్నంబు
జీవ నదీజల పావనంబు

గీ. వన్యమృగ చోరబాధా వివర్జితంబు
పాపరహితంబు మనుముఖ్యపాలితంబు
నైన మన దేశ మెల్ల సుఖావహముగ
నిఖిలనంప త్సమృద్ధమై నెగడుఁ గాదె!

2925

- క. భరతా! కృపిగోరక్షణ
నిరతులు వైశ్యవరు లెల్ల నీకుం బ్రియులే
వరలుదురు వార్త వలననే
శరణ్యులగు ప్రజలు సౌఖ్యసంపన్నిధులై. 2926
- ఆ. అట్టి వైశ్యజనుల యభిమతంబులుదీర్చి
కష్టములఁ దొలఁచి కాతువు గద!
రాష్ట్రజనుల నెల్ల రక్షింపఁ జనుఁగదా
యరసి నృపుఁడు ధర్మపరత నెపుడు. 2927
- ఆ. అంతిపురపునతుల ననురక్తి నలరించి
యుచితరీతి వారి నోముదు గద!
వారిమాటనమ్మి వారికి నీ మది
నున్నగుట్టు చెప్పకుండువు గద! 2928
- క. వీనుఁగులు పుట్టి పెరిగెడి
కానల రక్షింతుగాదె గజలబ్ధికి నాఁ
డేనుఁగులఁ జేర్చి యుంచితె
పూనికఁ గరితురగవృద్ధిఁ బొనరించెదవే? 2929
- ఆ. కాలమునకె మేలుకని యలంకృతుఁడవై
గురుజనాభితోడఁ గొలుపుదీర్చి
యనుదినంబు నిన్నుఁ గనవచ్చు ప్రజకు ద
ర్శన మొనంగుచుండె నమయమునకు. 2930
- క. చన విచ్చిన లోకువయగుఁ
గనులం బడసీయకున్నఁ గడు భయమగుఁ గా
వున భృత్యుల కెడనెడ ద
ర్శన మిచ్చుచు వారి నిలుపఁ జను ప్రభుఁ డాజ్ఞాన్. 2931

- ఆ. అఖిల దుర్గములు ధనాయుధ ధాన్యోద
కములతోడ శిల్పకరులతోడ
వీరభటులతోడ వివిధయంత్రములతో
నిండి రక్షణమున నుండును గద ! 2932
- క. నీ కోశంబున నాయము
సాకల్యమకాదె వ్యయము స్వల్పంబె కదా !
యే కడ నపాత్రదానము
గాకుండఁగఁ జూచుకొందుగద నీ ధనమున్. 2933
- క. దేవ పితృదేవ ధరణీ
దేవాభ్యాగత సుహృత్సుధీనిధులకు యో
ధావళికి నీ ధనంబునఁ
గావింతువె వ్యయము తృప్తి గదురగ వత్సా ! 2934
- గి. చోరుఁడని నేరమును మోపి సుమతి శుచినిఁ
గేవలార్కుని రచ్చ కెక్కించినపుడు
శిష్టధర్మవిధిన్ బరీక్షింపకుండఁ
గృహవిప్రతి వహించి శిక్షింపవు గద ! 2935
- ఆ. సాక్షు లున్నయపుడు స్వయముగా వేళకే
దొంగ సొత్తుతోనె దొరకినపుడు
ధన విలోభవశత దండింపకుండ నీ
వట్టెవాని విడిచిపెట్టు గద ! 2936
- క. సునిపుణులగు నీ మంత్రులు
ధనికునకు దర్శిదునకును దగ వగు నెడలన్
ధనికుని కిష్టము పేదకు
ఘననష్టము గూర్చుబోరుగద లోభమునన్. 2937

- అ. తప్పసేయకుండ దండింపఁ బడిన ని
 స్కలుషచరితు వేడికంటినీరు
 ప్రభుని సంతతులను బతునంపదను గూడ
 నీఱుసేయకుండ నిలువ దండ్రు. 2938
- క. బాలుర వృద్ధుల విద్యా
 శాలుల ధన కనక వస్తుచయదానములన్
 దేలించుచు నాదరమునఁ
 బాలింతువె నుప్రసన్న భావముతోడన్? 2939
- క. గురులఁ దపస్వుల వృద్ధుల
 ధరణీసురవరుల దైవతముల నతిథులన్
 బురచైత్యతరుల నెప్పుడుఁ
 బరమం బగు భక్తియుక్తి భజియించెదవే! 2940
- క. ధనమునకై ధర్మంబును
 ధనమును ధర్మంబుకొఱకుఁ దనకుం బ్రియమౌ
 ఘనతరకామేచ్ఛకునై
 ధనధర్మంబులను జెఱువఁ దగదు కుమారా! 2941
- గి. వరదుండగు నీవు సతముఁ ద్రివర్ణములను
 వేఱువేఱుగ విభజించి వేళ లెఱిగి
 సార్థకంబుగ నా పురుషార్థములను
 విజయశీలుండ వగుచు సేవించుచుండె? 2942
- గి. ఆఖిలశాస్త్రార్థవేదులౌ యవనిసురులుఁ
 బౌరులును జానపదులును భక్తియుక్తిఁ
 బ్రాజ్ఞశేఖరుడవు ధర్మపరుడ వైన
 నీ కుభంబును గోరుచుండెదరు గాదె? 2943

సీ. అలసభావంబు దీర్ఘాలోచనముచేత
చిరకోపయుక్తి నాస్థిక్యబుద్ధి
యభ్యుదయక్రియానాచరణంబు ప్ర
మాద మజ్ఞులతోడ మంతనంబు
నిండియచాపల్య మేకచింతనము ను
త్తమజనంబులకు నదర్శనంబు
సర్వశక్తుల నొక్కసారిగా మార్కొంటు
నిశ్చితకార్యంబు నెఱపకుంటు

అ. మంత్రరక్షణంబు మఱచుట యన్యతంబు
నాగ నెగడు పదియు నాల్గు రాజ
దోషముల నొకండు దొరయంగ నీయక
ప్రభుత నెఱపుచుండె భద్రగతిని?

2944

సీ. దశ పంచ వర్గ విద్యాత్రయమ్ములఁ జతు
స్సప్తవింశతివర్గ సద్గుణముల
నష్టవర్గ త్రివర్గాభిలేందియ జయో
పాయమ్ములను దైవపౌరుషముల
విద్యాత్రితయ సంధివిగ్రహమ్ములను యా
త్రాదండ ముఖ్యవిధానములను
కారణద్వయ దైవపౌరుషద్వయములఁ
బ్రకృతిమండల భేదపద్ధతులను

గీ. స్వయముగ నెఱింగి వానితత్త్వము గ్రహించి
సమయముం బట్టి తత్త్వయోజనముఁ బట్టి
యచితగతి నుపయోగించుచుంటివి గద!
రాజ్యసంరక్షణమునకై రఘుకుమార!

2945

- క. నలుగురొ ముగురో సచివులఁ
గలసియొ ప్రత్యేకముగ నొకండవు గానో
సలుపుదె మంత్రాలోచన
ముల శాస్త్రోద్దిష్టమార్గమును విడకుండన్. 2946
- క. నీ వేదాధ్యయనంబును
నీ విభవప్రాభవములు నీ ప్రియసతులన్
నీ విబుధగోష్ఠియును నివి
నీ వలన నఫలగతుల నెగడుం గాదే. 2947
- గీ. సంతతాయుష్కరంబు యశస్కరంబు
ధర్మకామార్థకలితంబు శర్మదంబు
మదుపదిష్టంబు నైన యీ మహిపనీతి
ననుసరించుచునుంటె నిత్యంబు వత్స! 2948
- ఆ. తండ్రి దశరథుండుఁ దాత ముత్తాతలు
నే నయప్రవృత్తిఁ బూనినారో?
యట్టి భద్రవృత్తి ననుసరింతువె నీవు
రాజ్యపాలనమున రఘుకుమార! 2949
- క. పరమాన్నభక్ష్యముల నొ
క్కరుండవె సేవింప కుందుగద! యే వేశన్
బరమాప్తబంధుజనములఁ
బురస్కృతులఁ జేసి తృప్తిఁ బొందింతు గదా! 2950
- క. మతియుతుఁడుఁ బ్రాజ్ఞుఁడగు నర
పతి ధర్మాత్ముఁడయి ప్రజలఁ బాలించిన నీ
క్షీతి కెల్లఁ బ్రభుండై శా
శ్వతముగఁ బరమందు స్వర్గసౌఖ్యము లందున్." 2951

101-వ సర్గము

- అ అనుచు బోధచేసి యా రామచంద్రుడు
 బ్రాతృవత్సలుడని భరతు నెఱిగి
 సంతసించి యంత సౌమిత్రియుం దాను
 గలసి యతనిగూర్చి పలికి రట్లు. 2952
- క. అన విని భరతుడు “గత ధ
 ర్మునికి న్నా కేటి కిట్టి బోధనములు? జ్యే
 ష్ఠుని వీడి మన కులంబునఁ
 గనిమఁ డెప్పుడైన రాజుగా నున్నాడే? 2953
- గి. సకలసంపన్న మగు నయోధ్యకును మరలి
 రమ్ము నా వెంటఁ గరుణించి రఘువరేణ్యః
 ఘన సనాతన ధర్మపాలన మొనర్చి
 కులము వెలయఁ బట్టాభిషిక్తుండ వగుము. 2954
- క. నరుఁ డనుకొందురు కొండఱు
 ధరణీశుని, నేను ప్రభుడె దైవం బందున్;
 బరమార్థధర్మయుత నృప
 చరితము దివ్యం బమానుషం బగుఁ గాదే! 2955
- గి. అన్న! కేకయనగరి నే నున్నయపుడె
 జానకిని నిన్ను లక్ష్మణుఁ గాన కంపి
 సాధుహితుడు మహిం ద్రుండు నవనకర్త
 మన పిత దివంబునకు సేగె వనరి వనరి. 2956
- క. అనఘాత్మ! లెమ్ము నీ విఁక
 జనకునకుఁ దిలోదకము లొసంగఁగ వలయున్
 మన శత్రుఘ్నునితో నే
 నొనరించితి మున్నె పితకు సూర్వక్రియలన్. 2957

- గి. ప్రియసుతుఁడు సేయు సత్కియల్ పితృజగమునఁ
దండ్రీ కక్షయ ఫల మిడు నండు బుధులు
పితకు నీ యెడ నెంతయో ప్రేమగాన
నతఁడు నీ చేతకే తృప్తి నందఁగలఁడు. 2958
- క. జనకుఁడు నీ విరహార్తీ
నిను గూరిచి దుఃఖపడుచు నినుఁ గన్నారం
గనఁ గోరుచు నీ మాటలు
వినఁ గోరి న్మరించుకొనుచు విడిచెన్ దనువున్ ” 2959

102-వ సర్గము

- చ. అని భరతుండు తెల్పిన మహాశనిపాతమువంటి దుఃఖ వా
ర్తను విని తండ్రీ బేర్చొని గతస్పృహఁడై కరముల్ మొగిడ్చి పె
న్వనటఁ గలంగి రాముఁ డిల వ్రాలెఁ దటాలున వాడిగొడ్డటఁ
దునిఁగిన పుష్పితద్రుమము దూలుచు నేలనుగూలు పోలిక 2960
- ఉ. కూలముగొచ్చి శ్రాంతిఁబడి కూరుకుఁజెందు గజేంద్ర మట్లు దుః
ఖాలనచిత్తుఁడై పడినయట్టి మహామహునిఁ మహామహీ
పాలకు రామభద్రుఁ గని భ్రాతలు సీతయు నార్తిఁ గుందుచు
వైశమ మూర్ఛ దేర్చుట కొనర్చిరి శీతలవారిసేవనల్. 2961
- ఆ. అంతలోన తెలివి నంది రామవిభుండు
తండ్రీ ధరణినాథుఁ దలఁచి కొనుచు
ననుజు భరతుఁ గాంచి కనుల నక్రతుల నించి
పరమధర్మ మెంచి పలికె నిట్లు. 2962
- అ. దైవవశతఁ జేసి దశరథేంద్రుఁడు మన
తండ్రీ స్వర్గమునకుఁ దరలిపోయె
నట్టి ప్రభుఁడు విడిన యా యయోధ్యారాజ్య
మేల దగిన యాతఁ డెవ్వఁ డింక ? 2963

- అ. నన్నె తలఁచుకొనుచు నా తండ్రి మరణించె,
జెంతనుండి విధులు చేయనైతి
నెంతపాపజాతి నే నైతి నకట; నా
వలన నతని కేమి ఫలము గలిగె? 2964
- గీ. భరత! శత్రుఘ్నుతో నీవు ధరణిపతికి
జనకునకుఁ బ్రేతసత్కృతుల్ జరుపుకతనఁ
బుత్త నామంబు సార్థకంబుగ నొనర్చి
యనఘుఁ డవును సిద్ధార్థుఁడ వైతి వోయి! 2965
- గీ. అఢ్యుఁ డెవ్వఁడు లేక చింతాకులయయి
యుర్విధవుఁ బాసి యున్న యయోధ్య కింక
వని నివాసాజ్ఞఁ దీర్చినవెనుక నైన
నే మనుచు వచ్చుటకు నుత్సహింపఁ గలను? 2966
- క. అరిదమన! భరత! జనకుఁడు
పరమపదముఁ జేరె; నడవి పదునాల్గేండ్లున్
జరపి యయోధ్యకు వచ్చిన
బెరిమన్ నను నాదరించు పెద్ద లెవ రింక? 2967
- క. మును నా నడవడిఁ గనుఁగొని
జనకుఁడు సంతోషపడుచు శ్రవణసుఖముగా
నను మెచ్చి పలుకు పలుకులు
వినతుఁడనై యెవరివలన వినఁ గల నింక? ” 2968
- అ. అట్లు వగచి వగచి “హా సిత! నీ మామ
దశరథుండు కాలవశత నందె
నయ్యలేనివాఁడ వైతివి లక్ష్మణా! ”
యనుచు రామచంద్రుఁ డంగలార్చె. 2969

అ. అగ్రజన్ముఁ డిట్టు లార్తిఁ గుందుచునుండఁ
గనులనీరు గ్రమ్మ ననుజవరులు
భ్రాత రాముఁ గాంచి “పరలోకసత్క్రియల్
జనకునకు నొనర్పు” మని వచింప. 2970

అ. అట్టి దుఃఖవార్త లాలించి జానకి
యధికదుఃఖకర్మితాత్మ యగుచు
నశ్రువారిపూర మట్టులు నిండంగ
నరయఁ జాలదయ్యె నాత్మవిభుని. 2971

అ. వనటఁ గుందుచున్న వైదేహిఁ గనుఁగొని
యుచితభాషణముల నూఱడించి
తండ్రిఁ గూర్చి యడలు తమ్ము లక్షణజుతోడ
నెలుఁగు సెదర రాముఁ డిట్టు లనియె. 2972

గి. “తమ్ముడా! వేగ నుత్తరీయమ్ముతోడ
నింగుదీపిష్టమును దెచ్చి యిమ్ము నాకు;
స్వర్గమందును బూజ్యుడౌ జనకునకును
సలిలసత్క్రియల్ దీర్పఁ బోవలయు నిపుడు. 2973

క. చనుఁగాక సీత మున్నుగ
ననుజా! నీ వామెవెంట నరుగుము; నేను
వెనుకనె వచ్చెద నెంతటి
ఘనదారుణశోకదుఃఖగతి ప్రాప్తించెన్.” 2974

మ. అని శోకింపఁగ రామభద్రుఁడు ప్రబుద్ధాత్ముండు వంశాను వ
ర్తనుఁడు ధీనిధి శాంతమూర్తి నిశితప్రజ్ఞుండు దాంతుండు న
త్యనఘుండైన సుమంత్రుఁ డుమ్మలికతో నా రాఘవుఁ డేర్చి కే
ల్గొని మఠదాకిని పుణ్యతీర్థమునకుఁ గొంపోయె భద్రదంబుగ.

మ. అతికష్టమున రాఘవుం డనుజుతో నర్థాంగితో బార్హ్వ పు
ష్పితకాంతారము శుభ్రనీరము జవోపేత ప్రసాదంబు దు
ర్గతనిస్తారమునైన య న్నదిని మున్నల్ వెట్టి విధ్యుక్తి భూ
పతికి భక్తి జలాంజలుల్ విడిచె నిష్పంకోపతీరంబునన్. 2976

క. విలపించుచు రాఘవుఁ డటు
నలిలాంజలు లొనఁగెఁ బితకు శమనుని దెసగా
నిలిచి పితృలోకమున నీ
జల మక్షయ మగునుగాక జనకా” యనుచున్. 2977

గీ. అంత మందాకినీతీర మధిగమించి
బ్రాతృసహితుడై రాముండు భక్తియుక్తి
గారపొడి రేగుపండ్లును గలిపినట్టి
పిండముల దర్శలం దుంచి పితఁ దలంచి. 2978

క. పనటం గుందుచు రాముఁడు
“జనకా! దీనిని గ్రహింపఁ జను నీ కెలమిన్;
దన కొదవిన యాహారమె
తన దేవత లారగింపఁ దగు దయతోడన్. 2979

ఆ. అనుచుఁ బిండదాన మట్లు తండ్రి కొనర్చి
జనవరుండు రామచంద్రమూర్తి
యా నదీతటంబు నల్లనఁ దరియించి
శైల మెక్కి పర్ణశాలఁ జేరి. 2980

ఆ. ప్రభుఁడు రాఘవుండు భరతలక్ష్మణులను
బట్టి కౌఁగిలించి పనవుచుండ
సీత శోకరవము బ్రాతల దుఃఖార్త
రవము గిరిగుహాశిఁ బ్రతిరవించె. 2981

- క. దూరమున నుండి పైనికు
లా రోదన మాలకించి యగ్రజు కడకున్
జేరి భరతుండు పిత స్వ
ర్గారోహణవార్త వినిచె నని యెంచి రెదన్. 2982
- క. సరగున శిబిరంబుల విడి
వర రథ కరి తురగ ముఖ్యవాహనములపై
భరతు బలంబులు సూటిగఁ
దరలి చనియె రామచంద్రదర్శనవాంఛన్. 2983
- క. నరనాథుఁడు రాముఁడు వని
కరిగిన కాలంబు స్వల్పమైనం గానీ
చిరకాలముగా వగచుచుఁ
బరుగునఁ జని రతనిఁజూడ బ్రజ లుత్కంఠన్. 2984
- క. అ న్నైలవున నటు గలిసిన
యన్నాదమ్ములను గాంచు నభిలాషముతోఁ
బన్నిన వాహనములపైఁ
గ్రన్ననవా రరిగి రవని గ్రక్కదలంగన్. 2985
- అ. తురగ గజ శతాంగ ఖరనేమిఘట్టన
నపుడు తుములఘోష మవనిఁ దోచె
ఘనసమాగమాబ్జ గర్జారవంబుల
ఘోష మింట బోరుకొన్న యట్లు. 2986
- అ. ఆ విరావమునకు నడలి య వ్వనినున్న
కరులు గరిణు లెల్లఁ బరుగువారె
వ్యాఘ్ర మహిష సర్వవానర వృకముఖ్య
జీవసమితియెల్లఁ జెదరిపోయె. 2987

- క. కారండవములు హంసలు
సారంగ క్రౌంచములును జక్రపికము ల
య్యారవమును విని యులుకుచుఁ
బాటెం దిక్కులనుబట్టి పరిపరిగతులన్. 2988
- ఆ. అట్లు పరుగువారు నండజంబులతోడ
నింగి యెల్ల నపుడు నిండిపోయె;
ప్రభుని రాముఁజూడఁ బఱచునైనెకులతో
విపినభూమి వెల్లివిరిసిపోయె. 2989
- ఆ. బలము లట్లు లేగి బరినేలఁ గూర్చున్న
యరివిరాము రాము నట్టెచూచి
కుటిలకైక దూఱి కుబ్జను దిట్టుచుఁ
బెగడి కనులనీసు పెట్టుకొనిరి. 2990
- క. భిన్నతఁ గన్నీ రొలికెడు
న న్నరులం గాంచి రాముఁ డార్ద్రహృదయుఁడై
క్రన్ననఁ జని యాదరమునఁ
గన్న పితరులట్లు వారిఁ గౌఁగిటఁ జేర్చెన్. 2991
- క. కొందఱి నాశ్లేషించుచుఁ
గొందఱు ప్రణమిల్లఁ బ్రీతి గొలుపుచు నపు డ
య్యందఱు హితబంధుల నభి
నందించెన్ రాముఁ డుచిత నయవర్తనలన్. 2992
- ఆ. అప్పు డ మృహాత్ములైన రామాదుల
విపులశోకరవము వెల్లివిరిసి
ధరణిగిరుల దరుల దశదిశాంతరముల
మర్దనారవంబుమాడ్కి మొరసె. 2993

103-వ సర్గము

- అ. అపుడు దశరథేంద్రు నతివల నెల్లర
వెంటఁగొని వసిష్ఠవిబుధవరుఁడు
విభుని రామచంద్రు వీక్షించు వేడ్కతోఁ
బర్ణశాల గూర్చి పయన మయ్యె. 2994
- అ. మందగమన లగుచు మందాకినీతీర
మార్గముననె వచ్చు మహిషమహిషు
లనిశ రామలక్ష్మణాభిషేచనపాన
సేవ్యఘట్టమునకుఁ జేరుకొనిరి. 2995
- క. ఆ రేవు గాంచినంతనె
శ్రీరామునిమాత దుఃఖచింతాకులయై
నో రెండఁగ నిరుగన్నుల
నీ రొలుకఁగ నిట్లు తోడినెలఁతల కనియెన్. 2996
- అ. దిక్కుమాలినట్లు దేశంబువీడి య
క్లిష్టకర్ము లయ్యుఁ గ్లేశపడుచు
మెలఁగు రామలక్ష్మణులకు ని వ్వనిఁ దాన
మాడు తీర్థమిదిగో ! చూడరమ్మ ! 2997
- క. నా కొడుకు రాఘవునికై
నీ కొడు కేమరకయుండ నిత్యము నీ మం
దాకిని జలముల ని యొడ
నే కొని చనుచుండు నంచు నెంతు సుమిత్రా ! 2998
- క. నీ కొమరుఁ డన్నకొఱకై
రాకొమరుం డయ్యుఁ జేయరాని పనులకై
మైకొనియె నక్కటా ! యని
శోకింపకు గురులసేవ సుకృతమె కాదే ! 2999

- క. అనిశ సుఖోచితుఁ డగు నీ
తనుజన్ముఁడు లక్ష్మణుండు తన కొదవిన యీ
యనుచితకృత్యములన్ విడి
ఘనతరసౌఖ్యములఁ గాంచుగా కిఁక మీఁదన్ !” 3000
- ఆ. అనుచు నపుడు కోసలాత్మజ యా దరి
దక్షిణాగ్రములగు దర్భలందుఁ
బెట్టియున్న గారపిండి పిండంబుల
నట్టెచూచి విహ్వలాత్మ యగుచు. 3001
- క. వనతున్ రాఘవుఁ డవి తన
జనకునకున్ భక్తియుక్తి శాస్త్రోక్తముగా
నునిచిన పిండము లని నె
మ్మనమున గ్రహియించి తోడిమహిమల కనియెన్. 3002
- క. “శ్రీమహితేక్షాకుకుల
స్వామికిఁ బూజ్యనకుఁ బితకు జగతీపతికిన్
రాముం డొసఁగిన పిండము
లీ మహిఁ బడియుండెఁ గంటిరే యిటు వీనిన్. 3003
- క. దేవనముండు మహాత్ముఁడు
భూవల్లభుఁ డభిలభాగ్యభోగోన్నతుఁడౌ
శ్రీవిభున కా నివేదన
మే విధమునఁ దగ దటంచు నే నెంతు మదిన్. 3004
- గీ. చతు రుదధివేష్టితాఖిల క్షావిభునకు
నయ్య కర్పింపఁ దగిన రాజున్నమె యిది ?
విభుని పితృనత్త్రియలఁ దీర్చు వెరవు లేక
యకట ! యెంతటి నిర్భాగ్యుఁ డయ్యె కొడుకు? 3005

- గి. గారపిండితోనె శ్రీరామచంద్రుండు
తండ్రి కిడిన పిండదాన మిట్టు
లరసియైన దుఃఖహతిఁ జేసి నా గుండె
వేయివ్రక్క లగుచు ప్రీల దేమి? 3006
- క. మనుజుఁడు భుజించు నదె యా
తని దేవతలకును గూడఁ దగు నను శ్రుతి నా
కనుభవ మగుచున్నది పా
వనమును సత్యంబు హితము వాస్తవ మగుచున్." 3007
- అ. అనుచు వనటఁ గుందు నా రామజనయిత్రీ
నాశ్వసించి రాజు లామెఁ గూడి
యరిగి భూతలమున కవతరించిన దివ్య
మూర్తిఁ బోలు రామమూర్తిఁ గనిరి. 3008
- గి. అఖిలసామ్రాజ్యభోగభాగ్యముల వీడి
దీనుడై వనమందున్న నూనుఁ గాంచి
గనుల దుఃఖాశ్రుధారలు దోనలువార
గొల్లుమని యేడ్చి రెలుఁగెత్తి తల్లు లెల్ల . 3009
- క. జననులను గాంచినంతనె
జనవల్లభుడైన రామచంద్రవిభుఁడు ది
గ్గన లేచి వాని శ్రీపద
వనజంబుల వ్రాలి భక్తి వందనము లిడెన్. 3010
- అ. కనులఁ దుడుచుకొనుచుఁ గరపల్లవంబులఁ
దనయు రాము వెన్నుదట్టి నిమిరి
ధూళి దులిపి ప్రేమ దొలుకాడ మృదుసుఖ
స్పర్శ దేర్చి రతని జనను లెల్ల. 3011

- క. రామవిభుని వెనువెంటనె
సౌమిత్రియు వగలుమిగుల జననుల విమల
ప్రేమమయపదము లంటి ప్ర
ణామంబుల నాచరించె నమ్రుం డగుచున్. 3012
- గి. రాణు లెల్లరు నపుడు శ్రీరామునట్లె
లక్ష్మణుని శుభలక్షజలక్షితాంగు
దాశరథిని గులాచారధర్మనిధిని
గారవించిరి కన్నులనీరు దుడిచి. 3013
- క. అత్తటి సీతయు శోకో
ద్వృత్తిం గన్నీరు వెల్లివిరియంగా నా
యత్తలకు మ్రొక్కి వారలఁ
జిత్తములకు జాలిగదురఁ జెంతన్ నిలువన్. 3014
- క. తనకోడలి దుఃఖార్తన్
వనవానకృశాంగి దీనవదనన్ సీతన్
జనని సుతఁ బోలి యాలిం
గన మొనరిచి యిట్టు లనియె గౌసల్య దగన్. 3015
- క. “జనకనృపతనయ జననా
భుని కోడలు నదమలచరితుం డగు శ్రీరా
ముని భార్యయైన నీ కీ
వనవానకైశ మొంద వలసెనె సీతాః 3016
- సీ. నడిమింటిప్రాద్దున మడుగునీటినిఁ బాసి
పొగిలెడు నెత్తమ్మిపూవులాగు
మిడియెండతాకున నుడుకారుకొలనిలో
పలఁ బల్లటిల్లు చెంగలువమాడ్కిఁ

గనటున నిలువెల్ల మనకలు గ్రమ్మంగఁ
బసదూలు నపరంజిపలకపగిది
కారుమబ్బులతెర కనుకట్టు గావింప
మాసిన నెఱచందమామరీతి

- గి. విన్ననై వసివాళ్ళాడి వన్నెవాసి
కళదొఱంగిన నీ నెమ్మొగంబుఁ గన్న
నాశ్రయమె బుగ్గిగాఁ జేయు నగ్గిఁ బోలి
నన్ను దుఃఖంబు దహించుచున్న దమ్మ!” 3017
- క. అని యిట్లు కోసలాత్మజ
పనవుచు వాపోవుచుండ భరతాగ్రజుఁడౌ
ననఘుఁడు రాముఁడు చని తన
జననికి వందన మొనర్చి సద్భక్తిమెయిన్. 3018
- క. సురవరుఁడు గురుని కెరఁగిన
సరణిన్ రఘువర్కుఁ డనలసదృశప్రభుఁడౌ
గురుఁడు వసిష్ఠుని పదపం
కరుహంబుల కెఱఁగి యతనికడఁ గూర్చుండెన్. 3019
- క. తరువాత ధర్మనిరతుఁడు
భరతుఁడు బ్రెగ్గడలు పైన్యపతులు పురవరుల్
పరివేష్టించఁగఁ జని సు
స్థిరమతిఁ దన యన్నసన్నిధిన్ వసియించెన్. 3020
- ఆ. మౌనివేషుఁ డయ్యు మహితతేజుండైన
బ్రాత రాముచెంత భరతుఁ డంతఁ
గొలిచి యుండె నభిముఖుండయి కేల్కొడ్డి
వనజభవునిమోల వజ్రిఁ బోలి. 3021

క. అనఘుఁడు భరతుం డన్నకు
వినతుండై యేమి విన్నవించునో యిఁక నం
చనితర చిత్తమున సభా
జన మప్పడు వేచియుండె నముచితభంగిన్. 3022

క. ఋతమతి రాముఁడును మహా
మతియగు లక్ష్మణుఁడు ధర్మమతి భరతుండున్
పాతవేష్టితులై మెఱసిరి
క్రతుసభ వహ్నిత్రయంబు కైవడి నచటన్. 3023

104-వ సర్గము

ఆ. అపుడు రామచంద్రు డంతరంగంబున
భ్రాతృవత్సలుఁ డని భరతు నెఱిగి
సంతసంబుతోడ సౌమిత్రియుం దాను
గలసి యతనిగూర్చి పలికి రిట్లు. 3024

క. “అనుజా! భరతా! నీ విటు
మునివేషముతోడ రాజ్యమును విడి వనికిన్
జనుదేరఁగఁ బనియేమో
వినఁదలఁతు సవిస్తరముగ వినిపింపఁ దగున్.” 3025

క. అని రాముఁడు ప్రశ్నింపగ
ననుజుఁడు భరతుండు వినతుండై సాంజలియై
తనవచ్చిన కార్యంబును
వినుపింపఁ దొడంగె నిట్లు విస్మయముగన్. 3026

ఆ. “అర్ధవర్య! నిన్ను నడవికిఁ బంపించి
ప్రియకుమారవిరహపీడితుఁ డయి
తండ్రి దశరథుండు తపియించి తపియించి
చనియెఁ దనువు వీడి స్వర్గమునకు. 3027

- క. అరిదమనః రామ ! దశరథ
నరపతి మాయమ్మపేరణన్ మతిచెడి మీ
దరయక దుష్కృతి నొనరిచి
ధర నపయశ మందె యాడుదానికి వశుడై. 3028
- గి. అంతసేసినయట్టి మా యమ్మ కైక
రాజ్యఫల మందఁగా లేక పూజ్యుడైన
విభుని ధరణీవిభుని పీడి విధవ యగుచు
నార్తి బడి చెడి నిరయంబు నందుఁగాక ! 3029
- ఆ. ఆ నికృష్టచరిత కాత్మజుడైన నీ
దాసుడైన నన్ను దయ దలంచి
యవని కెల్ల నిపుడె యభిషిక్తుడవు గమ్ము
మఘవుఁబోలి రామ ! యఘవిరామ ! 3030
- క. జననాయక ! యీ మంత్రులు
ననాథలగు మాత లెల్ల నఖిలప్రజలున్
నిను నాశ్రయింప వచ్చిరి
మన మలరంగ వీరికోర్కి మన్నింపఁ దగున్. 3031
- గి. అన్వయానుక్రమంబున నగ్రజుండ
వైన నీ వందఁ దగిన యీ యవనిరాజ్య
మఖిలధర్మజుడైన నీ వధిగమించి
హితముగూర్పు మాశ్రితసుహృత్తుల కెల్ల. 3032
- క. రాజేంద్రుడ వగు నీచే
నీ జగతి సనాథ యగుచు నెనఁగుం గాతన్
రాజేందువికాసముచే
రాజీలైదు శారదీయరజని విధమునన్. 3033

ప్రగ్గడలను గూడి ప్రార్థింతు నీపాద
సరసిజముల కెఱిగి శిరము వంచి
తమ్ము శిష్యుఁ బాదదాసు నన్ గరుణించి
చింతితార్థసిద్ధుఁ జేయుము ప్రభు !

3034

పురుషోత్తమ ! మన పూర్వులుఁ
బరంపరగఁ గొలిచి వచ్చు ప్రకృతులపలుకుల్
పరిపాటించి వినందగుఁ
దిరస్కరణసేయఁ దగదు ధీరవిచారా !”

3035

అని యీగతిఁ బ్రార్థించుచు
ఘనభుజుఁ డగు కైకసుతుఁడు కన్నుల నత్తుల్
దొనఁకాడ రామవిభుపద
వనజంబుల మరల వ్రాలి వందనము లిడెన్.

3036

మదగజంబుఁ బోలి మాటిమాటికిని ని
ట్టూర్పు లెగయ రోజుచున్నవాని
భరతు ననుగూడమ్ముఁ బట్టి కౌఁగిటఁ జేర్చి
యనునయమున రాముఁ డనియె నిట్లు.

3037

“అనఘప్రవతుఁడు కులీనుం
డనుపమ నత్తుండు విక్రమాదిత్యుండౌ
నినువంటి పురుషుఁ డఘముం
బొనరించునె తుచ్చరాజ్యమునకై యనుజా !

3038

అరిసూదన ! నీ యెడలన్
బొరయంగాఁ బోవ దఘము బూనంతైనన్;
మరియాదగాదు బాలుని
కరణి జనని నిట్లు లీ వగౌరవపఱుపన్.

3039

- క. నైఋపుము పితరుల యానతి
భరతా! నీ వనఘృడవును బ్రాజ్ఞుడ వగుట
గురుజనుల కిచ్చవచ్చిన
నరణి సతీసుతుల కాజ్ఞనలుపఁ దగుఁ గదా! 3040
- క. పితరులకు సుతులు; పతులకు
సతులు; గురులకును శిష్యసంతానము నీ
క్షితి నెట్లొ యత్న మన మను
మతితో గురుజనులయాజ్ఞ మన్నింపఁ దగుఁ. 3041
- అ. వల్కలంబు లిచ్చి వని కంపుటకు నైన
వననభూషణాదు లొసఁగి నన్ను
నవని నేలు మనుట కైనను దశరథ
జనవిభుండె ధర్మశాసకుండు. 3042
- క. వరధర్మవేది వగు నో
భరతా! ధర్మజ్ఞుడైన ప్రభు జనకునెడ
గురుభావ ముంచినట్టులె
పరమం బగు భక్తి జనని భజియింపఁ దగుఁ. 3043
- అ. అట్టి ధర్మశీలు రగు తల్లిదండ్రులు
వనికీ జనుము రాఘవా! యటంచు
నానతీయ శిరమునందుఁ దాలించి వచ్చి
యన్యధాకరింప నగునె నాకు? 3044
- అ. ఏలఁ దగును రాజ్య మీ వయోధ్య వసించి
సకలసాధులోకనమ్మతముగ;
తల్లిదండ్రీయాజ్ఞఁ దలదాల్చి నేనును
వల్కలములఁ గట్టి వని వసింతు. 3045

క. లోక మెఱుంగ నిటు నీకున్
నాకు విభాగించి శాసనముజేసి ధరి
త్రికాంతుడు జనకుడు ను
శ్లోకుడు వేంచేసె నాకలోకంబునకున్. 3046

క. లోకగురుడు ధర్మాత్ముడు
భూకాంతుడు తండ్రి నీకు బూజ్యం డగుటన్
జేకొనుము విధిగ నాతడు
నీ కొనఁగిన భాగ మిపు డనింద్యచరితా! 3047

ఆ. ఆ మహాత్ముజనకు నానతిఁ బాలింప
నేను బదియు నాలుగేండ్లదాఁక
దండకావనమునఁ దపసి నై పితృదత్త
మైనభాగ మంది యనుభవింతు. ” 3048

105-వ సర్గము

ఆ. అట్లు పురుషసింహు లగు రాఘవులు సుహృ
జనముతోడ సచివసమితితోడఁ
జేరి ధర్మపరతఁ జింతించుచుండంగఁ
గష్టమునను రాత్రి గడచిపోయె. 3049

ఆ. ఆ ప్రభాతవేళ నందఱు నరిగి మం
దాకినీస్రవంతిఁ దానమాడి
వార్చివేల్చి మరలవచ్చి కూర్చుండిరి
పర్ణశాల రామభద్రుఁ గూడి. 3050

క. కిమ్మనక యెల్లరును మౌ
నమ్మును వహియించి యుండ న్రముం డగుచున్
దమ్ముడు భరతుడు గడు విన
యమ్మున నన్నఁ గని యిట్టు లనె నయనూక్తిన్. 3051

అ. “అన్మదీయజనని యభిమతంబును దీర్చ
నాకు రాజ్య మిచ్చినావు నీవు;
దాసుడైన నేను దాని నీ కర్పింతు
నెదురులేక రామ! యేలుకొనుము.

3052

అ. వార్షికాపగా ప్రవాహవేగ చ్యుత
కూల మాఁ కగొనఁగఁ జాలనట్లు
లీ యనంతరాజ్య మీ యెడ భరియించి
యేలఁ జాలఁ డన్యఁ డీవు దక్క.

3053

అ. తురగగతినిఁ జనఁగ ఖర మోపలేనట్లు
గరుడజవము కాకి గాంచనట్లు
ష్ఠాతలేంద్ర! నీకుఁ గల మహత్తరశక్తి
నేను బడయఁజాల నించుకైన.

3054

గి. ఎప్పు డొరులకు నాశ్రయ మిడెడు ధన్యు
జీవితంబె సర్వోత్తమ జీవితంబు;
దినదినంబుఁ బరాశ్రయంబుననె గడపు
భాగ్యహీనుని దీనుని బ్రదుకు బ్రదుకె?

3055

చ. పురుషుడు నాట ప్రోదిగనుమొల్క క్రమోన్నతి మానుగట్టి వి
స్తరమయి గుఱ్ఱులెక్కుటకు సాధ్యముగాని మహాగమై విరుల్
విరివిగఁ బూచియుఁ దుది ఫలింపనియట్లుగు భర్తవయ్య రా
జ్యరమ గ్రహించి యాశ్రితజనావళి నీ విపు డేలకుండినన్. 3056

అ. తరి విరామ! రామ! యవనినాథుడ వయి
సుప్రభావ గరిమ సూర్యుఁ బోలి
నేల నేలుచుండ నీ ప్రజావళి యెల్ల
నిన్నుఁ జూడఁ గోరుచున్నవారు.

3057

- ఆ. కౌతుకమున సమదకరులు గర్జించుచు
వెంబడించుఁ గాత విభుని నిన్ను
వగపు దొలఁగి రాణివాసంపు గరితల
హృదయములకు శాంతి యొదవుఁ గాత! ” 3058
- క. పరమార్థసమన్వితముగ
భరతుఁడు రఘురాము నిట్లు ప్రార్థింపఁగ నా
గరజనులు సంతసంబునఁ
బుఠే యనుచు నిచ్చమెచ్చి పొగడిరి భరతున్. 3059
- ఆ. అట్లు దుఃఖితాత్ముడై విలపించెడి
మనయశస్వి భరతు ననుజుఁ గాంచి
ధీనిధానుడైన ధీరుఁడు రాఘవుం
డాశ్వసించి యిట్లు లని వచించె. 3060
- గి. “తమ్ముఁడాః జీవుఁ డెపు డన్వతంతుఁ డగుట
నిచ్చవచ్చినగతిఁ జరియింప లేఁడు;
కైవసముఁజేసికొని కాలకర్మగతుల
దైవమే త్రిప్పమఁడు నాతని సతమ్ము. 3061
- క. కలిమికి వినాశ మంతం;
బలఘుతరోన్నతికిఁ బతన మంతంబు; ప్రియుల్
గలయుట కెడబా టంతం;
బిల జీవితమునకు మరణమే యంత మగున్. 3062
- క. పరిపక్వఫలంబునకున్
దరువు దొఱఁగు భయమె సంతతము గల్గు క్రియన్
ధరణి జనించిన నరునకు
మరణం బగు నను భయంబె మఱి మఱిఁ దోచున్. 3063

- గి. గట్టి కంబాలకట్టిన యట్టి గృహము
కాలవశమున శిథిలమై కూలినట్లు
జనుఁడు వశుఁడయి తుదకు నాశంబు గాంచు
వరబలాఢ్యుఁ డయ్యును జరామరణములకు. 3064
- గి. జరగిపోయిన రాత్రి కమ్మఱుగ రాదు;
శరధిఁ బడు యామునజలంబు తిరిగి రాదు;
అర్కఘృణలు వేసవి నీటి నార్చినట్లు
ప్రజల యాయువుల్ గొనిపోవుఁ బగలు రేయి. 3065
- అ. ఏమిచేయుచున్న నెట కేగి డాఁగున్న
నడఁగిపోవుచుండు నాయు వనెడు
నాత్మచింత మాని యన్యుల కష్టాలఁ
గూర్చి యెంతో వంత గుండనేల? 3066
- అ. కూరుచున్నచోటఁ గూర్చుండుఁ బరుగిడుఁ
బదములంటి వెంటఁ బరుగువారు;
సకల సమయములను జనునకు మృత్యువు
నీడవోలి కూడనే చరించు. 3067
- క. తల నరిసిపోక గాయము
వలీపలితకలిత మగుచు వరుగై పోవన్
దలమగు జరచేఁ గృతుఁడై
కలఁగెడు నరుఁ డేమిసేయఁగా శక్తుఁ డగున్? 3068
- అ. ఉదయభానుఁ గాంచి యుత్సాహపడుఁ గాని
యస్తతరణిఁ గాంచి యలరుఁ గాని
యనునిమేష మాయు వడఁగిపోవుచునుండె
నని యెఱుంగఁ డెంచుకైన నరుఁడు. 3069

- క. ఋతువులు దిరిగిన కొలఁదీన్
గతమగు నాయువని నరుఁడు గ్రహియింపకయే
కుతుకపడుచుండు నవనవ
గతులన్ దోతెంచు ఋతుముఖంబులఁ గనుచున్. 3070
- క. కడలి యలలఁ గాష్టంబులు
వడిఁ గలయుచు వీడునట్టి వడుపున సిరులున్
బడఁతులు గొడుకులు బంధువు
లెడనెడఁ గలయుటయు విడుటయే ధ్రువ మవనిన్. 3071
- క. మృతునికొఱ కేడ్చు నాతఁడు
బ్రతికింపఁగ నేరఁ డెన్నిపాటులు వడినన్
క్షితి జీవి కెందు స్వేచ్ఛా
గలియున్నదె తలఁచినట్లు గావించుటకున్ ? 3072
- ఆ. దారిఁబోవునట్టి వారిఁ గన్గొను నాతఁ
డేను వత్తునంచు నేగునట్లు
తాత తండ్రు లేగు దారి తప్ప దటంచు
నెఱిఁగి చనఁగ మనుజుఁ డేడ్చుటేల ? 3073
- ఆ. తిరిగిమాడ కుండఁ బఱచు వాహినిఁ బోలి
వడిగ వడిగ వయసు గడచిపోవుఁ
గాన నాత్మసుఖముఁ గాంక్షించు నాతండు
ధర్మ మాచరింపఁ దగు సతంబు 3074
- క. మన జనకుండగు దశరథ
జనపాలుఁడు ధర్మపరుఁడు సవనము లెన్నో
యొనరించి సదక్షిణలుగఁ
జనియె దివంబునకుఁ బుణ్యచారితుండై. 3075

సి. ప్రజల బిడ్డలయట్లు భావించి పాలించి
 యాత్మభృత్యుల ప్రేమ నాదరించి
 యలఘు దక్షిణలతో యాగముల్ గావించి
 పరమధర్మంబుఁ దప్పక చరించి
 యాయురారోగ్యభాగ్యంబులు గడియించి
 యఖిలభోగంబుల ననుభవించి
 తన యశస్రభలచే దశదిశల్ వెలయించి
 సాధుజనామోదచరితఁ గాంచి

గి. సత్యశాసనుడై ధరాచక్ర మెల్లఁ
 బెద్దకాలంబు భరియించి పేరుగాంచి
 తను వెడలి దివ్యుడై స్వర్గమునకుఁ జనిన
 జనకునిం గూర్చి దుఃఖింపఁ జనదు మనకు.

3076

క. శ్రుతుల స్మృతుల విధు లెఱిగిన
 మతిమంతుడ పిచ్చు చింత మానుము; భీరో
 స్మృతునకు వగచుట బాష్పో
 ద్ధతుఁ డగుటయు నెందుఁ దగదుగాదే వత్సా!

3077

ఆ. వగపుమాని శాంతి వహియించి తమ్ముడా!
 తండ్రిశాసనంబు తల ధరించి
 య య్యయోధ్య కేగి యఖిలరాజ్యభరంబు
 దలనుదాల్చి యేలఁ దగుదు పిచ్చు.

3078

క. నరవరుఁ డార్యుఁడు సదమల
 చరితుఁడు జనకుండు నా కొనంగిన యాజ్ఞన్
 శిరసా వహించి నేనును
 నరణ్యమున నుండుఁ దపసి నై ధర్మవిధిన్.

3079

- అ. తండ్రియాజ్ఞఁ దీర్చఁ దగు నీకు నాకు; నీ
పుర్వి నేలు మడవి నుందు నేను
పరసుఖమ్ము గోరు నరుఁడు ధర్మాత్ముఁడై
జరుపవలయు నోర్చి గురుల యాజ్ఞ. 3080
- క. పురుషశ్రేష్ఠుఁడ వగు నో
భరతాః మన జనకుఁడైన పంక్తిరథుని స
చ్చరితము మనమున నిడుకొని
ధరణిం బాలింపు మభిమతం బగు సరణిఁ.” 3081
- ఆ. అని మహానుభావుఁడైన రామవిభుండు
తండ్రియాజ్ఞదీర్చఁ దప్ప దనుచుఁ
తనదు తమ్మునకును ధర్మార్థసమ్మత
హితమృదూక్తి నానతిచ్చె నపుడు. 3082

106 వ సర్గము

- గి. ధార్మికుండైన భక్తవత్సలుఁడు రాముఁ
డొత్తి యీ రీతి బోధించి యూరకుండ
నన్నఁ గని ధర్మయుక్తంబు లక్కజములు
నైన సూక్తుల భరతుఁ డిట్లని వచించె. 3083
- క. “అరిమర్దన! నినుఁ బోలెడు
పురుషుం డెవ్వఁడు గలఁడు భూలోకమునన్
దొరసెడు సుఖదుఃఖములన్
బొరయపు నిను హర్షశోకములు రఘువీరా ! 3084
- క. పెద్దలును నిన్ను బుద్ధిన్
బెద్దగఁ బూజింతు రైనఁ బృథుగౌరవ మా
పెద్దలయెడ నిడి వారల
యొద్దనె సంశయము లడుగు చుందువు నీవున్. 3085

అ. బ్రతికియున్నవాని మృతులైతే యాతని
నున్నదాని లేకయున్నదాని
సమతః గాంచఁ గలుగు సద్బుద్ధిగల యాతఁ
డనుతపింపఁ డెట్టి యాపదలకు.

308

క. ధీనిధి యాత్మానాత్మ
జ్ఞాని యయిన నిన్నువంటి నత్పురుషుడే
తానుగఁ గష్టంబులకు న
ధీనుండై యడలఁ దగునె నీరవిచార!

308

అ. సత్యశీలివీవు సర్వజ్ఞుడవు నీవు
విబుధసముండ వీవు వేత్త వీవు
సారమతివి నీవు సర్వదర్శివి నీవు
రఘుకులాబ్ధిచంద్ర! రాఘవేంద్ర!

308

అ. సకలసుగుణరత్న సోపన్నునకు నీకు
భవవినాశవిజ్ఞ పండితునకు
దుస్సహంబులైన దుష్టకష్టముల
పాలఁ బడుటఁ దగదు ప్రభువశేణ్య!

308

క. మా యమ్య నా నిమిత్తం
వీ యమ మిటు లాచరించె నే నీనన్న దః
న్యాయ మగు నిట్టి దుష్కృతి
నా యిష్టముగాదు కరుణ ననుఁ జూడఁ దగునీ.

309

అ. పరమధర్మపాశబద్ధుండ నగుటచేఁ
బాపకృత్యమునకుఁ బాలుపడిన
దండనార్థయైన తల్లినిఁ దీవ్రమా
శాసనమునఁ జింపఁ జాలనైతి.

309

- ఆ. సాధువంశభవుఁడు నత్కియానిరతుఁడౌ
దశరథేశ్వరునకుఁ దనయుఁడ నయి
లోకనిందితంబు లుప్తధర్మంబైన
కార్య మెట్లు చేయఁ గలుగువాఁడ ? 3092
- క. గురుఁడు క్రతుకర్తయును భూ
వరుఁడును వృద్ధుండు దివిజవరసముఁ డగుటన్
మరణించిన మన జనకున్
దిరస్కరింపంగఁ జాల నిండిననభలోన్. 3093
- క. ఎఱిగినవా డెవ్వం డొక
తరుణికిఁ బ్రియ మాచరింప ధర్మార్థబహి
ష్కరణమగు నిట్టి పాపా
చరణము గావింపఁ గలఁడు నద్ధర్మనిధి ! 3094
- ఆ. చేటుకాలమునకు చెట్టుబుద్ధులు పుట్టు
నను సనాతనోక్తి నవనివిభుఁడు
ప్రజల యెట్టుయెదుటఁ బ్రత్యక్ష మొనరించెఁ
గానిపని యొనర్చి కాలవశత. 3095
- ఆ. కైకక్రోధకలన ఘనమోహవశమున
సాహసించి తండ్రి నలిపినట్టి
ధర్మరహితకృతిని దగురీతి గ్రహించి
చిత్తగించి చక్కఁ జేయవలయు. 3096
- ఆ. తండ్రిచేసినట్టి ధర్మాపచారంబు
సాధునమ్మతముగఁ జక్కపఱుపఁ
బూనుకొన్నయట్టి పుత్రుడే పుత్రుఁడౌ
నట్లు తీర్పలేని యతఁడు సుతుఁడె ? 3097

- క. ఓ రాఘవ! నీ వట్టి యు
దారుడగు కుమారు డగుము; తండ్రి బుధాంగి
కారంబుగాని దుష్కృతి
నేరక కావించె బరిగణింపకు దానిన్.
- 3098
- క. జనకాఖ్య నిలిపి కైకే
యిని నన్ను క్షమించి సకలహితబాంధవ భూ
జనయుతముగ నీ రాజ్యము
ననుకంపామతినిఁ బ్రోవ నగు నీ కనఘా!
- 3099
- క. ఎక్కడ క్షత్రియధర్మం?
బెక్కడ కానన నివాస? మెక్కడ రాజ్యం
బెక్కడ వల్కలధారణ?
మక్కట! యీ వైపరీత్య మగునే నీకున్.
- 3100
- అ. ధరణిభార మూని ధర్మశాసనమున
నెల్ల ప్రజల పేర్ని నేలుకొఱకు
పట్టభద్రుఁ డగుటె ప్రథమధర్మంబు సత
క్షత్రియునకు జ్ఞానధామ! రామ!
- 3101
- గి. క్షత్రియకులీనుఁ డెవఁడు సాక్షాత్ఫలంబు
నృపతిధర్మంబు విడిచి యనిశ్చితంబు
ననుమితం బలక్షితము జన్మాంతఫలద
మైన మౌనిధర్మంబును బూనఁ గోరు?
- 3102
- గి. కష్టముం గూర్చు ధర్మమార్గమునె విధిగ
ననుసరించుట నీ యిష్ట మగున యేని
నరైవిభుఁడ వయి నాల్గు వర్ణముల ధర్మ
పాలనముఁ జేయుటకు శ్రమపడఁగ రాదె?
- 3103

అశ్రమ చతుష్కమున గృహస్థాశ్రమమునె
ధర్మవిదులు గణింతు రుత్తమము గాగ;
నఖిలధర్మవిధిజ్ఞుడ వైన నీకు

నట్టి యాశ్రమమును వీడనాడఁ దగునె?

3104

వయసుచే బుద్ధిచే గుణచయముచేత

స్థితిగతులచేత నీ కంటఁ జిన్నవాడ

నన్నిట నమర్థ నగ్రజు నిన్ను విడిచి

ధరణిభారంబు నే నెట్లు తాల్చఁగలను?

3105

పితృపైతామహ మగు నీ

క్షీతిరాజ్య మకంటకముగఁ జేకొని ధర్మ

స్థితిఁ బాలింపుము రామా!

హేతులును బాంధవులు ప్రజలు నెల్లరు మెచ్చన్.

3106

పురజనులతోడ నిచటనె

గురుముఖులు నకలమంత్రికోవిదయుత్వి

గ్వరు లిపు డభిషేకింతురు

ధరణినాథునిగ నిన్ను దశరథరామా!

3107

భువనముల జయించి దివిజాభిషిక్తుడై

నాక మేలు విబుధనాథుఁ బోలి

ప్రకృతిగణముచేతఁ బట్టభద్రుండవై

యీ వయోధ్య కేగి యేలుము ప్రభు!

3108

పాలించుచు మిత్రుల; ని

రూపించుచు శత్రుజనుల; మూఁడు ఋణములఁ

దేలించుచు ప్రజల న్నను

నెలందగు నీ వయోధ్య నినపంశమణి;

3109

- గి. ఆర్య! నీ వభిషిక్తుండ వైనయంత
సంతసింతురు నీ సుహృజ్జనము లెల్ల
నీ పగతు రెల్ల నిపుడె భయోపహతిని,
బఱచెదరు గాత దశ దిశాంతరములకును. 3110
- అ. లోకనిందలకును లోబడ్డ మా తల్లి
దుష్కళంక మెల్లఁ దుడిచి వైచి
పూజ్యపాదుడైన భూపతి మన తండ్రి
కఘము సోకకుండ నరయు మయ్య! 3111
- క. తలమోదఁ బ్రణామంబులఁ
జలుపుచుఁ బ్రార్థింతు నిన్ను; సర్వేశుఁడు జీ
వులఁ బోలి నన్నుఁ జుట్టలఁ
జెలులన్ బురజనుల రక్షసేయుము రామా! 3112
- ఆ. ఎంతవేడుకొన్న నీవు మన్నింపక
దండకాటవులకె తరలుదేని
నేను వచ్చువాఁడ నీ వెంట నంటి నీ
పదసరోజసేవ వదలకుండ.” 3113
- క. అని భరతుఁడు తల్లడమున
వినతుండై యట్లు తన్ను వేడుచు నున్న
ఘనధీరుఁడు రఘురాముఁడు
జనకాజ్ఞకు నెదురుతిరుగఁ జాలక యుండెన్. 3114
- చ. కనికరముంచి విన్నపముఁ గైకొనఁ డన్న విచార మద్దిరా
జనకుని గిటుదాటుఁడను సంతనమున్ మది నగ్గలింపఁగా
వినతచరిత్రుడైన రఘువీరుని యద్భుతమస్థిరత్వమున్
గని యపు డొక్కసారిగనె కాంచిరి సభ్యులు ఘోరమోదముల్. 3115

అ. అశ్రునయన లగుచు నవశలౌ జననులు
నవని నురులుఁ బొరు లట్లు వేడు
భరతుఁ బొగడి రామభద్రుఁ బ్రార్థించిరి
క్రమ్మఱంగఁ బురికి రమ్మటంచు.

3116

107-వ సర్గము

గి. అంత శ్రీమంతుఁ డగు లక్ష్మణాగ్రజుండు
సకలబాంధవసహితుడై ప్రాంజలి యయి
మరల మరల వేడుచునున్న భరతుఁ గాంచి
యనుపమామోదభరితుడై యనియె నిట్లు.

3117

గి. వత్స! దశరథనరపాలవరునివలన
రాజ్య కేకయపుత్తి గర్భమున నుండి
యవతరించిన నీవు నీ యట్టి సాధు
మతికిఁ దగినట్లై పలికితి శ్రుతిహితముగ.

3118

సి. తమ్ముడా! మును మనతండ్రి హర్షమున నీ
జననిఁ బెండిలియాడు సమయమందె
యామె సంతతికి రాజ్యముఁ గూర్తు నంచు మీ
మాతామహునకును మాటయిచ్చె
నంతియకాక దేవాసురయుద్ధమం
దాత్మరక్షణకుఁ బ్రాపైన యట్టి
నీ తల్లి కైకపైఁ బ్రీతి నా దశరథ
ధరణీశ్వరుఁడు వరద్వయ మొసంగె

అ. నీవు రాజ్యమేల నేను గానల కేగ
నా వరద్వయమున నయ్యెఁ గాన
మనము విధిగ వాని ననుసరింపందగుఁ
దల్లిదండ్రులకు ముదంబు గూర్చు.

3119

- అ. తండ్రిప్రభుని యాజ్ఞఁ దలఁదాల్చి నేను ల
క్ష్యజునితోడ జనకజాతతోడ
సత్యనిష్ఠఁ బూని జనవాక్యము గణింప
కేగుదెంచినాఁడ నిట్లు వనికి. 3120
- అ. జననిఋణమునుండి జనకు ముక్తునిఁ జేయ
వసుధ నతని సత్యవాదిఁ జేయ
భరత! నీ వయోధ్యఁ బట్టభద్రుండవై
ప్రజల నేలవలయుఁ బ్రాభవమున. 3121
- క. పున్నెములగూర్చి పితరుల
పున్నామ నరకవిముక్తిఁ బొందించు నతం
డెన్నగఁ బుత్తుం డగు నని
మున్నుగ యా పుణ్యతీర్థమున గయుఁ డనఁడే 3122
- క. కాపుననే బహుపుత్తులు
గావలె నని కోరుచుండ్రు; ఘనకర్మతులం
దేవారలైన గయను య
థావిధి నొనరింతు పిండదానము శ్రద్ధన్. 3123
- గి. భరత! నీ వట్టి సత్పుత్రవరుఁడ వగుచుఁ
గన్నతండ్రికి స్వర్గసుఖంబు గూర్పఁ
దమ్ము శత్రుఘ్నుతో రాజధాని కేగి
ప్రభుఁడవై యేలవలయును బ్రజల నెల్ల. 3124
- క. మానవపతియగు జనకుని
యానతి దలఁదాల్చి దండకాటవి కింకన
జానకితో లక్ష్మణుతో
నేనుం జని పదియు నాలుగేండ్లు వసింతున్. 3125

- ఆ. ఈ వయోధ్య కిప్పు డేగి ప్రభుండవై
యేలవలయుఁ గూర్చి నెల్లప్రజల;
నేను కాననముల కేగి ప్రభుండనై
యెల్ల జంతుచయము నేలువాఁడ. 3126
- ఆ. ఎండ వేడిసోఁకకుండ నీ శీర్షంబు
వెల్ల గొడుగునీడ వెలయుఁ గాక
యా తపంబు సొరని యవనిజ చ్ఛాయలు
నాకుఁ జలువఁ గూర్చుగాక యింక. 3127
- క. హితుఁడగు శత్రుఘ్నుండ
ప్రతిమ పరాక్రముఁడు నీకు బానటు యగు; నా
కతని వలెనె లక్ష్మణుఁ డ
దృఢతశస్త్రాస్త్రబలశాలి తోడైయుండున్. 3128
- గి. నీవు శత్రుఘ్నుతోఁ గూడి నేల యేలు;
మేను లక్ష్మణుతోఁ గాన కేగియుండు;
మనము నల్వరు సుతులము జనకు సత్య
వాదిగాఁ జేయుదము మఱి వగవ వలదు.” 3129

108-వ సర్గము

జాబాలి రామునితో పలుకుట

- క. అని భరతు నూరడించెడి
యనుపమ ధర్మజ్ఞు రాము నారసి యంతన్
ముని జాబాలి ప్రగల్భం
బున ధర్మవిరుద్ధవచనముల నిట్లనియెన్. 3130

క. “మామంచిమాటలాడితి

రామా! ధీరుండ వయ్యఁ బ్రాజ్ఞుఁడ వయ్యున్
సామాన్యునివలె నీవ

ప్రామాణ్యంబైన పలుకు పలుకం దగునే?

3131

క. ఏవాఁ డెవనికి బాంధవుఁ?

దేవానికి నెవనివలన నేమిఫల మగున్?

జీవి యొకండై పుట్టును

జావుంగను నొకఁడె; వెంటఁ జనఁ డెవ్వండున్.

3132

ఆ. అట్లుగాన తల్లి యని తండ్రి యని భ్రాంతి

వెంబడించువాఁడు వెఱ్ఱివాఁడు

రామ! యరివిరామ! నామాట వినఁదగు

నెంచిచూడ నెవని కెవఁడు లేఁడు.

3133

ఆ. పయన మేగువాఁడు బనచేయు నొకచోట

దాని వీడి మరలఁ దలపఁ బోవఁ;

డట్లై తల్లిదండ్రీ యావానము ధనంబుఁ;

గలసియున్న నుండు తొలగఁ దొలఁగు.

3134

గి. పైతృకంబైన భాగ్యంబుఁ బరిహరించి

యడవిపాలయి కష్టంబు లందఁ దగదు;

రామ నినుఁ గోరుచున్నది రాజ్యలక్ష్మి

తొరగఁ బురి కేగి పట్టభద్రుండ వగుము

3135

గి. రాజరాజాత్మజుఁడ వైన రామ! నీవు

ఘనతరములైన భోగభాగ్యముల నెల్ల

ననుభవింపంగఁ దగు నయోధ్యాపురమున

స్వర్గనగరంబునందు వాసవునిఁ బోలి.

3136

- గీ. పంక్తిరథునకు నీకు సంబంధ మేమి?
ఎవరు నీ కాతఁ డాతని కెవరు నీవు?
నీ వొక ప్రభుండ వతఁ డొక భూ విభుండు
రామ! నా మాట విని స్వధర్మమునఁ జనుము. 3137
- గీ. తండ్రి నుతునకు బీజమాత్రంబె యందె
భూతలంబున పురుషుని పుట్టువునకు
జనని ఋతుమతి గర్భకోశంబునందుఁ
గలయు శుక్ల శోణితములే కారణములు. 3138
- క. ఆ వసుధేశుం డెచటికిఁ
బోవఁ దగునో పోయె నటుకె పురుషుల కిది స్వా
భావికమ నీవు మిథ్యా
భావముఁ గూర్చుకొని బాధపడ నేమిటికిన్? 3139
- క. ధనధర్మపరత మాత్రన
ఘనసుఖభోగముల విడిచి కష్టాధిక జి
వనులై చచ్చి నశించెడి
జనులం గని నాకు నెంతో జాలి వొడమెడిన్. 3140
- గీ. అష్టకాశాద్ధ మనుచుఁ బ్రత్యాబ్ధిక మని
యన్నమును వృథసేయుదు రజ్జజనము;
లరయుమో రామ చచ్చి చన్నట్టి యాతఁ
డెట్లు రాఁ గల్గు? నెట్లు భుజింపఁ గల్గు? 3141
- క. ఒక్కఁడు భుజించినది యొం
డొక్కని క్షుద్బాధ దీర్చ నోపినయేనిన్
యొక్కడనొ గలాతనికై
యొక్కడ పాథేయ మొరున కిడి కూర్చు దగున్. 3142

- క. దేవతలను బూజింపుము;
గావింపుము దానములను; గ్రతువులచే భూ
దేవతలఁ దనుపు మని మే
ధావులు విలిఖించి రిట్లు ధనలోభమునన్. 3143
- గి. అట్లు గాన ధీమంతుడవైన నీవు
కలదు పరలోక మని బుద్ధి దలపఁజొక
యనుభవింపుము ప్రత్యక్షమైన దాని
భ్రాంతిపడి పరోక్షములకై బాధపడకు. 3144
- క. పురుషోత్తమ ! నుతమతివై
భరతుని సంప్రార్థనంబు పాటించి ధరా
భరము వహించి ప్రత్య
క్షర మా విభవంబు గనుము జననమ్మతిగన్. 3145

109-వ సర్గము

రాముఁడు జాబాలికి బదులు పలుకుట

- క. అని జాబాలి వచింపఁగ
విని సత్యవ్రతుఁడు రామవిభుఁడు స్వధర్మం
బును వీడక నిశ్చలుఁడై
మునిఁ గనుఁగొని యిట్టులనెఁ బ్రబుద్ధుం డగుటన్. 3146
- క. “మునివర ! నా ప్రియమునకై
వినిచిన నీ మాట లెల్ల విహితము లట్లే
కనఁబడు నహితములు నయా
ఖ్యను దాలించి యున్న దుర్నయంబులు దలఁపన్, 3147

- క. మరియాదలేని యాతఁడు
విరుద్ధచరితుండు పాపవృత్తకలితుఁడౌ
పురుషుం డెన్నటికిని న
త్పురుషులచే గౌరవంబుఁ బొందఁడు జగతిఁ. 3148
- క. పరిశుద్ధు నపరిశుద్ధుని
వరవంశప్రభవు హీనవంశోద్భవునిన్
బిఱికినిఁ బరాక్రమాధ్యునిఁ
జరితమె స్వాభావికముగఁ జాటుచు నుండున్. 3149
- సీ. దుష్టవర్తనుఁడనై శిష్టునట్లు నటించి
యశుచినై శుచిమంతు నట్లు దోచి
వికృతభావుండనై సుకృతిభంగిఁ జరించి
యతికోపినై శాంతు నట్లు మెలఁగి
గతధర్మినై ధర్మరతులీలఁ గన్పట్టి
యవమతినై సాధు వట్టు లుండి
యవలక్షణుండనై యార్యాకృతిం దాల్చి
ఖలుఁడనై సుజనుని కరణిఁ బొలిచి
- గీ. పరమధర్మసదాచారబాహ్యము లగు
నీ నుడులఁబట్టి చరియింతునేని నన్ను
భూరమణుఁ డంచు నెవఁ డింక గౌరవించు?
మహిపతి నటులచు నెవఁడు నా మాట వినును? 3150
- ఆ. నీ ప్రబోధనమున నాప్రతిజ్ఞను వీడి
యార్యధర్మపతితుఁ డగుదు నేని
ధరణీప్రజల కెట్లు ధర్మంబు బోధింతు?
నమరపదము నెట్లు లందఁ గందు? 3151

- అ. ఇచ్చవచ్చినట్టులే నంచరించుట
జగతిజనుల కెల్ల సహజగుణము;
ధరణినాయకుండె ధర్మంబు దప్పినఁ
బ్రజలమాట వేఱె పలుక నేల? 3152
- క. అభయదము సనాతన మగు
ప్రభువృత్తమె సత్య మగుట రాజ్యము సత్య
ప్రభవము; సత్యస్థితములు
ప్రభువనములు నట్టి సత్యదీక్షవిడుతునే! 3153
- క. దేవతలును ఋషులును సం
భావించురు సత్య మొకఁడె పరమార్థముగా
నే వేళ స్వర్గసౌఖ్యముఁ
బావనుఁ డగు సత్యవాది పడయుం గాదే! 3154
- అ. జనులు సత్యవాదిఁ గని భీతిలుచు నుండ్రు
గరళపన్నగంబుఁ గన్నయట్లు
ధరణిలోనఁ బరమధర్మంబు సత్యంబు
సత్యపథము స్వర్గసాధనంబు. 3155
- క. సత్యమె సాక్షాదైవము;
సత్యమె సౌభాగ్యరమకు సతతాశ్రయమౌ;
సత్యమె నర్వాధారము;
సత్యమునకు మించి లేదు సత్పద మెందున్. 3156
- అ. దాన యాగ హోమ తపములు వేదముల్
సర్వసత్త్రియలును సత్యమందె
నిష్ఠితములు గాన నిత్యసత్యవ్రత
మూని మెలఁగ వలయు మానవుండు. 3157

- క. నరపతియైనం గానీ
వరకులపతియైనఁ గాని వాస్తవ మరయన్
నిరయంబుగాంచు నన్మతుఁడు
సురలోకసుఖంబుగాంచు సూన్యతుఁ డెపుడున్. 3158
- ఆ. సత్యవాది సగుచు సత్యవ్రతుండనై
మోహలోభవశతఁ మూఢునట్లు
మత్తునట్లు నీదుమాటలు పాటించి
తండ్రియాజ్ఞ నెట్లు దప్పనేర్తు? 3159
- ఆ. అన్యతవాది చపలుఁ డస్థిరహృదయుండు
జలుపు హవ్యకవ్యనంచయముల
దేవపితరు లనుమతించి గైకొన రంచు
విబుధు లాడుమాట వినఁగ లేదె? 3160
- ఆ. అట్టి సత్యరూపమైన సద్ధర్మంబు
నాత్మమూర్తిగాఁగ నరయుచుంటి
నట్లుగానఁ బెద్ద లందఱివలె నేను
సత్యభరముఁ దాల్చు శ్రమల కొర్చి. 3161
- క. క్రూరులు లుబ్ధులుఁ బాపా
చారులు నల్పులును గోరు క్షత్రియధర్మం
బే రోసెద; నది ధర్మా
ధారముగాఁ గానఁ బడు సద్ధర్మముగాఁగన్. 3162
- గి. కాయకం బని మానసికం బటంచు
వాచికం బని త్రివిధమై తోచు నఘము;
తలఁపుచేత చేతలచేత పలుకుచేత
నుర్విజనులకుఁ బాపంబు లొదవుచుండు. 3163

- క. జ్ఞాకాంత కీర్తికాంతయు
శ్రీకాంతయు సత్యవంతు సేవించెద రే
లోకమున నున్నఁ; గావున
మైకొనఁ దగు సత్యదీక్ష మానవుఁ డెపుడున్. 3164
- క. సీవు పరమోత్తమము లని
భావంబున నెంచి నాకు భద్రము లంచున్
గావించిన బోధనము ల
ఘావలము లయుక్తములు నసార్యము లెందున్, 3165
- ఆ. జనకు నొద్ద నేను వనవాస మొనరింతు
నని ప్రతిజ్ఞ చేసి యరుగుదెంచి
యిపుడు తండ్రీమాట నెడవెట్టి భరతుండు
చెప్పినట్లు లెట్లు చేయఁ గలను? 3166
- గి. శపథ మొనరించితిని నాఁడు జనకు నాజ్ఞ;
సంతసించె నప్పుడు దేవి జనని కైక;
తల్లిదండ్రులఁ ద్రోసి సత్యంబు రోసి
యిపుడు తమ్మునికోర్కి నే నెట్లు తిర్తు? 3167
- చ. కృత మకృతం బెఱింగి శుచివృత్తి నకృత్రిమమైన శ్రద్ధతోఁ
బితరుల దేవతావళులఁ బెద్దలఁ గంధఫలప్రసూన స
త్కృతులను దన్పుచున్ బ్రముదితేంద్రియవర్యుడనై సమంచిత
వ్రత మిత భోజినై విపినవాసిగ నే దినముల్ గమించెదన్. 3168
- గి. కర్మభూమిని జన్మంబుగన్న నరుఁడు
విడక శుభకర్మములను గావింపఁ దగును;
సోముఁడును బవనుండును శుచియుఁ గూడఁ
గర్మసత్ఫలభాగులుగారె జగతి? 3169

గి. శత మఖంబులుచేసి నిర్జరవిభుండు
పరమపదమైనత్రైవిష్టవంబు గాంచె
పరమముమ లెల్ల నుగ్రతపం బొనర్చి
సౌరలోకసుఖంబులఁ జూఱఁగొనిరి.” 3170

క. అని భీకరతేజుం డగు
జనపతినందనుఁడు రామచంద్రుఁ డపుడు న
మ్ముని నాస్తికవచనములకుఁ
గనలుచు న మౌనిఁ గాంచి క్రమ్మఱ ననియెన్. 3171

గి. “విమలధర్మంబు సత్యంబు విక్రమంబుఁ
బరమమగు భూతదయ ప్రియభాషణంబు
నతిథి దేవతాభూదేవతార్చనంబు
స్వర్గమార్గంబు లందురు సాధుజనులు. 3172

గి. అట్లు గావున నీ పరమార్థ మెఱిగి
యేమరక భూమిసురు లెల్ల నేకమతిని
స్వస్వధర్మంబులను యథాశాస్త్రసరణి
నెఱిపి కోరుచునుందురు పరమపదము. 3173

ఆ. దుష్టబుద్ధి వగుచు దుష్పథంబునుబట్టి
నాస్తికత వహించి నయము దప్పి
సంచరించు నిన్ను సన్నిధిఁ జేర్చిన
జనకుసేత నింద్య మని తలంతు. 3174

ఆ. చోరునట్టివాఁడె సుమ్మి బుద్ధుఁ డనంగ
నతనిమతము పరమనాస్తికంబు;
నరులు సంశయించు నాస్తికు చెంగఁటఁ
బండితుండు నిలిచియుండరాదు. 3175

- క. నీకుం బూర్వులు శ్రేష్ఠు ల
నేకులు సత్కృతులజేసి యిహపరసుఖముల్
చేకొనిరి గాన విప్రులు
గైకొందురు శుభదము లగు క్రతుకర్మములన్. 3176
- ఆ. సుజననంగతులును శుభధర్మరతులు న
హింసకులును దాత లమలతేజు
లైన మౌనివర్యు లగ్రహజ్ఞులై
వెలయుచున్నవారు విశ్వమందు." 3177
- క. అని రోషమున మహాత్ముడు
ఘనబలుడగు రాముఁ డాడు కఠినవచనముల్
విని ముని సత్యాస్తికమతి
ననునయమున నిట్టు లనియె నార్యఘృతముగన్ 3178
- క. “నాస్తిక్యము బోధింపను
నాస్తికుడను గాను లోకమం దెయ్యదియున్
నాస్తికముగాదు నాస్తి
క్యాస్తిక్యము లుగ్గడింతు నయ్యెయెడలన్. 3179
- ఆ. జనవరేణ్యః ధర్మసంకటకాలంబు
గలిగె గాన నాస్తికంబులాడి
నినుఁ బ్రసన్నుఁ జేసి నీ మతి మరలింప
యుక్తు లిట్లు చెప్పియుంటి నింతె.” 3180

110-వ సర్గము

- మ. అని జాబాలి వినఁముఁడై పలుకఁగా నాలించి కోపంబు వా
యని రాముం గని య వ్యసిష్ఠుడు “కుమారా : నీ మతింద్రిప్ప ని
య్యనఘుం డిట్లు వచించె; లే దితనికి న్నాస్తిక్య; మీ లోకవ
ర్తన మాముష్మికలోకవృత్తమును వేద్యం బీ సుధీశాలికిన్. 3181

సీ. మనుజేంద్ర ! సృష్టికమంబు దెల్పెద విను
మఖిలంబు జలమయంబైన వేశ
నవ్యక్తమందు స్వయంభవుడై బ్రహ్మ
యఖిలదేవతలతో నవతరించి
యవని సృజించె; నయ్యది జలంబుల ముగ్ధ
శ్రీహరి యాదివరాహ మగుచు
భువి నుద్ధరించె; నప్పుడు బ్రహ్మ సుకృతులౌ
తనయులతో సర్వమును సృజించె;

గీ. నా పరబ్రహ్మవలన నిత్యాత్మకుండు
శాశ్వతుఁ డనంతుఁ డగు బ్రహ్మ జనన మందె;
నతనికి మరీచి యనెడి సుతుండు పుట్టె;
నా మరీచికి కశ్యపుం డవతరించె.

3182

గీ. అనఘుఁ డగు కశ్యపబ్రహ్మ కినుఁడు పుట్టె
నినున కగ్రప్రజాపతి మనువు గలిగె;
మనువిభునికి నిక్షాకుండు దనయుఁ డయ్యె;
నతనికి సమృద్ధయగు భూమి పిత యొసంగె.

3183

గీ. వంశభూషణుఁ డిక్షాకువరుఁడు తొల్లి
ప్రథమ విభుఁడై యయోధ్యాపురమ్ము నేలె;
నాతనికిఁ గుక్షి శ్రీమంతుఁ డవతరించె;
గుక్షికి పరాక్రమండు వికుక్షి పుట్టె.

3184

గీ. ఆ వికుక్షికి నందనుం డయ్యె బాణుఁ;
డతని కనరణ్యుఁ డుదయించి యశము గాంచె;
నతని యేల్చడి నీతిబాధాళిఁ దొలగె;
సర్వసంపన్నమై యొప్పె జ్ఞాతలంబు.

3185

- గి. అట్టి యనరణ్యునకు సూనుఁ డయ్యె పృథువు
వానికిఁ ద్రుశంకుఁ డను నరవరుఁడు పుట్టి
గాధిసుతుఁడు విశ్వామిత్రకరుణచేత
సత్యమహిమచే బొందితో స్వర్గ మేగె. 3186
- క. అ నరవరునకు ఘన తే
జోనిధి యవనాశ్వుఁ డనెడు సూనుఁడు పుట్టెన్
దానవు దుందుఁ దునిమి యా
మానవనాథుండు దుందుమారుం డయ్యెన్. 3187
- క. అతనికి మాంధాతృ విభుం
డతనికిని సునంధి పుట్టె; నా రాజునకున్
సుతులుగ ద్రువసంధియు న
దృఢబలుఁడు ప్రసేనజిత్తుఁ బుట్టిరి వసుసన్. 3188
- గి. అందు ద్రువసంధి కాత్మజుం డయ్యె భరతుఁ
డతని కసితుండు పుట్టె; న య్యవనిపతికి
హైహయలు, తాళజంఘలు నధికధైర్య
శౌర్యులగు శశిబిందువుల్ శత్రు లైరి. 3189
- గి. అ య్యరుల నెల్ల నెదిరించి యసితనృపతి
విజితుఁడై పలాయితుఁడయ్యె విపినములకు;
నట విరక్తుఁడై యతఁ డొక్క యచలసీమఁ
దపసియై యుండె ప్రియసతీద్వయముతోడ. 3190
- సీ. ఇటు లుండ నాతని యిరువురు దేవులు
గర్భంబుదాల్చి రా కాలమందు;
నం దొక్కరాజీ భక్ష్యములతో నవతికి
గర్భనాశమునకై గరళ మొనఁగె;

గరళంబు దిన్న యా కాళింది హిమగిరి
కరిగి భార్గవుడైన చ్యవనుఁ గొలిచి
పూజలఁ దనియించి పుత్రవరముఁ గోర
య మ్మహామహిముఁ డ య్యతివఁ గాంచి

ఆ. దేవి ! నీకు దివ్యతేజుండు ధార్మికుం
డరి నిషాదనుండు చిరయశుండు
వంశకర్త శీలవంతుండు పుట్టి యి
వ్వసుధ నేలు ననుచు వర మొసంగె. 3191

గి. అప్పు డా రాజ్ఞి సమ్ముదితాత్మ యగుచు
మునికిఁ బ్రణమిల్లి సెల వంది మనికిఁ జేరి
యొక్కసుముహూర్తమందుఁ బయోజనేత్రు
వనజగర్భనమ ప్రభుఁ దనయుఁ గాంచె. 3192

క. ఆతఁడు గరళముతో సం
జాతుండై పొలుచు కతన సగరాహ్వయ వి
ఖ్యాతుఁ డయి యేలె ధర నే
కాతపవారణముగాఁ బ్రజావళు లలరన్. 3193

గి. మఖనిమిత్తంబుచేత నాత్మజులచేతఁ
బర్వదివససముత్తుంగ భంగమాలి
కాతతులచేతఁ బ్రజలకు భీతిగొలుపు
జలధి ద్రవ్వించి మించిన సగరు డతఁడు. 3194

గి. మహిపు డా సగరున కనమంజుసుండను
నందనుఁడు గల్గినట్లు విన్నాము మేము;
క్రూరకర్ము నా సుతు జనకుండు రోసి
యడవులకుఁ ద్రోసె బ్రదికియున్నన్నినాళ్ళు. 3195

- గి. అట్టి యనమంజునకుఁ బుట్టె నంశుమంతుఁ
డతనికి దిలీపుఁ డనియెడు సుతుఁడు గలిగె;
ఆ దిలీప భూపతికి మహాతపస్వి
ప్రథితచరితుండునగు భగీరథుఁడు పుట్టె. 3196
- గి. ఆ మహిజానికి కకుత్స్థుఁ డవతరించె
నా యనఘుచేతఁ గాకుత్స్థులైరి మీరు;
కొమరుఁడై పుట్టె రఘు; వా కకుత్స్థపతికి
నతని వలననె రాఘవు లైరి మీరు. 3197
- గి. మాన్యుఁ డా రాఘవునకుఁ గల్మాషపాదుఁ
డని ప్రవృద్ధుం డనియుఁ బురుషాదుఁ డనియు
మఱియు సౌదాసుఁ డనియు నామముల వెలయు
దోర్బలపరాక్రముండు పుత్రుండు గలిగె. 3198
- గి. ఆతనికి శంఖణుఁడు సుతుఁడై జనించె
జనకుడే ససైన్యమ్ముగాఁ జంపబడియె
శంఖణునకు శూరుఁడు సుదర్శనుఁడు పుట్టె
నగ్నివర్ణుఁ డావిభునకు నాత్మజుండు. 3199
- గి. అగ్నివర్ణునకును సుతుఁడయ్యె శీఘ్రుఁ
డతనికి మరుండు జనియించె; న మృరునకు
సూనుఁడై జనియించెఁ బ్రశుశ్రుకుండుఁ
వాని కంబరీష ప్రభువరుఁడు పుట్టె. 3200
- గి. జనవిభుం డాతనికి శతనవనకర్త
సురవిభు నిభుండు నగు నహుషుండు పుట్టె;
నాతనికి సత్యపథవర్తి యమలక్ష్మిర్తి
ధర్మమూర్తి నాభాగుండు దనయుఁ డయ్యె. 3201

- క. అతనికి నజ సువ్రతులను
సుతు లిర్వురు గల్గి; రందు సుకృతాత్ముఁ డజ
క్షితిపతి దశరథుఁ గనె నీ
వతనికి నగ్రతనయుండ వైతివి రామా! 3202
- క. నీ విటు జ్యేష్ఠుఁడ వైతివి
గావున నీ రాజ్యలక్ష్మి గైకొని ప్రజలం
గావుము జనకునికైవడి
నీ వంశాచార ధర్మనిష్ఠితమతివై! 3203
- గి. పావనేక్ష్యాకు వంశసంభవులలోన
జ్యేష్ఠసుతునకె పట్టాభిషేక మగును
జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డుండంగఁ గనిష్ఠపుత్రుఁ
డుర్వి కభిషిక్తుఁ డగుట కర్హుండు గాఁడు. 3204
- అ. రామ! కీర్తికామ! రఘుకుల సుస్థిర
ధర్మపథము నీవు దప్పరాదు;
రత్నగర్భ బహుళరాష్ట్ర సంపన్నయా
ధరణి నేలమయ్య! తండ్రిఁ బోలి." 3205

111-వ సర్గము

- క. అని తెల్పి గురువసిష్ఠుఁడు
జకవర! కాకుత్స్థ! రామచంద్రా! జగతిన్
దన యాచార్యుఁడు జనకుఁడు
జననియుఁ బురుషునకు ముగురు నద్గురులు గదా! 3206
- అ. జన్మకారణులగు జనకుఁడు జననియు
గురువు లగుదు రెండు పురుషులకును;
జ్ఞానదాయయై యెసంగు నాచార్యుండు
పరమగురుఁడు కాఁడె నరుల కెల్ల. 3207

- అ. నేను గురుఁడ నగుదు నీ తండ్రికిని నీకు
నా ప్రబోధమునను నడతువేని
నార్యులైన పూర్వు లనుసరించిన యట్టి
పథము దప్పిపోని ప్రభుఁడ వగుదు. 3208
- క. శ్రీరామ! యీ నదన్ములు
పౌరులు ఊత్రియులు వైశ్యపౌరవరులు నీ
వారలు గావునఁ బెద్దల
దారి విడక వీరినెల్ల దయనేలఁ దగున్. 3209
- అ. సాధుశీబురాలు సద్ధర్మపరురాలు
వృద్ధురాలు దల్లి విడువఁగూడ;
దిమెమాట విందువేని సత్పురుషుల
పాడిదప్పనట్టివాఁడ వగుదు. 3210
- క. పరిపరి విధముల వేఁడెడి
భరతుని ప్రార్థనము సఫలపఱచెదవేని
స్థిరధర్మపథము దప్పని
చరితార్థుఁడ వగుదు పీవు జననుత రామా!” 3211
- చ. అని గురువాడు నిష్టవచనావళులన్ గ్రహించి రాముఁ “ఁ”
మునివరః పుత్రులబ్ధి కయి పూజలు యాత్రలు సువ్రతంబులుం
బొసరించి సంతతిం బడసి పోషణ లాలన పాలనంబులం
దనిపెడి తల్లిదండ్రుల ఋణంబును పుత్రుఁడు దీర్చు గల్గునే? 3212
- అ. ధర్మమూర్తియైన దశరథధారుణీ
జనవిభుండు నాకు జన్మదాత;
యట్టి తండ్రి యెదుట నాడిన సత్యంబు
దబ్బరగ నొనర్చు దగునె నాకు?” 3213

- క. అని రాముఁడు నిశ్చయముగ
వినుచుట విని భరతుఁ డెంతో వికలితమత్తియై
తనకడనున్న సుమంతుని
గని గాఢద్యంబు గదురగా నిట్లునియెన్. 3214
- క. “సూత సుమంత్రా ! వేగమ
భూతలమున దర్భశయ్యఁ బూన్పుము నత్యం
బూతగ నటుఁ బడియుండెద
భ్రాత కటాక్షించి నా కభయ మిడుదాఁకన్. 3215
- గి. అప్పు గుంజుకొనెడి యవసీనురునిఁ బోలి
తిండిలేక కన్నుదెఱవఁ బోక
స్వామి నాకు సుప్రసన్నుఁ డౌదాఁక నీ
పర్వకాలముందుఁ బండియుందు.” 3216
- ఆ. అని వచించుమాట వినియు సుమంతుండు
కదలి చనక రాముఁ గాంచుచుండఁ
గుంది స్వయముగానె కుశలను గొనితెచ్చి
పఱచుకొని పరుండె భరతుఁ డందు. 3217
- గి. రాజఋషిశేఖరుండైన రాముఁ డప్పు
డట్లు ప్రాయోపవిష్టుఁడౌ ననుజుఁ గాంచి
“భరత ! నా కడ్డముగ నిట్లు పండియుంటు
కేను చేసిన యపకార మేమి చెపుమః 3218
- క. జగతీసురుఁ డొక్కనికే
తగు నిటు సేయంగ నవనితల మేలంగాఁ
దగు క్షత్రియకులజన కిటు
దగునే గావింప? నిది స్వధర్మం బగునే? 3219

- అ. లెమ్ము భరత! యింక లెమ్ము నరోత్తమా!
దారుణాచరణము దగదు నీకు;
వేగమే యయోధ్య కేగి పాలింపుము
పట్టభద్రుఁ డగుచుఁ బ్రజల నెల్ల.” 3220
- క. అని బోధించుచు నుండఁగ
వినియును భరతుండు శయ్యవీడక ప్రజలం
గనుఁగొని మీ రైనను బ్రా
ర్థన సేయరె రామవిభుని రమ్మని పురికిన్.” 3221
- చ. అన విని సభ్యు లెల్ల నపు డా భరతుం గని రాకుమార! రా
ముని మన మే మెఱుంగుదుము; పుట్టిన దాదిగ న మ్మహాత్ముఁడున్
దన జనకాజ్ఞ దప్పక యథావిధి దీర్చఁగ నిశ్చయించె; న
య్యనఘుని గ్రమ్మరింపఁ దరమా మముబోంట్లకు వట్టిమాటలన్?
- క. *అ మాటలు విని రాముఁడు
ప్రేమంబున ననుజుఁ గాంచి “ప్రియులు సుహృత్తులు
ధీమంతులు ధర్మజ్ఞులు
నే మనుచున్నారొ వింటివేకద భరతా! 3223
- అ. విమలచరిత! భరత! వీరి వాక్యంబుల
నా వదించుభాషణముల నెంచి
సంప్రతించి లెమ్ము; జలముల నన్నును
సంస్పృశింపు మాతృశౌచమునకు. 3224

* పాఠాంతరము!

- క. అను మాటలు విని రాఘవుఁ
డనుజు భరతుఁ గాంచి ప్రియులు ప్రాజ్ఞులు సుహృదుల్
ఘనధర్మజ్ఞులు వీరలు
వినుచు వచనములను వింటివే కద వత్సా! 3223

- క. అనినంతనె భరతుఁడు చ
య్యన లేచి జలంబుముట్టి యన్నను శ్రీరా
ముని సంస్పృశించి సభ్యులు
జసావళులు వినఁగ నిట్లు శపథము చేసెన్. 3225
- అ. “తండ్రి నడుగలేదు ధరణిరాజ్యము నేను;
జనని నడుగు మనుచుఁ బనుపలేదు;
అనఘుఁడైన రాము వనవాసమునకు నా
యనుమతం బొకప్పుడైన లేదు. 3226
- క. జనకాజ్ఞ దీర్చుటే త
ప్పనిసరి యగునేని రామభద్రునికై నే
వనిఁ బదునాల్గొ డ్లుండెద
నినుఁ డగుచు నయోధ్య నాతఁ డేలుఁ గాతన్.” 3227
- క. అను తమ్ముని వచనంబులు
విని రామవిభుండు మిగుల విస్మితుఁ డగుచున్
జనపదజనములుఁ బౌరులు
వినఁగా నిట్లనియె ధర్మవిశ్రుతఫణితిన్. 3228
- అ. “బ్రదికియున్నవేళఁ బ్రభుఁడైన నా తండ్రి
యమ్ముదానిఁ; గొన్న యట్టిదాని
నతఁడు కుదువయుంచినట్టి దానిని మార్పఁ
దరముగాదు నాకు భరతునకును. 3229
- అ. జనని కోరుకొనియె సత్యంబు చెల్లింపఁ
దండ్రి యానతిచ్చె ధర్మముగనె;
కాన నేను జేయు కాననవాసంబు
నన్యుఁ డొకఁడు చేయ నర్హుఁ డగునె? 3230

- క. భరతుఁడు శాంతుం డనియును
గురుసేవానిరతుఁ డనియుఁ గూడ నెఱుఁగుదున్;
బరిశుద్ధాత్ముఁడు సూన్యత
చరితుం డగు నితనికెందు జయ మగుఁ గాతన్. 3231
- ఆ. వనమునుండి తిరిగి వచ్చి నేనుం గూడ
ధర్మశీలుఁడైన తమ్ముతోడఁ
బ్రమద మెసఁగ రాజ్యభారంబు వహించి
ప్రజల నేలువాఁడఁ బ్రమద మెసఁగ” 3232
- చ. అని భరతుం గనుంగొని మహాత్ముఁడు రామవిభుండు “వత్స! నీ
జనని వరంబు గోరుటయు సత్యరతుం డగు తండ్రి చేయు నా
జ్ఞును దలదాల్చి వచ్చితిని గాననసిమకు నిట్లు; నీవును
జనకు నసత్యవాదిగ నొనర్పక యాతనిమాట నిల్పుమీ! 3233

112-వ సర్గము

- ఆ. అనుపమానతేజు లా భ్రాత లీ రీతిఁ
గూడి మాటలాడుకొనుటఁ గాంచి
సభను జేరియున్న సన్మునుల్ వెఱఁగంది
మేను పులకరింప మెచ్చుకొనిరి. 3234
- ఆ. కంటఁ బడకయుండ మింటిపైనుండి ని
రరులు దేవముషులు పరమముషులుఁ
గని మహాత్ములైన కాకుత్స్థకులుల నా
పూజ్యసోదరులను బొగడిరపుదు. 3235
- ఆ. వీరి పలుకుభంగి వీరి సౌభ్రాతంబుఁ
జూడఁ జూడ నెడఁద సొగయుచుండె;
నలఘుధర్మవిక్రముల వీరి గన్నట్టి
దశరథేశ్వరుండు ధన్యతముఁడు.” 3236

- అ. అనుచు హర్షచిత్తు లగుచు మహర్షులు
దశముఖాసురుని వధంబు దలఁచి
నరవరేణ్యుడైన భరతు నుద్దేశించి
హితమృదూక్తు లొలయ నిట్లు లనిరి. 3237
- క. వరవంశజుడవు నదమల
చరితుండవు ప్రాజ్ఞుడవు యశస్వివి నీవో
భరతా ! జనకుని నద్గతు
లరయఁ దలఁతువేని రామునాజ్ఞఁ జనఁ దగున్. 3238
- గి. జనకఋణముక్తుఁ డగు రామచంద్రమూర్తి
నరయఁ గోరుచునుండు మే మందఱమును;
బడఁతి కై కేయికిని ఋణపడని కతన
భరతః నీ తండ్రికి లభించెఁ బరమపదము,” 3239
- క. అని వా రంతర్హితులై
చనునెడ రాముండు వారి సాధువచనముల్
విని మెచ్చి యర్హపూజలఁ
దనిపి యనిపె వినయవినమిత ప్రాంజలియై. 3240
- క. భరతుం డపుడు నిరాశన్
గరచరణాద్యవయవములు గంపిలుచుండన్
నరవరుడగు శ్రీరాముని
కెఱఁగి యెలుఁగు దొట్రీలంగ నిట్లు వచించెన్. 3241
- గి. “రఘుకులోత్తమ ! రాజధర్మంబు దలఁచి
యస్మదీయ వంశాచార మవధరించి
కరుణ ననుఁ గాంచి మా తల్లి కైకచేయు
ప్రార్థనంబును మన్నింప నగును నీకు. 3242

- అ. ఈ యనంతరాజ్య మేకాకిగ భరించి
 పౌరజానపదుల బంధుజనులఁ
 బ్రగ్గడలను యోధపరివారముల నెల్లఁ
 బాలనంబుసేయఁ జాల నేను. 3243
- క. జననాథ! రామ! కృపికులు
 ఘనుడగు పర్జన్యుఁ గోరు కైవడిని సుహృ
 జనములు బంధులు పౌరులు
 నినుఁ గోరుచునున్నవారు నృపవరు గాఁగన్. 3244
- గీ. ప్రాజ్ఞుడగు నీవు రాజ్యభారము వహించి
 పాలనము సేయవలయు నీ ప్రజల నెల్ల;
 నీ వయోధ్య యేలుటెగాదు నిఖిలజగతిఁ
 గూడ రక్షింపఁ గలవు కాకుత్స్థతిలక!" 3245
- క. అని ప్రార్థించుచు భరతుఁడు
 జనవిభుడగు రామచంద్రు చరణాబ్జములన్
 దనశిరము మోవ మ్రొక్కుచు
 వినయంబున మఱియు మఱియు వేడుకొనుటయున్. 3246
- క. తామరసప్రతినేత్రుఁడు
 శ్యామలదేహుండు సమద హంసస్వరుఁడౌ
 రాముఁ డనుజు నొడి నిడుకొని
 సామోక్తుల నిట్లు లనియె సహజప్రేమన్. 3247
- గీ. "నీవు బుద్ధిమంతుడవు స్వభావముననె
 మఱియు ప్రాజ్ఞుండ వైతివి గురుల శిక్ష;
 నట్లు గావున భరత! యీ యఖిలరాజ్య
 మరసి కాపాడుశక్తి నీయందుఁ గలదు. 3248

- అ. ధర్మవేదులౌ ప్రధానులతోడను
హితులతోడ మంత్రితతులతోడ
మంతనంబుఁజేసి మహితకార్యంబుల
నెల్ల నిర్వహింపు మీవు వత్స! 3249
- క. మున్నీరు మేరమీరిన
వెన్నెల జాబిల్లి పొత్తుపీడిన నివ మా
పున్నెపు వలిమలఁ బాసిన
నెన్నఁడు నా తండ్రి మాట నే జవదాటన్. 3250
- అ. అనుజ! కృపణమతి నొ యాశాభిరతి నొ నీ
యనుఁగుఁడల్లి చేసినట్టి పనిని
మనసునందుఁ బెట్టుకొనఁ బోక యామెను
గన్నతల్లివలెనె గాంచు మయ్య.” 3251
- క. అని తెల్పెడి కౌసల్యా
తనయుని బ్రతిపత్నుఁ ధాంశుదర్శను రామున్
దినకరతేజో ధామున్
గని భరతుఁడు గురు ననుజ్ఞ గని యిట్లనియెన్. 3252
- అ. “రామ! నీ పవిత్రహేమపాదుకలను
నీ పదాంబుజముల నిలిపి యిమ్ము;
శుభము లొసఁగు నవియె త్రిభువనంబులకును
బాలనంబు సేయుఁ బ్రజల నవియె. 3253
- క. అని నంతనె శ్రీరాముఁడు
దనపాదుకలందు నడుగుఁదమ్ముల నిడి య
ల్ల నరిగి వానిం గొను మని
యనుగుండమ్ముని కొనంగె నామోదమునన్. 3254

అ. భరతుఁ డపుడు రామపాదుకాయుగళికి
 నధికభక్తి ప్రణతు లాచరించి
 యచటి సభ్యు లెల్ల నాలకించుచు నుండ
 నన్న రాముఁ గాంచి యనియె నిట్లు.

3255

చ. “నరసుత సచ్చరిత్ర! రఘునందన! యీ పదునాలుగేడులుఁ
 బురమును జేరకే జడలుపూని ఫలాదుల నాహరించి యు
 ర్వర శయనించుచుండెద భవత్పునరాగమ మెంచుకొంచు; నీ
 పరమపదాంకితంబులగు పావలె రాజ్యముసేయు నంతకుఁ.”

3256

క. పదునాల్గేండ్లును గడచిన
 తుది గడె నీ దర్శనంబు దొరకక యున్నఁ
 వదలెదను మేను తావక
 పదపద్మధ్యానముననె పావకళిఖలఁ.”

3257

అ. అనిన రామచంద్రుఁ డట్ల నే వచ్చెద
 ననుచు మెచ్చి యతని నాదరించి
 కరయుగంబు సాచి భరత శత్రుఘ్నుల
 నెలమిఁ గౌగిలించి యిట్లు లనియె.

3258

క. “భరతా! జననిం గైకను
 బరమ దయం గనుము కోపపడ కెన్నండుఁ
 గురుజనపూజావ్రతమున్
 మఱవకుమీ సీతతోడు నా తోడు సుమీ!”

3259

క. అని యానవెట్టి రఘుకుల
 వననిధి సోముండు రామవల్లభుఁ డంతన్
 గనుదమ్ము లశ్రులొక్కగ
 ననుజన్ముల ననునయించి యనిపెం జాలిన్.

3260

ఆ. ధర్మవేది సుప్రతాపుఁడౌ భరతుఁ డా
పాదుకార్చనంబు భక్తిఁ జేసి
తలను దాల్చి రాము వలగొని చని భద్ర
కరిశిరమునఁ బాదుకలను నిలిపె. 3261

ఆ. ఆ హిమాద్రి బోలి యాత్మధర్మస్థిరుం
డైన రామచంద్రుఁ డర్హ రీతిఁ
గురుల మంత్రివరులఁ బురజనంబుల బంధు
జనుల నాదరించి యనిపె నపుడు. 3262

క. కనుగవ లశువు లొలుకఁగఁ
దనయుని వీడ్కొనఁగ లేక తల్లులు వగవఁ
వనరుచు రాముఁడె వారల
ననునయమున ననిపి చనియె నాశ్రమమునకున్. 3263

113-వ సర్గము

స. అంత నా భరతుండు హర్షంబుతో రాము
పావలఁగొని శిరసా వహించి
శత్రుఘ్నుతోఁ గూడ స్యందనారూఢుడై
గురుమహిసురమంత్రివరులు మున్నుఁ
దమ తమ వాహనోత్తమముల నరుగంగఁ
బరివారజనముతో బయలువెడలి
చిత్రకూట పవిత్ర శిఖరికి వలఁగొని
బహుధాతు చయమణిప్రభలఁ గనుచు

ఆ. మఘవు దెసఁగఁ జనుచు మందాకినీనదిఁ
జేరి యచటి కనతిదూరముననె
యబ్జగర్భతుల్యుఁ డైన భరద్వాజ
మౌనివరుని యాశ్రమంబు గనియె. 3264

- క. నరనుతుఁ డగు భరతుం డపు
డరదము డిగి కాలినడనె యాశ్రమపదమున్
దరిసి యట మౌనిఁ గని త
చ్చరణసరోజముల కెఱుగె సద్భక్తిమెయిన్. 3265
- క. భరతాగమమున నపు డా
పరమమునీంద్రుండు హర్షభరితుం డగుచున్
“నరవర ! కృతకృత్యుఁడవై
మరలితె శ్రీరామచంద్రు మన్ననఁ గంటే.” 3266
- క. అని తుశలప్రశ్నంబును
బొనరించుచు నాదరించు మునిభగవానుం
గని భరతుఁ డెల్లవృత్తము
వినిచెన్ సంక్షేపసరణి వినమితశిరుఁడై. 3267
- క. గురుఁడును నేనును బ్రియమున
ధరణిభరంబూని ప్రజలఁ దనుపు మటుంచున్
బరిపరివిధముల వేడఁగ
స్థిరచిత్తుఁడు రాముఁ డిటు వచించె గురునకున్. 3268
- అ. “నాకుఁ దండ్రీ పదియు నాలుగు వర్షముల్
గాన నుండు మనుచు నానతిచ్చెఁ;
బాలనం బొనర్తుఁ బ్రాణపదంబుగా
నా ప్రతిజ్ఞ నిశ్చయం” బటన్న. 3269
- క. గురుఁ డపుడు రాముఁ గనుఁగొని
“భరతాగ్రజ ! నీ సువర్ణపాదుక లిమ్మా !
ధరణిరాజ్యముఁ బ్రజలం
బరిపాలింపంగ ననియె ప్రతినిధు లగుతన్.” 3270

- గి. అనిన రాముండు ప్రాజ్ఞులుం డగుచు నిలిచి
యడుగుడమ్ములఁ బాదుకల్ దొడిగి విడిచి
యుర్వి పరిపాలనంబున కూతగాఁగ
నాకు వాని నొసంగ నానంద మంది. 3271
- క. ఆ పురుషోత్తము వీడ్కొని
శ్రీపాదుకలన్ గ్రహించి సిద్ధార్థుడనై
తాపసవర! యిప్పు డయో
ధ్యాపురికిం బోవుచుంటి నాత్మీయులతోన్.” 3272
- క. అని భరతుఁడు శుభవార్తన్
వినిచిన విని సర్వలోకవిశ్రుతయశుఁ డ
మ్మునిశేఖరుఁ డాతని కి
ట్లనియెన్ శుభసూక్తు లొలయ నానందమునన్. 3273
- ఆ. “జనవరేణ్య! సాధుచరిత! పాపనశీల!
నీరు పల్లమునను జేరినట్లు
పరమ గురుజన ప్రపత్తి ని న్నైనయుట
యబ్బురంటె? సహజ మగును గాని. 3274
- ఆ. ధర్మశీలుడవును ధర్మవేత్తవు నైన
నిన్నుఁ బుత్రకునిగఁ గన్నకతన
న మ్మహానుభావుడగు దశరథుఁడు నీ
జనకుఁ డమృతుడై యశంబుఁ గాంచె. 3275
- క. అని తన్ను మెచ్చి పొగడెడి
మునిచరణంబులకు మ్రొక్కి ముదలం గొనుచున్
వినతుడయి యతని వలఁగొని
చనె భరతుఁ డయోధ్యకపుడు సచివసహితుడై. 3276

- క. కరితురగరథంబులపై
వరశకటప్రముఖ వివిధవాహనములపై
భరతుని మనతరవాహిని
చనె నాతనివెంట రాజధానిముఖముగన్. 3277
- క. క్రమముగ చనిచని వారలు
యమునానది నుత్తరించి యమలజలాంచ
త్కమల కుసుమ సంసంగన్
గమనీయతరంగ గంగఁ గనిరి ముదమునన్. 3278
- ఆ. భరతుఁ డప్పుడు బంధు పరివార యుతముగా
విమల సలిల జాహ్నువిని దరించి
శృంగిబేరపురముఁ జేరి క్రమంబుగాఁ
జనుచు భరతుఁ డెదుటఁ గనె నయోధ్య. 3279
- ఆ. కన్నతండ్రిలేక యన్నరక్షణలేక
విన్ననగు నయోధ్య వికృతిఁ గాంచి
భిన్నుఁ డగుచు నొగల నున్న సారథిఁ జూచి
యెలుఁగుసెదర భరతుఁ డిట్టు లనియె. 3280
- క. “పోడిమిసెడి యుత్సాహము
పిడి యయోధ్యాపురంబు విధ్వస్తంబై
పాడుపడినట్టు లున్నది
చూడు మదే యెట్టయెదుట సూత! సుమంత్రా! 3281

114-వ సర్గము

- గి. ధరణికాంతుఁడు సత్కీర్తిధాముఁడైన
భరతుఁ డప్పుడు దశదిశాంతరము లొలసి
శ్రావ్యరథఘోషణంబు లెనంగుచుండ
శీఘ్రగతి నయోధ్యాపురిఁ జేరుకొనియె. 3282

- గి. చర దులూక బిడాల సెన్వనిత మగుచు
మానవేభసంచారవిహీన మగుచుఁ
ప్రభ దొఱంగి చీకటిగ్రమ్ము బహుళపక్ష
యామినిం బోలి కనుపట్టె నపు డయోధ్య. 3283
- సి. కుజ సమాక్రాంతయై నిజతేజము దొఱంగి
హమకరు నెడయు రోహిణినిఁ బోలి
యుష్ణాల్పసలిలయై యుత్తప్తవిహగయై
జలజంతులీనయౌ ఝరిని బోలి
కదనాహత తురంగ గజవీరవారమై
శిథిలోపకరణమౌ సేనఁ బోలి
పెనుగాలితాఁకున ఫేనంబుతోఁ బొంగి
విరిగిన మున్నీటి తరంగ బోలి
- ఆ. యాజ్యహోమకలన నర్చులు దీపింప
నుల్లసిలి హవిష్యహోమమునను
ప్రభ దొఱంగియున్న పావకశిఖఁ బోలి
యా యయోధ్య చిన్నవోయి యుండె. 3284
- ఆ. పాననిరతులైన ప్రజల నందడిలేక
ముంగిళులను నలుకు మ్రుగ్గులేక
పగిలి చెదరిపడిన పాత్రలు గల మధు
ప్రపనుబోలియుండె పట్టణంబు. 3285
- ఆ. యజ్ఞపరికరములు యాజకులును లేక
శ్రౌతమంత్రహోమరవము లేక
నివురు గ్రమ్మియున్న సవనాంత్యవేదిక
కరణి పురము తేజు దొఱంగి యుండె. 3286

- సి. జాతిరత్నప్రభాచాక చక్యములేని
 క్రొంగొత్తముత్యాలకోవఁ బోలి
 హీనపుణ్యమున స్వస్థాన విభ్రష్టమై
 ధరఁ బ్రభవెడిపడ్డ తారఁబోలి
 మధుపగీతులు పుష్పమంజరులును లేక
 వసివాడు నాషాఢవల్లిఁ బోలి
 జలధరసంఘన్న శశితారకం బయి
 నిర్గతతేజమౌ నింగిఁ బోలి
- గి. యెండవేడిమిచే జల మింకిపోవఁ
 గలువ లుడివోవ జలజంతు లలసిపోవఁ
 బాడువడి కానఁబడు నడబావిఁ బోలి
 రూపునెడియుండె నపు డయోధ్యాపురంబు. 3287
- క. ఆతప తప్తంబై మై
 పూతలు నడలంగ విగత భూషణ మగుచున్
 బ్రేతకళ లొలుకు దేహము
 భాతిన గనుపట్టుచుండె పట్టణ మెల్లన్. 3288
- ఆ. వానకారులందు వరుసలై మిన్నెల్ల
 దొరయు నల్లమబ్బు తెరలఁ జిక్కి
 మినుకు మినుకు మనెడు నినుని కాంతినిఁబోలి
 సిరి తొలంగి యుండెఁ బురవరంబు. 3289
- అ. పగులువారు నేలఁ బగిలిన కుండలు
 క్షీణజలము లగుచుఁ జెదరియుండఁ
 గూలిపడిన పానశాల పోలిక నయో
 ధ్యాపురంబు చెన్నుదఱిగియుండె. 3290

ఆ. అహవమున డస్సి యారోహకునిచేత
విడువబడి కలంగి బడుగువారి
విగతభూష యగుచు నొగులు గోడిగఁ బోలి
తేజు దక్కియుండె రాజధాని. 3291

క. శరసంధానముచేసిన
వరకోదండంబు శత్రువరుచేఁ దెగుటున్
ధర జాతీన జ్యోవల్లిం
బురుడించి యయోధ్య యపుడు పొలుపరి యుండెన్. 3292

క. నరనుత చరితుఁడు భరతుం
డరదంబున నుండి పురము నాకృతిఁ గనుచున్
దురగముల నడపు సూతున్
బరికించి వచించె నిట్లు భావము చెదరన్. 3293

సి. వరగితవాద్యనిస్వనములు పురమందు
మున్నట్లు వినరాకయున్న వేమి?
యగరుధూపంబులు నానవగంధంబు
లలరు నెత్తావులు వొలయ వేమి?
కరితురంగశతాంగ వరవాహన ధ్వనుల్
వీనులవిందు గావింప వేమి?
సురుచిర మాలికాంబర భూషణాధ్యులై
జను లుత్సవంబులు నలుప రేమి?

గి. వార్షికాసారమున మాగువారు శుక్ల
రజనివలె నున్నయది నగరం బదేమి?
యడపులంబట్టి చన్న మా యన్నతోనె
పురవరశ్రీలుఁ బోయెఁ గాఁబోలు సూత! 3294

- ఆ. భ్రాత రామవిభుఁడు పండుగువలె నీ య
యోధ్య కేగుదెంచి యుండు తెపుడొ ?
యడరు వేనఁగిని నవాబ్దంబు గన్నట్టు
లతనిఁ గాంచి పొరు లలరు తెపుడొ ? 3295
- క. తరుణవయస్కులు సుమనో
హరభూషణభూషితాంగు లగు నగరజనుల్
గరువంబునఁ దిరుగాడమిఁ
బురపీఠులు చిన్నవోయి పొలుపరి యుండెన్.” 3296
- ఆ. భరతుఁ డట్లు చింతపడుచు సింహములేని
గిరిగుహాంతరంబు కరణి నున్న
జనక రహిత రాజసౌధంబు దరి కేగి
తేరు డిగ్గి లోనఁ జేరుకొనియె . 3297
- ఆ. భాస్కరుండు కానఁ బడక సుపర్వులు
దిగ్గవిడిచినట్టి దినముఁ బోలి
ప్రభ దొఱంగియున్న ప్రభునంతి పురిఁ గాంచి
భరతుఁ డెంతో దుఃఖపడియె నపుడు. 3298

115-వ సర్గము

- క. అంతట భరతుఁడు జననుల
నంతిపురి న్విడిచి శోక మాపఁగలే కా
క్రాంతాశ్రునయనుఁడై ధీ
మంతుల గురులఁ గని యచలమతి నిట్లనియెన్. 3299
- క. “నే మిమ్ము వీడి నంది
గ్రామంబున కేగియుండి రామవిరహ చిం
తామితదుఃఖము నోర్చెద
సేమంబుగ నన్న యిటుకుఁ జేరిన దాఁకన్. 3300

- క. నరవరుఁడు మృతుం డయ్యెను;
గురుఁడగు మా యన్న వనులకుం జనియుండెన్;
నిరుపమ యశుఁడగు నాతఁడె
ధరణీరాజ్యంబు నేలఁదగు ప్రభుఁడు గదా !” 3301
- క. అను భరతుని శుభసూక్తుల
విని గురుఁడును మంత్రివరులు విస్మితులై యో
యనఘ ! నినువంటి యాతని
కనురూపము లిట్టినుడువు లగునగు ననుచున్. 3302
- ఆ. భ్రాతృవత్సలుఁడవు బంధుప్రియుండవు
నఖిలధర్మరతుఁడవైన నీవు
భక్తియుక్తిఁ బలుకు భాషణంబులను గా
దనఁగ నెవ్వఁ డోపు? వినుతచరిత !” 3303
- ఆ. అనుచు వాత లట్లు వినుతింప ముదమంది
యంతిపురికి నేగి యనుజుతోడఁ
దల్లులకును మ్రొక్కి యెల్లర సెలవంది
భరతుఁ డరద మెక్కి పయన మయ్యె. 3304
- క. ముందుగ గురు భూమిసుర
సందోహము గదలఁ బ్రాగ్దిశా ముఖముగ నా
స్యందనము నడప సూతుఁడు
నందిగ్రామమున కరిగె నరవరుఁ డంతఁ. 3305
- క. భరతుని వెనుకనె రథ గజ
తురగావళితో భటాళితో సైన్యముతో
బురజనులుఁ జానపదులు
నరిగిరి నాహూతు లయ్యు నందఱు గుములై. 3306

- అ. భ్రాతృభక్తుడైన పరమధర్మాత్ముండు
భరతుఁ డపుడు రామపాదుకలను
శిరమునందుఁ దాల్చి చేరె నంద్రగ్రామ
మునకుఁ బ్రజలు దన్ను వినుతిసేయ. 3307
- అ. అట్లు చేరి భరతుఁ డరదంబు డిగి గురుఁ
గాంచి రామపాదుకలను జూపి
“అన్న నాకు విధిగ నప్పగించిన రాజ్య
మివియె ధర్మభంగి నేలఁ గలవు.” 3308
౧. అనుచుఁ బ్రజలఁ గాంచి వనరుచు నాతండు
ప్రభుఁడు రాము కనకపాదుక లివె;
వెల్ల గొడుగుపట్టి వీవుఁడు చామర;
లివియె మేలుఁగూర్చి యేలు మనల. 3309
- క. ఈ నిక్షేపము నాకుఁ
జ్ఞానాథుఁడు రాముఁ డొనఁగెఁ గరుణాశుంధై
యీ నిధి నేఁ గాపాడెదఁ
గాన విడిచి నగరి కతఁడు క్రమ్మరుదాఁకన్. 3310
- అ. అడవినుండి రాఘవుఁడు వచ్చినంతనే
మరల నతని దివ్యదరణములకు
స్వయముగానె వాని సంయోజన మొనర్చి
మ్రొక్కి నుక్మతి నగుదు ముదము గదుర. 3311
- అ. అంత నతనిరాజ్య మాతని కర్పించి
భర విముక్తి గాంచి భక్తితోడ
గురునిఁబోలు రామచరణముల్ గొలుచుచు
పాప సమితి నెల్లఁ బాపికొందు. 3312

- అ. రామచంద్రవిభుడు రాజ్యాభిషిక్తుడై
నెల్లప్రజలు నలర నేలుచుండ
నవని రాజ్యవిభవ మంతటి కంటె నే
నధికయశము ముదము నందఁ గలను.” 3313
- క. మానితయశుడగు భరతుడు
దీనుండై యిట్టు లార్తిఁ దెలిపి మునివలె
సేనలతో మంత్రులతో
నా నగరినె యుండి రాజ్య మరయుచునుండెన్. 3314
- అ. భ్రాతరాకఁ గోరి భరతుఁ డా రామాజ్ఞ
పాలనంబుసేయఁ బ్రతిసఁ బూని
యతని పాదుకలకె యభిషేక మొనరించి
కొలిచి విధులఁ దెలుపుకొనుచు నుండె. 3315
- క. ఈ విధి తా ప్రతినిధియై
సేవకుండై కానుకలు విశిష్టక్రియలు
బావలకు నివేదించుచు
బావనమతి నేలుచుండె భరతుం డవనిన్. 3316

116-వ సర్గము

- క. భరతుడు పాదుకలం గొని
యరుగన్, శ్రీరామచంద్రుఁ డా పుణ్యవనిన్
ధరణిజతో లక్ష్మణుతోఁ
బరమమునులఁ గొలుచుచుండె భక్తినియుక్తిన్. 3317
- క. గిరిపుణ్యాశ్రమముల రఘు
వరు నాశ్రయ మంది యున్న వాచంయము లా
సురభీతి నప్పు డొండెడ
కరుగన్ దలపోయుచుండె రన్యోన్యంబున్. 3318

- ఆ. వారి బొమ్మనుడుల వారి కన్నన్నల
వారి మంతనముల వైఖరులను
దెలిసి సంశయించి కులపతి దర్శించి
యంజలించి రాముఁ డనియె నిట్లు. 3319
- క. “మునిభగవానుఁడ! నా వ
ర్తనమున నెపు డైన నుంత త ప్పగపడెనే?
వనవాసులగు మహర్షులు
ననుఁ గని బెగఁడొందఁ గారణం బెయ్యదియో! 3320
- క. తమ్ముఁడు లక్ష్మణుఁడు ప్రమా
దమ్మునఁ జేసెనొకొ తనకుఁ దగని చెడుపనిన్;
మిమ్ము ననుఁ గొలుచు నా సతి
య మృహిజ ననడ్డమాపెనా మీ యెడలన్.” 3321
- క. నా విని వృద్ధుఁడె కాక త
పోవృద్ధుండైన మౌని భూతదయాళున్
భూవిభు రాముని సన్నతి
గావించుచు నిట్లు లనియెఁ గంపితగళుఁడై. 3322
- ఆ. “సుభగచరిత! నిరతసువ్రత! యగు సీత
ధర్మపథ మొకింత దప్పిచనునె?
యందుఁ బూజనీయులైన మౌనీంద్రుల
సేవలం దుపేక్ష సేయునోయి? 3323
- ఆ. ఈ మునీంద్రు లెల్ల నీ మూలమునఁ దమ
కసురబాధ గలుగు ననుచు వెఱచి
గుంపుగూడి నిన్నుఁ గూర్చియే యిట్లు లొం
డొరులు చెప్పుకొనుచు నున్నవారు. 3324

చ. నరవర ! రావణానుజుఁ డనంత బలాధ్యుఁడు దుర్జయుండు ము
ష్కరుఁ డఘవర్తనుండు మదగర్వితుఁడు స్మరభోజనుండు నౌ
ఖరుఁ డను రక్కసుండు నినుఁ గన్గొని యోర్వక యి వ్వనంబులన్
దిరుగుచు నేఁచుచుండెను మునిప్రకరంబుల నిర్విశంకుఁడై. 3325

సీ. ఆశ్రమస్థుల నెల్ల నదలించు చున్నారు
బహుళోగ్రవికృతరూపములఁ దాల్చి
అగ్నిహోత్రంబుల నార్చుచునున్నారు
పలల శోణితములఁ బాఱఁజల్లి
హవ్య కవ్యంబుల హరియించుచున్నారు
భవ్యాశ్రమముల భీభత్సుచేసి
జపనిష్ఠులనుబట్టి చంపుచు నున్నారు
మదగర్వమున మించి మత్సరించి

గి. నీవు వచ్చినదాదిగా నీ వనముల
ఖరునితోఁ గూడి యున్న రాక్షసులు మునుల
పట్టి పల్లార్చి బాధలఁ బెట్టుచుండి
రేమిచెప్పుదు నింక శ్రీరామచంద్ర!

3326

క. కావున మునీంద్రు లెల్లరు
నేవనినో దైత్యబాధ కెడమై యుండన్
భావించి నన్ను ప్రేరణ
గావించుచునున్నవారు కాతరమతులై.

3327

క. ఆ యఘవర్తను లెపుడో
యీ యాశ్రమములకుఁ గూడ నేతెంచి మమున్
మాయించురు నిశ్చయ మిది
యీ యడవిన్ విడిచిపోవ నెంచితి మనఘా!

3328

క. మున్నిట్టి యాశ్రమపద

మి న్నెలవున కెంతో దవుల నీప్సితఫల సం

పన్నంబై భద్రంబై

యున్నది మే మటకె పోయి యుందుము మరలన్. 3329

ఆ. దురితచరితుడైన ఖరుడు నీకుం గూడఁ

జెడుగుఁ జేయవచ్చుఁ జేరి యిటుకు;

నట్లుగాన నీకు నభిమత మగునేని

రమ్మ మమ్ముఁ గూడి రామచంద్ర! 3330

క. శరణాప ధరుడవైనన్

పరబలఖండన కృపాజబాహుడవైనన్

దరుణీమణితో నీ భూ

ధరమున నీ వొంటి నుండఁ దగదు కుమారా! 3331

క. మునిపతి యీ గతిఁ దెలుపుచు

జనపతి వేడుకొనుచున్న నమ్మతిలక యా

తని ననునయించి వీడ్కొని

చనె న యాశ్రమమువీడి జడదారులతోన్. 3332

చ. మును లటు లేగువేళ రఘుముఖ్యుడు రాముడుగూడ వెంబడిన్

జని యభినందనాద్యుచిత సత్కృతులం బొనరించి వారి వీ

డ్కొని యుటజంబుఁ జేరుకొని కొన్నిదినంబు లటు న్వసించె నె

మ్మనము గలంగుచుండినను మౌనులపైఁ గల గౌరవంబునన్. 3333

117-వ సర్గము

రాముఁ డత్రిమహామునివి దర్శింప నేగుట

- క. తనుఁ గనుఁగొన ననుజన్ములు
జననులు వచ్చుటయు మునులు చనుటయు సేనల్
వనమెల్లఁ జెఱచుటయు స్మృతి
నెనసి వగంగూర్పు రాఘవేంద్రుం డంతన్ 3334
- క. ఆ యెడ నుండం జాలక
ప్రేయసియగు సీతతోడఁ బ్రియులక్ష్యణతో
శ్రీయుతుఁడు రాఘవుఁడు చనె
నా యత్రిమహామునింద్రు నాశ్రమమునకున్. 3335
- ఆ. మిత్రతేజఁడైన యత్రిమునీంద్రుండు
దనకుఁ బ్రణతులైన దాశరథులఁ
బుత్తులట్లు దనిపి భూజాత సీతను
గన్నతల్లిఁ బోలె గారవించి. 3336
- ఆ. తానె స్వయముగానె దశరథరాముని
నతిథిసత్కృతుల సమాదరించి
యనఘు లక్ష్యణుని మహాభాగయగు సీత
నమృతభాషణముల నాదరించె. 3337
- ఆ. అంత న మ్మునీంద్రు డర్ధాంగితోఁ గూడి
వారి నెల్లవిధుల గౌరవించి
యద్భుతప్రభావ నననూయ సేవింప
ధరణిజాత కప్పు డెఱుకవఱచి. 3338

సి. “శ్రీరామ ! యీ ధర్మచారిణి యననూయ
 మత్సహధర్మిణి మహితచరిత
 దశవర్ష దుర్భిక్ష దగ్ధజీవుల నెల్ల
 మనుపంగఁ దన తపోమహిమఁ జేసి
 గంగాతరంగిణిఁ బొంగించి భువి నెల్ల
 ఫలపూర్ణసస్యసంపదల నించె
 నయుత వర్షములు మహాతపం బొనరించె
 మునుల తపోవిఘ్నములఁ దొలంచెఁ

గి. గృచ్చచాంద్రాయణాది కోత్కృష్టనియమ
 సువ్రతంబులఁ బుణ్యంబుఁ జూఱఁగొనియె;
 దశవిభావరు లేకరాత్రముగఁ జేసి
 దేవతాళికి నెల్ల సంతృప్తిఁ గూర్చె.

3339

అ. అఖిలలోకపూజ్యయైన యీ యననూయ
 తల్లివంటి దగును దనయ ! నీకు
 జనకరాజపుత్రి ! సాధ్వీ యీ దేవికిఁ
 జిత్తమలర సేవఁ జేయుఁగాక !”

3340

క. అని మేలు దెలుప రాముఁడు
 విని సితం గాంచి “వింటివే ముని నుడువుల్
 దనియింపుము సంసేవల
 నననూయం బరమమంగళాకాంక్షలతో.”

3341

చ. అని విభుఁ డానతీయ జనకాత్మజ య మ్మునిగేహినిం దప
 స్విని వలితాంగకన్ బలితశీర్షజఁ గంపితదేహ వృద్ధ సా
 ధ్వీని నననూయ నంచితగతిన్ దరిసించి ప్రదక్షిణించి వం
 దన మొనరించె భక్తి నిజనామనివాసము లుచ్చరించుచున్. 3342

- అ. అట్లు వినత యగుచు నవనిజ మునిపత్ని
సేమ మడుగ సంతసించి యామె
ధర్మచారిణియగు ధరణిజఁ గనుఁగొని
హర్ష మెసక మెనఁగ ననియె నిట్లు. 3343
- గి. “భాగ్యవశమున జానకీ! బంధుజనుల
నాత్మగౌరవభోగభాగ్యముల వీడి
విపినవాసావరుద్ధుఁడౌ విభునిఁ గూడి
యడవి కేతెంచి తెంత ధర్మాత్మ వమ్మ! 3344
- క. నగరస్థుఁడో వనస్థుఁడౌ
యగుణుండో సుగుణమణియొ యఘవర్తనుఁడో
యగుఁ గాక మగఁడు; దైవం
బుగ నాతనిఁ గొలుచు నతికిఁ బుణ్యము లొదవున్. 3345
- అ. కాముకుండు ఖలుఁడు గడుబేదయైనను
బతియె దైవతంబు పడఁతులకును;
దపముఁ బోలి సంతతముఁ దన్నుఁ గాపాడు
భర్తకంటెఁ బ్రాణబంధుఁ డెవఁడు? 3346
- అ. కామవశతఁ జేసి కలుషచరిత్రలై
పరపురుషులఁ గోరు తరుణు లెల్ల
నిట్టి ధర్మ మెఱుంగ కిందు దుష్కీర్తియు
నందు రౌరవంబు నందుచుండు. 3347
- గి. మంచిచెడ్డ లెఱింగిన మహితమతులు
వరగుణోపేతలైన నీవంటి నతులు
ధర్మపథవర్తినులగు యుత్తమలఁ బోలి
యమరలోకసుఖంబుల నందఁ గలరు. 3348

- క. కావున సహధర్మిణీవై
 నీ వెప్పటియట్లు నాథునిం బ్రിയమారన్
 బావనవరితల వడువున
 సేవించుచుఁ గీర్తి సుఖముఁ జెందుము సితా! ”

3349

118-వ స్కంధము

సీత అనసూయతోఁ బలుకుట

- క. అనసూయ యిట్లు తెల్పఁగ
 ననసూయామతి గ్రహించి యపనిజ య-మెన్
 మన మలరఁగ వినుతించుచు
 ఘనభక్తినియుక్తి మెల్లఁగా నిట్లనియెన్.

3350

- గి. “దేవి! నీవంటి మహిమాధ్య కీ విధమగు
 విమల ధర్మప్రబోధంబు వింతగాదు;
 పతియె దైవంబు నతికను పరమధర్మ
 మేను గూడ నెఱింగిన దాననమ్మ!

3351

- ఆ. అగణియైనఁ గొలువఁ దగుఁ బతిన్ నతి యున్నఁ
 బీతరు లట్లు మిగులఁ బ్రിയతముండు
 సుస్థిరానురాగి సుగుణుండు సుభగఁడౌ
 విభుని రాము నెట్లు విడువఁ గలను?

3352

- గి. తల్లి కౌసల్యనుం బోలి దశరథేశు
 కాంత లందఱు నొకరీతిఁ గాంచునతఁడు
 తండ్రి యరగంటఁ జూచిన తరుణినైన
 జననిగాఁ గొల్చు నీ రామచంద్రవిభుఁడు.

3353

- గి. విజన భయదాటవుల కేను వెడలునాఁడు
దేవి మా యత్త కౌసల్య దెలిపినట్టి
పరమధర్మంబు లెల్ల నెప్పటికిఁ గూడ
నిలిచియే యుండునమ్మ ! నా నెమ్మనమున. 3354
- అ. నా వివాహవేళఁ బావకు సన్నిధిఁ
గన్నతల్లి నాకుఁ గఱపినట్టి
యార్యసమ్మతంబులగు సతీధర్మంబు
బుల్లమందు నిల్చియుండె నమ్మ ! 3355
- క. క్రొత్తలుగ నిప్పు డవి నీ
యుత్తమబోధనలచే నముజ్జ్వలితములై
చిత్తమున మెఱసె; నతికి జ
గత్తునఁ బరిసేవకంటె గలవే పదముల్ ? 3356
- క. సావిత్రి మున్ను భర్తను
సేవించియే యిహపరములఁ జిరయశ మందెన్;
నీ వట్టులె పతిఁ గొలుచుచు
దేవీ! పొందితివిగాదె దివ్యపదంబున్. 3357
- గి. సతులతో నుత్తమోత్తమచరిత యైన
దేవతాకాంత రోహిణీదేవి ప్రాణ
పతిని జంధ్రునిఁ బాసి నభిపదమునఁ
గానవచ్చునె యొక ఊమైనఁ గాని. 3358
- క. పరిసేవ దృఢవ్రతలగు
సతు లెల్లరు నాత్మపుణ్యసంపన్నహిమన్
క్షితిఁ గిర్తిఁ గాంచి సర్వో
న్నతి వెల్లుచు నున్నవారు నాకపదమునన్.” 3359

క. అని వినయంబునఁ దెలుపఁగ
ననసూయాదేవి పరమహర్వాత్మికయై
జనకజ మూర్ధాఘ్రూణం
బొనరించి వచించె నిట్లు లుత్సాహమునఁ. 3360

గి. సాధునమ్మతములు మనోజ్ఞుంబు లగుచు
యుక్తియుక్తంబు లైన నీ సూక్తులు విని
నేను సంప్రీతి నందితి; నీకు నేది
ప్రియమొ వచియింపు మిపుడ తీర్చెదను సీత! 3361

అనసూయ సీత కంగరాగాదుల విచ్చుట

క. “విప్రు ధృఢనియమంబుల
గొప్పతపము చేసి చూజఁగొంటి మహిమ నీ
విప్రుడు గోరున దేమో
చెప్పుము నెరవేర్తు నో శుచిస్మితవదనా!” 3362

ఆ. అని వచింప సీత యాశ్చర్యభరితయై
మృదుల మందహాస వదన యగుచు
“నంబ! మంచిమాటయంటి వంటియచాలు
నన్నియును లభించినట్లె నాకు.” 3363

క. అన విని ధర్మనిరతయగు
ననసూయాదేవి మణియు హర్వాన్వితయై
“తనయా! నా యానందం
బును సార్థకపఱచుకొందుఁ; బొందుదుఁ దృప్తిన్. 3364

క. సదమలచరితా! సీతా!
యిదె దివ్యప్రసవమాల్య; మిది యనులేపం;
బిదె యంగరాగ; మిదె మదుఁ;
గిదె భూషాతతి గ్రహింపు మిచ్చెద నీకుఁ. 3365

- క. జానకి! యివియెల్లను నీ
మేనికిఁ దేజంబుగూర్చు; మే లొసఁగూర్చున్;
వీనిని నిత్యము దాలించి
నీ నాథుని శ్రీననాథుని జేయఁగదే!” 3366
- ఆ. అనుచుఁ బ్రేమమీఱ ననసూయ యొసఁగిన
యంగరాగభూషణాంబరముల
దివ్యపుష్పమాల్యభవ్యలేపనముల
నంజలించి సిత యందుకొనియె. 3367
- ఆ. అట్లు స్వీకరించి యతిభక్తితోఁ దన
సేవసేయుచున్న సితఁ గాంచి
ఘనతపోనిధాన యనసూయ ప్రేయమున
నామె నాదరించి నడిగె నిట్లు. 3368
- గి. “అనఘుఁడగు రాఘవుండు స్వయంవరమున
నిన్ను గ్రహించె నని మున్ను విన్నదాన;
సీత! నీ పెండ్లిచరిత యథాతథముగ
నిపుడు వినఁ గోరెదను వచియింపు మమ్మ!” 3369
- క. అనినంతనె యా జానకి
యనసూయకు ధర్మనిరత కనఘచరితకున్
దన కల్యాణచరిత్రము
వినిపింపం దొడఁగె నిటు సవిస్తరభంగిన్. 3370

సీత తన కల్యాణచరితము ననసూయకు విన్నవించుట

- క. “వీరుఁడు క్షత్రియధర్మా
చారుఁడు మిథిలేశ్వరుండు జననుతుఁడు మహా
ధీరుఁడు జనకుఁడు ధర్మో
దారుండై యేలుచుండె ధరణీతలమున్. 3371

- అ. యజ్ఞశాలకొఱకు నా ప్రభుం డొకనాఁడు
నేల దున్నుచుండఁ జాలునుండి
యర్విఁ జీల్చుకొనుచు నుద్భవం బంది నే
నతని కాత్మజాత నైనదాన. 3372
- గి. ఓషధుల నెల్లఁ బిడికిట నుంచి ధాత్రి
నంకురారోపణముసేయు నా ప్రభుండు
మన్నుగ్రమ్మిన మెయినున్న నన్నుఁ గాంచి
యద్భుతానందపరవశుఁ డయ్యె నపుడు. 3373
- క. అనపత్యుండగు జనకుం
డనుకంప న్నను నిజాంక మందు స్వయముగా
నునుచుకొని ప్రేమభావం
బునఁ గన్నకొమార్తెగాఁగ బుద్ధిఁ దలంచెన్. 3374
- గి. అప్పు డంతరిక్షమునుండి “యవనినాథ !
ధర్మకలన నీ కీ బిడ్డ తనయ యయ్యె”
ననుచు నాకాశవాణి యత్యద్భుతముగ
మానవాతీతసూక్తుల నానతిచ్చె. 3375
- క. మి న్నట్లు పలికినంతన
యన్నరపతి ధర్మమూర్తియైన మహిషికిన్
న స్నీయఁగ నాయమయునుఁ
గన్నమ్మయ పోలి పెంచె గారాబమునన్. 3376
- గి. అంత నల్లారుముద్దుగా నంతిపురని
బెరిగి పెండిలియీడునఁ దిరుగుచున్న
నన్నుఁ గని చింతపడసాగెఁ గన్నతండ్రి
ధనవినాశంబుగన్న పేదయును బోలి. 3377

7. ధరణిం దనయలఁ గాంచిన
పురుషుఁడు పురుహూత తుల్యపూజ్యుండైనన్
సరివారల గౌరవారలఁ
దిరస్కృతుల నందవలయు దీనుం డగుచున్. 3378
8. అట్టి ఘటన తనకు నచిరకాలముననే
గలుగు ననుచు దుఃఖజలధి మునిఁగి
తరణిలేని నరునికరణి నా జనకుండు
దీరమునకుఁ జేర నేరఁ డయ్యె. 3379
9. ఉర్విసాధుఁ డపు డయోనిజ నగు నాకుఁ
దగినవరుని గూర్చు దలఁచి తలఁచి
యట్టి ప్రభుని నెందు నరయఁ జాలక స్వయం
వరమహోత్సవంబు జరుప నెంచె. 3380
10. వరుణుఁడు మును వరధనువున్
దరుగని దొన లిచ్చె జనకునకు మఖవేశన్
బరువగు నా విల్లెత్తఁగ
శరముదొడుగఁ దరముగాదు జగతిజనులకున్. 3381
11. అపుడు మిథిలేశ్వరుఁడు నా స్వయంవరమున
కెల్ల నృపుల రావించి యా విల్లు చూపి
దీని నెక్కిడు వీరప్రభీష్టవరునకుఁ
దనయ నిచ్చెద ననుచు సత్యంబుఁ జేసె. 3382
12. భరమున గిరినిభమగు నా
శరాసనము గదపనైనఁ జాలక భూమి
శ్వరు లా ధనుర్వరంబున
కెఱఁగి చనిరి విన్న నగుచు నిరవుల కంతన్. 3383

- అ. కాల మట్లు గడువఁ గౌళికమునితోడ
రఘువరేణ్యుడైన రామభద్రుఁ
డనుజుడైన లక్ష్మణునిఁ గూడి వచ్చె నా
జనకుఁ డాచరించు జన్మమునకు. 3384
- అ. అపుడు జనకుచేత సర్పితుడై మాని
యెలమి రామలక్ష్మణులను జూపి
దాశరథులు వీరు ధరణీశ! నా ధను
ర్వరముఁ జూడ నిటుకు వచ్చినారు. 3385
- క. జననాథ! దివ్యమగు నా
ధనువున్ రామునకుఁ జూపఁ దగు నని తెలుపన్
విని జనకుఁడు దెప్పించెన్
దనభృత్యుల నంపి తత్క్షణంబున దానిన్. 3386
- గి. ఘనబలుండగు రాముఁ డా కార్ముకమును
క్షణములో నెత్తిపట్టి సజ్యంబు చేసి
పూరణముచేయుచో నడుమునకు విరిగి
యది యశనిపాతరవముతో నవనిఁ బడియె. 3387
- గి. సత్యవాదియౌ జనకుఁ డా క్షణమే నన్ను
నతని కర్పింప జలపాత్ర మందుకొనఁగఁ
దండ్రీయానతి గొనకుండఁ దా గ్రహింపఁ
జాల నని తెల్పె శ్రీరామచంద్రు డపుడు. 3388
- గి. అంత నా జనకుం డయోధ్యాధినాథు
దశరథుని వృద్ధు రప్పించి తదనుమతిని
రామునకు నన్ను లక్ష్మణస్వామి కపుడె
యూర్మిళను మత్సహోదరి నొనఁగఁ బేర్చి. 3389

- క. ఈ రీతి స్వయంవరమున
శ్రీరామునిదేవి నగుచు స్థిరచిత్తముతో
నా రాముని దైవంబుగ
నారాధన సేయుచుంటి ననురక్తి మెయిన్.”

3390

119-వ సర్గము

- ఆ. అనుచు విశదపఱుప ననసూయ ధర్మజ్ఞ
య మృనోజ్జవృత్త మాలకించి
సీతఁ గౌఁగిలించి శీర్షంబు మూర్కొని
హిత సుభాషితముల నిట్లు లనియె.

3391

- క. “ప్రత్యక్షరపదమధురం
బత్సంతతుభావహంబు ననఘంబును సం
స్తుత్య మగు నీ స్వయంవర
సత్యచరిత వింటినమ్మ! జనకతనూజా!

3392

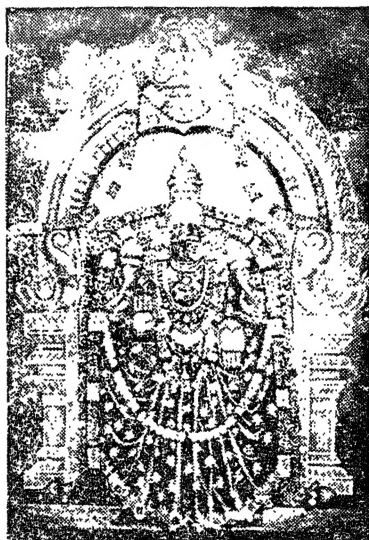
- సీ. శ్రీమంతుడైన నభోమణి శుభకర
యామిని కల్పించి యస్తమించె
దినమెల్ల మేఁతకై తిరిగి గూండ్లకుఁ జేరు
విహగస్వనంబులు వినఁగ వచ్చె
స్నానార్ద్రదేహులై సలిలపూరిత కమం
డలులయి వచ్చుచున్నారు మునులు
విధ్యుక్తముగ ఋషుల్ వేల్చు నగ్నులఁ బొగల్
గ్రమ్ముచుండఁ గపోతకంఠకాంతి

- గి. స్వల్పపత్రంబులైన భూజములుగూడఁ
గ్రమ్ముకొని దట్టమైనట్లు గాన వచ్చె
హెచ్చగా వృక్షములులేని యిచటఁ గూడ
దెసలు గానరాకున్నవి తిమిరవశత.

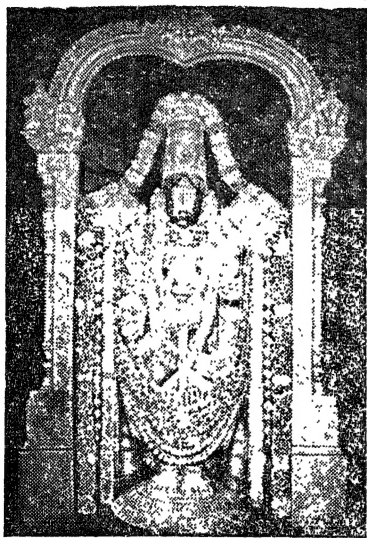
3393

- క. తిరుగాడుచుండె రజనీ
చరసత్త్వము లిందునందు సమవేతములై
పరమతపోవనమృగములు
పరుండియున్నయవి వేదిపదముల నిదురన్. 3394
- క. సీతా! చుక్కలతోడన్
రాతిరి యేతెంచె నంబరంబున నదిగో!
శీతాంశుడు జ్యోత్సా వి
ద్యోతితుండై కానవచ్చుచుండె నుదితుడై. 3395
- క. నే మెచ్చి సెల వొసంగితి
నీ మృదుమధురోక్తి యెలమి నించె న్నాకున్
రామవిభు సేవ సేయఁగ
భూమిజ! నీ వతని కడకుఁ బొమ్మింక వెనన్. 3396
- ఆ. సీత! నీకు నేనుఁ బ్రీతిమై నిచ్చిన
నవ్యవివ్యభూషణముల నెల్ల
నేను జూచుచుండఁగా నిచ్చటనె దాల్చి
నాకు సంతసం బొనర్పు మమ్మ!" 3397
- క. అన నట్లె యలంకృతయై
యనసూయకుఁ బ్రణత యగుచు నవనిజ యపు డ
మ్మునిపత్ని సెలవు గైకొని
చనియెన్ శ్రీరాముకడకు సమ్మోదమునన్. 3398
- క. ఆ నగలు దాల్చి వచ్చిన
జానకి దర్శించి రామచంద్రప్రభుఁడున్
మానసమున ననసూయా
నూనప్రియసత్కృతికి సముత్సుకుఁ డయ్యెన్. 3399

- అ. మోనిపత్ని యిడిన కానుకలం గూర్చి
ధరణిజాత సర్వ మెఱుకపఱుప
మనుజదుర్లభంబు లని రామలక్ష్మణుల్
మిగుల మెచ్చుకొనిరి నగలఁ గాంచి 3400
- అ. పూర్ణచంద్రముఖుఁడు పురుషోత్తముఁడు రాముఁ
డచటి మునుల యర్చ లందుకొనుచుఁ
దనివి గాంచి పుణ్యదాత్రియౌ నా రాత్రి
యత్రి యాశ్రమంబునందుఁ గడపె. 3401
- అ. వేగినంతఁ గల్య విధుల నిర్వర్తించి
ధర్మనిరతులైన దాశరథులు
అగ్నికృతులఁ దీర్చి యాసీనులై యున్న
మోనివరుల కెఱిగి పైనమైరి. 3402
- ఉ. అత్తఱి న మ్మునుల్ దశరథాత్మజు రామునిఁ గాంచి “యిచ్చటన్
నెత్తురుద్రావు సత్త్వము లనేకము లున్నవి మానవాశనుల్
మత్తిలి యేమట్టిల్లు మునిమండలిఁ జంపుచునున్నవారు రా
జోత్తమ! యి మ్మహోగ్రవనినుండి చనందగు జాగరూకతన్. 3403
- అ. మునులు పండ్లు కందమూలముల్ గొనితేరఁ
బోవుచుండునట్టి త్రోవ యిదియె;
యీ పథంబుఁబట్టి యీ వప్రమత్తత
దండకాటవులకుఁ దరల వచ్చు.” 3404
- అ. అనుచు నంజలించి యా మోనికేళిరుల్
స్వస్థ్యయనముచేసి సాగనంప
వనముఁ జేరె రాముఁ డనుజుతో సీతతో
జలదమండలమును సవితఁబోలి. 3405

శ్రీపద్మావతి అమ్మవారు

శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామివారు